

ISBN 978-9943-6259-5-2

II. “ZAMONAVIY FAN VA TA’LIM- TARBIYA: MUAMMO, YECHIM, NATIJA” Respublika miqiyosidagi ilmiy-amaliy, onlayn konferensiya materiallari (5.12.2020)

2020 yil

ISBN 978-9943-6259-5-2

9 789943 625952

72
74.00
Z 31 KBK 72

**BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
MAKTABGACHA VA BOSHLANG‘ICH TA‘LIM
FAKULTETI
BOSHLANG‘ICH TA‘LIM NAZARIYASI
KAFEDRASI**

**II. ZAMONAVIY FAN VA TA‘LIM-
TARBIYA: MUAMMO, YECHIM,
NATIJA**

«FAN VA TA‘LIM»
MChJ noshirlik xizmati
Buxoro sh. DXM
tomomnidan 2020 yil 7
sentyabrda 888703-son
reyestr raqami bilan
ro‘yxatga olingan

**Respublika miqyosidagi
ilmiy-amaliy onlayn konferensiya
materiallari
№ 2, 2020
(5-DEKABR, 2020 - YIL)**

Tarqatish hududi:
<http://interscience.uz/>
onlayn

Tahririyat raisi: Akramova G.R.
Tahririyat raisi o‘rinbosari: Maxmudova D.B.

Tahririyat a‘zolari:

Akramova G.R. (pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, BuxDU), Tilavova M.M. (pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, BuxDU), Jamilova B.S. (filologiya fanlari nomzodi, dosent, BuxDU) Ro‘ziyeva M.Y. (filologiya fanlari bo‘yicha PhD, dotsent, BuxDU), Karimova G.Q. (pedagogika fanlari bo‘yicha PhD), Aminova F.X. (pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, Navoiy DPI), Maxmudova D.B. (pedagogika fanlari bo‘yicha PhD, Chirchiq DPI), Samarova Sh.R. (psixologiya fanlari nomzodi, dotsent, Chirchiq DPI), Narziyeva M. (Buxoro VPXQTMOI katta o‘qituvchisi), Davronov I.E. (BuxDU katta o‘qituvchisi), Akramova S.R. (BuxDU), Luqmonova S.G. (BuxDU)

To‘plamga kiritilgan maqola va tezislardagi fikr va ma‘lumotlarning to‘g‘riligiga mualliflar mas‘ul.

Оглавление

SOʻZ BOSHI.....	7
Mahmudov Mels, Ne'matova Flora BOSHLANG'ICH TA'LIMNI LOYIHALASH: MUAMMO VA YECHIMLAR.....	9
Файзуллаев Мухаммад, Рузиева Майрам СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ИНТЕГРАЦИЯ» В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ».....	11
Batirova Ma'rifat AN EXPERIENCE OF USING AUTHENTIC MATERILAS IN AN ACADEMIC WRITING CLASS.....	13
Жамолов Д. Б ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	16
Xolmuminova Sevara Abduxoliq qizi TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING MAQSADI VA VAZIFALARI.....	18
Bashorat Jamilova Mohigul Mansurova BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIY SOʻZ VA ONA TILIGA MUHABBAT MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISH.....	20
To'rayeva Aziza Shukrullayevna BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA INNOVASION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH.....	23
Abdullayeva Yorqinoy Latifboyevna BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA DAVLAT RAMZLARINI O'RGANISH AHAMIYATI.....	25
Salixova Matluba Naimovna BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DARSGA NISBATAN MOTIVASIYASINI OSHIRISHDA KONSTRUKTIV CHORALAR KO'RISH MASALALARI....	28
Tursunova Nigora Tashpulatovna SHARQ RENESSANSI MUTAFAKKIRLARI ME'ROSI –SHAXS TARBIYASIDA ASOSIY MANBAA.....	30
Chohiyeva Muhabbat MUTAXASISLIK FANLARIDAN YANGI BILIMLARNI O'ZLASHTIRISH – O'QITUVCHINING KASBIY YETUKLIKKA ERISHISHIDA MUHIM OMIL.....	32
Mirov Laziz Ashrafovich BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI TAFAKKURINI O'STIRISHDA MANTIQUIY MASALALARDAN FOYDALANISH YO'LLARI.....	34
Abdullaev Iskandar Abdusalovich MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY USULLARDAN SAMARALI FOYDALANISH.....	36
Salixov Adiz Alimovich JISMONIY TARBIYA FANI O'QITUVCHISINING INNOVASION FAOLIYATI.....	38
Halimova Shohista Sharipovna MOTIVE IS AN EFFECTIVE TOOL IN LEARNING ENGLISH IN PUPILS.....	39
Saidova Sevara Alisherovna MATEMATIKA FANINING ISTIQBOLI.....	41
Achilova Go'zal Xudoyberdiyevna O'YIN TEXNOLOGIYASI - INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA MUHIM VOSITA.....	42
Jumayeva Dilorom Ahadovna CLASSIFICATION OF PROVERBS AND SAYINGS IN COMPARATIVE TRANSLATION STUDIES.....	44
Nadirxanova Nozima Alisherovna ENTERING THE WORLD CIVILIZATION OF "BOBURNOMA" THE ROLE OF TRANSLATION IN THE PROCESS.....	45
Hamdamova Hafiza Ummatovna BOSHLANG'ICH TA'LIM DARSLARINI LOYIHALASHNING O'ZIGA XOS USULLAR.....	47
Xatamova Mavluda Olimovna BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING KREATIV FAOLIYATI.....	48
Mangliyeva Zarina G'ofurovna O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISHDA INTYERAKTIV METODLARNING ROLI.....	50
Ahadova Gulruh Mahmudjonovna BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.....	51

Sharipova Madina Telmon qizi INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHISINING KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH	53
Muqimova Gulnora Rashidovna FITOMORF METAFORALARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI.....	55
Ismatova Gulbaxor Nasullojeva BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI DARSQA QIZIQTIRISHNING INNOVATSION USULLARI.....	57
Safarova Zulayxo Axadovna INNOVATSION TA'LIM VA UNI BOSHLANG'ICH TA'LIM AMALIYOTIGA TADBIQ ETISH	58
To'qova Sadoqat Safarovna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI BILISH JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISH	60
Raximova Dilrabo To'rayevna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINING KOMPETENSIYAVIY XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA MALAKA OSHIRISHNING O'RNI	61
Mirzayeva Munavvar Bahodirovna O'QUVCHI MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGNING O'RNI.....	63
Majidova Zebiniso Sharipovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTERAKTIV METODLARNING AHAMIYATI	65
Shoymardonova Maxfuza Raxmatovna LOYHALASHTIRISH- - BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SIFATLI DARS OMILI.....	67
Babayeva Momojon Otaxonovna Babayeva Inobat Otaxonovna IJTIMOY FANLAR INTEGRASIYASI ASOSIDA O'QUVCHILAR KOMPETENTLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI	69
Abdullayeva Dilrabo Gaybullayevna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QISH DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI.....	72
Xojiyeva Nasiba Baxodirovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TASVIRIY SAN'AT DARSLARINI O'QITISH SIFAT- SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	74
Abbosova Madina Kudratovna INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA KASBIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH	75
Bobojonova Oltinoy Otaxonovna MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI - KIMYO DARSLARIDA O'QUVCHINI FIKLASHGA UNDOVCHI YO'L.....	78
Kodirova Nargiza Olimovna BOSHLANG'ICH TA'LIMGA ZAMONAVIY YONDASHUV	79
Rasulova Karomat Durdiyevna INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI REJALASHTIRISH VA LOYIHALASHTIRISH	81
Azimova Muhayo Iskandarovna VAQT O'LCHOV BIRLIKLARINI O'RGATISHDA SHERIIY MISRALAR, TOPISHMOQLARDAN, MANTIQUIY MASALALAR VA MULTIMEDIADAN FOYDALANISH	83
Otajonova Mukaddas Sotimovna KIMYO DARSLARIDA INTERFAOL METODLARNI TO'G'RI QO'LLASH TA'LIM SAMARADORLIGINI TA'MINLAYDI	85
Kamolova Dilrabo Rajabovna "ONA TILI" VA "O'QISH" FANLARINING BIRLASHISHI O'QUV SOATLARINI QISQARTIRMAYDI	86
Rajabova Nozima Ibodovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ONA TILINING AHAMIYATI	88
To'layeva Manzura Nurillojeva SINFLAR O'QISH DARSLARINING TA'LIM-TARBIYAVIY AHAMIYATI VA VAZIFALARI	89
Djo'rayeva Nilufar Sharofovna MATEMATIKA FANINI O'QITISHDAN MAQSADI	91
Djo'rayeva Nilufar Sharofovna ONA TILI DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.....	95
Hamroyeva Mahfuza Salimovna XIVA XONLIGINING SIYOSIY TARIXI	97

Boltayeva Nafisa Ziyodilloevna TARIX DARSLARIDA INNOVASION TEXNOLOGIYALAR – DARS SAMARADORLIGINI OSHIRUVCHI OMIL SIFATIDA	98
Sharipova Olima Latipovna ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР	100
Jo'rayeva Marziya Qobulovna NAZMNING TARAQQIYOTI.....	102
Ixtiyarova Iroda Mansurovna O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHDA PSIXOLOGIK TRENING (O'YIN) MASHQLARIDAN FOYDALANISH.....	103
Xadjayeva Vazira Ubaydullayevna ABULG'OZIXON DAVRIDA XIVA XONLIGIDAGI MANSABLAR.....	105
Ro'ziyeva Surayyo Bahriddinovna TARIX FANINI O'QITISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI	106
Boyliyeva Feruza Raxmatovna SUV O'TLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI	113
Boyliyeva Sevara Raximovna FIZIKA FANINI O'QITISHDA INTEGRASION YONDASHUVNING AHAMIYATI	114
Muxamedova Zilola Axmadovna O'QUV FANLARINI INTEGRASİYALASHDA TEXNOLOGIYA FANINING O'RNI	116
Kadirova Nodira Samadovna KICHIK YOSHDA GI MAKTAB O'QUVCHILARINI MA'NAVİY-AXLOQIY KAMOL TOPISHIDA OILA, MAHALLA VA MAKTAB HAMKORLIGI	118
Ergasheva Iroda Talabovna BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERFAOL METODLARNI QO'LLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	121
Ochilova Muhayyo Choriqulovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.....	123
Asadova Munira Erkinjonovna O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILARNI ERTAKLAR BILAN TANISHTIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH	124
Yunusova Gulbaxor Barotovna BOSHLANG'ICH SINFLARDA FANLARARO ALOQADORLIK	126
Xomidova Nozigul Bekmurotovna BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TUYG'ULARINI SHAKLLANTIRISH.....	129
Murodova Guliston Nutfilloyevna BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINI TASHKIL ETISHGA INTEGRATIV YONDASHUV	132
Boboyeva Mahfuza BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARIDA ONA TILI FANINI O'RGATISH VOSITALARI.....	134
Abdullayeva Lola Narzullayevna KOMPETENTLIKKA YO'NALTIRILGAN YONDASHUVLAR	137
Матыгулина Камиля Камильевна ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ..	139
Shafoat Jamilova BOSHLANG'ICH SINFLARDA "ALIFBE"NI O'RGANISHNING BADIY-TAMSILY AN'ANALARI.....	141
Баймуратова Гулчехра Турсоновна ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ И РОДИТЕЛЕЙ УЧАЩИХСЯ В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ АДАПТАЦИИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ К ШКОЛЕ	143
Bafoyeva Zebiniso Ibragimovna BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSIDA MATNLI MASALALAR USTIDA ISHLASH	147
Masharipova Sayyora Shoxnazarovna Abdullayeva Nargiza Nuraddinovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTEGRATSIYANING O'RNI	150
Atajonova Muqaddas KIMYO VA GEOGRAFIYA FANLARINING INTEGRASIYASI	152
Sharipova Aziza SAVODXONLIK DARSLARIDA SHOIRA KAVSAR TURDIYEVA IJODIDAN FOYDALANISH	154

Ramanova Muxabbat Abdullayevna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING BILIMI VA TARBIYAVIY JIHATLARINI RIVOJLANTIRISHDA TO'GARAKLARNING AHAMIYATI ...	156
Jabborova Muborak BIOLOGIYA DARSLARINI BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRASIYALASH YO'LLARI.....	158
Aminova Hilola Safarovna, Kenjayeva Nargiza Razzoqovna KIMYO DARSIDA YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	160
Atajonova Muqaddas GEOGRAFIYA DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION USULLAR	161
Atavullayeva M., Fozilova I. BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA AXBOROT-KOMMUNIKASIYA TEXNOLOGIYALARINING O'RNI	162
Atavullayeva Mahbuba Qobilovna, Bozorova Nodira Erkinovna QIZIL KITOBNING TARBIYAVIY AHAMIYATI	164
Axmedova Shohista Haydarovna BOLA PSIXOLOGIYASIDA MUSIQIY TA'LIMNING O'RNI.	165
Babayeva Momojon Otaxonovna Babayeva Inobat Otaxonovna ISIRIQ MO'JIZASI.....	168
Bafoyeva Nigora Azimovna, Nuriddinova Mehriniso Fathiddinovna ONA TILI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARI	169
Bakayeva Zuxro Ibragimovna INNOVATSION METODLARNI BOSHLANG'ICH SINFLARDA QO'LLASHNING AHAMIYATI	175
Barnoyev Zafar Nasimovich SPORT TA'LIM SOHASI RIVOJNING ASOSIY GAROVI – SIFAT VA NATIJA	179
Atavullayeva M, Mirzoyeva M. SEDANA – MING DARDGA DAVO	180
Fayziyeva Komila Gaybullayevna ONA TILI DARSLARINI TASHKIL ETISHNING YANGICHA TALQINLARI	182
Halimov Sunnat Safarovich, Qanoatova Dilfuza Sattorovna AKADEMIK LITSEYI O'QUVCHILARIGA ALGEBRAIK MATERIALLARNI O'RGATISH METODIKASI	183
Hamroyeva Maxfuza Salimovna O'ZBEKISTON TARIXINI O'QITISHDA “ZAFARNOMA” DAN FOYDALANISHNI IMKONIYATLARI	189
Karimova Gulmera Bekjonovna BOSHLANG'ICH SINFLARDA DARS DAN TASHQARI MATEMATIKA O'QITISHNING SHAKLLARI	191
Aminova Hilola Safarovna, Kenjayeva Nargiza Razzoqovna KIMYO SANOATIDA TEXNOLOGIK TIZIMLAR	193
Kenjayeva Nargiza Razzoqovna, Aminova Hilola Safarovna NI (II) IONI HOSIL QILGAN KOMPLEKS BIRIKMALARINI FOTOMETRIK USULDA ANIQLASH	195
Kurbonova Shaxlo Nizomovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	196
Qurbonov Fazliddin Nuriddinovich TREN AJER MASHQLARDAN BIOLOGIYA DARSLARIDA FOYDALANISH	198
Majidova Dilnoz Haydarovna INTERFAOL METODLAR - BOSHLANG'ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSIDA SAMARADORLIK OMILI.....	202
Masharipova Sayyora Shoxnazarovna MAKTAB ISLOHATINI TAKOMILLASHTIRISH	204
Mirzoyeva Gulrux Axtamova, Mirzoyeva Mahbuba Axtamovna O'QUVCHILARNING IJTIMOY HAYOTDA O'Z O'RNINI TOPISHI UCHUN KERAKLI BO'LGAN UCH OMIL	206
Mirzoyeva Gulrux Axtamovna, Zayniyeva Raisa Bahodirovna KELAJAK AVLOD TARBIYASIDA MILLIY QADRYATLARNING O'RNI.....	207
Murodova E'tibor Komilovna SAVOD O'RGATISH DAVRIDA DIDAKTIK O'YINLARNING O'RNI	210
Nabiyeva Farog'at Mahmudovna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI KREATIV YONDASHUV ASOSIDA O'ZINI—O'ZI TARBIYALASHGA YO'NALTIRISH	212

Qurbonov Fazliddin Nuriddinovich BIOLOGIYA DARSIDA TAYANCH KOMPETENSIYA ELEMENTLARINI TARKIB TOPTIRISH YO'LLARI	213
Nazarova Shaxnoza Shavkatovna TARBIYA FANI VA UNI TASHKIL ETISH JARAYONINING MAZMUN MOHIYATI	217
Nuriddinova Mehriniso Fathiddinovna, Bafoyeva Nigora Azimovna DIKTANT TAHLILI YOKI XATOLAR USTIDA ISHLASH	219
Nurimbetov Muzaffar Artikbayevich JISMONIY TARBIYA VA SPORT, SOG'LOMLASHTIRISH MASHG'ULOTLARINING NAZARIYASI VA METODIKASINING MOHIYATI	221
Oripova Iroda Hayotovna BOSHLANG'ICH SINFLAR RAHBARINING PEDAGOGIK MAHORATI	223
Qahhorova Muborak Rahmatova MATEMATIKA DARSINI ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TASHKIL ETISH.....	225
Qanoatova Dilfuza Sattorovna, Halimov Sunnat Safarovich GEOMETRIYA FANINI AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA O'QITISH METODIKASI	227
Qayumova Dilfuza Axatovna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA O'ZLASHTIRMOVCHILIKNI VUJUDGA KELTIRUVCHI OMILLAR.....	229
Qo'ziyev Alimardon Qoryog'diyevich UMUMIY TILSHUNOSLIKDA BOG'LANGAN QO'SHMA GAPLAR	231
Qobilova Aziza Ahrorovna, Jumayeva Oydin Yarashovna ONA TILI DARSLARIDA O'YINLARDAN FOYDALANISH	234
Qobilova Aziza Ahrorovna, Sherbekova Gavhar Yaxshibayevna BADIY ASARNING LINGVISTIK TAHLILI.....	235
Quvvatillayeva Nigina Jabborov Elmurod BOSHLANG'ICH TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV	237
Rahimova Rohat Komilovna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QISH DARSLARI JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH USULLARI.....	239
Rahmonova Olima Soliyevna BOSHLANG'ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARGA MASALA YECHISH KO'NIKMASISINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI	240
Ramanova Muxabbat Abdullayevna Masharipova Gulbahor Radjabbayevna O'QUVCHILAR KUN TARTIBI TO'G'RI TASHKIL ETILISHINING O'ZLASHTIRISH KO'RSATKICHIGA TA'SIRI	243
Rashidova Shoira Karimovna ONA TILI VA ADABIYOT FANINING KOMIL INSON TARBIYASIDA AHAMIYATI.....	245
Raxmatova Kenja Soliyevna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA HAMKORLIK MUHITINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOG MAHORATINING O'RNI.....	247
Saburova Salima Elmurotovna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINING AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH.....	251
Sharopova Dilnoza Asqadovna BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI DARSLARINI TASHKIL QILISH TEXNOLOGIYASI	255
Sherbekova Gavhar Yaxshibayevna, Qobilova Aziza Ahrorovna TIL TARAQQIYOTI. TIL TARAQQIYOTINING ICHKI QONUNIYATLARI.....	257
Shokirova Hilola Rustamovna BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI ONA TILI FANIGA QIZIQTIRISH METODIKASI	260
Toirova Gulnoz Muzaffarovna SAVOD O'RGATISH DAVRIDA O'QISHGA O'RGATISHDAGI MUAMMOLAR	262
Ubaydilloyev Doston Husen o'g'li SHARQ MUTAFAKKIRLARI IJODIDA HARBIY FAZILATLARI	265
Jumageldiyeva Matonat Komilovna O'QUVCHILARNING MATEMATIK BILIM DARAJALARINI KO'TARISHDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNING O'RNI.....	266

Yakubova Sitora Sharifovna, Sohibova Nilufar Sirojovna TARIX DARSLARIDA INTYEGRASIYA	268
Qurbonova Manzura Nizomovna 1-SINFLARDA MATEMATIKADA AMALIY ISHLAR VA ULARNI TASHKIL QILISH METODIKASI	269
Yòldoshov Abror Xuddiyevich O'QUVCHILARNI SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINING AHAMIYATI.....	270
Zayniyeva Raisa Bahodirovna, Mirzoyeva Gulrux Axtamovna KIMYONING FAN SIFATIDA SHAKLLANISHINI	272
Muxsinova Nodira Shuxratovna MATEMATIKA FANIDAN O'TKAZILADIGAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNING TURLARI, ULARNI TASHKIL ETISH YO'LLARI	274
Qurbonov Fazliddin RIVOJLANGAN XORIJIY DAVLATLARDA BIOLOGIYA TA'LIMI MAZMUNINING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	276
Aminova H. S., Kenjayeva N. R. KIMYOVIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA FANLARARO BOG'LANISHNING O'RNI	279
Tosheva M. Sh., Abduraximova D. F. INGLIZ TILIDA O'QUVCHILAR POLILOGIK NUTQ MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHGA OID MASHQLAR.....	280
Omonov B.M. RAQAMLI IQTISODIYOT: RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	284
Abdullayeva G. R. BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIMNI TAKOMILLASHTIRISHDA PIRLSNING AHAMIYATI	285
Sa'dullayeva M. S. MATEMATIKA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH	286
Ikromova D. S. ONA TILI DARSLARIDA RASMLAR VOSITASIDA MAZMUNDOR GAPLAR TUZISH	290
Хазратова З. Х. РОЛЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ И УЧАЩИХСЯ	292
Siddiqova X. J. O'QUVCHILARNI TARBIYALASHDA ULARNI INDIVIDUAL XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLIISH	295

SO'Z BOSHI

“Bugun kutubxonada kitob o'qiyotgan bola, ertaga televizor ko'rib o'tirgan o'n nafar bolani boshqarishi mumkin”

Sh. Mirziyoev.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish borasida qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan:

- ✓ uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;
- ✓ o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;
- ✓ xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;
- ✓ xalq ta'limi muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va byudjetdan mablag bilan ta'minlashning samaradorligini oshirish;
- ✓ yoshlarni tarbiyalash va ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish;
- ✓ davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish hisobiga davlat ta'lim tizimida raqobat muhitini kengaytirish;
- ✓ yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish masalasi bugungi kunning eng dolzarb masalasi hisoblanadi.

Besh muhim tashabbusning asosiy maqsadi respublikamiz umumta'lim maktablarida tahsil olayotgan barcha o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil etish, ularda estetik did va ma'naviy barqarorlikni shakllantirish hamda ularni mustaqil hayotga tayyorlashdan iborat bo'lib, o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularning ma'naviyatini yuksaltirish, madaniy saviyasini rivojlantirish va sportga jalb etish, axborot-texnologiyalari hamda kitob mutolaasiga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otish, o'quvchi-qizlarni ijtimoiy faol xayotga jalb etish, maktabdan tashqari ta'lim muassasalari va darsdan tashqari faoliyat ko'rsatayotgan turli to'garaklar va seksiyalardagi o'quvchilar qamrovini oshirish borasida chora-tadbirlar ishlab chiqildi.

Zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonda innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy qilish tizimini rivojlantirish va loyihalashtirish, integratsion ta'limni rivojlantirish, global ilmiy jarayonda barcha fanlarni o'qitishni rivojlantirish, integratsion ta'lim-tarbiyani tashkil etish, 3-rensans pedagogining ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, kompetensiyalarni rivojlantirish borasidagi tajribali o'qituvchilar, magistr va bakalavr talabalarning ilmiy-ijodiy ishlari mahsulini ushbu to'plamda chop etish rejalashtirilgan.

Maqsadimiz, oliy ta'lim muassasalari va hududiy markazlarning professor-o'qituvchilari, ta'lim muassasalarining rahbarlari, ilmiy tadqiqotchilar, maktab o'qituvchilari hamda ijodkor yoshlarni ilmiy va metodik bahsga chorlashdir. Respublikamiz miqyosida o'tkazilib kelinayotgan an'anaviy on-line konferensiya ham ana shunday ishlarning bir qismi hisoblanadi.

II. Zamonaviy fan va ta'lim-tarbiya: muammo, yechim, natija

Xulosa qilib aytganda, ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda vujudga keladigan muammolar ularning yechimi va natijasi borasidagi ishlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash hamda mahoratli pedagoglarning yangi bilimlar bilan qurollantirish, ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda jamiyat ravnaqi uchun xizmat qilishlariga shart-sharoitlar yaratib berish maqsad qilib olingan.

Konferensiya tashkilotchisi "Fan va ta'lim" MCHJ rahbari, Buxoro davlat universiteti, boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi G.R.Akramova

BOSHLANG'ICH TA'LIMNI LOYIHALASH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Mahmudov Mels Hasanovich

p.f.d.professor

Ne'matova Flora Baxtiyor qizi

Buxoro davlat universiteti ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limni loyihalashdagi muammo va to'siqlar hamda ularning yechimlari xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: maktab o'quvchilari, maktab faoliyati, ta'lim faoliyati, boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar, loyihalash

Ta'limni loyihalash hozirgi kunda dolzarb masalardan biriga aylanmoqda. Bu muammoning dolzarbligi va shakllanishi hozirgi bosqichda jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishi va natijada boshlang'ich umumiy ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida davlatning ijtimoiy tartibining o'zgarishi bilan belgilanadi. Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning ushbu bosqichida rivojlanayotgan jamiyatga "zamonaviy bilimga ega, axloqli, ishbilarmon odamlar tanlanishi mumkin bo'lgan vaziyatda mustaqil ravishda qaror qabul qilishlari, ularning mumkin bo'lgan oqibatlarini bashorat qilishlari kerak". Shunday qilib, ta'lim tizimining asosiy yo'nalishi o'quvchilarning turli xil hayotiy vaziyatlarda ishlatiladigan umumiy ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish bilan belgilanadi. Bu borada O'zbekistondagi ommaviy boshlang'ich maktab oldida mahorat-bilim modelidan ta'limning rivojlanish modeliga yo'naltirish vazifasi turibdi.

Shu bilan birga, xalqaro PISA testi ma'lumotlari (2000) o'zbek maktab o'quvchilarining ta'lim natijalarini bilish uchun sinab ko'rilmogda. O'zbekistonlik mutaxassislarning ta'kidlashicha, agar vazifalarning ichki mantig'i va mazmuni bo'yicha tadqiqotlar jahon amaliyotida eng ommabop bo'lgan ko'nikmalarga yo'naltirilgan bo'lsa, demak, mahalliy ta'lim ushbu muammoga yo'naltirilgan emas. O'tkazilgan ekspert va statistik tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbekistonlik maktab o'quvchilari fan ko'nikmalarini shakllantirishning yetarli darajasiga ega bo'lib, mashg'ulotlar davomida umumiy vakolatlarni (umumiy akademik, mavzudan tashqari ko'nikmalar) shakllantirmaydilar. Shunday qilib, umumta'lim mahoratini shakllantirish zaruriyati kelib chiqyapti.

Belgilangan maqsadlar va ishlarning dolzarb holati o'rtasidagi mavjud ziddiyatni nafaqat maqsadga yo'naltirilganligi, balki mazmuni, usullari, o'zaro ta'sir usullari, maktab ko'rsatkichlari va, avvalambor, boshlang'ich maktab bosqichida o'zgartirish orqali bartaraf etish mumkin. . Boshqacha qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim faoliyatini tashkil etishda yangi, innovatsion yondashuvlarga ehtiyoj bor. Hozirgi bosqichda ta'lim tizimida yangiliklarni yaratishning asosiy shartlaridan biri bu pedagogik dizayn hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, aynan pedagogik dizayn boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning ta'lim faoliyati rivojlanishining turli jihatlarini tashkiliy sharoitlar darajasida ham, ta'lim faoliyatini amalga oshirish darajasida ham eng yaxlit va tizimli ravishda ko'rib chiqishga imkon beradi.

Boshlang'ich umumiy ta'lim mazmunida mavjud bo'lgan o'zgaruvchanlik bilan, eng ma'qul an'anaviy ta'lim tizimi hisoblanadi. So'nggi paytlarda ushbu tizim juda ko'p sonli turli xil o'quv-uslubiy to'plamlar bilan namoyish etilmogda: "O'zbekiston maktabi", "Uyg'unlik", "XXI asrning boshlang'ich maktabi", "Maktab 2010", "Perspektiv boshlang'ich maktab", " Bilimlar sayyorasi "va hokazo. Aksariyat hollarda ushbu to'plamlarni amalga oshirishda tarkib o'zgarganiga qaramay, mashg'ulotlar usullari bir xil bo'lib qoladi. Ushbu yondashuvda o'quv faoliyati tarkibiy qismlari o'quvchilar tomonidan qisman va asosan reproduktiv darajada amalga oshiriladi.

Bunday vaziyatda, bizning fikrimizcha, boshlang'ich Umumta'lim ta'limining zamonaviy tendentsiyalari va o'zgaruvchanligini hisobga olgan holda kichik o'quvchilarning ta'lim faoliyati rivojlanish xususiyatlarini ochib beradigan pedagogik dizaynning ahamiyati aniqlanadi.

Kichik o'quvchilarning ta'lim faoliyatini pedagogik loyihalashtirish muammosining dolzarbligi o'zgaruvchanligini hisobga olgan holda ommaviy boshlang'ich maktablarni rivojlanayotgan ta'lim modeliga o'tishda o'quvchilarning predmet pozitsiyasini amalga oshirish zarurati bilan belgilanadi. Biroq, ushbu muammoni hal qilishda bir qator muhim qarama-qarshiliklar aniqlandi:

- ommaviy boshlang'ich maktablarni rivojlanayotgan ta'lim modeliga o'tish uchun ta'lim siyosatining zamonaviy talablari va amaldagi tushuntirish va illyustratsion model o'rtasida;

- ta'lim jarayonini rivojlantirish jarayonida o'qituvchi bilan o'zaro aloqada bo'lgan holda, rivojlanayotgan ta'lim modelidagi ta'lim faoliyatining sub'ektiv xususiyati va bolaning ifoda etilgan ob'ektiv pozitsiyasi o'rtasida;

- rivojlanayotgan ta'lim sharoitida yosh o'quvchilarning ta'lim faoliyatini pedagogik loyihalashtirish zarurati va boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ushbu muammosini hal qilishga tayyor emasligi o'rtasida.

Ushbu holatni hisobga olgan holda, biz quyidagicha shakllangan bir muammo mavjudligini ta'kidlaymiz: rivojlanayotgan ta'lim sharoitida kichik o'quvchilarning ta'lim faoliyatini pedagogik loyihalashtirishning o'ziga xos xususiyati nimada?

Rivojlanayotgan ta'lim sharoitida boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning ta'lim faoliyatini pedagogik loyihalashtirish samarali bo'ladi degan taxmini o'z ichiga oladi:

- boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning ta'lim faoliyati tarkibiy qismlarini ishlab chiqishda ta'lim jarayoni ishtirokchilarining sub'ektlararo o'zaro aloqasini ta'minlash uchun dizayn modeli ishlab chiqiladi;

- rivojlanayotgan ta'lim sharoitida loyihalashtirish modelini tashkiliy-pedagogik va predmet-faoliyat darajalarida amalga oshirish algoritmi ishlab chiqiladi;

- boshlang'ich maktablar amaliyotida ta'lim faoliyatini loyihalashtirish modeli uchun mezon va amalga oshirish ko'rsatkichlari aniqlanadi;

- boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarning ta'lim faoliyatini rivojlantirish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim faoliyati modelini amalga oshirish uchun psixologik va pedagogik sharoitlar yaratiladi.

- boshlang'ich maktab o'qituvchilarini rivojlanayotgan ta'lim sharoitida yosh o'quvchilarning ta'lim faoliyatini pedagogik loyihalashtirishga tayyorlash bo'yicha dastur ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi.

Ushbu muammoda kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilanadi:

1. Kichik o'quvchilarning o'quv faoliyatini loyihalashtirish muammosi bo'yicha falsafiy, psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish.

2. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining ta'lim faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishda ta'lim jarayonida bolaning predmetli pozitsiyasini belgilaydigan o'quv faoliyatini loyihalashtirish modelini ishlab chiqish.

3. Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarning ta'lim faoliyatini loyihalashtirish modelini ta'limni rivojlantirish modelida amalga oshirish algoritmini aniqlash.

4. Boshlang'ich maktablar amaliyotida kichik o'quvchilarning ta'lim faoliyati dizayn modelini amalga oshirish mezonlari va ko'rsatkichlarini aniqlash.

5. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning ta'lim faoliyatining dizayn modelini amalga oshirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash.

6. Boshlang'ich maktablar amaliyotida kichik o'quvchilarning ta'lim faoliyati dizayn modelini amalga oshirishga o'qituvchilarni tayyorlash dasturini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish.

7. Boshlang'ich maktab amaliyotida tavsiya etilgan modelni sinovdan o'tkazish natijasida yosh o'quvchilarning ta'lim faoliyati shakllanish dinamikasini o'rganish.

Belgilangan vazifalarni hal qilishda turli xil tadqiqot usullari qo'llanildi: Umumiy nazariy: tadqiqot muammosi bo'yicha falsafiy, sotsiologik, psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, tarkibni tahlil qilish; empirik: so'rovnoma, suhbat, pedagogik kuzatuv, psixologik va pedagogik diagnostika; statistik: tadqiqot ma'lumotlarini miqdoriy va sifatli tahlil qilish.

"Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalashtirish" ning didaktik talqin qilingan kontseptsiyasi o'qituvchi (tashkiliy va pedagogik darajada) va talabalar (mavzu-faoliyat darajasida) amalga oshirish uchun harakatlar tizimini oldindan ishlab chiqish vazifasini bajaradi. o'quvchilarning ushbu faoliyatning sub'ekti sifatida rivojlanishini oldindan taxmin qilinadigan natija sifatida qabul qilib, o'quv faoliyatining barcha tarkibiy qismlaridan iborat.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning ta'lim faoliyatini loyihalashtirishning eng samarali shakli - bu o'qituvchi va talabaning o'zaro ta'sir darajasida yagona o'quv yo'nalishini ta'minlaydigan vektor-modulli model bo'lib, o'quv faoliyatining har bir tarkibiy-modulli tarkibiy qismi: motivatsion, indikativ, mazmuni, operativ - faoliyat, nazorat - baholash, ishlashni to'g'irlash va ishlab chiqilgan algoritm asosida O'zbekistondagi ta'lim faoliyatining har bir tarkibiy qismi doirasida amalga oshiriladi.

Adabiyotlar:

1. Abramova G. S. Ta'lim faoliyatini shakllantirishning individual xususiyatlari // Maktab o'quvchilarining ta'lim faoliyatini shakllantirish / tahrir. V. V. Davydov, I. Lompshera, A. K. Markova. - M.,: Pedagogika, 1982. - 297 b.
2. Ta'limga qiziqishni shakllantirishning dolzarb masalalari / ed. G. I. Shchukina tomonidan. M.: Ma'rifatparvarlik, 1984. - 176 b.
3. Ananyev B. G. Tanlangan psixologik asarlar: M: Pedagogik, 1980. -323 b.

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ИНТЕГРАЦИЯ» В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ»

Файзуллаев Мухаммад Бакаевич.

Доцент филологических наук Бухарского государственного университета

Рузиева Майрам Амрилловна

Магистрант Бухарского государственного университета

Одно из самых распространенных слов в педагогическом лексиконе современного учителя, воспитателя, управленца в сфере образования – слово «система». Мы говорим об образовательном учреждении как системе, о системе учебного занятия, о системе взаимоотношений педагога и детей и т.д. Это естественно, ибо, как говорил А.С. Макаренко, никакое средство нельзя рассматривать отдельно взятым от системы; никакое средство не может быть признано ни хорошим, ни плохим, если оно рассматривается отдельно от других средств, от целого комплекса педагогических влияний.[1.23]

С понятием «система» напрямую связано понятие «интеграция». Именно в процессе интеграции система приобретает важнейшее свое качество – целостность, предполагающее наличие в ней таких интегративных характеристик, которые не свойственны отдельным ее элементам. Таким образом, интеграция – это процесс и результат взаимодействия различных элементов, которое приводит к возникновению чего-то нового, целостного. Интеграцию можно рассматривать, по крайней мере, в двух аспектах: во-первых, как состояние, характеризующееся упорядоченностью, согласованностью, устойчивостью взаимосвязей между элементами; во-вторых, как процесс, приводящий к такому состоянию. Кроме того, интеграция – важный показатель эффективности системы, так как ведет к ее целостности.

Развитие интеграционных процессов в образовательном учреждении способствует разностороннему развитию детей, удовлетворению их потребностей и интересов, обеспечивает координацию влияний на все сферы индивидуальности ребенка (когнитивную, мотивационную, эмоциональную, действенно-практическую, сферу саморегуляции, волевую, экзистенциальную) [2.34].

Интеграция в образовательном процессе означает:

- комплексный характер целей образовательной деятельности и целостность достижения планируемых результатов;
- взаимопроникновение педагогических средств, используемых в учебной и внеурочной деятельности;
- органичную связь различных видов урочной и внеурочной деятельности детей, закрепление знаний, умений, навыков, полученных на уроках, во внеурочной работе;
- взаимосвязь общего и дополнительного образования;
- гибкий характер организации учебного процесса, использование различных форм и методов внеурочной деятельности детей, неформальных способов взаимодействия педагогов и учащихся;
- введение новых интегративных курсов, предметов, создание творческих коллективов;
- объединение ряда педагогических средств учебной и внеучебной деятельности в особые воспитательные комплексы (разновозрастные и интегрированные занятия, занятия на природе, предприятиях, в культурных учреждениях и др.);
- взаимодействие всех субъектов педагогического процесса, школы и социума.

Интеграцию в образовательном учреждении можно представить как внутреннюю и внешнюю. Внутренняя интеграция характеризует образовательный процесс в самом учреждении, внешняя – взаимодействие учреждения с социумом, другими структурами.

Прежде всего, остановимся на внутришкольной интеграции, которая может быть рассмотрена как взаимосвязь и взаимодействие различных педагогических средств на нескольких уровнях:

- осуществление внутренних связей используемого средства (например, внутрипредметные связи);
- осуществление связей между педагогическими средствами (например, межпредметные связи);
- интегрирование одних средств в систему другого средства (например, интегрированное занятие);
- интеграция средств, которая приводит к возникновению нового педагогического средства (например, обучение в разновозрастных группах, проблемно-тематический день и др.).

Различают также вертикальные и горизонтальные интегративные связи. В образовательном учреждении можно осуществлять одновременно интеграцию по горизонтали, т. е. межпредметную, и по вертикали, между классами, учебными группами, которые отличаются по возрасту.

Интеграция педагогических средств может осуществляться в следующих направлениях:

- расширение воспитательных возможностей учебных занятий по предметам, повышение воспитательного потенциала учебного процесса, влияния учебной деятельности на нравственное и в целом социальное становление ребенка;
- усиление интеллектуального, познавательного характера внеурочной деятельности;
- использование комплекса педагогических средств, которые стирают грани между учебным процессом и внеурочной деятельностью детей, в относительно равной мере

решают воспитательные и образовательные задачи, обеспечивают разностороннее развитие учащихся [2.15].

Высокий уровень интеграции в образовательном процессе предполагает использование педагогических средств, которые не регламентируются классно-урочной системой, а представляют собой новое качественное образование; его сложно однозначно отнести к учебной или внеурочной деятельности, это комплексное педагогическое средство.

Эффективность образовательного процесса значительно повышается, если осуществляется интеграция педагогических средств, которая ведет к рождению новых образовательных технологий.

Литература:

1. Слостёнин, В. А. Педагогика/ В. А. Слостёнин. - М.: Школа-Пресс, 2000 г.
2. Загвязинский, В. И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука/ В. И. Загвязинский// Инновационные процессы в образовании: Сборник научных трудов. - Тюмень, 1990.
3. Ляудис В. Я. Инновационное обучение и наука. – М., 1992.
4. Орлова, А. И. Возрождение образования или его реформа?/ А. И. Орлова// Преподавание истории в школе. - 2006 - № 1.

AN EXPERIENCE OF USING AUTHENTIC MATERIALS IN AN ACADEMIC WRITING CLASS

Batirova Ma'rifat Hamidovna,

Jahon Iqtisodiyoti va Diplomatiya Universiteti, o'qituvchi.

The process of foreign language acquisition i.e. both teaching and learning demands application of wide variety of methods and outer materials to make process more engaging and appealing. Using authentic materials in the process is considered to be one of most effective approaches as authentic materials have more real life contexts and contemporary information compared to textbooks where the information is either behind the time of teaching and learning or adapted to the needs of general audience. In recent days, use of authentic materials has become widespread across educational contexts. According to Richards & Renandya [1: p-6.] ... many a times course books fail to address the needs of a specific group of students. For this reason, use of authentic material alongside the textbooks better caters to the needs of the students...". Authentic materials can be useful in different classes focusing on reading, listening, speaking or writing as variety of authentic materials allows teachers suit their needs.

1. Printed AM: order forms, ATM screens, ATM receipts, Web sites, Street signs, coupons, traffic tickets, greeting cards, calendars, report cards, TV guides, food labels, magazines, newspapers.

2. Auditory AM: phone messages, radio broadcasts, podcasts, e-books,

3. Audio visual AM: movies, videos, video messages, television programs

According to Alejandro G. Martinez [2; p-4.], "Authentic would be material designed for native speakers of English used in the classroom in a way similar to the one it was designed for. For example, from a radio news report, the teacher can ask the students to discuss the report on pollution in the city they live ". Authentic materials are not created specifically to be used in the classroom, but they make excellent learning tools for students precisely because they are authentic and students often come across them in their daily lives. Compared to textbooks where there is even tone and austere style authentic materials are more likely to expose students to a wide range of native language speakers with different communication habits.

The importance and efficiency of using AM in foreign language teaching is proven by time and experience of language teachers. Authentic materials serve as a bridge between the classroom and the outside world. It is clear that most students find it difficult to apply skills

gained in classroom in real life situations. By using authentic materials in the classroom teachers may be able to demonstrate to students how language skills are directly applied to different situations outside the classroom. In other words, as it is used naturally, language learners are immersed in language in an educational environment which in turn, gives educators the opportunity to help students contextualize the materials taught in classes.

Language learners, when enroll in school to learn or improve a language-related task, have personal long-term goals that involve education, such as becoming a doctor or a business owner. And also students in higher education, especially those who learn languages for special purposes have to address different contexts of a foreign language and the key way to help learners reach their goals is to use authentic, goal-directed materials. Doubtless besides the context level of the language should also be considered carefully e.g. at the university level the students need to learn advanced language so they have to meet with the challenges included complex sentences and new vocabularies. This strategy will be more helpful for teachers keep students motivated compared to the choice of materials which might be easy for them. If students find it easy to deal with chosen material i.e. they feel themselves in their comfort zones it might mean that teachers should try to choose higher level of context to introduce something new to language learners.

As above mentioned, diversity of authentic materials helps teachers to use them in developing all skills related to learning languages: reading, listening, speaking and as well as writing. The use of authentic materials to produce expository or argumentative essays is very essential as learners should be able to resume, respond the main idea and analyze the topic. Furthermore, authentic materials can serve as essential source of vocabulary and ideas to be used and developed in essays.

In teaching writing essays according to Fakhruzzy [3.] there are 2 approaches: writing as product and writing as process. Writing as product means students write based on topics given without any guidance and advice from teachers. Whereas, writing as process, teachers give advice and lead students to write by giving them ways to write, starting from choosing and finding topics, generating ideas, choosing supporting elements and developing the ideas within paragraphs. The latter is very suitable for using authentic materials where teachers are present and facilitate the process of writing.

A writing class conducted with upper –intermediate level group showed that using authentic materials, video material in this case, proved to be much more engaging and motivating than other approaches. Majority of students find the process more challenging and appealing in comparison with ordinary writing classes hold by using textbooks. The main purpose of this class was to increase the teaching process quality and overcome the problems connected with lack of ideas and vocabulary search in the process. The lesson was planned for three sessions, two of which to be devoted to writing a problem solution essay and one more class to research based description of a visual. A video material “Will Western Civilization Go Extinct?” [4.] taken from internet served as authentic source.

As intended approach was writing as process the sessions were divided into several stages accordingly: the first session or pre-writing session included 4 stages, they are acquiring general information on the topic, developing topic specific word list, generating ideas and developing the essay question. On the first stage of the lesson students watched the video and asked to put down any words concerning to the general topic: demographic changes in the Western countries. Each student worked independently on this stage and word lists were discussed afterwards to share the information to the whole class and the words were grouped according to 4 categories to make the use of words easier afterwards. The role of teacher on this stage is to help students with the definitions of some higher level vocabulary if needed. The following word list was developed by the students in the initial part of the lesson:

Population decline: losing population, demographic winter, the decline of the human family, fertility decline, population reduction, depopulation, demographic slowdown, shrinking

population, demographic catastrophe, decay of population, people have fewer kids, not producing enough children, nation going into retreat, insufficient investment in human capital;

Population: aging population, population density, working age population;

Birth rate: replacement fertility, fertility rate, survival rate;

Problems: how to finance the future, decline in consumer spending, economic will go down, collapse in economy, endanger the survival of the nation, weakening of the West;

Having been equipped with topic specific vocabulary students watched the video again to make notes on issues concerning to demographic decline in certain countries in the West. Working on the vocabulary prior to focusing on main issues helps students concentrate on the information rather than being distracted by unfamiliar words. As a results of discussions students agreed on several issues causing demographic decline in western world for further use in writing the essay. To switch to the next stage, students were divided into 4 subgroups in order to develop the essay question including a topic sentence. In the course of the group work students composed different topic sentences with the same question and chose the most suitable one to write their essays on.

At the end of the first session i.e.in pre writing process students were asked to write and submit drafts of their essays so as they were checked and any mistakes occurring in assignments could be discussed i000n the next class. On the one hand, group discussion of mistakes is very fruitful way of working on mistakes, as the checked work is displayed on screen and the whole class will have the advantage of observing the process, which in turn prevents making common mistakes and inaccuracies afterwards. But on the other hand, teachers should use this policy only with the agreement of students as some students may not want their works to be discussed publicly, and they have the right to do so, of course. In higher level writing classes, it is essential to allow students to do more independent work and let them proofread and peer check while lower level classes demand more teacher's engagement in the process. However, for both levels reading and analyzing sample essays are suggested before getting down to initial writing of any type of essay.

After the students have gone through the pre-writing process the next session will be group discussion on submitted works, including giving feedbacks and further instructions on developing the draft. While evaluating, the drafts were displayed on the screen by projector to make the process easy to watch. However, when this tool is not available different messengers like Telegram and What's Up may be very helpful as teachers may reach their students using their group chats. Students had to comment on their works and tried to explain what caused those mistakes and received feedbacks from the teacher and as well as from their course mates.

As a logical continuation of the session devoted to demographic changes in western countries students were asked to carry out further research on the topic and find out information including statistic data on current demographic situation in the West. Students with good soft skills might also put the data they gathered in form of a line graph as the forthcoming writing class was devoted to description and reporting on charts. Students showed their interest and enthusiasm towards this task as more or less they were acquainted with this issue and had sufficient vocabulary to express themselves.

In conclusion, outcomes of the writing class with using an authentic material were comparatively more than expected results. By choosing suitable authentic materials and making a good use of them in writing classes teachers may:

- have greater students' engagement in class;
- avoid boring and dreary process of classroom writing;
- widen students' world outlook;
- enrich students' vocabulary with topic specific words;
- provide students with background information and ideas on different topics;
- motivate students with challenges of complex sentences and advanced level language;

- have students immerse into real life contexts and contextualize classroom based materials.

Works cited.

1. Richards, J. C., & Renandya, W. A. (2002). Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice. New York: Cambridge University.
2. Martinez, A. G. (2002). Authentic Materials: An Overview. *Karen's Linguistics Issues*. 1-6. (2002),
3. Teaching English as a Foreign Language for Teachers in Indonesia (Malang: State University of Malang Press Fakhurrazzy (2011)
4. Will Western Civilization Go Extinct?"
https://www.youtube.com/watch?v=6LA5xhXk_4U

ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Жамолов Д. Б.

преподаватель кафедры философии УзНУ

Аннотация. В статье на основе анализа основных концепций глобализации культуры делается попытка рассмотреть позитивные и негативные процессы глобального культурного мирового развития, а также возможности создания глобальной мировой культуры в принципе. Проблемы сохранения национальной культуры в условиях глобализации привлекают к себе всё больше внимания, вокруг них разворачивается множество дискуссий и споров. В работе отмечается, что существующие на сегодняшний день теории глобализации культуры носят ярко выраженный идеологический характер.

Ключевые слова: глобализация, глобализация культуры, локализация, глокализация, национальное сознание, культура, ценности.

Глобализация - оказывает неоднозначное влияние на развитие социальной и экономической жизни, усиливая дистанцию между бедными и богатыми странами, обостряя все социально-экономические катаклизмы. Сохранение и развитие национального культурного многообразия в контексте глобализационных процессов – это проблема отношения общих унифицирующих тенденций культурного воспроизводства и исключительных особенных качеств отдельных культур.

Рассматривая процессы влияния глобализации на формирование культурной идентичности, можно отметить, что в научных источниках всё еще активно обсуждается возможность формирования некой «мультикультурной идентичности», подразумевающей сохранение своей прежней культурной определенности при вхождении в новую культурную среду, несмотря на кризис этой идеологии в европейских странах в связи с эмиграционными процессами и формированием целых культурно-замкнутых агломераций в традиционных европейских анклавах. универсализация способствует стандартизации поведения человека, его запросов и потребностей, а культурная унификация ведет к снижению участия человека в традиционном и национальном созидании. Постановка проблемы и цели исследования в контексте глобалистического развития культур важно прояснить философский смысл понятий «универсализм», «глобализм», «идентификация», «национальная идентичность», а также определить роль главных акторов производства культурного многообразия, выявить векторы развития национальных культур в ходе их взаимодействия и взаимовлияния [1; С.72]. Среди аналитиков культуры оценка

результатов влияния глобализации сводится, во-первых, к критике универсалистских тенденций как результата глобалистского нивелирования культурного многообразия и размывания традиций национальных культур. Это означает, что в современном мире перекрываются и переформируются в первую очередь традиционные ценности, национальные особенности и этнокультурное своеобразие.

Неизбежность культурной глобализации ее апологеты видят в социально экономических изменениях в мире и в первую очередь в перемещении больших потоков людей из одних регионов в другие. Эти миграционные потоки несут с собой и свои культуры. А культурная глобализация, как и многие другие явления, оказывает как положительное, так и отрицательное воздействие на все сферы общественной жизни. Так, в процессе глобализации развитые и развивающиеся общества обогащаются в различных сферах жизнедеятельности но, с другой стороны, они зачастую теряют элементы своей национальной культуры, свою уникальность, чувство независимости и самостоятельности [2; С.14]. При этом нужно учитывать важности формирования общего культурно-информационного пространства с целью регулирования возникающих в мире конфликтов и споров; неизбежное формирование единого культурного пространства для выработки норм, принципов и общих ценностей современного мира; возникновение “общего поля глобальной культуры (культурная глобализация)”.

Пропаганда глобализма как способа приобщения к высшим благам и достижениям цивилизации вместе с агрессивной внешней политикой, характеризующей способ решения внешних государственных вопросов, порождают отношение к глобализму как к типично американскому феномену: “для многих культурная глобализация означает вестернизацию и американизацию” [3; С.6]. Сутью глобализма по-американски является трансформация мира в *Rax amegisana*, что означает приведение образа жизни, ментальности, идеалов в соответствие с американскими политико-культурными стандартами.

Можно согласиться с учёными, которые выделяют на сегодняшний день три основных направления в теоретическом рассмотрении феномена культурной глобализации: гиперглобалистское, глобалистское (локализационное, глокализационное) и условно антиглобалистское. Если первая теория настаивает на неизбежности глобализации и, как следствие, унификации мирового культурного пространства, вторая говорит о том, что процесс глобализации не столь однозначен, а его издержками в ряде случаев становится феномен локализации культур, то третья утверждает, что глобализация, в том числе и культурная, невозможна в принципе в силу специфики цивилизованного строения мира.

С данной точки зрения глобализация культуры – не только реальный, но и необходимый процесс дальнейшего человеческого развития. Лишь взаимопроникновение различных культур, их синтез на основе общечеловеческих ценностей может дать стимул дальнейшему развитию человеческой цивилизации. При этом в качестве доминирующей культуры, тем не менее, всегда указывается западная культура как наиболее прогрессивная. Западный модернизм, переносимый в культурную сферу, становится одним из основных аргументов сторонников этой позиции. В связи с этим ряд исследователей высказывают опасения, что культурная глобализация, развивающаяся сегодня, на самом деле является продолжающимся процессом модернизации, который Запад распространяет на остальной мир. По мнению американского учёного Э. Саида Запад – это точка отсчета. Учёный иронизирует над глубиной “западных представлений о” востоке: восточный человек живет на востоке, он просто живет жизнью восточного человека, в государстве, устроенном по принципу восточных деспотий, с ощущениями, присущими восточному фатализму [5, с. 106].

Глобализация во многом основывается на развитии средств коммуникации, которые связывают разные части мира и позволяют ускоренно взаимодействовать различным культурам между собой. Тем не менее, учёные полагают, что это не влечёт за собой культурной глобализации в понимании ее как процесса формирования единой глобальной культуры. В консолидации нации весомую роль играет коллективная историческая память народа. Она является особенно актуальной, если в истории нации были трагические катаклизмы. Но для восстановления и утверждения исторической памяти народа требуется знать не только негативные факторы его исторической жизни, но и способы преодоления и предотвращения кризисов.

Список литературы:

1. Саакян А. Г., Серкова В. А. Национальные культуры и проблемы национальной идентичности в эпоху глобализма // научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки. 2018. т. 9, № 1. с. 72–79. doi: 10.18721/Jhss.9108.

2. Шахин К. Глобализация и тенденции развития культуры в Турецкой республике: социологический анализ: автореф. дис. к.соц.н. СПб. 2016, 14 с.

3. Globalization, Modernity, and Their discontents // 2002-3 carTss, ser. Bibliography / comp. by E. Brahm. url: eric.brahm@colorado.edu

TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING MAQSADI VA VAZIFALARI

Xolmuminova Sevara Abduxoliq qizi

ToshPTI Oliy hamshiralik ishi 304- guruh talabasi, Toshkent Pediatriya Tibbiyot instituti.

Ilmiy rahbar: *Mirzayeva Sayyora Rustamovna*

TDPU tayanch doktoranti

Bugungi kunda o'quvchilarga ta'lim berish va ularni tarbiyalash mavjud ilmiy psixologik bilimlarga tayangan holda olib borilishi uchun ta'lim tizimida psixologik xizmat tashkil etilmoqda va u ishlab turibdi. Bu xizmatda "psixologiya" mutaxassisligiga ega bo'lgan oliy ma'lumotli mutaxassislar ishlashi kerak. Bu xodimlar bolaning chaqaloqlik davridan boshlab to yuqori sinfgacha (ilk o'spirinlik) bo'lgan davrida uni o'qitish va tarbiyalash, uning taqdiri bilan bog'liq bo'lgan barcha savollarni yechishda ishtirok etadilar. Bola tug'ilgandan to maktabni tamomlagunga qadar butun hayoti davomida mutaxassis psixolog e'tiborida bo'lishi kerak.

Demak, 16-18 yil davomida bolaning psixologik rivojlanishi tizimli ravishda kuzatilib borilishi kerak. Bu davr mobaynida doimiy psixodiagnostik o'rganishlar amalga oshiriladi bola psixik taraqqiyotining xarakteri va tezligi baholanadi, bolani o'qitish va unga tarbiya berish yuzasidan tavsiyalar beriladi, va ularni amalga oshirish nazorat qilinadi. Psixologik xizmat xalq ta'limi tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, Xalq ta'limi tizimidagi psixologik xizmat respublikadagi yaxlit psixologik xizmatning eng muhim jabhasi hisoblanadi.

Psixologik xizmat. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis Markazining tarkibiy tuzilmasi hisoblanadi. Bu xizmatning zaruriyligi maktab ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Har bir o'quvchida hayotga ijodiy munosabat va individual xususiyatlarning taraqqiyoti ta'minlaganligini psixologik xizmat to'g'ri tashkil etilgan deyish mumkin.

Psixolog o'zining inson hulq-atvori va psixik faoliyati, psixik taraqqiyotning yosh qonuniyatlari haqidagi kasbiy bilimlariga, ularning o'quvchilar va kattalar, tengdoshlari bilan o'zaro munosabat xususiyatlariga, o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishga bog'liqligiga tayanib, bolaga individual yondashuv imkoniyatlarini ta'minlaydi, uning qobiliyatlarini aniqlaydi, normadan og'ishishlarning bo'lishi mumkin bo'lgan sabablarini psixologik-pedagogik korreksiya qilish yo'llarini aniqlaydi. Bundan psixologik xizmat maktabda o'quv-tarbiya ishining mahsuldorligini oshirishga, ijodiy faol shaxsni shakllantirishga imkon

beradshaxsning har tomonlama shakllanishi, rivojlanishi, samarali Psixologik ijtimoiylashuvi bolalar rivojlanishining barcha yosh va moslashuvi, xizmatning davrlarida psixologik maqsadi uchun salomatligini muhofazal qilish psixokorreksiya yaratishdan iborat.

Psixologik xizmat hozirgi zamon ta'lim tizimining ajralmas komponent (bo'lak) i bo'lib, bolalarga ta'lim va tarbiya berishda ularning aqliy va shaxsiy imkoniyatlarini, bolada mavjud qobiliyatlarni, qiziqishlarni va intilishlarni o'z vaqtida aniqlash va ulardan maksimal to'liq ravishda foydalanishni ta'minlab beradi. Agar so'z o'z rivojlanishida ko'pchilik bolalardan orqada qolayotgan bolalar to'g'risida boradigan bo'lsa, bunday holda psixologning vazifasi taraqqiyotidagi bunday orqada qolishning sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan bo'ladi. Agar psixolog iqtidorli bolalar bilan ishlashiga to'g'ri kelsa, bunday holda bolalarning qobiliyatlarini ertaroq aniqlash va ularni yanada rivojlanishini ta'minlashga ko'maklashishi psixologning asosiy vazifalaridan biriga aylanadi.

Ta'lim tizimidagi psixologik xizmatning yana bitta qiyin vazifasi shundan iboratki, butun bolalik davri davomida ta'lim va tarbiyaning sifatini oshirish maqsadida ta'lim va tarbiya jarayonlarini doimiy ravishda nazoratda ushlab turish kerak. Bu yerda ushbu pedagogik jarayonlar bola psixik taraqqiyotining tabiiy va ijtimoiy qonuniyatlarga to'la mos ravishda, ta'lim va tarbiyaning psixologik nazariyalarining asosiy qoidalariga mos ravishda tashkil etish zaruriyati tushuniladi. Bu yerda psixolog ishining amaliy maqsadi o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berish mazmuni va metodlarini psixologiya fani nuqtai nazaridan baholash, turli yoshdagi bolalar taraqqiyoti to'g'risidagi ilmiy ma'lumotlarni hisobga olgan holda ushbu mazmun va metodlarni mukammallashtirish bo'yicha tavsiyalar berish bilan bog'liq bo'ladi.

Ta'lim tizimidagi psixologik xizmat yechadigan navbatdagi muhim vazifa - pedagogik jarayonning bevosita ishtirokchilari: bolalar, o'qituvchilar, ota-onalar va ta'lim tizimidagi raxbarlarga psixologning amaliy ta'sir ko'rsatishdan iboratdir. Bu vazifa ushbu odamlarga ta'lim va tarbiya jarayonida bevosita psixologik yordam ko'rsatishni nazarda tutadi. Bu yerda psixolog pedagog, psixoterapevt, konsultant, korrektor rollarida faoliyat ko'rsatadi. Yurak qon tomir tizimi, oshqozon ichak trakti tizimi bilan bog'liq kasalliklarning ko'pchiligi psixogen asosga ega ekanligini hozirgi kunda isbotlangan. Xuddi shunday odamning endokrin tizimi ham, xatto xulq-atvori ham shunday asosga ega. Bu sohada amaliy ish bilan shug'ullanar ekan, psixolog bu ko'rinishdagi kasalliklarning paydo bo'lishi va zo'rayishini oldini olishga harakat qiladi, kasallikni davolash uchun yaxshi organik reaksiyalar chaqirish maqsadida odamning psixologiyasiga va xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadigan maxsus metodlarni qo'llaydi. Ta'lim tizimining boshqaruv tuzilmasi xodimlari umumiy psixologik yordamdan tashqari guruxdagi va jamoadagi odamlarni boshqarishga taaluqli bo'lgan boshqaruv psixologiyasi bo'yicha bilimlarga ham muhtoj bo'ladi.

Ta'lim tizimining rahbar xodimlariga boshqaruv psixologiyasidan, odamlarning o'zaro munosabatlaridan, guruh faoliyatining samaradorligidan qo'shimcha bilimlar zarur. Bolalarni ta'limi va tarbiyasiga bog'liq barcha katta yoshdagi odamlar bolalarning rivojlanishini va ularni boshqarishni chuqurroq bilishni ta'minlaydigan psixologik bilimlarga muhtojdirlar. Bunday bilimlar minimal - zarur miqdorda pedagogik oliy o'quv yurtlarida beriladi, ammo vaqt o'tishi bilan bu bilimlar qisman yoki butunlay eskiradi, unutiladi, ya'ni ularni to'ldirish va yangilash zaruriyati tug'iladi. U yoki bu pedagogning professional ishi davomida bunday bilimlarni korreksiya qilishni ham psixologik xizmat amalga oshiradi. Psixologik xizmatning yana bitta maxsus vazifasi shundan iboratki, ular pedagoglar, defektologlar, sotsiologlar, vrachlar, yuristlar bilan hamkorlikda o'z tengqurlaridan farq qiluvchi bolalarning taqdiri bilan bog'liq bo'lgan qator muammolarni hal qiladilar. Bu yerda so'z, eng avvalo, o'z taraqqiyotida orqada qolayotgan yoki iqtidorli bolalar to'g'risida boradi. O'z taraqqiyotida orqada qolayotgan bolalar o'zlarining o'zlashtirish imkoniyatlariga mos keluvchi soddalashtirilgan, kam murakkabroq ta'lim va tarbiya dasturlariga muhtojlar.

Iqtidorli bolalar esa aksincha, ta'limda oddiy bolalarga qaraganda murakkabroq, informatsiyaga to'ldirilgan dasturlarga muhtojlar, Rivojlanishdan orqada qolayotgan va

iqtidorli bolalar uchun taklif etiladigan o'quv dasturlari albatta oldindan turli mutaxassis pedagoglarni jalb etgan holda psixologik pedagogik ekspertizadan o'tkazilishi kerak. Bu pedagoglar boshqalarga bog'lanmagan holda taklif etilayotgan dastur mo'ljallangan bolalarning rivojlanishini ta'minlab beradimi yo'qmi degan nuqtai nazardan xulosa berishlari kerak. O'z rivojlanishda orqada qolayotgan bolalar psixologik yoki jismoniy jihatdan nimjon bo'lib, ular osonlashtirilgan o'quv dasturlariga muxtoj bo'lsalarda, taklif qilinayotgan dasturlar ularning orqada qolishini yanada chuqurlashtirmasligi kerak. Aksincha, bu dasturlar orqada qolayotgan o'quvchilarning rivojlanishini tezlashtirishini ta'minlashi, odatdagi bolalar bilan ular o'rtasidagi farqni kamaytirishga olib kelishiga mo'ljallangan bo'lishi kerak.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIY SO'Z VA ONA TILIGA MUHABBAT MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISH

Bashorat Jamilova,

BuxDU dotsenti, filologiya fanlari nomzodi,

Mohigul Mansurova,

BuxDU, Boshlang'ich va sport tarbiyaviy ish yo'nalishi 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarda badiiy so'z va tushuncha, badiiy matn orqali turkiy so'zlar lug'ati, jna tiliga muhabbat motivlarini uyg'otish ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Bunda boshlang'ich sinf O'qish kitoblari hamda ona tili, o'qish darslari asosiy omil ekanligi ta'kidlangan.

Kirish. So'z – til orqali ifodalanadi. U inson tafakkurining mahsulidir. Har bir xalqning milliy tili o'z xalqidan qolgan ma'naviy merosidir. Shuning uchun ham ajdodlarimiz so'z va til orqali o'zining urf-odat, an'ana va qadriyatlarini keyingi avlodlarga yetkazib kelmoqda. Garchi go'dak ona allasidan, ilk tili chiqqan kundan boshlab ona tilida so'zlashni o'rgana boshlab, tushunib-tushunmay she'r, ertaklarni yod olsa ham boshlang'ich sinflardagina o'qish va ona tili darslari orqali til o'rganish imkoniyatlari oshib boradi. Ammo, boshlang'ich sinflarda ham o'quvchilar ko'p so'zlarning ma'nosi haqida to'liq tushunchaga ega bo'lmashligi rost. Ana shu o'qish va ona tili darslarida ularning so'z boyligiga aniqlik kiritish va lug'atlarini boyitish imkoni kengayadi. Shuningdek, boshlang'ich sinflarda bolalarning so'z boyligi hali tartibli emasligini inkor qilib bo'lmaydi, ular so'zlarning ma'naviy tovlanishlarini yaxshi bilmaydilar. Garchi bolalarning lug'at boyligi rivojlangan bo'lsa ham unda kundalik hayotda ishlatiladigan oddiy so'zlar kuzatiladi, xolos. Ya'ni, ular lug'atida hali rang-barang ma'noli, badiiy bo'yoqdor so'zlar, turli sohalarga oid terminlar kam uchraydi. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar ayrim so'zlarni eshitganda, o'qiganda tushunadi-yu, o'zi bu so'zlarni mustaqil nutqida ishlata olmaydi, yoki noto'g'ri qo'llaydi. Binobarin, boshlang'ich sinf o'qish darslarida bola lug'atini faollashtirish, o'rgangan so'zlarini o'z nutqida ham qo'llay olishga erishishi zarur.

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida badiiy so'z hamda tushunchalarning ma'nosini anglatish va o'quvchilar nutqida uni qo'llashga o'rgatishning usullarini kengaytirish shu ma'noda muhim.

Asosiy qism. Alisher Navoiy siymosi va u yaratgan bebaho so'z durdonasi, asarlari shunday eng aziz adabiy xazina hisoblanadi. Zotan bu ulug' siymoning so'z haqidagi ta'rifi-yu tavsifi asrlar o'tgani sari hamon qadrlil, yuksak bahoga sazovordir. Alloma va so'z mulkingning sultoni o'zining "Hayrat ul-abror" dostonida so'z va uning ma'nosini alohida fasllarda ta'riflaydi. Navoiy ta'biricha so'z gavharining sharofati shunchalar yuksakki, gavhardek qimmatbaho narsa ham unga sadaf bo'la olmaydi. To'rt sadaf(suv, havo, yer, o't) ichidagi gavharga quti ham shu so'z, yeti osmon yulduzlarining burji ham shu so'z. So'z

dunyoda bor barcha ko'ngillarning qutisidagi javhar, hammaning og'iz qutisidagi qimmatbaho gavhardir. Agar til bamisoli bir po'lat xanjar bo'lsa, so'z unga qadalgan injulardir. Til bu chamanning ochilgan lolasi bo'lsa, so'z durlari unga qo'ngan shabnamdir. [1,14]

Darhaqiqat, so'zning qudrati haqida donishmand xalqimiz ham talay maqollar yaratgan. "O'ynab gapirsang ham, o'ylab gapir", deganda so'zlayotgan so'z ma'nosi nazarda tutiladi. Biz kundalik hayotimizda, tele-radio eshittirishlari orqali ham turfa xil insonlarning so'zini eshitamiz, o'zimiz ham og'zaki muloqot davomida rang-barang nutqimizni bayon qilamiz. Shularning asosi ham so'z, albatta. Ammo unutmaylikki, bu so'zlar oqimi bizning fikr dunyomiz, ko'nglimiz xazinasining mulkidir. U joyda qayerdan to'planish manbayiga e'tibor qaratsak, har bir natijaning sababi ayonlashadi. Va bu o'z-o'zidan ta'lim jarayoni, jumladan, boshlang'ich sinf o'qish darslariga borib taqaladi. Chunki, bola ilk savodi chiqqach, mustaqil mutolaa qiladigan darslik bu – O'qish kitobi. Unda uchraydigan har bir jumla, so'z, tushuncha bola uchun yangi dunyo ochadi. O'sha gavharlarni ko'ngil xazinasiga jo etib boradi. Bunda o'qituvchi nutqi, lug'at boyligi ham muhim rol o'ynaydi, albatta. Eng avvalo o'qituvchining o'zi so'z qudrati, uning beqiyos nutq jilosi mahsuli, fikr ta'sirchanligining quroli, nutq mazmuni va mohiyatining asosi ekanligini chuqur his etmog'i lozim. U so'z ma'nosi, o'rni va kuchini bolalarga o'rgatish orqali ularda ona tilimizga, xalqimizga va buyuk ona –Vatanimizga muhabbat uyg'ota boradi.

Aytaylik, 3-sinfda o'quvchilar Oybekning "Bola Alisher" qissasidan parcha o'qiydilar. Unda kichkina Alisherning otasi G'iyosiddin bilan ilk marta maktabga borishi voqeasi, Alisherning odob-axloqi, o'qishga, ustozga bo'lgan hurmati aks etgan.[6,74] Qissada ham Kichkina Alisher tog'asi, otasi va uning do'stlari huzurida g'azal o'qiganda, qur'onning mag'zini chaqishga kirishganida turkiy tilga alohida muhabbat bilan qarashi ta'riflanadi. Xususan, tog'asi Mirsaid "go'yo Alisherning qalbiga kirmoqchidek" shunday deydi: "...Fors shoirlari yuksak tuyg'ular, teran fikrlar ila to'la ajib she'rlar yaratmishlar. Bizning turk shoirlari ham ularga ergashib, forsiy she'rlar ijod etishni odat qilib olmishlar. Turkiston o'lkamiz vodiylari, sahrolari keng, tog'lari buyuk, aholisi turk-o'zbekdur. O'zimizga xos odatlarimiz, an'analarimiz, qo'shiqlarimiz, dostonlarimiz, ertaklarimiz bor. Bular--cheksiz boyligimiz. Ayniqsa, tilimiz go'zal, shirin va rangli! Jiyan, o'z yo'lingni topsang, bas... Alisher Qur'onning mag'zini chaqishga kirishadi. Forsiyni yaxshi bilardi, lekin arab tilini o'rganishga endi kirishgan. Turkiy esa ona tili; turkiy baytlarni zo'r maroq ila o'qir, kundan-kunga yoddan biladigan g'azallari ko'payib borur edi. Maqollar, masallar, ertaklarni obdon sevardi." [6,67] Qissada bu tafsilotning ikki-uch marta keltirilishi bejiz emas, albatta. Birinchidan, Oybek bu asarni Navoiy haqidagi teran tadqiqotlaridan so'ng, badiiy ijodining kamolot davrida yozgan. Ya'ni, adibni ulug' mutafakkir asarlari tili, ruhiyatiga anchayin oshno edi, deyish mumkin. "Oybek oltmish yoshga to'lishi munosabati bilan, - deb yozadi N.Karimov, - o'z hayot yo'lini qayta nazardan o'tkazib, bu yo'lning mashaqqatli tomonlarini faylasuf shoir so'zi bilan munavvar etish, ulardan falsafiy xulosalar chiqarishga urindi". [4, 86]

Anglashiladiki, adibning bu qissasi aynan shu yoshdagi kitobxonlarga mo'ljallab yozilgan. Chunki mazkur asarda yuzlab so'zlarning rang-barang ma'no kasb etishi, masalan, ichmoqning "sipqarmoq", "tomshimoq"; yig'lamoqning "yig'lamsinmoq", "ingramoq", "singramoq", "siqtamoq", "o'kurmak", "inchkurmak", "hoy-hoy"lab yig'lash lafzlari chiroyli misollar vositasida asoslanib, bu tilning, elning ulug'ligi ta'kidlangan. Oybek bu manbadan ijodiy ilhomlanib, "Bola Alisher" qissasini qadimgi turkiy so'zlar bilan jilolantirishga erishgan. Binobarin, qissada yozuvchi turkiy-o'zbek tilining deyarli barcha imkoniyatlaridan foydalanib, Navoiy davri ruhini va tilimiz so'z boyliklarini bera olgan. Bu avvalo, Oybekning badiiy so'zga e'tiborini yorqin ko'rsatadi. Qolaversa, o'zbek tilining jozibadorligini mustaqillik tufayli anglayotgan bugungi avlod uning bardavomligini teran his qiladi. Muhimi, Oybek o'z asarlari orqali Navoiyni zamondosh o'quvchiga yaqinlashtirib, tilimizning, xalqimizning ma'nan yuksak va serqirra ekanligini yosh avlodga "badiiy vasiyat" qilib qoldirganiga, yana bir karra ishonch hosil qilamiz.

Zotan, maktab o'quvchilari boshlang'ich sinflardayoq ertaklar, matallar, dostonlar og'ushida ulg'ayishsa, qahramonlar makoni bo'lgan o'sha ertaklar ularni ma'naviyat olamiga – kitoblarga oshno tutadi. O'sha ertaklarga ergashib kitob bilan, o'qituvchi bilan ko'ngildosh bo'ladi. Zotan, darslarda badiiy asarlardan keng foydalanish darkor. O'qituvchi har bir bolaning ko'nglida ezgulik uyg'otadigan eng birinchi inson. Uning kamol toptiradigan kasbi shuning uchun ham mas'uliyatli, zahmatli va sharaflidir. U shuning uchun ham birinchi muallim. O'z o'quvchisini adabiyotga oshno qilib o'stirgan, tarbiyalagan ustoz sharafi ikki hissa ziyoda. Uni hayotga, orzu qilishga o'rgatsagina, bola o'qigan asarlaridagi ezguliklarga yondosh bo'lib o'sadi. Zero, boshlang'ich sinflarda Alisher Navoiy ijodini o'rganishda ham ko'zda tutilgan maqsad shu! Maktabga endigina qadam qo'ygan, beg'ubor ko'ngil olami, oppoq qog'oz kabi toza ongu shuurida Alisher Navoiydek poktiynat, yuksak ma'naviyatli, cheksiz iste'dod egalarining ibratli hayoti, ilmga chnqoq bolaligi, barkamol ijodiy qirralari muhrlansa, ular uchun abadiyatga daxldor mayoq bo'la oladi. Boshlang'ich sinflarda Navoiydek buyuk zotlarni tanigan, shunday mutafakkirlar haqida tasavvurga ega bo'lgan bolalarning ertangi kunlari yanada istiqbolli bo'lishi tayin. Shu ma'noda, boshlang'ich sinf o'qish kitoblarida buyuk siymolar haqidagi adabiy-badiiy matnlar, maqola-yu hikoyalar, yoxud, ular obrazi talqin etilgan badiiy ijod namunalari hamisha muhim ta'lim-tarbiyaviy ahamiyat kasb eta oladi.

Umuman, boshlang'ich sinflarda ona tiliga muhabbat uyg'otuvchi she'rlarning ko'lamdorligi ham o'quvchilarda bu tuyg'uni tarbiyalashga xizmat qiladi. M.A'zamning ona tili haqidagi she'ri istiqbol yillarida O'qish kitoblaridan joy oldi. Shoirning yosh lirik qahramoni endi o'z ona tilini kattalardan kam sevmaydi:

*Ona tilim, turkiy tilim,
Ardoqligim o'zbek tilim,
Avaylayman seni doim*

Qaboq ila ko'zdek, tilim. [3, 140]

Ta'kidlab ko'rsatilgan so'zlar to'rt bandli she'rning har birida turli sifatlar bilan qo'shib takrorlanadi. Bunda o'zbek tilining qadimligi, ko'rki, donoligi, onaga tengligi uchun ham uni almashtirib bo'lmasligi ta'kidlana boriladi. Shoir ona tilini avaylashni ko'zu qaboqqa mengzashi ham bejiz emas. Ko'z insonga berilgan ilohiy ne'matlar ichida eng ardoqlisi. U yorug' olam ma'nosi bo'lishdan tashqari, inson botinini o'zida namoyon etadi. Donishmandlar odamni ko'ziga qarab, kimligini ayta olgan. Ko'zimizni asrash bilan nafaqat, hayot mazmunini, demakki, o'zligimizni, ko'nglimizni asragan bo'lamiz. Xuddi shu xususiyat ona tiliga ham xosligini shoir:

*Turkiy tilim, ko'rkli tilim,
O'zbek tilim, ko'zdek tilim,*

misralariga jo etgan. Chindan ham istiqbol tufayli bu mavzu bolalar adabiyotida ham turli ohang va mazmunda jilolandi. T.Adashboev she'rining jajji lirik qahramoni, ona tilini “jahon bo'ylab dovrug' solgan” buyuk Temur, Mir Alisher, Bobur Mirzo she'rlaridan rang va qiyos olgan” ligini ta'kidlab:

Shunday tildan tonar bo'lsam,

Qiyma-qiyma bo'lsin tilim.

Alla bo'lib jarang olgan,

Ona tilim-jon-u dilim,- deya qasamyod qiladi. [6, 10]

Shu kabi she'rlarning endilikda boshlang'ich sinf darsliklaridan keng o'rin egallashi ham aslida ma'naviyatimiz o'zanlarining mustahkamligi dalolatidir.

Xulosa. Til - millat beshigi, ko'zgusi deb bejiz aytilmaydi. Bunga yaqqol dalil qilib Prezidentimiz **Sh.M.Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 75-sessiyasida o'zbek tilida so'zlagan nutqiga Turkiyada chiqadigan “Jumhuriyat” gazetasi munosabatini keltirish mumkin** [7]. Bu ijtimoiy-siyosiy jihatdan naqadar muhimligiga e'tibor qaratilsa, chindan ham BMT tarixida 6 ta dunyo tilida nutq so'zlash andozasidan chekinib maqolada ta'kidlanganidek, o'zbek liderining ilk bor o'z ona tili – buyuk Navoiy, Sohibqiron, Temur,

Bobur, Jaloliddin Manguberdi tilida soʻz aytishi, jadid maʼrifatparvarlari orzu qilgan turkiy tilning qadrini dunyoga tanitishga katta qadamdir. Demak, bu qadr-qimmatni, ona tilimizni eʼzozlashni oiladan, loqal ilk bilim oʻchogʻi-boshlangʻich sinflardan boshlash naqadar muhimligi yaqqol anglashiladi.

Adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Hayratul-abror. Toshkent, 1974. –B.14
2. Matjonov S., Shojalilov A., Gʻulomova X., Sh.Sariyev, Dolimov Z. Oʻqish kitobi. 4-sinf uchun. –Toshkent, “Yangiyoʻl poligraf servis”, 2018, –b 240.
3. М.Аъзам. Сайланма. 1-жилд. Т., “Чўлпон”, 2005, 140-141-б.
4. Каримов Н. “Бола Алишер” қиссаси ва унинг муаллифи тўғрисида. Китобда: Оубек. Bola Alisher. Qissa. Т.:2005, 86-бет.
5. Оубек. Bola Alisher. Китобда: Оʻzbek bolalar adabiyoti antologiyasi II. Nasr. Toshkent, “Oʻqituvchi”, 2006. 480 b..
6. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R.. Oʻqish kitobi. 3-sinf uchun darslik. –Toshkent, “Oʻqituvchi”, 2016.-b 216
7. <https://www.gazeta.uz/oz/2020/09/23/bmt/>

**BOSHLANGʻICH TAʼLIM TIZIMIDA INNOVASION TEXNOLOGIYALARNI
QOʻLLASH**

Toʻrayeva Aziza Shukrullayevna

Buxoro tuman 8-umumtaʼlim maktabi boshlangʻich sinf oʻqituvchisi

Fan va axborot hozirgi zamondagi oʻsish surʼati va hajmi 20-30 yil oldingi ularning holatidan keskin farq qiladi bu esa oʻz-oʻzidan zamonaviy axborot oqimini oʻzlashtirish, ilmiy-tadqiqot malakalari, individual va mustaqil ishlash, ilmiy-texnikaviy axborotlar va oʻquv-ilmiy adabiyotlar bilan ishlash koʻnikmalarini rivojlantirish imkoniyatini taʼminlashi lozim boʻladi.

Zamonaviy fanning koʻchkisimon rivoji natijasida fan daraxti paydo boʻldi. Shuning uchun kadrlar tayyorlovchi tizim original va noanʼanaviy fikrlash qobiliyatini, oʻz ustida tizimli va mashaqqat bilan ishlash malakalarini rivojlantirishi lozim. Oʻquvchi ajablana olishi, hayratlana olishi lozim, shundagina u boshqalarni oʻzining ijodiy mehnati bilan hayratlantira oladi.

Fanning koʻchkisimon rivoji va shu qonuniyat bilan oʻsuvchi ilmiy-texnikaviy axborot, axborotni uzatish va qayta ishlash tezligini oshirishga olib keladi, uning asosida esa kompyuter texnikasi yotadi. Zamonaviy axborot tizimlaridan foydalanishni, oʻqitishni individuallashtirishsiz tasavvur qilib boʻlmaydi. Shunday ekan, zamonaviy oʻqitish tizimining markaziy oʻzagi – oʻqitishni individuallashtirishdir. Shuning uchun oʻqitishni individuallashtirish, mustaqil taʼlim, masofaviy oʻqitish tizimi texnologiyalarini ishlab chiqish va oʻzlashtirish dolzarb masalaga aylanib qoldi.

Muhandislik yechimlar turining keskin ortishi va jadallashuvi oliy maʼlumotli mutaxassislar tayyorlovchi tizimda ishlab-chiqarish, texnika texnologiyaning uzluksiz oʻzgarib turuvchi sharoitiga zudlik bilan moslashuvchanlikni shakllantirishga yoʻnaltirilishini taqozo etadi. Ular bilimlar harakatlanuvchanligi, tanqidiy fikrlash, ijod va kasbiy faoliyatida ephillik kabi xususiyatlarga ega boʻlishi lozim.

Ilmiy-texnik taraqqiyot jadallashuvi sharoitida uning yuksalib boruvchi talablariga javob beradigan mutaxassislarni oliy maktabda tayyorlash uchun oʻqitishni jadallashtirish, oʻqitishda inson organizmining, uning ongini butun imkoniyatlaridan toʻla foydalanish zaruratini keltirib chiqaradi. Yaʼni, timsolli-tomoshha oʻqitishni jadallashtirish lozim, bu esa, oʻqitish jarayonida axborotlar berishda, oʻquv materialini tizimlash va turkumlash usullari, oʻqitishni kompyuterlash, oʻquv televideniya sidan foydalanish kabilarni anglatadi. - Har bir odam tabiatan individumdur, yaʼni u faqat oʻziga xos oʻqish va oʻrganishdagi zehni, qobiliyatiga ega

bo'ladi. Demak, zamonaviy o'qitish tizimining vazifasi o'quvchining individual qobiliyatini hisobga olish va rivojlanishtirishdan iborat bo'lishi kerak.

Shu va shunga o'xshash taraqqiyot kadrlar tayyorlash tizimiga tegishli talablarni qo'ya boshladi va mamalakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning tub negizida ana shunday muammolarni hal etish, ta'limda ilg'or innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ularni samarali qo'llash, kadrlar sifati va salohiyati zamon talablari darajasida bo'lishiga erishish masalalari yotadi.

Bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish - pedagogik innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash g'oyalarining paydo bo'lishi natijasida pedagogning pedagogik faoliyatida ham yangi yo'nalish «pedagogning innovatsion faoliyati» tushunchasi paydo bo'ldi. Pedagogikada innovatsiya, innovatsion faoliyat, innovatsion pedagogika, ta'limda innovatsion jarayonlarni boshqarish kabi tushunchalar kirib keldi va bu tushunchalar ta'lim tizimini texnologiyalashtirish, pedagogik texnologiyalarni ta'lim tizimiga kiritish orqali ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxs ijtimoiylashuvini ta'minlash, bu borada muayyan muvaffaqiyatlarga erishish uchun ta'lim jarayonida bolaga do'stona munosabatlarni shakllantirishga urinish natijasida vujudga keldi.

O'qituvchining faol, samarali faoliyat ko'rsatishiga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining metodik ishlanmasidan farqli ravishda, ta'lim jarayonini faollashtirish va jadallashtirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalari ta'lim oluvchilarga qaratiladi, shuningdek, ularning shaxsiy va o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatini hisobga olgan holda o'quv materialini o'zlashtirishga sharoit yaratadi, ta'lim-tarbiyasi butun mashg'ulot davomida o'quvchilarning faolligi va qiziquvchanligini muntazam ravishda rivojlantirib borish maqsadini ko'zda tutadi, o'quv omillarini yaratishga asoslangan pedagogik texnologiya talablarini o'quv yoki ishlab chiqarish faoliyatiga tezkor jalb qilish imkonini beradi. Aks holda, zaif, yetarli darajada tushunarli bo'lmagan yoki aniq natijani ko'zlanmagan topshiriqlar mashg'ulotning samarasiz yakunlanishiga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda bir qator o'quvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda.

Ta'lim jarayonini faollashtirish va jadallashtirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali bo'lajak mutaxassislarni mavjud pedagogik qonuniyatlar va aniq shart-sharoitga, asosan ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalash samarali metod va vositalarni tanlashga o'rgatishdan, pedagogik texnologiya, pedagogik jarayonni loyihalash, ta'lim-tarbiya maqsadi, mazmunini va optimal metodlarini qo'llash ko'nikma va malakalarini shakllantirish, pedagogik diagnostika qobiliyatini o'stirishdan yoki ta'limga kompetentli yondoshuvni tashkil etishdan iborat.

Ta'lim jarayonini faollashtirish va jadallashtirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'qituvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga:

o'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga jalb etilishi;

o'quvchilarning o'quv jarayonida fanga bo'lgan qiziqishlarini doimiylikini ta'minlanishi;

o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirilishi;

pedagog va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etishlari kiradi.

Ko'rinib turibdiki, o'qituvchining ta'limga kompetentli yondoshuvi o'quvchilarning ham tayanch va fanga oid kompetensiyalarini shakllantiradi.

O'quvchi shaxsi, uning mustaqil bilish faoliyati ta'lim jarayonida rivojlanib borishi tufayli ta'lim metodlarini takomillashtirishga ehtiyoj tug'iladi. Shu tariqa ta'lim jarayonini

mazmunan umumlashtirish konsepsiyasi, ta'limni algoritmlashtirish, muammoli ta'lim, aqliy faoliyatni bosqichlab shakllantirish nazariyasi, ta'limda hamkorlik faoliyati kabi g'oyalar yuzaga keladi. Bu hol avtoritar pedagogika o'z o'rnini hamkorlik pedagogikasiga berishini taqozo etadi. Endi o'qituvchi o'quvchining rahnomosi, eng yaqin odami, hamdardi. Shuning uchun ham ta'lim jarayoniga pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar jadal suratlar bilan kirib bormoqda. Ta'limda interfaol metod- bu o'quvchi bilan o'qituvchi o'rtasida ta'limni o'zlashtirish munosabatlarini yanada kuchaytirish, faollashtirish demakdir.

BOSHLANG`ICH SINIF O`QISH DARSLARIDA DAVLAT RAMZLARINI O`RGANISH AHAMIYATI

Abdullayeva Yorqinoy Latifboyevna,

Buxoro viloyati, Vobkent tumanidagi -maktabning boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Boshlang`ich sinf o`quvchilari mustaqillik tufayli darslik orqali Davlat ramzlarining ma'no-mohiyatini anglab yetadilar. O`qish darsliklarida Madhiya, Gerb, Bayroq haqida ilmiy-ommabop matnlarning berilishi bejiz emas. Har bir ramzdagi rang va tasvirlar, ularning obrazli ifodasi shu yoshdagi o`quvchilarga mos tushuntirilsa ularning ilmiy-siyosiy dunyoqarashi oshib boradi. Masalan, Bayroqdagi moviy rang tiriklik mazmuni aks etgan mangu osmon va obihayot ramzi ekani, timsollar tilida bu – yaxshilikni, donishmandlikni, halollikni, shon-shuhrat va sadoqatni bildirishi, shu bois Amir Temur davlati bayrog`ining rangi ham moviy rangda bo`lganligi qayd etilgan.

O`quvchilar bayroqda nega aynan moviy rang tanlanganini shu orqali ochiq-oydin bilib oladilar. Uning ramziy ma'nosini uqish orqali ranglar bilan bog`liq tushunchalari kengayadi. Shunga o`xshash oq rang o`z ma'nosida kun charog`onligi va koinot yoritqichlari bilan bo`g`liqligi, ramziy ma'noda esa muqaddas tinchlik, poklik, beg`uborlik, soflik, orzu va xayollar tozaligi, ichki go`zallikka intilishning timsoli ekanligini ravshanlashtiradi.

Muhimi shundaki, bayroqdagi ranglar ramzi bevosita mustaqillik tufayli qayta tiklangan milliy an'analar, qadriyatlar, qadimgi ajdodlar qarashlarini o`zida uyg`unlashtirgan. Shu ma'noda, ularning tuzilishi va talqinida istiqloq ifodasi zohir. Aytaylik, undagi yulduzlar va yarim oy quyidagicha tasnif etilgan: "Yulduzlar barcha uchun ruhoniyl, ilohiy timsol sanalgan. O`zbekiston Respublikasi Davlat bayrog`idagi 12 yulduz tasviri ham tarixiy an'alarimiz, qadimgi yilnomamizga bevosita aloqador. Bizning o`n ikki yulduzga bo`lgan e'tiborimiz O`zbekiston sarhadidagi qadimgi davlatlar ilmiy tafakkurida nujum ilmi taraqqiy etganligi bilan ham izohlanadi.

Davlat bayrog`imizdagi 12 yulduz tasvirini o`zbek xalq madaniyatining qadimiyligi, uning komillikka, o`z tuprog`iga sadoqatga intilishi ramzi sifatida tushunish lozim".

Chindan ham bayroqdagi ranglar va timsollar mustaqillik tufayli shunday mohiyat kasb etdi. Qadimgi yilnomamiz, tarixiy an'analar tiklanishi istiqloq sharofati ekanligi o`quvchiga anlatilmog`i lozim. Darslikda yana shunday ma'lumot bor: "navqiron yarim oy tasviri bizning tarixiy an'alarimiz bilan bog`liq. Ayni paytda u qo`lga kiritilgan **mustaqilligimiz** ramzi".

Demak, milliy Davlat bayrog`i dastavval, mustaqillik nishonasi sifatida qadr topib kelayotgani bejiz emas. Shu sababli o`quvchilarga Davlat bayrog`i haqida batafsilroq ma'lumot berilsa, maqsadga muvofiq bo`ladi. Jumladan, "O`zbekiston Milliy ensiklopediyasi"dagi quyidagi ma'lumotlar e'tirofqa sazovor: Davlat bayrog`i–davlatning asosiy ramzlaridan biri: rasmiy, boshqa davlatlardan farqlovchi belgisi, emblemasi. Davlat bayrog`ining tasviri maxsus qonun yoki konstitutsiya bilan belgilanadi. Davlat suverenitetining ramzi hisoblanadi. U gerb yoki boshqa emblema tasvirlangan bir yoki ko`p rangli alvondan iborat bo`ladi. Davlat bayrog`i davlat muassasalari, elchixonalar, konsulliklar, vakolatxonalar, bojxonalar va h.k. binolarida ko`tariladi. Milliy bayramlar kunlari elchixonalar, vakolatxonalar, konsulliklar o`z mamlakati

bayrog`ini ko`taradi. Davlat bayrog`i shuningdek, marosimlar paytida, xalqaro sport sovrinlari topshirilayotganda va boshqa hollarda ham ko`tariladi.

O`zbekiston respublikasi Davlat bayrog`i doimiy suratda, jumladan, mamlakat Prezidenti, Oliy Majlis, O`zbekiston hukumati, xalq deputatlari mahalliy kengashlari, hokimliklar ish olib borayotgan binolarda, O`zbekistonning rasmiy delegatsiyalari qatnashayotgan xalqaro tadbirlarda, bayram kunlari–vazirliklar, davlat qo`mitalari va muassasalari, korxonalar va tashkilotlar binolari, shuningdek, uy-joy binolarida ko`tariladi.¹

Bunday kengqamrovli ma'lumotlar o`quvchiga milliy bayroqning naqadar ulug`vorligi, ayniqsa, jahon mamlakatlari orasidagi o`rnini belgilashda asosiy vosita ekanligi haqida yorqin tasavvur paydo bo`ladi. Ularning go`dak nazdida birgina o`zlarining maktab, yoxud, sinflaridagi ramzi hisoblangan bayroqning ahamiyati g`oyat ulug`vorligi shunday ma'lumotlar bilan anglashila boradi. Shu bilan birga o`quvchilarga bayroq ancha qadimdan mavjud bo`lib, u o`rta asrlarda tug` nomi bilan yuritilgani, o`shanda ham har bir qabila, urug`ning o`z tug`i-bayrog`i bo`lgani tushuntirilmog`i ayni muddaodir. Yoki, istiqlolga qadar mavjud bayroqlar to`g`risida to`xtalib o`tish ham darkor, deb o`ylaymiz. Shu tariqa, o`quvchida bu mavzu to`g`risida yaxlit tasavvur paydo bo`ladi.

Shunga o`xshash, O`zbekiston Respublikasining Davlat gerbi mavzusini o`tishda ham teran yondashish talab etiladi. 3-sinf O`qish kitobida bu haqda ixcham bo`lsa-da, asosiy ma'lumotlar keltirilgan. U ham ikki qismdan tarkib topgan bo`lib, birinchi qismida uning ko`rinishi, mohiyati, tasvirdagi timsollar ramzi haqida fikr yuritilgan. Ikkinchi qismida esa, umuman, gerb so`zining kelib chiqishi, uning tarixiy manbalardagi talqini, ahamiyati to`g`risida so`z boradi. Bu mavzuni o`tishda ham alohida tayyorgarlik zarur. O`zbekiston Respublikasining davlat gerbi O`zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida 1992-yil 2-iyul kuni tasdiqlangani muhim tarixiy sana sifatida ta`kidlanadi. So`ngra, uning tasviri asosida har bir ramz mohiyati tahlil qilinadi. Jumladan, darslikdagi ma'lumotlar orqali quyidagilarni bilib olish mumkin: O`zbekiston Respublikasining Davlat gerbi gullagan vodiy uzra charaqlab turgan quyosh tasviridan hamda so`l tomonida bug`doy boshloqlari, o`ng tomonida ochilgan paxta chanoqlari surati tushirilgan chambardan iborat. Gerbning yuqori qismida respublika jipsligining ramzi sifatida sakkiz qirrali yulduz tasvirlangan: sakkiz qirra ichida joylashgan yarim oy va yulduz musulmonlarning qutlug` ramzidir. Gerb markazida himmat, oliyanoblik va fidoyilik timsoli bo`lgan afsonaviy Humo qushi qanotlarini yozib turibdi. Ushbu ramz va timsollar xalqimizning tinchlik, pastki qismidagi respublika Davlat bayrog`ini ifodalovchi uch rangdagi chambar bandiga "O`zbekiston" so`zi bitilgan. O`quvchilar gerb tasviri hamda ma'lumotlarni qiyosiy o`rganish orqali o`zlarini qiziqtirgan savollarga javob topa oladilar. Ayniqsa, bug`doy va boshloq, humo qushi tasviri, quyosh, moviy toog`lar, ikki daryo kabilar aynan serquyosh yurtimizning ramsi ekani anglashiladi. Ana shu ramz va timsollar orqali o`quvchilar ezgulikka yetaklanadi, o`z yurti farovonligidan tuyadi. Darslikdagi gerbning tarixiy xususiyatlari va nazariy manbalar haqidagi xulosalar e`tirofga loyiq. Unga ko`ra, "Gerb so`zi nemischa "herbo" so`zidan olingan bo`lib, shohlar va hukmdorlarga davlat, sarhad, hudud va boshqa nasldan-naslga meros qoluvchi mulk belgisini anglatadi. Bundan 2500 yil muqaddam ulkan sarhadda hukm surgan qadimgi turk xoni O`g`uzxon davrida ham turkcha "tamg`a" so`zi aynan shu ma`noni bildirar edi.

XII asrning mashhur tarixchisi Rashiddin Hamadoniy "Tanlangan tarixlar" kitobida shahodat berishicha, O`g`uzxon o`z mol-mulklarini o`g`illariga ulus sifatida kichik davlatlarga bo`lib, in`om etgan. Ushbu davlatlar hukmdorlari ham o`zlarining xonlik tamg`alariga ega edi.

Bu ma'lumotlar ham o`quvchiga o`z davlati ramzi haqida teran mushohada yurita olishiga asos bo`la oladi. O`qituvchining mahoratiga qarab davlat ramzlarini yanada qiziqarli, mufassal tushuntirish mumkin. Ya`ni. O`quvchilar xuddi bayroq kabi milliy mustaqil

¹ O`zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Toshkent, 2002. –B.151.

davlatimiz gerbi qayerlarda akks etganidan xabardor bo'lsalar, maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunonchi, Davlat gerbida davlatning milliy-siyosiy, iqtisodiy xususiyatlari, ijtimoiy va davlat tuzumi, geografik va boshqa belgilari o'z ifodasini topadi. Gerb davlat bayroqlarida, muhrda, rasmiy blankalarda, muhim hujjat, pul va davlat zayomlarida, ba'zi binolarda tasvirlanadi. Davlat gerbining mazmuni konstitutsiya yoki maxsus qonun bilan belgilanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga bu mavzuni mukammalroq o'tishda Erkin Malikning "Buyuk musavvir" hikoyasini eslash mumkin. Garchi bu ertak 1-sinfda o'tilgan esa-da, yuqoridagi ma'lumotlardan so'ng, uning badiiy ifodasi shaklida mavzuni qiziqarli o'tish mumkin. Bolalar yozuvchisi Erkin Malik gerbning tuzilishi va undagi rasmlar mohiyatini ancha sodda, maroqli hikoya qila olgan. Uning ertak uslubida yozilishi ham bolalar diqqatini tortadi. "Bir musavvir bor ekan", –deb boshlanadi hikoya. U rasm chizish uchun dala-yu dashtlarga chiqarkan. Shunda: "Meni chizing, meni chizing", –deb osmonda qushlar chuldirar ekan. Uloqchalar, toychoqlar atrofida dikir-dikir sakrashar ekan. Bu gal ham shunday bo'libdi. Musavvir ularga jilmayib qarab qo'yibdi-da, bir nimalarni chiza boshlabdi. Uni kuzatib turgan jonivorlar savolga tutishibdi.

–Bog'larda shuncha mevalar pishib yotganda, nimaga bug'doy rasmini chizyapsiz?

–Bu dunyoda nonsiz yashab bo'lmaydi. Non taomlarning podshosi. Non bug'doydan tayyorlanadi, – javob beribdi musavvir.

–Nimaga paxta rasmini chizdingiz?

–Paxtasiz ham yashab bo'lmaydi. U kiyim-kechak degani.

–Nimaga humo qushini chizyapsiz? Bulbul yoki kabutarni emas?

–Humo – baxt qushi. Humosi bor yurt tinch va badavlat bo'ladi.

–Quyosh-chi?

–Yurtimiz – quyoshli yurt. Uni bir kun ko'rmasa hamma sog'inadi.

–Daryo rasmini nimaga chizdingiz?

–Vatanimizda ikkita katta daryo bor. Biri Sirdaryo, ikkinchisi amudaryo. Butun O'zbekistonni suv bilan serob etishadi.

–Tushundik. Oy va yulduzlar-chi?

–Hayot kun va tundan iboratdir. Kunduzi Quyosh yoritisa, kechasi Oy va yulduzlar butun olamni yoritadi.

Musavvir oddiy, ammo buyuk narsalardan chiroyli rasm yaratibdi. U O'zbekiston Respublikasining Davlat gerbi ekan.²

Anglashiladiki, bolalar adibi ertak mohiyatida katta ijtimoiy voqelikni singdirgan. Endigina maktabga qadam qo'ygan o'quvchi, yoki, umuman boshlang'ich sinf o'quvchilari chindan ham gerbdagi rasmlardan ma'no izlaydilar: nega aynan shunday tasvirda ekanligi haqida qiziqadilar. Qolaversa, Humo qushi ular uchun mavhum. Uni faqat ertaklarda uchrashi, afsonaviyligi haqida eshitmagan bo'lishlari mumkin. 1-sinfda ular ertak mazmunini teran ilg'amasliklari mumkin, ammo xotiralarida cyujeti saqlanib qolgan bo'ladi. 3-sinfga kelib Davlat ramzlarini o'tishda ushbu ertakni yuqoridagi holatda qayta eslanishi, yoki, rollarga bo'lib o'qilishi, gerb haqidagi ma'lumotlarini teranlashtiradi. Ana shu hikoya asosida, haqiqatan yurtimizda juda ko'p narsalar serob bo'lgani holda, aynan zikr etilgan rasmlar chizilganini fahmlaydilar. Bunda o'qituvchi "BBB", "Tarmoqlash", "FSMU" "Kvalimetriya" yoki "Idrok xaritasi" mashqlaridan unumli foydalanishi mumkin.

² T.G'afforova, E.Shodmonov, G.Eshurdiyeva. O'qish kitobi. Toshkent, 2010. –B.115.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DARSGA NISBATAN MOTIVASIYASINI OSHIRISHDA KONSTRUKTIV CHORALAR KO'RISH MASALALARI.

Salixova Matluba Naimovna

Buxoro shahar 5 umumta'lim maktabining boshlang'ich sinf oliy toifali o'qituvchisi

Hozirgi kunda uzluksiz ta'lim tizimida sifat bosqichiga o'tilgan ekan, o'quvchilar va o'qituvchilar oldiga barcha turdagi ta'lim dasturlarini davlat ta'lim standartlari asosida o'zlashtirish talablari qo'yilmoqda. Ta'lim mazmunida aks ettirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni egallash esa dars intizomiga rioya qilish bilan chambarchas bog'liqdir. Lekin ta'lim jarayonida o'qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalar umumta'lim maktablari yuqori sinf o'quvchilarining o'qishni istamasligi, darslarni qoldirish hollariga tez-tez duch kelmoqdalar.

Bunday holda bolalarda maktab bilan bog'liq barcha narsalarga salbiy munosabat yuzaga keladi. Amalda shunday o'quvchilar ham uchraydiki, ular sinf rahbari yoki o'qituvchining pedagogik ta'siriga qarshilik qiladilar. Ular maktabdagi darslar vaqtida ishlamaydilar, uy vazifalarini bajarmaydilar, keyinchalik esa o'zlarini oqlash uchun turli bahonalar topadilar. Odatda, bunday o'quvchilarga nisbatan qo'llangan jazolar ularga vaqtinchalik ta'sir ko'rsatadi, keyin esa hammasi boshqatdan boshlanadi, darslarga bo'lgan salbiy munosabat esa o'zgarmaydi. Shu bilan birga, jazodan qo'rquv, o'qituvchi va o'rtoqlari tomonidan kulgi, yomon baholar bilan ta'sir ko'rsatilayotgan o'qish hech qanday yaxshi natija bermaydi.

O'tkazilgan tadqiqotlar ko'rsatadiki, ko'pchilik maktablarda o'quvchi-o'smirlarning darsga bo'lgan salbiy munosabati muammosi yetarli darajada dolzarb hisoblanadi. Salbiy munosabatning o'zi o'rganishga bo'lgan motivatsiyaning pastligi bilan, faqat natijaga (juda bo'lmasa past bahoga) bo'lgan qiziqishning mavjudligi bilan, qiyinchiliklarni yengib o'tishni istamaslik yoki eplay olmaslik bilan, o'quv ishlariga, o'qituvchilarga, umuman maktab muhitiga nisbatan salbiy hissiyotli munosabat bilan tavsiflanadi.

Ushbu muammoni o'rganayotgan zamonaviy pedagoglar ilmiy ishlarining ko'pchiligida quyidagi umumiy sabablar ko'rsatib o'tiladi: o'quv-tarbiya jarayoni, darsni rejalashtirish, tashkil qilish va o'tkazishning kamchiliklari, shaxsiy psixologik xususiyatlari; o'smirlarda o'qish, o'rganishga bo'lgan qiziqishning butkul yo'qligi; o'quv ishlariga va o'qituvchining topshiriqlarini bajarishga bo'lgan motivatsiyaning pastligi.

Nazarimizda, o'quvchi-o'smirlarning o'qishga bo'lgan munosabati ularning qiziqishi, tafakkurining rivojlanishi, shaxs sifatida o'z o'ziga baho berishi, fan bo'yicha bilimlarining hajmi va mustahkamligiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq. Shu bilan bir qatorda, o'smirlarning u yoki bu fanga bo'lgan munosabati ko'pchilik hollarda shu fanni o'qitayotgan o'qituvchiga bo'lgan munosabati bilan ham bog'liqdir.

O'zlashtirmaslik, o'quvchilarning deviant xulqi muammolari bo'yicha o'zbek va xorijiy olimlarning tadqiqot materiallari, bizning yuqori sinflarning rahbarlari va o'quvchilari bilan o'tkazgan suhbatlarimiz ko'rsatdiki, o'smirlarda odatda o'zining tengdoshlari bilan guruhlashishga, ko'chadagi guruhlar bilan vaqt o'tkazish va muloqot qilishga, qarama qarshi jins vakillari bilan erta munosabat o'rnatishga qiziqish paydo bo'ladi. O'smir o'g'il bolalarda katta yoshdagi sudlangan kishilardan olingan axborotlar qiziqish uyg'otishi mumkin. Ular jinoiy guruhlar to'g'risidagi tushunchalar haqida, erkaklar kuchi va ularning mustaqilligining ustuvorligi, jamiyatdan erkin bo'lgan hayotning romantikalari to'g'risida so'zlaydilar. Bu esa o'smirlarda insoniy qadriyatlar to'g'risida noto'g'ri tasavvurlar, egoizm, o'qishga bo'lgan salbiy munosabatlar va delinkvent (xuquqbuzarlik) xulqini shakllantiradi.

O'smirning o'qishga munosabatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi boshqa sabablar – bular: ota yoki ona bilan nizoli munosabatlar; ota-onalarning o'zlarining aksilijtimoiy xulqlari (janjallar, alkogolizm, urishlar va h.k.z); oilada tarbiyaning kamchiliklari kabilar o'quvchi-o'smirlarning psixik rivojlanishida va ularning o'qishida nuqsonlar keltirib chiqaradi. Shular bilan bog'liq holda bolalarda depressiyalar, maktab dezadaptatsiyasi (maktabga moslashganlikning

buzilishi), xulqidagi va tengdoshlari, o'qituvchilari, oila a'zolari bilan munosabatlarning buzilishlari paydo bo'lishi mumkin.

Ko'pchilik hollarda ota-onalar bolaning intizomni buzishiga yomon o'qitish va yomon tarbiyalashni yo'lga qo'ygan maktab aybdor deb hisoblaydilar. Bolaning o'qishga bo'lgan salbiy munosabati va uning yomon o'zlashtirishiga o'qituvchilarni, aksil axloqiy harakatlar va deviant axloqqa "ko'chani" ayblaydilar. Lekin, ish bilan band bo'lgan ota-onalar ko'pchilik hollarda bolalar tarbiyasidan o'zlarini chetga oladilar, ularning bolalari bilan bo'lgan munosabatlaridagi xatolari ko'pchilik hollarda maktabning o'quvchilarga salbiy ta'siri orqali qilingan xatolari: o'quvchilarga nisbatan avtoritar, buyruqbozlik turfasida munosabat ko'rsatish, qo'pol psixologik ta'sir, o'qitish metodlarining passiv va majburiy tavsiflanishi, pedagogik muloqot texnikasi darajasining pastligi bilan qo'shib ketadi.

Amaliyot ko'rsatadiki, o'qishga bo'lgan salbiy munosabatli o'smirlarga pedagoglar va ayniqsa ota-onalar tomonidan ko'rsatiladigan jazoli ta'sir choralari kam samarali bo'lib, ba'zan esa teskari natijaga – o'qishdan butunlay bosh tortishga ham olib kelishi mumkin. Bunday o'smirlarga nisbatan diqqat, e'tibor, sabr-toqat ko'rsatish lozim. O'rganishga bo'lgan salbiy munosabatni yengish o'quvchi-o'smirning fanlar bo'yicha bilimlarni egallash maqsadida o'quv ishlariga rag'batlantiruvchi o'qishning ijobiy motivlarini tarbiyalash, yaxshi hissiyotlar va intiluvchanlik sifatlarini shakllantirish bilan bog'liq. Bu yo'nalishda ota-onalar va pedagoglar uchun quyidagi tavsiyalar yordam berishi mumkin.

O'quvchilarga beriladigan yordam va ko'riladigan choralar:

Bola bilan ijobiy hissiy muloqot o'rnatish.

Agar munosib bo'lsa bolani maqtashni unutmashlik.

Darslarni tayyorlash uchun vaqt va doimiy joyni belgilash.

Uy vazifasini bajarishni har kuni nazorat qilish.

Bolani topshiriqni bajarayotgan vaqtda chalg'imaslikka o'rgatish. Bolaga o'qishida yordam berish uchun barcha ishlarni chetga surish. Tezda samaraga erishilmaganidan umidsizlanmaslik. Muvaffaqiyatsizliklarga bosiqlik bilan yondashish, jazolamaslik, bolaga baqirmaslik.

Ota-onalarning o'zlari bolaga yordam berishni taklif etishlari.

Bola bilan ijobiy aloqa o'rnatish yo'llari:

Nizoni keltirib chiqaradigan barcha narsalarni to'g'rilash;

Dakki berishni to'xtatish;

Agar munosib bo'lsa bolani maqtashni unutmashlik; O'quv ishlarini to'g'rilashga katta umid bog'lamaslik;

Bolangiz nima bilan yashayotganligiga, uni nima qiziqtirishiga qiziqish va bilish;

Bolaning shaxsiy hayotiga kirishish va unga oila nima bilan yashayotganligini tushuntirish;

Uning xarajatlarini birgalikda rejalashtirish.

O'smirlarga darslarga bo'lgan salbiy ta'sirni va o'zlashtirmaslikni yengishda o'qituvchining maqbul choralari: O'quv ishlarini rejalashtirishda yordam: takrorlashlarni va o'tkazib yuborilganlarni yo'qotish uchun mashqlar minimumini rejalashtirish.

O'quv faoliyatini maqtov, muvaffaqiyatli holatlarni yaratish, darslarda faol ishlash va uy vazifalarini bajarishga undash orqali rag'batlantirish.

Doimiy nazorat, o'quvchini tez-tez so'roq qilish, barcha uy vazifalarini tekshirish, o'quv ishlarida o'z-o'zini doimiy nazorat qilishga o'rgatish.

O'quvchining mustaqil ishini tashkil qilish orqali o'zlashtirmaslikni yengish mumkin bo'lmagan holda, o'zlashtirmagan o'quvchi va unga biriktirilgan yordamchi o'quvchiga yo'riqnoma bergan holda o'zaro yordam tashkil qilish.

Dasturiy materialning katta qismi o'tkazib yuborilganda o'qituvchining o'zi o'quvchi bilan qo'shimcha dars o'tkazadi.

So'rash davrida alohida hayrixoxlik muhitini yaratish. So'rash sur'atini pasaytirish, doska oldida uzoqroq tayyorlanishga ruxsat berish.

O'quvchiga javobning namunaviy rejasini taklif qilish, shunga asosanib doska oldida javob beradi. Baho, qo'llab-quvvatlash, maqtov bilan rag'batlantirish.

Yangi materialni bayon qilganda mavzuni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni qo'llab quvvatlash choralari ko'rish. Past o'zlashtiruvchilarga o'quv materialini tushunganligi darajasini aniqlash uchun savollar bilan tez-tez murojaat qilish.

Darsda mustaqil ishlarni tashkil qilishda past o'zlashtiruvchi guruhlar uchun mashqlarning sonini ko'paytirish emas, balki ularning samarali tizimini tanlab olish. Topshiriqni bajarish ketma-ketligini mufassalroq tushuntirish.

Kutilishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar to'g'risida ogohlantirish, yo'naltiruvchi harakat rejasi bo'lgan kartochkalardan foydalanish.

Topshiriqlarni bajarish bosqichlariga bo'lib chiqish. Avvalroq bajarilgan o'xshash topshiriqlarni eslatish.

Topshiriqni bajarishning uslubi yoki amallarini eslatish. U yoki bu harakat, qoidani aktuallashtirishning zaruratini ko'rsatish. Ushbu masala yoki mashqni bajarish uchun zarur bo'lgan qoida yoki xususiyatni eslatish.

Topshiriqlarni bajarishning maqbul yo'llari, ularni rasmiylashtirishga bo'lgan talablar to'g'risida yo'riqnoma berish. Past o'zlashtiruvchilarning mustaqil harakatlarini rag'batlantirish, ularning faoliyatlari ustidan yanada qattiqroq nazorat o'rnatish, xatolarni ko'rsatib berish, xatolarni tekshirish va ularni tuzatishga yordam berish.

SHARQ RENESSANSI MUTAFAKKIRLARI ME'ROSI –SHAXS TARBIYASIDA ASOSIY MANBAA

Tursunova Nigora Tashpulatovna

Buxoro shahar 11-umumiy ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ijtimoiy munosabatlarga doir qarashlarini o'rganar ekanmiz, ularning g'oyalari islom dinida ilgari surilgan insonni baholash mezonlariga asoslanishini ta'kidlab o'tish lozim. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo xalqlari o'zlarining ming yillar mobaynida shakllangan madaniyati, ma'naviy barkamol jamiyat an'analari bilan jahon xalqlari ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatganini e'tirof etish lozim.

O'rta asr fan va madaniyatiga bebaho hissa qo'shgan ulug' mutafakkir Abu Nasr Forobiy shaxs kamoloti, shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar haqidagi ko'plab fikr-mulohazalarini o'z asarlari orqali ifodalab berishga harakat qilgan

“Aholisi xushxulqqa ega bo'lmagan mamlakatda hokimiyatga ehtiyoj seziladi”, degan fikri bilan Forobiy jamiyatning demokratlashuvi, inson erki va huquqlarining to'la ta'min etilishi mamlakat aholisining xulq-atvoriga, ma'naviy-axloqiy kamolotiga bog'liqligini ko'rsatgan. Mutafakkir agar aholi o'z huquq meyorlari doirasida amaldagi qonunlarga bo'ysunib yashashni turmush tarziga aylantirsa, o'z xatti-harakatini ma'lum qonun-qoidalar yo'nalishiga tushira bilsa, aql-idrok, odob-axloq kategoriyalarini hayotning har bir daqiqasida namoyon qilib borsa, jamiyatning ma'naviy qiyofasi barkamol, shaxsning yashash tarzi yetuk, erkinliklari esa cheksiz bo'ladi, deya e'tirof etadi.

Forobiy, ayniqsa, ideal shahar aholisining fazilatlariga, bunday shahar boshlig'ining qanday fazilat va xislatlarga ega bo'lishga juda katta e'tibor beradi.

Uning fikricha, har qanday odam shahar boshlig'i bo'la olmaydi, u fazilatli, yetuk shaharning boshlig'iga qator talablar qo'ydi: shahar boshlig'i har tomondan yetuk va namuna bo'lishi zarur; ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan mukammal, qobiliyatli, barcha sezish organlari, ruhi yaxshi taraqqiy qilgan, fikri sog'lom, so'zga boy va usta bo'lishi lozim

Forobiy insonning insonligini ifoda etuvchi yagona mezon aql-idrok, ong va tafakkur darajasi bo'lsa, ularning mohiyatini ochib beruvchi, darajasi va ko'lamiga baho beruvchi bosh

mezon xatti-harakat, hayotga va atrof-muhitga munosabat, o'zini-o'zi boshqarishdagi ichki qudratdir, deya Forobiy sharqning diyonat, or-nomus, sharm-hayo kategoriyalariga tayangan, asrlar mobaynida ularni oliy qadriyatga aylantirgan, shu orqali xalqning xulq-atvori o'ziga xosligini ta'minlagan.

Beruniy insonning ma'naviy qiyofasini, xulq-atvorini yaxshilik va imonlilik kabi axloqiy tushunchalar bilan belgilaydi.

Allomaning inson xulq-atvori xususidagi mulohazalari bundan ming yil avval qanchalik dolzarb bo'lsa, bugun ham shunchalik muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, uning inson mohiyatini aqlda, aql mohiyatini esa harakatda ko'rish mumkinligi xususidagi fikrining hozirgi zamon psixologiyasida ustuvor bo'lgan "psixika faoliyatda namoyon bo'ladi", degan tamoyilga qanchalar hamohangligini sezsa bo'ladi.

Abu Rayhon Beruniy ham barcha davrlarda dolzarb bo'lgan - jamiyat, insonning ijtimoiy hayoti, uning baxti xususidagi masalalarni chetlab o'tmagan.

Beruniy fikriga ko'ra, u yoki bu xalqlarning ko'plab jismoniy xususiyatlari va farqlari ular yashayotgan sharoitlar, geografik muhitdagi tafovutlar bilan bog'liq

Xorazmiylar, so'g'dlar, yunonlar, rimliklar, forslar, hindlar, yahudiylar va boshqalarning qarashlari, an'analarini tahlil qilar ekan, alloma nihoyatda ob'ektiv bo'lishga intiladi. Bu yuqorida aytilgan fikrni tasdiqlab, uning ilmiy metodiga xos muhim jihatlardan birini ko'rsatadi.

Mutafakkirning qalamiga mansub bo'lgan «Donishnoma», «Risolai ishq», «Tib qonunlari» kabi asarlar O'rta Osiyo xalqlarining axloq-odobi, psixologiyasi va tabobat ilmidan alohida o'rin tutgan yirik tadqiqotlar hisoblanadi.

Ibn Sino axloq madaniyati haqida gapirar ekan, axloq — bu insonning o'z-o'zini idora qilish haqidagi fan, uning o'zini kuzatish va o'zgalarning xulq-atvori, odobi va yurish-turishiga bergan baholari natijasi ekanligini ta'kidlagan. Uning fikricha, axloq baxtli bo'lish uchun inson o'z axloqiy odatlari va xatti-harakatlarida qanday bo'lishi lozimligi xususidagi fandir.

Ibn Sino: «Eng yuksak sevgi — bu insoniy sevgi bo'lib, bunday sevgi kishini sahovatli qiladi, uni oq ko'ngil va jozibali kishiga aylantiradi» deb ta'kidlaydi. Mutafakkirning talqin etishicha, sevgi inson zimmasiga juda katta ahloqiy va huquqiy mas'uliyat yuklaydi. U inson baxtining negizi deganda, oshiqlik emas, balki oshiq-ma'shuqlikni tushunadi. Oshiq-ma'shuqlik bilan turmush qurish oila mustahkamligining asosi sifatida ta'kidlanadi.

Allomaning axloq-odob, poklik va salomatlik to'g'risidagi qarashlarida juda katta ibratli fikrlar bor.

Abu Ali ibn Sino to'g'ri so'zlash va to'g'ri ishlash, halollik, insofli va adolatli bo'lish, xushmuomala va shirinsuxanlikni odat qilish, nafsga berilmaslik, fozillar suhbatidan bahramand bo'lish, kattalarning izzatini joyiga qo'yish, kichiklarga shafqatlilik, samimiy do'stlik, muhtojlarga yordam berish va in'om-ehson qilishni unutmaslik, nodonlarga nasihat, maslahat berish kabi fazilatlarini barcha ezgulikning asosi ekanligini ta'kidlaydi.

XI asrning atoqli shoiri va buyuk mutafakkiri Yusuf Xos Hojibdir. Donishmanddan bizgacha yetib kelgan asari — saodatga eltuvchi bilim — «Qutadg'u bilig»dir. Asar o'sha davr adabiyoti hamda adabiy tilining nodir obidasi hisoblanadi. Unda O'rta Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbek xalqining ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-ta'limiy qarashlari o'zining badiiy ifodasini topgan.

Mahmud Qoshg'ariy (X asr) o'z davrining mutafakkiri, fozili edi. U arab, fors tili va adabiyotining puxta bilimdoni, turkiy xalqlar, elatlar va qabilalarning urf-odatlarini, tilini atroflicha o'rgangan olim sifatida mashhur edi. Ayiqsa, Mahmud Qoshg'ariy yetuk elshunos (etnograf) va tilshunos olim sifatida tinimsiz izlandi. Bu to'g'rida uning o'zi quyida-gicha szgan edi:

Ulug' mutafakkir Alisher Navoiy asarlarida ham shaxs, shaxsning kamoloti, uning jamiyatda tutgan o'rnini xususidagi chuqur falsafiy-psixologik fikr-mulohazalarni o'qishimiz mumkin

Navoiy falsafaning barcha muhim nazariy va amaliy masalalarini qamrab olgan maxsus asar yozgan bo'lmasa-da, uning asarlarida ham shaxs, ham jamiyat to'g'risida qimmatli ma'lumotlar mavjud.

Yuqorida nomlari tilga olingan mutafakkirlarimizdan tashqari Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Xoja Ahmad YAssaviy, Xoja Bahovuddin Naqshband, Najmiddin Kubro kabi allomalar ham shaxs kamoloti, shaxsning kamolotga erishuvida jamiyat va qadriyatlarining o'rni xususida o'zlarining noyob fikrlarini yozib qoldirganlar. Ajdodlarimizning ilmiy falsafiy ta'limotlari tor milliy qobiqda o'ralib qolmasdan, balki ham milliy, ham umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan ta'limotlardir

Demak, sharq mutafakkirlar falsafasida milliy xususiyatlar muammosining aks ettirilishi bugungi zamonaviy yoshlarimiz ongi va shurini millatimiz qadriyatlariga sodiq shuningdek ajdodlar me'rosini qadrlashga, avaylab-asrashga o'rganadilar.

Foydalangan adabiyotlar.

1. K.Hoshimov, S.Nishonova, M.Inomova va boshq Pedagogika tarixi.– Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 48 b.

Platonov YU.P. Etnicheskaya psixologiya.-SPb.:“Rech”,2001.-320 s

MUTAXASSISLIK FANLARIDAN YANGI BILIMLARNI O'ZLASHTIRISH – O'QITUVCHINING KASBIY YETUKLIKKA ERISHISHIDA MUHIM OMIL

Chòliyeva Muhabbat

Buxoro shahar 35-son umumta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Jamiyat rivojining hozirgi bosqichida yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy o'zgarishlar ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash hamda ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirishni taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasi « Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablaridan biri ham ta'lim jarayonida yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llash, tayyorgarlikning zamonaviy tizimlardan foydalangan holda ta'lim oluvchilarni o'qitishni jadallashtirish sanaladi.

O'qituvchilarning fan asoslarini o'qitishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar jarayonini noan'anaviy shakllarda tashkil etish, ta'lim jarayonini mukammal andoza asosida loyihalashga erishish, mazkur loyihalardan oqilona foydalana olish ko'nikmalariga ega bo'lish ta'lim oluvchilar tomonidan nazariy bilimlar, malaka va ko'nikmalarning puxta, chuqur o'zlashtirilishining kafolati bo'la oladi.

Zamonaviy darslarga qo'yilayotgan yuksak talablar o'qituvchini har bir darsga juda puxta o'ylab tayyorlanishga majbur qiladi. Har bir darsga puxta tayyorlanishning sababi, DTS doirasida bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi ortayotganligi o'qitish shart-sharoitlarining ham o'zgarayotganligi, oquv adabiyotlarining yangi avlodi yaratilayotganligi, o'quv rejalari, dasturlariga tuzatishlar kiritilayotganligi, o'qitishning shakl va metodlarining takomillashtirishning talab qiladigan yangi vazifalar qo'yayotganligidadir. Ammo o'qituvchining har bir alohida darsga tayyorlanishi unung o'z o'quv ishiga tayyorlanish tizimining bir qismi xolos. Bu tizim:

- o'qituvchining o'z fani bo'yicha butun kurs yuzasidan tayyorlanishi;
- o'quv dasturining har bir mavzusiga tayyorlanish;
- har bir darsga tayyorlanishni o'z ichiga oladi.

O'quvchi oldiga qo'yilgan bilishga doir aqliy vazifaning aniqligi, ma'lum bir kategoriyalarda ifodalanganligi kabi jarayonlar bilish jarayonining taksonomiyasi bo'lib u o'qituvchidan:

Aniq o'quvchilarga eslash yoki esga tushirishda nimalarga e'tiborni qaratish, qanday fakt ma'lumotlardan foydalanishlari uchun ko'rsatmalar berib borishi;

O'quv maqsadini ajratish va unga aniqlik kiritish, tartibga solishni, birinchi bo'lib xal etiladigan asosiy vazifani, belgilashni hamda istiqbolli kelajakda xal etiladigan maqsadlarni tartibga solishni;

O'quvchilarning egallagan ko'nikma va malakalarini xajmi, miqdorini tekshirish uchun zarur bo'lgan etalonlarni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki bilish va o'zlashtirishda xotiraning tutgan o'rni juda katta ahamiyatga ega. Taniqli amerikalik psixolog Karl Sishorning aytishicha esda qoldirishning tabiiy qoidalarini buzganligi uchun ham odamlarning ko'pchiligi o'zlarining tug'ma tabiiy xotiralaridan 10% gina hayotlari davomida foydalanadilar.

Maxsus fanlarni oqitishning xarakterli tomoni shuki, u maxsus, tayyorgarlikka ega bo'lgan mutaxassis tomonidan, ruhiy rivojlanganligi va tayyorgarligi taxminan bir-biriga yaqin kontingent bilan bir necha yilga mo'ljallangan dastur asosida hamda ma'lum tizimga olingan jadval asosida tashkil etiladi.

Maxsus fanlarni oqitishda o'quv maqsadlarini belgilash bilan shug'ullanish mashg'ulotlarning boshqa tipik shakllaridan o'zining davriyligi, tizimli emasligi, faqat bir marotabaligi, individualligi bilan tubdan farqlanadi. Ko'pgina mashg'ulotlarning shakllari darsni to'ldiradi va uni xususiy va umumiy maqsad hamda vazifalarni to'ldirishga qo'shimcha ro'l o'ynaydi.

Maxsus fanlarni oqitishda o'quv maqsadlarini belgilash darsini samarasi ko'pincha o'qituvchining tuzgan rejasini hayotiyligi, belgilagan maqsad va vazifalarining aniqligi, shug'ullanuvchilar faoliyatini tashkil etish uchun tanlangan metod va usullarini mavjud texnik vositalaridan unumli foydalana olishi, o'quvchilarning tayyorgarligi, ularning yoshi individual xususiyatlarini hisobga olib darslarni tashkil eta olishi bilan bog'liqdir.

Maxsus fanlarni oqitishda o'quv maqsadlar bilan bog'liq masalalarning eng muhimi uning maqsad va vazifalarini ishdab chiqish masalasidir. Darsning tuzilish qonuniyatlari haqida gapirishdan avval uni qanday strukturaviy birliklardan tashkil topishini belgilab olish va aniqlash kerak bo'ladi, dastlab dars haqida fikr bildira turib, uni tarkibiga kiritilgan ketma-ketligi va davomiyligiga qarab "dars sxemasi" degan atama qo'llana boshlandi. Keyinchalik darsga qo'yilgan vazifalar va ularni hal qilish uchun tanlangan mashqlar ular meyyoriga qarab "dars rejasi" degan atamalar qo'llandi.

Maxsus fanlarni oqitishning mazmuni dars mashg'ulotlarini sifatini belgilovchi to'rtta asosiy komponentning umumiylikida ifohalanadi. Bu elementlar o'zaro uzviy bog'langan va darsning xarakterli komponentlari deb ataladi, ular:

a) darsning tarkibiga kiritilgan mashqlar. Darsning mazmunining eng yirik xarakterli komponentidir. Lekin bunday tushuncha bir tomonlama bo'lib, tarbiyalash, bilim berish vazifalarini xal qilishda shug'ullanuvchilar uchun faoliyat predmeti bo'lib xizmat qiladi. Mashqlar jarayonining umumlashtirilgan predmetining mazmuni, boshqa ma'noda dars mazmunining bir qirrasini xolos.

Dars, tuzilishining qoidasi alohida, darslar tuzilishda foydalaniladigan dars konspekti orqali ifohalanadi. Darsni tuzilishi o'qituvchini darslarga mashqlarni odilona tanlashga, materiallarni turli joylashtirish va darsdagi yuklamani me'yorini ham belgilashga yordam beradi.

Darsning tuzilishi dastur materiallarini belgilangan vazifa asosida izchil o'rganishni yo'lga qo'yadi. Dars uchun rejalashtirilgan vazifalarni hal qilishda qo'llaniladigan ta'limning uslubiyotiga aniqlik kiritish va uni qo'llash uchun darsning qismlari yoki ularni ayrim bo'laklaridan qanday foydalanish lozimligini belgilaydi.

Mutaxassislik fanlarni o'rgatishda sahna darslaridan foydalanish – dolzarb pedagogik muammo ekani isbotlandi.

Mutaxassislik fanlarni o'rgatishda sahna darslaridan foydalanish jarayonida ta'lim-tarbiya uzviyligi ta'minlandi, usullari ishlab chiqish.

Mutaxassislik fanlarni o'rgatishda sahna darslaridan foydalanish bo'yicha amaliy ko'nikma va malakalar shakllantirish

Mutaxassislik fanlarni o'rgatishda sahna darslaridan foydalanish mazmunini yangilab borish

Mutaxassislik fanlarni o'rgatishda sahna darslaridan foydalanish bo'yicha ta'lim mazmuni, shakli, metod va vositalarini belgilash.

Yuqoridagi aytilgan xulosalar amaliyotchi pedagoglar uchun foydali deb o'ylaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

Kamoldinov M, Vaxobjanov B. Innovatsion pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent. Talqin. 2010y.128 bet.

Jumayeva N. O'quvchilarning faolligini oshirishda ta'limning zamonaviy texnologiyalardan foydalanish xalq Ta'limi.2008 yil. 6-son.43-bet.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI TAFAKKURINI O'STIRISHDA MANTIQUIY MASALALARDAN FOYDALANISH YO'LLARI

Mirov Laziz Ashrafovich

Buxoro shahar 20-umumta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning "Jamiyat taraqqiyotining asosi, uni muqarrar halokatdan qutqarib qoladigan yagona kuch-ma'rifatdir", - deb ta'kidlab o'tgan so'zlari bugungi kunga kelib ko'pchilik ma'rifatparvar hamda yurtparvar insonlarning hayotiy shioriga aylandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Har bir ongli insonni oz bo'lsada fikrlashga, mustaqil Vatanimizning taraqqiyotiga befarq qaramaslikka, barkamol avlod tarbiyasiga hissa qo'shishga undaydi. Ana shu ma'rifat urug'ini yoshlar ongi va qalbiga sochuvchi hamda singdiruvchi insonlar bu, albatta, o'qituvchilardir.

O'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatish pedagogik muammo deb qaraydigan bo'lsak, nima uchun? degan savol tug'iladi. Muammo deganda, ko'z oldimizga o'z yechimini kutib turgan jarayon yoki masalaning yechimi keladi. Biz yechimni izlayotgan pedagogik muammo esa tezda hal bo'lmaydi, balki ma'lum bir muddatni o'z ichiga oladi.

Biz yuqorida tilga olgan muammoni hal qilish yo'lida atroflicha fikr yuritishimiz va o'quvchi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni tushunarli tilda yetkazib berish mahoratiga ega bo'lishimiz zarur.O'quvchilarni erkin, mustaqil, mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlashga o'rgatishda faqatgina darslikda berilgan ma'lumotlar bilan cheklanib qotib qololmaymiz.Chunki, an'anaviy qolipda qotib qolgan fikrlash bugungi kun talablariga javob bera olmaydi.

Jamiyat taraqqiyotida katta voqea hisoblangan "Ta'lim to'g'risidagi Qonun"ning asosini ham intellektual qobiliyatli, zamonaviy, ma'naviyatli va ma'rifatli, mustaqil fikrlay oladigan, har bir voqea yoki hodisaga nisbatan o'z so'zini ayta oladigan yoshlarni tayyorlash ishi tashkil qiladi.

Insonning fikrga beixtiyor harakat yo'lini shartli ravishda quyidagi sxema bilan ifodalash mumkin: belgi- retseptor-miya(ong)-his-tuyg'u-aqliy jarayon.Shunday qilib, tashqi signal(axborat sifatida belgi) ong bilan aks etadi, u o'ziga xotira, diqqat tasavvur, idrok kabi psixik funksiyalarni mujassamlashtiradi, bular miyada ilgari yetiladi, u ixtiyorsiz tarzda aqliy jarayonni shundan so'ng esa insonning ongli faoliyatini vujudga keltiradi.

O'quvchi qanday masala yechishidan qat'iy nazar, albatta, fikrlaydi.Odamning aktiv faoliyati, uning mehnati hamma vaqt masalalarni yechish kaliti bo'ladi. Bola aqliy kuchlarini ishlatib, predmet va hodisalar o'rtasidagi aloqalarni aniqlashga intilib, muayyan ish qiladi.Tevarak olamda minglab masalalar bor. Ularni xalq o'ylab topgan, ular topishmoq-hikoyalalar tarzida xalq ijodida yashab keladi. Masalan: Bo'ri, echki va karamni daryoning bir

qirg'og'idan ikkinchisiga olib o'tish kerak. Bo'ri bilan echkini, echki bilan karamni na birga olib o'tib bo'ladi, na sohilda birga qoldirib bo'ladi. Istalgancha qirg'oqdan qirg'oqqa o'tib kelish mumkin. Hech biriga shikast yetkizmay bo'ri, echki va karamni qanday qilib olib o'tsa bo'ladi? Bu masalani yechish orqali o'quvchi mustaqil fikr yuritadi va mantiqan o'ylaydi. Chunki, masala shartida aytilganiday, bo'ri bilan echkini, echki bilan karamni birga olib o'tib bo'lmaydi. Demak, o'quvchi o'ylaydi, bo'ri karamni yemaydi shuning uchun bo'ri bilan karamni olib o'tib, so'ngra echkini olib o'tsa bo'ladi degan yechimga keladi. Yana bir o'quvchi esa, bo'ri bilan karamni birga yoki har bir "yo'lovchi"ni alohida- alohida olib o'tsa bo'ladi deb o'zlarining fikrlarini bildiradi. Ko'ryapmizki, o'quvchilar masalaning turli yechimlarini topishmoqda.

Xalq pedagogikasida bu singari yuzlab topishmoq masalalar bor. Shu tur masalalarga o'quvchilar qiziqishadi. Bu kabi masalalarni o'quvchilar zerikib va toliqib qolgan paytlarda ham berish darsni yanada qiziqarli bolishiga va o'quvchilarni mantiqiy, mustaqil, tanqidiy fikrlashga chorlaydi. Bunday masalalar yechishda bolalar nafaqat fikrlaydi, balki, bo'ri. echki va karamni hayolan yoki bo'lmasa qog'ozda tasvirlaydi. Ular bo'rini ko'rmagan bo'lmasada, o'qigan ertaklari yoki ko'rgan multfilimlarida qanday tasvirlangan bo'lsa, shunday idrok qiladi va uni nimalar bilan oziqlanishi haqida ham o'ylaydi. Masala: "Boshlar va oyoqlar", hovlida tovuqlar-u quyonlar o'ynab yuribdi. Ular hammasi bo'lib o'n bosh. Oyoqlari esa yigirma to'rtta: Quyonlar nechtau, tovuqlar nechta?

"Yaylovda": ikki bola qo'y boqib yurishardi. Agar birinchi bola bitta qo'yini ikkinchi bolaga bersa, ularda qo'ylar miqdori baravar bo'ladi. Bordi-yu, ikkinchi bola bitta qo'yini birinchi bolaga bersa, unda birinchi bolada ikkinchisidagidan ikki baravar ortiq qo'y bo'ladi. Birinchi cho'ponning qo'yi nechta-yu, ikkinchisidagidan nechta?

Bunday topishmoq masalalar- aqlni mashq qildirishning bebaho vositasi. Agar bolaning fikri birdan uzilib qoladigan bo'lsa, shu onning o'zida bola hozir tasavvur etib turgan narsasini ham bir necha daqiqa ilgari tasavvur etgan narsasini ham fikran nazar tashlab qamrab ololmaydigan bo'lsa, u bola o'ylay bilmaydi, bir necha predmet va hodisalar orasidagi aloqalarni anglash u uchun qiyin.

Bola o'ylayotganda, uning miyasida nimalar kechayotganini o'qituvchi tasavvur qilishi kerak. Fikr qila bilishni tarbiyalash kerak, aks holda bolalar xotirani zo'riqtiradilar, yodlashga o'tib qoladilar-da, bu fikrni yanada o'tmaslashib qolishiga olib keladi. "Men tarbiyalanuvchilarim miyasida nimalar bo'layotganini tasavvur qilishga intilardim", -deb yozadi mashhur pedagoglardan biri.

Bola fikran bir tasavvurdan ikkinchisiga o'tayotganda miya hujayralarining yangi gruppasida qo'zg'olish paydo bo'ladi. Yangi qo'zg'olish o'chog'i bilan bundan ilgarigi tasavvur (obraz, idrok) ta'sirida paydo bo'lgan o'choq orasidagi u tomonga ham, bu tomonga ham xabarlar, signallar borib turadigan rishtalar uzilib qolmagan taqdirdagina fikr muttasil olg'a intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1.Karimov.I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T. :O'zbekiston,1998.

2.Suxomlinskiy V. Bolalarga jonim fido. T.: O'qituvchi, 1984.

MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY USULLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Abdullaev Iskandar Abdusalovich

Samarqand davlat arxitektura-qurilish instituti qoshidagi akademik litseyi,

Kalit so'zlar: matematika, usullar, texnologiyalar, moodle, keys, loyiha.

Annotasiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarida matematika fanini o'qitishda qo'llaniladigan dasturlar va texnologiyarni usullarga bog'lagan holda dars jarayonini tashkil qilish haqida yozilgan.

Matematika va uning usullarini bilish zamonaviy mutaxassisni tayyorlash uchun zarur shartlardan biridir. Oliy ta'lim tizimida bitiruvchilarni tayyorlash darajasiga qo'yiladigan talablar matematika fanini har bir yo'nalishda o'qitilishi va o'rganilishi zamon talablaridan biridir. Hozirgi kunda universitetlar matematikani o'qitish jarayonini va uning qo'llanilishini tashkil qilishning mavjud yondashuvlarini o'zgartirishni o'z zimmalariga oladilar. O'qitishning asosiy yo'nalishi mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining yo'nalishiga ham uzviy bog'liq.

Hozirgi vaqtda maktabning yuqori sinflarida matematikadan imtihonga maqsadli tayyorgarlik olib borilmoqda, bu tipik variantlarni yechishdan iborat. Oxir oqibat, maktab o'quvchilari uchun matematika mantiqiy fikrlashni shakllantirishga yordam bermaydigan bir qator amaliy masalalarni echish uchun alohida qismlar to'plami sifatida taqdim etilgan. Maktabda matematikani o'qitishning natijasi shundan iboratki, maktab o'quvchilari qanday fikrlash kerakligini unutyaptilar, ko'pchilik isbotlash, tahlil qilish, mantiqiy ko'nikmalarga ega emas.

Universitetlarda matematika 1-2 kurslarda o'rganiladi. O'qitish tajribasi shuni ko'rsatadiki, birinchi kurs talabalarining ko'pchiligida matematikani o'rganish motivatsiyasi past, mustaqil nazorat qilishni bilmaydi. Talabalar matematik tsikl fanlari bo'yicha darslarga muntazam ravishda qatnashmaydi.

Talabalar orasida darslarga kam qatnashish sabablarini aniqlash uchun anketa o'tkazildi. Darslarga kirmaslikning asosiy sabablari qatoriga quyidagilar kiradi: mavzuga qiziqishning yo'qligi, mavzularni tez o'rganish, katta hajmli yozuvlar, yozib olingan narsaning ma'nosini anglashga ulgurmaydigan narsalar, aniqlik yo'qligi, davomatning tartibsiz monitoringi. Bizning oldimizda savol tug'ildi: matematikani qanday qilib to'g'ri o'rgatish kerak, abituriyentlarning matematik tayyorgarligi hozirda talab qilinadigan ko'p bo'lgan va auditoriya soatlari bo'lgan vaziyatda talabalarning motivatsiyasini kuchaytirish va o'quv faoliyatini nazorat qilishni o'rgatish.

Ta'limning an'anaviy shakli doirasida talabalarning motivatsiyasini oshirish imkoniyatlari cheklangan. Zamonaviy o'qitish usullari va texnologiyalaridan foydalanish talabalarning bilim mustaqilligini rivojlantirishga yordam beradi, ularni o'quv materialini o'zlashtirish darajasini oshirish, matematikaning boshqa fanlar bilan fanlararo aloqalarini o'rnatish, mashg'ulotlarni individualizatsiya qilish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Texnologik universitetlar talabalariga matematikani o'qitishda qo'llaniladigan zamonaviy uslublar qatoriga quyidagilar kiradi: faol ma'ruzalar, interaktiv va faol amaliy mashqlar [5].

Zamonaviy texnologiyalarga quyidagilar kiradi: modulli yo'naltirilgan dinamik ta'lim tizimi Moodle, matematik paketlar MathCAD, MATLAB, Mathematica, Maple va MS Excel dasturi.

Faol ma'ruzalar tarkibiga muammoli ma'ruzalar va dialogli ma'ruzalar kiradi. Faol ma'ruzalar an'anaviy ma'ruzalar bilan birlashtirilishi kerak.

Muammoli ma'ruzaning an'anaviy darsdan farqi shundaki, yangi mavzular materialni taqdim etish jarayonida zarur bo'lgan muammoli savol yoki topshiriq yordamida kiritiladi. Talabalar munozarada qatnashadilar, muayyan echimlarni izlaydilar. Matematikaning amaliy

mavzulari taqdimotida muammoli ma'ruzalar tez-tez ishlatiladi va talabalardan nazariy bazani bilishni talab qiladi. Dars jarayoniga ma'ruza-dialogga tayyorgarlik ko'rish uchun talabalar ma'ruza davomida to'g'ridan-to'g'ri javob berishga taklif qilinadigan bir qator savollarni o'ylab, tayyorlashlari kerak. Ma'ruza davomida savollar talabalarning ilgari olingan bilimlarini faollashtiradigan, talabalarning e'tiborini mavzuning asosiy jihatlariga qaratadigan, matematikaning o'rganilayotgan mavzulari va ixtisoslashtirilgan o'quv fanlari o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rishga o'rgatadigan tarzda berilishi kerak [2].

Yangi mavzuni o'rganish boshlanishida ko'rib chiqilayotgan mavzuning dolzarbligini, tavsiya etilgan materialning amaliyot bilan bog'liqligini, tanlangan mutaxassislik bo'yicha kelajakdagi amaliy faoliyatda olgan bilimlarining qiymatini ko'rsatish kerak. Jarayonda quyidagilardan foydalanish kerak: ma'ruzalar, ko'rgazmali qurollar va o'quv qo'llanmalari. Materialning vizual taqdimoti o'quvchilar o'rtasida matematika kursi bo'limlari to'g'risida aniqroq tushuncha hosil qilishga yordam beradi [10].

Ma'ruzalarda talabalarni adabiyotga va darsliklar va o'quv qo'llanmalarining sifatiga yo'naltirish va shu bilan ularni mustaqil ishlashga yo'naltirish zarur. Universitetda matematika va uning o'rganadigan qismi, shu jumladan matematika tarixining asosiy darslari elementlari va matematikaning o'rganilgan bo'limlarini ixtisoslashtirilgan fanlar bilan aloqasi to'g'risida yaxlit tushuncha hosil qilish mumkin. Ma'ruzada o'rganilgan nazariy materiallarni mustahkamlash uchun interaktiv va faol amaliy mashg'ulotlar va ma'ruza bo'yicha talabalarning mustaqil ishlashlari zarur.

Interfaol amaliy mashg'ulotlarda loyiha usulidan foydalanish mumkin. Loyiha usuli - bu natijalarni majburiy taqdim etish bilan mustaqil harakatlar natijasida ma'lum bir muammoni hal qilishga imkon beradigan texnologiyalar to'plami [7]. Faol amaliy mashg'ulotlar muayyan real vaziyatning tavsifi bo'lgan va har xil turdagi ma'lumotlarni tahlil qilishni, ularni umumlashtirishni va belgilangan mezonlarga muvofiq mumkin bo'lgan echimlarni ishlab chiqishni o'rgatishga mo'ljallangan ish masalalaridan foydalangan holda mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi. Keys metodining mohiyati shundan iboratki, bilimlarni o'zlashtirish va ko'nikmalarni shakllantirish talabalarning qarama-qarshiliklarni hal qilish bo'yicha faol faoliyati natijasidir, buning natijasida kasbiy bilim, ko'nikma, qobiliyatlarni ijodiy o'zlashtirish va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mavjud. Keys muammolari haqiqiy faktik o'quv materialiga asoslangan bo'lishi va haqiqiy nazariy yoki amaliy vaziyatga yaqin bo'lishi kerak [3].

Moodle ob'ektiv yo'naltirilgan dinamik ta'lim tizimidan foydalanish, mustaqil ravishda tashkil etish imkoniyatlarini oshirish nuqtai nazaridan ta'lim jarayoni imkoniyatlarini kengaytirishga imkon beradi. Oliy ta'limning turli shakllarini qo'llab-quvvatlovchi tizimlar. Moodle-dan foydalanishning afzalligi har qanday mutaxassislik bo'yicha butun matematik kursning to'liq tarkibiy modelini elektron shaklda yaratish qobiliyatidir. Talabalarning topshiriqlari natijalariga ko'ra o'qituvchi baho qo'yishi va izoh berishi mumkin. Shunday qilib, Moodle shuningdek, o'quv materialini yaratish va o'quv jarayoni ishtirokchilari o'rtasida interfaol o'zaro aloqani ta'minlovchi markazdir.

Ta'lim muhitini yaratishning asosiy bosqichlari matematikani Moodle-da o'qitish: tashkiliy bosqich (darsning referati, kurs ish dasturi loyihasi); materialni o'rganish bosqichi (nazariy materiallar, taqdimotlar, elektron o'quv qo'llanmalari); materialni aniqlash bosqichi ("Vazifa" elementi ishlatiladi, bu sizga imkon beradi: vazifani belgilash, olingan javoblarga baho berish, sharhlar va sharhlar qoldirish); boshqaruv va o'zini o'zi boshqarish bosqichi ("Sinov" elementi ishlatiladi, bu avtomatik baholashga imkon beradi, moslashuvchan sozlamalarga va individual testlarni avtomatik ravishda yaratish qobiliyatiga ega).

Birinchi yili matematikaning asosiy kursining birinchi darslaridan boshlab matematik to'plamlardan foydalanish kerak, so'ngra "Ehtimollar nazariyasi" kabi fanlarda davom ettirish kerak va matematik statistika, "Raqamli usullar". Matematik paketlardan foydalanish bir qator fanlarni o'rganishni to'ldiradi va kurs ishi va diplom loyihalariga sarflanadigan vaqtni

qisqartiradi, chunki paketlar bir xil turdagi operatsiyalarni bajarish bilan bog'liq muntazam ishni minimallashtirishga imkon beradi [1]. Ularning yordami bilan siz ishni bajarishda ko'rinishni oshirishingiz, turli xil grafik ma'lumotlarni namoyish qilishingiz mumkin.

Shunday qilib, Oliy ta'lim muassasalari talabalariga matematikani o'qitishda qo'llaniladigan zamonaviy usullarga quyidagilar kiradi: muammoli ma'ruza, ma'ruza-dialog, loyiha usuli, amaliy tadqiqotlar yordamida trening. Zamonaviy texnologiyalarga quyidagilar kiradi: Moodle o'quv tizimi, matematik paketlar MathCAD, MATLAB, Mathematica, Maple va MS Excel dasturi. Keys vazifalaridan foydalanishning murakkabligi va matematikadan amaliy mashg'ulotlarda matematik to'plamlar - bu men-fan va ta'limning istiqbollari etishmasligi.

ADABIYOT

1. Budovskaya L.M., Timonin V.I. Matematikani o'qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish // Muhandislik jurnal: fan va innovatsiya. 2013. № 5 (17) -son. P. 4.
2. Zaychikova I.V. Iqtisodiyot talabalariga matematikani o'qitishda faol va interaktiv usullardan foydalanish fanlar // Fan va ta'limning zamonaviy muammolari. - 2013. - № 6. B.373.
3. Mamaeva N.A., Triver T.A., Chernikova N.A. Ta'lim jarayonida keys metodidan foydalanishning ba'zi jihatlari // Ilmiy almanax. 2015. № 5 (7). S. 96-100.
4. Ragulina M.I. Matematikadan axborot texnologiyalari: darslik. qadash uchun qo'llanma. yuqori. ped. o'rganish. muassasalar / M.I. Ragulin; tahrir. M.P. Lapchik. - M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2008. - 304 b.
5. Salnikova M.G. Texnik universitet talabalariga matematikani o'qitishning interfaol usullari // O'qituvchi XXI asrda oliy ma'lumot. 2016. No 1. S. 125-129.
6. Salnikova M.G. Kontekstda texnik universitetda matematikani o'qitishning ba'zi jihatlari to'g'risida vakolatli yondashuv // Privoljskiy ilmiy byulleteni. 2013. No 11 (27) -son. S. 134-138.
7. Fedoseev V.M. Muhandislik va matematik tayyorgarlikni birlashtirish uchun loyiha uslubidan foydalanish // To'plamda: Texnik universitetda kasb-hunar ta'limining dolzarb muammolari va ularni hozirgi bosqichda hal qilish yo'llari. 2016. 92-95.

JISMONIY TARBIYA FANI O'QITUVCHISINING INNOVATION FAOLIYATI

Salixov Adiz Alimovich

Buxoro shahar 11-umumiy o'rta ta'lim maktabining jismoniy tarbiya fani o'qituvchisi

Quyidagilarni inobatga olgan xolda ta'lim jarayonida xar kunlik mexnat faoliyatimizda zamonaviy innovatsion mazmun, shakl, vosita va usullardan samarali foydalanish, xayot faoliyatida yangi pedagogik-psixologik texnologiyalardan umumiy foydalanishda muxim rol uynaydi.

Jismoniy tarbiya va sport fanini o'qitishda fan, ta'lim innovatsiyalarini ta'lim soxalarini tadbiq etishning dolzarbligini quyidagi omillar bilan belgilanishini misol tariqasida keltirdik.

O'zbekiston Respublikasi xukumatining jismoniy tarbiya va sportga oid barcha qonun farmon va farmoishlarini ijrosini joylarda ta'minlash fanning o'qitish tizimini yanada takomillashtirish vazifalari butun malakali soxa mutaxassislari trener va murabbiylar oldida qo'yilgan jismoniy tarbiya fanini o'qitishda uzviylik va uzluksiz, ilg'or pedagogik-psixologik texnologiyalar, axborot komunikatsiya tizimlari, elektron multimedia darsliklarini tayorlash ishlarini yanada yaxshi yulga qo'yishdan iboratdir.

Butun jaxon buylab innovatsion pedagogik-psixologiya tubdan yangilangan pedagogik-psixologik texnologiyalarning keng qamrovli rivojlanib borayotganligi, ta'lim soxalarini rivojlantirishda uzluksiz va uzviylik tamoyillari belgilanganligi va ularning pedamaliyotda

qo'llashga nisbatan unga bo'lgan talabning nechog'lik kuchga ega ekanligini barchamiz kuzatib bormokdamiz. Uzviylik va uzluksizlik innovatsion tomonlar hozirgi pedagogik-psixiologik ilm tarakiyotining ilg'or omillaridan biri bulib keng tarkalayotganligini e'tiborga olsak, milliy pedagogik-psixiologiya jarayonida innovatsion pedtushunchasining jismoniy tarbiya va shunga uxshash boshka fanlarning ukitish xususiyatlari, muxiti shart-sharoitlari, maksadlari nuktai - nazaridan pedagogik-psixiologik mazmunini boricha aks ettirish, milliy pedagogik-psixiologik uzliksizlilik asosida "uzbek modeli" deb nomlangan inavatsion texnologiyalarni pedagogika, psixiologiya ta'limi va tarbiya soxalarida kadrlar tayorlash va ularning malakasini oshirishni urtaga tashlash jarayonini yanada takomillashtirish zarurligi, sportga oid mavzularning nazariy va amaliy jixatlari, shu jumladan ta'lim tizimining boskichlarida jismoniy tarbiya va sport fanining hozirgi zamon talabiga javob beradigan pedagogik-psixiologik metodologiyasini texnologiyasini va unga mos keladigan innovatsiyasini barpo etish dasturi amalini qo'llash vakti keldi deb hisoblaymiz.

Jannatmakon yurtimizni dunyo sporti arenasida utkazilayotgan davlatlar urtasida zamonaviy jaxon chempionatlari, qit'alararo birinchilik, olimpiya uyinlarining sport musobakalari keskin usib borishi, globalizatsiya tarakiyotida O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportga davlat tomonidan katta axamiyat va g'amxurlik kilayotganligi, pedagog, trener, ustoz murabiylarga xamda raqobatbardosh kadrlarga bulgan zamonaviy talabning nakadar zarurligini kadrlar va mutaxassislarga bulgan ijtimoiy talabning tabora ortib borayotganligi yangi innovatsion texnologiyalarni, rivojlangan mamlakatlar tajribasini va milliy uzimizga mos bulgan xayotiy ota-bobolarimiz koldiragan bebaxo oltin merosga nazar tashlab ishlarni tashkil etilishi, samaradorligini oshirish yullarini izlash barcha pedagog, terener, ustoz murabiylarning kunlik ishlari bulishi zarur.

Olib borilayotgan boskichma-boskich uzluksiz ta'lim jarayonining u yoki bu boskichda ukituvchi, pegagog, terener, ustoz murabbiy shaxsiga moillik innovatsion pedagogik-psixiologik jarayonni tashkil kiluvchi va olib boruvchi mutaxassis sifatida e'tiborning nakadar kuchli ekanligi, ularning faoliyati innovatsion xarakterga mos bulgan ayrim metodik texnologiyalar bilan boyitib, borayotganligini nazarda tutish zarur.

Jismoniy tarbiya va sport fan, ta'lim innovatsiyalariga bulayotgan turli yangi tajribalarni xayotga tadbik etish takazo etayotganligi. Tizimdagi ixtiro etilgan va o'rtaga tashlangan bizning milliy pedagogik-psixiologik jarayonimizga to'g'ri kelayotgan innovatsion yo'llarni izlash uning naqadar bu soxaga kerakli foydali avzalligini belgilashdan iboratdir.

MOTIVE IS AN EFFECTIVE TOOL IN LEARNING ENGLISH IN PUPILS

Halimova Shohista Sharipovna

English teacher at the 22nd specialized state secondary school in Bukhara city

If you do not understand how something relates to your goals, you will not care about that thing. If an adult cannot see the relevance of the material covered in a meeting, and has no desire to score political points, he will tune out or drop out. If a child does not understand how knowing the elements of the periodic table will help to address the concerns of his life, and he is not particularly interested in pleasing the teacher, he will do the same. Because we do not want our children to be motivated solely by a desire to please the teacher, what we need to address is how to make the content of the curriculum fit into the concerns of the child. Sometimes, this is easy. The child who wants to design a roof for the family doghouse will gladly sit through a lesson on the Pythagorean Theorem if he understands that the lesson will teach him how to calculate the dimensions of the roof he needs. If a piece of content addresses a particular concern of a student or even a general area of interest, that student will not tune it out.

Most children, as they work through their years of school do, in fact, find areas of study they genuinely enjoy. But these areas are different for different people. The general problem of

matching individual interests to fixed curricula is one that is impossible to solve. People obviously have different backgrounds, beliefs, and goals. What is relevant for one will not be relevant to another. Of course, we can force something to be relevant to students--we can put it on the test. But this only makes it have the appearance of significance; it does not make it interesting.

Some children decide not to play the game this system offers. Instead, they continue to search for ways in which what is taught makes sense in their day-to-day lives, becoming frustrated as they realize that much of what is covered is irrelevant to them. If children are unwilling to believe that their own questions do not matter, then they can easily conclude that it is the material covered in class that does not matter.

What is left, then, if the content has no intrinsic value to a student? Any teacher knows the answer to this question. When students don't care about what they are learning, tests and grades force them to learn what they don't care about knowing. Of course, students can win this game in the long run by instantly forgetting the material they crammed into their heads the night before the test. Unfortunately, this happens nearly every time. What is the point of a system that teaches students to temporarily memorize facts? The only facts that stay are the ones we were forced to memorize again and again, and those we were not forced to memorize at all but that we learned because we truly needed to know them, because we were motivated to know them. Motivation can be induced artificially, but its effects then are temporary. There is no substitute for the real thing.

A visitor walks into a third grade classroom in Uzbekistan. For the most part, all of the students are actively participating and enthusiastic.

The theories about motivated are as varied as the types of students that populate today's classrooms. Some focus on curiosity, and some focus on intrinsic and extrinsic rewards, still other theories focus on what the teachers should do.

High school students are still a curious lot. The curiosity, however, is not the wide-eyed, trusting soul that was in that third grade classroom. Instead, they are ready to question what the teacher says, investigate things that we as adults know they should stay away from, and rebel against the concepts they feel unfair or unjust. They do not have the wide-eyed, what-ever-the-teacher-says-is-right attitude.

As we walk down the hallway of the high school or listen in the teacher's lounge, we find that there are as many varied ways to teach as there are ways students learn. In one room, there is the teacher who sits on the desk and speaks in a near-monotone voice. In another room, there is the teacher who reads without expression to the students, believing that they are following along. Still another teacher is telling the students exactly what information is on the test and how to write to it. Further down the hall, however, the teacher is moving around the room, asking the students questions that incite them to think and respond without the threat of right or wrong answers. Many of these questions begin with "What do you think..."

Although there are still students who sleep in the last teacher's classroom, there are more interaction and more participation and, for the most part, more learning. Intrinsic motivation influences learners to choose a task, get energized about it, and persist until they accomplish it successfully, regardless of whether it brings an immediate reward. Intrinsic motivation is present when learners actively seek out and participate in activities without having to be rewarded by materials or activities outside the learning task. The first-grader who practices handwriting because she likes to see neat, legible letters like those displayed on the letter chart is intrinsically motivated. The fourth-grader who puts together puzzles of states and countries because she likes to see the finished product and wants to learn the names of the capital cities is intrinsically motivated. The ninth-grader who repeats typing drills because he likes the feel of his fingers hopping across the keys, and connects that sense with the sight of correctly spelled words on the page, has intrinsic motivation.

REFERENCES

Littlewood W. T. Communicative approach to language teaching methodology. - Dublin: Dublin University, Trinity College, Centre for Language and Communication Studies, 2005. - 265 p.

Chomsky N. The Logical Structure of Linguistic Theory. - New York: Prentice Hall, 1975. - 285 p.

Hymes, D. H. (1971). *On communicative competence*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Ecroyd D. H. Speech in the Classroom. - New Jersey: Prentice Hall, 2003. - 180 p.

MATEMATIKA FANINING ISTIQBOLI

Saidova Sevvara Alisherovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 10 sonli umumta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2019 yil 9 iyul kuni Matematika ta'limi va fanlarini rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, Fanlar akademiyasining V.Romanovskiy nomidagi Matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish to'g'risidagi tarixiy qarorni imzoladi.

Mamlakatimizda matematika 2020 yildagi ilm-fanni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Matematika ilm-fanini yangi sifat bosqichiga olib chiqish uchun borasida qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Quyidagilar ushbu sohadagi ustuvor yo'nalishlar etib belgilandi:

- ta'lim va ilmiy muassasalar o'rtasidagi yaqin hamkorlikni ta'minlovchi yaxlit tizimni shakllantirish;

- zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish;

- matematika fanlarini o'qitish sifatini oshirish;

- matematika fani bo'yicha kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish, darsliklar va o'quv qo'llanmalarni takomillashtirish;

- iqtidorli yoshlarni aniqlash hamda ularning matematika fani bo'yicha mahalliy va xalqaro fan olimpiadalarida muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash;

- ta'lim berishning onlayn platformasini yaratish va amaliyotga tatbiq etish, masofadan o'qitish tizimi samaradorligini oshirish;

- Matematika fanini bilish darajasini baholash bo'yicha milliy sertifikatlashtirish tizimini joriy qilish;

- ilmiy-tadqiqotlarning ishlab chiqarish bilan uzviy bog'liqligini ta'minlash, amaliy matematikani rivojlantirish;

- ta'lim olayotgan va ilmiy-tadqiqotlar bilan shug'ullanayotgan iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, chet eldagi oliy ta'lim muassasalari hamda ilmiy tashkilotlar bilan aloqalarni rivojlantirish;

- mamlakatimizning ilmiy va ta'lim tashkilotlarini bosqichma-bosqich jahonning matematika fani bo'yicha yetakchi ilmiy markazlari darajasiga yetkazish.

Ushbu yo'nalish matematika fani o'qituvchilariga ham mas'uliyat yuklaydi. Ya'ni o'quvchilarning matematik bilimlarini oshirishiga xizmat qiladigan yangicha metod va vositalarni yaratish, samarali natijalarga erishish.

Matematika faniga qiziqish bizning genimizda bor. Ulug' ajdodlarimiz — algebra va algoritim tushunchalarining asoschisi al-Xorazmiy, ilmiy geodeziya faniga ta'mal toshini qo'ygan.

Matematika aqlni o'stiradi, diqqatni rivojlantiradi, maqsadga yetishish uchun o'zida iroda va qat'iyatni tarbiyalaydi shu sababli matematika har qanday kasb egasiga suv va havo kabi zarurdir. Inson faoliyatining biror bir sohasi yo'qki, o'lchovlarsiz, hisob-kitobsiz kechadi.

Matematika bizni ishimizni yengillashtiradi, qayta-qayta sanashlardan xalos etadi. Oddiy misol: << sotuvchi do'konga 28 bog'lam badiiy kitob va 35 bog'lam ertak kitob olib keldi. Badiiy kitoblarning har bir bog'lamida 5 tadan kitob bor. Ertak kitoblarning har bir bog'lamida esa 8 tadan kitob bor. Badiiy kitob donasi 10000 so'mdan, ertak kitoblarning bittasi esa 2000 so'mdan. Endi sotuvchi kitoblar uchun qancha haq to'lashi kerak?>>. Bu yerda matematikani o'rnini ko'rib chiqamiz: <> Agar sotuvchi matematikadan xabari bo'lmasa kelib chiqqan summaga aldanib qolishi hech gap emas.

So'zimni boshida matematika aqlni o'stirishini ta'kidlab o'tdim. Bu gapni ko'p yillik tajribamdan kelib chiqib aytdim. Matematikani yaxshi o'zlashtirgan o'quvchi bilan qoloq o'quvchining fikrlashi o'rtasida katta farq bo'lar ekan. Hattoki matematikadan yaxshi bilgan o'quvchi boshqa fanlardan qiynalmasdan o'zlashtirishini guvohi bo'lganman.

Ko'p qadamda yechiladigan masalalar bilan mashq qilish, teoremlarning o'nlab mulohazalar orqali isbotlash jarayonida o'quvchilarda tahliliy (analitik) tafakkur ham rivojlanadi.

O'YIN TEXNOLOGIYASI - INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA MUHIM VOSITA

Achilova Go'zal Xudoyberdiyevna

Buxoro shahar 22-IDUM ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida ingliz tili darslari jarayonida o'quvchilarning nutq ko'nikmalarini shakllanishi va rivojlanishda o'yin texnologiyasidan foydalanish va ularning ahamiyati to'g'risida fikrlar bayon etilgan.

Tayanch iboralar: Og'zaki nutq, o'yin texnologiyasi, rolli o'yinlar, metod, leksik o'yinlar, grammatik o'yinlar, fonetik o'yinlar, orfografik o'yinlar.

Dars jarayonlarida o'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda o'yin texnologiyasidan foydalanish his - hayajonni, diqqatni, imkoniyatni oshiradi va o'quvchini bilimli, kuchli, tezkor bo'lishini talab qiladi. Metodika o'yinni vaziyatli mashq deb talqin qiladi. O'yin quyidagi metodik vazifalarni hal qilishga yordam beradi:

1.O'quvchilarning nutqini rivojlantirish uchun psixologik tayyorgarligini tashkil qiladi.

2.O'quvchilarga til materiallarini, nutq namunalarini ko'proq qaytarib qo'llashga tabiiy vaziyat, holat vujudga keltiradi.

3.O'quvchilar sharoitga, vaziyatga qarab mustaqil tayyorlanmagan nutq qilishga o'rganadilar.

Til materiallarini amalda qo'llashni, tinglab tushunishni, gapirishni, o'qishni o'rgatishda, rivojlantirishda turli xil o'yin turlaridan foydalaniladi.Til materiallarini qo'llashni faollashtirish malakalari uchun leksik, grammatik, fonetik va orfografik o'yin turlari qo'llaniladi. Yana ijodiy o'yin, mazmunli o'yin, taqlid qilish o'yin turlari bor.

Leksik o'yinlar:

1.O'qituvchi stol ustiga predmetlarni qo'yib, inglizcha aytadi va kim tez ola olsa, shu yutadi.

2.Bir o'quvchi bitta so'zni o'ylaydi, qolganlar "Is this a pen? Is this a book?", deb so'raydi, o'quvchilar topa olmasa "No, it is not", topishsa "Yes, it is" deb javob beradi. Shu o'yinni aksini qilib o'ynash mumkin. O'quvchilar bitta so'z o'ylaydi, bir o'quvchi "Is this a pen? Is this a pensil?", deb so'raydi. O'quvchi esa "Yes it is" yoki "No it is not", deb javob beradi. O'yin o'ylangan so'zni topilishi bilan tugaydi.

Grammatik o'yinlar muhim zarur Grammatik tuzilmalarni qo'llashni o'rgatish, rivojlantirish uchun o'tkaziladi. Bunday o'yinlarga ko'pincha " to be, to have, may, must, can fe'llari, there is there are" iboralari olinadi. O'yinlar ko'pincha musobaqa tarzida o'tadi, ularda boshlovchi va boshqaruvchilar bo'ladi.

Fonetik o'yinlar o'quvchilarning talaffuzini mashq qildirish, she'rlarni baland ovozda talaffuz qilishga o'rgatishda ishlatiladi. Bunda she'rlar o'quvchilar bilan oldin yodlanadi, so'ng yoddan musobaqa qilib aytiladi.

1. Kim {r} tovushi bor so'zlarni tez, to'g'ri talaffuz qiladi, bunda 2 o'quvchi qatnashadi.

2. Kim [y] tovushi bor so'zdan ko'p topib tez, to'g'ri talaffuz qiladi va yozadi.

Orfografik o'yinlar. Bu o'yinlardan yozuvni o'rgatishda foydalaniladi. Bunda yo'yinlarni ham turi ko'p bo'lib, men quyidagilarini aytib o'tmoqchiman.

1. O'qituvchi 2 ta o'quvchini qo'lga alohida qog'ozga yozilgan harflarni berib, "pencil" deydi, kim tez doskaga borib shu so'zni yasasa, u g'olib sanaladi.

2. Doskada so'zlarni bitta bosh va oxirgi harfini yozib to'ldirish.

3. Kim ko'p so'z yozish kabilar. Bu o'yinlar ham musobaqa tarzida o'tadi.

Hozirgi paytda ingliz tilini o'rgatishda rolli o'yinlardan keng foydalaniladi. Ular oldimizga qo'ygan maqsadga erishishda, qiziqtirishni orttirishda, darsga jalb qilishga salmoqli ijobiy yordam beradi.

Three bears

Characters: Father bear, Mother bear, Baby bear, Little girl.

Scene I

(Three Bears are sitting at the table, drinking milk.)

Mother Bear: Take your cup, Father!

Father Bear: Thank you!

Mother Bear: Take your little cup, Baby.

Baby Bear: Thank you, Mummy dear Mother, it is too hot!

Father Bear: Then let us go for a walk.

(The Bears go out of the room.)

Scene II

(A little girl comes in and looks round)

Little girl: Whose room can it be?

(Looking at the table). I am hungry.

(Sits down at the table and tastes the milk). Oh, this milk is too hot for me!...

Oh, this milk is too cold for me!...

This milk just right for me.

(The noise of the Bears steps is heard. The Girl hides under the table). Scene III

(the Bears enter the room and take their places at the table).

Father Bear: My cup is not full.

Mother Bear: And my cup is not full.

Baby Bear: And my cup is empty.

(They look round) Oh, who is this?

A little girl!

Father Bear, Mother Bear and Baby Bear:

Let us eat her up!

Little girl: No, you won't!

Runs away. (The Bears try to catch her, but fall down). Mother Bear: It is your fault.

Father! You fell and I fell, too!

Baby Bear: And I fell because you fell.

(All together, shaking their heads): And the Little girl has run away. Oh, oh, oh. Xullas, o'quvchilarga xorijiy tilni o'rgatishda umumta'lim maktablarida o'qitiladigan darslar jarayonlarida o'yin texnologiyalaridan foydalanish samarali natijalarni beradi.

CLASSIFICATION OF PROVERBS AND SAYINGS IN COMPARATIVE TRANSLATION STUDIES

Jumayeva Dilorom Ahadovna

English teacher at the 22nd specialized state secondary school in Bukhara city

Folklore has always been dedicated to the national languages, competing with the words and writings of great thinkers. In addition, thinkers found themselves happy when their thoughts turned into winged emotions and were used side by side with proverbs in the daily communication of an entire generation. In proverbs and sayings, the expression of thought, national characteristics are more vivid. Knowing the proverbs in the language he created will help you not to get lost in a foreign language environment, will open the door to mutual understanding and trust, and will increase the reader's reputation in the field of language.

The enrichment and refinement of any national language is mainly due to the resources that make up that language. Each national language has its own vocabulary and grammatical structure, which develops, enriches and constantly strives for perfection, mainly on the basis of its own internal laws of development.

The current development of the science of literature shows that no nation can separate literature from other literatures and study it separately.

One of the problems a translator faces when translating proverbs and sayings is that he must be familiar with the customs, culture, and history of the people to whom the proverb he is translating belongs.

Proverbs, sayings, wise sayings, and idiomatic expressions are difficult to translate because they reflect the unique characteristics of each language. It is not easy to express such features with other language tools, of course, proverbs and sayings are a treasure trove of language.

The problem of translating phraseologies has been worked out quite perfectly in recent years on a number of bases of translation theory. For example, G. Salomov in his book "Proverbs and Idioms" and in his dissertation on this topic described proverbs and idioms, showing their differences, as well as the principles of translation into Uzbek. developed

We see the similarities and similarities between the proverbs and aphorisms observed in the translated works and the Uzbek folk proverbs and sayings. It is a testament to the friendship and mutual understanding that has existed between nations since ancient times. For example, "Swallow poison for your friend," "Avoid slandering your friend," "A foolish friend is worse than a wolf," and so on.

We find in the works of scholars and writers some ideas and considerations that the translation of phraseological expressions is a very complex task.

In the works of many writers, poets and scholars, it is emphasized that translating proverbs, sayings and idioms from one language to another is an important and complex task: "Each language has its own phrases, its own proverbs, phrases cannot be translated into other languages with alternative words "(A.S Pushkin); each language has its own tools and characteristics. In order to express an image or a sentence, it is sometimes necessary to change them in the translation (VG Belinsky).

Many of our idiomatic expressions are not reflected in our existing bilingual dictionaries, and many of them are limited to alternatives that are inconsistent and sometimes unrealistic. The creation of English-Uzbek, Uzbek-English dictionaries can eliminate the confusion of phraseology in the practice of translation.

There are proverbs and sayings in other languages that the wisdom that comes from them is not reflected in the words in the embarrassed translation. There are many such proverbs and sayings. Thus, the wisdom reflected in many proverbs, parables, and idioms in other languages can only be realized by replacing them with alternatives in our mother tongue.

AV Fyodorov writes: "Thus, the original author of the translation, who moved to our side, will remain in force.

But neither this type of translation nor any other type that we travel to other countries can be universal. Not every one of them is crucial.

These types of translations are inextricably linked, one complementing the other, except in cases where the translation reaches the point of negation.

A firm decision in this regard always depends on the conditions under which we use the types of translation! "

In the process of translating proverbs and sayings, they can be translated and classified according to the following characteristics.

Translation of idioms derived from the names of animals;

Translation of phraseologies that reflect the object number and the relationship of numbers;

Translation of phraseology from the names of the body parts of the object;

The content of certain events and happenings is understood through certain things and concepts. In the study of the phraseology of languages, to determine the names of things that people perceive as symbols of events.

This means that the name of an animal or bird, whether it is an object for a proverb or a parable, whether it moves for better or for worse, or its place in the household, is not determined by the benefits or harms it brings to man.

The English proverb "Hawks will not pick hawks eyes out" has an Uzbek equivalent of "qarg'a qarg'ani ko'zini cho'qimas"

In French it is interpreted as "Corbeux contre corbeuse he se crevent jamais lis yeux". The reason why this proverbial object corresponds to each other in different nations is that in almost all nations the crow is a symbol of unhappiness, war is a symbol of strife. That is why the people used the name of the crow when they created the proverb that "two evils do not harm each other." For example:

The fish rots from the head;

Do not burn the blanket bitterly;

Death of a dog to a dog;

Does not hurt ants;

Turtle step;

Satan's step;

The equivalents of 1,2,3,4 are based on the same object, while the objects of the second proverb are slightly different, but the sixth idiom is based on a completely different object.

The conclusion is that the figurative expressions of animal names are a linguistic reflection of man's long-standing relationship with the animal kingdom and his careful observations. They play an important role in the phraseology of any language.

ENTERING THE WORLD CIVILIZATION OF "BOBURNOMA" THE ROLE OF TRANSLATION IN THE PROCESS

Nadirxanova Nozima Alisherovna

English teacher at the 22nd specialized state secondary school in Bukhara city

Annotation. This article is about the life and rich literary heritage of our compatriot Z.M. Bobur, a great statesman and commander, as well as a writer, poet and scientist who played a special role in the culture, literature and poetry of the Middle East. referred to. At the same time, his contribution to the world literary heritage of his masterpiece "Boburnoma" was studied and analyzed.

Our compatriot Zahiriddin Muhammad Babur is a great statesman, the founder of a great dynasty, a talented, incomparable commander, historian, psychologist, just ruler, poet, translator, ethnographer and geographer, and economic and political relations with many countries. He was a good businessman and diplomat who tried to establish. Z.M. Babur was a writer, poet and scientist who had a special place in the culture, literature and poetry of the Middle East, as well as a great statesman and commander.

"Over the course of a long historical process, our people have provided the world with many outstanding representatives of science, art and literature. The scientific, artistic and encyclopedic works created by our great ancestors have been read by different peoples for thousands of years, carefully and respectfully passed down from century to century, translated into dozens of languages, copied by talented scribes and skilled artists. adorned with a brush of patterns, enriches the human mind, gives people spiritual pleasure "

Our "royal poet", who suffered from all the hardships of the world, did not despise the "goodness of the whole world", created a rich work and left a rich scientific and literary heritage.

He wrote a number of scientific and artistic works, such as "Boburnoma", "Aruz risolasi", "Boburiy hati", "Mubayyin", "Volidiyya risolasi" (translation), "Musika ilmi", "Harb ishi" in world literature and culture and made an invaluable contribution to the development of his art.

Undoubtedly, the best of them is the great "Boburnoma", which amazed the world. The "Boburnoma" has been translated from Afghan to Germany, from Turkey to France, from Italy to Spain, from India to the United Kingdom, from ancient Turkestan to Russia, from Pakistan to China, from Uzbekistan to Japan, and more than 30 countries. is a unique literary and historical monument of five centuries, republished. The Boburnoma, which has been gaining the attention of European and Eastern scholars, was translated into Persian in the second half of the 15th century, and its translation into English, German and French by the 19th century alarmed European scholars. There are very few great orientalists left in Western Europe who did not address

Babur's work in one way or another.

The British followed this source for many years, compiled dictionaries and studied it with great love. For example, in 1804-1805 John Leiden began to study the manuscripts of "Boburnoma" directly from the Turkic origin.

The work begun by John Leiden was completed by William Erskin, who at the same time after his death began to translate the work from the Persian translation, and published the translation in 1826. This translation was analyzed and interpreted in 1921 by Mr. Lucas King, Professor of Arabic, Persian and Indian History at the University of Dublin, and republished under the title "Memoirs of Zehir-ed-din Muhammad Babur" (Memoirs of Zahiriddin Muhammad Babur).

The second translation is by Anette Susannah Beveridge. With the help of his wife, the great orientalist Henry Beveridge, he began to study the sources in 1899, began publishing the translation in 1905, and in 1922 published it in its entirety.

The third translation is by Wheeler M. Thackston, a professor at Harvard University in the United States and published in 1996 by Oxford University Press in the United States.

Apparently, in less than two centuries, English-speaking scientists have been discovering the Boburnoma, and the Boburnoma has been discovered in the United Kingdom, the United States, and many other English-speaking countries around the world. However, there are still shortcomings in the translation of "Boburnoma". Perfection of the translation "Boburnoma" is not only scientific, lexical-artistic, artistic, but also from the historical, ethnographic, linguistic and literary point of view, depending on the nature of the work. requires in-depth research until it is given.

One of the major tasks facing today's Uzbek translators is to analyze the translations of the work in different languages from a comparative-typological and linguistic point of view.

This work reveals the secrets of the deep study of "Boburnoma" by scholars around the world, and provides a scientific analysis of the extent to which the art and lyricism of the work is reflected in foreign languages

LITERATURE

- 1."Boburnoma", Zahiriddin Muhammad Bobur, "Sharq" nashriyoti-matbaa aktsiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, Toshkent, 2002 yil
- 2.Humphrey Milford Oxford University press. 1921 Baburname, Memories of Babur. Junpura, New Delpi. Baburname, Prince and Empieror. New York. Oxford.
- 3.Jahongashta "Boburnoma", G'aybulloh as-Salom, Ne`matulloh Otajonov, Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, Toshkent, 1996 yil
- 4.Salomov G`. Tarjima nazariyasi asoslari -Toshkent: O`qituvchi, 1983. -B. 232.
- 5.Salomov G`. N. Otajonov. Biz bilgan va bilmagan Bobur. O`zbekiston ovozi gazetasi, 1997 yil 13 fevral
- 6.www.ziyonet.uz

BOSHLANG'ICH TA'LIM DARSLARINI LOYIHALASHNING O'ZIGA XOS USULLAR

Hamdamova Hafiza Ummatovna

Buxoro viloyat Gijduvon tuman 8-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilari darsni tashkil etish uchun kerakli mulohazalar ilmiy bayon etiladi.

Kalit so'zlar - Dars, didaktika, ta'lim, usul, metod, o'yin, pedagogik texnologiya, tanaffus, mashg'ulot.

Barchamizga ma'lumki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining har bir darsni tashkil etish uchun turli didaktik o'yinlardan foydalanishlari yaxshi samara beradi.

Chunki 6-7 yoshli bolalar hayotida maktab davri ancha murakkab davr bo'lib, bolalar oldida jiddiy sinov turadi. Bola yangi hayot - maktab hayotiga kirib boradi. Endi u yangi jamoaning a'zosi ekanligini his etishga, intizomga bo'ysunishga, yangi rejimga moslashishga majbur bo'ladi. Bola yosh bo'lishiga qaramay, endi uning maktabda oqish, uy vazifalarini bajarish, murakkab materiallarni o'r- ganish kabi zarur yumushlari ko'p. Muhimi, o'yindan maktabga, kundalik majburiy va davomli mehnatga o'tish bola hayotida tub burilishdir. Hatto maktabgacha tarbiya muassasalaridan kelgan bolalar uchun ham bu oson kechmaydi. Uydan maktabga kelgan bolalarga esa yana ham qiyin. Ayniqsa, sinfda 40-45 daqiqalik darsda o'tirish, tinglash va topshiriqlarni bajarish, uzoq aqliy mehnat bolani tez toliqtiradi. Bola maktabdan, o'qishdan so'vib ketishi mumkin. Shuning uchun ham o'qituvchilar bolalarning maktabdagi hayotini qiziqarli tashkil etishga intilishlari, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga harakat qilishlari lozim. Motiv o'z- o'zidan hosil bolmaydi. Uni bolalar yoshiga va psixologik xususiyatlariga mos didaktik o'yinlar va mustaqil ishlar vositasida hosil qilish mumkin.

Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darslarni qiziqarli olib borish natijasida o'quvchilarni darsga jalb etish samarali bo'ladi. Shunday darslarda bolalar diqqati to'liq jalb etiladi, xotirasi yaxshi ishlaydi. Motivlar o'quvchilarning bilimlarini chuqur egallashlariga yordam beradi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim jarayonini qiziqarli motivlar asosida tashkil etishga e'tibor qaratishlari zarur.

"Pedagogik texnologiya" tushunchasining vujudga kelishi, ta'limning ilk tashkiliy va metodik shakllarining vujudga kelishi bilan bogliq. Individual ta'lim o'quv-tarbiya jarayonining eng qadimiy tashkiliy shakli bo'lib, u dastavval qadimgi Yunonistonda paydo bo'lgan edi. O'qituvchi bir o'quvchi bilan ishlab, ta'limni bevosita tashkil etgan, boshqargan, nazorat etgan. O'qituvchi matnlarni o'qib bergan yoki bolalariga o'qitib so'zlatgan. Qoida va ta'riflarni

yodlash, jismoniy mashqlarni bajarish musiqa asboblari u yoki bu kuyni ijro etish yo'llari bilan bolalar hayot, san'at, notiqlik, jismoniy madaniyatga oid bilimlarni o'zlashtirgan.

Keyinchalik individual ta'lim o'rnini guruhlar asosida o'qitish egallagan. O'rta asrlarga kelib qoidalarni yodlash, bir xil tipdagi mashqlarni bajarish, og'zaki savol-javob, yuqori pag'onalarda esa ma'ruza, munozara ta'limning yetakchi usullariga aylana boshlagan.

Bu holat asta-sekin sinf - dars sistemasini keltirib chiqarib yangi texnologiyalarni kelib chiqishiga zamin hozirlagan.

XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida xorijiy mamalatlarda ko'plab pedagogik nazariyalar vujudga keldi.

Shu davrlarda "Yangi maktablar" degan pedagogik oqim paydo bo'lib, uning asoschisi fransuz pedagogi E. Demolen edi. Bunday maktablar Angliya, AQSh, Fransiya, Belgiya, Shvesariya kabi ko'plab davlatlarda ochildi. Jenevada "Yangi maktablarning xalqaro birlashmasi" tuzildi va unda yangi maktablarga qo'yilgan talablar belgilab berildi. Bu maktablar xususiy bo'lib, unda haq to'lashga kadir kishilarning bolalarigina o'qitilgan. Yangi maktablarda ish yaxshi yo'lga qo'yilgan, to'liq jihozlangan kabinet va laboratoriyalar tashkil etilgan, "erkin va faol" metodlar qo'llanilgan. O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish organlari bo'lgan.

Maktablarning amaliy pedagogik laboratoriyasi bo'lib, bolalarning miyasini yodlab olingan bilimlar bilan to'ldirish orqali ta'lim berish o'rniga, ularning fikrlash qobiliyatini umumiy o'stirish yo'li bilan ta'lim berishga harakat qilingan. O'quvchilarga qanday qilib kuzatish, gipotezalar topishni, o'z taxminlarini tekshirib ko'rishni o'rgatganlar. Bunday maktablarda o'qitish faktlarga va tajribaga tayanishga, bolalarning tashabbuskorligi va mustaqilligini tarbiyalashga asoslangan edi.

XIX asr oxirlarida Germaniyada pedagog Vilgelm Avgust Lay (1862- 1926) "ish-harakat pedagogikasi"ga asos soldi. Uning g'oyalarida ham o'ziga xos ijobiy tomonlari, yangiliklar bor edi. Lay pedagogik jarayonda ifodalash, tasvirlashga katta ahamiyat berdi, chunki uning fikricha, mana shunday ifodalash yoki tasvirlash jarayonida o'quvchilar o'z faolliklarini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar, harakat qiladilar.

Uning fikricha, tasvirlashning har qanday turlari: rasm solish, loy va plastilindan buyumlar yasash, har xil narsalarning modelini yasash, chizmachilik, dramatisasiya, ashula, musiqa, raqslar, shuningdek, o'simlik hamda hayvonlarni parvarish qilish tajribalarini o'tkazish, og'zaki va yozma ishlar va shu kabilar ta'lim jarayonidagi "ifodalash" vositalaridir. Lay fikricha hamma darslar ana shu qoidalar asosiga qurilishi lozim.

FOYDALANILGAN DABIYOTLAR

1. Nishonaliy U. Ta'lim standarti va pedagogik innovatsiyalar. - "Xalq ta'limi", 1999-yil

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING KREATIV FAOLIYATI

Xatamova Mavluda Olimovna

Olot tumani 33 sonli maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchisining ta'lim - tarbiya jarayonida kreativlik faoliyati va uning ahamiyati, kreativlik o'zi nima ekanligi, uning mazmun - mohiyati, boshlang'ich sinf o'qituvchisining ijodkorligi, qiziquvchanligi bugungi zamon talabi ekanligi haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Tayanch iboralar: Kreativlik, innovatsiya, integratsiya, pedagogik, psixologik, ijtimoiy yo'nalganlik.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasini isloh qilishdagi sa'y harakatlarining biri - bu pedagog kadrlarning zamon talablariga hamnafas tarzda faoliyat yuritishlari, har tomonlama rivojlangan komil shaxsni tarbiyalashga doir chuqur bilim, ko'nikma, malaka va madaniyatga ega bo'lishlarini talab etmoqda. Bu esa o'z - o'zidan ta'lim va tarbiya ishlarining qonuniyatlarini o'rganuvchi pedagogika faniga "kreativlik" degan tushunchani olib kirdi. Ayniqsa ilmiy

bilimning bugungi kundagi rivojlanishi, kreativlikning shaxsni, jamiyatni va davlatni rivojlantirishga ta'siri ushbu masalani ilmiy pedagogik nuqtayi nazardan chuqur o'rganishni talab etmoqda. R.A. Mavlanova o'zining "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya" nomli o'quv qo'llanmasida kreativlikning o'zi nima ekanligi va uning shakllanishi masalalariga alohida to'xtab o'tgan. Qo'llanmada kreativlik tushunchasining mazmuni va mohiyati chuqur tahlil etilgan. Kreativlik psixologik nuqtayi nazardan tahlil etilgan bo'lib, bugungi kunda pedagogik nuqtayi nazardan tadqiq etishni talab etilayotgan muhim pedagogik muammodir va u o'qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatining integratsiyasidir. Chunki o'qituvchi tabiatan qiziquvchan, intiluvchan bo'lmas ekan, bunday o'qituvchi hech qachon ijodkorlikni namoyon eta olmaydi" [1]. Fikrimizcha, boshlang'ich sinf o'qituvchisida jodkorlik, o'z kasbiga qiziquvchanlik, o'quvchilarni sevish, ular bilan yaqin munosabat o'rnatish, yangiliklardan xabardor bo'lishga intilish kabi xususiyatlarni o'zida aks ettirish kreativlikning asosiy ko'rinishlaridir. Bundan tashqari yuqoridagi o'quv qo'llanmada "kreativlik o'qituvchilarda o'z - o'zidan paydo bo'ladigan sifat emas, u o'qituvchining yangiliklarga intilishi, yangiliklarni o'zlashtirish va o'zining pedagogik faoliyatida qo'llay olish jarayonlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yenga olishi, innovatsion yangiliklarni o'z faoliyatida faol, ijodkorona foydalana olish va o'z mualliflik g'oyalariga, yechimlarni (evristik) topa olishi bilan bog'liqdir [2], degan fikrlar bildirilgan. O'qituvchilarning kreativlik faoliyati masalasi pedagogika fanida qanday darajada o'rganilgan, shular orasida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativlik faoliyat yuritishi qanday darajada, ularning kreativlik faoliyatni darajalarga ajratish mumkinmi, degan masala pedagogika ilmda qanchalik darajada o'rganilgan?! kabi haqli savollar tug'ilishi tabiiy. Bola psixologiyasi nuqtayi nazaridan oladigan bo'lsak, bu o'rinda boshlang'ich sinf o'qituvchisi xususida alohida to'xtalmoq zarur. Chunki boshlang'ich sinf o'qituvchilari boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh, individual hamda psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda o'zlarining pedagogik faoliyatlarini olib borishi talab etiladi. Vaholanki, o'quvchi shaxsning shakllanishida pedagogik hamda psixologik mexanizmlar faol ishtirok etadi. Ya'ni shaxsning shakllanishida irsiyat, muhit, tarbiya, faoliyat bilan bir qatorda insonning ichki kechinmalari, tushunchalari, ruhiyati, xavotirlari va qiziqishlari kabi ko'plab psixologik xususiyatlar, holatlar va jarayonlar ham asosiy o'rinni egallaydi. Shu nuqtayi nazardan aytish joizki, bola shaxsiga ta'sir etayotgan turli xil omillar, albatta, insonning ruhiyati, sezgilari, his - hayajonlari, fikr - mulohazalari chizgisida namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativligi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini bilishda ko'zga tashlanadi.

Kreativlik bevosita innovatsiyalar bilan bog'liq jarayondir. Negaki o'qituvchining kreativlik faoliyat yuritishi uchun, u albatta o'zining sohasidagi eng so'nggi yangiliklardan, shu bilan bir qatorda butun jamiyatdagi voqea va hodisalardan boxabar bo'lishi, innovatsion yangiliklardan o'z faoliyatida o'rinni foydalana olishi lozim. Demak, o'qituvchi ijodkor va tashabbuskor bo'lishi, ta'lim jarayonini yangicha modellashtirishi, ishda innovatsiyalar asosida yangi o'qitish texnologiyasini joriy qilishi zarur. O'quvchilarga har tomonlama ta'lim va tarbiya berishning rivojlantiruvchi jihatlari ustida ishlashi lozim. "Rivojlantiruvchi ta'lim ma'lum bir vaqtda, o'quvchini ta'limiy, tarbiyaviy, ma'naviy, ruhiy va jismoniy rivojlantirish hamda uni juda tez o'zgaruvchan dunyoga, jamiyatga, hayotga moslashuvini ta'minlovchi ta'lim nazariyasidir. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari va usullarini dars jarayonida qo'llash, o'quvchilar qiziqishning ortishiga, bilimlarning ko'nikmaga aylanishiga, bilim sifat - samaradorligining oshishiga sabab bo'ladi" [3]. O'quv jarayonida: munozara, mushoira, davra suhbat, debat, dialoglar, aqliy hujum, muammoli yechim, vaziyatdan chiqish, rolli o'yinlar, kompyuter saboqlari, internet tarmog'idan foydalanishni bilishi talab etiladi. Bunda o'qituvchi mustaqil ishlaydi, faoliyat olib boradi, sohada yangiliklar bilan doimiy ravishda tanishib borar ekan ushbu bilimlar doirasida ijodiy fikrlaydi, o'z fikrini mustaqil bayon qiladi va uni asoslab himoya qila oladi. Natijada o'qituvchida mustaqil pozitsiyada turish ko'nikmasi shakllanadi. Mustaqil ishlash va o'z pozitsiyasida mustaqil turish ko'nikmasiga ega o'qituvchi esa ijodkorlik,

ya'ni, yangilikka intiluvchan, qiziquvchan, haqgo'y va fidoyi kadr bo'lib yetishadi. Shu bilan bir qatorda ilmiy adabiyotlarni o'rganar va tahlil etar ekanmiz, shu bilan bir qatorda pedagog olimlar tomonidan kreativlikning vujudga kelish mexanizmiga doir muayyan kategoriyalarni tasviya etganligining guvohi bo'lamiz. Bular:

1.O'qituvchining o'zini o'zi boshqarish mexanizmi: pedagogik faoliyatiga ijodiy yondirishga va yangiliklardan bixabar bo'lib borishga bo'lgan ehtiyojlar, o'zining sohasidagi yangiliklarni bilishga intilish, o'z mavqesini ko'rsatish, o'z-o'zini tarbiyalashi, mustaqil tarzda ta'lim olishi, o'z-o'zini doimiy ravishda rivojlantirib borishi.

2.Yo'nalishlar: qiziqish, ijtimoiy yo'nalganlik, qadriatlarni bilish, ishonchlilik, axloqiy yetuk moyilligi, dunyoqarash.

3."Men" kontseptsiyasi: men yoqimli, men kerakman, men qodirman, men ijodkoriman, men boshqaraman, men bilaman, men o'zlashtiraman.

Fikrlarimizni umumlantirib, xulosa qilib aytadigan bo'lsak, pedagog - tarbiyachi bo'lib bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchidan tinmay izlanishlar olib borishni va yangiliklarni kreativ tarzda o'z faoliyatida qo'llashni talab etadi. Kreativ faoliyat yuritish o'qituvchilarda talabalik yillaridayoq shakllantirilishi va bu sifat maktabda yanada rivojlantirilishi maqsadga muvofiqdir. Kreativlik pedagogika fanida qabul qilingan yangi materiallarni o'qituvchilarning o'z faoliyatida mohirona, o'z o'rnida, o'rinli qo'llay olish bilan ham belgilanadi. Zero, maktab o'qituvchilarining kreativ faoliyati shunday darajada faollashsinki, ularning akmeologik (pedagogik faoliyatning oliy cho'qqisi) faoliyati mualliflik metodlar va texnologiyalarni taqdim etish darajasiga ko'tarilsin.

O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISHDA INTYERAKTIV METODLARNING ROLI

Mangliyeva Zarina G'ofurovna

Olot tumani 33 -sonli maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Hozirgi zamon psixologiyasida shaxsni tadqiq qilish masalasi dolzarbligi bilan boshqa psixologik kategoriyalar orasida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki erkin bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'zi shaxsda shakllanib ulgurmagani sifat, xislat, fazilat singari sub'ektiv imkoniyatlarga ega bo'lgan milliy, umumbashariy, insoniy qiyofa oldiga yangi talablar qo'yadi. Buning oqibatida hayot va faoliyat odamdan xali ro'yobga chiqmagan ichki imkoniyatlari, zaxiralari namoyon bo'lishini taqozo qiladi. Shaxsiy va ijtimoiy turmushda yuz berayotgan o'zgarishlar, islohotlar insonni zamon talabiga moslashishning ehtiyoj va zaruriyat darajasiga ko'taradi. Ana shunday zaruriyatlardan eng asosiysi shaxsni erkin va mustaqil fikriga ega bo'lishidir.

Bugungi kunda ta'lim - tarbiya sohasida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning asosiy maqsadi ham mustaqil fikrlaydigan, milliy va umuminsoniy qadriyatlariga xurmat bilan qaraydigan, o'zining e'tiqod va qarashlariga ega bo'lgan o'quvchi yoshlarni tayyorlash ishidir. Quvonarlisi shuki, ta'lim- tarbiya sohasida olib borilayotgan izlanishlar va islohotlarning asosiy mazmuni ham ana shu masalaga qaratilgan. Quyida biz bayon qilmoqchi bo'lgan mulohazalar ham ta'lim sohasiga shiddat bilan kirib kelayotgan interaktiv metodlar va ularni qo'llashda o'quvchilarning mustaqil fikrlashga o'rgatish masalasi xususidadir. Interaktiv metod – shunday metodki, u orqali taklif etilayotgan faoliyat turiga bolaning shaxsan bevosita ishtiroki talab etiladi.

Inteaktiv metoddan foydalanayotganda bir-biriga zid bo'lgan masalalar, hayotiy vaziyatlar modellashtiriladi, hamkorlikda yechish uchun muammoli vaziyatlar taklif etiladi. Shu tariqa interaktiv metod o'quvchi uchun guruhda hamkorlik va tushunish muhitini yaratish imkoniyatini beradi. Bunday muhit so'zlashuv madaniyatini tarbiyalash maqsadida yaratiladi va o'z navbatida bilish jarayonini nafaqat axborot orqali, balki sezgi va harakat orqali egallanadi.

O'quvchilar orasida o'qitishning interaktiv metodlaridan ko'proq interaktiv ma'ruzalar, disputlar, munozaralar, aqliy xujum, rolli o'yinlar mashhurdir. Rolli o'yinlarda shunday vaziyatlar tanlanadiki, bunday vaziyatlar bilan o'quvchilar xali to'qnash kelmagan bo'lishlari mumkin. Rolli o'yin jarayonida aniq bir vaziyatni, harakatni to'xtatib, ishtirokchi va kuzatuvchilardan nima yuz berayotganini so'rash foydadan xoli emas. O'yin davomida biz nimalarga erishdik, o'zimizda qanday xislatlarni ochish, ularga o'zimizning munosabatimiz, atrofdagilarning bunga munosabatlari va hokozolar haqida fikr almashish imkoniyati yaratiladi.

Aqliy hujumda ko'pincha guruh bo'lib qandaydir reja tuzishda va fikrlarni jamlashda foydalaniladi. Undan aniq ijtimoiy muammoni yechish yo'lini topishda, ishtirokchilarning aniq fanlarni qay darajada o'zlashtirganliklarini, u yoki bu predmetga munosabatini aniqlashda foydalanish mumkin.

Munozara metodida munozarani boshlashdan oldin kerak bo'ladigan bir necha savollar ba'zasi taklif etiladi. Guruh qanchalik katta bo'lsa, shunchalik ayrim ishtirokchilarning dominantligi ko'zga tashlanadi, qolganlari esa umuman o'z fikrlarini bildirmaydilar. Bu holatdan qochish uchun ishtirokchilarni kichik guruhlariga bo'lish kerak. Har bir munozaradan keyin asosiy holatni yozma ravshda umumlashtirib o'tiladi.

Ishonch va o'zaro hurmatlash muhitini yaratishning birgina muhim va sodda usullaridan biri munozara vaqtida muhokama qoidasini hamkorlikda ishlab chiqish talab etiladi. Bu jarayonni taxminan quyidagi tartiblarni joriy etish mumkin: gapirayotgan kishini diqqat bilan tinglang; bir kishi gapirayotganda qolganlar uni tinglaydilar; fikringizni bildirmoqchi bo'lsangiz ko'lingizni ko'taring; gapni bo'lmang; kimdir o'z fikrini bildirayotganda kulmang (agar u xazil qilmayotgan bo'lsa); munozarada faol ishtirok eting. Ishlab chiqilgan qoidalarni qat'iy amal qiling.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, interaktiv metodlar qo'llanilishi jarayonida o'quvchilar ruhan erkinlashtirish, faollashtirish, o'z fikrlarini erkin bayon etish uchun imkoniyatlar yaratiladi. Ayniqsa introvert ya'ni o'z fikrini boshqalar oldida bildirishga qiynaladigan bolalar uchun juda foydalidir.

Hozirda pedagoglarimiz oldiga qo'plab talablar qo'yilmoqda, jumladan darslarda zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda darslarni tashkil etish bugungi kunning zaruriy talabidir. Chunki, texnika taraqqiyotining shiddat bilan rivojlanishi xususan yoshlarni bu borada kattalardan ko'ra oldinlab ketayotganligi sir emas. Shuning uchun bugungi kun pedagogi bolalarga har tomonlama o'rnak bo'lishi uchun o'z ustida tinimsiz ishlashi, o'quv jarayonida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishi lozimligi haqida ko'plab fikrlar bildirilsada, xali hanuz darslarda an'anaviy usuldan chiqa olmayotgan pedagoglar talaygina. Darslarda o'quvchining faolligi ta'minlanmas ekan o'quvchi o'z imkoniyatlarini to'la ishga sola olmaydi, fikrini erkin bayon qilish qobiliyati rivojlanishi uchun sharoit bo'lmaydi.

Ta'lim jaryonidagi ana shunday muammolarni mana shunday ilmiy amaliy anjumanlarda muxokama etilib, amaliy choralar ko'rilishi ta'lim jarayoni boshqaruvchilarining ham mas'uliyatli vazifasidir.

BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ahadova Gulruh Mahmudjonovna

Olot tumani 33 sonli maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan bugungi jamiyatimizda ta'lim sohasida ham juda katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. Bugungi o'quvchi u kechanki o'quvchi emas, balki har taraflama bilimga ega bo'lgan kattalar bilan ham bemaol bahslasha oladigan, bilimga chanqoq, talabchan, ilg'or dunyoqarashli shaxslardir. Endilikda o'qituvchi eski qolipdagi an'anaviy darslar yoki uzundan- uzun ma'ruzalari bilan yoshlarimiz talabini qondira olmaydi. Hozirgi davr o'qituvchi oldiga juda katta mas'uliyatli vazifa yuklamoqda. O'qituvchi yangi darsga

tayyorlanar ekan, unga ijodiy yondashib, har bir darsini bitta ijod mahsuliga aylantirsagina ko'zlagan maqsadiga erishadi. Buning uchun har kuni bir xillik darsdan qochib, har darsga bitta yangilik olib kirishi, yangi-yangi dars usullarini topishga harakat qilishi, tinmay izlanishi, ijod qilishi va o'z ustida doimiy ishlamoq'i darkor.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etmoqda.

Pedagogik texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra sub'ektiv xususiyatga ega, ya'ni, har bir pedagog ta'lim va tarbiya jarayonini o'z imkoniyati, kasbiy kompetensiyadan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat'i nazar pedagogik texnologiyalar: pedagogik faoliyat (ta'lim -tarbiya jarayonining) samaradorligini oshirishi; o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi; o'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi; ularda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi; ularning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi; pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustuvorligiga erishishni kafolatlashi zarur.

Pedagogik texnologiyalardan majburan foydalanish mumkin emas. Aksincha, tajribali pedagoglar tomonidan asoslangan yoki ular tomonidan qo'llanilayotgan ilg'or texnologiyalardan maqsadga muvofiq foydalanish bilan birga, ularni ijodiy rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda tahsil oluvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'limtarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan. Ushbu tajribalarga muvofiq o'tilgan darslar bir necha bosqichga bo'linadi:

Chaqiriq bosqichi. Bu bosqichda tahsil oluvchilarni faollashtirish, mavzuning mazmun-mohiyatiga kirib borish, uni anglab yetish jarayoniga tayyorlash maqsadi ko'zda tutiladi.

Fikriy hujum. Bu usul darsning boshlanishida yoki istalgan joyida qo'llanilishi mumkin. Bu bosqichda muammo tahsil oluvchilarga fikriy hujum yo'li bilan beriladi va ularning fikrlari orqali olinadi.

Anglash bosqichi. Mavzuga oid xulosaviy fikrlar eshitaladi va o'qituvchi tomonidan yangi fikrlar tomonidan to'ldiriladi.

Fikrlash bosqichi. Mavzu yuzasidan o'zlashtirilgan bilim va tushunchalarni qisqa jummalarda yozma ravishda bayon qilish topshiriladi. Bu topshiriqni bajarish uchun sinf guruhlariga bo'linadi. Har bir guruh topshiriq bo'yicha o'z fikrini yozadi va har bir guruh vakili bajarilgan topshiriqni boshqalarga ma'lum qiladi.

Guruhlar bilan ishlash faqat fikrlash bosqichida emas, balki birinchi bosqichdan boshlab yo'lga qo'yilishi mumkin. Tahsil oluvchilarni guruhlariga bo'lib ishlash uchun quyidagi talablarga amal qilish zarur:

Guruhlariga ajratish o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladi.

Har bir guruhga rahbar-lider tayinlanadi.

Guruh doira shaklida o'tirishi lozim.

Ish jarayonida har bir guruhning faoliyatiga, g'oyalariga e'tibor beriladi.

Bulardan tashqari guruhlariga aniq yo'l-yo'riq ko'rsatish, topshiriqlarni bajarish uchun yetarli vaqt ajratish, kuchli guruhlarini rag'batlantirib borish, ishning natijasini baholash kabilarga ham ahamiyat berish muhim hisoblanadi. Dars jarayonida guruh a'zolarini almashtirib borish ham mumkin.

Interfaol metodlar o'quvchilarni bilim egallashda faol bo'lishga, qo'shimcha adabiyotlarni o'qish, internetdan foydali va kerakli bo'lgan ma'lumotlarni izlab topish, mustaqil o'rganib, jamoa bo'lib fikrlash va tahlil qilishga, birlashib jamoasini himoya himoya qilishga yo'naltirilgani bilan ahamiyatlidir. O'qituvchi bu jarayonda o'quvchilarning bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, darsni boshqaradi hamda yo'naltiradi.

“Ilmiy–tadqiqot va innovatsion faoliyatini rag'batlantirish ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish... ”6ham ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari qatoriga kiritilganligi ham umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining o'qitish sifati va samaradorligini oshirishda innovatsiyalardan yanada kengroq foydalanishlarini taqozo etmoqda.

Shunday ekan, har bir o'qituvchi ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan unumli foydalanishi o'qitish sifati va samaradorligini yanada oshiradi.

INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHISINING KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH

Sharipova Madina Telmon qizi

G'ijduvon tumani 28-maktab. Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ishi yo'nalishi
o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan tub islohatlar jamiyatda o'ziga xos ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy rivojlanish yo'lining tanlab olinishi, jahon ta'limi standartlariga muvofiq keluvchi uzliksiz ta'lim tizimini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitni yaratadi. Ta'lim sohasida olib borilayotgan hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan davlat siyosati ijtimoiy jamiyat taraqqiyotini taminlovchi ustuvor yo'nalishlardan biridir.

Bu yo'nalishda oshiriladigan muhim tadbirlar qatorida mutaxassislarining yangi avlodni shakllantirish, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil dunyoqarashga ega, ijodiy fikrlovchi, boy milliy meros, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazish vazifalari belgilangan.

Zamonaviy fikrlovchi pedagogik kadrlar tayyorlashga, o'quvchilarning ijodiy salohiyatining namoyon bo'lishi, individual is'tedodlarni va har bir o'quvchining qobiliyatini, bilim egallash jarayonida mustaqil faoliyat ko'nikmalarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish.

Ilg'or mahalliy va xorijiy ta'lim muassasalarining tajribasini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishning zamonaviy shakllarini joriy etish.

Matematika, ona tili, o'qish, tabiat, o'qish, tasviriy san'at, musiqa, , mehnat, jismoniy tarbiya, odobnoma darslari integratsiyasi.

Boshlang'ich sinflarda fanlarni integratsiyalash dars samaradorligini oshiradi, vaqtdan unumli foydalanishga olib keladi, darsni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi, bo'sh vaqt orttiriladi va to'garaklarga jalb etiladi.

Boshlang'ich ta'limda matematika ona tili, o'qish, tabiat, matematika, tasviriy san'at darslarini integratsiyalash mumkin. Masalan, O'zbekiston mening Vatanim mavzusini o'tishi uchun mavzu tushuntiriladi, tabiiy boyliklari va ularni qadriga etish ko'rib chiqiladi va mavzu asosida rasm ham chiziladi, Respublikamizdagi viloyatlar nomlari, ularning yer maydonlari, aholisi haqifa ham qo'shib tushunchalar berib boriladi. Bu esa bolani mavzuni yaxshi tushunib olishiga yordam beradi, kengroq va chuqurroq tushunishiga imkon ortadi, uzoq vaqt yodda saqlab qolishiga yordam beradi. Bu esa dars samaradorligini oshiradi.

Ona tili, o'qish, matematika, tabiatshunoslik, mehnat darslari integratsiya qilinsa ham yaxshi natijaga erishiladi. Bunda ham o'quvchi darsni yaxshi tushunadi. Masalan, “Maktab” mavzusi o'tilsa, mavzu o'qiladi, tushuntiriladi, joylashgan o'rnini haqida ma'lumot beriladi, maktab qurilishiga olishga doir masalalar echiladi, mehnat darslarida maktabni har bir o'quvchi

o'zi xuddi muxandis kabi chizmasini chizishi yoki rangli qog'ozlardan yasashi mumkin. Shunda esa darsni mukammal o'zlashtirib olishlariga imkon yaratadi. Masalan;

Maktab qurilishiga birinchi kuni 6 tonna qum, ikkinchi kuni 13 tonna qum keltirildi. Quruvchilar bir kunda 8 tonna qumni ishlatishdi. Qurilish maydonida necha tonna qum qolgan? Natijani kilogrammda ifodalang.

$6 + 13 = 19$ tonna qum ikki kunda keltirilgan.

$19 - 8 = 11$ tonna qum qolgan.

$11 \text{ t} = 11000 \text{ kg}$ qum

Javob: Qurilish maydonida 11000 kg qum qolgan.

Bu masala asosida maktab, uy rasmini chizishlari mumkin. Bola bir darsning o'zida maktab ilm dargohi ekani haqida o'rgandi, maktab haqida bildi va rasm chizdilar, maktab haqida masala echdilar, maktabning o'rni, ahamiyati haqida bilib oladilar. Shunday qilib o'quvchi birgina integratsiya darsida juda ko'p ma'lumotlarga ega bo'ldi va uzoq vaqt esda saqlab qoladilar deb o'ylayman. Matematika, jismoniy tarbiya, tabiat, musiqa darslari mujassamlashtirilsa foydadan holi bo'lmaydi. Musiqa eshitish, mavzu yuzasidan misol echish, narsalar yasash bular hammasi darsni yaxshi chiqishiga olib keladi deb o'ylayman. Fanlarni integratsiya qilib dars o'tilganda quyidagilarga e'tibor berish kerak.

Har bir dars muayyan maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Fanlararo aloqalarga oid tanlangan qo'shimcha material o'tiladigan mavzu bilan bog'lanishi shart.

Sinf o'quvchilari faolligini oshirish maqsadida ular bilan ishlash yo'llarini aniqlash mumkin.

Pedagogik va xususiy-metodik bilimlar orasidagi o'zaro integratsiyalashuvi quyidagilardan iboratdir.

1. Pedagogik turkum fanlari hamda xususiy metodik fanlar integratsiyasining didaktik sintezi va fanlararo aloqadorligi o'qituvchining kasbiy fazilatlarini shakllantirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

2. Pedagogik va xususiy-metodik bilimlarning integratsiyasi o'qituvchi tomonidan kasbiy faoliyat jarayonida texnik vositalardan foydalanish, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllanishiga yordam beradi.

O'qituvchining shaxsiy-pedagogik faoliyatidan kutiladigan va erishiladigan natijalar o'quvchi shaxsi, uning yo'nalganligi, tarbiyalanganlik holati va ijtimoiy faoliyatni tashkil etishga tayyorligi, bilim loishni davom ettirishi, aqliy va jismoniy madaniyati kabi holatlar bilan belgilanadi. Kutilayotgan natijalarning eng yuqori darajasi o'qituvchining kasbiy malakasi hisoblanadi.

O'qituvchining kasbiy-pedagogik tayyorgarligi mazmunini loyihalashtirish jarayoni asosida, yakuniy maqsadni aniqlashdan uning yakuniy natijasini loyihalashtirishgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oluvchi o'zaro mantiqiy bocqichlar o'z ifodasini topadi.

Zamonaviy o'qituvchiga xos sifatlar belgilab chiqilgan.

-shaxsiy xislatlar (bolalarni yaxshi ko'rish, ularni sevish, jamoat ishlarida faollik) -kasbga xos bilimlarga egalik (ta'lim va tarbiya jarayoni mohiyati bilan uning maqsad vazifalarini tushinishi, yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya asoslarini bilishi)

-o'z kasbiga xos xislatlar (hozirgi zamon pedagogikasiga oid metodologik bilimlarni egallashi, pedagogik fantaziyaning rivojlanganligi)

-shaxsiy-pedagogik uddaburonlik (mashg'ulotlar uchun zarur materiallarni tanlay olishi, bolalarning bilish faoliyatini boshqara olish, o'quv maqsadlarini rejalashtira olishi)

-muloqatga kirisha olishi (kommunikativlik) malakasiga egalik (bolalarni o'ziga jalb eta olishi va ota-onalar bilan maqsadga muvofiq pedagogik munosabatlarni tiklashni bilishi)

-ijodiy xislatlar (o'quvchilarni tarbiyalash dasturini ishlab chiqish va uni amalga oshirish qobiliyati) larga mos o'qituvchi shaxsini kamol toptirishni davlatimiz belgilab qo'ygan.

Pedagogik mutaxassisligi-mazkur kasb doirasidagi, ta'lim natijasida egallangan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisini tavsif etuvchi, hamda ularning qo'yilishi va o'zlashtirayotgan malakasiga muvofiq muayyan kasbiy-pedagogik vazifalarni hal etishni ta'minlovchi faoliyat turi.

Pedagogik malaka-mutaxassisning ma'lum turdagi vazifani hal etishdagi imkoniyatlarni ifodalovchi kasbiy-pedagogik tayyorlanganlik darajasi va ko'rinishi.

Kasbiy faoliyat yaxlit tizim sifatida bir qancha tarkibiy qismlarni o'zida uyg'unlashtiradi. I.P.Podlasiyning kasbiy salohiyatning tuzilishiga doir tasnifidan kelib chiqib, N.M.Egamberdiyevaning pedagogik ta'limdagi kasbiy yetuklik, insonparvarlashuv va madaniy ijodkorlikning zamonaviy yo'nalishlariga muvofiq keluvchi quyidagi muhim qismlarga ajratib ko'rsatadi.

- pedagogik madaniyat;
- pedagogik ijodkorlik;
- pedagogik aql-idrok;
- chuqur kasbiy bilimga egalik;
- individual faoliyat uslubiga egalik;
- ijodiy tashabbusning rivojlanishi;
- insonparvarlikka yo'naltirilganlik;
- ijtimoiy faollik.

O'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish mazmunini integratsiyalashning quyidagi darajalari mavjud;

1. Funksiyasiga ko'ra integratsiyalash: (kasbga yo'naltirilgan, muammolilik, kommunikativlik, tashkilotchilik.)

2. Rivojlanish tendensiyasiga ko'ra integratsiyalash (ta'limning ustuvorligi, demokratlashuvi, insonparvarlashuvi, barkamol shaxsni tarbiyalashga qaratilganligi, ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi)

3. Yo'nalishga ko'ra integratsiyalash (o'qituvchi obro'sini ko'tarish, ta'lim muassasini rivojlantirish, yangi ta'lim texnologiyalarini joriy etish)

4. Tiplariga ko'ra integratsiyalash (umummetodologik, umumilmiy, xususiy ilmiy, muammoli)

Darajasiga ko'ra integratsiyalash (yaxlitlik, didaktik sintez, fanlararo aloqadorlik.)

6. Amalga oshirish darajasiga ko'ra integratsiyalash (an'anaviy va no'an'anaviy) Yuqorida ko'rsatilgan darajalarga amal qilib ishni tashkil etgan o'qituvchi faoliyati davomida yuqori natijalarga erishadi.

FITOMORF METAFORALARNING LINGVOKULTRUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Muqimova Gulnora Rashidovna

Buxoro Viloyat XTXQTMOHM "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası" o'qituvchisi

Odamzod paydo bo'libdiki, o'zining o'zi kabilarning va tashqi dunyoning sinoatlarini o'rganish bilan mashg'ul. Azaldan murakkab va muntazam bu bilish jarayonida sezgi, idrok va aql degan quvvatlar harakatda bo'ladi, bu quvvatlarning joni esa tildir. Antroposentrik yondashuvning qonuniy natijalaridan biri sifatida yuzaga kelgan kognitiv tilshunoslikning bosh maqsadi tilning bilish jarayonidagi mislsiz o'rnini, "til-odam-bilish" uchligini birgalikda tadbiq etishdan iborat. Biz o'rganayotgan mavzumiz metaforalar antik davrlardayoq o'rganilib kelingan. Ingliz olimlari nutqni fikrni ifodalash va bilimlarni uzatish uchun xizmat qiladi va bu

vazifani bajarish uchun to'g'ri ma'noda qo'llangan so'zlargina yaroqlidir deyдилar. Hatto, T.Gobbs metaforalarni "adashgan olovlar" deb ataydi va ulardan foydalanish "sanoqsiz be'maniliklar orasida tentiramoq" bilan teng ekanligini ta'kidlaydi.

XX asrga kelib, kongnitiv tilshunoslikning shakllanishi bilan metaforaga qarash butunlay o'zgardi. Bugun barcha tadqiqotchilar tomonidan to'la e'tirof etilgan metaforaning til voitasi va poetik figura sifatida ikki yoqlama mohiyati dastlab Seseron tomonidan obraz sifatida qayt etilgani meni e'tiborimni tortdi. Unda aytilishicha "Xuddi kiyim dastlab sovuqdan himoyalaniş uchun kashf qilinib, kiyinchalik tananing bezagi va shaxsning farqlovchi belgisi sifatida ham ishlatiladigan bo'lib qolgani kabi metaforik iboralar ham tilda so'zlarni yetishmasligi uchun yaratilib, keyin ko'proq huzurlanish uchun qo'llanilgan". Bu fikr qanchalik jozibali va mantiqli bo'lmasin biz bu bilan lisoniy metafora birinchi paydo bo'lgan deyolmaymiz, Badiiy metafora undan oldin paydo bo'lgan bo'lishi ham mumkin. Biz aytmoqchi bo'lgan fikr metaforani qachon va qanday paydo bo'lgani emas balki uning madaniyat bilan bog'liqligidir. Chunki inson paydo bo'lgan davrdanoq bir-biri bilan muloqot qilar ekan bir-biriga yoqish uchun chiroyli so'zlardan foydalangan. Chiroyli va ma'noli so'zlar madaniyatli kishilar nutqida aks etgan. Bu so'zlar metaforasiz joziba aks ettirmaganligi kunday ravshan. Lingvokulturologiya esa antroposentrik tilshunoslikning yetakchi yo'nalishlaridan biri bo'lib, u tilshunoslik, madaniyatshunoslik, etnografiya, psixolingvistika sohalari bilan hamkorlikda yuzaga kelgan. Lingvokulturologiyaning asosiy maqsadi muayyan xalq madaniyati, tafakkur tarzi, olamni idrok etish qobiliyatini tilda aks etishishini o'rganishdir. Lingvokulturologiyada metafora, ramz, mifologema, etalon, paremiologik birliklar, nutqiy etiked kabilar eng asosiy lingvomadaniy birliklardir. Qadimda ham bugungi kunda ham oq leksemasi juda muhim o'rin egallagan. Bu so'zning asl ma'nosi rangni ifodalasa ko'chma ma'noda aniqroq qilib aytganda metaforik ma'noda ko'p qo'llaniladi. Masalan: oq ko'ngil, oq qilmoq, oq yuvib, oq taramoq, oqpadar, oq-qorani tanigan, ko'zining oqu qorasi, manglayi oq bo'lsin, oq sutini oqqa, ko'k sutini ko'kka sog'moq, kosasi oqarmagan, oq-qorani tanimoq kabi. Bizning maqsadimiz – kishilarga ong, tushuncha bermoq, toki har bir kishi yaxshilik va yomonlikni, oqu qorani o'zi ajrata oladigan bo'lsin! – dedi Elmurod. (P.Tursun)

Ko'zining oqu-qorasi birikmasida ko'chma ma'noda farzand oq-qora sifati ma'nosida kelgan juft sifat bo'lib, yakka-yu yagona degan ma'noni bildiradi. Manglayi oq bo'lsin iborasiagi oq so'zining semantik xususiyati yaxshilik niyatida qilingan olqish, duo ma'nosini ifodalagan.

Toleng toabad bo'lmasin qora,

Manglaying oq bo'lsin, yarqiroq bo'lsin. (A.Oripov)

Oq sutini oqqa, ko'k sutini ko'kka sog'moq iborasi bergan sutiga, boqqaniga norozi bo'lib, undan yuz o'girmoq ma'nosini bildiradi. O'zbek oyim: –Endi menga mundoq o'g'il kerak emas.. Oq sutimni oqqa, ko'k sutini ko'kka sog'dim. Endi Toshkentga kelmasin. (A.Qodiriy) Yana shunday iboralardan biri "kosasi oqarmagan" iborasi bo'lib, bu iborani topganiga baraka kirmagan, biri ikki bo'lmagan kishilarga nisbatan qo'llanadi. Ikromjon bundoq o'ylab qarasa, bu artist mijoz sherigi bilan ishlaydigan bo'lsa, sira kosasi oqarmaydigan. (S.Ahmad)

O'zbek tilshunosligida oq rangi asosida shakllangan so'zlar talaygina. Oq yo'l, oq ko'ngil, oq manglay kabi so'zlarda oq so'zi asl ma'nosidan cheklanib, metaforik ma'noda kelgan. Oq rangi asosida shakllangan so'zlar lug'at boyligimizni yanada boyitib, semantik xususiyatini oshiradi. O'zbek xalqining madaniy hayotida oq leksemasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, xalqimiz tafakkurining muhim qismi – metaforalarni madaniyatimiz taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq hodisa, lingvomadaniy birlik sifatida o'rganish fanimiz uchun hamisha dolzarb va ahamiyatlidir.

Adabiyotlar:

Mirtojyev M. O'zbek tili semasologiyasi.– T.:Mumtoz so'z. 2010.

O'zbek tilining izohli lug'ati. V jildli. –T.: 2008.

Qo'ng'irov R. O'zbek tilining tasviriy vositalari. – T.: Fan, 1997.

O'zbek tili va adabiyoti jurnali. 2013/4

O'zbek filologiyasining dolzarb muammolari ilmiy konferensiyasi materiallari, 27-28 aprel, 2017.-340b

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI DARSGA QIZIQTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Ismatova Gulbaxor Nasulloyevna

G'ijduvon tumani 44- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

“Barchamizga ayonki, inson qalbiga yo'l avvalo ta'lim-tarbiyadan boshlanadi. Shuning uchun qachonki bu haqda gap ketsa, ajdodlarimiz qoldirgan bebaho merosni eslash bilan birga, ota-onalarimiz hattoki biz uchun eng yaqin bo'lgan yana bir buyuk zot-o'qituvchi va murabbiylarning oliyanob mehnatini hurmat bilan tilga olamiz”.

O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti I.A.Karimovning 2008 yil nashr etilgan “Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch” asaridagi ushbu fikrlarini bot-bot esga olaman. Yana insonning umri davomida qanday yutuq va natijalarga erishish, qayerda, qanday lavozimda ishlashi maktab dargohida olgan ta'lim –tarbiyasi uning kelajakdagi hayotiga, yetuk shaxs va malakali mutaxassis bo'lib shakllanishida ulkan ahamiyat kasb etishi ham ta'kidlab o'tilgan.

Darhaqiqat biz pedagoglar, o'quvchilar balki butun kelajak avlod oldida mas'ulmiz. Ehtimol bu mas'ullik bizdan tinmay izlanishga, ilm sirlarini ochishga, yangiliklarni tezda ilg'ab olishga da'vat etib tursa ajabmas.

Bugungi kun o'quvchisi ehtimol ko'p kitob o'qimas, ammo juda hushyor, atrofdagi voqea-hodisalarga nisbatan u qadar befarq emas.

Ularni diqqatini bir joyga jamlash, ta'bir joiz bo'lsa o'z yo'limizga yurgazish, uchun ancha aql, bilim, salohiyat kerak bo'ladi.

Bugun qay tomonga qaramaylik, “Innovatsiya”, “Innovatsion loyiha”, “Innovatsion usullar”, “Innovatsion ta'lim” kabi tushunchalarga ko'plab duch kelamiz.

Avvalo, innovatsiya haqida. Innovatsiya (inglizcha-innovation)-yangilik kiritish, yangilik demakdir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, undan amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi.

Xo'sh, darsga o'quvchilarni qiziqtirish uchun qanday usullardan foydalanganimiz samaraliroq?

Har bir o'quvchi bu bir o'lam. U hoh darsdan yaxshi o'zlashtirsin, hoh darsingizni umuman yoqtirmasin.

Men o'quvchilarimga hafta so'ngida kundalik daftarlariga “Na'munali”, “Barakalla”, “Ota-onangizga rahmat” degan kartochkalar taqdim etaman.

O'quvchilarim har gal “Ota-onangizga rahmat” kartochkani sohibi bo'lishga harakat qilishadi. Ushbu kartochkadan olishning o'ziga yarasha shartlari bor:

Har bir darsda o'zlaridan na'munali xulq-atvorlarini namoyish etishlar;

20 ga yaqin ijobiy baho olishlari;

Sinfdoshlari bilan samimiy munosabat o'rnatish; ****(uy ishi test)

O'qituvchilar topshiriqlarini o'z vaqtida bajarishlari;

Kitob –daftarlari toza-ozoda bo'lishi;

Haftada biron badiiy asar mutola qilganliklari va shunga o'xshash vazifalardan bajarib ota-onalariga rahmat kartochkalarini qo'lga kiritishlari mumkin.

Dunyo tajribasidan ma'lumki, qaysi mamlakatda ta'lim-tarbiya sohasiga jiddiy e'tibor qaratilgan bo'lsa, shu yurtning iqtisodiy-madaniy qiyofasi texnik va texnologik imkoniyatlari

yuksak cho'qqilarga ko'tarilgan. Buni jahonning rivojlangan davlatlari misolida ko'rishimiz mumkin.

Pedagogik faoliyatning bosh maqsadi o'quvchi shaxsi, uning rivojlanishi, talim olishi va tarbiyasi hisoblanadi. Shuning uchun o'qituvchining o'quvchilar shaxsini bilishi alohida ahamiyatga ega, ayniqsa, ta'limning zamonaviy insonparvarlik mazmunida bu alohida dolzarflik kasb etmoqda. O'qituvchi nafaqat tarbiyalash va rivojlantirish balki o'quvchilar shaxsiga muvaffaqiyatli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga tayyorlash ham zarur. Ahloqiy tarbiyaning tayanch vazifasi ijtimoiy ahamiyatga ega.

Biz yashayotgan davr shiddat mashinasiga minib olgan bir paytda tarbiya masalasida oqsashimiz bu kata falikat. Bu masalani kechiktirmasdan hozirdan, shu soatdanoq jiddiy kirishimiz joiz.

Islohlarni asosiy maqsadlarini to'g'ri anglash, amalga oshirish jarayonida og'ishmay, chalg'imag, kechikmay harakat qilish davr talabi.

O'quvchi shaxsiga avvalo inson deb nazar tashlaylik. Uni tushunish, qo'llab-quvvatlash, kerak o'rinlarda jazolash va rag'batlantirish maromida bo'lsa, natija ko'ngildagidek samara beradi.

Yodimizda bo'lsinki biz yoshlar tarbiyasining boshqaruvchilarimiz. Bizning yurish-turishimiz, kiyinishimiz, so'zlash uslubimiz, dunyoqarashimizdan ular o'rnak olishga, bizga o'xshashga harakat qilishga intiladi. Shu bois avvalo biz bir umr o'zimizdan tarbiyalab bormog'imiz kerak. Muqaddas kitoblarda ham beshikdan to qabrgacha ilm izlash kerakligi haqida ta'kidlab o'tilgan. Demakki, limning ham tarbiyaning ham cheki-chegarasi yo'q. Ulardan qancha o'zlashtirsak shuncha yangi qirralari ko'rinib, ochilib boraveradi.

Bolalarimizni ahloqiy tarbiya bilan qurollantirsak ulardan hech bir yot mafkuralar o'z domiga torta olmaydi. Bu harakatlarimiz yurtimiz istiqboli rivoji uchun qo'shgan zarracha hissamiz bo'lsa ne ajab. Shu o'rinda muhtaram birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning ma'naviy tarbiya haqidagi "Insoniyatning ta'lim tarbiyasi u yashayotgan muhitga shunchalik bog'liq" degan fikrlari nechog'lik asosli ekanligini guvohi bo'lib turibmiz.

INNOVATSION TA'LIM VA UNI BOSHLANG'ICH TA'LIM AMALIYOTIGA TADBIQ ETISH

Safarova Zulayxo Axadovna

G'ijduvon tumani 44- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ta'lim muassasi yoshlarning kelgusida hozirgi zamon talablariga to'liq javob bera oladigan, ishlab chiqarishdagi har qanday murakkab mexanizmlarni bemalol boshqara oladigan yetuk kadrlar bo'lib yetishishlari uchun ular avvalo chuqur bilimga ega bo'lishlari lozim. Bunday maqsadga erishish uchun o'qituvchi dars davomida zamonovaviy demonstratsion va lobaratoriya jixozlaridan, kompyuter texnologiyalaridan unumli foydalanishi darsni ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida o'tishi, o'ta bilimli yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lishi lozim. Bular orasida ayniqsa innavatsion ta'limni to'g'ri yo'lga quy bilish talabalar bilim saviyasini oshirishda muhim ahamiyatga egadir.

Agar o'qituvchining innavatsion texnologiyalardan foydalangan holda dars o'tishi to'g'ri yo'lga qo'yilsa, uning yangilikni izlab topishga intiluvchanligi, yanada kuchayadi, o'z ustida uzluksiz ishlash ko'nikmasi paydo bo'ladi. Yurtimiz ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini innovatsiyalar asosida tashkil etish va boshqarishni davr taqoza etmoqda innavatsiya avvalo novatorlar, izlanuvchan ijodkor pedagoglar, "Yilning eng yaxshi fan o'qituvchisi" ko'rik tanlovlarida ishtrok etgan o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida kuzatiladi. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

Birinchi bosqich -yangi g'oyalarni izlash, u quyidagilardan iborat:

axborotlar bankini yaratish, o'qituvchilar uchun ta'limda innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishiga bag'ishlangan nazariy-amaliy seminar, treninglar tashkil etish.

Umum ta'lim muassasini innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojini aniqlash, metodbirlashma, markazlar, tuman, shaharlardagi internet orqali innovatsion banklar bilan aloqa o'rnatish.

Ikkinchi bosqich-yanglik kiritish, shakillantirish, u quyidagilardan iborat:

tahlil va loyhalashtirish, yangilikni kiritish, g'oyalarni shakillantirish va ta'lim muassasasining ichki imkoniyatlaridan kelib chiqan holda ta'limjarayonini loyhalash.

Innovatsion g'oyalarni ijodkor o'qituvchilar guruhi bilan sinovdan o'tkazish.

Tajriba sinovidan o'tkazilgan amaliy ish bo'yicha yakuniy xulosa chiqarish, shu asosida yangiliklarning amaliyotda qo'llanilishi bo'yicha dastur ishlab chiqarish.

Uchinchi bosqich- yangilikni amaliyotga kiritish yangilikni keng miqiyosida amaliyotga joriy etishda boshqaruv resurslarini ishga solish bundamuassasa rahbarlarni tashabbus va ma'suliyatni o'z zimmasiga oladi va butun pedagogik jamoani yangilikni o'quv jarayoniga qo'llashga jalb etadi.

To'rtinchi bosqich yangilini joriy etishni tahlil qilish, tanqidiy qarash chora-tadbirlar ko'rish, joriy etishni mustahkamlashdan iborat.

Ushbu bosqichlardan shunday xulosa kelib chiqadiki, agar o'qituvchilarning innovatsion faoliyatida ish olib borilishini to'g'ri yo'lga qo'ysak ularning yangilikka intiluvchanligi, kuchayadi, uni izlab topishga darslarda qo'llashga oid bilim va malakasi shakillanadi, o'z ustida uzluksiz ishlash ko'nikmasi paydo bo'ladi.

Innovatsiya o'quvchilarni o'quv jarayonining harakatlantiruvchi kuchga aylantiradi. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonida sifat va samaradorlikni ta'minlaydi. Ta'lim muassasasini ilmiy metodik boshqarishda innovatsionga ta'limga katta ehtiyoj sezilmoqda. Innovatsion va noan'anaviy ta'lim usullari an'anaviy usullarda boshqarilayotgan ta'lim jarayonida o'quvchilar dars davomida passiv ishtrok etadilar. Ular o'qituvchining ma'ruzasini tinglab qabul qiluvchi informatory sifatida namoyon bo'ladilar Innovatsion va noan'anaviy ta'limda esa barcha o'quvchilar faol qatnashadilar:

Innovatsion pedagogik ta'lim yo'nalishlarida quyidagilardan iborat:

Aqliy hujum.

Modifikatsiyalashgan ta'lim -shakli o'zgartirilgan ma'ruza.

Multimedia- video dasturlar asosida dars o'tish, ma'lum mavzuni darsturli, ovoqli kurgazmali vositalar yordamida o'tish usuli

Muayyan vaziyat yoki holatni tahlil qilish, to'g'ri xulosa chiqarish.

“Nuqtai nazarining bo'lsin” O'qituvchining savolli topshiriqlariga barcha o'quvchilar o'z nuqtai nazarlarini bildiradilar shu orqali o'zlarining shaxsiy fikrlari qaror topadilar.

“Tanqidiy fikirlash”-O'quvchilar o'qituvchining bergan savollariga bir-birini takrorlamagan holda, tanqidiy yondashib fikr bildiradilar.

Innovatsion ta'lim o'ziga talluqli bo'lgan bir necha bosqich va vositalar jamlanishi natijasida ilmiy-ijtimoiy yangilik yoki g'oyaga aylanadi. Bunda yangilik kiritish innovatsiya natijasi sifatida qaraladi. Innovatsion jarayon esa umumiy tarzda quyidagi uch bosqichda rivojlanadi. G'oyalarni berish, g'oyalarni amaliy jihatdan ishlab chiqish va yangilikni amaliyotga tadbiiq etish.

Tizimli innovatsiyalar muayyan muammo dorasidan kelib chiqadigan, aniq maqsad va vazifalarga ega bo'lgan innovatsiyalardir.

Bular o'qituvchi va o'quvchi qiziqishlari asosida tuzilib, uzviy harakterga ega bo'ladi. Bunday innovatsiyalar puxta tayyorlanib ekspertlardan o'tadi va zarur vositalar bilan ta'minlanadi.

Innovatsion texnologiyalar quyidagi yo'nalishlarda amaliyotga joriy etiladi:

O'quvchilarning e'tibori o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar majmuiga emas balki bilimlarni egallashga imkon beruvchi uslub va usullarga qaratiladi. Boshqacha aytganda texnologiya o'quvchilarni o'qib va o'qib olish ko'nikmasi bilan qo'rollantirish. Ularning axborot olishi va ishlov berish usullarini egallashlariga yordam beradi.

Innovatsion texnologiya aslida o'quvchilarni mustaqil fikirlashga o'rgatadi. O'quvchilar innovatsion texnologiyadan foydalanib o'quv materialini tahlil qiladi.

Ta'lim muassasasida innovatsion modellarni amaliyotga samarali tadbiiq etishning boshlang'ich shartlari sifatida quyidagi chora-tadbirlarni keltirib o'tish mumkin.

Umumiy maqsadlar mavjudligi

Boshqaruv tizimining qulay va demokratik xususiyati.

Axborot almashinish tizimining muvofiqlashtirish.

Raxbarlarning yuqori darajada professional kompetentligi.

Jamoada psixologik muhitning ijobiyliigi.

Innovatsion faoliyatda o'qituvchilarning samarali ishtrokini ta'minlash

Innovatsion jarayonni tarkibiy qismiga muammolar, yangilika ehtiyoj, sub'ektlar, maqsad va vazifalar, mazmun, metodlar va natijalar kiradi. Shulardan ko'rish mumkinki innovatsion jarayonni tashkil etish hamda ko'zlangan natijalarga erishishda eng avvalo ta'lim muassasasidagi mavjud muammolarni o'rganish tahlil qilish va bartaraf etishda bajarilishi zarur bo'lgan vazifalarni aniqlash, shuningdek muassasaning imkoniyati va ehtiyojlaridan kelib chiqib innovatsion jarayoning mazmuni va mohiyatini belgilashning sifati va bajarilishi samaradorligi sub'ektlarning faoliyatiga qay darajada bog'liq bo'lsa, ta'lim muassasasi faoliyatida belgilangan maqsadlarga ko'ra, yuqori natijalarga erishish ularning innovatsion faoliyati hamda innovatsion jarayonlarni tashkil etish qobilyatlariga shu darajada bog'liq bo'ladi.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI BILISH JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISH

To'qova Sadoqat Safarovna.

Kogon shaxar 3 umumta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ta'limda integratsiyani amalga oshirish ham iqtisodiy, ham pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o'qituvchining vaqti, kuchi tejaladi, ortiqcha zo'riqishning oldi olinadi. O'quv-biluv jarayonining samaradorligi ortadi. Lekin yuqoridagilarni amalga oshirish uchun esa, o'qituvchi har tomonlama tayyor bo'lishi ham muhim ahamiyatga ega. Chunki aynan o'qituvchi bolani qanday rivojlanishida mas'ul shaxslardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim O'zbekiston Respublikasida ta'limning boshlang'ich bo'g'ini hisoblanib, bola shaxsini sog'lom va yetuk qilib tarbiyalash maqsadini ko'zlaydi. Bola maktabga kelishi bilan uning hayotida muhim bosqich boshlanishi, u shaxsning yangi ijtimoiy mavqeiga-o'quvchiga aylanishi unga yangi talablar qo'yilishi, an'analar ruhida mehnatga munosabati o'qituvchi e'tiboridan chetda qolmasligi kerak. Bolani o'z vaqtida yetarli darajada bilimni shakllantirmaslik hunuk oqibatlariga olib kelishi mumkin. Chunki u maktabda butunlay yangi dunyoga o'zi uchun begona bo'lgan muhitga tushib qoladi. Aslida bolaning maktabda fanlarni yomon o'zlashtirishi aql zakovatining yetarli rivojlanmaganligi bilan emas, balki maktabda yetarli bilim olmasligidan ham kelib chiqadi. Hozirgi vaqtda boshlang'ich sinf o'quvchilarini yetarli bilim olishlari uchun quyidagi jihatlarni hisobga olish zarur:

Jismoniy jihat.

Tabaqalashtirish (farqlash) qobiliyatining ma'lum darajasini, shuningdek, xotiraning rivojlanish darajasini inobatga oluvchi intellektual jihat.

Diqqatni, sabr-toqatni boshqarish, topshiriqlarni bajarish tayyorgarligi ifodalangan ishga munosabat.

O'qituvchidan holi bo'lish, guruh bilan aloqa o'rnatish qobiliyatini ko'rsatuvchi ijtimoiy jihat.

Darsga integratsion yondashish asosan, atrof-borliq va ularning o'zaro uyg'unlashuvida namoyon bo'ladi.

Integratsiya so'zi turlicha talqin qilinib, integratsiya (**lotincha integratio – jamlash**, umumlashtirish, integer – yaxlit) tushunchasi, birinchidan, alohida differension bo'limlarning o'zaro muvofiqligi, organizm funksiyalari tizimining yaxlitligi va bu holatga olib boruvchi jarayon; ikkinchidan, fanlarning o'zaro bog'liqligi va yaqinlashuv jarayoni, ularning differensiallashish uchun kechadigan qator omillarda namoyon bo'ladi.

Boshlang'ich maktablarda integratsiyani qo'llash uchun eng avvalo maktab fanlarining mavzulari yuzasidan bir-biriga bog'lanishiga, o'quvchilar ijodkorligiga, imkoniyati va amalga oshirish shakli, shartlariga e'tibor berish kerak. Integratsion texnologiyadan faoliyatimizda foydalanish uchun fanlarning o'zaro o'xshashliklaridan, ularning o'zaro ichki mohiyatlarini bir-biriga bog'liqligidan (masalan, o'qish, tabiat, tasviriy san'at, musiqa, mehnat) va ularning ijodiy shakllaridan, bir-birini hisobidan emas, balki o'zaro manfaati uchun, o'shanda ham har birining o'ziga xosligini buzmag holatda foydalanish mumkin.

“Sehrli sonlar”

Ushbu didaktik o'yin o'quvchilarni bilish jarayonlari, og'zaki nutqi va tafakkurini yanada yaxshi rivojlanishiga yordam beradi. Didaktik o'yindan dars mavzusiga bog'lab misol uchun ona tili darslarida so'z turkumlarini o'tishda matematika fanidagi yuzliklar mavzusini bog'lab olib borish mumkin. Didaktik o'yin tashkil etishdan oldin o'qituvchi yozuv taxtasiga quyidagi jadval asosida harf kassasini joylashtirib qo'yadi. Tanlangan o'quvchi (introvert ya'ni og'zaki nutqi yaxshi rivojlanmagan o'quvchi bo'lsa maqsadga muvofiq bo'ladi) harf kassasidagi sonlarni o'sish tartibida joylashtirish topshirig'i beriladi. O'quvchi faqat sonlarga e'tibor berishi aytib o'tiladi, chunki harflarga qarab joylashtiradigan bo'lsa xatoga yo'l qo'yishi mumkin.

Quyidagi topshiriqni ya'ni sonlarni kamayish tartibida joylashtiring.

Integratsion darslar orqali o'quvchining o'qish anglashga bo'lgan qiziqishlari ortadi, bilimlari chuqurlashadi va kengayadi. Ularda ijodiy xissiyotlarini uyg'otib, yangi shakldagi ishlarni bajarishga, xotirjam ish olib borishga yetaklaydi. Natijada maktab o'quvchilarida maqsad yo'nalishini rivojlantirib, o'z oldilariga alohida maqsadlar qo'yishdan qo'rqqmaslikka da'vat etadi. Shu bois ham boshlang'ich ta'lim jarayoniga integratsion usullarni olib kirish samarali natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxat.

Karimova V.M.Psixologiya.T.: 2002.

Qosimova K va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. T.: Noshir, 2009.

Sharipov M, Fayzixo'jayev D.Mantiq.T.: 2004.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KOMPETENTSIYAVIY XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA MALAKA OSHIRISHNING O'RNI

Raximova Dilrabo To'rayevna

Romitan tuman 23- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Bugungi kunda ta'limga qaratilayotgan e'tibor barcha o'qituvchilarning o'z ustida ishlashi tinmay izlanish olib borishi hamda o'quv jarayonini zamon talablari darajasida, ilmiy asosda tashkil etishlari uchun sharoitlar yaratilmoqda.

Mamlakatimizda kompetentlik yondoshuvga asoslangan Davlat ta'lim standartlari hamda o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bugungi kunda ta'limga kompetensiya, kompetentlik, kompetensiyaviy yondashuv tushunchalari kirib keldi va ommolashmoqda. Kompetensiyalotincha bo'lib u yoki bu soha bo'yicha, bilimdonlik degan ma'nolarni anglatuvchi so'z bo'lib, shaxs tomonidan hayotning muayyan tarmoqlari bo'yicha samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo'ladigan BKM va tajribaga ega ekanligini anglatuvchi tushunchadir.

Institutda o'qituvchilarni malakasini uzluksiz oshirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon nafaqat nazariy, nazariyani amaliyot bilan bog'liqlik muommolarini hal etishga ham imkoniyatlar yaratilmoqda. Institutda uzluksiz malaka oshirish jarayonida o'qituvchilar quyidagi yo'nalishlarda ijobiy motivlarini shakllantirishi lozim:

- O'z-o'zini namoyon qilish
- Boshqa odamlar bilan ijtimoiy muloqotda bo'lish
- O'z ustida tinimsiz ishlash

Vaziyatni baholash va muammolarni yechish ko'nikmasiga ega bo'lish

Tashkilotchilik, ijodiy yondashuv

- Boshqaruv ko'nikmasiga ega bo'lish

O'qituvchi oldida axborot va ma'lumotlarni to'plash hamda dars soatlarini miqdorini oshirmay turib, ularni oldindan rejalashtirilgan bilimlar bilan bir qatorda yangi kashf etilayotgan fan-texnika yangiliklarini o'quvchilarga etkazib berishga ulgurish muommosi turibdi. Bu muommoni hal etish maqsadida respublikamizdagi tanlab olingan o'quv muassasalarida kompetentsiyaviy yondoshuv asosida ta'lim berish bo'yicha tajriba-sinov ishlari olib borilmoqda.

Kompetentsiyaviy yondoshuvga asoslangan ta'limdan maqsad o'quvchini keng qamrovli fikr-mulohaza yuritadigan va muloqatga kirisha oladigan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatida qo'llay oladigan barkamol shaxs qilib etkazishdir. Bunda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi ta'limning barcha yo'nalishlarida, shaxsning tajribasi, uning aktiv pozitsiyasi, faoliyatga tayyorgarlik darajasi, o'z ustida ishlashi, ta'limda samaradorlikni ta'minlash, o'qituvchilarning mahoratini oshirish uchun ularda ma'suliyat hissini shakllantirish, innovatsion jarayonlarini tashkil etish va har qanday mummo mohiyatini bilish, uni hal qilish, tinimsiz yangilab borish eng yangi axborotlardan xabardor bo'lish kabi sifatlar bo'lishini taqozo etadi

Malaka oshirish tizimida o'qituvchilarni kasbiy kompetentligini rivojlantirish Kadrlar tayyorlash milliy dasturi zamonaviy pedagog javob berishi kerak bo'lgan talablar kompleksini belgilaydi. Quyidagilar mutaxassisning pedagogik ishga tayyorlanganligining zarur va yetarli darajasini ta'minlaydigan asosiy talablar hisoblanadi.

Dars berish mahorati.

Tarbiyalash mahorati

O'quv-tarbiya jarayonida gumanitar omilni ta'minlaydigan shaxsiy sifatleri

Ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati

Dars berish mahorati quyidagi talablar bilan belgilanadi: ➤ Kasbiy layoqat va eruditsiya;

➤ Psixologik-pedagogik tayyorgarlik;

➤ Ta'lim oluvchilarni mustaqil fikrlash va yangi bilimlar olishga o'rgatish mahorati;

➤ O'quv adabiyotlari shakllari va turlarini bilish;

➤ Yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini egallanganlik,

Internetning global tarmog'i bilan ishlash bo'yicha amaliy ko'nikmalar;

➤ pedagog kadrlar malakasini oshirishning asosiy shakllarini bilish; ➤ Ilmiy –pedagogik ijodiyot metodologiyasini bilish;

➤ pedagogika fani va sohasini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini bilish;

➤ Fanlararo aloqalardan foydalanish mahorati;

➤ Ritorika va notiqlik san'ati asoslarini bilish;

Tarbiyalash mahorati-o'qitish va tarbiyalash jarayonining bog'liqligi, uyg'un rivojlangan shaxsni shakllantirishga, ularda yuksak madaniy va ma'naviy saviyasi qaror toptirishga, pedagogning yuksak shaxsiy sifatlariga. Uning vatanparvarlik, obro' va burchni his etishga, keng gumanitar va gumanistik tayyorligiga, shuningdek o'quvchilar o'rtasida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning amaliy ko'nikmalariga asoslanadi.

O'quv-tarbiya jarayonida gumanitar omilni ta'minlaydigan shaxsiy sifatlar-pedagogning o'quv-tarbiyaviy jarayondagi gumanitar omilni belgilaydigan shaxsiy sifatlariga quyidagilar kiradi: talabchanlik, haqqoniylik, halollik, mehribonlik, xushmomalalik. Ushbu sifatlar pedagogning ta'lim oluvchilar uchun ahamiyatini belgilashi kerak. SHaxsiy sifatlar o'qitish va tarbiyalash mahoratiga ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati-psixologik-pedagogik jihatdan o'qitish va tarbiyalash mahorati bilan uzviy bog'liqdir. Pedagog ta'lim oluvchilarning bilimlari va mahoratlarini xolisona baholash printsiplari, metodlari va mexanizmlarini bilishi, standartlashtirilgan testlarni ishlab chiqish, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirishini nazorat qilishning turli shakllarini samarali qo'llash mahoratiga ega bo'lishi kerak.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, ta'limning barcha sohalarida yutuqqa erishish hamda, samarali natija olishimiz uchun kasbiy kompetensiyamizni rivojlantirmog'imiz, buning uchun kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitishni to'g'ri tashkil etmog'imiz zarur.

O'QUVCHI MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHIDA PEDAGOGNING O'RNI

Mirzayeva Munavvar Bahodirovna

Romitan tuman 23-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Navoiy hazratlari asarlarida bitilganidek insonni so'zlash madaniyati hayvondan ajratib turishini belgilagan bo'lsa, fikrlash qobiliyati insonni insondan ajratib turuvchi jihatdir. Ma'naviy komillik tushunchasi har bir insonga xos bo'lib, uni har kim o'zicha tahlil etadi. Binobarin, komillik sari intilgan har bir banda bu yo'ldan albatta o'tishadi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, ma'naviy boy, sermulohazali, dunyoqarashi keng, eng muhimi chiroyli notiq, qolaversa, ma'daniy shakllangan, o'z ustida tinimsiz ishlaydigan, insonlarga imkon topib yordam beradigan shaxslargina bunday baxtlarni yaxshi his qilishadi.

Inson ma'naviyatini shakllantirishda ilmiy va badiiy adabiyotlarning o'rni alohida ekanligi ma'lum. Jumladan, ma'naviyatli inson o'qishdan to'xtamaydi, buyuklar aytganidek:

“Insonlar o'qishdan to'xtashlari bilan fikrlashdan ham to'xtaydilar”. Kitoblar insonni ma'naviyatini boyitish bilan bir qatorda, dunyoqarashini ham, fikrlash qobiliyatini ham o'z gacha charxlaydi. Bu bilan esa inson ma'naviyati yetuklik sari asta sekin qadam tashlab boraveradi. Borib-borib vaqtlar o'tishi bilan yig'ilgan tafakkur durdonalari jamiyat uchun xizmat qiladigan bir yo'nalish sifatida namoyon bo'ladi. Inson ongi qanchalik rivojlanib bormasin, u yana o'qishga, bilim olishga intilishi so'nmaydi, akhinchu kuchayib boradi.

Eng avvalo, dars jarayonidagi ma'naviyat haqida to'xtalib, o'qituvchining har bir xatti - harakati bola uchun o'rnak bo'lishligi aniq, deb hisoblaydigan bo'lsak, ikkinchi tomondan qaralganda u yo'naltirayotgan yo'nalish yoki berayotgan bilimning har bir nuqtasi ostiga bekitilgan ma'naviyat haqida ham to'xtalib o'tish kerak. Binobarin, har qanday jamiyatda kelajakni yoshlar qurishadi. Ertangi kun uchun bugundan boshlangan ijobiy tadbirlar albatta o'z samarasini beradi.

Milliylik tushunchasi har bir qadamimizda dush kelishimiz mumkin bo'lgan o'zligimizga xos va mos mentalitetimiz yig'indisidir.

Inson tafakkuri qanchalik rivojlansa, uning o'y fikrlari, dunyoqarashi, qolaversa, butun borliqni tushunish va anglash ko'nikmasi ham shu darajada shakllanib boradi.

Milliy g'oyani bola ongiga singdirishning yo'llaridan biri bu ularning ongiga ta'sir etish hisoblanadi.

Agar har bir ota-ona o'z farzandi o'qishi uchun jon kuydirib harakat qilsa, uning o'quv faoliyati haqida qiziqsa, maktablarga, kollejlarga lozim bo'lsa, oliygohlarga borib ularning nima ish bilan shug'ullanayotganliklarini ko'rib, ulardan xulosa chiqarib tursa, albatta, bola shaxsini komil inson sifatida kamol topishlari uchun qo'shgan dastlabki ishlari bo'lar edi. Afsuski, ko'pgina ota-onalar farzandining o'qish joylariga borish bu yoqda tursin, hatto telefon

qilib farzandining qanday muammolari va yutuqlari borligidan xabar ham olishmaydi. Bu bilan biz ota-onalarni yomonlashdan ancha yiroqmiz, biroq shuni alohida ta'kidlash joizki, har bir inson kamolotga yetishish davrida o'z ota-onalari mehri va e'tiboriga muhtoj bo'lishadi. Bu muhtojlik o'z vaqtida qondirilmasa, bola izdan chiqib ketishi mumkin. Shaharga o'qish uchun yuborilgan talaba dastlabki kunlarda o'qishga bo'lgan munosabati yaxshi bo'ladilar (aksariyat hollarda). Keyinchalik ota-onalari farzandlariga haddan ziyod ishonib qo'lishlari natijasida bolalar turli yo'llarga kirib qolishlari mumkin. Bunda ta'lim muassasalarini ham ayblari bor, lekin muassasada 6 soat o'qishlari mumkin. Qolgan vaqtlardagi (18 soat) u muassasadan tashqarida bo'lishadi. Shu bois bolaning asosiy vaqtlari uyda va ko'chada bo'lishi bilan belgilanadi. Bola shaxsi tarbiyasi uchun har birimiz mas'ul ekanligimizni unutmagan holda, ta'lim muassasalarida berilgan bilim va tarbiya jarayonini uyda albatta mustahkamlash lozim. Aks holda, e'tiborsiz qoldirilgan o'quvchi turli bahonalar bilan dars tayyorlamaydi yoki davomadi pasayib ketadi. Bu esa borib-borib o'quvchini turli salbiy illatlar orttirib olishlariga xizmat qilsa ajabmas. Ko'rinib turibdiki, milliy g'oyasi shakllanmagan bolada jamiyat bilan aloqa qilish vositasi ham shakllanmaydi. Shu nuqtai-nazardan olib qaraladigan bo'lsa, bola tarbiyasi faqat ta'lim muassasalarida emas yoki faqat ota-onalarning imkoniyatlaridan emas balki ular orasidagi yoki ular o'rtasidagi tinimsiz muloqotlar natijasida yuzaga keladi.

Inson kamol topishida ma'naviyat, milliy go'ya darslarini o'tilishi katta o'rin tutadi. Bola tarbiyasi o'ta mashaqqatli ish bo'lganligi sababli unga berilayotgan tarbiya jarayoni ham keng ko'lamda o'ylanib, ishlab chiqilgan bo'lishi lozim.

Insonda Vatan hissi, uni sevish, ardoqlash, o'tmishga hurmat bilan qarash tushunchalari, o'zgalar fikrini hurmat qilish, o'z fikrini erkin bayon qila olish ko'nikmasi maktabdayoq shakllanib boradi. Maktab darsliklarida o'itilayotgan milliy istiqlol g'oyasi fani bugungi kun davr talabi bo'lib qolmoqda. Hozirda dunyo ahlini aqlini shoshirib qo'yayotgan ommaviy mafkura va g'oyalar ham bizni chetlab o'tayotgani yo'q. Ommaviy madaniyat atalmish bizning mentalitetimizga yot bo'lgan G'arbcha mafkuralar yoshlar ongida umuman iz qoldirmayapdi deyish qiyin, albatta. Sababi oddiy, biz ularni qalbiga begona g'oyalarning kirib ketishiga yo'l qo'yib bermoqdamiz. Buning uchun milliy g'oya targ'ibotini chuqurroq olib borish, Vatanni sevish, uni tom ma'noda anglay olish zarur.

M.S. Sovajiy (fors shoiri) aytganidek: Vatanga nafi yo'q yashalgan har kun, Inson hayotini qilar bemazmun.

Hayotning mazmunsizlanishiga asos bo'luvchi beg'amlik haqida I. Karimov "Yuksak ma'naviyat–yengilmas kuch" asarida ham alohida to'xtalib dushmandan qo'rqmaslik, nari borsa u o'ldiradi, do'stdan ham hayiqmaslik u ham nari borsa siringni sotadi, ammo loqayddan qo'rqish, u qilayotgan ishlarga loqaydlik bilan jim qarab turaverishi insonning qalb-qalbigacha ta'sir etishligi alohida aytilgan.

Har bir o'quvchilarimiz qalbiga nur bag'ishlayotgan milliy istiqlol g'oyasi bugunning dolzarb mavzulari bo'lishi lozim. Bola tarbiyasi haqida fikr yuritish kerak bo'lsa, bolaning sog'lom bo'lishi bir tarafdin jismoniy harakatlar bilan bog'liq bo'lsa, boshqa tamondan qaralganda albatta bola ruhiy sog'lom bo'lishi talab etiladi. Bunda har bir o'quvchining fikrlashi, dunyoqarashi, bilim darajasi va saviyasi inobatga olinishi kerak. Bilim olish jarayonini kitoblar va turli gazeta va jurnallar bilan bog'lash mumkin, ammo shuni alohida ta'kidlash joizki, bilim olishning zamonaviy usullaridan biri bu fan texnikaning rivojlanishiga ham bog'liqdir. AKT va YPT davr talabi bo'lib turgan bir paytda izlanuvchan o'quvchi va talabalar (o'qituvchilar ham) internet atalmish o'rgamchak to'ri ta'siriga tushib qolish holatlari ham kuzatilmoqda. Bu jarayonning ilk ko'rinishlari telefonlardir. Ota-ona o'z farzandlari haqida ma'lumot olib turishlari uchun telefon olib berishadilar. Keyinchalik bu telefonlar yaxshirog'iga (oxirgi modeldagi-internet ishlatish uchun qulay bo'lgan) almashtirish hollari ularning internet haqida dastlabki tushunchasini shakllanishiga asos bo'ladi. Bu bilan esa dastlab maktab o'quvchilari internetdan qanday foydalanish sirlarini tengdoshlaridan o'rganishlariga to'g'ri keladi. Bora-bora bu o'rgamchak to'ri ta'siriga tushib qolishlariga

xizmat qiladi. Biz farzandlarimizga noto'g'ri tarbiya berayapmiz deyishimiz to'g'ri emas, lekin telefondagi internet ma'lumotlarining aksariyat qismi bola shaxsini to'g'ri shakllanishida salbiy oqibatlar keltirishi mumkin.

Shu boisdan farzand tarbiyasida telefonlarni ham qandaydir salbiy illatlarga olib kelishi mumkinligi haqida ogohlantirishimiz, lozim bo'lsa, bu haqda tarbiya soatlari(uy sharoitida ota-onalar) o'tishimiz kerak. Internetni ishlatilishi bilim olish uchun keng imkoniyat albatta, biroq uning illatlari haqida ham tushunchalar berib borilishi foydadan holi bo'lmaydi. O'rgamchak to'ridagi keraksiz deb topilgan ma'lumotlarni qanchalik sir saqlamaylik ular haqida yoshlarimizning qiziqishlari shu darajada kuchayib bormoqdaki, uni to'xtatish juda mushkul.

Bizga ma'lumki, har qanday bola turli yoshlarda o'tish davrini boshdan kechiradi. Bu jarayonda bola o'zidagi bo'layotgan o'zgarishlarni tushunib yetmaydi. Undagi kechayotgan ruhiy holatlarni ham ota-onalar hisobga olishmay qo'yadilar. Bu esa bola ongida shunday bir jarayonni yuzaga chiqaradiki, ularni boshqarishda faqatgina pedagoglarning kuchi yetmay qoladi. Bunda har bir pedagog o'z imkoniyatidan kelib chiqqan holda, bola psixologiyasini o'rgana boshlaydi va turli yechimlar topishga harakat qilishadi. Binobarin har bir o'quvchining dunyoqarashi turlichadir. Bu holatlarda aksariyat ota-onalar nima qilishlarini bilishmay bolani o'z holiga tashlab qo'yishadi. Bu esa bora-bora bolaga bo'lgan e'tiborni susayishiga olib keladi. Vaqtlar o'tishi bilan o'tish davrida hech qanday ma'lumotga ega bo'lmagan bola keyingi davrlarni ham shu o'zlik bilan o'tkazishadi. Keyinchalik shaxs bo'lib shakllangan o'quvchi psixikasida tormozlanish vujudga keladi. Buning salbiy oqibatlari haqida esa ma'lumotlar ko'p.

Ba'zi o'quvchilar hamisha ustozlarining gaplariga quloq tutadilar va ular bergan bilim bilan bemalol bellashishlari ham mumkin. Ota-onalarining gaplarini ikki qilsa qiladilarki, ustozlarining fikrlariga ergashishadi. Bu esa pedagoglik kasbimizdagi sharaflı nuqta hisoblanadi.

Inson ma'naviyati shakllanmas ekan, u olayotgan bilimlar behuda. Shunday ekan har bir olinajak bilim va xulosa muhimdir. Ma'naviyatga e'tibor sust bo'lgan muhitda hech qanday sivilizatsiya bo'lmaydi. Ma'naviyat esa bu bilim, odob, dunyoqarashlarning mujassam shaklidir. Manaviyatli shaxs uchun lozim bo'lgan yana bir tushuncha bor, bu yurt ishqı. Yurt ishqini esa albatta milliy istiqloq g'oyasi beradi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTERAKTIV METODLARNING AHAMIYATI

Majidova Zebiniso Sharipovna

Buxoro shahar 6-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Pedagogik texnologiyalarning bugungi kunda eng ommaviylashgan turlaridan biri-bu interaktiv metodlardir. Interaktiv metodlar o'quvchi va o'qituvchining birgalikdagi faoliyati bo'lib, asosan o'quvchilarni fikrlaga undaydi. Kerakli xulosalarga kelishni, ular o'zini tahlil qilishni va amaliyotda qo'llashni o'rgatadi. O'qituvchining asosiy vazifasi bu erda o'quvchilarga yo'l ko'rsatish, yo'nalish berish, eng to'g'ri xulosani aytishdan iborat.

Interaktiv usullar yana shunisi bilan ham ahamiyatliki, o'qituvchi o'quvchining fikrini xech qachon keskin rad etmaydi, faqatgina vaqti bilan to'g'ri xulosani aytib o'tib ketadi. Natijada o'quvchi xatosini o'zi tushunib oladi. Bu esa ularni tushkunlikka tushish, fikrlashda tormozlanish kabi xolatlarning oldini oladi. Interaktiv metodlar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro hurmatga asoslanadi. O'qituvchi qanday bo'lmasin o'quvchining fikrini tinglaydi va hurmat bilan qarashini bildiradi, shu bilan birga o'quvchilarni bir-birlarini tinglashga o'rgatadi. e'tirozlar, qo'shimchalar ham "hurmatli", "sizning fikringizga qo'shilgan holda", "bizning ham ayrim fikrlarimiz bor edi" kabi so'zlar orqali bildiriladi. Bunday tarzda tashkil etilgan darsda o'quvchi o'zini hurmat qilinayotganligini sezadi va bunday sharoitda hech qanday tayziqsiz erkin fikrlay boshlaydi va uni ochiq bayon eta oladi. Ushbular bilan birgalikda u boshqalarni ham hurmat qilishga o'rganadi.

Interaktiv metodlar o'quvchilarda doimiy faollikni ta'minlaydi. O'quvchilar dars davomida bo'sh qolmaydilar, ular mavzuga oid biror bir muammo bilan band bo'ladilar. Natijada esa zerikish holatini oldi olinadi. Interaktiv metodlardan foydalanishda o'qituvchi, eng avvalo, darsning texnologik loyihasini tuzib olishi lozim. Darsni texnologik loyihalash uchun esa o'qituvchi interaktiv metod strategiyalari va usullari bilan tanish bo'lishi lozim.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda o'quvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida boy tajriba to'plagan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar o'ziga xos ahamiyatga egadir. Zamonaviy dars berish metodlaridan asosiysi "interaktiv" metod bo'lib, hozirda uning chala tarjimasi ko'p hollarda "interfaol" deb yuritiladi, "interaktiv" atamasi aslida inglizcha "interaktiv" so'zidan olingan bo'lib, "o'zaro ta'sirlashish" ma'nosini bildiradi va biror faoliyat yoki metodda o'zaro baxs munozara, fikrlash asosida faoliyat yoki hamjixatlik bilan hal etish tushuniladi. Ammo biz ayrim o'quv qo'llanmalarini varaqlaganimizda "o'qitishning interaktiv metodlari" termini qo'llanishini ham guvohi bo'ldik. Ta'lim berish jarayoni bevosita o'qitish metodi bilan uzviy bog'liqdir. Metodika sizning qanday texnik vosita yoki kitoblardan foydalanayotganingiz emas, balki sizning ta'limingiz qanday tashkil etilishidadir. Boshqacha qilib aytganda, o'qitish metodi ta'lim oluvchi va o'qituvchining o'qitish jarayonidagi o'zaro aloqa shaklidir. O'qituvchi va o'quvchi orasidagi jarayon aslida o'quvchini u yoki bu bilim ko'nikma va malakalarini o'zlashtirish maqsadida bog'lab turganligini ko'rsatib turadi. Agar keng ko'lamda oladigan bo'lsak, o'qitishning birinchi kunlaridan to shu kungacha o'qituvchi va o'quvchi orasidagi keng ma'noda uch hil bog'lanish shakllangan bo'lib, u o'z tasdig'ini topgan. Ko'rinib turibdiki, uslubiy yondashuvda o'qituvchining barcha metodini uch guruhga bo'lishimiz mumkin:

Nofaol metod.

Faol metod.

Interaktiv metod

Ko'rsatib o'tilgan har bir uslubiy yondashuv o'ziga xos xususiyatga ega. Quyida biz uslubiy yondashuvlarni ko'rib chiqamiz. SHu bilan birga asosiy diqqatimizni o'qituvchining interaktiv usullariga qaratamiz. Nofaol uslubiy yondashuv-bu o'quvchi bilan o'qituvchi orasidagi bog'liqlik shaklidir. Bunda o'qituvchi darsning asosiy xarakterlanuvchi figurasi hisoblanadi, o'quvchilar esa nofaol eshituvchi sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur metod darslardagi tezkari mustaqil savol-javoblarda, nazorat ishlarida, test va boshqa usullarda aks etadi. Nofaol metod o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirishlaridagi eng samarasiz usul hisoblanadi, lekin uning o'ziga xos ijobiy tomoni mavjud. Bu hildagi darslarga ko'p mehnat talab qilinmaydi. Chegaralangan vaqt oralig'ida katta miqdordagi o'quv materialini topishga imkon beradi. Bu dars turi oliy o'quv muassasalarida keng tarqalgan bo'lib, keng yoyilgan shakli ma'ruzadir. Faol uslubiy yondashuvda o'qituvchi bilan o'quvchi bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'ladi. Dars jarayonida o'quvchi nofaol tinglovchi emas, balki darsning faol ishtirokchisiga aylanadi. Agar nofaol dars metodida asosiy xarakter qiluvchi figura o'qituvchi bo'lgan bo'lsa, bu metodda o'quvchi va o'qituvchi teng xuquqqa egadir. Nofaol darslar o'qitishning avtoritar uslubiga ega bo'lgan bo'lsa, faol metodlar demokratik uslubga egadir. Faol va interfaol yondashuvlarda esa umumiylik ko'proq ko'zga tashlanadi. Umuman olganda interaktiv metodni ko'proq zamonaviy faol metodlarning shakli sifatida ko'rishimiz mumkin. Faol metodlardan farqli o'laroq, interaktiv metodlar o'qituvchi va o'quvchining o'zaro aloqasini, balki o'qitish jarayonida ularning o'zaro bir-biri bilan faol munosabatda bo'lishlariga yo'naltirilgan ligi bilan ham ahamiyatlidir. Quyida biz mazkur metodni atroflicha ko'rib chiqamiz.

Interaktiv ("inter"-vzaimniy, "akt"-deystvie-"o'zaro ta'sir" ma'nosini bildiradi) uslubiy yondashuvda o'quvchilar bilish va o'rganish jarayoniga butunlay sho'ng'ib ketadilar, ular o'zlari bilgan va o'ylayotganlari xususida baxslashishilari ham mumkin. Interaktiv darslarda maqsadga erishish uchun etarli zamin yaratadi. O'qituvchi dars rejasini tuzadi (qoida bo'yicha

interaktiv mashq va topshiriqlar o'quvchi o'zlashtirayotgan material bilan o'zaro bog'liq bo'ladi). O'quvchilar bajaradigan interfaol darsdagi interaktiv mashq va topshiriqlar uning asosiy tarkibi hisoblanadi. Oddiy mashq va topshiriqlardan shunisi bilan farqlanadiki, ularni bajarish jarayonida o'ragilgan material nafaqat mustaxkamlanadi, balki yana yangilari ham olinadi. Shuningdek, bu mashq va topshiriqlar interaktiv yondashuvga mo'ljallangan bo'lib, zamonaviy pedagogikada ham uning boy zahirasi to'plangan, shulardan quyidagilarni ajratib olamiz:

Ijodiy topshiriq;

Kichik guruhlar bilan ishlash;

Ta'limiy o'yinlar (rolli, maqsadli va bilim beruvchi o'yinlar);

Jamiyatdagi zahiralardan foydalanish (mutaxassis taklif etish, ekskursiyalar);

Ijtimoiy loyihalar va auditoriyadan tashqari beriladigan ta'lim metodlari (ijtimoiy loyihalar, radio va gazetalar, fil'mlar, saxna asarlari, qo'shiq va ertaklar);

Razminka;

Yangi materialni o'rganish va mustaxkamlash (interfaol ma'ruza, ko'rgazmali qurollar bilan ishlash, video va audio materiallar, "o'quvchi-o'qituvchi rolida", "har bir kishi har bir kishiga o'rgatadi"), mozayka (ajurali arra) savollardan foydalanish, buqrotli diolog);

Murakkab va muzokara talab savol va muammolarni echish ("fikr maktabi", "pozitsiyani egalla", "POPS" loyihalashtirilgan texnikalar, "bir o'zing, ikki kishi birgalikda", "pozitsiyani o'zgartir", "karrusel", "televizion tok shou uslubida munozara", debatlar, simpozium);

Muammo-yechim ("yechimli daraxt", "aqliy hujum", "kazuслar tahlili", "kelishuvlar va mediatsiya") va xokozo.

Ijodiy topshiriqlar deganda biz shunday topshiriqlarni tushunamizki, bunda ishtirokchilardan nafaqat oddiy axborotni qabul qilish, balki unga ijodiy yondoshish ham talab etiladi. Chunki, berilgan topshiriqlar katta yoki kichik hajmdagi o'rganilmagan elementga qoidaga ko'ra bir necha yondashuvni talab etadi. O'quvchilarni, talabalarni mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ta'lim tizimining eng muhim sifat ko'rsatkichlaridan biri bo'lib e'tirof etilmoqda. Chunki bu o'zgaruvchan bozor iqtisodiyoti sharoitida faqatgina mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan shaxsgina o'z muammolarini o'zi mustaqil hal qila oladi. O'zi uchun ham oila uchun ham foydali bo'lib hisoblanadi, hamma jamiyatda o'z mavqeiga ega bo'ladi.

Xullas, hozirgi zamon ilm-fan, texnika rivojlanib borayotgan bir paytda ta'lim sohasida ham tub o'zgarishlar sodir bo'lishi tabiiydir. Bu ta'limda sifat va samaradorlikka erishishning bosh omilidir.

LOYHALASHTIRISH - BOSHANG'ICH TA'LIMDA SIFATLI DARS OMILI

Shoymardonova Maxfuza Raxmatovna

Buxoro shahar 6-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Jamiyatning har tomonlama ravnaq topishi, taraqqiy etishi ta'limning rivojlanishiga va mazmunan takomillashib borishiga bog'liq.

Bugungi kunda ta'lim sifat samaradorligini oshirish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Shiddat bilan rivojlanayotgan asrimizda ta'lim jarayonida interfaol usullar, innovatsion texnologiyalar, pedogogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda.

Ta'limning globallasuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilayotgani, ayni paytda keng ko'lamli axborotlar oqimi ta'lim mazmunini muntazam yangilab, takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy usullarini qo'llash, o'qitish jarayonida yuqori natijalarga olib keladi. Ta'lim usullarini har bir darsning didaktik vazifasidan

kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, uni turli- tuman zamonaviy usullar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini ko'tarilishini ta'minlaydi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi mutassil rag'batlantirib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda interfaol usullarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni ommaviy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Interfaol mashg'ulot turlari ko'p bo'lib, ularni dars mavzusining xususiyatlari hamda ko'zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlash va tayyorgarlik ko'rish zarur. Intefaol mashg'ulotda ishtirok etish uchun o'quvchilarning tayyorgarliklariga o'ziga xos talablar qo'yiladi, bular mashg'ulotda faol ishtirok etish uchun zarur bilimlarni o'zlashtirganlik, muloqotga tayyorgarlik, o'zaro hamkorlikda ishlash, o'z fikrini erkin bayon qilish va himoya qila olish ko'nikmalari va boshqalardan iborat.

Ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchida mustaqil fikrlash, jamoa tarkibida o'zini erkin his qilish, o'z-o'ziga ishonch, liderlik fazilatlariga ega bo'lish, o'z-o'zini rivojlantirishga intilish xususiyatlarini takomillashtirish bilan o'qitishning an'anaviy tizimidan tubdan farq qiladi. Ta'lim- tarbiya jarayonini tizimli tashkil etish uchun eng avvalo dars jarayonini loyihalash zarur. Shu o'rinda ta'lim jarayonini loyihalash haqida to'xtalib o'tsak.

Loyihalash – ta'lim berish jarayoni tashkil etish va uning muvvafoqiyatli kechishini ta'minlovchi muhim shartlardan biridir. Loyihalar predmet va uning yo'nalishga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Loyihalarda pedagog tomonidan ketma-ket amalga oshiriluvchi va tashxisning qo'yilishi bilan yakunlovchi tahliliy faoliyat: oldindan ko'ra bilish va loyihalash kabi ijodiy faoliyatlar namoyon bo'ladi.

Ta'lim jarayonini loyihalash – o'qituvchi kasbiy faoliyatining ko'rinishi bo'lib, o'qituvchining ta'lim jarayonining texnologik tuzilma, uning natijasini ta'minlovchi metod va vositalar yig'indisi bilan tavsiflanadi.

O'quv jarayonining loyihalash bosqichlari quyidagilardan iborat:

Mavzuga doir material yig'ish.

Ta'lim maqsadi va vizifalarni belgilash.

Ta'lim mazmunini ishlab chiqish.

Ta'lim shakli, metod va vositalarini tanlash.

Vaqt o'rnini belgilash.

Mashqlar tizimini ishlab chiqish.

O'quvchilar faoliyatini nazorat qilishni va boshqarishning yangicha usulini ishlab chiqish.

Loyihani o'quv jarayoniga tadbiq qilish.

Ta'lim jarayonini loyihalash har bir holat puxta bajarilishiga erishish amaliy faoliyat (o'quv jarayoni) ning muvaffaqiyatini ta'minlashga olib keladi.

Dars jarayonida innovatsion usullardan foydalanish: sinf muhitini o'zgartiradi; mavzu qanday o'rganilishi kerakligini belgilab beradi; har bir o'quvchini faollashtiradi.

Umumta'lim fanlari ichida adabiyot fani o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishda alohida o'ringa ega. U fanlararo integratsiya jarayonini shakllantirishda, o'quvchilarning tafakkurini boyitishda mustahkam ko'priq vazifasini o'taydi. Ayniqsa, globalashuv davrining muhim davrining muammolaridan bo'lgan kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda yuksak ahamiyatga ega.

Adabiyot fanida 1 soatlik dars jarayonini loyihalashtirishni 7 sinf darsligida berilgan yozuvchi O'. Umarbekovning " Qiyomat qarz " hikoyasi misolida ko'rib chiqamiz. Ushbu darsni loyihalashni quyidagi reja asosida amalga oshiramiz.

1. Yozuvchi O'. Umarbekov hayoti va ijodiga oid darslikdan tashqari ma'lumotlar yig'ish (internet va badiiy adabiyotlar)

Hikoya janri, syujet, asosiy qaxramon va personajlar haqida o'quvchilarga ma'lumot berish, o'quvchilar qalbida milliy ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirish

3.O'quvchilarda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish

Ushbu dars jarayonida "Muammoli vaziyat", "Klaster", "BBB" kabi interfaol usullardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Vaqt taqsimotida ko'proq yangi mavzuga vaqt ajratiladi.

O'quvchilarni o'z-o'zini baholash usulidan foydalanish

Ushbu dars jarayonida o'quvchilarni faollashtirishga e'tibor qaratiladi. Darsni mustahkamlash davrida o'quvchilar faollashtiruvchi savollar yordamida syujet va kompozitsiyani aniqlaydilar. Ayniqsa, muammoli vaziyatni vujudga keltirish, darsni qiziqarli tashkil etilishini ta'minlaydi. Muammoli vaziyatni o'qituvchi yaratadi va o'quvchilarni muammoli vaziyatni yechimini topishga undaydi. O'qituvchi mavzuga oid quyidagi savol va topshiriqlarni o'quvchilarga taqdim etadi.

Hikoya nima?

Nima uchun hikoyaga "Qiyomat qarz" deb sarlavha qo'yilgan?

3.Asar bosh qahramoni Sarsonboy otaning qaysi fazilatlarini sizga yoqdi?

4.Sarsonboy otani kampiri uni bozorga qatnashiga nega qarshilik qiladi?

5.Hikoyadan siz qanday xulosa chiqardingiz?

Muammoli o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatish, ularni tahlil qilish, hayotiy xulosalash kabi ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki darsdan kutilgan natijaga erishish uchun asosiysi darsni to'g'ri loyhalash ekanligini unutmasligimiz kerak.

IJTIMOIIY FANLAR INTEGRASIYASI ASOSIDA O'QUVCHILAR KOMPETENTLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI

Babayeva Momojon Otaxonovna

Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani 142 -sonli iqtisoslashtirilgan Davlat umumta'lim maktabi geografiya fani o'qituvchisi

Babayeva Inobat Otaxonovna

Buxoro shahar 11-maktab biologiyafani o'qituvchisi

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchi dunyoqarashi, tasavvurni kengaytirib, yuksak bilimli, intellektual rivojlangan shaxsni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, ertangi kunda jamiyatda farzandlarimizning munosib o'rnini belgilab beradi.

O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq, umumta'lim fanlarini o'qitishning uzluksizligi va izchilligini ta'minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 aprel, 187-son qarori qabu qilindi.

Yangi davlat standartlari ta'lim sohasidagi keng doiradagi yondashuvni va maktab subektlarini integratsiyalashuvini talab qilishni ta'minlaydi.

Muammoning dolzarbligi, o'quv jarayonidagi barcha o'quvchilar umumta'lim maktablarida o'qitiladigan fanlarning o'zaro uzviy aloqasini ko'radilar, va ularsiz tabiat va jamiyatning ko'plab hodisalari mohiyatini tushunish va to'liq o'rganish mumkin emasliklarini anglab yetadilar.

Bugungi kunda respublikamiz ijtimoiy hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlar, xalqimiz oldida turgan ijtimoiy-itisodiy, g'oyaviy-siyosiy, ta'limiy-tarbiyaviy muammolarning yechimini topish, aniq va tabiiy, amliy va texnik, ijtimoiy va iqtisodiy, fanlarni o'zaro aloqadorligi va o'zaro munosabatlariga bog'liq. Chunki, ularning

barchasi mohiyati, mazmuni, tabiati, shakli va ko'lamiga ko'ra tizimlilik xarakteriga ega bo'lib, ularga aynan mos yondashuv yordamida tadqiq etilib, yechimi topiladi. Bu o'z navbatida ta'lim-tarbiya ishida ham tizimli yondashuvdan foydalanishni ko'zda tutadi.

Fanlararo aloqadorlikning har qaysi quyi darajasi, o'rganilayotgan o'quv predmetlari doirasida ma'lum didaktik birliklar o'rnatilib, ularni o'rganish mazmunini va muddatlarini muvofiqlashtirishni ko'zda tutadi, bundan farqli o'laroq integratsion aloqadorlik asosida tashkil etilgan o'quv predmeti yoki integratsion o'rganilayotgan fanlar hodisa yoki jarayonlar yaxlit tizim shaklida har tomonlama aloqadorlik va munosabatlar nuqtai nazaridan talqin etishni talab etadi. Bu o'z navbatida hozirgi va istiqbol talablariga javob beradigan, mustaqil fikr yurituvchi va kreativ faoliyat ko'rsatuvchi, malakali mutaxassis shaxsini shakllantirishga imkon beradi. Chunki u tahsil oluvchilardan faqatgina tahlil qilish va sintezlashni talab qilish bilan chegaralanib qolmasdan, balki mavhumlashtirish, algoritmlashtirish, turkumlash, shartli belgilar yordamida ifodalash, sabab oqibatli aloqadorlikni aniklash, tahlil etish, tizimlashtirish, modellashtirish kabi yuksak darajadagi tafakkurni shakllantiradi.

Bunday o'zgarishlar shak-shubhasiz, barkamol shaxsni tarkib toptirish bilan chambarchas bog'liq.

Integratsiya umumiy ilmiy toifalarga kiradi va pedagogika falsafasidan olinadi.

Lotinchada "integratsiya" (Integration) - to'ldirish, tiklash, integer-butun so'zidan kelib chiqqib so'zma-so'z ma'nosi - ittifoq, muayyan jarayonlarning sintezlab bir butun qilib birlashtirmoq, mantiqiy yaxlit holga keltirmoq ma'nosida tushuniladi. Ta'lim mazmunini integratsiyalash deganda o'zaro uzviy aloqador, bir-birini to'ldirishni taqozo etadigan, kengaytiradigan, chuqurlashtirilgan o'quv predmetlari mazmunini sintezlash, ya'ni mantiqiy birlashtirib bir butun (yaxlit) holga keltirishni tushunamiz. "Integratsiya" tushunchasi fan va amaliyotning turli sohalarida tez-tez ishlatiladi. Shu bilan birga zamonaviy jamiyatni rivojlantirishda keng qo'llaniladi.

Bu so'z keng ma'noda integratsiyalashuv tizimi, konsepsiyasi, bilim ob'ekti, haqiqatning yaxlitligi jarayonini anglatadi. Ta'limning integratsiyalashish muammolarining turli jihatlarini zamonaviy olimlar, o'qituvchi va pedagoglarning ko'plab ilmiy ishlarida ko'rib va o'rganilib chiqilgan jumladan V.V. Davo'dov, A.V. Zaporjets, Yu.A. Samarin, D.B.

Yelkonin, B.P. Yusov, D.B. Kabalevskiy, Ye.B. Abdullin, Ye.V. Nikolayeva, N.A. Menchinskaya, Q. Yo'ldoshov, Q. Xusanboyeva, R. Mavlonova va boshqalarning ilmiy ishlarida fanlararo integratsiya mavzusiga ko'p bora to'xtab o'tishgan.

Birinchi marta, integratsiya muammosiga bo'lgan qiziqish Ya.A. Komenskiyning asarlarida: "Barchasi - eng katta, eng kichigi bir-biriga juda bog'langan bo'lishi kerak va bir butun bo'lish uchun bog'langan bo'lishi kerak"diya takidlanadi.

Dastlab, integratsiya nazariyasi falsafiy nazariya sifatida paydo bo'ldi. Biroq, nazariya bo'lishdan oldin, ya'ni, umumlashtirilgan bilimlar tizimi, qiyin yo'ldan o'tdi. Insoniyat tarixida tabiatni kuzatishdan va jamiyat hayotidan olingan dastlabki ma'lumot empirik edi. Bu kuzatish, tajriba, taqqoslash, o'lchashdir.

Biroq, ko'p asrlardan buyon to'plangan barcha bilimlarni tizimlashtirish vaqti keldi. Shunday qilib, tabiat, jamiyat va inson haqidagi hamma bilimlarni unga mos darajadagi birlashtiradigan falsafa paydo bo'ldi. Jamlangan ilmiy ma'lumotlarning hajmi odatiy doiradan tashqariga chiqqan boshlaganda, falsafa fanidan shaxsiy fanlarni "o'stirish" jarayoni boshlandi, ya'ni, fanlarni farqlash jarayoni boshlandi.

Umumta'lim maktablarida fanlararo aloqadorlikni amalga oshirishga quyidagi pedagogik shart-sharoitlar orqali erishiladi:

Umumta'lim maktablarida fanlararo aloqadorlikni amalga oshirishda texnologik ketma-ketlikdan foydalanish (maqsadlilik, loyihalashtirish, amalga oshirish, nazorat);

O'quvning yakuniy natijasini belgilovchi maqsadning qo'yilishi, fanlararo aloqadorlikni hisobga olgan holda (boshqa fanlar bo'yicha olib boriladigan darslarda shakllantirilgan tushunchalar jalb etilgan holda).

Ta'lim va ta'limga integratsion yondoshishni;

Ta'lim mazmunini loyihalashtirish;

Umumta'lim fanlarining umumiylovini;

O'quv dasturlari, metodlari, shakllari va vositalarining mazmun jihatidan o'zaro aloqalarini ta'minlash;

Fanlararo aloqadorlikni hisobga olgan holda alohida kasbiy fanlarni o'qitish metodikasini ishlab chiqish;

Fanlarning o'zaro integratsiyasi; (masalan ijtimoiy fanlar; Tarix, jamiyatshunoslik, milliy g'oya, davlat va huquq asoslari);

Fanlararo aloqadorlikni amalga oshirish natijalarining xolis tarzda baholanishini ta'minlovchi nazorat chora-tadbirlarini o'tkazish;

Fanlararo aloqadorlikni amalga oshirish uchun seminar o'tkazishning eng samarali shakli - o'rgatuvchi o'yin o'tkazish usuli hisoblanadi;

O'quvchilarning bilishga doir faoliyatini boshqarish: majmuaviy darslar, seminarlar, ekskursiyalar, konferensiyalar va h.k. shaklidagi o'qitish jarayoniga nisbatan majmuaviy yondashuv; fanlararo o'quv muammolarini jamoa tarzida hal qilish uslublarining o'quvchilarning bilishga doir qiziqishlariga mos bo'lgan individual vazifalar bilan moslashuvi; o'qitish vositalaridan ilgari olingan bilimlarni hisobga olgan holda foydalanish; o'quvchilarning bilishga doir qobiliyatlari, faolligi, qiziqishlari va aqliy faoliyatini rivojlantirish, fanlararo aloqadorlik asosida bilimlar sifatini yaxshilash:

Bilimlarni o'zlashtirish samarasini oshirish uchun fanlararo aloqadorlikni amalga oshirishni ta'minlovchi quyidagi usullardan foydalaniladi:

o'quvchilarning integral axloqiy fazilatlarini shakllantirish uchun pedagogik shart-sharoitlar;

integratsiya - shaxsiy rivojlanish bosqichi (jamiyatning, guruhning manfaatlari va ehtiyojlari asosida shaxsiylashtirishga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqaradigan);

ta'lim vazifalarini birlashtirish;

ta'lim va ta'limga integratsion yondoshish va boshqalar.

Ta'limning maqsadi o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyani shakllantirib bolaning ta'lim olish jarayonining dastlabki bosqichlaridan butun dunyoni ifodalashga o'rgatish va barcha elementlarning bir-biriga bog'liqligi haqida ma'lumot beradi.

Ta'limdagi integratsiya o'quv fanlari mazmunini konstruksiyalashga tizimli yondoshish orqali ko'rib chiqiladi. Zamonaviy didaktika va metodikada ta'kidlanishicha, o'quvchilarni o'qitish, rivojlanishi va tarbiyasining muvaffaqiyatlari ularda dunyo birligi haqida tushunchani shakllanganligini, o'z faoliyatlarini umumiy tabiat qonunlari asosida yo'lga solish zaruriyatini tushunishlari, tabiatshunoslik kursida fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarni yecha olishlari bilan bog'liq. Ta'limdagi integratsiya o'quv fanlari mazmunini konstruksiyalashga tizimli yondoshish orqali ko'rib chiqiladi.

Maktabda o'qitiladigan fanlar bo'yicha integratsiyalashuv mavzusiga qaytib, unutmazligimiz kerakki, darsni o'rganib chiqadigan o'quvchilar boshqa fanlarni o'rganishda, masalan, tarix va adabiyot, tarix va geografiya, geografiya va biologiya, iqtisodiyot va ekologiya, iqtisodiyot va kompyuter fanlari, tarix va musiqa kabi mavzularda ma'ruzalar o'qiydi. Shunday qilib, fanlararo integratsiya o'quvchilar kompetentligini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, o'quvchilarning turli fan yo'nalishlari bo'yicha mavzularni o'zaro aloqadorlikda o'zlashtirib olishlari va bir sohada bilimlarni boshqa sohalar bilan bog'lagan holda o'rganishlarini, tushunishlarini osonlashtiradi. Darslar jaryonida fanlar integratsiyalashuvi tabiiy va qiziqarli, interfaol ta'lim asosida bo'lishi kerak.

Ijtimoiy fanlar integratsiyasi bugungi kunda tarix, geografiya, adabiyot, falsafa, mantiq, huquq, siyosatshunoslik, mintaqaviy vakolat masalalari va boshqalar bilan bog'liq mavzular o'zlarining aloqa nuqtalariga ega.

Ijtimoiy fanlar misolida Zaxridin Muxamad Boburning «Boburnoma» asari o'quvchilarda Markaziy Osiyo, Avg'oniston, Xindiston xududlarining iqlimi, tabiiy geografik xududi, joylashuvi, etnoslari, diniy, madaniy tarixini bilishni mustahkamlaydi.

Bu esa o'z o'zidan o'quvchilarda tarixiy ong va tarixiy tafakkurni shakllantirish, davlatchiligimiz tarixi jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi ekanligini anglashini, dunyo xalqlari hamda ko'p millatli xalqimizning tarixi va bugungi kuniga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat hissini tarbiyalash o'quvchilarda tayanch va ijtimoiy fanlarga oid umumiy va kuchaytirilgan kompetensiyalarni shakllantiradi.

Fanlar bo'yicha integratsiyalashuvni amalga oshirishda, quyidagi usullar yordam beradi: taqqoslash, modellashtirish, tahliliy chizmalarni tuzish, iqtisodiy-ijtimoiy muammolar tahlili, tadqiqot tarzidagi tajriba va kuzatuvlar tahlili, statistik ma'lumotlar tahlili.

Ijtimoiy fanlar integratsiyasi fanlarini fanlararo aloqadorlikni amalga oshirish samaradorligining o'quv fanlarining mazmunini chuqur va har tomonlama ochib berish; o'quv dasturi, darsliklar, o'qitishning usul va shakllarini tuzishning o'zaro aloqasini ta'minlab, o'quv axborotini izchil va muntazam o'zlashtirishi.

Ijtimoiy fanlar integratsiyasi o'qituvchilariga o'quv jarayonini fanlararo aloqadorlikning mavjudligini hisobga olib loyihalashga va shu orqali o'quvchilarining o'zlashtirish samaradorligini oshirishlariga imkon beradi.

Zamonaviy umumta'lim maktablarida ijtimoiy fanlar integratsiyasi asosida o'quvchilar kompetentligini oshirish texnologiyasi asosida o'qitish, yuqori samaradorlikka erishishda nazariy va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish uchun xizmat qiladi.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Abdullayeva Dilrabo Gaybullayevna

Buxoro shahar 6-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qish darslari jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'at boyligini oshirish, nutqini o'stirish, ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishda axborot texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati to'g'risidagi fikrlar bayon etilgan.

Tayanch iboralar: Axborot texnologiyasi, savod o'rgatish, nutq o'stirish, ifodali o'qish, tovush, harf.

Mustaqil Respublikamizda bugungi kunda amalga oshirilayotgan barcha islohatlar inson manfaatlariga qaratilgan. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev bu boradagi ishlarni yanada takomillashtirishga e'tibor qaratib: "Yoshlarimiz haqli ravishda Vatanimizning kelajagi uchun javobgarlikni zimmasiga olishga qodir bo'lgan, bugungi va ertangi kunimizning hal etuvchi kuchiga aylanib borayotgani barchamizga gurur va iftixor bagishlaydi. Bu sohada olib borayotgan keng miqyosli ishlarimizni, xususan, ta'lim-tarbiya bo'yicha qabul qilingan umummilliy dasturlarimizni mantiqiy yakuniga yetkazishimiz zarur"[1], deb ta'kidladi.

Boshlang'ich sinflarda dastur talablarini to'liq bajarish va amalga oshirish uchun, birinchi navbatda, o'quvchilarda o'qish ko'nikmalarini to'g'ri va puxta egallash va albatta takomillashtirib borish zarurdir. O'qish ko'nikmalari ilk bora savod o'rgatish jarayonida shakllanib boradi, o'qitishning keyingi bosqichlarida esa takomillashadi. Ya'ni, savod o'rgatish, o'qish darslarining asosiy vazifasi o'quvchilarga tovush va harfni tanishtirish, ularning to'g'ri talaffuzini o'rgatish orqali o'quvchilarda to'g'ri, ongli, ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat [2]. Shuningdek, o'quvchilar lug'atini boyitish, bog'lanishli nutqini o'stirish, bilim darajasini boyitish, mavhum tafakkurini shakllantirish, eshitish, qabul qilish sezgisini o'stirish va mustaqil fikrlashga o'rgatishda ham bu davr mas'uliyatligi bilan alohida o'rin tutadi. Bulardan tashqari bolalarda o'zgalor nutqini eshitish, diqqatni to'plash, til

birlikmalarini farqlash, ajratish, kompyuter orqali ko'rgazmalarni ko'rastib borish, axloqiy fazilatlarini anglash kabi xususiyatlar shakllanadi. Savod o'rgatish davrida ustunchalardagi so'zlarni o'qishga o'rgatish bolalarni gaplarni o'qishga tayyorlaydi.

Ta'lim jarayonida har bir o'quvchini og'zaki va yozma nutqlarini shakllantirishda turli xil didaktik materiallardan foydalanish o'quvchilar faolligini oshiradi. O'qishda bolalar gapdagi hamma so'zlarning ma'nosini tushunmasliklari mumkin, lekin bu jarayonda o'qituvchi uning ma'no va mazmunini tushuntirib berishi lozim. Alifbe davrida o'quvchilarda yetarli o'qish ko'nikmasi bo'lmaganligi uchun, ularning diqqati faqat bir so'z ma'nosiga yoki kichik hajmli gap ma'nosiga tortiladi, matn mazmunini tushunishga o'quvchilar qiynaladilar. Bunga erishish uchun o'qituvchi har bir o'qish mashg'ulotida o'quvchilar o'qigan so'z, gap, matn mazmunini tushunib o'qishlariga e'tibor berishi kerak. O'qilgan gapning, ayniqsa, matnning mazmunini tushunishda ifodali o'qish katta rol o'ynaydi. Odatda, bolalarning o'qish ohangi so'zlashuv ohangidan farq qilmaydi. O'qishda jonlilik sezilmaydi, sun'iy ohang bilan o'qiydilar. Bu hol, so'zsiz, ifodalilikni buzadi. O'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish juda murakkab ishdir. Buning uchun o'quvchilar matnni bir marta o'qib chiqsalar, keyin o'qituvchi matnning xarakteriga qarab so'zni ifodali o'qib beradi, har bir gapni qanday ohang bilan bog'lash, gap tugaganda esa nuqta oldidan ovozni pasaytirish kerakligini tushuntiradi. O'quvchilarning ifodali o'qishlari matn mazmunining to'g'ri va to'liq tushinilishiga imkon beradi.

Bolalar gap ma'nosini tushinib oldimi yoki gapdagi har bir so'zning ma'nosini tushundimi? Bularni ham o'qituvchi bilishi kerak. Boshlang'ich sinflarda bolalarning javobi to'liq bo'lishi, bir so'z bilan "Ha" yoki "Yo'q" deb javob berishlariga o'qituvchi yo'l qo'ymasligi kerak. O'quvchilar matnning mazmunini tushunish uchun matn tarkibidagi barcha gaplar mazmuni tushunishi, ularni bir - biriga bog'lay olishi talab qilinadi. Bu esa bola uchun murakkab bo'lganligi sababli o'qituvchining savoli ularning tushunishiga yo'llanma, vosita vazifasini o'taydi. O'qituvchining bunday yordami o'quv davrining xarakteriga qarab turlicha bo'ladi. Masalan, agar alifbo davrining dastlabki bosqichlaridan boshlab bolalarga bunday savollarga javob berishga o'rgatib borilsa, keyinchalik ularga umumiyroq savollar bilan murojaat qilish mumkin.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bolalarning o'qish tezligi va o'qishdagi ifodalilik bir xil rivojlanmaydi. Ayrim o'quvchilar o'qish malakasini osonlikcha tez egallasalar, boshqalari sekin shoshilmay bo'g'inlab o'qiydilar. Buning sabablari o'z - o'zidan ma'lum, o'quvchilarda o'zlashtiruvchanlik, o'z diqqatini markazlashtirish, umumiy tayyorgarlik darajalari hech qachon bir xilda bo'lmaydi [3].

Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunda o'quvchilarning bilim olish saviyalarini shakllantiribgina qolmay ularning barcha fanlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantiradi. Ma'lumki barcha fanlarni bir - biriga bog'lab olib borishni amalga oshirishimiz mumkin. Eng muhimi shundaki, har bir matnda fikr nima haqida berilayotganini aniqlab olish va matn nazmunini to'liq tushunib yetish imkonini beradi.

Shuning uchun, o'quvchi o'qigan matni yoki hikoyasini qanchalik yaxshi va puxta tushunsa matn yuzasidan bo'ladigan savol - javoblarda mustaqil va dadil o'z javobini ayta oladi. O'qish malakalari deganda badiiy asar matnini to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qish tushuniladi. O'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalari shakllantiriladi va takomillashtiriladi.

O'qish malakasining sifatlari o'zaro bog'liq bo'lib, ularning asosi ongli o'qish hisoblanadi. O'quvchi matnni tez va to'g'ri o'qisa - yu, anglab o'qimasa yoki uning tez o'qishi natijasida boshqalar matn mazmunini tushunmasa, to'g'ri o'qisa - yu, o'ta sekin o'qisa nutq birliklari orasidagi to'xtamlarga e'tibor bermasa, matnda ifoda etilayotgan fikrni tushuna olmaydi. Muayyan tezlikda va to'g'ri o'qish ongli o'qishga xizmat qiladi, to'g'ri, tez va ongli o'qish esa ifodali o'qishning asosi hisoblanadi.

O'qish malakalarini egallash maktabda o'qitiladigan barcha predmetlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning muhim sharti hisoblanadi. O'qish faoliyatining asosiy turi bo'lib o'quvchilarning g'oyaviy - siyosiy, aqliy, estetik va nutqiy tomondan va ayniqsa, ularning

dunyoqarashlarini rivojlantirish uchun juda katta imkoniyat yaratadi. Bu jarayon esa o'qish malakalarini o'stirish va takomillashtirish ustida tizimli va maqsaga muvofiq ishlashni talab qiladi.

Xullas, boshlang'ich sinflarda barcha o'qitiladigan fanlarda turli xil ko'rgazmalardan texnik vositalardan foydalanib bilish darsning samaradorligini oshiribgina qolmay ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini shakllantiradi. Bu jarayonda barcha darslarda ko'rgazmalilikning o'rnini beqiyosdir. Bu o'z navbatida ularga fikr va mulohazalarini shakllantirishga ahamiyatli hisoblanadi. Agarda o'quvchilarda o'qish malakalari shakllanmasa o'quvchi o'qiganlari mazmunini tushunmaydi. Shuningdek, o'qiyotgan so'zlari ma'nosini tushunmagan o'quvchi ham to'g'ri o'qishga qiynaladi. Shuning uchun, o'quvchining tushunishi uchun to'g'ri va ifodali o'qishni bilishi va to'g'ri o'qishi uchun o'qiyotgan so'zlari ma'nosini tushunishi maqsadli hisoblanadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TASVIRIY SAN'AT DARSLARINI O'QITISH SIFAT-SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Xojiyeva Nasiba Baxodirovna

Buxoro shahar 6-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Yurtimizda ta'lim tizimi islohotiga ustivor vazifa sifatida qaralishining zamirida kelajagimiz, ertangi taraqqiyotimizni ko'rish istagi mujassam. Bu xalqimiz orzu-havasining buyukligidan, ertangi kunga ishonchidan darak beradi.

Murakkab, mashaqqatli, kutilmagan holatlarga boy, ammo jamiyatning zaruriy ehtiyoji hisoblangan ta'lim-tarbiya tizimini yangicha ko'rinish va yangicha mazmunda amalga oshirish, dars jarayonida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarni samarali qo'llash orqali ta'lim samaradorligiga erishish davr talabidir. Ta'lim muassasasi o'qituvchisi o'z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishini ta'minlashda asosan pedagog kadrlar salohiyati hal qiluvchi omil hisoblanadi. Demak, jamiyatdagi barcha yangilanishlarni uyg'unlashtirish uchun shaxsiy yetuklik bilan birga kasbiy kompetentlik ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu borada ta'lim-tarbiya jarayonida integrativ yondoshuvni amalga oshirish tizim yoki mavjud shakldagi yaxlit ob'ektning ichki va tashqi aloqalari, uni tashkil etish va boshqarish qonuniyatlarini bilgan holda olib borilishi mumkin. Tasviriy san'at darslarida integrativ yondashuv fanga oid bilim, ish-xarakat usullari va shaxsiy sifat hamda fazilatlarni yaxlitligini ta'minlash uchun qo'llaniladi. Integrativ yondashuv mazmunan tutash, aloqador, mantiqiy bir-birini taqozo etuvchi va bir-biriga singib chuqurlashtiruvchi va kengaytiruvchi o'quv fanlarini integratsiyalash uchun qo'llanilib, yaxlit mantiqiy mukammal bilim, ish-harakat usullari va shaxsiy sifatlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi.

Integratsiyalash alohida o'quv predmetlari chegarasida amalga oshiriladigan nazariy sintez vositasi sifatida va fanlararo sintez shaklida namoyon bo'lib, bevosita umumilmiy bilimlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi. Ingegratsiya-sintezning yuqori darajasi hisoblanadi.

Bilish jarayonida, tahlil qismlarga ajratish, sintez esa ularni birlashtirish (umumlashtirish) sifatida namoèn bo'ladi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yangi o'quv rejaları va dasturlariga o'tish davrida jamiyat va atrof-muhit o'rtasidagi aloqalarni uyg'unlashtirish, atrof-muhitga jiddiy munosabatni o'rnatish va shakllanish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Modomiki shunday ekan, "Umumta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilariga tasviriy san'at darslarining o'qitilish holati qanday ahvolda?" degan savolga yechim topishga to'g'ri keladi.

Ushbu mashg'ulotlarni o'tish jarayonida ko'p hollarda boshlang'ich sinf o'qituvchilari tasviriy san'at bo'yicha yetarli bilimga ega emasliklari ayon bo'lmoqda. Negaki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining aksariyati tasviriy san'at nazariyasini qisman bilgan holda, o'quvchiga beriladigan amaliy ishlarni mustaqil bajara olish layoqatiga ega emasliklari muammoning asosi hisoblanmoqda. Negaki, tasviriy san'at asosan amaliyotga yo'naltirilgan fan hisoblanib, har bir darsda o'qituvchining o'zi o'quvchiga shaxsiy namuna bo'lishi hamda o'quvchi bajaradigan ishni doskada o'qituvchi bosqichlar bo'yicha chizib ko'rsata olishi zarur.

Ayrim boshlang'ich sinf o'qituvchilari rasm daftarini o'quvchi uchun eng maqbul varianti A4 format ya'ni, 210 mm x 297 mm ekanligini bilmagan holda, ushbu qog'ozni o'rta qismidan ikki qismga ajratib rasm chizdirishlarini guvohi bo'lamiz. Aslida tasviriy san'at darslarida A4 o'lchamdagi rasm daftari varag'ini qalam bilan ikkiga bo'lmasdan, tasvirlanayotgan predmet yoki ob'ektning holatiga ko'ra, vertikal yoki gorizontol holatda ishlatish mumkinligini tushuntirishlari zarur.

Bunday muammolarni bartaraf etish uchun quyidagilarni tavsiya etaman:

Tasviriy san'at darsini yetarli malakaga ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'qituvchisi yoki tasviriy san'at bo'yicha mutaxassis o'tishi;

har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi tasviriy san'at tur va janrlari bilishi;

taniqli o'zbek, rus va chet el rassomlari, ularning asarlaridan namunalar bilishi;

- rangshunoslik va ranglar bilan ishlash, qalam bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishi;
- har bir darsni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ko'rgazmalilik asosida tashkil qilishi;

o'quvchi bilimini baholashda nazariy va amaliy ish toshiriqlarini real yondoshgan holda baholashi va h.k.

Buyuk pedagog K.D. Ushinskiy: *“Shubhasizki, barcha bolalar rasm chizishga qiziqadilar. Binobarin, maktab ularning ushbu foydali qiziqishlarini qanoatlantirmog'i lozim!”*- degan fikrni tahlil qiladigan bo'lsak, haqiqatan ham tasviriy san'at darslarini bolalar intiqib kutadilar.

Maktab o'quv setkasidagi 1 soatga berilgan tasviriy san'at darsi yuqorida aytilgandek, bolalarning **“foydali qiziqishlari”**ni qoniqtira olmaydi. Buning uchun ularni qiziqishlarini qanoatlantirish maqsadida nafaqat tasviriy san'at darslari yoki to'garaklar, balki boshqa o'quv fanlari negizida ham bolalarni rasm chizishga undagan holda vazifalar berib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, o'qish, odobnoma, atrofimizdagi olam darslarida matnga asoslangan holda rasm chizilsa, rus va ingliz tili darslarida yangi o'zlashtirilgan lug'at asosida rasm chizishlari mumkin.

Ushbu jarayonni amalga oshirish har bir boshlang'ich sinf o'qituvchilarining **“tasviriy savodxonlik darajasi”**ga bog'liq. Demak, ularning **“tasviriy savodxonlik darajasi”**ni oshirish esa bo'lg'usi boshlang'ich ta'lim o'qituvchilariga oliy ta'lim muassasalarida **“tasviriy san'at o'qitish metodikasi”** bo'yicha dars berayotgan hamda malaka oshirish tizimida faoliyat ko'rsatayotgan tasviriy san'at fani mutaxassislarining dolzarb masalasi hisoblanadi.

Ushbu dolzarb masalaga hech birimiz befarq bo'lmasligimiz lozim.

INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA KASBIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH

Abbosova Madina Kudratovna

Buxoro shahar 6-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan tub islohatlar jamiyatda o'ziga xos ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy rivojlanish yo'lining tanlab olinishi, jahon ta'limi standartlariga muvofiq keluvchi uzliksiz ta'lim tizimini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitni yaratadi. Ta'lim sohasida olib borilayotgan hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan davlat siyosati ijtimoiy jamiyat taraqqiyotini taminlovchi ustuvor yo'nalishlardan biridir.

Bu yo`nalishda oshiriladigan muhim tadbirlar qatorida mutaxassislarning yangi avlodni shakllantirish, ma`naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil dunyoqarashga ega, ijodiy fikrlovchi, boy milliy meros, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazish vazifalari belgilangan.

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-martdagi “O`rta maxsus, kasb hunar ta`limi muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi PQ-2829-sonli Qarorida:

1. Zamonaviy fikrlovchi pedagogik qadrlar tayyorlashga, o`quvchilarning ijodiy salohiyatining namoyon bo`lishi, individual is`tedodlarni va har bir o`quvchining qobiliyatini, bilim egallash jarayonida mustaqil faoliyat ko`nikmalarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta`lim muhitini yaratish.

2. Ilg`or mahalliy va xorijiy ta`lim muassasalarining tajribasini hisobga olgan holda ta`lim jarayonini tashkil etishning zamonaviy shakllarini joriy etish.

Matematika, ona tili, o`qish, tabiat, o`qish, tasviriy san`at, musiqa, mehnat, jismoniy tarbiya, odobnoma darslari integratsiyasi.

Boshlang`ich sinflarda fanlarni integratsiyalash dars samaradorligini oshiradi, vaqtdan unumli foydalanishga olib keladi, darsni chuqur o`zlashtirishga yordam beradi, bo`sh vaqt orttiriladi va to`garaklarga jalb etiladi.

Boshlang`ich ta`limda matematika ona tili, o`qish, tabiat, matematika, tasviriy san`at darslarini integratsiyalash mumkin. Masalan, O`zbekiston mening Vatanim mavzusini o`tishi uchun mavzu tushuntiriladi, tabiiy boyliklari va ularni qadriga etish ko`rib chiqiladi va mavzu asosida rasm ham chiziladi, Respublikamizdagi viloyatlar nomlari, ularning yer maydonlari, aholisi haqifa ham qo`shib tushunchalar berib boriladi. Bu esa bolani mavzuni yaxshi tushunib olishiga yordam beradi, kengroq va chuqurroq tushunishiga imkon ortadi, uzoq vaqt yodda saqlab qolishiga yordam beradi. Bu esa dars samaradorligini oshiradi.

Ona tili, o`qish, matematika, tabiatshunoslik, mehnat darslari integratsiya qilinsa ham yaxshi natijaga erishiladi. Bunda ham o`quvchi darsni yaxshi tushunadi. Masalan, “Maktab” mavzusi o`tilsa, mavzu o`qiladi, tushuntiriladi, joylashgan o`rni haqida ma`lumot beriladi, maktab qurilishiga olishga doir masalalar echiladi, mehnat darslarida maktabni har bir o`quvchi o`zi xuddi muxandis kabi chizmasini chizishi yoki rangli qog`ozlardan yasashi mumkin. Shunda esa darsni mukammal o`zlashtirib olishlariga imkon yaratadi. Masalan;

Maktab qurilishiga birinchi kuni 6 tonna qum, ikkinchi kuni 13 tonna qum keltirildi. Quruvchilar bir kunda 8 tonna qumni ishlatishdi. Qurilish maydonida necha tonna qum qolgan? Natijani kilogrammda ifodalang.

$6\text{ t} + 13\text{ t} = 19\text{ tonna}$ qum ikki kunda keltirilgan.

$19\text{ t} - 8\text{ t} = 11\text{ tonna}$ qum qolgan.

$11\text{ t} = 11000\text{ kg}$ qum

Javob: Qurilish maydonida 11000 kg qum qolgan.

Bu masala asosida maktab, uy rasmini chizishlari mumkin. Bola bir darsning o`zida maktab ilm dargohi ekani haqida o`rgandi, maktab haqida bildi va rasm chizdilar, maktab haqida masala echdilar, maktabning o`rni, ahamiyati haqida bilib oladilar.. Shunday qilib o`quvchi birgina integratsiya darsida juda ko`p ma`lumotlarga ega bo`ldi va uzoq vaqt esda saqlab qoladilar deb o`ylayman. Matematika, jismoniy tarbiya, tabiat, musiqa darslari mujassamlashtirilsa foydadan holi bo`lmaydi. Musiqa eshitish, mavzu yuzasidan misol echish, narsalar yasash bular hammasi darsni yaxshi chiqishiga olib keladi deb o`ylayman. Fanlarni integratsiya qilib dars o`tilganda quyidagilarga e`tibor berish kerak.

har bir dars muayyan maqsadga yo`naltirilgan bo`lishi kerak.

fanlararo aloqalarga oid tanlangan qo`shimcha material o`tiladigan mavzu bilan bog`lanishi shart.

Sinf o`quvchilari faolligini oshirish maqsadida ular bilan ishlash yo`llarini aniqlash mumkin.

4. Pedagogik va xususiy-metodik bilimlar orasidagi o'zaro integratsiyalashuvi quyidagilardan iboratdir.

1. Pedagogik turkum fanlari hamda xususiy metodik fanlar integratsiyasining didaktik sintezi va fanlararo aloqadorligi o'qituvchining kasbiy fazilatlarini shakllantirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

2. Pedagogik va xususiy-metodik bilimlarning integratsiyasi o'qituvchi tomonidan kasbiy faoliyat jarayonida texnik vositalardan foydalanish, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllanishiga yordam beradi.

O'qituvchining shaxsiy-pedagogik faoliyatidan kutiladigan va erishiladigan natijalar o'quvchi shaxsi, uning yo'nalganligi, tarbiyalanganlik holati va ijtimoiy faoliyatni tashkil etishga tayyorligi, bilim loishni davom ettirishi, aqliy va jismoniy madaniyati kabi holatlar bilan belgilanadi. Kutilayotgan natijalarning eng yuqori darajasi o'qituvchining kasbiy malakasi hisoblanadi.

O'qituvchining kasbiy-pedagogik tayyorgarligi mazmunini loyihalashtirish jarayoni asosida, yakuniy maqsadni aniqlashdan uning yakuniy natijasini loyihalashtirishgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oluvchi o'zaro mantiqiy bocqichlar o'z ifodasini topadi.

Zamonaviy o'qituvchiga xos sifatlar belgilab chiqilgan.

-shaxsiy xislatlar (bolalarni yaxshi ko'rish, ularni sevish, jamoat ishlarida faollik) -kasbga xos bilimlarga egalik (ta'lim va tarbiya jarayoni mohiyati bilan uning maqsad vazifalarini tushinishi, yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya asoslarini bilishi)

-o'z kasbga xos xislatlar (hozirgi zamon pedagogikasiga oid metodologik bilimlarni egallashi, pedagogik fantaziyaning rivojlanganligi)

-shaxsiy-pedagogik uddaburonlik (mashg'ulotlar uchun zarur materiallarni tanlay olishi, bolalarning bilish faoliyatini boshqara olish, o'quv maqsadlarini rejalashtira olishi)

-muloqatga kirisha olishi(kommunikativlik) malakasiga egalik (bolalarni o'ziga jalb eta olishi va ota-onalar bilan maqsadga muvofiq pedagogik munosabatlarni tiklashni bilishi)

-ijodiy xislatlar (o'quvchilarni tarbiyalash dasturini ishlab chiqish va uni amalga oshirish qobiliyati) larga mos o'qituvchi shaxsini kamol toptirishni davlatimiz belgilab qo'ygan.

Pedagogik mutaxassisligi-mazkur kasb doirasidagi, ta'lim natijasida egallangan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisini tavsif etuvchi, hamda ularning qo'yilishi va o'zlashtirayotgan malakasiga muvofiq muayyan kasbiy-pedagogik vazifalarni hal etishni ta'minlovchi faoliyat turi.

Pedagogik malaka-mutaxassisning ma'lum turdagi vazifani hal etishdagi imkoniyatlarni ifodalovchi kasbiy-pedagogik tayyorlanganlik darajasi va ko'rinishi.

Kasbiy faoliyat yaxlit tizim sifatida bir qancha tarkibiy qismlarni o'zida uyg'unlashtiradi. I.P. Podlasiyning kasbiy salohiyatning tuzilishiga doir tasnifidan kelib chiqib, N.M. Egamberdiyevaning pedagogik ta'limdagi kasbiy yetuklik, insonparvarlashuv va madaniy ijodkorlikning zamonaviy yo'nalishlariga muvofiq keluvchi quyidagi muhim qismlarga ajratib ko'rsatadi.

- pedagogik madaniyat;
- pedagogik ijodkorlik;
- pedagogik aql-idrok;
- chuqur kasbiy bilimga egalik;
- individual faoliyat uslubiga egalik;
- ijodiy tashabbusning rivojlanishi;
- insonparvarlikka yo'naltirilganlik;
- ijtimoiy faollik.

O'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish mazmunini integratsiyalashning quyidagi darajalari mavjud;

1. Funksiyasiga ko'ra integratsiyalash:(kasbga yo'naltirilgan, muammolilik, kommunikativlik, tashkilotchilik.)

2. Rivojlanish tendensiyasiga ko'ra integratsiyalash (ta'limning ustuvorligi, demokratlashuvi, insonparvarlashuvi, barkamol shaxsni tarbiyalashga qaratilganligi, ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi)

3. Yo'nalishga ko'ra integratsiyalash (o'qituvchi obro'sini ko'tarish, ta'lim muassasini rivojlantirish, yangi ta'lim texnologiyalarini joriy etish)

4. Tiplariga ko'ra integratsiyalash (umum-metodologik, umumilmiy, xususiy ilmiy, muammoli)

Darajasiga ko'ra integratsiyalash (yaxlitlik, didaktik sintez, fanlararo aloqadorlik.)

6. Amalga oshirish darajasiga ko'ra integratsiyalash (an'anaviy va noan'anaviy) Yuqorida ko'rsatilgan darajalarga amal qilib ishni tashkil etgan o'qituvchi faoliyati davomida yuqori natijalarga erishadi.

MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI - KIMYO DARSLARIDA O'QUVCHINI FIKLASHGA UNDOVCHI YO'L

Bobojonova Oltinoy Otoxonovna

Urganch shahar 19-IDUM, kimyo fani o'qituvchisi

O'quvchilarda kimyo faniga bo'lgan qiziqish va mehr, shu predmetga mas'uliyatli munosabat uyg'otish, kimyo fanining hozirgi davrdagi roli va o'rni haqida to'g'ri tasavvur shakllantirishni aynan o'qituvchi bajaradi. Bunday mas'uliyatli vazifani bajarish uchun o'qituvchining o'zi yangi pedagogik texnologiya va uning vazifalariga bo'lgan talablarini egallashi kerak. Kimyo fanining pedagogik funksiyasi uning insonni umumiy ta'lim olishdagi asosiy vazifalarini aniqlashdagi xususiyatlari bilan aniqlanadi. Bular:

1. Ilmiy dunyoqarash asosini tashkil qilish. 2. O'quvchi fikrini rivojlantirish. 3. O'quvchilarni amaliy faoliyatga, mehnatga nisbatan bo'lgan ta'limini davom ettirishga tayyorlash.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litseylar kimyo ta'limi standarti -kimyo o'quv predmetidan o'quvchilarga beriladigan bilimlar miqdori, o'quvchilar egallaydigan bilim, hosil qiladigan amaliy ko'nikma va malakalar hajmini ko'rsatuvchi me'yor bo'lib, umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi kimyo ta'limi negizini belgilovchi ko'rsatkichlar o'quvchilarning kimyo ta'limidan tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar majmuasidan iborat bo'lgan hujjat tariqasida tasdiqlanadi va xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim va akademik litseylarda o'quvchilar oladigan bilimlarning zarur hajmiga asos soladi, o'quvchilardagi tashkilotchilik qobiliyati, malakalari va amaliy tajribasini ruvojlantiradi. Davlat ta'lim standartlarida kimyo ta'limi sohasida quyidagicha standartlar belgilangan: Kimyo ta'limi sohasiga o'quv rejasida VII- XI sinflar uchun 408 o'quv soati ajratilgan bo'lib, o'tgan o'quv yiliga nisbatan X va XI sinflarda dars soatlarining ko'payishi kimyo faniga qo'yilayotgan talablarning oshishidan bir darakdir

Bu jarayon akademik litsey o'quv jarayonida ham davom etadi. Dars soatlarining sinflar bo'yicha taqsimoti quyidagicha:

Sinflar	VII sinf	VIII sinf	IX sinf	X sinf	XI sinf
Haftalik o'quv soati	2 soat	2 soat	2 soat	3 soat	3 soat
Yillik o'quv soati	68 soat	68 soat	68 soat	102 soat	102 soat

Ta'lim jarayonida kimyo fanining rivojlanuvchi faollik xususiyatini:

Muammoli ta'lim.

Ko'rgazma va o'qitishning texnika vositalari.

Egallangan bilimlarni doimiy nazorat qilishi.

Mustaqil ishning xilma -xilligi.

5. O'quvchilarga yakkama - yakka yondashuv kabilar yanada oshiradi. Muammoli ta'lim o'quvchini rivojlantirish manbai bo'lib xizmat qiladi. Muammoli ta'limning mohiyati va uni hozirgi ta'lim jarayoniga olib kirishning zarurati nimadan iborat?

Hozirgi fanlarning qo'shib ketishi, ilmiy texnikaning o'sishi sharoitida ta'limning rivojlanuvchi funksiyasi ham o'shib bormoqda. Ta'lim jarayoni o'quvchiga faqat tayyor bilimlarni berish bilan chegaralanmasdan o'quvchida tafakkur qirralarini o'stirish unda dialektik fikrlashni mustaqil ishlash ko'nikma -malakalarni hosil qilish

rivojlanuvchi o'qitishdir. Insonda qachonki nimaningdir mohiyatini tushinish, anglash ishtiyoqi tug'lsa shundagina fikr yurita boshlaydi, unda bilim o'rganish egallashga intilish paydo bo'ladi. Bunday intilish muammoli ta'lim jarayonida hosil bo'ladi. O'qituvchi shu jarayonni o'quvchida hosil qilgach va vazifalar nimadan iborat ekanligini anglagach endigi vazifa muammoli ta'limdan qachon va qanday foydalanishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Asosiy vazifa muammoli ta'limni joriy etish jarayonida, avvalo, ta'lim mazmunini tahlil etib chiqish va undan muammolarni ajratib tushinib olish, keyinesa ularni bir - biriga bo'sundirish darajasida tartib bilan joylashtirishdan iborat. Bu tartib tizimlilik holatini keltirib chiqaradi, tafakkur rivojlanishi uchun eng muhim sanaladi. Kimyo ta'limida o'quv muammolarini keltirib chiqarish usullari yo'llari mavjud o'quv muammolarini nazariyalar va faktlar, nazariyalar va tushunchalar, alohida tushunchalar orasidagi bog'liqlik orqali tushuntiriladi, hamda ajratib olinadi.

Muammoli ta'lim bosqichlari quyidagilardan iborat:

Birinchi bosqich - Muammoni tushunishga tayyorgarlik. Bu bosqichda bilimlarni faollashtirish, muammoni yechish uchun kerakli bilimlarni eslash fikrlash yechiladigan muammo uchun kerakligini ajratib olish:

Ikkinchi bosqich - Muammoli holatni vujudga keltirish. Bu vaziyat muammoli ta'limning eng javobgarligi muhim va murakkab bosqich hisoblanadi.

O'quvchi bu bosqichdan o'qituvchi tomonidan o'z oldiga qo'ygan muammoni muhimligini tushinishi yoki o'zidagi bilimlar bilan uni yecha olmasligini anglab yetib, yangi bilimlarga zaruriyat sezishi va shu bilimlar bilan uni yecha olmasligini anglab yetib, shu bilimlarni egalashi lozim. Muammo o'quvchiga aniq bo'lishi uning bu muammoni yechishiga imkon beradi.

Uchinchi bosqich - muammoning aniq ifodalanishi kelib chiqqan vaziyat muhitining natijasidir. O'quvchi qanday savolga javob qaytarishiga o'z kuchini qaratsin. Bilimga qaratilgan bu vazifani o'qituvchi o'quvchilar oldiga qo'ya bilishi kerak. Agar o'quvchi doimiy ravishda muammolarni yechib kelgan bo'lsa, muammolar yechimiga o'zi kela biladi.

To'rtinchi bosqich - muammolarni yechish jarayoni u bir necha pog'onada amalga oshadi: bashoratlarni ilgari surish;

har bir muammoni tekshirishning rejasini tuza bilish;
muammoning tasdiq topishi.

Beshinchi bosqich - Tanlangan yechim to'g'riligini isbotlash, agar imkon bo'lsa, amaliyotda ko'rsatish. Bunday muammoli vaziyatlarni tashkil etish o'qituvchidan katta mahorat talab etadi.

Bitta darsda muammoli harakatlarning barcha bosqichlarini qo'llash shart emas.

Muammoli harakatlarning yoki o'quvchilarni chalg'itib bilimlarining mustahkamligini sinash uchun to'g'ri natijalar ham berishi mumkin.

Xullas, o'quvchi muammo sabablarini izohlab berishga o'rgansin. Muammoli ta'limning eng samaradorligi uning rivojlantiruvchi xususiyatidir. Demak, muammoli ta'lim o'quvchi rivojlanishi uchun asosiy manba bo'lib hisoblanadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMGA ZAMONAVIY YONDOSHUV

Kodirova Nargiza Olimovna

Buxoro shaxar 6-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Yangi sharoitlardan kelib chiqib, «Ta'lim to'g'risida»gi va O'zbekiston Respublikasi qonunlariga, 2017-2021 yillarga mo'ljallangan "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi" talablariga ko'ra ta'lim tizimida tub o'zgarish va islohotlar, ta'lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini ta'minlash, ta'limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat talablarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning eng innovatsion texnologiyalarini joriy etish masalalari dolzarb mavzu sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarni hal etish ta'lim mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda chuqur bilim va dunyoqarashni hosil qilishga xizmat qiladi. Ta'lim shakli o'qituvchi va o'quvchining belgilangan tartibda, muayyan maqsadga muvofiq ma'lum tartibda tashkil etiladigan faoliyatlarining tashqi ifodasidir.

Qadim zamonlardananoq jamiyatning yetuk kishilari o'qitish ishini tashkil qilishning ijtimoiy taraqqiyot ehtiyojlariga javob beradigan shakllarini topishga uringanlar. Hozirgi ta'lim muassasalarida o'qitishning quyidagi shakllaridan foydalanilmoqda. **Dars**-o'quv ishlarining asosiy tashkiliy shakli hisoblanadi. Sinf-dars tizimi quyidagi mazmunga ega:

Har qaysi sinf yoshi va bilim darajasiga ko'ra bir xil bo'lgan o'quvchilarning doimiy guruhiga ega bo'ladi.

Dars jarayoni asosan 45 daqiqa davom etib, qat'iy jadval asosida olib boriladi.

Dars o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyat birligiga asoslangan bo'lib, bevosita o'qituvchi rahbarligida jamoa, guruhli va yakka tartibda olib boriladi.

Dars mashg'uloti o'tilayotgan va o'zlashtirilayotgan materialning mazmuniga qarab turli xil metodlar yordamida olib boriladi hamda umumiy ta'lim tizimining bir qismi sifatida, albatta, tugallangan bilim beradi va navbatdagi bilimlarni o'zlashtirish uchun zamin yaratishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ta'limni tashkil etish tizimida yakka tartibda ta'lim olish o'ziga xos o'ringa ega bo'lib bormoqda. Yakka tartibdagi ta'lim o'quvchining qiziqishi, ehtiyoji, xohishiga ko'ra muayyan fan, predmet yuzasidan chuqur bilim olish; ma'lum fan yoki predmet bo'yicha yuzaga kelgan o'zlashtirmovchilik holatini bartaraf etish, shuningdek, uzoq vaqt sog'liqni saqlash muassasalarida davolangan yoki tibbiyot xodimlari nazoratida bo'lgan o'quvchilarning o'quv dasturi talablarini bajarishlariga ko'maklashish maqsadida tashkil etiladi. Bunday usul Yaponiyaning "dzyuku" (mahorat yoki repititorlik) maktablarida ham olib boriladi va yaxshi samara beradi. Yakka tartibda ta'lim olishning asosiy ko'rinishlaridan biri sifatida **repititorlik ta'limi** keng ommalashib bormoqda. Ayni vaqtda umumiy o'rta ta'lim maktablari hamda yangi turdagi o'quv muassasalari faoliyatida o'qitishning noan'anaviy shakllari samarali natija bermoqda.

Ta'limda shaxsiy-insonparvar yondashuv: Shaxs sub'ektdir, har bir bola qobiliyatli. Pedagogik muloqotni insonparvarlashtirish va demokratiyalash:

- bolalarga muhabbat, ularning taqdiriga qiziqish;
- boladagi umidli ishonch;
- hamkorlik, muloqot mahorati;
- to'g'ridan-to'g'ri majbur qilishni bekor qilish;
- ijobiy rag'batlantirishning muhimligi;
 - bolalardagi kamchiliklarga sabrli bo'lish;
 - o'qituvchi va talaba huquqlarini tenglashtirish;
 - bolaning erkin tanlash huquqi;
 - xato qilish huquqi;
 - shaxsiy qarashlarga bo'lgan huquq;
 - bola huquqlari haqidagi konvensiyaga amal qilish;

- o'qituvchi-talaba munosabatlari usuli: ta'qiqlash emas, yo'naltirish; boshqarish emas, birgalikda boshqarish; majburlash emas, ishontirish; buyruq berish emas, tashkillashtirish; chegaralamaslik, erkin tanlashni yo'lga qo'yish.

Zamonaviy sharoitda natijalarga olib kelmaydigan to'g'ridan-to'g'ri majburlashdan metod sifatida voz kechish: - majburlovsiz, ishonchga asoslangan talabchanlik;- tug'ma qiziquvchanlikni hisobga olib o'qitish;- muvafaqqiyatsizlikka sabab bo'ladigan majburiy istakni almashtirish;- bolalarning mustaqilligi va mustaqil faoliyatini o'rnatish;- jamoa orqali bevosita talablarning qo'llanishi shulardandir.

Individual yondashuvning yangi talqinida: - o'rta o'qiydigan o'quvchilarga yo'naltirishni bekor qilish;

- shaxsning eng yaxshi sifatlarini izlash; shaxsni psixologik-pedagogik tashxis etish (qiziqishlari, qobiliyati, yo'nalganlik, Men-konsepsiyasi, xarakteri, fikrlash jarayonlarining o'ziga xosligi) ning qo'llanilishi;

- o'quv-tarbiya jarayonida shaxsning o'ziga xosliklarini hisobga olish;

- shaxs rivojini bashorat qilish (prognozlash);

- rivojlanishni, uni korreksiyalashning individual dasturlarini loyihalash muhim. O'quvchilarga mustaqil bilish, fikrlash va ijodiy izlanishga majbur qiladigan, muammoli hayotiy dalillarga asoslanadigan vaziyatli topshiriqlarni berish maqsadga muvofiqdir. O'quvchilar topshiriqlarni ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash orqali bajarishlari lozim. O'qituvchi va o'quvchi muloqotida kompetentli yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda **kompetentli yondashuv** – ta'lim va tarbiya rivojlanishi va gullab-yashnashi uchun asosiy omildir. Umumevropa namunalari asosida tuzilgan Davlat ta'lim standartlarida kompetensiyaga quyidagicha izoh berilgan.

Kompetensiya -kommunikatsiya ishtirokchilarining o'zlari tomonidan qo'yilgan aniq sabab va maqsadlarga qaratilgan turli xil xatti-harakatlarni bajarishga imkon beradigan bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlar yig'indisini ifodalaydi. Keng ma'noda kompetensiya masalaning, shuningdek, muayyan bilim sohasining mohiyatini muvafaqqiyatli hal etishda amaliy tajribaga asoslanib, bilim va ko'nikmalarni qo'llay olish qobiliyatidir.

Maktabda, ayniqsa, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni ta'lim tizimiga moslashtirish, ularda dastlabki malaka va ko'nikmalarni shakllantirishda o'qituvchining kompetentligi, har bir bola shaxsini rivojlantirishga qaratilgan oqilona pedagogik hatti-harakati va tadbirlari o'quvchilarning kelgusi ta'limga munosabatini belgilaydi. Shunday ekan, har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z oldida turgan vazifalardan kelib chiqib, darslarni zamonaviy uslublarda, oldindan kafolatlangan natijaga qaratilgan tadbirlarni ketma-ket bajarilishini loyihalashtirgan, ya'ni darsni texnologiyalashtirgan holda tashkil etishi muvaffaqiyat garovidir.

INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI REJALASHTIRISH VA LOYIHALASHTIRISH

Rasulova Karomat Durdiyevna

Olot tumani 29-maktabning Boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan buyon ulkan islohotlar va taraqqiyot bosqichini bosib o'tdi. Ushbu taraqqiyot va bunyodkorlik yo'lida barkamol avlodning o'rni juda katta. Mamlakatimiz rivoji taraqqiyotining asosi ta'lim tizimining sifatli va mukammalligi bilan ham bog'liq. Shu bois «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning maqsadi ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimini yaratishdan iborat. Ta'lim muassasalarida ta'lim jarayoni sifatini ko'rsatib beruvchi ilg'or, har tomonlama ilmiy – metodik jihatdan asoslab berilgan uslublarning – yangi pedagogik texnologiyalarning maqsadi

Respublikamizning ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan yosh istiqbolli pedagog kadrlarga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish, pedagogika va psixologiya fanlariga oid bilimlarini yanada mustahkamlash va olgan bilimlarini o'quv-tarbiya jarayonida qo'llay olishga o'rgatish, shuningdek, ularga pedagogik mahorat sirlarini ochib berishdan iborat. O'quv jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash va ulardan unumli natija ola bilish pedagogdan katta salohiyat hamda mahorat talab etadi. Kimyo fani ta'limini takomillashtirishda ham pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyos, kimyo fani asosi maktabda asoslari o'qitiladi. Bunda umumiy kimyoga kirish, atomlar tuzilishi, davriy jadval, kimyoviy birikmalar, kislota va asoslar, oksidlanish-qaytarilish reaksiyalari, elektroliz, neft, uglevododlar, spirtlar, uglevodlar, yog'lar, oqsillar mavzulari o'rganiladi.

XX asr boshlarida amerikalik faylasuf, psixolog va pedagog Djon Dyui, Gerbart didaktik tizimiga qarama-qarshi bo'lgan o'zining didaktik tizimini taklif qildi va uni Chikago maktablaridan birida muvaffaqiyatli sinab ko'rdi. Dyui darsda o'qituvchi emas o'quvchi faol bo'lmog'i lozim deb chiqdi. Darsda beriladigan bilimlar talabalar ehtiyojiga mos va ularning hohishidan kelib chiqqan bo'lishi kerak deb hisoblagan. U kitobdagi bilimlarni quruq yod olish hech narsaga olib bormaydi, aksincha, o'quvchilarni o'qishdan sovutib, tafakkurini zanglatadi deb ta'kidlagan. Dyuning ta'lim tarbiyaga qo'shgan asosiy hissasi – bu “aql yuritishning to'liq jarayoni”dir. «Texnologiya» yunoncha so'zdan kelib chiqqan bo'lib “techne” - mahorat, san'at, malaka va “logos” - so'z, ta'limot ma'nolarini anglatadi. Ta'limni texnologiyalashtirish - bu o'qitish jarayoniga texnologik yondashish asosida ta'lim maqsadlariga erishishning eng maqbul yo'llari va samarali vositalarni tadqiq qiluvchi va qonuniyatlarni ochib beruvchi pedagogik yo'nalishdir. Ta'lim texnologiyasi: bu mavjud sharoit va o'rnatilgan vaqtda belgilangan ta'limiy maqsad va ko'zlanayotgan natijalarga kafolatli erishishni vositali ta'minlovchi, muloqot, axborot, boshqaruv va o'qitishning eng qulay yo'l va vositalarining tartibli yig'indisi (ta'lim berish texnologiyasining jarayon-bayonli jihati). Pedagogik jarayonda: Pedagogik texnologiya – bu o'quv jarayonini inson va texnik imkoniyatlarini hisobga olgan holda aniq maqsad va natijaga yo'naltirilgan jarayon. Rossiya olimlaridan V.M. Monaxov: «PT – avvaldan rejalashtirilgan natijalarga olib boruvchi va bajarilishi shart bo'lgan tartibli amallar tizimidir», - degan qisqacha ta'rifni bera turib, uning asosiy xususiyatlariga e'tiborni qaratadi. «PT – o'quv jarayonini texnologiyalashtirib, uning qayta tiklanuvchanligini hamda pedagogik jarayon turg'unligini oshirib, bu jarayon ijrochisining subyektiv xususiyatlaridan uni ozod qiladi, - deydi V.M. Monaxov.

Odatdagi an'anaviy o'qitish, avtoritar texnologiyaga taalluqlidir. unda, avvalo Ya.A. Komenskiy tomonidan ifoda etilgan, didaktika tamoyillariga asoslangan o'qitishning «sinf-dars» tizimida tashkil etish nazarda tutiladi. Hanuzgacha dunyoda eng ko'p tarqalgan o'qitishning «sinf-dars» tizimi hisoblanadi. Pedagogik texnologiyaning o'quv jarayoniga olib kirish zarurligini MDHga kiruvchi mamlakatlar ichida birinchilar qatorida har tomonlama ilmiy asoslab bergan rossiyalik olim V.P. Bespalkoning fikricha, «PT – bu o'qituvchi mahoratiga bog'liq bo'lmagan holda pedagogik muvaffaqiyatni kafolatlay oladigan o'quvchi shaxsini shakllantirish jarayonining loyihasidir».

Hozirgi paytda o'zbekistonda ta'lim jarayoniga quyidagi talablar qo'yilmoqda:

-sifat, ya'ni ta'limning belgilangan darajasini egallash;

-ommaviy, ya'ni ta'limning belgilangan darajasini bir vaqtning o'zida ko'p sonli o'quvchilar egallashlari lozim;

-samaradorlik, ya'ni ta'limga sarf qilingan xarajatlar, albatta maksimal samara berishi lozim.

Buning uchun avvalo innovatsion ta'lim texnologiyalari to'g'ri loyihalashtirilishi va samarali qo'llanilishi lozimdir. Innovatsion texnologiya - pedagogik taraqqiyotni ta'minlashga qaratilgan tashkiliy faollik jarayoni (faollik, didaktik uyinlar, evristik, qreativ, muammoli, loyixalashtirilgan, AKT texnologiyalari).

Innovatsion o'qitish - 1) yangicha o'qitish tizimi. 2) o'quvchilarni yangi kiritilgan texnologiya asosida o'qitish jarayoni. Innovatsion texnologiyalarni amalga oshirishda negizida interfaol uslublardan foydalanish yotadi. Interfaol ("inter" – o'zaro, "ast" - xarakat qilmoq)- o'zaro harakat qilmoq, kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo'lishini anglatadi.

Interfaol ta'lim metodlari : Aqliy hujum, Muzyorar, Bumerang,

Yelpig'ich, FSMU, O'rgimchak to'ri, Ishbilarmonlik o'yini va boshqalar, Klaster, Charxpalak, B-B-B, Rolli o'yini, Venn diagrammasi, Kichik guruhlarda ishlash o'yini va boshqalar.

Pedagogik texnologiya – o'quv jarayoniga texnologik yondashgan xolda, oldindan belgilab olingan maqsad ko'rsatkichlaridan kelib chiqib, o'quv jarayonini loyixalashdir (M.V.Klarin)

O'zbekistonlik pedagog olim B.L. Farberman pedagogik texnologiyaga quyidagicha ta'rif beradi: Pedagogik texnologiya - ta'lim jarayoniga yangicha yondashuv bo'lib, pedagogikada ijtimoiy - muxandislik ong ifodasidir. U pedagogik jarayonni texnika imkoniyatlari va insonning texnikaviy tafakkuri asosida standart holga solib, uning optimal loyihasini tuzib chiqish bilan bog'lik ijtimoiy hodisadir.

Yapon pedagog olimi T. Sakomoto ta'rifi: "Pedagogik texnologiya – bu majmuli fikr yuritish usulini pedagogikaga singdirish, boshqacha qilib aytganda, pedagogik jarayonni muayyan bir majmuga keltirishdir". YUNESKOning ta'rifi bo'yicha, "Pedagogik texnologiya – texnika resurslari, odamlar va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan xolda ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishning xamma jarayonlarini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodi." Yuqoridagi ta'riflardan kelib chiqib aytish mumkinki, pedagogik texnologiya - bu o'quv jarayonini inson va texnik imkoniyatlarini hisobga olgan xolda aniq maqsad va natijaga yo'naltirilgan jarayon. Pedagogik texnologiyani har tomonlama puxta o'ylangan pedagogik loyixalashtirish, ta'lim jarayonini tashkil qilish va albatta o'quvchi va pedagog uchun erkin, qulay shart-sharoit yaratish orqali hamjihatlikda ishlab chiqilgan model desak buladi. Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi - bu o'qituvchi bilan o'quvchi o'quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlagan texnologiyalarga bog'lik deb hisoblaymiz, ya'ni o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, har ikkalasi ijobiy natijaga erisha olsa, o'quv jarayonida o'quvchi-o'quvchilar mustaqil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, izlansalar, taxlil eta olsalar, o'zlari xulosa chiqara olsalar, o'zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, o'qituvchi esa ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, bizning fikrimizcha, ana shu o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Har bir dars, mavzu, o'quv predmetining uziga xos texnologiyasi bor, ya'ni o'quv jarayonidagi pedagogik texnologiya - bu yakka tartibdagi jarayon bo'lib, u o'quvchi-o'quvchining extiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan loyixalashtirilgan va kafolatlangan natija berishiga qaratilgan pedagogik jarayondir.

Demak, hozirgi zamon ta'lim usullari xilma-xil, ko'p qirrali bo'lib, o'qituvchilar ana shu usullardan, mashg'ulotlardan samarali foydalana olish maxoratlariga bog'lik.

VAQT O'LCHOV BIRLIKLARINI O'RGATISHDA SHE'RIY MISRALAR, TOPISHMOQLARDAN, MANTIQUIY MASALALAR VA MULTIMEDIADAN FOYDALANISH

Azimova Muhayo Iskandarovna

Buxoro tuman 34-maktab, boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida she'riy misralar, topishmoqlar, mantiqiy masala va multimedialardan foydalanishgan holda vaqt birliklarini o'rgatish yo'nalishlari misollarda ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: vaqt birliklari, she'r, topishmoq, mantiqiy masala, multimedia.

"Vaqt o'lchovlari" mavzusini o'rganishda o'quvchilarning vaqt o'lchovining asosiy birliklari haqida aniq tushunchalarga ega bo'lishlari lozim. Bular -yil, oy, hafta, soat, minut, sekundlarni hisoblashdir. O'qituvchining vazifasi bolalarni vaqtini aniqlash uchun soatdan amalda foydalanishga o'rgatish hamda hodisaning qancha davom etganligini, boshlanishi va oxirini aniqlash bilan bog'liq bo'lgan har xil masalalarni yechishda tabel-kalendardan foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Bu mavzuni o'rganishga kirishayotganda shuni ko'zda tutish kerakki, bu mavzuda qaralayotgan masalalarning ko'pchiligi bolalar uchun mutlaqo yangilik emas, chunki bolalar bu mavzuni o'rganmasdan oldin hafta bilan tanishish bo'ladi, ular hafta kunlarining nomini, ularning tartibini, haftada hammasi bo'lib necha kun borligini biladilar. O'quvchilar oylarning nomlarini, ularning tartibini birmuncha yomonroq biladilar; oying vaqt o'lchovi birligi sifatida shakllantirish anchagina aniqlashtirishni talab qiladi. Masalan, bolalar uchun "sutka" tushunchasi mutlaqo yangi bo'ladi, ammo shu bilan birga bu asosiy tushuncha bo'lib, u orqali soat, minut aniqlanadi.

2-sinfda olib borilgan ishlarni 3-sinfda tabiiy ravishda kengaytirish va chuqurlatish bilan birga bu ishlarning 2-sinfdagiga nisbatan ma'lum darajada torayib borishini qayd qilmay o'tib bo'lmaydi. Haqiqatdan ham, bolalar 2-sinfda o'rganilgan materiallarni 3-sinfga borib kengaytiradi va mustahkamlaydi. Vaqt o'lchovlarini o'rganish vaqtini qadrlash va tejash odatlarini tarbiyalashga asos solishi lozim. O'quvchilarni vaqtlarini dars tayyorlashga, dam olishga, o'ynashga, ovqatlanishga, uyquga taqsimlashga o'rgatish lozim, ya'ni kun tartibini tuzishga va uni bajarishga o'rgatish kerak.

Dars jarayonida vaqt o'lchov birliklarini o'rganishda she'rlar, topishmoq, o'yin, mantiqiy masalardan foydalanish muhim o'rin tutadi. Shu bois dars jarayonida quyidagilardan unumli foydalanishga harakat qilaman:

MINUT 1 m-60 sek

Allo.Bu men, -ha Minut

Eshitaman, ketayapman.

Do'stim soat, sekundni ham bayramga aytganman.

Kimki meni qadrlasa, maqsadiga etadi.

Mendan unumli foydalangan bola a'lochi, qahramon bo'ladi.

SOAT 1 soat-60 min

"Chiziq-chiziq"laydi ovozi

Tinmay yangraydi sozi.

O'ylab boqchi, Qanoat,

Topding singlim, bu soat.

Minut bilan bir oiladanmiz, minut-1 soat

Topishmoqlar:

To'rtta o'g'lonning bo'lakdir o'rni

O'xshamas kiygan egniga to'ni

Nozik tili dildirar

Vaqt o'tganin bildirar

(sekund mili),

Mantiqiy masalalar asosida vaqt o'lchovlari haqidagi tushunchalarni kengaytirish.

Qanday soat vaqtini 2marta to'g'ri ko'rsatadi? (Buzuq soat)

Bitta tuxum 4 minutda pishadi. 4 ta tuxum necha minutda pishadi? (4minutda)

Ikki ot bir vaqtda yo'lga chiqdi Biri belgilangan masofani 1 soatu 30 minutda, ikkinchisi 90 minutda bosib o'tdi. Qaysi biri tez yetib kelgan? (Bir vaqtda)

Multimedialar asosida ham vaqt haqidagi tushunchalar kengaytirib boriladi:

Xulosa shuki, vaqt haqidagi tushunchalarini shakllantirishning zamonaviy usullarini hisoblashda xatolarni oldini olish maqsadida qator mashqlar sistemasini yetarli darajada tashkil etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev M.E Matematika o`qitish metodikasi. (OO`Y uchun darslik.) -- T.: "Turon iqbol" 2016. .
2. Omonov. B "Qiziqarli matematika" T-1998.
3. Toshpo`latova M. va b.q Matematika "2-sinf o`qituvchilari uchun ilg`or pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo`yicha metodik qo`llanma T-2015.
4. Abdullayeva B va b.q Matematika "3-sinf o`qituvchilari uchun ilg`or pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo`yicha metodik qo`llanma T-2016.
5. Abdurahmonova N va b.q 2-sinf Matematika darsligi T-2018.
6. Burxonov S va b.q 3-sinf Matematika darsligi T-2019.

KIMYO DARSLARIDA INTERFAOL METODLARNI TO`G`RI QO`LLASH TA`LIM SAMARADORLIGINI TA`MINLAYDI

Otajonova Mukaddas Sotimovna

Urganch shahar 18- maktab kimyo fani o`qituvchisi

Ma'lumki, interfaol metodlarning turlari ko'p bo'lib, xar bir pedagog o'z imkoniyati, dars mavzusining murakkab yoki osonligi, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan xolda ularni saralaydi va qo'llash uchun tayyorgarlik ko'radi.

Kimyo darslari o'z xususiyatiga ko'ra ta'lim oluvchilarga inson va tabiat o'rtasidagi munosabat, borliqni anglash, jarayonlarni tushunish singari bir qator hayotiy ko'nikmalarni singdirib borishi bilan boshqa predmetlardan farqlanadi.

Kimyo darslarida qo'llaniladigan interfaol metodlar dars mavzusi mazmunining o'quvchi tomonidan oson va tez o'zlashtirilishi, o'quvchi-o'quvchi munosabati orqali ta'lim oluvchilar tomonidan sodda va ravon tilda o'quv materialining bir-birlariga yetkazilinishi, ijobiy muxitning yaratilinishi kabi ijobiy jihatlari bilan an'anaviy darslardan farqlanadi.

"Yumaloqlangan qor o'yini" metodi yordamida o'quvchilarning "Metallar" mavzusida olgan ma'lumotlarini tezkor usulda baholash va bilimlarni mustahkamlash uchun asqotadi.

Sinf o'quvchilari o'tirgan partalari qatorlari asosida uch guruhga bo'linadilar. Har bir guruh o'quvchilariga metallar mavzusi asosida metallardan ishlangan buyumlar va anjomlar aks ettirilgan tarqatmalar tayyorlanadi (temir, ruh, mis, kumush, oltin, qalay va hakoza). Sir emaski, rasmlar insonning hayoliy his-tuyg'ularini rivojlantirish, bilim odishdagi hamkorlik, kuzatuvchanlikni oshirishga yordam beradi. "Metallar" mavzusi doirasida tanlangan rasmlar o'quvchilar tomonidan yangi mavzuni samarali o'zlashtirish, rasmlarni ko'rish orqali mavzu doirasidagi ma'lumotlarni xotirada yaxshiroq saqlanishini ta'minlaydi.

Ushbu kartochkalarining orqa tomoniga esa, rasmga oid bir nechta topshiriq yoziladi. Tarqatmaning ikkinchi tomonidagi topshiriqlar esa quyidagicha bo'lishi mumkin: Kimyoviy xususiyati

Fizik xususiyati

Kimyoviy formulasi.

Shu asosda savollarga tezkor javoblar beriladi. Ushbu metallar nomi bilan bog'liq bironta badiiy asar, hikoya yoki she'r bo'lsa mavzuga bog'lanadi. Ushbu topshiriq juftlik va kichik guruhlarda davom ettirilishi mumkin.

Eng ko'p qo'llaniladigan biri sifatida "Klaster" metodiga to'xtalib o'tsak. Ushbu metod pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u ta'lim oluvchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu) lar xususida erkin, ochiq o'ylash va fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalari o'rtasidagi aloqalar fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. «Klaster» metodi aniq ob'ektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning ta'lim oluvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga hizmat qiladi.

Guruh asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotlarda ushbu metod guruh a'zolari tomonidan bildirilayotgan g'oyalarning majmui tarzida nomoyon bo'ladi.

Bu esa guruhning har bir a'zosi tomonidan ilgari surilayotgan g'oyalarni uyg'unlashtirish hamda ular o'rtasidagi aloqalarni topa olish imkoniyatini yaratadi.

«Klaster» metodini o'tkazish texnologiyasi:

1-bosqich. Nimaniki o'ylagan bo'lsangiz, shuni qog'ozga yozing. Fikringizni sifati to'g'risida o'ylab o'tirmay, ularni shunchaki yozib boring.

2-bosqich. Yozuvingizning orfografiyasi yoki boshqa jihatlariga e'tibor bermang.

3-bosqich. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetmaguncha, yozishdan to'xtamang. Agar ma'lum muddat biror-bir g'oyani o'ylay olmasangiz, u holda qog'ozga biror narsaning rasmini chiza boshlang. Bu harakatni yangi g'oya tyg'ilgunga qadar davom ettiring.

4-bosqich. Muayyan tushuncha doirasida imkon qadar ko'proq yangi g'oyalarni ilgari surish hamda mazkur g'oyalar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik va bog'liqlikni ko'rsatishga harakat qiling. Foyalar yig'indisining sifati va ular o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatishni cheklamang. Misol tariqasida «Alkanlar» so'zini quyidagicha tarmoqlarga ajratish mumkin.

Stil va stil g'oyasiga muvofiq ishlab chiqilgan «Klaster» metodi puxta o'ylangan strategiya bo'lib, undan kimyo fanida ta'lim oluvchilar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin.

Demak, o'qituvchining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, qo'llash va samardorlikka erishish jarayonlarini qamrab oladi.

Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati va dars jarayoniga ijodiy yondashuvi bilan belgilanadi.

Zero, to'g'ri tanlangan metodni qo'llash dars mashg'ulotining jonli, qiziqarli bo'lishi bilan bir qatorda ta'lim samaradorligini ta'minlaydi.

“ONA TILI” VA “O‘QISH” FANLARINING BIRLASHISHI O‘QUV SOATLARINI QISQARTIRMAYDI

Kamolova DilraboRajabovna Boshlang'ich sinf

Buxoro tuman 34-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Otili" va "O'qish" fanlari ko'proq grammatika qoidalarini yodlashga qaratilgani va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirmasligi natijasida o'quvchilarda fikrni og'zaki va yozma bayon qilish va savod bilan bog'liq muammolarni yuzaga keltirdi. Shuningdek, "O'qish"

fanida “Ona tili”, “Atrof olam” va “Odobnoma” darsliklaridagi mavzu va matnlarning aynan takrori ham ko‘plab tanqidlarga sabab bo‘lib kelgan.

Pedagoglar va ota-onalarning takliflarini inobatga olib, mavjud muammolarni bartaraf etish maqsadida yangi Milliy o‘quv dasturi asosida “Ona tili” va “O‘qish” fanlari, “Ona tili va o‘qish savodxonligi” faniga birlashtirildi.

“Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanida matnni o‘qish, uning asosida mashq va topshiriqlarni bajarish orqali o‘quvchida o‘qish ko‘nikmasi rivojlanib, ona tiliga doir bilimlar shakllanadi.

Milliy o‘quv dasturida asosiy vazifa etib o‘quvchilarda o‘qib va tinglab tushunish, fikrini bayon etish, yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish belgilangan.

Respublikamiz yaqin yillarda ishtirok etadigan PIRLS baholash dasturida ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining savodxonligi mazkur mezonlar asosida baholanadi.

Finlyandiya, Buyuk Britaniya, AQSH, Turkiya, shuningdek qo‘shni Qozog‘iston va Tojikiston tajribalaridan kelib chiqib, boshlang‘ich sinflarda “integratsiyalashgan dastur asosida “Ona tili va o‘qish savodxonligi fani joriy etilishi belgilangan.

“Ona tili” va “O‘qish” fanlaridan bitta o‘qituvchi dars berishini inobatga olsak, “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanining joriy etilishi o‘qituvchi yuklamasi va ish haqiga ta’sir ko‘rsatmaydi.

Zamonaviy ta’lim tizimida fan dasturlari, o‘quv-metodik manbalar, o‘zgaruvchan va ta’sirchan usul va uslublar, axborot kommunikatsiya texnologiyalarining mavjudligi hamda takomillashib borayotgani ham pedagogik maqsad va vazifalarga erishishning muhim amaliy-uslubiy yordamchilaridir. Shunday bo‘lsa ham, bilim berish va olishning sifat darajasi hamon qoniqarsiz, faxrlantiruvchi sabablar hamon sanoqli. Ushbu holatda esa ona tili fani soatlarining qisqartirilishi nihoyatda tushunarsiz va og‘riqli!

Bu bir tomondan, umumiy o‘rta ta’lim misolida ona tili – davlat tilining nufuzi va maqomiga, jamiyat nazdidagi viqor va martabasiga muayyan darajada salbiy ta’sir etadi, yana bir tomondan, ushbu fan o‘qituvchilarining ish hajmi qisqarishiga, faoliyat samaradorligi pasayishiga olib keladi.

To‘g‘ri, bu tashabbus mavjud vaziyat va tajribalar tahlili mahsuli, puxta va pishiq o‘ylangan bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Shunday bo‘lishiga qaramay, Xalq ta’limi vazirligi tomonidan metodik jihatdan takomillashtirish soyasi ortida ilgari surilgan mazkur taklifni keng jamoatchilik jiddiy e’tiroz bilan qabul qilmoqda. Ona tili fani o‘quv soatlarining qisqartirilishi shundoq ham oqsoqlanib kelayotgan savodxonlik masalasini yana-da chigallashtirishi borasida urilmoqda.

Aslida ona tili va adabiyot fanlarining o‘quvchi shaxsini tarbiyalashdagi, ijtimoiy-ma’naviy hayotdagi ustuvor jihatlari e’tiborga olinsa, mazkur fanlarni ham chet tillar singari sinf o‘quvchilarini ikki guruhga ajratib o‘qitish zarurati kun tartibiga chiqadi. Bu borada ham soha mutaxassislari tomonidan uzluksiz ravishda taklif-tavsiyalar berib kelinmoqda. Afsuski, hanuzgacha ijobiy munosabat yo‘q!

Xo‘sh, xorijiy tilni yaxshi o‘zlashtirsin uchun o‘quvchilarni guruhlashtirish tizimi yo‘lga qo‘yilgan ekan, ushbu tajribani ona tili ta’limiga nima uchun qo‘llamaymiz? Nega ona tilini o‘qitish deganda grammatik qoidalarni nazarda tutaveramiz? Shunday fikrda ekansiz, ona tili fan dasturlarini, metodik manbalarini chuqurroq o‘rganishni tavsiya etamiz. Ularning asosiy maqsad va vazifasini teranroq anglash zarur. Shundagina mazkur fanni o‘qitish tizimini kuchaytirish, dars soatini kengaytirish, metodikasini takomillashtirish zaruratini, ijtimoiy-pedagogik ahamiyatini yetarlicha his qila olasiz.

Biz ona tili haqida fikr yuritir ekanmiz, uning, avvalo, davlat tili ekanligini unutmasligimiz, ushbu fanning o‘qitish tizimiga ayni shu jihatdan yondashishimiz maqsadga muvofiq. Ta’lim jarayoni nafaqat o‘quvchi, eng muhimi, mamlakat kelajagi uchun mas’ul avlodni tarbiyalashni nazarda tutadi. Bu omil esa ona tili fani samaradorligini oshirishning dolzarbligini belgilaydi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ONA TILINING AHAMIYATI

Rajabova Nozima Ibodovna

Buxoro tuman 34-mktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda ona tili fanininf o'qitilishi haqida ilmiy fikrlar bayon etilgan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar - Metod, nazariya, ta'limot, so'z, ma'no, usul, ta'lim, fan, predmet, yo'l, vosita, grammatika, imlo, vazifa, belgi.

Metod aslida yunoncha , , metodos" so'zidan olingan bo'lib, "bilish va tadqiqot yo'li", "nazariya", "ta'limot" kabi ma'nolarni bildiradi.[1] Metodika (yurt, "methodike") biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish metodlarining, usullarining yig'indisi yoki o'qitish usullari haqidagi ta'limot - ta'lim berish metodlari, yo'llari va vositalari haqidagi fandır.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti o'quvchilarga o'zbek tilini o'rgatish yo'llari va vositalari, ona tilini egallash, ya'ni nutqni, o'qish va yozishni, grammatika va imloni o'zlashtirib olish to'g'risidagi ilmdir.[2]

Metodika maktab oldiga qo'yilgan ta'lim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini o'rgatishning vazifalarini va mazmunini belgilaydi, ta'lim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va ta'lim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi.

Metodika fani quyidagi masalalarni o'rganadi: 1. O'qitishning vazifalari va mazm unini aniqlaydi. Nimani o'qitish kerak? savoliga javob beradi, ya'ni boshlang'ich sinflar ona tili kursining dasturlarini, ta'lim mazmunini belgilab beradi, o'quvchilar uchun darsliklar va qo'llanmalar yaratib, ularni takomillashtirib, sam aradorligi va muvofiqligini doimiy nazorat qilib boradi.[3]

2. O'qitish metodlari, tamoyillari, usullari, dars va uning turlarini, o'quvchilar amaliy ishlari - mashqlar va yozma ishlarning izchil tizimini ishlab chiqadi, ya'ni "Qanday o'qitish kerak?" savoliga javob tayyorlab beradi.

3. O'quvchilarga ona tilidan bilim berish va ko'nikma hosil qilishda ilmiy nuqtayi nazardan eng foydali shart-sharoitlar haqidagi masalalarni hal qiladi, ya'ni "Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak?" savoliga javob tayyorlaydi.[4]

Eng foydali materiallarni, metodlarni o'rganadi, tanlangan metodlarni asoslaydi, tavsiyalarni eksperimental tekshiradi. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi yuqori sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dastlabki bosqichi bo'lib, u tekshiradigan masalalarni boshlang'ich sinf o'quvchilariga tadbiquan (muvofiq ravishda) o'rgatadi. Shu bilan birga, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish masalasini hal qilishda maktabda o'zbek tilini o'rgatishga asos bo'ladigan material alohida qimmatga ega. O'quvchilarda dunyoqarash asoslarini shakllantirish ko'pqirrali jarayon bo'lib, maktabda va maktabdan tashqarida olib boriladigan o'quv-tarbiyaviy ishlarning barcha tizimida hal qilinadi.

Maktabda o'quv predmeti sifatida tilni o'rganish tizimi tilning barcha tomonlarini, ya'ni fonetikasi, leksikasi, so'z yasaliishi va grammatikasi (morfologiya va sintaksis)ning o'zaro ichki bog'lanishlariga asoslanadi. Tilning barcha tomonlari o'zaro bog'lanishining murakkabligi uning kommunikativ funksiyasida namoyon bo'ladi. Gap o'z qurilishiga ko'ra so'zdan sifat jihatidan farqlanadi: so'z o'zi alohida kelganda mustaqil ma'no anglatmaydigan morfemalardan tuziladi, gapni tashkil etuvchi komponentlar esa gapdan tashqarida ham mustaqil leksik ma'no bildiradi, ran tarkibida esa uning ma'nosi yana oydinlashadi. Gap va so'z birikmasi "qurilish

materiali" sifatida xilma-xil tuzilgan so'zdan foydalanadi. Gap uchun qator sintaktik xususiyatlar, shuningdek, tugallangan ohang ham xarakterlidir.

Kommunikativ funksiya tilning muhim xususiyati, asosidir. Bu funksiyani tilning har bir komponentga boshqa komponentlar bilan o'zaro bog'lanishda bajaradi. Har bir so'zga xos bo'lgan tovush shakli kishilarga aloqa uchun imkoniyat yaratadi. Tilning lug'at boyligi, leksikasi fikr ifodalash uchun xizmat qiladigan o'ziga xos qurilish materialidir.

Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish grammatika, imlo va unga bog'liq holda nutq o'stirish metodikasinigina emas, balki xat-savod o'rgatish, sinfda va sinfdan tashqari o'qish metodikalarini ham o'z ichiga oladi.[5]

Shulardan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani quyidagi vazifalarni bajaradi: a) boshlang'ich sinflarda ona tili kursining mazmuni, hajmi va mavjud tizimini, ya'ni kursning (xat-savod o'rgatish, o'qish, grammatika, imlo, nutq o'stirish va h.k.) dasturini belgilash va asoslash; b) o'qish va yozuvdan bilim va ko'nikmalarning shakllanishi jarayonini ham da bu jarayonda o'quvchilar duch keladigan qiyinchiliklarni o'rganish, xatolarning sababini tahlil qilish, ularning oldini olish va to'g'rilashga yordam beradigan ish turlarini ishlab chiqish; d) ona tilidan beriladigan o'quv materialini o'quvchilar aniq tushunishi va puxta o'zlashtirishiga, ularda olgan bilimlarini amaliyotda tatbiq eta olishga va o'quvchilarning umumiy taraqqiyotiga, ya'ni ularning zehni, xotirasini, kuzatuvchanligini, yodda saqlashini, mantiqiy tafakkurini, ijodiy o'ylashini, nutqini o'stirishga yordam beradigan metod va vositalarni ishlab chiqish; e) ona tilini o'rgatish bilan bog'liq holda maktablar oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish, o'quvchilarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish.

Tilning lug'at tarkibi qanchalik boy bo'lsa ham grammatikasiz u o'lik hisoblanadi. Tilning lug'at tarkibi o'z-o'zicha kommunikativ funksiyani bajarmaydi. Aloqa maqsadida xizmat qilish uchun lug'at tarkibidagi so'zlar bir-biri bilan grammatik jihatdan o'zaro bog'lanib, gap tuziladi. Mana shu tuzilgan ran opqali fikr ifodalanadi. Tilning har bir tomonining xususiyati undagi til birliklarining o'ziga xosligida namoyon bo'ladi.

Ona tili o'qitish metodikasi ta'limning turli bosqichlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlaydi, o'qishning muvaffaqiyati va kamchiliklarini belgilaydi, sababini izlaydi, xato va kamchiliklarni bartaraf etish usullarini topadi.

Ona tili metodikasi ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ona tilini o'qitishning izchillik va uzluksizligini ta'minlaydi. Maktabgacha tarbiya muassasasida, asosan, bolalarning nutqini o'stirish nazarda tutiladi. Boshlang'ich sinfda o'quvchilar nutqini o'stirishdan tashqari, ona tilidan elementar nazariy tushunchalarni amaliy o'zlashtirishlari ham nazarda tutiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yangi innovatsion usullardan foydalanish metodikasi. Jumayeva T-2017

3. O'qish darslarida yangi innovatsiyalar TDPU-2005

4. Pedagogik texnologiyalar. Abduraxmonova D.T-2008

5. Goziev Yo.Yo. "Umumiy psixologiya" 1-2-tom. Toshkent-2002y. 5. Yo'ldoshev J.

Yangi pedagogik texnologiya: yunalishlari, muammolari, yechimlari. "Xalq ta'limi", 1999 yil, 4-son, 4-11 betlar.

SINFDA O'QISH DARSLARINING TA'LIM-TARBIYAVIY AHAMIYATI VA VAZIFALARI

To'layeva Manzura Nurilloeyvna

Buxoro tuman 34 maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati haqida fikrlar ilmiy bayon etilgan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar - Ta'lim, tarbiya, vazifa, kompleks, muhit, axloq, aql, o'quvchi, mazmun, metod, material, asar, mavzu, xalq.

Sinfda o'qish darslarida ta'lim-tarbiyaviy vazifalar kompleks ravishda hal qilinadi, bolalarning atrofini o'rab olgan muhit haqidagi, shuningdek, o'quvchilarning ijobiy axloqiy sifatleri shakllanadi, ular aqliy va estetik jihatdan kamol topadilar, mustaqil ravishda bilim olish asoslarini egallaydilar. [1]

"O'qish kitobi"ni tahlil qilish fikrimizni tasdiqlaydi. Bu kitoblarning mazmuni va metodik materiallari (matni tahlil qilish uchun topshiriq va savollar, mustaqil ishlar tizimi va hokazo) o'zaro bog'liq holda boriladi. [2] Ta'lim-tarbiyaviy vazifalarni birgalikda amalga oshirish uchun o'qish darslarida matni o'qishgina emas, balki matn ustida qanday ishlash kerakligi ham muhimdir.

O'qish kitoblariga kiritilgan asarlar mavzusida Vatanimiz xalqi haqidagi bilimlar o'quvchilar sinfdan sinfga o'tishi bilan tobora chuqurlashtira boriladi. [3] Vatan, uning sharaflari o'tmishi va qahramonona hozirgi kuni o'qish kitoblarida O'qituvchi o'quvchilarning Vatan- bu, yer, suv, o'rmon, paxta-dalasi, tog'largina emas, balki, avvalo, o'z mehnati bilan el boyligiga boylik qo'shuvchi, xushchaqchaq, erkin hayot yaratuvchi, o'z-kuchi va hayotini ayamadan dushmanlardan ona yerini himoya qiluvchi kishilar xalq ekanini tushunishlariga erishadi.[4]

Sinfda o'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy funksiyasini bir jarayonga birlashtirishning sharti badiiy asar yoki ilmiy-ommabop maqolani idrok etish va tahlil qilish davomida o'quvchilarni asarning ijtimoiy mohiyatini baholay olishga o'rgatish yuzasidan o'qituvchining ko'rsatma berishi hisoblanadi. [5]

"Psixolog olim A.N. Leontyev: "So'zni yodlash va tushunishgina emas, hatto undagi g'oya-fikr va hisni bilish ham yetmaydi; bu g'oya-fikr, bu his shaxsning ichki dunyosini belgilashga yordam berishi kerak. Demak, asosiy narsa shundan iboratki, biz bergan fikr va bilim, biz bolada tarbiyalagan his-tuyg'u, biz unda uyg'otgan orzu-umid o'sha kishiniki bo'lsin", - deb ta'kidlaydi. O'qituvchi uchun eng muhimi shundan iboratki, bola o'zi oladigan bilim, unda shakllanadigan his-tuyg'u hayotda zarur va ahamiyatli ekanini tushunib yetsin. Bu o'rinda o'qish darslari alohida o'rin tutadi.

Maktab bolani o'qish malakasi bilan qurollantiradi, shuning bilan birga, kitobni mustaqil -o'qiy oladigan, uni tushunadigan, muntazam o'qib borishni talab qiladigan, ma'lum bir mavzuga doir kitoblarni tanlay oladigan, faqat qiziqarli kitoblarnigina emas, balki gazeta va jurnallarni ham o'qiy oladigan faol kitobxonni tarbiyalashi lozim.

Sinfda o'qish darslarining vazifasi:

1. O'qish malakasini takomillashtirish. O'quvchilarda yaxshi o'qish sifatleri: to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish.
2. Bolalarda kitobga muhabbat uyg'otish, kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimni olishga o'rgatish, ya'ni kitobni sevuvchi, kitob bilan ishlashni biladigan chuqur fikrlovchi, sermulohaza kitobxonlarni yetishtirish.
3. O'quvchilarda atrof-muhit haqidagi bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish, ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish.
4. O'quvchilarni axloqiy, estetik jihatdan va mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash.
5. O'quvchilar nutqini va tafakkurini o'stirish.
6. Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.

Maktabda o'qitish elementar o'qish va yozishga o'rgatishdan boshlanadi. "Alifbe"ga asoslangan holda qisqa vaqt ichida bolaga o'qish va yozish o'rgatiladi, keyin o'qish va yozish ko'nikmasini takomillashtira borib, malakaga aylantiriladi, malaka mustahkamlanadi, avtomatlashtira boriladi. Maktabda o'qitishning muvaffaqiyati savod o'rgatishning qanday tashkil etilganligiga bog'liq.

O'qish va yozish kishining nutq faoliyatining turi bo'lib, va yozuv malakasi nutqqa oid malakadir. O'qish malakasi yozuv malakasi ham nutq faoliyatining boshqa turlari bo'lgan

og'zaki hikoya qilish, boshqalar nutqini eshitib idrok etish, ichki nutq bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Malakaning shakllanishi uchun ma'lum bir faoliyat ko'p marta takrorlanishi talab etiladi. Shunday ekan, savod o'rgatish jarayonida bola juda ko'p o'qishi va yozishi zarur. O'qish uchun ham, yozish uchun ham yangi matn olinadi, chunki bir matnni bir necha bor qayta o'qish bilan maqsadga erishish qiyin, bu ko'pincha o'qilgan matnni yuzaki yodlashga olib keladi. Bundan tashqari, takroriy faoliyatda vaziyat bilan mazmunning almashinishi malakani mustahkamlashga yordam beradi, qobiliyatini o'stiradi.

Har bir- vazifani bajarishning aniq yo'li mavjud, ammo bir vazifa boshqalari bilan o'zaro bog'liq holda o'qish darslari va sinfdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida hal qilinadi. Yaxshi o'qish malakasining sifatlari deganda malakasining to'g'ri, ongli, ifodali o'qish; o'qish sifatlari va ularning malakasini takomillashtirish deganda esa takomillashtirish o'quvchilarda yaxshi o'qish malakasini shakllantirish tushuniladi. O'qish sifatlari bir-biri bilan o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ongli o'qish asosiy hisoblanadi; o'quvchi tez o'qisa-yu, anglab o'qimasa, o'zi ham, boshqalar ham matn mazmunini tushunmaydi; to'g'ri o'qish ham ongli o'qishga xizmat qiladi; to'g'ri, tez va ongli o'qish ifodali o'qishning asosi hisoblanadi.

Yaxshi o'qish malakasini egallash maktabda o'qitiladigan barcha predmetlardan muvaffaqiyatli o'qishning muhim sharti hisoblanadi. O'qish faoliyatning asosiy turi bo'lib, o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy, aqliy, estetik va nutq; jihatidan rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Bular o'qish malakasini o'stirish va takomillashtirish ustida muntazam va maqsadga muvofiq ishlash zarurligini ta'kidlaydi.

To'g'ri o'qish deganda xato qilmasdan, yanglishmasdan o'qish tushuniladi, ya'ni to'g'ri o'qish so'zning tovush-harakat tarkibini, grammatik shakllarini bo'zmasdan, so'zdagi biror tovush yoki bo'g'inni tushirib qoldirmay, ortiqcha tovush yo bo'g'in qo'shmay, harflar o'rnini almashtirmay aniq talaffuz qilib, so'zga urg'uni to'g'ri qo'yib o'qishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida so'zni talaffuz qilish va matnni tushunish o'rsatida puxta sintez bo'lmagani uchun ular o'qishda xatoga yo'l qo'yadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev Y. Eski maktabda xat-savod o'rgatish.- Toshkent, 1960.
2. Abdullayeva Q. Birinchi sinfdan nutq o'stirish. - Toshkent, "O'qituvchi", 1980.
3. Abdullaeva Q. Savod o'rgatish. Toshkent, 1983.
4. Ashrapova T., Odilova M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi.

Toshkent,
1984.

5. Ashrapova T., Hotamov N. Uchinchi sinfdan o'qitish darslari. Toshkent, 1983.

MATEMATIKA FANINI O`QITISHDAN MAQSADI

Djo'rayeva Nilufar Sharofovna

Buxoro tuman 36 maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Boshlang'ich sinfdan matematika o'qitishning tarbiyaviy, ta'limiy va rivojlantiruvchi maqsadi. Boshlang'ich sinfdan matematika kursi tuzilishining o'ziga xos xususiyatlari, uning mazmuni. Nomanfiy butun sonlar arifmetikasi, miqdorlar va ularni o'lchov birliklari, algebraik va geometrik materiallar, kasr haqida ma'lumot, arifmetik masalalar. Bu materiallarni maktab matematika kursidagi o'rni. Barcha materiallarni o'rganishdagi uzviylik. Matematik tushunchalar haqida tasavvur hosil qilishda nazariy ma'lumotlarning o'rni. Ko'nikma va malaka hosil qilishda kursning amaliy yo'nalishi. Kichik yoshdagi bolalarning bog'chadagi matematik tayyorgarligi. Boshlang'ich sinf matematikasi va matematika o'qitishning kelgusi bosqichi orasidagi uzviylik. o'quvchilarning o'quv yili oxiridagi bilim, ko'nikma hamda malakalariga qo'yilgan dastur talablari asosida har bir bosqich uchun mo'ljallangan dastur tahlili. Boshlang'ich sinfdan matematika o'qitish metodi. Metod tushunchasi. Uning turlari va tasnifi. o'quv bilish faoliyatini tashkil qilish metodi va ular orasidagi bog'liqlik. o'quvchilarning

mustaqil ishlari - o'qitish metodi sifatida. o'qitishni tashkil qilishda didaktik o'yin metodidan foydalanish. o'qitish metodining o'qitish maqsadi, mazmuni, sohalariga bog'liqligi bolalarning yosh xususiyatlariga qarab aniqlanadi. O'qitish samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan metodlar. o'quvchilar faoliyat darajasini, o'zlashtirish samarasini aniqlash metodlari. Dasturlashtirilgan ta'lim. o'quvchilarning faollik darajasiga ko'ra qo'llaniladigan metodlar. Matematika darsida yozma ishlar va ularni tashkil qilish, o'quvchining daftar yurtishini tekshirish metodlari.

Boshlang'ich sinfda matematika o'qitishni tashkil qilish shakllari. Boshlang'ich sinfda matematika darsining tuzilishi va dars tizimi. Hozirgi zamon talabiga mos dars. Darsda o'qitishning samaradorligini oshirish metodi qo'llanishi. Darsda didaktik o'yin elementlaridan foydalanish. o'qituvchining darsga tayyorligi. Mavzu mazmuniga mos o'qitish metodi, vositalarini tanlab o'qitishning tashkiliy shakl yakka, guruhlarga bo'lib, ommaviylarini, o'qitishning tarbiyaviy, ta'limiy hamda dars ishlanmasini tuzish. Problemali muammoli dars va uni tashkil qilish usullari. Ta'limning darsdan tashqari yordamchi shakllari: o'zlashtirmovchi o'quvchilar bilan ishlash; o'quvchilar uy vazifalari, uni tashkil qilishga ko'yilgan talablar; uning tekshirish metodlari; darsdan tashqari mashg'ulot turlari, o'quvchining bilim saviyasini kengaytirish, fanga bo'lgan qiziqishini orttirishdagi o'rni. Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash. Iqtidorli sinflar, litsey, gimnaziyalarining boshlang'ich sinfida matematika darslarini tashkil qilish. Boshlang'ich sinf matematikadarslarida didaktik tamoyillar: Imiylik, ko'rsatmalilik, onglilik, faollik, puxta o'zlashtirish, sistemalilik, ketma-ketlik tamoyillari.

Matematikadan dars jarayonini yoritish uchun qo'llaniladigan o'quv vositalari va ularning vazifalari. O'quvchi va o'qituvchi uchun o'quv vositalar majmuasi, ularning xususiyatlari va foydalanish metodi, unga qo'yilgan talablar. Matematikadan boshlang'ich sinflar uchun darsliklar, ularning mazmuni va tuzilishi. Turli qo'llanmalar va ulardan foydalanish. Turli vositalardan foydalanish va qo'lda yasaladigan ko'rgazmali ko'rsatmalar. Mikrokalkulyatorlar. Ularning tuzilishi va foydalanish metodikasi. Oz komplektli maktablarda matematika o'qitish xususiyatlari. Oz komplektli maktablarda matematika o'qitishni tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari. Matematika darsi. Uning dars jadvalidagi o'rni, boshqa darslar bilan aloqasi. o'quvchilarning mustaqil ishlari va ularni tashkil qilish xususiyatlari. Mustaqil ishni tashkil qilish uchun dars ishlanmasi va mashqlar to'plamini tuzish.

Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning xususiy masalalari.

Boshlang'ich sinflarda nomanfiy butun sonlarni nomerlashga o'rgatish metodikasi. O'quvchilarni maktabgacha bo'lgan davrda matematik tayyorgarlik darajasini aniqlash va ularni tartibga solish. Nomerlashga o'rgatishga tayyorgarlik. Son va sanoq tushunchasini shakllantirish, bosqichlari. Unli sanoq sistemasi xususiyatlari va uning nomerlashga asos qilib olinishi. Kotsentrlar bo'yicha nomerlashga o'rgatish metodi. Darsni tashkil qilish, ko'rgazmalilik hamda didaktik materiallardan foydalanish. Nomerlashga o'rgatishda matematik diktantning roli.

Asosiy miqdorlar va ularni o'lchov birliklarini o'rgatish metodikasi. Boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan asosiy miqdorlar: uzunlik, massa, narx, baho, masofa, vaqt, tezlik ... har bir miqdorni o'lchash, o'lchov birliklarining turlari va orasidagi bog'likliklar, amallar bajarishga o'rgatish metodiyati. Proportsional bog'langan miqdorlarni o'rgatish (masalalar yechish namunasida: masalan narx, baho, miqdor soni va boshqalar) Bularni shakllantirishda qo'llaniladigan vositalar, o'yin mashg'ulotlari tayyorlash.

Nomanfiy sonlar ustida arifmetik amallarni o'rgatish metodikasi. Arifmetik amallarni o'rgatishning umumiy masalalari. o'oshish va ayirish, ko'paytirish va bo'lish amali ma'nosini ochib berish va uni bosqichlab kotsentrlarda bajarilishini o'rgatish. Amal xossalari, komponentlari ular orasidagi bog'lanish bilan tanishtirish. Arifmetik amal bajarilishi to'g'riligini tekshirish usullari. hisoblash malakalarini hosil qilish. o'oshish va ko'paytirish jadvallari ularga mos ayirish va bo'lish hollarini o'rgatish. Og'zaki hisob usullarni o'rgatish. Yozma hisoblash algoritmini o'rgatish. hisoblash natijasini mikrokalkulyatorlar

yordamida tekshirish. hisoblash malakalarini tekshirish uchun yozma ishlar to'plamini tuzish. hisoblashda o'quvchilar yo'l qo'yishi mumkin bo'lgan xatolarni aniqlash va uni bartaraf qilish yo'llarini izlash. Og'zaki va yozma hisoblashga doir didaktik o'yinlar to'plamini tuzish, o'yin mashg'ulotlarini tashkil qilish.

Algebraik materiallarni o'rgatish metodikasi. Son va ifoda tushunchasi. Ifoda va sonli ifoda. o'zgaruvchi qatnashgan ifoda. Ifoda va munosabat belgilari. Tenglik, tengsizlik. Sonli tenglik va tengsizlik uni yechishga o'rgatish usullari metodiyati. Tenglama va uni yechishga o'rgatish usullari. Turli bog'lanishlar va ularning berilish metodlari.

Geometrik materiallarni o'rganish metodikasi. Figura (nuqta, kesma, ko'pburchak) tushunchasi haqida tasavvurni shakllantirish va ularni chizish, ayrim xossalari bilan tanishtirish metodiyati. Sodda geometrik yasash ishlari bilan tanishtirish, fazoviy tasavvurlarni rivojlantirish. Figuralarni farqlay olish, qismlarga bo'lish, qismlardan figuralar hosil qilishga, ko'pburchaklar perimetri hamda yuzasini hisoblashga, perimetr va yuza o'lchov birliklari va ular orasidagi bog'lanishga doir masalalar yechish.

Kasr tushunchasi bilan tanishtirish metodikasi. Butunning ulushi. Butunning ulushini topish. Ulushga ko'ra butunni topish. Kasr tushunchasining ma'nosi, uning elementlari. Maxraji 10 dan oshmagan kasrlarni taqqoslashning amaliy yo'nalishi. Maxrajlari bir xil bo'lgan kasrlarni qo'shish va ayirishning ma'nosi. Sonning kasr qismi va kasrga ko'ra sonni topishga doir masalalar yechish.

Arifmetik masalalar yechishga o'rgatish metodikasi. Masala va uning elementlari. Masalaning matematik tushunchalarning ma'nosini ochib berishdagi o'rni. Masala tuzish va uni yechish. Sodda va murakkab masalalar. Masala yechishga o'rgatish bosqichlari va uning mantiqiy asosi. Masalalar turlari va ular ustida ijodiy ishlash. Kontsentrlar bo'yicha masalalar yechish ustida ishlash. Masala yechishga o'rgatishning umumiy usullari ustida ishlash. Turli mavzuda masala yechayotganda o'quvchilar yo'l qo'yadigan xatolar va ular ustida ishlash metodi. Muammoli masalalar turi va yechishga o'rgatish metodi. Tafakkurni, mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi, hayotiy mazmunga ega bo'lgan she'riy topishmoq tarzidagi masala ustida ishlash (tuzish va yechish). Masala ustida ijodiy ishlashga o'rgatish. Iqtisodiy masalalarga doir hisoblashga oid sodda masalalar.

Matematika o'qitish metodikasining taraqqiyoti tarixi hamda uning kelajakda takomillashuvi va rivojlanish yo'llari. Matematika o'qitish metodikasining paydo bo'lishi, taraqqiyot bosqichlari asoschilari. Hozirgi zamonda bu fan taraqqiyoti yo'nalishlari va davr talabi. Fanningistiqboli. Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishning taxminiy mazmuni va pedagogik texnologiyasi.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar Mutaxassislik fanlaridan amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishning vazifalari.

DTS va dastur, darslik mazmuni va ular orasidagi uzviylikni ta'minlash. Manfiy bo'lmagan butun sonlarni raqamlashga o'rgatish metodikasi ochib beriladi.

Nomanfiy sonlar ustida arifmetik amallarni o'rgatish metodikasi. 10 ichida nomerlash jarayonida qo'shish va ayirish amallari bilan tanishish «Yuzlik» va «Minglik» mavzusida nomerlash metodikasi bilan tanishish.«Ko'p xonali sonlar» mavzusida nomerlash metodikasi.

I sinf matematika kursining nazariy to'plam asosi. Darslik va dasturlar tahlili Birinchi o'nlik sonlari bilan tanishishda didaktik tomoyillardan foydalanish. 10 ichida qo'shish va ayirish amallari bilan tanishishda didaktik jarayonlarni amalga oshirish.

Geometrik material bilan tanishishga bag'ishlangan dars uchun turli variantlarni tuzish. (1-sinf). I sinf matematika kursida "tenglik", "tengsizlik", "tenglama" tushunchalari (didaktik tahlil).

I va II sinflarda ikki amalli murakkab masalalarni yechishni o'qitish.

II sinf matematika kursida matematik ifodalar.

II sinfda geometrik materialni o'rganish metodikasi

Butun nomanfiy sonlarni nomerlashni o'rganish metodikasi ("o'nlik" va "yuzlik" kontsentrlari).

Butun nomanfiy sonlarni nomerlashni o'rganish metodikasi ("minglik" va "Ko'p xonali sonlar" kontsentri).

"o'nlik" kontsentrida arifmetik amallarni o'rganish.

"Yuzlik" kontsentrida arifmetik amallarni o'rganish (birinchi mashg'ulot). "Yuzlik" kontsentrida arifmetik amallarni o'rganish (ikkinchi va uchinchi mashg'ulotlar).

"Ming" kontsentrida arifmetik amallarni o'rganish

"Ko'p xonali sonlar" kontsentrida arifmetik amallarni o'rganish.

Kasrlarni o'rganish metodikasi.

Sinfda geometrik materialni o'rganish metodikasi. Shaklning yuzi. Asosiy kattaliklarni o'rganish metodikasi.

"o'nlik" kontsentrida masalalar ustida ishlash metodikasi. "Yuzlik" kontsentrida masalalar ustida ishlash metodikasi.

"Ming" kontsentrida masalalar ustida ishlash metodikasi

"Ko'p xonali sonlar" kontsentrida masalalar ustida ishlash metodikasi (birinchi mashg'ulot).

DTS va dastur, darslik mazmunini tashkil etish xususiyatlari.

Laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar

Boshlang'ich sinflarda matematikadan laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etishning vazifalari. DTS va dastur, darslik mazmuni va ular orasidagi uzviylikni ta'minlash. Manfiy bo'lmagan butun sonlarni raqamlashga o'rgatish metodikasi. 10 ichida nomerlash jarayonida qo'shish va ayirish amallari bilan tanishish

«Yuzlik» va «Minglik» mavzusida nomerlash metodikasi bilan tanishish

«Ko'p xonali sonlar» mavzusida nomerlash metodikasi. Asosiy miqdorlarni o'rganish metodikasi. «O'nlik» mavzusida arifmetik amallarni o'rganish «Yuzlik» mavzusida arifmetik amallarni o'rganish metodikasi. 18 ichida bir xonali sonlarni o'nlikdan o'tish bilan qo'shish. 18 ichida bir xonali sonlarni o'nlikdan o'tish bilan ayirish. «Minglik» mavzusida arifmetik amallarni o'rganish

«Ko'p xonali sonlar» mavzusida arifmetik amallarni o'rganish. Algebraik materiallarni o'rganish metodikasi. «Tenglik», «Tengsizlik», «Tenglama» tushunchalari. 1-sinfda geometrik material bilan tanishishga bag'ishlangan dars uchun turli variantlarni tuzish. Kasrlarni o'rganish metodikasi. Shaklning yuzi. Hajmlarni hisoblash. «O'nlik» mavzusida masalalar ustida ishlash metodikasi. «Yuzlik» kontsentrida masalalar ustida ishlash metodikasi «Ming» kontsentrida masalalar ustida ishlash metodikasi. «Ko'p xonali sonlar» kontsentrida masalalar ustida ishlash metodikasi

Kurs ishi loyixasini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar.

Kurs ishi loyixasining maqsadi talabalarni mustaqil bitta mavzu bo'yicha ishlash qobiliyatini rivojlantirish, olingan nazariy bilimlarni qo'llashda amaliy ko'nikmalar hosil qilish, pedagogik amaliyotda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini hosil qilishdir. Kurs ishi loyixasi mavzulari bevosita boshlang'ich sinf matematika kursi bilan bog'li' holda aniq bir mavzu bo'yicha belgilanadi.

Tanlangan mavzular fan mazmunini qamrab oladigan darajada bo'lishi:

Asosiy miqdorlar ustida ishlash metodikasi Vaqt haqida tasavvurlarni tarkib toptirish va ularning o'lchov birliklari bilan tanishtirish. metodikasi

2.Uzunlik va yuza o'lchov birliklarini o'rgatish metodikasi

3.Arifmetik amallarni o'rgatishning umumiy masalalari. Yuzlik mavzusida arifmetik amallarni o'rgatish, qo'shish va ayirish, ko'paytirish va bo'lishga o'rgatish metodikasi

Ko'paytirish va bo'lishga o'rgatish metodikasi..

Minglik mavzusida masalalar yechishga o'rgatish metodikasi.

Ko'p xonali sonlar kontsentrada mavzusida masalalar yechishga o'rgatish metodikasi.

Har bir talabaga alohida mavzu beriladi. Talaba berilgan mavzu bo'yicha olingan bilimlar tadbirini qo'llay olishi ko'rsatiladi.

Mustaqil ishni tashkil etishning shakl va mazmuni. Darslik va o'quv qo'llanmalarining (ularning to'la ta'minlanganligi taqdirda) boblari va mavzularini o'rganish. Tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruza qismlarini o'zlashtirish. O'qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimlari bilan ishlash. Fanning boblari va mavzulari ustida ishlash.

Matematika o'qitish metodikasi fanidan nazariy va amaliy mashqulotlar o'tish davomida talabalarni ijodiy jarayonga yo'naltirish, ularni tahlil qilish, mustaqil ishlashga o'rgatish, mashqlar bajarish. Badiiy asarlarni estetik-g'oyaviy jihatdan tahlil qilish, klassik asarlar matni ustida ishlash, adabiy jarayonni kuzatib borish. Malakaviy amaliyotni o'tish chog'ida yangi texnika, jihozlar, keng ko'lamlil ilmiy ish olib borishga qulay jarayonlar va texnologiyalarni o'rganish. Talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq holda fanning muayyan boblari va mavzularini chuqur o'rganish.

Tanlangan mavzular fan mazmunini qamrab oladigan darajada bo'lishi:

1. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni tashkil qilish.

2. O'qitish metodlari. Metodlar tasnifi. Og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlar.

3. O'quvchilarning fikrlari yo'nalishiga ko'ra farqlanuvchi metodlar: induksiya, deduksiya va analogiya metodlari.

4. Boshlang'ich sinflarda masala yechishga o'rgatishning vazifasi, turlari, tayyorlov bosqichi uning tuzilishi va u bilan tanishtirish metodikasi.

5. O'nlik mavzusida masalalar yechishga o'rgatish metodikasi.

Yuzlik mavzusida masalalar yechishga o'rgatish metodikasi va hokazo

Dasturning informatsion – uslubiy ta'minoti.

Matematika o'qitish metodikasi fanini oqitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari, pedagogik va axborot – kommunikasiya texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutilgan.

boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi faniga tegishli ma'ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezitasion va elektron – didaktik texnologiyalardan foydalanish.

konsentlar bo'yicha "Aqliy hujum", " Klster" va boshqa pedagogik texnologiya metodlaridan foydalanish nazarda tutiladi.

ONA TILI DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Djo'rayeva Nilufar Sharofovna

Buxoro tuman 36 maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Respublikamizda keyingi yillarida olib borilgan ta'lim sohasidagi islohotlar bevosita o'quv jarayonini yangilangan dastur va standart talablariga javob beradigan zamonaviy darslar asosida tashkil etishni taqozo etmoqda.

Boshqacha qilib aytganda zerikarli darslar o'rniga darslarni tashkil etishga mas'uliyat bilan yondashadigan, kasbiy bilimdon, metodik mahoratga ega, mas'uliyatli, zamonaviy, interfaol pedagogik texnologiyani mukammal o'zlashtirib olgan, innovatsiyalar asosida ta'limni tashkil eta oladigan o'qituvchilarga talab oshib bormoqda.

Bugun ta'lim-tarbiya jarayoniga alohida maqsad qo'yilgan. Bu o'quvchilarga ijodiy jihatdan o'z-o'zlarini namayon qilishlari uchun imkoniyat yaratish va ularda ijodiy-shaxsiy sifatlarning shakllanishiga ko'maklashishdan iborat. Shu boisdan ham, bugungi kunda o'quvchilarning faolligini oshirish, bilimlarini yaxshilash maqsadida ta'lim samaradorligini oshiruvchi pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Nima uchun bugungi kunda pedagogik texnologiyaning nazariy asosini yaratish va amaliyotga ta'lim berish zaruriyati tug'ildi? «Pedagogik texnologiya» nimani anglatadi?

Yangicha ta'lim tizimini qurish, pedagogik jarayonga Yangi ta'lim texnologiyalarini kiritish, o'quvchi-yoshlarni, talabalarni mustaqil, ijodiy ishlashga, erkin fikrlashga o'rgatish, pedagogik jarayonlarda noan'anaviy, qiziqarli, faol innovasion usullarni qo'llashni hozirgi kun talabi taqozo qilmoqda. Xo'sh pedagogik jarayonlarda bu usullardan qanday foydalanish kerak? Noan'anaviy, qiziqarli, faol, innovasion usullarning qanday turlari mavjud? Mazkur savollarga beriladigan javoblar ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga oid dolzarb muammolarni hal etishga yordam beradi.

O'qitish jarayonlarida noan'anaviy ta'lim usullaridan: «Konferensiya darsi», seminar darsi, «Aralash darslar», «O'yinchoqlar yordamida dars o'tish», «Kasbga bog'lab dars o'tish», «Badiiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish», «Evrifa(o'ylab top)»; ta'limning qiziqarli faol usullaridan: «Kichik va katta guruhlarda ishlash», «Roli o'yinlar», «Sahna ko'rinishi», «Krossvordlar echish», «Zakovat savollari», «test sinov topshiriqlari», «Turli tarqatma materiallardan foydalanib dars o'tish», «Sinkveyn o'yinlari»; shuningdek, ta'limning innovasion (yangi) usullari» Modifikasiyalashgan ta'lim», «Improvizasiya», «Aqliy hujum», «Debat», «tang'iqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi usul», «Klaster usuli», «Muammoli vaziyat», «Muayyan holat, vaziyatni o'rganish, tahlil qilish», «Har kim harkimga o'rgatadi», «Nuqtai nazaring bo'lsin», «Multimedia vositalaridan foydalanish» va boshqalarni qo'llash muhimdir.

Improvizasiya – tayyorgarliksiz bayon etish usuli bo'lib, o'qituvchi talabalarga savol yoki topshiriq beradi va darhol uning javobini tayyorgarliksiz tushuntirib berishlarini so'raydi. Bu usulning afzalligi shundaki, talabalar o'z shaxsiy fikrlariga, lunoqarashiga ega bo'ladi, ularning og'zaki nutqi rivojlanadi, har bir savol-topshiriqlarni xotirada tez-tez tahlil qila olish ko'nikmalari shakllanadi.

Yuksak darajadagi aqliy va ijodiy harakatni talab qiladigan “Aqliy hujum” metodini o'tkazishdan oldin metodni o'tkazuvchi qatnashchilar uchun etarli darajadagi qulay tashqi muhitni yaratish lozim bo'ladi: ularni qulay joyga o'tkazadi, xonani shamollatadi, sokin musiqadan foydalanadi, g'oyalarning generatorlariga kofe yoki salqin ichimliklar ulashadi va hokazo. Qatnashchilarning aqliy va emocional holatini ko'tarish uchun “Aqliy hujum” rahbari etarli darajada erkin va demokratik holda auditoriya bilan muomila qiladigan bo'lmog'i lozim. Aqliy toliqishni oladigan psixologik mashqlarni o'tkazish mumkin. Masalan, maxsus bo'limlar talab qilinmaydigan masala yoki vaziyatlarni echish mumkin.

Shundan keyin “Aqliy hujum” metodini o'tkazishning bevosita shartlariga o'tish mumkin bo'ladi. ekranda: - maqsadlar: reja va qoidalar aks ettiriladi.

Bu tadbirlarga amalga oshirishga 10 daqiqagacha vaqt talab qilinadi.

Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'limning asosini tashkil yetadi. Boshlang'ich ta'limda asosiy davr savod o'rgatish davri hisoblanadi. Savod o'rgatish jarayonida o'quvchilarga tovush va harflarni qay darajada singdirish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Hozirgi davr talabiga asosan har bir pedagog o'z mashg'ulotlarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil yetishi taqozo yetiladi. Shuning uchun har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z mashg'ulotlarida o'quvchilarga chuqur bilim berishi uchun innovasion metodlardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

Quyida biz savod o'rgatish davrida «Improvizasiya» va «Klaster» metodlarining turli ko'rinishlaridan namunalar keltirmoqchimiz.

“Aqliy hujum” metodining shiorini tanlash. Iloji boricha “Aqliy hujum”ning shioridan foydalangan ma'qul. Chunki aynan shu shior mutaxassislar komandasini g'oyalarning tezlik bilan tug'ilishiga jalb qiladi. Metodni o'tkazuvchi ekranda bir qancha shiorlarning variantlarini tavsiya qiladi. Masalan,

Biz masalani echamiz va muammolar qolmaydi!

Muammo o'ta murakkab, biz uni hal qilamiz!

Har qanday muammo yagona to'g'ri echimga ega. Agar biz uni topolmasak dahshat bo'ladi!

Har qilinmagan muammo asabni taranglashtiradi, kayfiyatni tushiradi, vijdonni qiynaydi. Vahima bizga yarashmaydi!

Muammolarni hal qilish ko'nikmasini shakllantiramiz!

“Klaster” metodi. “Klaster” (g'uncha, bog'lam) metodi pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u o'quvchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu)lar xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bema'lol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalarni o'rtasidagi aloqalar to'g'risida fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. “Klaster” metodi aniq ob'ektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sinaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning o'quvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich sinflarning, nafaqat ona tili darslarida balki boshqa har qanday dars turlari davomida yangi pyedagogik texnologiyalarni qo'llash, noan'naviy dars usullaridan foydalanish, ta'lim-tarbiya jarayoniga yangicha

XIVA XONLIGINING SIYOSIY TARIXI

Hamroyeva Mahfuza Salimovna

Buxoro tuman 36 maktab o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada xiva xonligining siyosiy tarixi yoritib o'tilgan hisoblanadi.

Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar - Xorazm, hudud, Eron, shoh, noib, harakat, shahar, xon. shayx, markaz, hokimiyat.

1510-yilda Shayboniyxon vafotidan so'ng Xorazm hududi Eron shohi Ismoil tomonidan bo'ysundirildi. 1510-1512 yillarda Xorazmni Eron shohining noiblari idora qildilar. Ammo, 1512-yilda Xorazm hududlarida eroniylarga qarshi halq xarakatlari boshlandi. Ushbu harakatga Vazir shahrining (Ustyurtda, Ko'xna Urganchdan 60 km uzoqlikda joylashgan bu shaharni XVasrda o'zbek xonlardan bo'lgan Mustafaxon barpo etgan) qozisi Umar Shayx boshchilik qildi. Qo'zg'olonchilar Xorazmning Vazir, Urganch, Xiva, Xazorasp shaharlaridagi eroniy noiblar va ularning qo'shinlarini qirib tashladilar. [1]

1512-yillarda Xorazmning obro'li shayxlaridan bo'lgan Shayx Ota avlodlari ko'chmanchi o'zbeklarning Berka sulton avlodidan bo'lgan Elbarsxonga maktub yo'llab, uni Xorazm taxtiga taklif qildilar. Elbarsxon taxtga o'tirgach, eroniylarni mamlakat hududidlaridan butunlay haydab chiqarib, amalda mustaqil xonlikka asos soldi. U mamlakat hududlarini hozirgi Turkmanistonning janubiy qismi, Eronning shimolidagi Seraxs viloyati, Mang'ishloq, Abulxon, Durun hisobiga ancha kengaytirdi. Ammo, o'zbek sultonlari va shahzodalar o'rtasida siyosiy birlik yo'q edi. Tez orada ular o'rtasida hokimiyat uchun o'zaro kurashlar avj olib ketdi. Ushbu kurashlardan foydalangan. [2] Buxoro hukumdori shayboniy Ubaydullaxon 1537 - 1538-yillarda, qisqa muddat Xorazmni egallashga muvaffaq bo'ldi. Mag'lubiyatga uchragan Avanishxon oilasi bilan shayboniylar tomonidan qatl etildi.

Ubaydullaxonning hukumronligi uzoqqa cho'zilmadi. Ubaydullaxon zulmiga chiday olmagan xorazmliklar Anushaxonning vorislari boshchiligida buxoroliklarga qarshi qo'zg'olon ko'tardilar. Ubaydullaxon 1538-yilda yana Xorazmga qo'shin tortdi. Xazorasp bilan Xiva shaharlari oralig'idagi Kardaronxos degan joyda Buxoro qo'shinlari mag'lubiyatga uchradi. Shayboniylardan ozod bo'lgan Xorazmda endi ichki kurashlar avj olib ketdi.[3] Shuningdek,

Urganch, Kat, Yangi shahar, Xiva, Xazoraspi kabi shaharlar va viloyatlar hukmdorlarining markazdan qochuvchi harakatlari kuchayib, ular amalda o'zlarini mustaqil hisoblar edilar. Ayrim shaharlar bir vaqtning o'zida ikkita hukmdor tomonidan (mas., Xivada Po'lat Sulton va Temir Sulton) boshqarildi.

O'zaro kurashlar ayniqsa Elbarsxon va Anushaxon avlodlari o'rtasida kuchayib ketdi. XVI asrda Abdulg'oziy ma'lumotlariga ko'ra, bunday kurashlar natijasida qisqa muddatga hokimiyatdan o'nlab xonlar almashganlar. Natijada markaziy hokimiyat deyarli inqirozga uchragan edi. O'zaro kurashlar va siyosiy tanglik, o'z navbatida iqtisodiy hayotning ham izdan chiqishiga sabab bo'lgan edi.

XVI asrning ikkinchi yarmida Xojimxon (Xoji Muhammadxon, 1558-1593, 1598-1602 yy.) hukmronligi davrida Xorazmdagi o'zaro urushlarga biroz barham berilib tinchlik va osoyishtalik o'rnatildi. Sug'orish va dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo sodiq ishlariga jiddiy e'tibor qaratilib, tashqi savdo hamda munosabatlar rivoj topdi. Xojimxon hukmronligi davrida poytaxt Urganchdan Xivaga [Xivaning poytaxtga aylanganligi sanasi to'g'risida - 1556 y, 1598 y, 1602-1621 yy., 1611-1611 yy., 1610-1612 yy., 1557-1603 kabi fikrlar mavjud] ko'chiriladi (ayrim manbalarda XVI asrning 70-yillarida, ayrimlarda esa 90-yillarda). Bunga asosiy sabab Amudaryo o'zanining o'zgarib Kasbiy dengizga oqmay qo'yishi natijasida Urganch va uning atroflaridagi suv tanqisligi bo'lsa, ikkinchidan, Xivaning bu davrda siyosiy va iqtisodiy mavqei ancha kuchayib, asosiy savdo markaziga aylanishi yana bir sabab edi. [4] Poytaxt Xivaga ko'chirilganidan so'ng davlat ham Xiva xonligi deb atala boshlandi.

Bu orada Buxoro hukmdori Abdullaxon II Shayboniylar davlatini qayta tiklashga muvaffaq bo'lib Xorazm hududlarini yana Shayboniylar tasarrufiga olish uchun harakat boshladi. Chunonchi, bir necha yurishlardan so'ng 1593-yilda Xorazm yana Shayboniylar qo'lga o'tdi. Abdullaxondan mag'lubiyatga uchragan Xojimxon Xivani tashlab bir guruh navkarlari bilan Eronga qochdi va shoh Abbos saroyidan panoh topdi. 1598-yilda Abdullaxon II vafot etganidan so'ng Hojimxon shoh Abbosdan ruhsat olib Xorazmga qaytdi. Yangi sharoitda u Urganch bilan Vazirni boshqarishni o'ziga olib Xiva bilan Katni Arab Muhammadxonga, Hazoraspi Isfandiyor Sultonga berdi. 1600-yilda Hojimxon Urganch va Vazir qal'alari boshqarishini Turkiyadan kelgan o'g'illariga topshirib, o'zi Xiva kichik o'g'li Arab Muhammadxon bilan qoladi. 1601-yilda Hojimxon 83 yoshida vafot etgach, taxtga uning o'g'li Arab Muhammadxon (1602-1623 yy.) o'tirdi.

TARIX DARSLARIDA INNOVASION TEXNOLOGIYALAR – DARS SAMARADORLIGINI OSHIRUVCHI OMIL SIFATIDA

Boltayeva Nafisa Ziyodilloevna

Buxoro tuman 34 maktabning tarix fani o'qituvchisi

Hozirgi zamon o'qituvchisining asosiy fazilatlaridan biri - o'z kasbiga sadoqatligi, g'oyaviy e'tiqodligi, iymonligi, bolajonligi, o'z fanini mukammal bilishi va sevishi kabi xislatlari orqali boshqa kasb egalaridan ajralib turadi. Chunki, ta'lim muassasasida ta'lim-tarbiya ishining yuqori saviyada olib borilishi o'qituvchiga va uning kasbiy tayyorgarligiga bog'liq.

O'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan muhim talablardan biri pedagog o'zi o'qitayotgan predmetni chuqur bilishi bilan birga, uning o'qitish metodikasini o'zlashtirib olgan bo'lishi zarur. O'qitayotgan predmetning nazariyasini chuqur bilishi, uni qiziqarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi o'quvchilarning shu fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'qituvchining obro'yini ko'taradi.

Tarix darslarida qo'llaniladigan metodlar o'quvchilarni fan asoslarini chuqurroq o'zlashtirib olishlarini ta'minlaydi. Keling, amaliy ish faoliyatimizda qo'llab kelinayotgan ba'zi metodlarning tarix fanlarida qo'llanilishi xususida to'xtalib o'tsak.

«FSMU» metodi

Mazkur metod o'quvchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur metodni umumlashtiruvchi darslarda, yoki darsning mustahkamlash, o'tilgan mavzuni so'rash, uyga vazifa berishda bosqichlarida foydalanish tavsiya etiladi.

Ma'lumki, qadimgi Yunoniston afsonalari kattayu kichikni birdek qiziqtiradi. Mazkur ta'limiy o'yin vositasida o'quvchilar filmlar va o'qilgan afsonalari asosida Qadimgi yunonlar xudolariga xos bo'lgan xususiyatni belgilar yoki chiziqchalar qo'yish orqali aniqlab berishadi.

Mosini toping!

"Oliy xudo"	GEFEST
"Jangari ayol"	AFINA
"Marhumlar saltanati xudosi"	APPALON
"Dehqonchilik va hosildorlik ilohasi"	AID
"Quyosh xudosi"	DEMETRA
"Zevsning o'g'li, yorug'lik, musiqa va she'riyat xudosi"	GEYA
"Dengiz hukmdori"	ZEVS
"Temirchilar va hunarmandlar xudosi"	GELIOS
"Yer ilohasi"	FYEMIDA
"Adliya ilohasi"	POSEYDON

O'quvchilar mavjud kalit so'zlar asosida o'zi to'g'ri deb hisoblagan javobni belgilashgach, o'qituvchi tomonidan oldindan tayyorlab qo'yilgan jadval yoki taqdimot namoyish qilinadi. O'quvchilar esa, o'z bilimiga ramziy ma'noda baho qo'yishadi.

Har bir pedagog kompetentli xodim sifatida bugungi davr talabiga mos ravishda jamiyat taraqqiyotidagi ta'lim-tarbiya jarayonining ahamiyatini anglab yetib, o'quvchilarning dars mashg'ulotlarida faolligini jadallashlashtirish uchun pedagogik texnologiyalarni to'g'ri tanlay olishni bilishi maqsadga muvofiqdir. Zero, jahon va milliy tajribalarida mavjud innovatsion ta'lim-tarbiya texnologiyalardan xabardor bo'lish va ulardan kasbiy faoliyatda foydalanish kompetentli pedagog shaxsining ijobiy sifatlaridan biri sanaladi.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР

Sharipova Olima Latipovna

Игры – путешествия усиливают впечатление, наблюдательность, обращают внимание детей на то, что находится рядом, не быть равнодушным к тому, что происходит в природе (воспитательный аспект). В этих играх используются многие способы раскрытия познавательного содержания в сочетании с игровой деятельностью. Их можно применять и на уроках изучения нового материала, по принципу самообучения, т.е. так, что они сами направляют ученика на овладение знаниями и умениями.

Сюжетно-ролевая игра является одной из форм обучения, обеспечивающей школьнику активную позицию в учебной деятельности. Такие игры отличаются от игр-упражнений и игр-путешествий тем, что инсценируются, а учащиеся играют определенные роли. В таких играх дети отражают различные стороны жизни (социальные переживания, экономические, сельскохозяйственные и т.д.), особенности взаимоотношения взрослых, уточняют свои знания об окружающей действительности. Отличительным признаком ролевой игры является наличие ролей, сюжета, игровые действия.

Приведем ряд методических рекомендаций по разработке и использованию дидактических игр.

Определенные методические знания и умения помогут правильно провести дидактическую игру. Эти знания помогают применить наилучший вариант дидактической игры на том или ином этапе урока. К дидактическим играм следует готовить детей заранее, учитывая, прежде всего, время проведения, некоторые атрибуты и правила. Это позволит заранее настроить детей на игру и творчески подготовиться к ней.

Дидактические функции игры должны обеспечить достаточно широкую, но сильную творческую и мыслительную деятельность учащихся в области биологии и смежных дисциплин, соответствовать возрастным особенностям, степени подготовки и развитию кругозора учащихся. Игру следует начинать с более простых заданий, постепенно переходя к более сложным. Задания должны содержать элементы увлекательности и давать возможность принимать несколько вариантов ответов, в том числе и нестандартных.

Атрибуты должны быть красивыми, яркими, загадочными, необыкновенными. Наглядность должна быть простой и емкой, эстетически правильно выполненной. Ошибки должны быть исключены, т.к. это снижает интерес игры, авторитет учителя. Наглядность, применяемая в процессе дидактической игры, должна носить больше схематический характер, нежели изобразительный.

Игры лучше всего проводить в быстром темпе, чтобы каждый ученик с максимальной активностью мог участвовать в игре. При этом необходим предварительный расчет продолжительности каждого этапа игры и обязательное его выполнение в процессе игры.

Нельзя оставлять без внимания группу наблюдателей; необходимо наделить их важной ролью арбитра; следя за игрой, арбитр делает выводы, дает оценку ходу событий, но не в коем случае не производит персональных оценок адрес играющих – арбитр выступает сторонним наблюдателем ситуации и высказывает свои впечатления от увиденного. Лучше проводить дидактическую игру выразительно и эмоционально. Это

обеспечивает интерес детей, желание слушать, участвовать в игре, быть активным участником.

Учитель, как ведущий игры, постоянно активизирует работу пассивных учащихся. Иногда бывает полезно ввести в правила игры поощрительные и штрафные баллы. Средства и способы, повышающие эмоциональное отношение детей к игре следует рассматривать не как самоцель, а как путь, ведущий к выполнению дидактических задач.

Учителю следует не допускать снижения интереса у детей к игре, субъективности в нечестности. Необходимо умело регулировать ход игры.

Кроме этого, учитель, дополняя игру своими элементами, должен включить различные варианты геймов, разминок, дающие возможность проигрывающей команде подтянуться. Если не учитывать этих рекомендаций, то проигрывающая команда с большим отрывом теряет интерес к игре, а чаще всего отказывается от игры.

Во время игры необходимы дисциплина и порядок. Во время игры старайтесь обеспечивать нормальный психолого-педагогический климат. Между педагогом и детьми должна быть атмосфера уважения, взаимопонимания, доверия, сопереживания. Тон лучше сохранять доброжелательным, лояльным.

Используя дидактические игры, лучше не допускать перенасыщения учебного процесса игровой деятельностью, т.к. слишком частое применение дидактических игр на уроке приводит к ситуации, когда ученики будут воспринимать курс изучения биологии, как игру в целом.

Желательно иметь систему разработанных дидактических игр, не раз опробованных на уроках биологии, с учетом ранее допущенных ошибок, если они имели место.

Эффективность использования дидактических игр зависит от всех перечисленных советов. Грамотное проведение дидактических игр обеспечивается четкой организацией, знанием методики проведения.

Нужно отметить, что применение дидактических игр в процессе обучения имеет определенные ограничения.

В классах с ярко выраженной активностью учащихся на уроке и высоким уровнем их работоспособности больший интерес вызывают игры, имеющие возможность продемонстрировать эрудицию, смекалку, сообразительность и быть первым по знаниям изучаемого материала. В таких классах мы не проводим игры, целью которых является запоминание тех или иных понятий, законов, явлений, т.к. у учащихся хорошо развиты внимание, память и подобные учебные действия у них не вызывают затруднения.

Дидактические игры чаще применяем при углублении ранее полученного материала в 5–6-х классах, т.к. учащимся нравятся такие уроки, они с удовольствием включаются в игру.

В старших классах дидактические игры применяются реже, т.к. изучение биологии происходит у учащихся более осознанно. Чаще используем сюжетно-ролевые игры, т.к. они содержат проф. ориентационную информацию. Для проведения таких игр требуется более тщательная подготовка как с нашей стороны, так и со стороны учеников. Учитывая эти особенности, мы используем их 1-2 раза в год.

При объяснении нового учебного материала мы не увлекаемся большим количеством дидактических игр, т.к. образовательная значимость темы, ее научность, не должны быть замаскированы игровыми, занимательными функциями и атрибутами. Очень часто именно они, как более яркий фактор, останется в сознании и памяти ученика, а научность темы будет потеряна. При объяснении нового материала применяем игры с использованием историко-логического подхода, чтобы ученики могли

представить и ощутить уровень развития науки на тот период, и следовали бы логике этого или иного открытия.

Мы не проводим дидактические игры длительные по времени, они утомляют учеников, т.к. требуют большой отдачи. Лучшего и более эффективного результата в процессе обучения биологии помогают добиться игры, непродолжительные по времени проведения (5-10 мин). Это могут быть анаграммы, монограммы, загадки, игры с сигнальными картами и т.д.

Дидактическая игра как способ обучения помогает нам сократить время на проверку знаний большого количества учащихся, а в условиях сельской школы – всех учащихся. За 5-10 мин в ходе игры появляется возможность проконтролировать степень усвоения материала. Например, игра “Хлопки”. Мы задаем вопросы, требующие однозначного ответа. Учащиеся на положительный ответ хлопают дружно в ладоши, на отрицательный – сидят тихо. Таким образом, на одни и те же вопросы отвечает одновременно весь класс, нам достаточно легко проследить ответы всех учащихся, когда наполняемость класса маленькая. Если класс большой, то можно игру провести по рядам, по вариантам, по группам и т.д. Мы должны помнить, что чем больше класс, тем труднее провести игру, и труднее проследить результат. В конце урока игра может носить поисковый характер. В системе уроков по теме важно подобрать игры на разные виды деятельности: исполнительскую, воспроизводительную, преобразующую, поисковую.

NAZMNING TARAQQIYOTI

Jo' rayeva Marziya Qobulovna

Buxoro tuman 36- maktab Ona tili va adabiyot o' qituvchisi.

Annotatsiya - Ushbu maqolada mustaqillik davr nazmining taraqqiyoti haqida ilmiy qarashlar bayon qilingan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib dalillangan.

Kalit so'zlar - Mustaqillik, ma'naviyat, poydevor, nazm, xalq, istiqloq, shoir, she'r, vazifa, tarix, yangilanish.

Mustaqillikning ma'naviy poydevorini mustahkamlashda hali oldimizda g'oyat ma'suliyatli vazifalar turibdi. Istiqloq adabiyoti xalqimiz ongi dunyoqarashidan sifat o'zgarishlarining, umumilliy - ijtimoiy uyg'otishning estetik ifodasi deyish mumkin. Bugungi tarixiy yangilanishlar ildizini millatning erk - ozodlik uchun olib borgan g'oyalardan, vatanparvarlikdan holi tasavvur qilish mumkin emas. erksevarlik g'oyalari, erk - ozodlik ideali, iymon salomatligi, e'tiqod butunligi, Vatan kamoli, istiqloq adabiyotining mag'zini tashkil etayotir. Istiqloq adabiyoti, xususan she'riyatning muhim fazilatlarini o'ziga xos xususiyatlarini belgilab beruvchi bir qator etakchi tendentsiyalar ko'zga tashlanayotir. Chunonchi, milliatning o'zligini anglashi, o'zlikni qadrlash va ulug'lash, milliy iftixor tuyg'ularini shakllanishida poetik tafakkur madaniyatning sifat o'zgarishlari, rivojlanishining muhim xususiyati namoyon bo'ladi.

A. Oripov she'riyati tom ma'noda milliy she'riyatdir She'riyatdagi vositalarning milliylikiga, milliy tuyg'ularini deklarativ ravishda ta'kidlanishdangina ifodalanib qolmaydi. Chinakam milliy shoirning har bir milliy she'ri, har bir satri chuqur milliy ruhga cho'lg'angan, millat, milliy tafakkur nafasi ufurib turgan, milliylik singib ketgan bo'ladi. Oltmishinchi yillarning o'rtalarida yozilgan "Men nechun sevaman O'zbekistonni", "Sarob", "Yuzma-yuz", "O'zbekistonda kuz", "Biznikilar", "Bahor", "Minorai kalon tepasidagi laylak", "Sovg'a" kabi she'rlarida va "O'zbekiston" qasidasida milliy o'zlikni anglash, O'zbekiston istiqloqi, xalq va Vatan taqdiri, "million egatlarga sotilgan o'zbek"ning dardu-hasratlari, muammolari ilk bora o'tkir qilib qo'yiladi. Bu she'rlar uchun umumiy bir ohang, umumiy g'oya, bu hurlik, milliy uyg'onish g'oyasidir. [1] Umuman, xalq uning dardu tashvishi, O'zbekiston mavzusi shoir

ijodida ayricha bir muhabbat bilan qalamga olinadi. Ona yurt - jonajon O'zbekiston Abdulla Oripov eng baland maqomlarda qalamga olgan mavzudir. Mustaqillik istiqloq yillarida shoir ijodi yangi pog'onaga ko'tarildi, xalq va yurt tashvishi haqidagi o'ylar yanada teranlashdi. [2] "Shoir qalbi" (1998 yil) she'rida shoir o'zi bir umr sevib kuylangan yurtga bo'lgan teran tuyg'ularini quyidagicha izhor etdi:

Yurtda ne muborak ishlar bo'lg'uvsi,
Undan shoir qalbi shavqqa to'lg'uvsi...
Uning har go'shasi jahondir menga,
Toshloq yo'llari ham ravondir menga...
Mavjiga nogahon kimdir tosh o'tgay,
Zarbi yuragimning tubiga botgay...
Gar sen daryo bo'lsang - irmog'ingdirman, Lat esang, og'riqli barmog'ingdirman.
Shu o'rinda shoira sifatida men ham o'z she'rimni sizlarga namiyon qilishni joiz topdim.
Men o'tgan umrimga achinmay qo'ydim,
Taqdirda ne borki, bariga ko'ndim.
Yig'ladim, chidadim bardoshli bo'ldim
Alloh bergan taqdirga men rozi bo'ldim.
Farzandlarim bor, shukur qilaman,
Duoga qo'l ochib, baxtin so'rayman.
Gohida kulaman, to'lib yig'layman.
Axir men onaman, chidab yashayman.
Hali kunlar keladi, quyosh kuladi,
Farzandlarim yetuk inson bo'ladi.
U kunlar kelishin kutib yashayman.
Taqdirga tan berib, kulib yashayman.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mustaqillik istiqloq yillarida shoir ijodi yangi pog'onaga ko'tarildi, xalq va yurt tashvishi haqidagi o'ylar yanada teranlashdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muhammadaliyev B., Nazm kuychisi. Guliston - 2011. -67-69b.
2. Safarxo'jayev O., Ibodullayeva M., Mustaqillik davri adabiyoti. Urganch - 2004.

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHDA PSIXOLOGIK TRENING (O'YIN) MASHQLARIDAN FOYDALANISH

Ixtiyarova Iroda Mansurovna

Buxoro shaxar 11-umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Mamlakatimizda kadrlar tayyorlashning dolzarb va katta istiqbolli yo'nalishlaridan biri o'sib kelayotgan yosh avlod orasidan iste'dodli, qobiliyatli va zukko bolalarni saralash, ularni zamonaviy maktablarda boyitilgan, mazmunli dasturlar asosida o'qitish, ularga keng imkoniyatlar yaratib berish va tez fursatda xalq ho'jaligining turli sohalari uchun malakali mutaxassislarni yetishtirishdir.

Insoniyat o'zining ijtimoiy taraqqiyot jarayoni davomida tafakkur mahsuli bo'lgan g'oya ham mulk ekanligini aniq va ravshan anglab yetdi. Intellektual mulk deb ataladigan bu boylik, har qanday turli sohalarning turli ko'rinishida o'z ifodasini topmasin, bu jamiyat taraqqiyotining asosiy omili, ma'naviy va moddiy boyligidir. Shunday ekan, ta'lim muassasalari o'quvchilar orasida asosli ravishda iqtidorlilarni tanlab, ularni layoqati, qobilyati va qiziqish yo'nalishlariga qarab u yoki bu sohaga, kasb - hunarga to'g'ri yo'naltirish ta'lim tizimi mutaxassislarining oldida turgan eng asosiy vazifalaridan biridir. Bu ayniqsa umumta'lim maktablarida bolalardan o'zining u yoki bu shaxsiy sifatleri bilan ishlash

jarayonida yaqqol ko'rinadi. Bulardan biri iqtidorli bolalarni saralash, ular bilan ishlash, qiziqishlari, qobiliyatlarini o'rganish, iqtidorlikni rivojlantirishdir.

Ana shu masalalarni hisobga olib, pedagog va psixologlarimizga amaliy yordam berish maqsadida o'quvchilarga turli xil kasb hunarlar haqida ma'lumotlar berish va kasbga yo'naltirish ishlarini amalga oshirishga ko'maklashish uchun quyidagi psixotrening mashg'ulotlaridan foydalanishni tavsiya etamiz.

1 mashq "Tanishuv"

Maqsad: Treningda qatnashish uchun o'quvchilarni ruhiy moslashtirish, kasblar bilan bog'liq fikrlash tezligini rivojlantirish.

O'tkazish qoidasi: Qatnashchilar doira shaklida o'tirishadi. Trenerning ko'rsatmasi bilan har bir qatnashchi navbat bilan o'z ismini aytishi va ismining bosh harfi bilan boshlanadigan biror bir kasbni qo'shib aytishi kerak. Masalan Davron –doktor, Farida – farrosh, To'lqin traktorchi va hokozo yoki biror kasbga tegishli bo'lgan buyumlarni aytish mumkin: Botir – bolta, Anvar -avtomobil, Munira- mashina va hokozo. Bu qo'shib aytilgan narsalar qaysi kasbga tegishli ekanligini bolalar birgalikda topadilar.

2 mashq "Kasblar olami"

Maqsad: O'quvchilarga kasb turlari haqida ma'lumot berish.

O'tkazish qoidasi: Bu trening ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda trener kasblar olami yozilgan plakatni doskaga osib qo'yadi. Endi har bir o'quvchi o'zi yoqtirgan kasbni qaysi kasb yo'nalishiga kirishini va bu kasbning boshqa kasblardan afzal va o'zi uchun qulay tomonlarini imkoni boricha aytib ko'radi. Agar o'quvchining bergan javoblari sayozroq bo'lsa trener fikrlarni to'ldirishga yordam beradi.

3-mashq "Kasbiy sifatlar"

Maqsad: O'quvchilarda ma'lum bir kasbni egallash uchun qanday sifatlarga ega bo'lish kerakligini tushuntirish.

O'tkazish qoidasi: Trener turli xil kasblar yozilgan kartochkalarni doira, to'rtburchak, kvadrat, zigzak shaklida qirqib chiqadi va ularni aralashtirib, o'quvchilarga tarqatadi. O'quvchilar bu shakllarni birlashtirish orqali yana guruhlariga ajraydi. So'ngra har bir guruh o'z shakllarini birlashtirganda biror bir kasbning nomi paydo bo'ladi masalan: o'qituvchi, injiner, oshpaz vaxokozo. Endi har bir guruh o'zlariga tushgan kasb egasi uchun zarur bo'lgan sifatlarni birgalikda topib vatman qog'ozga tushiradilar masalan: Oshpaz pazanda, ozoda, xushmuomila, mehnatkash, yaxshi didli, izlanuvchan vaxokozo. Bu mashqni bajarish davomida o'quvchilarda nafaqat kasblar balki, shu kasblarga xos bo'lgan fazilatlar haqida ham tushunchalari kengayadi. Guruhlar ishni yakunlaganlaridan keyin yana guruh ya'zolaridan bir kishi bajargan ishlarini boshqa guruhlariga namoish etadi. Bu mashqda ham boshqa guruh a'zolari tomonidan savollar berilishi va qo'shimcha fikrlar bildirilishi mumkin.

4-mashq "Havfli daryo "

Maqsad: O'quvchilarga ma'lum bir kasbni egallashda uchrashi mumkin bo'lgan muammolar va ularni yengib o'tish uchun lozim bo'lgan ruhiy va jismoniy sifatlarni tarbiyalash.

O'tkazish qoidasi: O'quvchilarga besh xil kasbga tegishli bo'lgan rasmlarni tarqatish orqali guruhlariga bo'linadi. Masalan: oq xalat, shprits, dori yoki ketmon, paxta, qovun vaxokozo. Avvalgi guruhlar almashib ketadi. Trener avvaldan tayyorlab qo'yilgan vatman qog'ozga daryo va uning ikki tarafida yuqoridagi rasmlarga tegishli bo'lgan kasb nomini daryoning bir tarafiga ikkinchi tarafiga bitiruvchi deb yozib qo'yadi. Endi har bir guruh shu kasb egasi bo'lish uchun o'quvchiga nimalar halaqit berishi mumkinligini birgalikda topib daryoning o'rtasiga (masalan yaxshi bilim olmaslik, kasbni to'g'ri tanlamaslik, shaxsiy sifatlarni tarbiyalanmaganligi, iqtisodiy masalalar vaxokozo) yozib chiqadilar. So'ngra shu muammolarni hal qilish uchun nima qilish kerakligini to'rtburchak shakldagi karchochkalarga (masalan: yaxshi o'qish, izlanish, uz ustida ishlash vaxokozo) yozadilar va bu kartochkalarni

daryoning o'rtasiga navbat bilan yopishtirib, ko'prik yasaydilar. Ish yakunlangandan so'ng yana har bir guruh sardorlari o'z ishlarini doskaga yopishtirib, uni izohlab beradi boshqa guruh ishtirokchilaridan tushgan savollarga shu guruh a'zolari bilan birgalikda javob berib fikrlarni to'ldiradilar.

5-mashq "Kasblar o'rtasidagi muomala"

Maqsad: O'quvchilarda kasbiy sifatlarni shakllantirish va muomila madaniyatini tarbiyalash.

O'tkazish qoidasi: Qatnashchilar doira shaklida o'tiradilar va har bir ishtirokchi yana o'zi tanlagan kasbni yana bir karra aytib o'tadilar. Trener har bir kishi o'zining o'ng tomonida turgan sherigining kaysi kasbni tanlaganini so'raydi o'ng tomonda o'tirgan sherigining kasb egalari bilan o'zi tanlagan kasb o'rtasida qanday bog'liqlik bo'lishi mumkinligini o'ylab ko'radilar. Vaqt yakunlangandan so'ng navbat bilan o'zi o'ylab ko'rgan masala bilan o'ng tomondagi sherigiga murojaat qiladi. Bu murojaatga qarab ikkinchi ishtirokchi javob qaytaradi vaxokozo oxirgi ishtirokchi mashqni yakunlaydi. So'ngra trener muloqot jarayonida kim o'zini qanday xis qildi, kim nimada qiynaldi, treningdan kim nimani oldi bularni so'raydi va bu xis tuyg'ular muxokama qilinib, kerakli tavsiyalarni beradi.

ABULG'OZIXON DAVRIDA XIVA XONLIGIDAGI MANSABLAR

Xadjayeva Vazira Ubaydullayevna

Buxoro shahar 17-maktab tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada Abulg'ozir Bahodirxon davrida Xiva xonligida mavjud bo'lgan mansab va unvonlar haqida ma'lumot beriladi. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar - O'zbek, urug', marosim, taxt, boshqaruv, saroy, martaba, amaldor.

Ma'lumki, Xiva xonligida unvonlar orasida eng kattasi inoq edi. Odatda inoqlar eng qudratli o'zbek urug'laridan tayinlangan hamda ular xonning eng yaqin maslahatchilari bo'lgan. Inoqlar yirik amaldor, ya'ni urug' boshlig'i hisoblangan. Abulg'ozirxon tantanali marosimlarda o'tirish uchun inoqlarga o'z yonidan to'rtta joy ajratgan. Inoqlar biy, sulton, mingboshi kabi unvonlarni ham olganlar. XX asr boshlariga kelib inoqlar bek martabasiga tushib, oliy saroy amaldorlaridan ma'muriy mansab egalariga aylanadilar.

Otaliq - urug' oqsoqoli. Inoq boshliq to'pa (guruh) ga birlashgan urug' boshlig'i. Xonning eng yaqin maslahatchilaridan biri bo'lgan. Otaliq qilich va pichoq taqib yurgan. [1]

Biy - saroy unvoni. Inoq va otaliqdan keyingi martaba. Biy qabila va urug'ning boshlig'i hisoblanib, ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi turkiy xalqlarning, jumladan o'zbeklarning urug' oqsoqollariga beriladigan unvon edi. XVII-XIX asrlarda biylar yirik o'zbek qabila va urug'lariga boshchilik qilib, faqat markaziy hokimiyatga itoat etganlar. Biy unvoni avloddan avlodga meros qilib qoldirilgan.

Amir ul-umaro - Amirlarning amiri, Xiva xonligida XIX asrning o'rtalarida ta'xis etilgan. Sayid Muhammadxon bu unvonni birinchi marta o'zining akasi Sayid Mahmud to'raga bergan edi. Muhammad Amin inoq hukmronligi davrida amir ul-umaro uning akasi Fozilbiy edi. O'shandan keyin amir ul-umaro unvoni hech kimga berilmagan. [2] Qo'shbegi - Xiva xonligida saroyning oliy mansablaridan biri bo'lib, moliya va soliq yig'ish ishlarini bajargan. Qo'shbegining maxsus devoni hamda unga tobe etuvchi amaldorlari bo'lgan.

Mehtar - katta, ulug' degan ma'noni beradi. Mehtar saroy xizmatkorlarining boshlig'i vazifasini bajarib, xonga yaqin kishilardan va xon urug'iga mansub a'yonlardan tayinlangan. Mehtarning ham o'z devoni bo'lib, yer solig'i "solg'ut" to'plash ham uning xizmatiga kirgan.

Beklarbegi - Qoraqalpoq va ko'chmanchi xalqlarning oqsoqollariga beriladigan faxriy unvon. Beklarbegining vazifasi ularning o'z urug'laridan yig'iladigan xarajatlarning to'g'riligini

tekshirib turish va ularni to'la ravishda xazinaga topshirish ustidan nazorat qilishdan iborat bo'lgan. Bu lavozimga amaldorlar odatda xonning qarindosh-urug'laridan tayinlangan.

Bek - XIX asrda Xiva xonligining ijtimoiy-siyosiy hayotida beklar ancha katta rol o'ynaganlar.

Bek - xon va davlat arboblarning qarindoshlariga, farzandlariga beriladigan faxriy unvondir.

Parvonachi - xon saroyidagi oliy vazirlardan biri. Parvonachi saroyning ichki va tashqi ishlarida ham faol qatnashishi mumkin bo'lgan. U arzu-shikoyatlarni xonning huzuriga olib kirib, javobini qaytargan. Shuningdek, parvonachi xonning formonlarini saroy a'yonlariga yetkazib turgan. [3]

Eshikoqosi - saroy darvozalarini qo'riqlash ishlarini boshqargan. Oybolta uning mansab alomati bo'lgan. Hukmdor saroyda bo'lgan vaqtda eshikoqosi uni qo'riqlash bilan shug'ullangan. Eshikoqosi arzo'ylarning nima xususda kelganlarini surishtirib, ularni saroydagi tegishli amaldorlar tomoniga jo'natar edi. Faqat juda muhim xabarlar bilan kelgan kishilargina xon huzuriga kiritilgan.

Saroyda darvoza ortida turadigan qorovullar va maxsus darvoza qo'riqchilaridan tashqari xonni qo'riqlaydigan tunqator yoki tunotarlar, ya'ni, kechasi bilan xonni qo'riqlab chiqadigan xizmatchilar ham bo'lgan.

Mahram - ishonchli xizmatkor, sidqidildan xizmat qiluvchi saroy ichkarisidagi xodim ma'nolarini anglatadi. Mahramlar xonga yaqin kishilar hisoblangan. Davlat boshqaruvida ular bevosita xonning maslahatchilari bo'lishgan. Mahramlar xonning oromxonasiga kirish huquqiga ega bo'lganlar.

Xiva xoni saroyida yana quyidagi unvon, mansab va vazifalar mavjud bo'lgan: oftobachi, buxchabardor, soatbardor, kitobdor, mo'zabardor (xon poyabzalini beruvchi), sharbatdor, mahram boshi (yuqori lavozim hisoblangan), to'shakchi, karnaychi, surnaychi, jarchi, oshmehtar (xon va saroy oshxonasi boshlig'i), sorbon (tuyachilar), kamon xalfa (ovchi, qushchi), merganlar, sayis (ot boquvchi), ko'mirchi, kuchanchi (egar-jabduqchi), tamakisoz, loykash, kulol, xodimchi, ro'molchi, selobchi (jom ushlab turuvchi), poyaki (chilimchi), aravachi, noschi, qilichkor (qilich va shamshir yasovchi), oshpaz, tovoqchi, darakchi (otchopar), jirchi (ashulachi), yo'huvchi (duradgor), devon (mirza), mushrif (ozuqa yig'uvchi), bojbon (zakotchi) va boshqalar. Ularning barchasi saroy xazinasidan maosh olganliklari haqida ma'lumotlar bor. Saroydagi umumiy tartibni arbob nazorat qilgan.

TARIX FANINI O'QITISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI

Ro`ziyeva Surayyo Bahriddinovna

Buxoro shahar 9-maktab tarix fani o'qituvchisi

TARIX — 1) tabiat va jamiyatdagi har qanday rivojlanish jarayoni. Shu ma'noda olamning yaratilish Tarixi, Yer T. i, barcha fanlar Tarixi va b. tushuniladi; 2) insoniyat va uning mahsuli bo'lgan tamaddunlar rivoji, jamiyat va davlatlar o'tmishi taraqqiyoti jarayonini o'rganuvchi fan.

Tarix fani — insoniyatning butun o'tmishi davomida jamiyat hayotida sodir bo'lgan voqea-hodisalar, jarayonlarni (jamiyat rivojini) yaxlit bir tarzda o'rganadi. Tarix fani ijtimoiygumanitar fanlar (falsafa, sotsiologiya, iqtisod, psixologiya, san'atshunoslik va b.) tizimining tarkibiy qismi. Tarix fanining bu guruhdagi o'rni uning tadqiqot predmeti va usullari bilan belgilanadi. Turli ijtimoiy va gumanitar fanlar jamiyat hayotining alohida jihatlarini o'rgansa, Tarix fanining tadqiqot ob'ekti — aholi, jamiyat, mamlakat, davlat hayotining o'tmishi va hoziri haqidagi faktlarni yig'ish, taxlil qilish, to'plangan bilimlarni ma'lum bir tizimga solish va nazariy jihatdan umumlashtirishdir. Tarix fani o'tmishda sodir bo'lgan jarayon va hodisalar orasidagi o'zaro bog'liklik, ularning ildizi, Tarixni harakatlantiruvchi

sabablar, uning mantig'i va ma'nosini ko'rish imkonini beradi. Ijtimoiy va gumanitar fanlar Tarix tadqiqotlari natijalariga tayyanadi. Fanlararo yondoshuv jamiyat haqidagi yaxlit tasavvurni shakllantirib, o'tmishni va hozirni anglash orqali jamiyat rivoji istiqbolini ko'ra bilishdek muhim vazifani xal qiladi.

Tarix fanida, boshqa fanlarda bo'lganidek, muqarrar ixtisoslashuv amalga oshmoqda. Hoz. zamon T. fani alohida bo'limlar va sohalaridan tashkil topgan bilimlar majmuidir. Ixtisoslashish darajasiga ko'ra, ularni bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchi gurux, ni jamiyatning (jahon Tarixi) butun va alohida tomonlarini o'rganuvchi bo'lim va sohalar tashkil qiladi. Insoniyat Tarix ining ayrim hodisalari alohida o'rganiladi. Jahon Tarixi ibtidoiy jamiyat T. i, o'rta asrlar Tarixi, yangi va eng yangi Tarixga bo'linadi. Hududiygeografik tamoyilga ko'ra, tarixan bir-biri bilan bog'liq yirik rnlar (Yevropa va dunyoning boshqa qismlari, Qad. Sharq, O'rta Osiyoning ba'zi regionlari) va alohida mamlakatlar hamda xalqlarga ajratiladi. Kompleks muammolarni tadqiq qilish bir guruh mamlakat va xalqlar Tarix ida ro'y bergan bosqichiy davrlarni va hodisalarni (Uyg'onish davri, Reformatsiya T. i va b.) o'rganish zaruratidan kelib chiqadi. Jahon Tarix iga global yondashuv bilan bir qatorda mikro tarix (shahar va qishloklar, alohida shaxslar, kundalik maishiy turmush) ham o'rganiladi. Tarixning alohida tomonlarini o'rganish Tarix fanining alohida sohalarini ajratishni taqozo qildi (mas., harbiy Tarix, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, din, fan, xotin-qizlar Tarixi va tender tadqiqotlari, san'at, intellektual, madaniyat, diplomatiya T. i va b.).

Ikkinchi guruhni yordamchi va maxsus Tarix fanlari tashkil qiladi. Ularni alohida Tarix fanlariga ajratilishi va rivojlanishi Tarix fanining xususiy tadqiqot usullarini ishlab chiqish zaruratidan kelib chiqadi. Antropologiya, arxeologiya, etnografiya mustaqil o'ringa ega. Yordamchi Tarix fanlariga — manbashunoslik, arxeografiya, paleografiya, geraldika, numizmatika kiradi. Maxsus guruh — boshqa fanlar ehtiyojidan kelib chiqadi (mas., tabiiy fanlar Tarixi, texnika T. i, davlat va huquq T. i). Tarix fanining tarixini tarixshunoslik fani o'rganadi.

O'zbekistonda Tarix fani. Tarix fani asrlar davomida qo'lyozma asarlarda ifodalangan maishiy hayot, voqea-hodisalar, tarixiy personajlar va shaxslar haqida hikoya qilishdek oddiy bayonchilikdan, muayyantarixiy kontekstda tarixiy hayot yo'lining shakllanishi, bosqichlari va umumiy qonuniyatlarini aniqlash, umumlashirish, tahlil qilish va nazariy xulosalar chiqarish kabi murakkab ilmiy yo'lni bosib o'tdi.

O'zbekistonning eng qadimgi Tarixi haqida moddiy madaniyat yodgorliyutri va arxeologik topilmalar ma'lumot beradi. Mil. av. I mingyillikka oid yozma manbalar, zardushtiylarning muqadsas Avesto kitobida, axomaniylar davri kitobalarida (Bihistun, Naqshi Rustam va b.) Turon va Movarounnahrning tabiati, xalqlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. O'zbekistonning qadimgi Tarixi haqida Gerodot, Ksenofont, Ktesiy, Polibiy, Diodor, Strabon, Kursiy Ruf, shuningdek, xitoy, arman, arab mualliflari yaratgan yozma manbalarda ma'lumotlarni uchratish mumkin. Asrlar davomida O'zbekiston siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy xayoti Tarixi haqidagi ma'lumotlar saroy yilnomachilari, tarixchilar, xonlar, podshohlar tomonidan yozilgan qo'lyozma manbalar shaklida jamlana bordi. O'rta asrlar tarixnavisligida sulolaviy Tarixga bag'ishlangan Bayhaqiyning «Tarixi Bayhaqiy», Nasaviyning «Siyrat asSulton Jalol adDin Mankburni», Nizomiddinning «Zafarnoma», Sharafuddin Ali Yazdiyning «Zafarnoma», Fazlulloh ibn Ruzbexonning «Mehmonnomai Buxoro», Hofiz Tanish alBuxoriyning «Abdullanoma», Muhammad Yusuf munshiyning «Tarixi Muqimxoniy», Muhammad Amin Buxoriyning «Ubaydullanoma» kabi asarlari yaratildi.

Ya'kubiyning K«itob albuldon» («Mamlakatlar xaqida kitob»), Tabariyning «Tarixi Tabariy», Beruniyning «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar»; ma'lum bir xudud tarixiga oid — mintaqaviy uslubdagi Narshaxiyning «Tarixi Buxoro», Nasafiynshsh «Kitob alqand fi tarixi Samarqand» («Samarkand tarixi haqida qanddek kitob») kabi nodir qo'lyozma

manbalarda O'rta Osiyo mamlakatlarining geografik holati, yirik shaharlari va aholisi, ularning turmush tarzi va mashg'ulotlari, karvon yo'llari, urushlar, g'alayonlar, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hayotiga doyr turli ma'lumotlar bayon etilgan.

O'rta asrlar tarixshunosligida Amir Temur va temuriylar davri Tarixi, ayniqsa, mufassal yoritilgan. Usha davrda yaratilgan «Temur tuzuklari», Nizomiddin Shomiyning «Zafarnoma», Sharafuddin Ali Yazdiyning «Zafarnoma»; Abdurazzoq Samarqandiyning «Matla' us sa'dayn va majma' ulbahrayn» («Ikki saodatli yulduzning chiqishi va ikki dengizning qo'shilish o'rni»); Mirxondonnng «Ravzat ussafo» asarlarida Amir Temur va temuriylar saltanatining tashkil topishi, ichki va tashki siyosati, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotiga oid muhim ma'lumotlar keltirilgan.

O'rta asrlarda davlat ishlari, boshqaruv tizimi haqida ma'lumot beruvchi Forobiyning «Fozil odamlar shahri», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig», Nizomulmulknii «Siyosatnoma», Xondamirning «Dastur alvuzaro», Muhammad Boqirxonning «Muvazayi Jahongiriy» asarlari yaratildi.

O'rta Osiyoda 3 ta mustaqil — Buxoro, Xiva va Qo'qon xonliklari vujudga kelishi bilan, 17—19-a. larda ularning Tarix iga bag'ishlab alohida-alohida asarlar yaratildi. Uzigacha xos uslub va an'analarga ega bo'lgan tarixnavislik maktablari shakllandi. Buxoro va Xiva xonliklari Tarixi Abulg'ozsh Bahodirxonning «Shajarayi turk» va «Shajarayi tarokima», Muhammad Amin Buxoriy, Muxammad Sharif, Mirzo Shams Buxoriy, Munis, Ogaxiy, Bayoniy asarlarida keng yoritilgan.

Muhammad Solih Toshkandiy, Muxammad Hakim, Avaz Muhammad, Niyoz Muhammad, Mulla Olim Maxdumhoji asarlarida Ko'qon xonligi Tarixi bayon etildi. Rossiya tomonidan O'rta Osiyo yerlarining bosib olinishi arafasidagi voqealar, janglar tafsilotlari, Rossiyaning mustamlakachilik siyosati, 19-a. ning 2yarmi — 20-a. boshlarida Ahmad Donish, Mirzo Abdulazim Somiy Bo'stoniy, Mirzo Salimbeklarning Buxoro Tarix iga oid asarlarida keltiriladi. Ushbu asarlarda o'rta asr tarixnavisligi an'analarga ko'ra, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy hayot, tashqi aloqalarga oid ma'lumotlar garchi muayyan bir tartibda berilmagan bo'lsada, jamiyat hayotining turli yo'nalishlari bo'yicha qimmatli ma'lumotlarni ko'ramiz.

Bu qo'lyozma tarixiy asarlar o'z davrining ilg'or fikrli kishilari tomonidan yozilgan bo'lsada, o'sha davrdagi hukmdorlar ra'yidan o'tolmasdan, ularning manfaatlariga moye qilib yozilganligini, o'z davri va muhiti, zamonasi tartiblari, taraqqiyot darajasi tafakkurining xos ko'rinishlari ta'sirini namoyon qiladi.

19-a. ning 2yarmidan boshlab Rossiyaning O'rta Osiyoni bosib olishga qaratilgan siyosati tufayli Rossiya hukumatining maxsus topshirig'ini bajarish uchun o'lkaga kelgan rus harbiy mutaxassislari, diplomatlari, sayyohlari, savdogarlari o'z memuarlari, sayohati xotiralari va hisobotlarida ushbu mamlakat va uning xalkdari Tarixi, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvoli, moddiy boyliklariga oid ma'lumotlarni to'plab, yozib qoldirdilar (mas., N. Muravevning «Puteshestviye v Turkmeniyu i Xivu v 1819 i 1820 gg.», 1822; G. Meyendorfnig «Puteshestviye iz Orenburga v Buxaru v 1820 godu», 1826; N. Xanikovning «Opisaniye Buxarskogo xanstva», 1843; N. I. Veselovskiyning «Ocherki istorikogeograficheskix svedeniy o Xivinskom xanstve s drevneyshix vremyon do nastoyahego», 1877; M. Terentevning 3 jildli «Istoriya zavoyevaniya Sredney Azii», 1906; D. Logofetning «Buxarskoye xanstvo pod russkim protektoratom», 1911; va b.).

O'rta Osiyo Rossiya mustamlakasiga aylantirilishi bilan mustamlakachilik tuzumi tartibotlari Tarix sohasidagi i. t. lar ko'lamini va mavzusiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Rus tarixchilarining yuqorida zikk etilgan O'rta Osiyo, jumladan, O'zbekiston tarixiga oid asarlarining aksariyati o'zining bir yoqlamaligi, metropoliya manfaatlariga xizmat qilishga mo'ljallanganligi bilan ajralib turadi. Chor ma'muriyati i. t. ishlari uning manfaatlariga xizmat qilishini nazarda tutib, ma'lum miqdorda mablag' ajratdi. Ayni paytda ilg'or rus olimlari,

sharqshunostarixchilarning fan manfaatlari uchun O'rta Osiyo tarixi tadqiqotlarini amalga oshirish tendensiyasini ham kuzatish mumkin. 1895 y. da Toshkentda Turkiston arxeologiya havaskorlari to'garagi tashkil etildi, u Oktabr to'ntarishigacha faoliyat ko'rsatdi, tarix, arxeologiya, numizmatika, etn. masalalarini o'rganishga salmoqli hissa qo'shdi. Mahalliy millat vakillaridan sharqshunos havaskorlar, sharq qo'lyozmalarini to'plovchilar, qad. yodgorliklarni o'rganuvchilar yetishib chikdi: Abu Said Mahzum, Mirzo Abdurahmon, Akrom polvon Asqarov va b. Toshkent davlat kutubxonasining tashkil etilishi (1870), o'lkashunoslar va olimlar faoliyatida muhim turtki bo'ldi. Ushbu kutubxona fondidan bibliograf V. I. Mejoy tomonidan tuzilgan O'rta Osiyo va Turkiston T. iga oid maqolalar, asarlar, gaz. va jurnali materiallari to'plangan «Turkiston to'plami» (594 jilddan iborat) muhim joy oldi. O'zbekistonni tarixiy-madaniy jihatdan o'rganishga Peterburg untining sharq fakulteti ma'lum hissa qo'shdi. Bu davrga kelib mahalliy tadqiqotchilar guruhi shakllandi. V. L. Vyatkin Samarqand yodgorliklarini o'rganish jarayonida Ulug'bek rasadxonasini ochdi. V. V. Bartold qad. qo'lyozmalar ma'lumotlaridan foydalanib, O'rta Osiyo va O'zbekiston tarixi haqida asarlar yaratdi («Turkestan v epoxu mongolskogo nashestviya», 1898—1900; «Svedeniya ob Aralskom more i nizovyax Amudari s drevneyshix vremyon do XVII veka», 1902; «K istorii orosheniya Turkestana» va b.).

20-a. ning boshida milliy davriy matbuot «Sadoi Fartna», «Sadoi Turkiston», «Oyna», «Najot», «Hurriyat» sahifalarida O'zbekiston Tarixi muammolariga oid ilk makrlalar e'lon qilina boshladi. Bu maqolalar mualliflari jadidchilik harakati namoyandalari bo'lib, ular mamlakat rivoji, millatning taraqqiysi, o'zlikni anglashda Tarix fanining roliga alohida e'tibor qaratdilar. Xususan, Mahmudxo'ja Behbudiy faoliyatida Tarix muammolarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etdi. Behbudiy komil inson bo'lib yetishishda va jamiyatni boshqarishda Tarix fanining o'rni beqiyosligini ta'kidlaydi. U «Tarix va jug'rofiya», «Turkiston tarixi», «Sart so'zi majhuldir» kabi asarlarida faqatgina Vatan T. ini emas, Yevropa va jahon mamlakatlari Tarix ini bilish zarurligi haqida so'z yuritadi. Uning «Moziy istiqbolning tarozisidir», degan xitobi Tarix tajribasida o'zining hakligini isbotladi. Behbudiyning tarixiy ilmiy qarashlari O'zbekiston Tarix ini va uni yaratish yo'lida o'ziga xos ilmiy dasturdir.

Oktabr to'ntarishi amalga oshishi bilan, Sovet tuzumining mohiyatidan kelib chiqqan holda, unga xos bo'lgan i. t. ning tashkil etishning shakl va usullarini, maqsad va vazifalarini, metodologiyasini ishlab chiqish ilgari suriddi. Kommunistik partiya mafkurasi asosiy e'tiborni partiya Tarixi yo'nalishiga qaratdi, tarixiy izlanish maktablari yo'q qilib tashlandi, Tarix fanini jadallik bilan siyosatlashtirish va g'oyalashtirish jarayoni yuz berdi, uslubiyatda «sinfiylik» «bir xillik» tamoyili yuzaga kelib «tarixni sinfnig o'zi yaratadi» degan qoida qaror topdi.

Totalitar tuzum ziddiyatlariga qaramasdan, shunday murakkab sharoitda oliy ta'lim tizimida Tarix ta'limotining vujudga kelishi bilan mutaxassis tarixchi kadrlar tayyorlana boshlandi. Tarix fanining tashkiliy asoslari mustahkamlandi. O'rta Osiyo davlat unti, Samarqanddagi oliy ped. intida ko'lyozma kitoblar, vaqfnomalar va vasiqalar yig'ilib, ilmiy talqin qilindi.

Tarix fani rivojiga Abdurauf Fitrat salmokli hissa qushdi. O'zbekistonda agrar sug'orish T. iga oid bir qancha vaqf hujjatlarini nashr k, ildi(mas, Tri dokumenta po agrarnomu voprosu v Sredney Azii, L., 1933; Kaziyskiye dokumento' XVI veka, Tarix, 1937).

O'zbekistonda Tarix fanining rivojida prof. Bulat Soliyevning o'rni alohida. Bulat Soliyev milliy Tarix bo'yicha umumlashgan asar yaratishga uringan ilk tadqiqotchi edi. U qad., o'rta asr, zamonaviy tarixchilarning turli xil va ko'plab asarlarini, sharq qo'lyozmalari ma'lumotlarini jamlab, ulardan tanqidiy foydalanib, «O'zbekiston tarixi. XV — XIX ayerning birinchi yarmi», «Buxoro mang'itlar sulolasi davrida» (1926), «O'rta Osiyo tarixi», «O'rta Osiyoda savdo kapitali» kitoblarini yezdi. Afsuski, uning asarlarining aksariyati NKVD tomonidan yoqib yuborilgan, uning o'zi ham O'zbekiston ilg'or milliy ziyolilarining katta qismi qatorida stalincha qatag'on siyosati qurboni bo'ldi. Bu siyosat T. fanining rivojlanishiga,

albatta, salbiy ta'sir ko'rsatdi. Ko'pgina tarixchilar qatag'on qilinganligiga qaramay, 40—60y. lar Tarix fanida ma'lum yutuklar yuzaga keldi.

1943 y. da SSSR FANing O'zbekiston filiali Til, adabiyot va tarix inti negizida Tarix institutining tashkil etilishi Tarix fani rivojida muayyan bosqich bo'ldi, tadqiqotlarni ma'lum ilmiy yo'nalishlar va reja asosida amalga oshirish yo'lga ko'yildi. Mutaxassis ilmiy kadrlar tayyorlash muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Keyinchalik Tarix va arxeologiya inti tarixiy tadqiqotlar bo'yicha ilmiy markazga aylandi. Bu intning tashkil topishi, O'zbekiston arxeologiyasi va Tarix fani rivojida lo'zbek mutaxassisarxeologi Ya. G'ulomovning o'rni alohidadir. Ya. G'ulomov eng qad. davrlardan O'zbekistonda sug'orma deqqonchilik madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida irrigatsiyaning ahamiyati; ilk shaharlarning vujudga kelishi va shaharsozlik madaniyatining taraqqiyoti Tarixi, o'rta asrlarda O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti muammolari, qo'shni mamlakatlar bilan aloqalari Tarix ini tadqiq qildi (mas., «Xorazmning sug'orish tarixi qadimgi zamonlardan hozirgacha», T., 1957, 1959). Ya. G'ulomov ko'pgina ilmiy nashrlarga mas'ul muharrirlik xam qildi, u shogirdlar tayyorlab, o'z ilmiy maktabini yaratdi.

Tarix inti tashkil etilgan dastlabki yillardanoq O'zbekiston Tarix ini yaxlit bir tarzda mujassamlashtirgan ko'p jildlik kitob yaratish ishlari boshlangan edi. Bu ish 1947 y. yakunlanib, 2 jildli «O'zbekiston xalklari tarixi» kitobi nashr etildi.

20-a. ning 50—80y. larida O'zbekistonning o'rta asrlardagi siyosiy hayoti, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, yer va undan foydalanish, agrar munosabatlar, sun'iy sug'orish tizimi Tarixi haqida qo'lyozma asarlar, hujjatli manbalar, arxeologik va etn. ma'lumotlar asosida yozilgan monografik tadqiqotlar vujudga keldi. Tarix fanining bu yo'nalishini o'rganishga A. A. Semyonov, Ya. G'ulomov, S. Azimjonova, A. Asqarov, M. Abduraimov, R. G. Mukminova, O. Chexovich, A. Muhammadjonovlar salmoqli hissa qo'shdilar.

Bu davrda Rossiyaning O'rta Osiyodagi mustamlakachiligi Tarix ini o'rganishda Sovet mafkurasi rasmiy andozalaridan chetga chiqishga yo'l berilmadi, Tarix fani nihoyatda siyosilashtirilib, ilmiytarixiy tafakkur hukmron mafкура nazorati ostida bo'lganligi tufayli juda ko'p masalalarning asl mohiyatini ko'rsatib berish imkoni bo'lmadi, natijada Tarixni soxtalashtirish kuchayib ketdi. 1958 y. da bo'lib o'tgan «O'rta Osiyoni Rossiyaga qo'shib olishning progressiv ahamiyati». mavzusidagi birlashgan ilmiy sessiyada O'rta Osiyoning Rossiya imperiyasiga «ixtiyoriy qo'shilish»i haqidagi uydirma fanga zo'rlik bilan kiritildi. Bu mavzu tarixi bilan shug'ullangan tadqiqotchilarning muammoni xolisona, haqqoniy yoritish imkoniyatlari cheklab qo'yildi. Biroq bunday cheklashlarga qaramay, Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi davridagi ijtimoiy-iqtisodiy hayot, boshqaruv tizimi, mustamlakachilik zulmi hamda unga qarshi qaratilgan milliy ozodlik harakatlari kabi masalalarga doir ko'pgina arxiv materiallari o'rganildi va ilmiy iste'molga kiritildi.

Tarix fanida Sovet davri tarixini o'rganish ham hukmron mafкура manfaatlariga moslashtirilganligi sababli, O'zbekistonda 1917 y. da Sovet hokimiyatining o'rnatilishi, uning o'lkadagi siyosati, mahalliy aholining Sovet hokimiyatiga munosabati va unga qarshi kurashlari, bolsheviklarning amalga oshirgan ijtimoiy-iqtisodiy tadbirlari va ularning oqibatlari, madaniyat sohasidagi siyosat, kolxozlashtirish tarixi kabi masalalarning mohiyati haqqoniy yoritilmadi. «Partiyaning rahbarlik va yaratuvchilik roli»ni ko'rsatish Tarix fanining eng muhim vazifasi deb belgilandi. Bunday yondashuv asosida yaratilgan tadqiqotlar Sovet hokimiyati siyosatini ulug'lash maqsadlariga xizmat qildi. Sovet mafkurasining tazyiqiga, davr ziddiyatlariga qaramay, tarixchilar tomonidan juda ko'plab arxiv manbalarining ilmiy talqinini mujassamlashtirgan, jumladan, 4 jildli «O'zbekiston tarixi» (1967—70 y. lar), 1 jildli «O'zbekiston tarixi» monografiyalari; Toshkent, Samarkand, Qo'qon, Andijon, Xiva va Buxoro sh. larining eng qad. davrlaridan to 20-a. o'rtalarigacha bo'lgan tarixiga bagishlangan ilk fundamental asarlar tayyorlandi. Ular O'zbekistonning qad. shaharlari tarixini umumlashtirilgan tarzda aks ettirgan tadqiqotlar sifatida qimmatlvdir.

80y. larning oxiridagi oshkoralik jarayoni Tarix fani sohasida taqiklangan, noto'g'ri talqin qilingan muammolar atrofida munozara, yangi fikrlarni ilgari surish va tadqiqot olib borish imkoniyatini vujudga keltirdi. Tarix fanining eng dolzarb muammolari, ularni tadqiq qilish usuli va yondashuvlarini aniklab berishga qaratilgan ilmiy anjumanlar tashkil qilindi. Bu davrga kelib Vatan tarixi ning ko'plab yetilgan masalalariga yangicha baho berildi: ilgari «bosmachilik» deb atalgan milliy ozoddik harakatlari, O'rta Osiyoning Rossiyaga «qo'shib olingan»ligi to'g'risida qizg'in bahsmunozaralar bo'lib o'tdi; O'zbekistondagi jamoalashtirish va sanoatlashtirish tarixi qaytadan ko'rib chiqila boshladi.

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishgach, Tarix fani sovet mafkurasi va uning goyaviy qoliplaridan ozod bo'ldi. Jamiyat hayotida amalga oshayotgan muhim ijtimoiy jarayonlar Tarix fani oldiga o'zbek xalqining haqqoniy tarixini yaratish, taraqqiyotning turli bosqichlarida jahon hamjamiyatida uning o'rni va rolini aniqlash, tarixiy bilimlarni ommalashtirish va targib qilish orqali millatning ma'naviyaxloqiy qadriyatlarini, madaniyati, qad. an'analariga qaytish vazifalarini qo'ydi.

90 y. larning o'rtalariga qadar Tarix bo'yicha yangi nazariy yondashuvlar asosida bir qator maktab darsliklari tayyorlandi, 7 jildga mo'ljallangan O'zbekiston tarixining 3jildi, K. Shoniyozov, R. Aminova kabi tadqiqotchilarning monografiyalari e'lon qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1996 y. da O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi huzurida «O'zbekistonning yangi tarixi» markazini tashkil etish haqida qaror qabul qildi. Mazkur markazda mamlakatimizning yetakchi olimlari ishtirokida 3 jildli «O'zbekiston tarixi» (Turkistonning Rossiya tomonidan istilo qilinishidan qoz. davrgacha) tayyorlandi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining «O'zbekiston FA Tarix instituta faoliyatini takomillashtirish» haqidagi 1998 y. iyul qarori Tarix fanining vazifalarini strategik jihatdan o'zgartirdi. Tarix inti respublikada Tarix tadqiqotlarini muvofiklashtiruvchi chinakam markaz maqomiga ko'tarildi. Intda o'z atrofiga mamlakat tarixchilarini birlashtirib, ularning sa'y-harakatlari bilan mustaqil davlat ehtiyojlariga moye yangi yo'nalishlar zaruriyatidan kelib chiqqan O'zbekiston tarixiga oid tadqiqotlarni ma'lum bir tizimga soluvchi «O'zbek xalqi va uning davlatchiligi tarixi» konsepsiyasi ishlab chiqildi. Mamlakatda Tarix fani sohasidagi i. t. lar ushbu konsepsiya doirasida amalga oshirilmoqda. Bu borada I. Karimovning tarixchi olimlar va jurnalistlar bilan uchrashuvida bayon etgan «Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q» asari mug'im rol o'ynadi. Unda prezidentimiz: «...tarixchilarimiz millatga uning haqqoniy tarixini ko'rsatib, isbotlab berishlari kerak. Zotan, tarix — xalq ma'naviyatining asosidir, ... biz haqqoniy tariximizni tiklashimiz, xalqimizni, millatimizni ana shu tarix bilan qurollantirishimiz zarur», deb ta'kidlab, tarixchi. par oldiga anik, vazifalarni qo'ydi.

Sovet davrida o'rganish taqiqlangan, noto'g'ri talqin etilgan mavzular ilmiy xolislik asosida — milliy mustaqillik nuqtai nazaridan qaytadan o'rganildi. Yangi Shlmiy yo'nalishlar tadqiq qilindi.

O'zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixini o'rganish bugungi kunda Tarix fanining eng muhim muammosidir. O'zbek xalqi shakllanishining asosiy bosqichlari, ularning etnogenetik jarayonlarda qatnashuv darajasi, mintaqaning qadim avtoxton axoliyey bilan tarixiy vorisiyligi va genetik aloqalarini o'rganishda K. Shoniyozovning «O'zbek xalqining shakllanish jarayoni» (T., 2001) monografiyasi ilk qadam bo'ldi.

O'zbek xalqi va uning davlatchiligi tarixiga bag'ishlangan «O'zbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari»(T., 2001) kitobi (o'zbek va rus tillarida) yangi ilmiy yo'nalishdagi ishlarning natijasi bo'ldi.

Ma'lumki, sovet davrida Respublikada davlatchilik terminini ishlatish ham mumkin emas edi. Mustaqillikdan keyin O'zbekiston davlatchiligi tarixining eng kadimdan to hozirgacha bo'lgan manzarasini aks ettirgan asarlar vujudga keldi (mas., Shoniyozov K., «Qarluq davlati va qarluqlar. O'zbek davlatchiligi tarixidan», T., 1999; Azamat Ziyov, «O'zbek davlatchiligi

tarixi», T., 2000; A'zamxo'jayev S., «Turkiston muxtoriyati. Milliydemokratik davlatchilik qurilishi tajribasi», T., 2000).

Qad. yozma manbalar talqinini amalga oshirish O'zbekistonning eng qad. tarixini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Bu sohada jiddiy tadqiqotlar amalga oshirildi («Qadimgi yozma yodgorliklar», A. Qayumov, M. Ishoqov, A. Otaxo'jayev va b., T., 2000; Avesto Yasht kitobi, Tarix, 2001).

O'zbekistonning qad. davri moddiy madaniyati haqidagi asarlar yangi faktlar, dalilfarazlar va yangi xulosalarni takdim qildi. O'rta asrlar tarixini o'rganishga doir ishlar o'tgan tarixshunoslik bosqichlaridagi kamchiliklarni to'ldirmoqda (mas., Sulaymonov R., «Drevniy Naxshab», T., 2000; Naseleнные punkto' Buxarskogo emirata (A. Muhammadjonov taxriri ostida), T., 1999; Anorboyev A., Islomov U., Matboboyev B., «O'zbekiston tarixida qadimgi Farg'ona», T., 2001; Mukminova R., Filanovich M., «Tashkent na perekryostke istorii. Ocherki drevney i srednevekovoy istorii goroda», T., 2001; Karimov E., «Yasaviya i xodjagannakshbandiya: istoriya deystvitelnaya i vьmyshlennaya», T., 2000; A'zamova G., «So'nggi o'rta asrlar O'rta Osiyo shaharlarida hunarmandchilik va savdo», T., 2000).

Amir Temur va temuriylar davri tarixi faol, kompleks tadqiq qilingan muammolardan biri bo'ldi. 1996 y. da Amir Temur yubileyining 660 yilligining nishonlanishi bu mavzuga doir tadqiqotlarning yanada kengayishida, Amir Temur shaxsi haqidagi tarixiy haqiqatni tiklashda muhim voqea bo'ldi. Respublika tarixchilari tomonidan mazkur mavzuga oid monografik, kollektiv tadqiqotlar, aloxdsa jihatlar tarixini o'rganishga bag'ishlangan maqolalar e'lon qilindi.

Rossiyaning O'rta Osiyodagi mustamlakachiligi va uning salbiy oqibatlari haqida maxfiy arxivlar, yangi tarixiy dalillar, tamomila yangicha yendashuvlar asosida yozilgan asarlar va maqolalar vujudga keldi (H. Ziyoyev, «Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash». XVIII — XX asr boshlari, Tarix, 1998).

20-a. dagi ma'rifatparvarlik xarakati — jadidchilik mohiyatini o'rganish Tarix tadqiqotlarida yangi yo'nalish bo'ldi. Jadidchilikning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy zamini, jadidlarning ma'rifatparvarlik va islohotchilik g'oyalari, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurashlari tarixi, jadidlar tafakkuri, milliy davlatchilik g'oyalari yangi ilmiy dalillar asosida nazariy mushohada qilindi (Alimova D., Rashidova D., «Mahmudxo'ja Behbudiy va uning tarixiy tafakkuri», T., i 1999 va b.).

O'lkada milliy ozodlik harakatlari, mustaqillik uchun kurash tarixini yorituvchi jiddiy tadqiqotlar yaratildi. Mualliflar boy arxiv manbalarga tayanib, o'lkadagi milliy ozodlik harakatining paydo bo'lishi, rivojlanishi va mag'lubiyatga uchrashi sabablarini keng ilmiy tahlil qildilar. Mavzu tadqiqotlariga xorij tarixshunosligi ham jalb qilindi, ular taxliliga xolislik mezoni asosida yondashildi. «Bosmachilik» harakatining asl mohiyatini aniklash, istiklolchilik harakati tarixini davrlashtirishga urindilar [mas., «Turkestan v nachale XX veka; k istorii istokov natsionalnoy nezavisimosti», T., 2000; Ziyoyeva D., «Turkiston milliy ozodlik harakati», T., 2000; Rajabov K., «Buxoroga kizil armiya bosqini va unga karshi kurash: tarix haqiqati (1920—24 y. lar)», T., 2002].

Sovet totalitar tuzumining asl mohiyati, siyosiy va mafkuraviy tazyiq oqibatlari ilmiy xolislik bilan tadqiq etilmoqda. Okt. to'ntarishi tufayli zo'rlik bilan Sovet davlatining tuzilishi, O'rta Osiyoda o'tkazilgan milliyhududiy chegaralanishning nokrnuniyligi va uning salbiy oqibatlari, 30—50y. lardagi qatag'onlar, majburiy jamoalashtirish natijasida q. x. ning izdan chiqishi, 80y. lardagi yangi qatagonlar — «o'zbeklar ishi» mavzulari yangi arxiv ma'lumotlari asosida o'rganiddi (mas., Alimova D., Golovanov A., «O'zbekiston mustabid sovet tuzumi davrida: siyosiy va mafkuraviy tazyiq oqibatlari». T., 2000; «Tarix shohidligi va saboklari. Chorizm va sovet mustamlakachiligi davrida O'zbekiston milliy boyliklarining o'zlashtirilishi», T., 2001; Shamsutdinov R., Qishloq fojeasi. Tarix, 2003 va b.). O'zbekiston Respublikasi mustakillik davri tarixi masalalarini tarixiy nuqtai nazardan o'rganuvchi ilk

tadqiqotlar vujudga keldi («Mustaqil O'zbekiston tarixining dastlabki sahifalari», Davriy to'plam, № 3, T., 2000; «Mustaqil O'zbekiston taraqqiyotining g'oyaviy asoslari», T., 2001).

Hozir O'zbekistonning eng qad. davrlaridan boshlab to bugungi kunga kadar davrini qamrab oluvchi ko'p jildli fundamental tadqiqot ustida ish olib borilmoqda. Mustaqillikning asosini mustahkamlashda jamiyat tarixiy ongini hakllantirish zarurligi e'tiborga olinib, tarixiy bilimlarni targ'ib qilish yo'lga qo'yildi. Mustakillik davrida O'zbekiston tarixchilarining maxsus «O'zbekiston tarixi» jurnaliga asos solindi (1998). Tarix fanining eng dolzarb muammolarini muhokama etuvchi Yahyo G'ulomov nomidagi «O'zbek xalqi va uning davlatchiligi tarixi» respublika muntazam ilmiy seminari tashkil etiddi. O'zbekiston Respublikasi tarixchilar jamiyati tuziddi (1999). Ilk marotaba «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ga ko'ra, Tarix fanining ta'lim tizimi bilan hamkorligi amaliyoti yo'lga qo'yildi. Fan va ta'lim mushtarakligi maktab partasidan boshlab, tarixchi kadrlar tayyorlashga yo'naltirilgan. Mustakillik yillarida tarixchilarning xalqaro ilmiy hamkorligining keng imkoniyatlari vujudga keldi. O'zbekiston Tarix fanining aktual muammolari bo'yicha ilmiy anjumanlar o'tkaziladigan markazga aylanib bormoqda. O'zbek olimlari xalqaro grantlarda, YUNESKO tomonidan nashr etilayotgan «Markaziy Osiyo sivilizatsiyalari tarixi» nomli ko'p jildlik asarni tayyorlashda ishtirok etmoqdalar.

SUV O'TLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI

Boyliyeva Feruza Raxmatovna

Buxoro tuman 27- maktab biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada suv o'tlari va ularning xususiyatlari haqida ilmiy qarashlar ilgari surilgan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar - Suv o'tlari, morfologik tuzilish, hujayra, tana, qism, sitoplazma, devor, yadro, vakuola, xromatofor, pigment.

Suv o'tlari morfologik jihatdan juda xilma-xil bo'lib, ular orasida mikroskopik bir hujayralilar bilan bir qatorda bir necha o'n metr ga boradigan vakillari ham bor. Suv o'tlar tana holatida yashaydigan o'simliklar, ularda ildiz, poya, barg bo'lmaydi. Biroq ba'zi vakillarning tanasi - tallomi birmuncha murakkab tuzilgan bo'lib, tanasi ayrim qismlarga ajralgan. Suv o'tlarning hujayrasi tashqi tomondan qattiq devor bilan qoplangan. Hujayra sitoplazmasi devor atrofida joylashgan bo'lib hujayrani to'ldirib turadi. Hujayrada bitta yoki bir nechta mayda vakuolalar mavjud. Yadroning soni ham bir yoki bir nechta bo'lishi mumkin. Hujayradagi xromatoforlarda pigmentlar saqlanadi. Xromatoforning shakllari turli-tuman: plastinkali, spiral, lentasimon, to'rsimon, yulduzsimon.

Suv o'tlari chuchuk suvlarda, dengiz va okeanlarda, zax yerlarda yashaydi. Ularning ko'p miqdorni tashkil etuvchi mikroskopik to'dasi erkin suzib, fitoplankton hosil qiladi. Suvda yashaydigan 3 guruhga bo'linadi.

- 1.Suv ostida yashovchilar - BENTOS
- 2.Suv ichida yashovchilar - PLANKTON
- 3.Suv yuzida yashovchilar - POVERXNOSTNŪY

Plaktonning chuqurligi 300 m gacha bo'lishi mumkin. Suv havzasining 300 metrdan chuqqurroq joyida yashovchi suv o'tlari bentos deyiladi. Ayrim suv o'tlari juda past haroratda ham hayot kechirish qobiliyatini yo'qotmaydi. Xatto qutbda, tog' cho'qqilaridagi qorlarda ham yashaydi. Qor xloridomonadasi qorni qizil, sariq, yashil, qo'ng'ir ranglarga bo'yashi mumkin. Xlorollarning ayrim vakillari ham havoda yashay oladi. [1] Suv o'tlar hujayrasida yashil rang beruvchi xlorofil pigmenti bo'lganligi sababli ovqatlanish jihatidan avtotrof organizm hisoblanadi. Hayot kechirish uchun zarur bo'lgan. Oziq moddani o'zlariga o'zi tayyorlaydi, ya'ni hujayrasida fotosintez protsessi bo'ladi.

Ba'zi bir ko'k-yashil suv o'tlari tayyor organik modda hisobiga ham yashaydi, ya'ni ular saprofit xolatda yashaydi. Ko'k - yashil suv o'tlarining xromotoforida xlorofilldan tashqari ko'k rang beruvchi fikotsian pigment uchraydi. Yashil suv o'tlarida faqat yashil rang beruvchi xlorofil pigmenti uchraydi. Diatom suv o'tlarida xlorofildan tashqari sariq rang beruvchi diatom pigmenti bo'ladi. Qo'ng'ir rangli suv o'tlarining xromotoforida xlorofilldan tashqari qo'ng'ir rang beruvchi fukoksantin pigmenti uchraydi. Qizil suv o'tlarida xlorofildan tashqari qizil rang beruvchi fikoeritrin pigmenti bo'ladi. Suv o'tlarining xujayrasida oziqli modda sifatida kraxmal, yog', oqsil xamda xayvonlarga xos bo'lgan kraxmal-glikogen uchraydi. Glikogen yod ta'sirida qo'ng'ir rangga bo'yaladi. Hozirgi kunda yer yuzida 75000 xil suv o'tlari bo'lib, bularning hammasi 5 ta tipga bo'linadi: 1. Ko'k-yashil suv o'tlari (sine-zeleñnûye vodrosli), 2. Yashil suv o'tlari (Zelyonûye vodrosli), 3. Sariq suv o'tlari (Jyoltûye vodrosli), 4. Qo'ng'ir suv o'tlari (Burûye vodrosli), 5. Qizil suv o'tlari (Krasnûye vodorosli)

Suv o'tlari 3 xil yo'lda ko'payadi: 1. Vegetativ ko'payish, 2. Jinssiz ko'payish, 3. Jinsli ko'payish

Vegetativ ko'payishda xujayra kariokinez yo'lda bo'linib ko'payadi. [2] Shuningdek xujayrada zoosporalar xosil bo'ladi. Zoosporalarning xipchinlari bor. Xipchinlar yordamida suvda harakatlanib yuradi. Xar bir xujayradan 4, 8, 16 dan 64 tagacha 300 spora yetilishi mumkin. Zoosporalar suvda bir necha sek yoki minut suzib yurgach to'xtaydi. Xipchinlarni tashlab, o'sib rivojlanadi. Jinssiz ko'payish zoospora yoki spora yordamida bo'ladi. Mas: ko'k-yashil suv o'tlari, qizil suv o'tlarning jinssiz ko'payishi sporalar yordamida bo'ladi. Yashil suv o'tlarining jinssiz ko'payishi esa zoosporalar yordamida bo'ladi. Jinssiz ko'payishdagi zoospora va sporalar xujayralarning reduksion bo'linishi natijasida vujudga keladi.

Jinsiy ko'payishda 3 xil tipi bor. 1. Izogamiya, 2. Geterogamiya, 3. Oogamiya Izogamiya tipda ko'payishda 2 ta morfologik jixatdan o'xshash, fizologik jixatidan bir-biriga o'xshash bo'lmagan GAMETA lar qo'shilib ko'payadi. GAMETA-jinsli xujayradir. Geterogamiya tipda ko'payishda morfologik va fiziologik jixatidan har xil bo'lgan gametalar qo'shilib ko'payadi. Bu gametalarning 1 tasi katta, sust harakatchan bo'lib, buni Makrogameta deyiladi. 2-xili kichik, tez harakatchan bo'lib, buni Mikrogameta deyiladi. Mikrogameta otalik gameta, makrogameta onalik gameta hisoblanadi. Oogamiya tipda ko'payishda otalik va onalik jinsiy organlari paydo bo'ladi. Otalik jinsiy organini Anteridiya, onalik jinsiy organini oogamiya deyiladi. Anteridiyada spermatozoidlar yetishadi. Oogamiyada esa tuxum xujayra rivojlanadi. Anteridiya spermatozoidlarni suvga ishlab chiqaradi. Oogamiya ham tuxum xujayralarini suvga ishlab chiqaradi. Spermatozoidlar suvdagi tuxum xujayralar bilan qo'shiladi. Otalangan tuxum xujayrani Oospora deyiladi. Suv o'tlarining ko'payishini Senkovskiy, Meyyer, Kursanov va boshqalar tekshirganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jurayev I., Ziyodullayev H., Suv o'tlari. Farg'ona - 2009.

2. Umaraliyeva Z., Tursunxo'jayev O., Suv o'tlarining xususiyatlari. Urganch - 1997.

FIZIKA FANINI O'QITISHDA INTEGRASION YONDASHUVNING AHAMIYATI

Boyliyeva Sevara Raximovna

Buxoro tuman 27-maktab fizika fani o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki yillardanoq ta'lim-tarbiya sohasini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Tarixan qisqa davr mobaynida mamlakatimizda bu sohada juda ulkan ishlar amalga oshirildi va bugungi kunda ham jadal davom ettirilmoqda. O'qitishning interfaol metodlarini qo'llab integratsiyalashgan ta'limni, ta'lim tizimiga joriy qilish zamonaviy kadrlar tayyorlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda o'qituvchi uchun o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lish va bilimga chanqoq yoshlar bilan to'la auditoriyaga katta

hajmdagi bilimlarni berishning o'zi yetarli emas. O'tkazilgan ko'pgina tadqiqotlarning natijalariga ko'ra, o'qitishga yangicha qarash, talabalarni o'qitishda faol yondashuvlardan foydalanish bilim berishning eng samarali yo'llaridan biri hisoblanadi. Oddiy so'z bilan aytganda, talabalar o'quv jarayoniga faol jalb qilingandagina berilayotgan materiallarni oson idrok etadi, tushunadi va eslab qoladi. Sifatli ta'limni amalga oshirishda fanlararo aloqadorlikni amalga oshirish asosiy jihatlardan biri bo'lib, uni amalga oshirish asosiy muammolardan sanaladi. Bu muammoni hal qilishda quyiagi vazifalarni hal qilish joiz deb hisoblaymiz:

1. O'quvchilarga fizikada o'rganayotgan bilimlari bilan boshqa fanlarda olgan bilimlari orasida uzviy bog'lanish mavjudligini anglatib, olamning yaxlit manzarsi to'grisida bilim ko'nikmalar hosil qilish. Zamonaviy ta'limning vazifalari va maqsadlarining o'zgarishi, hamda kengayib borishi-ta'lim mazmunini va tuzilmasini hamda o'qitish jarayonini takomillashtirishga olib keladi. Fizika fanida fanlararo aloqadorlikni amalga oshirgan holda mashg'ulotlar tashkil etishni qanday tartibda, qachon va qanday usullarda amalga oshirish mumkin.

Mashg'ulotlarni fanlararo bog'lanishda o'tishning ilmiy va metodik ta'minoti asoslarini yaratish;

ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga asos bo'ladi, tabiatni to'g'ri va to'la anglashga o'rgatadi;

bilim olishga bo'lgan qiziqishlarni oshiradi;

o'quvchilarni foydali mehnatga, hayotga tayyorlaydi, mantiqiy fikrlashga o'rgatadi;

-olamning tabiiy –ilmiy manzarasini yaxlit tasavvur qilish asoslarini shakllantiradi;

ilmiy- texnika rivojlanishi maqsadida amaliy faoliyatda fizika qonunlarining qo'llanilishi bilan tanishtiradi

Fizik bilimlarni o'rganishni osonlashtiradi, qiziqishlarni kuchaytiradi.

Aynan bir xil ob'ektni turli fanlar tamonidan o'rganilishini hisobga olib, bilimlarni o'zaro bog'lash. Bilimlarni egallashda boshqa fanlardagi tushunchalardan, o'rgatish usullaridan, bilimlardan foydalanish. Dars jarayonida qiziqishlarni oshirish, diqqatni jamlash, tasavvur qilishni osonlashtirish maqsadida boshqa fanlardagi bilimlardan foydalanish mumkin. Fizikaviy hodisalarning biologik, kimyoviy va boshqa hodisalar bilan bog'lanishini ko'rsatish va fizika fanida fanlararo aloqadorlikni turli xil shakllarda amalga oshirish mumkin. Fizikaviy hodisalarning boshqa fanlarga qo'llanilishi haqida ma'lumotlar berish, fizikadan mashg'ulotlarda o'quvchilarning boshqa fanlarda o'rgangan bilim va ko'nikmalaridan foydalanish, fanlararo aloqadorlik asosida ekskursiyalar tashkil etish, umumiy xarakterga ega sinfdan tashqari tadbirlar tashkil etish, to'garak ishlari tashkil etish, kechalar va konferensiyalar tashkil etish, kuzatishlar va tajribalar o'tkazishlardan iborat. Shunday savol paydo bo'ladi, fizika fanini qaysi fanlar bilan bog'liqlikda o'qitish mumkin? Albatta bugungi kunning o'quvchisi har tamonlana bilimli va kelgusi hayotga tayyor bo'lishi lozim. Buning uchun kundalik hayotda uchraydigan barcha muammolarni echa oladigan barcha fanlarni mujassamlashtirgan bilimlar, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarga ega bo'lishi kerak. Bunda esa:

Matematika, kimyo, biologiya, astronomiya, geografiya, tabiatshunoslik fanlari fizik bilimlarni ilmiy jihatdan chuqurroq o'rganishga yordam beradi.

Adabiyot, tarix, musiqa, tasviriy san'at kabi fanlar bilimlarni o'rgatishda qiziqishni oshirish, tasavvur qilishni osonlashtirish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Fizika va geografiya fanlarini quyidagicha bog'lash: "Atmosfera bosimi" "Issiqlik dvigatellari va ularning ishlashi", va boshqa mavzularni o'rganish bu ikkala fan bog'lanishini ko'rsatadi. Yerning tuzilishi, o'lchamlari, harakati, atmosferasi, atmosfera bosimini o'lchash, shamollarning hosil bo'lishi, energiya manbalari va energiyadan foydalanish to'g'risidagi bilimlar asosida fizika qonunlari mavjud bo'lib bu bilimlar geografiya kursida ham o'rganiladi.

Fizika va kimyo fanlarida modda tuzilishi, atom va molekularlar, yadro tuzilishi, yadro reaksiyalari, modda miqdori, kristall panjaralar, yelektroliz hodisasi va boshqa mavzular o'z o'nalishida o'rganiladi. Elementlar davriy sistemasidan molekulyar fizika, elektr, atom va yadro fizikasi bo'limlarida foydalaniladi.

Fizika va biologiya darslarida: Tabiatda ishqalanish kuchlari mavjud bo'lgani uchun o'simliklar atrofdagi daraxtlarga chirmashib o'sadi va yorug'likka intiladi. Ishqalanish hayvonlar o'simliklar va insonlar faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Shar shaklidagi no'xat, mosh kabi o'simlik mevalari ishqalanishning kamligidan tez aralashadi. Har bir meva tarkibida kislotalar mavjud ekani botanika kursidan ma'lum. Bu kislotalardan elektrolit sifatida foydalanib, galvanik element yasash mumkin. Mexanik harakat, reaktiv harakat mavzularida meduzalar, kal'marlar va sakkiz oyoq kabi harakatini hayvonlar biologik bilimlar asosida fizik tamondan tushuntirish mumkin.

Demak o'qituvchi fanlararo integratsiyalashgan darslarni tashkil etish orqali boshqa fanlarga oid ko'rgazma, rasm, tushuncha va terminlardan, amaliy ish materiallaridan, kundalik kuzatish natijalaridan va so'zsiz kompyuter texnologiyasidan foydalaniladi.

O'QUV FANLARINI INTEGRASIYALASHDA TEXNOLOGIYA FANINING O'RNI

Muxamedova Zilola Axmadovna

Buxoro shahar 14-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

O'qituvchining kasbiy nufuzini oshirish va ta'limda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash integratsiyaning asosiy yo'nalishi hisoblanadi.

Bugungi kunda pedagogikaga oid ilmiy izlanishlarda o'quv fanlarini o'qitishdagi tarqoqlikni bartaraf qilishga qaratilgan shakl, metod hamda vositalari tizimini, ularning asosi bo'lgan o'qitish va tarbiyalash jarayoni metodologiyasini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Demak, o'quvchilarni barkamal inson qilib yetishtirishga, ularning xalq insonparvarligi chashmalaridan, umumbashariy qadriyatlardan bahramand bo'lishlariga e'tibor berish lozim. Bunda ma'naviyatdan "... oqilona foydalanish, bolalarimizni vatanparvarlik, rostgo'ylik, xalqsevarlikka o'rgatish kerak bo'ladi.

Aslini olganda, axloq – ma'naviyatning o'zagi. Inson axloqi shunchaki salom-alik xush muomaladagina iborat emas. Axloq – bu avvalo insof va adolat tuyg'usi, iymon, halollik deganidir.

Bu ko'rsatmalar, tabiiyki, ta'lim jarayonida o'quv fanlarini integratsiyalash yo'llarini aniqlash orqali amalga oshiriladi. Ma'lumki, integratsiya – bu ayrim bo'lak, qismlarning birlashib, bir butun bolishidir. Ta'lim jarayonida o'quv fanlarini integratsiyalashda asosiy masala vazifalarning o'zaro birligini ta'minlashda, avvalo, maqsad metod, shakl, vositalar va kuzatilgan natijalarni belgilab olishdir.

Ta'limni integratsiyalashtirish (o'zaro muvofiqlashtir) – o'quvchilar dunyoni yaxlit tasavvur qilish qobiliyatini rivojlantirish, dunyoqarashni shakllantirish imkonini beradigan integrativ fanlarni yaratish g'oyasini ifodalaydi.

Integratsiya – 1) o'quv fanlarining o'zaro aloqadorligi; 2) lotincha "integration" so'zidan olingan bo'lib, qayta, qurish, tiklash, to'ldirish; "integr" – to'liq, butun, yaxlit degan ma'noni anglatadi. Integratsiya – bir-biri bilan organik birlashib ketish, bir-biriga o'zaro singdirish, bir-biri bilan birlashib yangi, yagona barqaror umumlashgan-yaxlit g'oyani hosil qilish.

Ta'limga bog'liq "Integratsiya" tushunchasi 2 ta ma'noga ega:

O'quvchida atrofdagi olam to'g'risida yaxshi tasavvur hosil qilish (bu yerda integratsiya ta'lim maqsadi sifatida ko'riladi).

Predmetli bilimlarni yaqinlashtirish uchun umumiy platformani topish (bu yerda integratsiya – ta'lim vositasi).

“Markaziy Osiyo hamkorligi” tashkiloti davlat rahbarlarining 2004 yil 28 may kunda bo‘lgan kengashda Markaziy Osiyo mamlakatlarida hamkorlik va integratsiya uchun asos va imkoniyatlar juda ko‘pligi, xalqlarimizning bir-biriga yaqinligi savdo, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy- ma’rifiy aloqalarni taraqqiy ettirish uchun muhim zamin bo‘lishi ta’kidlandi. Hozirgi davrda o‘quv fanlarini integratsiyalash mazmunini, rivojlanish tarixini, fanlarni integratsiyalashning shakli usul va vositalarini aniqlash, uning kelajak istiqbolini belgilash – asosiy vazifa bo‘lib turibdi.

Ma’lumki, “Fan” so‘zi lotincha “bilim” demakdir. Shu ma’noda fan, o‘tmishda ham, hozirda ham, bir tizimga solingan bilimlar birligi deb tushuniladi.

Fan – ma’naviy madaniyatning muhim bir bo‘lagi (qismi), insoniyatning eng yuqori shakli, ma’qul metodlar vositasida erishilgan, aniq bayon qilingan, haqiqiyliги ijtimoiy soha tajribasida isbotlangan bilimlar tizimi hisoblanadi. Demak, integratsiya, bu – ayrim bo‘laklarning qo‘shilib bir butun bo‘lishidir.

O‘quv fanlarini integratsiyalash, bu – turli o‘quv fanlarini sun’iy ravishda bir-biri bilan birlashtirishi degan gap emas. Ularni o‘zaro uyg‘unlik, uzviylikni o‘rganish fanlar o‘rtasidagi umumiy o‘xshashlikni, har biriga xos xususiyatni va har birini hayotga tatbiq etish usullarini puxta, aniq bilib olgan taqdirdagina samarali bo‘ladi. Shundagina o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarash shakllanadi, ular mehnat jarayonida, ijtimoiy hayot, tabiatda sodir bolayotgan voqea va hodisalar o‘rtasidagi uyg‘unlik, uzviylikni chuqur anglab oladilar.

Ta’limni integratsiyalashtirish o‘quvchilarda jo‘shqinlik, fanlarni o‘rganishga qiziqish hissini kuchaytiradi, o‘quv fanlari bo‘yicha bilim darajasini oshiradi, ularning aqliy faoliyatini rifojlantiradi, o‘quv materiallarining o‘zaro, tabiiy ravishda uzviylikda bo‘lishini ta’minlaydi. Darsda o‘quvchilarda ongli qiziqish faoliyati, mustaqil fikrlash qobiliyati rivoj topadi; ularda o‘quv faniga nisbatan shaxsiy munosabatda bo‘lish, ijodkorlik hissi shakllanadi.

Integratsiyalashtirilgan darsda ta’lim-tarbiya uzviyliги ham bir butun holda amalga oshadi. O‘quv fanlarni uzviylikda o‘rganish o‘quvchilar bilimini mustahkamlashning muhim omillaridan biri sifatida o‘quv tarbiya jarayonining ham uyg‘unlikda bo‘lishini taqozo etadi. O‘quv fanlari aro uzviylikka xos xususiyat avvalo, darsda kuzatilgan maqsad va vazifalarga qarab belgilanadi. Ularning o‘zaro uzviyligidan muvaffaqiyat esa, darsning to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq. Bu jarayonda insonning ilmiylik xususiyatiga ega bo‘lgan mehnati alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, mehnat – insoniyat hayotining, uning o‘sib, kamol topishi va go‘zallik his-tuyg‘usining, erishgan moddiy va ma’naviy boyliklarining asosiy manbaidir. O‘tmishda ota-onalar bolani aqli kamol topgan, har bir ishga ijodiy yondashish qobiliyatiga ega bo‘lgan inson qilib yetishtirish zarurligini o‘z tajribalarida ko‘rdilar, mehnat va ijtimoiy hayot, tashqi olam inson kamolotida asosiy omil ekanligiga ishonch hosil qildilar. Dunyoga kelgan bolaning aqliy tarbiyasiga urg‘u bergan holda, ulami oila va qishloq xo‘jalik ishlariga, bog‘rog‘lar yaratish, chorvachilik, hunarmandchilik ishlariga

– mehnatga o‘rgatdilar, shu bilan birga, o‘yinga, jismoniy tarbiyaga, bolalarning boshqalar biian muloqotda bo‘lishiga, ularda atrof-muhitni anglashga qiziqish uyg‘otishga ahamiyat berdilar.

Yoshlikdan o‘sib borgan sayin bolalarda aql, xotira, ko‘p narsani bilishga havas, fikrni bir nuqtaga qaratish, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik qobiliyati rivojlana boshlaydi. Bola tug‘ilishi bilanoq ota-onaning parvarishi orqali atrof-muhit bilan tanishadi. Turmush faoliyati boshlanishi bilan ishlab chiqarish tajriba va malakalarini o‘zlashtiradi, shu jarayonda unda madaniyat, axloq va estetik qarashlar shakllana borishi lozimligini ta’kidlaydi.

Inson mehnatining asosiy xususiyatlaridan biri – uning fikr yuritish, ijod qilishga moyil va qodirligidir. Inson buyum – narsa yaratar ekan, u, avvalambor, o‘zining moddiy va ma’naviy ehtiyojini qondiradi, yaratgan narsasi o‘zining tashqi ko‘rinishi va go‘zalligi bilan boshqalar diqqat e’tiborini o‘ziga jalb etib, ularning ham moddiy va ma’naviy ehtiyojini qondirishni o‘z oldiga asosiy maqsad qilib qo‘yadi.

Har bir ilm, san'at ahli, hunarmand, kasb ahli jamiyat talablarini hisobga olgan holda asar ijod qiladi, biror narsa yaratadi. Asar, buyum yaratishdan oldin olim, san'at va kasb-hunar ahli ongida bilim, voqea va qahramon haqida fikr, o'ylar tizimi shakllanadi, so'ngra shu tizim asosida izchillikda asar bunyod etiladi. Maktabda o'qituvchi ongida ham mavzu bo'yicha darsda beradigan ma'lumotlari, qo'llaydigan usullari, foydalanadigan ko'rgazma vositalari tizimi shakllanadi, so'ngra u mantiqiy izchillikda va aniq dalillar asosida o'quvchilarga bilim beradi. Ularni tarbiyalaydi, shu zaylda ta'lim-tarbiyani bir butunlikda amalga oshiradi. Hozirgi davrda fan tizimini tashkil etgan qismlarning ham o'zaro aloqada bo'lishida ilmiy-texnik axborot vositalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Fanlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar rivojining ta'siri va bu sohada axborot vositalarining muhim ahamiyat kasb etishi natijasida erishilayotgan yutuqlar tabiat, jamiyat, texnika sohasi – moddiy olamda namoyon bo'lmoqda. Bu o'zaro ta'sir – fanlar rivoji, har bir fanning ichki tabiiy rivoji uchun zarur bo'lgan ehtiyoj, har bir fan rivojiga xos xususiyatdir.

Ilmiy tarzdagi o'zaro ta'sirga ega bu xususiyat shundan iboratki, u fan bilan axborot vositalri o'rtasidagi aloqani kuchaytiradi, tezlashtiradi. Bu tezlashish esa, fanning ijtimoiy tuzumga bo'lgan ta'sirini oshiradi. Fanlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va fanlar tarkibidagi o'ziga xos qonuniyatlarning yuzaga kelishi ularning tuzum bilan aloqadorligiga yorqin dalildir.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tashkil etiladigan o'quv fanlari mazmuni jamiyatning ayni paytdagi kasb-hunarga yo'naltirish ishiga qo'yilgan talablariga binoan tanlab olinishi hamda davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va dasturlari, darsliklar va shu kabi didaktik materiallar mazmuniga singdirilishi, o'quv materialini majmuaviy tarzda ifodalanishi ta'lim mazmunini integratsiyalashni taqozo qiladi. O'quv fanlarini integratsiyalash tizimini quyidagicha ifodalash mumkin.

Yuqorida keltirilgan o'quv fanlarini integratsiyalash tizimidan foydalangan holda ta'lim mazmunini tashkil etilishi ta'lim oluvchilarning bilim va ko'nikmalarini bir-birini to'ldiruvchi yahlit tizim holatida shakllanishini ta'minlab, mantiqan to'laqonli bilim, ish-harakat usullari va shaxsiy fazilatlarini shakllantirishga asos bo'ladi. Integratsiya–fanlararo bilimlarni (integrativ bilimlarni) chuqurlashtirish va oshirish, ularni shakllantirish uchun xizmat qiladi. U har xil turlar, usullar, uslublar, fanlararo integratsiya ob'ektlari asosida tashkil etiladi.

Integratsiya asosida fanlarni sinflarga bo'linishini turli xil tartibda tashkil qilish mumkin: maqsad va muammolar asosida; maktab tabiiy-ilmiy tizimidagi vazifalari asosida; qo'shiluvchi fan tarmoqlari asosida; integratsiya usullari va yo'llari asosida; o'quv rejasidagi o'rni asosida; darsni o'rganishga sarflangan vaqt asosida; o'quvchilar uchun qiyinlik darajasi asosida va h.k. Shuni e'tiborga olish kerakki, bunday darslarni tashkil qilishda fan o'qituvchilari o'z oldilariga bir necha maqsad va muammolarni yechish masalasini qo'yishlari lozim. Shu sababli tashkil etiladigan darslar ko'p maqsadli, turli vazifali bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda texnologiya darslarida ta'lim texnologiyalari va qo'llash va yoshligidan tadbirkorlikni rivojlantirib borish, farzandlarimizni kelajakda yetuk kadr va usta-hunarmand bo'lib shakllanishiga biz ustozlar o'z hissamizni qo'shishdan iboratdir.

KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O'QUVCHILARINI MA'NAVY-AXLOQIY KAMOL TOPISHIDA OILA, MAHALLA VA MAKTAB HAMKORLIGI

Kadirova Nodira Samadovna

Buxoro shahar 14-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

An'ana nima? “An'ana” asli arabcha so'z bo'lib, uzoq zamonlardan beri avloddan avlodga, otalardan bolalarga o'tib, davom etib kelayotgan urf-odatlar, ahloq mezonlari, qarashlar va shu kabilardir. An'ana ijtimoiy va madaniy merosdir. U iqtisodiy, milliy, kasbiy, jangovor, ilmiy, ommaviy an'analar sifatida jamiyatda ijtimoiy guruh va sinflar orasida keng yoyilgan, shuning uchun ijtimoiy hayot va an'analarni o'rganish, ularning mazmunini bilish,

odamlarning xulqi va hatti-harakatlariga ta'sir etilishi tadqiq etish muhim ahamiyatga egadir. Ta'lim-tarbiya ishlariga xalqimizning eng ilg'or, hayotda o'zini oqlagan, an'alarini, oila, maktab va mehnat jamoalarida qo'llash, ulardan foydalanish kabi vazifalar hamisha dolzarb bo'lib kelgan. Shu kungacha ayniqsa vatanparvarlik, millatlararo do'stlik, ekologik tarbiyaga doir an'analarni, oilaviy tarbiya jarayoniga tadbiiq etish, hozirgi avlod kishilarini xalq pedagogikasining xalqchil ko'rsatmalari asosida tarbiyalashni keng qo'llash nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Dunyoda necha millat, necha xalq bo'lsa, hammasining o'ziga xos turmush tarzi, o'tmish hayoti va kelajagi bilan chambarchas bog'liq an'analari mavjuddir. O'zbek xalqining ham o'z urf-odatlarini, turmush tarzi, oilaviy marosimlari, ta'lim-tarbiya, madaniyat an'analari tarixi moziyning uzoq-uzoq asrlariga borib taqaladi. Barg ildizdan quvvat oladi deganlaridek, hozirgi va kelajak avlod kishilarining, ularni chuqur bilimlari ma'naviyatining mag'zi to'qligi omilidir. Bu hamisha hamma avlod tomonidan e'tirof etilgan haqiqatdir. Kaykovusning "Qobusnoma"sidan tortib, Al-Xorazmiy, Abunabr al Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sinolarning nazmiy va nasriy asarlarida, Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u-bilig, Ahmad Yugnakiyning "Xibatul-Haqoyiq" kabi jahonga mashhur asarlarida, navoiyning o'lmas she'riyatida, Munis Xorazmiyning "Savodi ta'lim", Qori Niyoziyning "Hayot maktabi", Abdulla Avloniyning "TurkiyGuliston yoki axloq" asarlarida sharq xalqlari, xususan o'zbek xalqiga xos bo'lgan ibratli tomonlari ochib berilganki, ular qalam orqali, xalqimizga xos xalqimizga xos bo'lgan ota-onaning hurmati, insoniylik, oqibat, mehr-shafqat, mehmondo'stlik, ma'rifatga chanqoqlik, onani ulug'lay olish, farzandga mehrlil va fidoiy bo'lishlik kabi fazilatlar dunyoga tanilgan bo'lsa, ajab emas.

Qadim zamonlardan, hatto o'zbek xalqining yozuvi bo'lmagan paytlardan oq yosh avlodni tarbiyalash asosan oilada amalga oshirilgan. Bunda tabiiy va ijtimoiy omillar hal qiluvchi o'rin tutganligi shubhasiz. Xalq pedagogikasi hamisha yaxshi samara bergan. Shuning uchun ham xalqning tarbiyaga oid bilimlarini chuqur o'rganish, tarbiya natijalariga asoslanib, ularning asliy manbalariga, tarbiya sirlariga nazar tashlash bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Har bir xalq o'zining milliy an'alariga asoslangan tarixiy madaniyati va turmush tarziga egadir. An'alar xalqimizning asrlar osha to'plagan milliy boyligi bilan, shuningdek uning yangi sharoitda yangi mazmun bilan boyitilgan, yangidan-yangi an'analarning vujudga kelishi bilan qimmatli va hayotbaxshdir. Masalaga shunday yondoshilgandagina an'alar insonlarning turmushi va madaniyati asosi sifatida hozirgi zamon kishilari axloqiga ta'sir etishi mumkin. An'analarning vujudga kelishi va shakllanishi murakkab ijtimoiy jarayondir. Unda xalqning dono fikrlari, axloq mezonlari o'z ifodasini topgan. Shuning uchun ham yosh avlod-ajdodlarimiz tomonidan tarixiy sharoitda vujudga kelgan ilg'or an'analarni o'zlashtirish, unga rioya etish, boyitish nihoyatda zarurdir. Nihoyatda mazmuniga ko'ra ilg'or umuminsoniy, shakliga ko'ra milliy an'alar qaror topmoqda. Eski va yangi an'alar qarama-qarshiliklar jarayonida yaratildi va sayqal topdi.

Ayrim an'alar qanday bo'lsa, o'sha holida ko'rinishida uzoq vaqt saqlanib qoladi, boshqalari o'z ko'rinishini o'zgartiradi, uchinchilari esa yangilariga uyg'unlashadi, taqsimlashadi. Oilaviy an'analarga bolalarning tug'ilishlari bilan bog'liq bo'lgan marosimlar, urf-odatlar, bolalar tarbiyasiga taaluqli bo'lgan va umuminsoniyat tomonidan qabul qilingan amaliy maslahatlar, qoidalar, metodik usullar va boshqalar kiradi. Ana shu xususiyatlariga ko'ra oilaviy an'alar nisbatan yashovchandir. Ayniqsa umumxalq ko'rinishidagi oilaviy an'analarning umri boqiydir. Urf-odatlar qancha hayotiy, xalqchil, qancha keng tarqalgan bo'lsa, u xalqqa shuncha tez singadi va shuncha uzoq yashaydi. Masalan hozirgi kunda mavjud bo'lgan an'analarning ko'pi uzoq tarixga ega. Biroq ular o'z davrida qanday yaratilgan bo'lsa, shundayligicha qolgan deb bo'lmaydi. Hayot ularga o'zining yangi-yangi xislatlarini, davr silsilasini kiritgani aniq. Har davrning vujudga keltiradigan yangi an'anasida yangi avlodvkillarining milliy xususiyatlari, shuningdek ularning o'tmishi haqidagi yorqin

xotiralari, mehnatkashlar ommasining kelajak uchun intilishi o'z aksini topib boradi. Oilaviy an'analar ham bundan mustasno emas. Boshqa xalq an'analari kabi oilaviy an'analar ham shu xalqning tarixi, uning turmush sharoiti va hayot tarzi bilan bog'liq o'tmish va kelajak aks etadi. Shu ma'noda o'zbek xalqining oilaviy an'analari qimmatli va azizdir. Ular faqat mazmuniga ko'ra qiziqarli bo'lib qolmasdan, balki bolalar bilan yoshlarni mehnatga jalb qilishdagi tarbiya usullari va shakllari bilan ham hayotbaxshdir. Yangi davr, yangi sharoitda ular yangicha mazmun bilan boyib bordi. O'rta Osiyoning boshqa xalqlarida bo'lgani kabi o'zbek xalqining inqilobdan oldingi xayoti haqida so'z ketganda bironta oliy o'quv yurtining bo'lmagani haqida ko'p gapiriladi. Bu faktni inkor etganimiz holda boshqa sharq xalqlari kabi o'zbek xalqida ham avlodlar tarbiyasiga ta'sir etuvchi, kishilarni odamiylik, ezgulikka etaklovchi "Xalq dorilfununlari" bo'lganligini, ularning xalqqa ta'sir kuchi g'oyat katta bo'lganini e'tirof etmoqchimiz. Biz azal-azaldan xalqimizga ko'pchilik ishtiroki bilan o'tadigan xasharlar, bolalarning turli o'yinlari, bolalar ijodi, choyxona suhbatlari, uchrashuvlar, gap-gashtaklar, to'y va marakalar, mavsumiy bayramlar, gul va lola sayillari, "boychechak" aytish, qovun sayillari, "yangi mehmon tug'ilishi"ni nishonlash, qizlar majlisi, kelinlarning qaynota va qaynona oldidagi "yuz ochdi"lari, "kelin salom"lar, "sumalak", echki o'yini, uloq o'yini, kurash, mehmonda bo'lish, mehmon kutish kabi ko'plab marosimlarni nazarda tutib, ularning hammasi hamxalq tarbiyashunosligining durdonalari sifatida avlodlarni o'zbek xalqiga xos bo'lgan "o'zbekona", "sharqona" tarbiyalashda muhim rol o'ynagan. Xalq pedagogikasining umrboqiyliigi, o'lmasligiga sabablardan yana biri uning avloddan avlodga etkazish shaklining antiqaligidir. Hatto xalqimiz hozirgidagidek ommaviy axborot vositalariga ega bo'lmagan qadim zamonlarda ham xalq pedagogikasi xalq og'zaki ijodiyoti yo'li bilan qanot qoqqan. Uning tarbiyaviy ta'siri bolalarga ona allasi bilan singib ketgan. O'zbek xalqining asrlar mobaynida to'plagan xalq og'zaki ijodi xazinasiga g'oyat boydir. U xalqimiz manaviy madaniyatining oltin xazinasiga hisoblanadi. Keksa avlod vakillari hayot tajribalari asosida to'plangan, shakllangan dono fikrlarni quyi avlodlarga og'zaki hikoya, ertak, afsona, rivoyat, topishmoq, matallar shaklida singdirishga, hikmatlar bilan xalq qalbiga kirib borishga intilgan. Xalq ertaklari, topishmoq va matallar orqali bolalarni, ota-onalarning, kattalarning maslahatlariga diqqat-e'tibor bilan quloq solishni o'rgatgan, ertak qahramonlaridan namuna olishga intilgan. Ertaklar faqat bolalargagina ta'sir ko'rsatib qolmasdan, balki ota-onalarning o'ziga ham, ularning hayot tarziga, va ishonchlariga, ahloqiy qiyofaga ham ta'sir etadi. Xalq xotirasida saqlanayotgan, avloddan avlodga o'tib kelayotgan eng yaxshi ertak va dostonlar, maqol va matallar, ashula va topishmoqlar bolalarni tarbiyalaydi, yaxshilikka, mehnat qilishga va haqg'o'ylikka undaydi. Xalq og'zaki ijodida inson hayotining hamma qirralari aks etgan. Ularda ota-onalarning, bolalarning tarbiyasi, parvarish qilish borasidagi yo'l-yo'riq va usullari ham o'z ifodasini topgan. Shuning uchun hozirgi paytda tarbiyaga ta'sir ko'rsatuvchi xalq og'zaki ijodiga bo'lgan e'tibor kuchayib bormoqda. Xalq og'zaki ijodida bolalarni sofdillikka, oddiylikka undash bilan birga, ulardan ichi qoralik, chaqimchilik va boshqa salbiy sifatlar qoralangan. "Manmanlik qilma netarsan, obro'yingdan ketarsan", "Sen o'zingni maqtama, seni birovlar maqtasin", "Egilgan boshni qilich kesmas", "Mevali daraxtning mevasi qanchalik ko'p bo'lsa, uning boshi shunchalik pastga egiladi", "Baxlning bog'i ko'karmas", "Birovga choh qazisang, o'zing yiqilasan", "Egri o'ltirib, to'g'ri gapir", "Ko'rpangga qarab oyoq uzat" singari xalq maqollarida pand-nasihati ifoda etilgan. Ko'plab maqol va matallarda bilimli bo'lish ulug'lanadi, bilimsizlik qoralanadi. "Bilagi zo'r birni yiqar, bilimi zo'r mingni", "Ilmi yo'qning ko'zi yumiq", "Ilmsiz bir yashar, ilmli ming yashar", "Ko'p o'qigan, ko'p bilar", "Olim bo'lsang, olam seniki", "O'qigan o'g'il - otadan ulug'" va hokazo .

Vatanparvarlik, vatanni sevish mavzusi ham maqol va matallarda aks etgan. Vatanparvarlik sifatlarini shakllantirish muhim o'rin tutgan. Oilaviy tarbiyada xalq pedagogikasi an'analar, ertak, maqol, topishmoq va matallar shaklida o'z ifodasini topgan, va u tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish vositasi sanalib, tarbiyaning barcha qirralarini qamrab olgan.

Ayniqsa inson va uning tarbiyasi o`z-o`zini tarbiyalash va qayta tarbiyalash bolalikning yosh davrlari, ularning dangasalik va injiqliklari, o`yinlari, qizlar tarbiyasi haqida ajoyib matal, maqollar yaratilgan bo`lib, ular xalq pedagogikasining saboqligining yorqin namunasidir. Xalq donishmandligida ota-onalar haqida ularning bolalar bilan munosabatlari. Onaning madaniyati, tarbiyaviy ta`siri, donoligi atroflicha yoritilgan. Masalan, oilada hamma kishi, bir kishiga - otaga itoat etgan. Otaning yoki onaning gapi ikki qilinmagan. Otaning izmidan chiqish, u kishining buyrug`ini bajarmaslik, otaga gap qaytarish, unga tik boqish gunoh hisoblangan. Ota farzandining nojo`ya ishi, qilig`i, gapi uchun urishishi mumkin bo`lgan. Lekin farzand otaga tik boqmagan, otaga yoki onaga qo`l ko`tarmagan. Shu sababli bunday tartibli oilalarda, bebosh o`g`il, nopok qiz bo`lmagan. Hadisda yozilganidek "Otaga itoat qilish, tangriga itoat qilishdir". Uning oldida gunoh qilish tangri oldida gunohdir.

Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, xalq donishmandligi, an`analar avlodlardan-avlodlarga o`tishi jarayonida shakl jihatdan o`zgarishlarga uchraydi. Lekin o`z mazmuni, tarbiyaviy ta`sirini yo`qotmasdan hozirgi va keyingi avlodlarga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Abdullayev Y. Eski maktabda xat-savod o`rgatish. -T.: O`zSSR O`rta va oliy maktab. 1960 y. 276 b.
2. Abdumannotov A. Boshlang`ich sinf o`quvchilarida axloqiy xislatlarni shakllantirishda Alisher Navoiy merosidan foydalanish. /Pedagogikaning dolzarb muammolari, 1-qism, Samarqand, 1998y., 61-62 b.
3. Abdumannotov A. Navoiy farzand adobi haqida. /Boshlang`ich ta`lim, 1996. №3, 38-b.
4. Abdurahmonov D., Abdurahmonova M., Usmonova G. Navoiyning til sandig`idan. -T.:Yoshlik, 1991, №3., 36-37 b.
5. G`oziyev E. Psixologiya: (Yosh davrlari psixologiyasi): - T.: «O`qituvchi», 1994. -224 b.

BOSHLANG`ICH SINFLARDA INTERFAOL METODLARNI QO`LLASHNING O`ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ergasheva Iroda Talabovna

Peshku tuman 17-umumta'lim maktab Boshlang`ich sinf o`qituvchisi

Hozirgi kunda yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, kasbga o`rgatish, ularning aqliy va ma`naviy kamol toptirishdan iboratdir. «Ta`lim to`g`risida» gi qonun talablaridan kelib chiqqan holda ta`limning mazmuni va vositalarini yangidan ishlab chiqishni hayotning o`zi talab qilmoqda. Bu omil ta`lim jarayonini tarkibiy qismlarini yangicha tartibda namoyon bo`lishini talab etadi. Ana shu tashkiliy-pedagogik jarayonda ta`lim qonuniyatlari va tamoyillariga mos holda yangi tamoyillarga amal qilish, ta`lim usullarining paydo bo`lishi, ta`lim vositalarining takomillashuvi, ayniqsa ta`limni tashkil etishda o`qituvchi mahoratining noan`anaviy shakllari keng ko`lamda joriy etilishi kuzatilmoqda.

Respublikamizda mustaqillik yillarida umumiy o`rta ta`lim maktablarida ta`lim sohasida, o`qitishni zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish hozirgi jamiyat taraqqiyoti talabidan kelib chiqmoqda. Hozirgi davr ta`lim berish jarayonini quyidagi asosiy jihatlar bilan ifodalash mumkin:

- ✓ o`qituvchining faoliyati nafaqat ilmiy-amaliy, balki ijodiy-artistlik asosda ham amalga oshirilishi lozim;
- ✓ o`qituvchining dars berish jarayonidagi roli ancha murakkab bo`lib, uning o`ziga xos tarixiy va zamonaviy jihatlar mavjud. Oldingi davrlarda o`qituvchilarning faqatgina

zamonaviy bilimlar berishi talab qilinsa, hozirda ulardan tarbiyaviy, madaniy-ma'naviy, siyosiy va amaliy bilimlar berish ham talab qilinadi;

✓ hozirgi paytda ko'pchilik o'quvchilar bilim darajasi bir-biridan anchagina farq qilishini hisobga olganda, o'qituvchilarning ishi yanada murakkablashadi – endi ular avvalgidan farqli o'laroq, turli xil bilim darajasi va turli amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan o'quvchilar jamoasida ishlashlariga to'g'ri keladi. Bu esa ulardan ta'lim berishda yangi usul va uslubiyatlar qo'llanishini taqozo qiladi;

✓ o'qituvchilarga bo'lgan talab ham sezilarli darajada oshdi va endi ular nafaqat ilmiy, balki ma'rifiy va amaliy bilimlarni ham puxta egallashlari zarur;

✓ ilm, fan va texnikaning jadal rivojlanishi, yangi texnika va texnologiyalarning jamiyatning barcha qatlamlariga kirib borishi, axborot texnologiyasi vositalarining barcha davlat va nodavlat muassasalarida qo'llanilishi o'qituvchilardan uzluksiz bilim olishni talab qilmoqda;

✓ o'qituvchilarning faoliyati ko'p qirrali bo'lib, ular boshqaruvchi, muloqot qiluvchi, yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va baholovchi rollarini amalga oshirishlari kerak bo'ladi.

Bugungi kunda ta'limning ana shunday usullaridan biri interfaol ta'limdir. Interfaol ta'limning asosini interfaol metodlar asosida darsni olib borish tashkil etadi. Bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotda keng qo'llash zaruriyatini quyidagi omillar bilan izohlash mumkin:

Jahondagi fan, texnika va madaniyatning tez rivojlanib borishi va uning ta'lim mazmuni kengaytirib, chuqurlashtirib yuborayotganligi.

Mamlatimizda ta'lim sohasida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va Davlat ta'lim standartlarining yaratilishi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha ko'p yildan buyon horijiy mamlakatlarda to'plangan tajribalar va ulardan mamlakatimiz ta'lim muassasalarida foydalanish.

Boshlang'ich sinf darslarida pedagogik texnologiyadan foydalanganda quyidagi qoidalarga amal qilish lozim:

a) zamonaviylik – ta'lim-tarbiya amaliyotiga asoslangan tajriba, sinovdan o'tgan didaktika sohasidagi yangiliklarni joriy etish;

b) ta'lim-tarbiya mazmunini uzluksiz yangilab borish, o'quv dasturlariga befarq bo'lmasdan sinchkovlik bilan o'rganish;

v) umumiy va milliy qadriyatlash sohasidagi yangi ijodlarini o'rganib borish;

g) o'quv jarayonida o'quvchi bilim o'qituvchi faoliyatini optimallashtirish, faollashtirish;

d) ilmiylik-yangi usul, vosita muammosi holatlaridan foydalanib, o'quvchilarni mustaqil fikrlash va o'zini anglashga o'rgatish;

e) dars maqsadining aniqligi mazmunining zamonaviyligi, milliy ma'naviy qadriyatlar bilan boyitilishi;

yo) yangi pedagogik texnologiyalarni amalga oshirish uchun har bir o'qituvchi nazariy chuqur bilimga ega bo'lishi zarur.

O'qitishning turli metodlarida bir xil usullarni kiritish mumkin. So'nggi yillarda pedagogikada va maktab amaliyotida o'qitish metodlari muammosiga alohida e'tibor berilmoqda. Shu muammo bo'yicha anchagina tatqiqotlar bajarilmoqda, ilg'or pedagogik amaliyotda o'qitishning samarador usullarining va ularning tizimlarini qo'llashning talaygina yo'llari topildi. Ammo umumiy ta'lim maktabiga xususan, boshlang'ich ta'limga qo'yiladigan yangi talablar o'qitishning usullarini yanada takomillashtirishni taqozo qilmoqda.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ochilova Muhayyo Choriqulovna

Qorako'l tuman 38-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Davlatimiz tamonidan ta'lim sohasiga, o'quvchilarning intellektual salohiyati, mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatlari, tafakkurini rivojlantirish, egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishlari, amaliy ko'nikma va malakalarini hosil etishga katta e'tibor berilmoqda. Ushbu vazifalarni amalga oshirish uchun o'quv-tarbiya jarayonining barcha imkoniyatlari, pedagogik texnologiya va axborot texnologiyalari, didaktik vosita va usullaridan samarali foydalanish zarurati davlat ta'lim siyosatida muhim o'rin tutadi.

Bola hayotida bog'chadan so'ng maktabning dastlabki davrlari muhim o'rin tutadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim davri o'quv-tarbiya jarayonidagi eng mas'uliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi.

Bu davrda bolaning zehni o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bu davrda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, ijobiy o'quv motivlarini hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki, bu muddat bolaning o'yin faoliyatidan aqliy faoliyatiga, ya'ni o'quv faoliyatiga o'tganligi bilan xarakterlanadi.

Bolaning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli o'yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bolalar o'yin orqali o'z bilimlarini mukammallashtiradilar va uni chuqur o'zlashtiradilar. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida qo'llanadigan didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir. Didaktik o'yinlar ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi. O'quv motivlari ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ham muhim o'rin tutadi. Didaktik o'yinlar boshlang'ich sinflarda ta'limning samarali bo'lishiga, o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini muvoffaqiyatli boshqarishga ham katta yordam beradi, ya'ni didaktik o'yinlar vositasida nazariy bilimlar oson egallanadi, o'quvchilarning qiziqishlari ortadi.

Didaktik o'yinlar nafaqat boshlang'ich sinflarda, balki ta'limning keyingi bosqichlarida ham o'quvchilarning bilimga bo'lgan ishtiyoqlari rivojiga katta turtki bo'lishi mumkin. Ayniqsa, qiyin o'zlashtiruvchi o'quvchilarning bilish imkoniyatlarini oshirishga bunday o'yinlar samarali ta'sir ko'rsatadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, boshlang'ich sinflar uchun yaratilayotgan o'quv qo'llanmalarida shu sohaga oid materiallar tanqisligi ko'zga tashlanib turadi.

Bolalarga o'yinni o'rgatishdan muayyan ta'limiy maqsad nazarda tutiladi. O'yinning eng muhim ahamiyati ham ana shundadir. O'yin o'tkazilish shakllari va usullari ta'limning boshqa turlaridan farq qiladi.

Didaktik o'yinlar o'zining shakli jihatidan, asosan, bog'chada o'ynaladigan ijodiy o'yinlardan ham, o'qituvchi o'zi hikoya qilib berish yo'li bilan tushintiradigan va o'quvchilarni birma-bir so'rab chiqish natijasida mustahkamlanadigan o'yinlardan ham bir tomonlama farq qiladi. Didaktik o'yinlar o'qitish vazifasiga xizmat qiladi va qiziqarli, maroqli, tushunarli darajada olib boriladi. Bolalar g'olib chiqish maqsadida jon-dili bilan mashq qiladilar, berilgan har bir topshiriqni albatta bajarishga odatlanib qoladilar, natijada ularda didaktik topshiriqlarni bajarishga bo'lgan qiziqish orta boradi. Didaktik o'yinlar har bir darsning maqsadini, har bir mashqning maqsadi va vazifalarini yaxshiroq tushinib olishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar ta'limning ko'rgazmaliligi, o'qituvchining nutqini va bolalar harakatini o'z ichiga oladi, buning natijasida idrokda (ko'rish, eshitish, teri sezgisi belgilarida) birlik tug'iladi. Bu esa o'qituvchining aytganlarini bolalarning o'ylab olishiga va aytilganlarni ifodalab berishlariga, ya'ni didaktik o'yin qoidalarini o'zlari bajarishlariga undaydi. Didaktik

o'yinlarning bu tarzda tuzilish hususiyatlari o'quvchilar faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham barcha bolalar o'yin vaqtida zo'r qiziqish bilan harakat qiladilar.

Didaktik o'yinlar bolaning his-tuyg'usiga ta'sir etib, unga o'qishga ijodiy munosabat, qiziqish hislatini tarkib topdiradi. Bolalar o'yinda zo'r manmuniyat bilan ishtirok etadilar. O'yin boshlanishini sabrsizlik bilan kutadilar, ularning oldiga beixtiyor ertangi o'quv kunining quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Harbirdidaktiko'yindako'pchilikbolalaryokibutunbirsinfo'quvchilariishtiroketadi. Masalan, "Doiraviy misollar" o'yinidahammabolalar masala yechadi, "Zanjircha" da 10 nafar, "Do'koncha" da 8-12 nafar bola, "Narvoncha" da esa hamma o'quvchilar masala yechadilar.

Darsda o'yinqaroqlik qilib o'tiradigan va o'qituvchini bitta dars davomida 10-15 martagacha tanbeh berishga majbur etadigan bolalar ham uchrab turadi. Biroq o'yin o'tkazilayotgan vaqtda bunday bolalarning hulq-atvori tamoman o'zgarib ketadi. Ular darhol o'zlarini tutib oladilar, o'qituvchining o'yin qoidalarini ko'rsatib berishini kutib o'tirmaydilar ham, qoidalarni o'zlari mustaqil bajaradilar.

Didaktik o'yinlar jarayonida bolalarda uyushqoqlik, vaqtni iloji boricha tejay bilish hislatlari tarbiyalanadi. Didaktik o'yinlar bolalarda do'stlik, birodarlik, mehnatsevarlik hissini tarbiyalash va taraqqiy etishiga yordam beradi. "Kim turgan saf yaxshiroq", "Zanjircha", "Narvoncha", "Bilgan kishi sanashni davom ettiraversin" singari o'yinlar o'tkazilayotganda bolalar o'z o'rtoqlari, o'zi turgan saf va o'z sinflarining sharafi uchun kurashadilar. Bir safga tizilganlar ikkinchi safda turgan o'quvchilar bilan musobaqalashayotganda topshiriqni saflardan birining o'quvchisi yoki bir necha o'quvchilari, yoxud butun bir saf bajaradi.

Bolalar "Qiziqarli kvadratlar" o'yinida murakkabmatematik amallarni bajaradilar. Bunda o'quvchilarga biryo'la bir necha amallarni bajarishga, chiqqan natijalarni taqqoslashga, erishilish imumkin bo'lgan natijalar to'g'risida o'ylab ko'rishga va noto'g'ri hisobdan voz kechishga to'g'ri keladi.

Bularning hammasi tez, zo'r qiziqish va aqliy faoliyat bilan o'tadi. Katta, chiroyli to'pni ko'rgan o'quvchilarda tortinchoqlik yo'qola borib, dadillik bilan sonlarni o'ylab topishga kirishadilar. O'yin jarayonida bolalarda tevarak-atrof haqida to'g'ri tushuncha paydo bo'ladi, bu esa bolalarga topshiriq mazmunini turli xil turishlarida yordam beradi. "Do'koncha", "Nimani taqillatdim?", "Teatr", "Bolalar bog'chasida", "Mehmondorchilikda" kabi o'yinlarda bolalar tevarak atrofdagi hayotni, narsalarning sifatini, og'irlik o'lchovi, narx-navolar va boshqalarni bilib oladilar, ularda fazoviy tasavvurlar mustahkamlanadi.

O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILARNI ERTAKLAR BILAN TANISHTIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Asadova Munira Erkinjonovna

Qorako'l tuman 38-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchi

Ta'lim-tarbiya jarayonining yuksak darajada taraqqiy etishi bugungi kun o'qituvchidan o'z ustida muntazam ishlalni, zamon bilan hamnafas bo'lishni, zamonaviy o'qitish usullari va vositalaridan boxabar bo'lishni, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishni talab qiladi. Zero, biz tarbiyalashni nazarda tutayotgan ertangi kun egalari ta'lim beruvchidan ijodkorlik, tashabbuskorlik, faollik, o'z fikrini aniq va ravon tilda bayon etishni, mustaqil fikrlashni o'rganibgina qolmasdan, o'qituvchi shaxsini namuna va o'rnak sifatida qabul qiladi. Ayniqsa, ta'limning negizi sanalmish boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida ta'lim oluvchilarning nutqiy ko'nikmalari, tafakkur qilish va mantiqiy fikrlash jarayonlari ustida ish olib boriladi.

"Bolalarda fikrlash qobiliyatini o'stirish va bu tarbiya bilan muntazam shug'ullanishi benihoya zarur va muqaddas bir vazifa. Binobarin, u muallimlarning «diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas vazifadur... Negaki fikrning quvvati, ziynati, kengligi,

muallimning tarbiyasiga bog'liqdur», - degan edi ma'rifatparvar ajdodlarimizdan biri Abdulla Avloniy.

Keling, o'qish darsligidagi kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning eng ko'p o'ziga jalb qiladigan "Ertaklar – yaxshilikka yetaklar" bo'limidan o'rin olgan ertaklarni o'rganishda ta'limning interfaol metodlaridan foydalanishning o'ziga xos tomonlariga nazar tashlasak.

Ma'lumki, ertaklar xalq og'zaki ijodining eng keng tarqalgan janridir. Ularda insonlar hayotida ro'y bergan yoki uchrashi mumkin bo'lgan voqealar yoki fantastik sarguzashtlar hikoya qilinadi. Ertaklarning aksariyat qismida hayotiy hodisalar bilan tasavvur mahsuli bo'lgan sehrlil buyumlar yoki o'yab topilgan obrazlar uyg'unlashib ketadi. O'quvchilar ertaklar bilan tanishar ekanlar, qiziqarli syujetlar va matonat, mardlik timsoli bo'lgan obrazlarning ertak nihoyasidagi barcha yovuzlik va zulmat kuchlari ustidan g'alaba qozonishi singari jihatlar bolalarni o'ziga chorlaydi. O'quvchilar real hayotda ham yaxshilik g'olib bo'lishini istaydilar va buni amalga oshirishga intiladilar.

Ertak bolalarda asar qahramonlarining turli xil vaziyatlarda o'zini nechog'li tutishi va ularning faoliyatini tahlil qilib, keng tafakkur dunyosi ila baholash ko'nikmasini o'stiradi. O'quvchilar ertak nihoyasidagi savollarga javob berish yoki qayta hikoya qilish va tahlil qilish jarayonida „Qahramonlardagi qanday fazilatlar sizga yoqdi? Nima uchun? Qaysi qahramonga o'xshashni xohlagan bo'lar edingiz?“ -qabilidagi savollar vositasida ertak matni va undagi voqealar bola xotirasida qayta aks ettiriladi. Bola o'z nuqtai nazaridan kelib chiqib ertakdagi ijobiy va salbiy qahramonlarga tavsif berishadi.

Boshlang'ich sinflarning 2-sinflari uchun yaratilgan "O'qish kitobi"dagi "Ertaklar – yaxshilikka yetaklar" bo'limidan "Tansihatlik – tuman boylik", "Kenja o'g'il", "Eng yaxshi sovg'a", "Aqlli bola", "Hakka bilan tulki" singari O'zbek xalq ertaklari bilan bir qatorda "Tulki va xo'roz" nomli Eron xalq ertagi, aka-uka Grimmlarning "Somon, cho'g' va loviya" ertagi, Habib Po'latovning "Mushuk va sichqon" ertagi, Ivan Krilovning "Qarg'a bilan tulki" masali o'rin olgan.

"Eng yaxshi sovg'a" ertagini mutolaa qilar ekan, har bir bola oila ustuni sanalmish otana va ularning salomatligi dunyodagi har qanday sovg'adan qimmatliroq ekanini his qilishadi. Ushbu ertak bilan tanishtirishdan oldin o'qituvchi o'quvchilar bilan "Meni tushun" didaktik o'yinini o'tkazishi mumkin.

Ushbu o'yinni o'tkazish uchun sinf o'quvchilari doira bo'lib turishadi. O'qituvchi o'yin sharti bilan bolalarni tanishtiradi. Bu didaktik o'yinda ovozdin va tayyor narsalardan foydalanish mumkin emasligini ta'kidlaydi. Bu o'yin qoidasiga ko'ra biz do'stlarimizga sovg'a-salomlar ulashamiz. Hayolan o'ylagan narsamizni pantomimo usulida tushuntirib yonimizdagi do'stimizga uzatamiz. "Sovg'a"ni olgan bola boshqa bironta "sovg'a"ni o'zidan keyingi ishtirokchiga uzatadi, deya izoh beradi. O'yinni o'qituvchining o'zi boshlab beradi. Oxirgi ishtirokchi tomonidan mashq bajarilib bo'lingach o'qituvchi endi ovoz chiqarish mumkinligini va kim nima olganligini og'zaki aytishi mumkinligini aytadi. O'quvchilar qanday sovg'a olishganini aytishadi. Berilgan sovg'a bilan olingan sovg'aning bir xil anglanganligi muhokama qiladi. O'qituvchi tomonidan o'quvchilarga savollar beriladi: Sovg'a olish sizga yoqdimi?, Sizga qanday sovg'a ko'proq yoqadi?, Eng zo'r sovg'a kimga berildi? Javoblar tinglangach o'qituvchi bolalarga "Eng yaxshi sovg'a " ertagini o'qib beradi va mazmunini tushuntiradi. Ertak yuzasidan savollar beradi. Qizlardan qaysi biri o'zini, qaysi biri otasini o'ylagani haqida fikrlab ko'rishlarini tavsiya qiladi. Donoligi tufayli Xitoy mamalakatida yurgan otasining salomatligi haqida qayg'urgan qiz timsoli so'zlar yordamida aks ettiriladi. Mavzuni yanada mustahkamlash uchun o'quvchilar tarqatmalar asosida kichik guruhlarga bo'linib, ularga oldindan tayyorlab qo'yilgan Chaynovdrlar tarqatiladi. Ushbu tarqatma "Savollar" va "Javoblar" so'zlari yozilgan ikkita qismdan tashkil topadi. Birinchi qismga yozilgan savolning javobi bo'lgan so'zning qaysi so'z bilan tugasa, keyingi savolning javobi

aynan shu harf bilan boshlanishi haqida tushuncha beriladi. Chaynvord quyidagicha tuzilishi mumkin:

SAVOLLAR	JAVOBLAR
Ota qaysi kasb bilan shug'ullanadi?	
Kenja qiz otasidan nonning qeyerini xaltaga to'plashini so'raydi?	
Shoyidan nima tikiladi?	
Katta qiz otasidan qanday sovg'a keltirishni so'radi?	

O'quvchilar chaynvordni yechib bo'lishgach tekshirish uchun o'qituvchi tomonidan tayyorlangan chaynvord javoblari bilan ko'rsatiladi.

Savollar	Javoblar
Ota qaysi kasb bilan shug'ullanadi?	Savdogarlik
Kenja qiz otasidan nonning qeyerini xaltaga to'plashini so'raydi?	Kuyuk
Shoyidan nima tikiladi?	Kiyim

Katta qiz otasidan qanday sovg'a keltirishni so'radi?	Marvarid
---	----------

Shu tarzda bolalar ertakdagi mayda qismlar va voqealarga ham nazar tashlashadi.

Ushbu metod orqali o'quvchilarda o'z bilganlarini bir tizimga sola bilish, fikrni aniq va ravshan bayon qilish ko'nikmalari shakllanadi.

O'qituvchi tomonidan qo'yilayotgan didaktik maqsadga erishish, natijaning kafolatlanganligiga dars mazmunini yoritishga yordam beruvchi metodning to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Interfaol metodlar orqali tashkil qilingan dars jonli, qiziqarli va hayotiy ko'nikmalarning shakllanishi uchun zamin yaratadi.

BOSHLANG'ICH SINFDAN FANLARARO ALOQADORLIK

(Tabiatshunoslik darslari misolida)

Yunusova Gulbaxor Barotovna

Buxoro viloyat Buxoro tuman 34-umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Erkin fikrlovchi, ijodkor, mamlakatimizning mustaqillik mafkurasiga sadoqatli bo'lgan barkamol shaxsni tarbiyalash maktablarda ta'lim samaradorligini oshirishni taqozo qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda fanlararo aloqadorlik qonuniyatlarining yaratilishi, aloqadorlik tizimining tarkib topishi ta'limda istiqbolli vazifalar yechimini ta'minlaydi.

Fanlararo aloqadorlik nazariyasining taraqqiyotida tabaqalashtirilgan holat hukm sursa ham amaliyotda fanlararo aloqadorlik o'zaro fanning ijtimoiy ahamiyatini yanada orttiradi. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan fanlararo aloqadorlik muammolari o'quvchilarni har bir o'rganilayotgan fanlar bo'yicha bilimlarni tez va puxta o'zlashtirishga, ko'nikma va

malakalarini oshirishga muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim sohasidagi islohotlar tufayli o'quv fanlarining mazmuni yangilanib bormoqda, maktablarda o'quv fanlari tizimida yangi fanlar tarkib topmoqda. Ularning o'zaro aloqadorligi asosida ta'limning samaradorlik darajasi ortib bormoqda. Biroq, fikrimiz dalili sifatida misol qilib olsak, maktablarning boshlang'ich sinflarida tabiatshunoslikni o'qitishda uning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligining metodologik-didaktik asoslari yaratilmagan. Boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligi hamda ushbu fanlararo aloqadorlik jihatlari va tamoyillarini aniqlash, nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish, uning metodologik asoslari va didaktik yo'nalishlarini takomillashtirish mazkur tadqiqotning dolzarbligini yana bir marta ko'rsatadi. Yuqorida keltirilgan fikrlarga asoslangan holda aytish mumkinki, umumta'lim maktablari boshlang'ich sinflarida fanlararo aloqadorlikni ta'minlashning didaktik asoslari o'z yechimini kutayotgan dolzarb muammolardan biri sifatida mavjuddir. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni zamon talablari darajasiga ko'tarish, milliy kadrlar tayyorlashning yangi tizimini barpo etish, kelajak uchun barkamol, salohiyatli avlodni tarbiyalash hozirgi kunda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lishi lozim.

Ta'limning insonparvarlashuvi boshlang'ich sinflar ta'lim mazmunini takomillashtirishni taqozo qilmoqda.

Xorijiy mamlakatlarda fan va texnologiyaning jadal sur'atda rivojlanishi olimlar oldida murakkab muammolarni qo'yimoqda. Shu sababli tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlari haqidagi yangi nazariy va amaliy bilimlarni boshlang'ich sinflar ta'lim mazmuniga kiritish, barcha fanlardan o'zaro aloqadorlikda eng zarur bilim va ko'nikmalarni hosil qilish, ijtimoiy hayot tajribalari va ilm-fanning turli sohalari uchun muhim bo'lgan bilimlarni o'quvchilar egallashlari uchun yuksak bilim va mahoratga ega bo'lgan pedagoglarni tayyorlash nihoyatda zarurdir. Mazkur vazifalarni yechish uchun tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlashni ilmiy jihatdan asoslash maqsadida har bir o'quv fanining fanlararo aloqadorlikdagi mazmunini tanlash, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan so'nggi pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'quv fanlarining bir biri bilan bog'langan tizimini shakllantirish lozim.

Boshlang'ich sinflarning ta'lim-tarbiya jarayonida vujudga kelishi mumkin bo'lgan zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarning eng murakkab muammolarini hal etish uchun barcha o'rganilayotgan o'quv fanlarining o'zaro aloqadorlik xususiyatlari keng miqyosda tadqiq qilinishi lozim. Barcha o'quv fanlarining o'zaro aloqadorligi mohiyatiga tayanish, ayniqsa, fanlarni boshlang'ich sinflarda o'qitishning yangi jihatlari aniqlash zarurdir. O'quvchilarga taqdim etiladigan ekologik bilim, tushuncha va hosil qilinadigan hisoblash ko'nikmalari umumlashgan mazmunga ega bo'ladi. Tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligi ta'minlanganda boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'zaro bog'langan bilim va tushunchalar taqdim etiladi.

Demak, "Tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligi" o'quv mavzulari mazmunini atroflicha ochib berish uchun zarur. Tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligi dars mavzularining mazmunini o'rganish, undagi muhim qoidalarni ajratib olib o'zlashtirishda quyidagi jarayonlarni faollashtirish imkoniyatini beradi:

- o'quv mavzularini o'rganish jarayonida tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligi holatini aniqlashga subyektiv yondashish ehtimolini pasaytirish;
- fanning muhim g'oyalari ochib berishda birinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan o'quv fanlari asosiy jihatlari boshlang'ich sinf o'quvchilari e'tiborini jalb etish;
- doimiy ravishda idrok etishni murakkablashtirib borib, boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy tashabbuskorligi va o'quv-biluv faoliyati mustaqilligi ko'lamini kengaytirish;

ko'p tomonlama tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligini samarali yo'lga qo'yish uchun didaktik vositalarning har xil turlarini qo'llab,

tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligidan foydalanish bo'yicha tashkiliy ishlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish;

turli didaktik vositalar yordamida o'quv fanlarining o'zaro uzviy birlikda o'zlashtirilishiga erishish;

o'qituvchilar va boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida ijodiy hamkorlikni vujudga keltirish;

Bizning davrimiz uchun o'quv fanlarida fanlar fanlararo aloqadorlikni, olamning umumiy holati haqida yanada izchilroq tasavvurga ega bo'lish odatiy hol. Lekin bunday muammoni bir fan doirasida hal etish mumkin emas. Shuning uchun o'qitish nazariyasi va amaliyotida o'quv fanlarini birlashtirish tendensiyasi kuzatilmoqda, ularni fanlararo aloqadorlik asosida mujassamlashtirish va umumiy mazmunini yaxlit modellarda ifodalash jarayoni davom etmoqda.

Boshlang'ich sinflarda amalga oshiriladigan ta'lim jarayonida o'quv fanlararo aloqadorlikni ta'minlash o'quvchilarning bilimlarini tizimlashtirishga, ularning mustaqil fikrlash ko'nikma va malakalarini shakllantirishga, ta'limning quyi bosqichlarida egallagan bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi. Ayniqsa, tabiatshunoslik ta'limi uchun bu juda muhim. Tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligi asosida bilimlar o'zlashtiriladi va hisoblash malakalari inson faoliyatining barcha sohalarida qo'llaniladi. Tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan aloqadorligi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu aloqadorlik natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlarni idrok etish imkoniyati kengayadi. Bilim va tushunchalarni o'zaro aloqadorlikda taqdim etish ehtiyoji insoniyat oldida turgan muammolarning borgan sari ortib borishi sabablidir. Turli turkumlardagi o'quv fanlariga oid bilim va tushunchalarni o'zaro aloqadorlikda o'rganish orqali hal etilishi mumkin bo'lgan muammolar soni ham ortib bormoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida integrativ tarzda fikrlash imkoniyatlarini vujudga keltirish zarur. Ta'lim jarayoni natijasiga nisbatan bunday yondashish o'quvchilar tomonidan bilimlarni izchil o'zlashtirilishiga yordam beradi. Ularni bir holatdan ikkinchi holatga ko'chirib qo'llash ko'nikmasini tarkib toptiradi. Turli o'quv fanlari bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlarni bir darsda o'rganilayotgan yangi mavzu bilan birlashtirish darsda tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlashga yordam beradi. Aynan ushbu jarayon o'quvchilarning atrof, borliq, inson, tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi va boyitadi. Tabiatshunoslikning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligining nazariy asoslari mazmunida ularni o'zlashtirishga yordam beradigan didaktik imkoniyatlar namoyon bo'ladi. O'quv fanlari o'zaro aloqadorlikda yaxlit tizimni tashkil etadi. Ta'lim jarayonida muayyan bir o'quv fani holgan barcha o'quv fanlarini umumlashtiruvchi xarakterga ega bo'lib, ta'lim jarayonining yaxlitligini ta'minlaydi. Bu yaxlitlik quyidagi ko'rinishlarga ega:

- metodologik;
- shakllantiruvchi;
- konstruktiv;

Boshlang'ich sinf o'quvchisi aqliy faoliyatining muntazam rivojlanib borishi esa, o'zlashtirilgan bilimlar xarakteridan kelib chiqadi. Yu.A.Samarin konsepsiyasida aloqadorlik asosida rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi o'qitishga yo'l ochib beruvchi bilim olish, fikrlash usullari va dunyoqarash elementlarining o'zaro uzviy bog'liqligi bilan ta'kidlanadi. Zero, bu kabi usul va uslublar asosida o'quv fanlarining umumiy o'rganish obektlari hisoblangan, o'quv fanlaridan egallangan bilimlarni umumlashtirish vazifasini samarali hal etadi. O'quvchilar muayyan bir o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida fanga oid tushunchalar va atamalar yordamida o'z bilimlarini rivojlantiradilar va o'quv fanlarining o'zaro uyg'unligini his etadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

3. Mahmatmurodov Sh.M., Ziyadullayev X.Z., Nuriddinova M.I. "Boshlang'ich ta'limning milliy-istiqlolli muammolari". T.: 1996.22-b.

4. Haydarov Q., Nishonov S. "Tabiatshunoslik asoslari va bolalarni atrof tabiat bilan tanishtirish". —T.: 1992. 31-b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK TUYG'ULARINI SHAKLLANTIRISH

Xomidova Nozigul Bekmurotovna

Shofirkon 20- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ma'lumki, xalqning vatanparvarlik tarbiyasi uzoq asrlar davomida shakllangan ajdod-avlodlarning axloqiy, ma'rifiy shakllanishi va kamolotida muhim o'rin egallab kelgan. Vatanparvarlikning inson taqdiridagi ahamiyati shundaki u doimo o'zining hayotiyligi, ta'sirchanligi, mehr-muruvvatligi bilan Vatanni mustahkamlashga, xalqni birlashtirishga xizmat qiladi. Vatanparvarlik doimo hayot va inson muammolarini moddiy va ma'naviy jihatdan hal etishda o'z ta'sirchanligini namoyish etadi. Tarbiyaning dolzarb masalalarini yechishda asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbek xalqining insonparvarligi tarix to'fanlariyu ur yiqitlariga bardosh berib, tajriba-sinovlardan muvafaqqiyat bilan o'tib, toblanib, har bir davrda o'z faoliyatini takomillashtirib, avlodlar tarbiyasida hal qiluvchi rolni o'ynab keldi. Vatanparvarlik millatning barqarorligini ko'rsatuvchi va o'zbek xalqining qalbidan chiquvchi, mehr va muruvvat madaniyatini ifodalovchi fikrdir. Vatanparvarlik jamiyatning ma'naviy yuksalishiga xizmat qiladi. Insonni ma'rifatga chorlaydi. Jamiyatni ma'rifat bilan boshqaradi. Ijtimoiy ongni o'zgartiradi. «Vatan tuyg'usi» kitobida yozilishicha vatanparvarlik, umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, ularni asrab-avaylash bilan birga yangi zamon talablariga mos ravishda takomillashtirib borish— taraqqiyot mezoni, milliy ravnaq asosi. Bunday ruhiyatdagi odam hech qachon birovga tazyiq qilmaydi, shafqatsizlik va zo'ravonlik kabi g'ayriinsoniy illatlarga hamisha nafrat bilan qaraydi. O'z tabiatiga mos ravishda bag'ri keng va muruvvatli bo'ladi». Darhaqiqat, vatanparvarlik – insonlarning insonlarga nisbatan mehr-oqibatligi, saxovatligi, muruvvatligi, boshiga og'ir kun tushganda hamdardlik demakdir. Oynisa Musurmonovanning ta'kidlashicha «vatanparvarlik insonning ezgu fikri, ezgu amaliy birligidir. Insonparvarlik – ona zaminda yashayotgan millatidan, dinidan, ijtimoiy ahvolidan qat'i nazar barcha insonlarga nisbatan g'amxo'rlikdir.

Vatanparvarlikning mazmuni quyidagi munosabatlarni tarkib toptirishni o'z ichiga oladi:

- jamiyatga munosabat (ijtimoiy-siyosiy faollik, milliy istiqloq mafkurasiga sodiqlik, jamiyat rivojlanib borishi va istiqbollarni tushunish, mamlakat ichkarisidagi va xalqaro miqyosdagi voqealarni to'g'ri baholash, burch va ma'suliyatni his qilish, saxiylik, saxovat, mehr-oqibat, ehtiyotkorlik, intizomlilik, qonunbuzarlikka nisbatan murosa-sizlik va b.);

- mehnatga munosabat (mehnatsevarlik, ishbilarmonlik, tejamkorlik, mehnat madaniyatining mavjudligi, o'qishga ma'suliyatli munosabatda bo'lish va b.);

- Vatanga munosabat (vatanparvarlik, baynalminallik) boshqa insonlarga munosabat (o'zaro o'rtoqlik yordam, xushmuomalalik, mehr-oqibat, oiladagi o'zaro hurmat, burch va javobgarlik hamda bolalar tarbiyasi to'g'risidagi g'amxo'rlik va b.)

- o'ziga munosabat (o'z ijtimoiy burchini yuksak darajada anglash, halollik va rostgo'ylik, axloqan poklik, turmushda oddiylik va kamtarinlik, axloqsizlikka nisbatan murosasizlik).

Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida vatanparvarlikni shakllantirish ijtimoiy buyurtma sifatida jamiyat taraqqiyotini rivojlantirishda boshlang'ich ta'lim mazmunini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi. Bu jarayonda bolaning umummadaniy va ahloqiy ko'nikmalari, savodxonlik malakalari shakllanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda vatanparvarlikni shakllantirishda har bir o'qituvchi quyidagi shartlarni e'tiborga olishi lozim:

-jamiyatning tarixiy, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini baholay olish.

-muayyan jamiyatda yashash uchun kishi qanday sifatlarga ega bo'lishini aniqlay olish.
-demokratiyalashgan sharoitda yashash va undan demokratik asosda foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish;

- bu har xil nuqtai nazarlarni qabul qila olish, turli kelishmovchiliklarni demokratik asosida insonparvarlik, munozara yo'libilan hal etish,

-o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda aniq bayon eta olish, fikrini isbotlay olish, so'zlashish, boshqalarni eshitish va ishontira olish ko'nikmalariga ega bo'lish;

-bilim egallashga ehtiyojni sezish va o'z bilimi va qobiliyatini namoyon qila olish ko'nikmasiga egalik bo'lishi; o'qish va jamoa ishlarida faol ishtirok etish, ishga ijodiy munosabatni shakllantirish;

- o'ziga nisbatan talabchan, xatti-harakatlaridagi kamchiliklarni bartaraf eta olish;

-vatanparvarlik sifatlariga ega bo'lish; mehribonlik, g'ururliibo'lish;

-psixo-analitik sifatlarga;

- o'zini-o'zi nazorat qilish, o'ziga tanqidiy munosabat, o'zini baholay olish ko'nikmalarini shakllantirish;

- psixo-pedagogik sifatlari: moslashuvchanlik, kirishimlilik, so'zga chechanlik va boshqalar.

Sanab o'tilgan sifatlarni boshlang'ich sinf o'quvchilari ongiga singdirish uchun quyidagi shart-sharoitlarga amal qilish zarur:

-o'quvchilarda vatanparvarlikni shakllantirishni ijtimoiy hayot sharoitlari bilan bog'lab olib borish;

-o'quvchilarni ijtimoiy yo'naltirish, ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan amaliy faoliyatni tashkil etish;

- ijtimoiy onglilik ijtimoiy hayot vaziyatlaridan to'g'ri yo'l topib chiqa olish ma'naviyatlilik, komillik belgisi ekanligini tushuntirish;

-o'quvchilarda vatanparvarlikni shakllantirish, ijtimoiy faol etib tarbiyalashda ijtimoiy fanlar imkoniyatlaridan foydalanish;

-dars va darsdan tashqari jarayonidagi faoliyat uzviyligini ta'minlash; -aniq faktlar va dalillarga ega bo'lgan misollar asosida mustaqil, tanqidiy fikirlash layoqatini shakllantirish va x.k.

Ushbu fikrlarning xulosasi o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, jahon hamjamiyatida ijtimoiy siyosiy vaziyatlarning keskinlashayotgan bir sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarida vatanparvarlikni shakllan-tirish muhim ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarda vatanparvarlikni shakllantirishda ularda fuqarolik jamiyatida yashay olish, mamlakat ijtimoiy hayotiga erkin aralashish, turli ijtimoiy munosabatlarga faol kirishish, o'z-o'zini anglash, qadriyatlar dunyosida erkin harakat qilish kabi ko'nikma malakalarni rivojlantirish muhim jihatlaridan sanaladi.

Chunki, rivojlanishning barcha sohalarida jahon hamjamiyatiga integratsiyalashayotgan, inson huquqlari va erkinliklariga rioya qilish orqali huquqiy-demokratik davlat qurishga intilayotgan O'zbekiston Respublikasida ushbu jarayonda faol ishtirok eta oladigan, siyosiy tajavvuzkor kuchlarga qarshi o'z mustaqil, tanqidiy fikri bilan chiqa oladigan, g'oyaviy jihatdan yetuk insonlarni tayyorlash ta'lim tizimidagi dolzarb muammolardan sanaladi. Bugungi kunda nafaqat O'zbekistonda balki, jahon hamjamiyatidagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat; diniy ekstremizm, giyohvand singari salbiy illatlarning avj olayotganligi ta'lim sohasida muhim tadbirlarni joriy etishni, shu negizda o'sib kelayotgan avlodni vatanparvarlik, vatanparvarlik sifatlariga ega bo'lgan, salbiy illatlarga qarshi faol kurasha oladigan etib tarbiyalash davr talabidir. Ma'lumki, o'zbekistonning Davlat mustaqilligi tufayli jamiyatimizning turli jabhalarida ruy berayotgan beqiyos o'zgarishlar sirasida uzluksiz ta'limning asosiy negizi bo'lgan boshlang'ich ta'lim bo'yicha konsepsiya, boshlag'ich ta'lim davlat ta'lim standartlari qabul kilindi. Unda bolalarning bilimlarini o'zlashtirishlari uchun lozim bo'lgan talablar

qo'yilgan. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasining bosh yo'nalishi pedagogika fani bilan boshlang'ich ta'limning aloqadorligini mustahkamlash va uning samaradorligini oshirishga qaratilgan Boshlang'ich sinf davlat ta'lim standartlarida ona tili, matematika, tabiat, inson va jamiyat ta'lim sohalari bo'yicha ko'rsatilgan yo'nalishlarda «o'quvchilarning umummadaniy va axloqiy ko'nikmalari, savodxonlik malakalarini shakllantirish bilan birga bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyatini, aqliy rivojlanishini, dunyoqarashini, kommunikativ savodxonligini oshirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq go'zalliklarini his etishga, go'zallik va nafosatdan zavqlana olishga, milliy urf - odatlarni o'ziga singdirishga va ardoqlashga, ularga rioya qilishga» alohida ahamiyat berilgan Shunday ekan xalqimizning urf - odatlaridan chuqur o'rin olgan boshlang'ich sinf o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash milliy istiqloq g'oyasining asosiy negizini tashkil etadi. Chunki, xalqimizning qadim-qadimdan avloddan avlodga o'tib kelayotgan insonparvarligi bugungi kunda jamiyatimiz ma'naviyatini yuksaltirishda, mustaqil o'zbekistonda demokratik, insonparvar davlatni barpo etishda muhim o'rin tutadi.

Birinchi sinf o'quvchilarining vatanparvarlik haqidagi bilimlari, malakalari dastlab darslarda namoyon bo'ladi. Ularning ba'zilar o'qish, so'zlab berish, qo'shish va ayrishdan tashqari o'z sinfdoshlariga yordam beradilar. O'qituvchi ko'pincha ta'lim jarayonida yozish va sanash malakalariga ega bo'lgan bolani o'z sinfdoshiga yordam berish uchun ma'lum tayyorgarligi bo'lmagan bolalarga biriktirib qo'yadi. o'qituvchining pedagogik mahorati natijasida bolalarda o'qishdagi dastlabki qadamlari muvaffaqiyatli bo'ladi. O'qishga bo'lgan qiziqishi, uning vijdoniyligi, tirishqoqlik, o'z kuchi bilan muvaffaqiyatga erishishga intilish kabi ajoyib xususiyatlari shakllanib boradi. Xususan, o'qishga tayyorgarlik jarayonida bilim, ko'nikmalar bilan birga ko'pgina psixologik sifatlar ham tarkib topadi. Bu sifatlar esa bolaning hatti - harakatida, sinfdoshlariga bo'lgan munosabatida aks etadi.

Ta'lim jarayonida o'quvchining o'qishga bo'lgan munosabati o'qituvchi tomonidan doimo baholanib boriladi. Bu baho bola uchun alohida ma'no kasb etadi. Aynan mana shu narsa uning sinfdagi, oila va tevarak - atrofdagi muhitda egallaydigan mavqeini aniqlab beradi. Endi kattalar bola bilan uchrashganlarida, u bilan tanishganlarida undan eng oldin: «Sen qanaqa o'quvchisan?», «qanday o'qiyapsan, qanday baholar olayapsan?» deb so'raydilar. U bu savolga o'qituvchining bergan bahosini ko'zda tutib, shunga mo'ljallab javob beradi. Lekin bolaning bahosi o'quv faoliyati natijalariga berilgan bahoga nisbatan ortiqroq bo'lsa-da, o'qituvchining bergan bahosi endi bola shaxsining bahosi sifatida ham namoyon bo'la boshlaydi. Chunki bola o'rganib oladigan bilimlar zamirida shunga xos sifatlarning murakkab yig'indisi yashiringan bo'lib, bularsiz ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirib bo'lmaydi. Umuman, boshlang'ich sinf davrida bolalar qalbida insonpar-varlik poydevori qo'yiladi. Bular: rostgo'ylik, halollik, to'g'rilik, do'stlik, o'rtoqlik, saxiylik, hamjihatlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, xushmuomilalik, boshqalarga hurmat-izzat, katta-kichikga munosabat kabilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida vatanparvarlikni shakllantirishda birinchi sinfdan to'rtinchi sinfgacha bo'lgan davr mobaynida muhim o'zgarishlar ro'y beradi. Bu yoshning oxirgi davrlariga kelib vatanparvarlik haqidagi bilimlar, tasavvurlar va mulohazalar sezilarli darajada boyiydi, ongliroq tus oladi, umumiy lashadi. Birinchi va ikkinchi sinf o'quvchilari o'z hatti-harakatlari tajribasiga, o'qituvchilari hamda ota-onalarning bergan ko'rsatmalariga va tushuntirishlariga asoslangan holda vatanparvarlik haqida mulohazalar yuritadilar. Uchinchi, to'rtinchi sinf o'quvchilarining vatanparvarlik haqidagi mulohazalarida o'z hatti-harakatlari tajribasiga asoslanish bilan ular boshqa kishilarning odamlarga ko'rsatgan g'amxo'rligini tahlil qilishga intilish ko'zga tashlanadi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINI TASHKIL ETISHGA INTEGRATIV YONDASHUV

Murodova Guliston Nutfilloyevna

Peshku tuman 13-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Har tomonlama barkamol, o'z fikrini erkin bayon qila oladigan, jamiyatning boshqa a'zolari bilan erkin fikr almasha oladigan shaxsni tarbiyalash bugungi kun pedagoglarining oldida turgan eng oliy vazifalardan biridir. Bu vazifani amalga oshirishda uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini bo'lmish boshlang'ich ta'limning alohida o'rni bor.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning umummadaniy va axloqiy ko'nikmalari, dastlabki savodxonlik malakalari shakllantiriladi. Bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligi va o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq go'zalliklarini his eta olishga, go'zallik va nafosatdan zavqlana olish, milliy urf-odatlarini o'ziga singdirish va ardoqlash, ularga rioya qilishga o'rgatadi.

Davrning dolzarb talablari va jamiyat taraqqiyoti bilan barobar rivojlanib boruvchi ta'lim o'quvchilarning yosh xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan maqsadni ishlab chiqishni talab qiladi.

Bu borada ta'limga integrativ yondashuv ayni muddaodir. Integratsiyalashgan ta'lim-tarbiya, fanlararo aloqalarning ayrim jihatlari mashhur pedagoglarning ishlarida ko'rib chiqilgan. Avvalo, integratsiya atama va uslubiy nuqtayi nazardan nima ekanligini ko'rib chiqaylik.

Integratsiya lotincha integration – tiklash, to'ldirish, integer – butun so'zidan kelib chiqqan.

Ta'lim mazmunini integratsiyalash – dunyo an'anasi. Integratsiyalash jarayonida fanlarning bir-biriga bog'liqlik hajmi oshadi va tartibga tushadi. Ta'limda integratsiya o'quv fanlari mazmunining tuzilishiga tizimli yondashish orqali ko'rib chiqiladi. Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi – boshlang'ich sinfdayoq tabiat va jamiyat haqida yaxshi tasavvur asoslarini qo'yishi va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatini shakllantirishdir.

Hozirgi kunda boshlang'ich maktab ta'lim-tarbiyasini integratsiya qilish haqida ko'p gapirilyapti. Kichik maktab o'quvchisi atirofidagi olamni bir butunligicha qabul qiladi. Uning uchun tabiatshunoslik, rus tili, musiqa va boshqa o'quv fanlari nomi emas, balki atirofidagi olam obyektlarining, tovushlar, ranglar, hajmlarning turli-tumanligi qiziqarlidir.

Fanlar bir-biri bilan o'zaro bog'liqdir. Ona tili va tabiatshunoslik darslarini fanlararo integratsiya asosida tashkil etish orqali tabiatshunoslikka oid yangi bilim va tushunchalar o'quvchilarga berib boriladi. Integratsiyalash jarayonida ona tili darslarida tabiatshunoslikka oid tushunchalar grammatik mavzudan chetga chiqmagan holda berib boriladi. Tabiatshunoslik darsida esa bu tushunchalar takrorlanib, o'quvchilarga kengroq tushuntiriladi. Buni 3-sinf ona tili darslarida tabiatshunoslikka oid bilimlardan foydalanish orqali ko'rib chiqaylik.

3-sinf Ona tili. Nutq. Gap. So'z.

5-mashq.

O'lkamizda yalpiz, isiriq, kiyiko'ti va boshqa o'simliklar o'sadi. Bu o'simliklarni dorivor o'simliklar deyishadi. Dorivor o'simliklar inson hayotida kata ahamiyatga ega. Ular yig'ilib, dori-darmon tayyarlash korxonasiga topshiriladi.

5-mashq matniga qo'shimcha qilib, uyimiz va maktabimiz atirofidagi o'simliklarning nomlarini yozdirish. Tabiatshunoslik darsligidagi "Dorivor o'simliklar" mavzusida berilgan yalpiz, isiriq, jag'-jag', kashnich, maymunjon, na'matak o'simliklari haqida berilgan ma'lumotlarni o'qitish va har bir o'simlikka berilgan ta'riflar necha gapdan iborat ekanligini

aniqlash. Tabiatshunoslik fanidan bu mavzu keyinroq o'tilganligi uchun ona tili darsida tabiatshunoslikka oid yangi bilim beriladi. "Dorivor o'simliklar" tushunchasi izohlanadi.

Tovushlar va harflar. Bo`g`in. Alifbo

24-mashq

Marjon-marjon yumaloq,

Yaproqlari shapaloq.

Qora, qizil, sariq, oq,

Yeb ko`rmasdan o`ylab boq.

(uzum)

Uzum mevasi va turlari haqida tushuntirish o`quvchilarning tabiatshunoslikka oid bilimlarini rivojlantiradi. Mevasining rangi, yaprog`I, tokni parvarish qilish haqida gapiriladi. O`quvchilar ko`proq ma'lumotga ega bo`ladilar. Tabiatshunoslik darsida bu ma'lumotlar kengroq o`tiladi va tushunchalar takrorlanadi.

Sh, ch, ng harflar birikmalari

47-mashq

Turnalar

Turnalar, hoy turnalar

Pastlab uchingiz.

Bizning ko`l va daryolar

Bag`rin quchingiz...

Ilyos Muslim

Tabiatda qushlarning ahamiyati va ularning turlari, issiq sevar va sovuqqa chidamli qushlar haqida ma'lumotlar beriladi.

Yonma-yon kelgan bir xil undoshlar

62-mashq

Bolari marvaridgulni qanday topdi?

Bolari inidan chiqib, atrofga diqqat bilan quloq soldi.

Qo`ng`iroqchalar ovozi marvaridguldan taraladi. Shoda-shoda gulning har bittasi xuddi kumush qo`ng`iroqchalarga o`xshaydi. Bolg`achalar silkinib, gulbargga uriladi, natijada bolarilar yashaydigan joygacha mayin ovoz eshitiladi.

Marvaridgul ana shunday qilib bolarini chaqiradi. Bolari uchib kelib, uning sharbatini ichadi.

Matn ustida ishlash jarayonida o`quvchilarga hasharotlar haqida (foydali va zararli hasharotlar) ma'lumot beriladi. Bolari gullarni changlantirish natijasida asal yig`ishi tushuntiriladi. Gullar haqida ma'lumotlar beriladi. O`quvchilarga o`zlari biladigan gul nomlarini yozdiriladi.

Bosh bo`laklar

117-mashq

Qish yog`ingarchilik bilan o`tdi. Tog`larda qor ko`p to`plandi.

Quyosh havoni mo`tadil isityapti. Kanal va ariqlarda suv to`lib oqayotir. Dehqonlar poliz va sabzavot ekinlaridan mo`l hosil yetishtiradilar. Paxtakorlar esa katta xirmon ko`taradilar.

Qishda yomg`ir va qorning ko`p yog`ishidan nima uchun dehqonlar xursand bo`lishi o`quvchilarga tushuntiriladi. Yer osti suvlari qanday hosil bo`lishi haqida bilim beriladi

Gapda so`zlarning bog`lanishi

129-mashq

Sovuq shamol esdi. Yomg`ir yog`di. Daraxtlar yaproqlari to`kildi. Yashil o`tlar sarg`aydi.

Qushlar issiq o`lkalarga uchib ketdi.

Dalalarda yig`im-terim ishlari boshlandi.

Matnda berilgan so`zlar ichidan tabiatshunoslikka oid tushunchalarni ajratish va ularni izohlash o`quvchilarga topshiriladi.

Soʻzlarni oʻzaro bogʻlovchi qoʻshimchalar

178-mashq

Onam bahorda ipak qurti boqadi. Qurtlar tez katta boʻladi. Men maktabdan kelib onamga yordamlashaman. Qurtlarga tut bargi beramiz. Qurtlar barglarni shitir-shitir ovoz chiqarib yeyishadi. Qurtlar pilla oʻraydi. Biz pilladan moʻl hosil olamiz.

Tut daraxtlari haqida maʼlumot beriladi. Ipak qurti bahor faslining qaysi oyida parvarish qilinishini aytiladi. Ipak qurti mehnatining hosili pilladan qanday mahsulotlar olinishini taʼkidlanadi.

Ot

212-mashq

Joʻjalar

Sobirning tovugʻi joʻjalarini ertadan kechgacha ergashtirib yuradi. Yerdan bitta don topsa ham darrov “chirq-chirq” deb joʻjalarini chaqiradi. Buni kuzatib yurgan Sobir bir kuni buvisidan soʻradi:

Buvi, nega tovuqlar yer titadi? Buvisi shunday javob berdi:

-Parrandalarning yemishi yer bilan-da, bolam. Shuning uchun tovuq joʻjalariga ter titishni, mehnat qilib ovqat topishni oʻrgatadi.

Musharraf Zayniddinova

Oʻquvchilarning parrandalar haqidagi bilimlarini esga solinadi. Parrandalarning rasmlari doskaga ilib qoʻyiladi. Uyda boqiladigan boshqa parrandalar ham esga olinadi. Rasmdagi parrandalarning qanday oziqlanishini aytib oʻtiladi.

Yuqoridagilardan koʻrinadiki, boshlangʻich sinf oʻquvchilarining tabiat va jamiyat haqidagi bilimlarini rivojlantirishda integratsiyalashgan darslarning alohida oʻrni mavjud. Oʻqituvchi dars xususiyatidan kelib chiqqan holda topshiriq va vazifalardan unumli foydalanishi, darsni metodik jihatdan toʻgʻri tashkil qilishda katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Boshlangʻich taʼlim boʻyicha Yangi tahrirdagi davlat taʼlim standarti

R. A. Mavlonova, N. H. Rahmonqulova. Boshlangʻich taʼlimning integratsiyalashgan pedagogikasi. T. : “ILM-ZIYO” – 2009

G. Ismoilova, D. Otaboyeva. Integratsiyalashgan darslarni tashkil etish tajribasidan (boshlangʻich sinf oʻqituvchilari uchun uslubiy tavsiyalar), Andijon-2017

BOSHLANGʻICH SINIF OʻQUVCHILARIDA ONA TILI FANINI OʻRGATISH VOSITALARI

*Boboyeva Mahfuza,
Buxoro viloyati, Vobkent tumani,
21-maktabning boshlangʻich sinf oʻqituvchisi*

Bugun ona tilini maktab ostonasidanoq puxta oʻrganish mamlakatimiz rivojlanishining eng muhim tamoyillaridan biri sanalayotgani bejiz emas. Chunki oʻquvchi boshqa fanlarni ham avvalo oʻz ona tilisi vositasida oʻrganadi. Barcha oʻquv fanlari yuzasidan fikrini yozma va ogʻzaki ravishda bayon etish orqali u ona tilini ham puxtaroq egallab boradi. Deyarli hamma fanlar oʻquvchilarning lugʻat boyligini oʻstirish, orfografik savodxonligini oshirish, nutq malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Demak, oʻquvchilarda yuksak nutq madaniyatini tarbiyalash nafaqat ona tili darslari, balki maktabda oʻrganiladigan barcha fanlar orqali amalga oshiriladi. Binobarin, ona tilini oʻrganishda bolalar sheʼrlarining ham alohida oʻrni va taʼsiri mavjud.

Bolalarning taniqli shoiri, adabiyotshunos olim K.Turdiyeva esa ona tilini o'qitish metodikasiga hamohang ayrim mavzular haqida yaxlit she'rlar yaratgan.

Shu ma'noda ham nafaqat sinfda o'qish darslari, balki sinfdan tashqari o'qish darslarida ham ona tili fanidan olgan bilimlarni mustahkamlash muhim jarayon. K.Turdiyevaning so'z ma'nosini tushuntirishga oid "Antonim" va "Sinonim" she'rlari shu jihatdan diqqatga loyiq:

Men aytib turay so'zni,
Siz antonim topinglar,
Go'yo marrani ko'zlab
Kim o'zarga chopinglar.
"Uzoqqa" menman "yaqin"
"Yolg'on"ga antonim "chin",
"Janub"ga qarshi "shimol",
"Zahar"ga, albatta, "bol".
"Ko'p" gadir antonim "oz",
"Qish"ga esa qarshi "yoz".
"Saraton"ga "qahraton",
"Yaxshi"ga esa "yomon".
Qarshi ma'noli so'zni
Izlashda qolmang tolib.
"Mag'lub"likka siz qarshi
Bo'linglar doim g'olib.
Men sinonimman asli,
Bir ma'noli so'zdirman.
"Samo"ga "osmon" va "ko'k",
"Bet"ga "chehra", "yuz"dirman.
"Barg" so'zin aytsam har chog'
Unga ma'nodosh yaproq.
"Qisqa" ga bo'lar "kalta",
"Ulkan"ga esa "katta".
"Cho'l"ga bo'lsa "biyobon",
"Zum"ga "soniya" yo "on".
"Lab"ga sinonim "dudoq",
"Do'st"larga esa "o'rtoq".
Shaklim mening turlicha,
Ma'nom esa yagona,
"Yolg'onchi"ga "aldoqchi",
"Volida"ga-chi, "ona".

Bu she'r orqali o'quvchilar 9 ta antonim – zid ma'noli so'zni topishga erishadi. Ular orasida kichkintoylar nutqida deyarli ishlatilmaydigan “saron-qahraton”, “mag'lub-g'olib” so'zlarining qo'llanishi fikrlashga undaydi. So'zlarning ma'nosini tushuntirish o'quvchilar lug'atini boyitadi. O'quvchilar lug'atini ma'nodosh va zid ma'noli so'zlar bilan boyitish ularning o'z fikrini aniq, ravon va ifodali bayon etishiga yordam beradi. Sinonimlar haqida ma'lumot olgan o'quvchi 10 dan ortiq sinonim so'zga yuqoridagi she'rdan javob topadi. Sinonimlar tilni leksik tomonidan boyitadi, shuning uchun bunday so'zlar bilan ishlashda yuqorigidagi kabi she'rlar muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar lug'atida sinonimlar qancha ko'p bo'lsa, uning til ifodaliligi shuncha ortadi. Rost, boshlang'ich sinflarda sinonim haqida nazariy ma'lumot berilmaydi, ammo sinonimlar haqidagi tushuncha amaliy mashq yordamida shakllantiriladi. Sinonimlar bilan ishlash elementar tarzda 1-sinfdan boshlanadi. O'quvchilar berilgan so'zning sinonimini topishga, boshqacha qilib qanday aytish mumkinligini tushuntirishga, 2-3-sinflarda esa berilgan so'zning 2-3 sinonimini topib aytishga o'rgatiladi. Shuningdek, boshlang'ich sinflarda so'zning o'z va ko'chma ma'nolarini tushuntirishda K.Turdiyevaning quyidagi she'ri yaqindan yordam beradi:

Ovqat *achchiq*dir, yema!
Menga *achchiq* so'z dema.
Kelib qoldi *kumush* qish,
Men qo'yirdim *oltin* tish.
Sinadi *egri* yog'och,
Egri ishdan tezroq qoch.
Tilla boladir Nizom,
Bizda *temir* intizom.
Qora *sovuq* kezadi,
Sovuq shamol esadi.
Olmalar ekan *yoqut*,
Bugun *iliq* xabar kut.

Ta'kidlab ko'rsatilgan so'zlar bo'yicha ishlashda o'qituvchi avval o'z ma'nosida kelgan so'zlarni aniqlash topshirig'ini beradi. O'quvchilarga topish uchun yordam tariqasida ovqatning achchiq bo'lishi nima-yu, so'zning achchig'i qanaqaligi tushuntiriladi. Natijada, birinchisi o'z ma'nosida, “achchiq so'z” esa ko'chma ma'noda qo'llangani oydinlashadi. Shunga o'xshash, o'quvchilar “kumush qish”, “tilla bola”, “temir intizom”, “yoqut olma”, “iliq xabar” birikmalaridagi so'zlar ko'chma ma'noda qo'llanayotganini aniqlaydilar va tushuntirib beradilar.

Shunga o'xshash K.Turdiyevaning “Omonim”, “Sifatdosh”, “Sifat”, “Fe'l”, “Ot”, “Olmosh”, “Ravish”, “Son”, “Harakat nomi” sarlavhali she'rlari boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tilini o'rgatishda amaliy yordam beradi.

Xalq madaniy olamining shunday tarmog'i borki, ular uchun til xuddi rassom uchun rang, bo'yoq, haykaltarosh uchu loy yoki tosh singari moddiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu tarmoq adabiyotdir. Shuning uchun adabiyot so'z san'ati hisoblanadi. So'z bir vaqtning o'zida ham tilshunoslik, ham adabiyotshunoslikning ham o'rganish ob'ekti hisoblanadi. Ularning farqi faqat so'zga qanday nuqtayi nazardan yondashishga bog'liq. So'zning atash ma'nosi va uning ontologik tuzilishi tilshunoslik ob'ekti bo'lsa, uning ta'sir etish, badiiy-estetik vazifasi adabiyotshunoslikning o'rganish ob'ekti hisoblanadi. Binobarin, ona tilini o'rganishda adabiyot fanlarining ahamiyati katta bo'lganidek, boshlang'ich sinflar uchun shu vazifani o'tovchi o'qish darslarining ta'siri katta. Ta'bir joiz bo'lsa, o'qish darslarining asosiy maqsad vazifalarining aksariyati ona tili bilan bog'liq. Jumladan, uzluksiz ta'limning boshqa bosqichlaridan farqli o'laroq, boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalarini shakllantirish, asar matni ustida ishlash ta'limning didaktik maqsadi hisoblanadi. Shunga ko'ra o'qish darslarining yetakchi xususiyati o'quvchilarning savodxonligini ta'minlash bilan birga, badiiy adabiyotning sehrli olamiga olib kirish, milliy mafkura asosida yuksak axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratiladi.

1. K.Turdiyeva. Dunyoni saqlar bolalar.Toshkent, 2012. –B.132.
2. Turdiyeva K. XX asrning 60-80-yillarida o'zbek bolalar she'riyatida ma'naviyat masalalari. T., 2013.–b.88
3. K.Qosimova va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent, “Noshir”, 2009, 248-b.

KOMPETENTLIKKA YO'NALTIRILGAN YONDASHUVLAR

Abdullayeva Lola Narzullayevna

Buxoro shahar 2-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ta'lim amaliyotida kompetentlik yondoshuvini amalga oshirish ushbu jarayonning barcha jihatlarini chuqur va har tomonlama ilmiy o'rganishni talab etadi. Shu bilan birga, ta'kidlash kerakki, kompetentlikni pedagogik fenomen sifatida talqin qilish qiyin, chunki, kompetentlik kategoriyasi pedagogikaga boshqa fanlardan kiritilgan bo'lib, u fanlarda yetarli darajada chuqur anglab yetilgan va o'zining mustahkam o'rniga ega. Yangi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning natijasi sifatida pedagogika fanining tushunchalari tarkibiga nisbatan yaqinda kirib kelgan va hozircha pedagogik, xususan didaktik tushunchalar tizimiga to'laqonli tarzda tegishli emas.

Shu bilan birga, ta'limda kompetentlikka yo'naltirilgan yondoshuvlarning dolzarbligi tufayli “kompetentlik”, “kompetensiya”, “tayanch kompeteniya” atamaları ta'limning yangi sifatlariga doir masalalarni muhokama etishda tobora ko'proq ishlatilmoqda, borgan sari keng tarqalib bormoqda. Pedagogik hamjamiyatda kompetentlik va kompetensiyalar, ulardan qaysi birlari tayanch (universal) hisoblanishi, ularni shakllantirish va baholash usullari qanaqaligi tushunib yetish jarayoni jadal bormoqda, ushbu tushunchalarni aniqlashtirish bo'yicha qizg'in munozaralar davom etmoqda. Shu sababli bugungi kunda ushbu tushunchalarning juda ko'plab ta'riflari va talqinlari mavjud.

Kompetentlik – bu faqatgina o'zlashtirilgan bilimlar va tajribalarning mavjudligi va salmoqli hajmi bo'libgina qolmay, balki, ularni kerak vaqtda ishga sola bilish va o'zining xizmat vazifalarini bajarish jarayonida ulardan foydalana olish demakdir. Bu ma'noda kompetentlik insonning, shaxsning, kasb egasining tavsifi hisoblanadi, shu bilan birga, u “amaldor shaxsning shaxsiy imkoniyatlarining yig'indisi, uning o'z kasbiy bilimlari va tajribalarini amaliy faoliyatida samarali ravishda qo'llay olish qobiliyati hisoblanadi.

Mutaxassisning xislati sifatidagi, uning samarali kasbiy faoliyatga qodirligining tavsifi sifatidagi kompetentlik ta'limga kompetentlik yondoshuvining asosi bo'lib qoldi. Bunday kompetentlikning murakkab, integral xarakterini ta'kidlab o'tgan holda, xorijdagi boshqaruv modellarida uning uch darajasi ajratib ko'rsatiladi:

Integrativ kompetentlik – bilim va ko'nikmalarni yig'ishga va tashqi muhitning tez o'zgarib turadigan sharoitlarida ulardan foydalana bilishga qodirlik;

Ijtimoiy-psixologik kompetentlik – zehn-idrok, odamlarning xulq-atvorini tushunish bo'yicha bilimlar va ko'nikmalar, ularning faoliyati motivatsiyasi, kirishuvchanlik va muloqat madaniyatining yuqori darajaliligi.

Boshqaruv faoliyatining muayyan sohalari bo'yicha kompetentlik – qarorlar qabul qilish, axborot yig'ish, odamlar bilan ishlash metodlari va hokazolar.

Kompetentlikning tarkibiy qismlari inson uchun qiziqarli bo'lgan faoliyatni amalga oshirish jarayonidagina rivojlanadi va namoyon bo'ladi. Bir necha omillar natijasida hosil bo'ladigan samarali faoliyat, muayyan vaziyatda namoyon bo'ladigan, alohida olingan kompetentlik yoki layoqatlilik darajasiga nisbatan, maqsadga erishishga qaratilgan harakat jarayonida vaziyatlarning keng doirasini qamrab oladigan bir qator mustaqil va o'zaroalmashuvchan kompetentliklarga anchagina ko'proq bog'liq bo'ladi.

Kompetentlikni baholashda alohida olingan biror bir layoqatlilik darajasini emas, balki, inson tomonidan shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlarga erishish uchun sarf qilinadigan uzoq vaqt

davomida, turli xildagi vaziyatlarda namoyon qilinadigan kompetentliklarning to'liq to'plamini nazarda tutish kerak bo'ladi. Bunda inson duch kelib qolgan muayyan vaziyat uning rivojlanishiga, qadriyatlarining shakllanishiga va yangi kompetentliklarni egallashiga bevosita ta'sir etadi.

Kasbiy faoliyati samarador bo'lishi uchun egallanishi muhim bo'lgan kompetensiyalar sohasining turli-tumanligini anglash aynan ushbu kompetensiyalar doirasini aniqlash, shuningdek, ular orasidan o'z xarakteriga ko'ra eng universal bo'lgan tayanch, bazaviy kompetensiyalarni ajratib olish muammosini keltirib chiqardi.

Kompetentlikni aniqlash bo'yicha barcha yondoshuvlardagi umumiylik tomoni shundaki, kompetentlik amaliy faoliyat jarayonida shakllanadi va namoyon bo'ladi. "Tayanch kompetensiyalar" tasniflarining ko'pchiligi inson faoliyatining har xil turlari: ijtimoiy kompetensiyalar, axborot kompetensiyalari, kommunikativ kompetensiyalar va hokazolar bilan bog'lanishi tasodif emas.

Ta'lim jarayonini kompetentlik yondoshuviga yo'naltirish ta'limda metodik shart-sharoitlarni, yangi pedagogik texnologiyalarning mazmuni va qo'llanishini qaytadan ko'rib chiqish va ishlab chiqishni talab etadi, chunki kompetentliklar hech bir fan bo'yicha na bilimlarga va ko'nikmalarga taaluqli emas. An'anaviy ta'limda asosiy e'tibor ta'lim oluvchining ma'lum bir bilim, ko'nikma va malakalar to'plamini egallashiga qaratilgan bo'lganligi sababli, bugungi kunda chuqur bilimlarga ega bo'la turib, ularni zarurat yoki imkoniyat paydo bo'lganda, kerakli vaqtda va kerakli joyda o'z o'rnida qo'llay olmaydigan odamlarni uchratish mumkin.

Shu bilan birga, kompetentlikni bilimlarga yoki ko'nikma va malakalarga qarama-qarshi qo'yish ham mumkin emas. Kompetentlik tushunchasi bilim, ko'nikma yoki malaka tushunchalariga nisbatan kengroq, kompetentlik ularni ta'lim natijasi sifatida o'z ichiga oladi (lekin bunda kompetentlik bilim, ko'nikma va malakalarning oddiy yig'indisi emas, bir muncha boshqacharoq mazmundagi tushunchadir). Kompetentlik tushunchasi nafaqat kognitiv va operatsiyali-texnologik, balki, motivatsion, axloqiy, ijtimoiy tarkibiy qismlarni ham o'z ichiga oladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, ta'lim jarayonining ham mazmunini, ham shakllarini baravariga o'zgartirish zarur. Bunda o'zgartirilgan shakllar ta'lim oluvchilarga ma'lum bir kompetensiyalar bo'yicha bilim bermasdan, balki, butun ta'lim jarayoni davomida ular asosida faoliyat olib borishlarini ta'minlashi kerak. Ya'ni, ta'lim oluvchi navbatdagi ko'nikmalar to'plamini shakllantirish yo'li bilan bo'lajak kasbiy faoliyatiga tayyorlanishi emas, balki, kompetensiyalarni shu yerda va hozir singdirib borishi kerak. Shuning uchun kompetentlik ta'limi natijasida quyidagilar ta'minlanishi kerak:

- ✓ o'z-o'zini harakatga keltirish manbai sifatida ta'lim olishga ichki motivatsiyaning mavjud bo'lishi;
- ✓ yaxlit faoliyatni egalash sharti sifatida o'quv faoliyati jarayonida o'z-o'zini tashkillashtirish qobiliyati;
- ✓ har bir odamga o'zining u yoki bu o'quv materialini o'zlashtira olish darajasini aniqlash imkonini beruvchi o'z-o'zini differentsiyalash (o'z darajasini aniqlay bilish) qobiliyati;
- ✓ ta'lim oluvchi tomonidan shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan natijalarga erishishlik;
- ✓ ta'lim jarayonining barcha sub'ektlari orasidagi o'zaro bog'langan samarali faoliyatning mavjudligi.

Shu bilan birga, kompetentlikka yo'naltirilgan ta'limning metod va texnologiyalari ma'lum bir sharoitlarda shakllantirilgan qobiliyatlarni boshqa bir sharoitlarga oson ko'chishi va moslashuvchanligini ta'minlashi kerak, ya'ni "noadaptiv faollik" xususiyatini hosil qilishi kerak.

Kompetentlik yondoshuvi ta'lim sifatini baholash uchun ham juda muhim hisoblanadi, chunki, ta'lim oluvchi tomonidan erishiladigan asosiy ta'limiy natija – kompetentlik hisoblanadi, uning asosiy ko'rsatkichlari esa, bir tomondan ta'lim standartlarining me'yoriy talablariga muvofiqligi, ikkinchi tomondan, shaxsning va turli ijtimoiy guruhlarining ehtiyojlariga mosligidir. Shunday qilib, kompetentlikning birinchi tarkibiy qismi me'yoriy xujjatlarda (O'R qonunlari, DTS va b.) belgilab qo'yilgan ta'lim natijalaridan iborat. Ikkinchi tarkibiy qismini ijtimoiy talablar va

ehtiyojlar belgilaydi, bu qism jamiyatning rivojlanishiga mutanosib ravishda universal, o'zgaruvchan bo'lib, o'zgartirishlar va tuzatishlar kiritilib turiladi.

Kompetentlik alohida jihatlariga ko'ra tadqiq qilinsa ham, umuman olganda, fundamental pedagogik muammo sifatida hali nafaqat yechimi topilmagan, balki, muammo sifatida ham yetarlicha shakllantirilmagan. Xususan, kompetentlik yondoshuvini tizimli tahlil etishga, uni umuman ta'lim tizimida ham, kasbiy ta'limda ham qo'llashning nazariy-metodologik va didaktik asoslarini aniqlashga doir ishlar deyarli yo'q deb aytish mumkin.

Taraqqiy etgan jamiyatda ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik yo'nalishi – bu insonning turli sohalarda maqsadli mustaqil faoliyati asosida uning intellektual va axloqiy rivojlanishidir.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda fikr bildiradigan bo'lsak, mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi shakllanishida ham protsessual, ham shaxsning ijodiy fazilatlarini rivojlanib borishi lozim.

Mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi tuzilishi va mohiyatini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar tahliliga ko'ra, quyidagicha xulosalar chiqaramiz:

Mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi shaxsning murakkab tuzilmasi bo'lib, uning faoliyatini aniqlab beradi va umummadaniy, kasbiy bilimlar, mahorat, ko'nikmalar, kasbiy ijodiy yondashuv, shaxsning ijtimoiy yo'naltirilganligi, umuman, kasbiy vazifalar samarasi yechim topishni ta'minlovchi majmuadir.

Mazmun-mohiyatiga ko'ra, mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi bilimlardan iborat: funksional (turli fan sohalarini tashkil etish prinsiplari haqidagi bilimlar) harakat haqidagi amaliy bilimlar (metodik va texnologik) hamda shaxsning o'z bilimlaridan iborat. Bularning natijasida mutaxassisning kasbiy, kommunikativlik mahorati va ko'nikmalari shakllanadi, loyihalash, tajribaviy va texnologik vazifalarni ijobiy yechish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Матыгулина Камиля Камильевна

учитель начального класса, школа № 2, город Бухара.

С введением государственного образовательного стандарта изменились требования к педагогической деятельности учителя. Способ моделирования широко признан как актуальный тренд профессиональной подготовки и как часть педагогических проектов. Исходя из современных требований и собственного видения, возможно и необходимо представить модель профессионально-педагогической деятельности учителя начальных классов.

Главной целью деятельности учителя в настоящее время является достижение планируемых результатов начального общего образования: личностных, метапредметных и предметных. Данная цель реализуется через выполняемые педагогом виды деятельности (функции):

преподавание (всех или большинства предметов в начальной школе). Следовательно, учитель начальных классов – предметник. Однако он не транслирует знания, умения, навыки и способы действий (как это было раньше), а обеспечивает достижение планируемых результатов (личностных, метапредметных и предметных) и формирует умение учиться, выступая в роли помощника, консультанта, партнера. Следовательно, современная роль учителя начальных классов – учитель-консультант;

воспитание. В процессе работы учитель осуществляет умственное, нравственное, правовое, трудовое, эстетическое и физическое воспитание, выступая в роли воспитателя-наставника;

классное руководство. Учитель, помимо функций преподавания и воспитания, выступает в роли классного руководителя: обеспечивает объединение усилий всех

учителей, работающих в данном классе, отвечает за формирование коллектива младших школьников. Помимо этого, учитель начальных классов взаимодействует с администрацией, педагогами и иными работниками школы, родителями, учреждениями образования и культуры и т.д. Следовательно, учитель начальных классов – общественник;

управление. Педагог должен уметь управлять ученическим коллективом и организовать класс как в урочной, так и внеурочной деятельности. В частности, учитель должен максимально обеспечить самостоятельную деятельность обучающихся через соответствующую организацию урока (постановка цели, проблемы, решение проблемы, выводы, оценка проводятся детьми; а также индивидуальные и групповые задания). Следовательно, учитель начальных классов – координатор и организатор;

методическая работа. Согласно мировым стандартам профессионального мастерства World Skills, главным требованием к учителю начальных классов является умение учиться.

Это значит, что учитель должен систематически совершенствовать свою профессиональную деятельность (путем самообразования, самоанализа и анализа педагогического опыта), а также заботиться о совершенствовании профессиональной деятельности других учителей (путем оказания методической помощи, распространения собственного педагогического опыта и др.). Следовательно, учитель начальных классов – методист;

· научно-исследовательская работа. Учитель может участвовать в исследовательской и проектной деятельности в области начального общего образования. Следовательно, учитель начальных классов – исследователь.

Таким образом, модель профессионально-педагогической деятельности учителя начальных классов выглядит так:

Опираясь на эту модель в процессе педагогического проектирования, учитель сможет легче осмысливать направления воспитательной и наставнической работы, легче контролировать качество создаваемых сценариев, программ, - то есть частей педагогического проекта.

Любой проект, - будь он проект праздника, похода, Дня Знаний, викторины, театрализованного представления детей, спортивной олимпиады или библиотечной дискуссии, - нуждается в критериях оценки и самооценки.

Благодаря представленной здесь модели учитель получает критерии оценки и направления оценки успешности любого проекта.

Комплектность всех граней деятельности учителя является идеальной моделью для оперативной оценки и самооценки. Эта же модель может быть использована тогда, когда мы разрабатывает тот или иной проект: реализуя проект, учитель видит себя в каждой из этих ролей ещё на этапе планирования и проектирования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Горохова Ю.В. Изменение роли учителя в современной школе [Электронный ресурс] / Ю.В. Горохова // Молодой ученый. — 2016. — №14. — С. 528-530. – Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/118/32759/> – (19.02.2018).

2. Профессиональная деятельность и личность педагога [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://megaobuchalka.ru/3/14209.html> – (19.02.2018).

BOSHLANG`ICH SINFLARDA “ALIFBE”NI O`RGANISHNING BADIY-TAMSILIIY AN`ANALARI

*Shafoat Jamilova,
Buxoro viloyati, Vobkent tumanidagi
21-maktabning boshlang`ich sinf o`qituvchisi*

Alifboni yod olish boshlang`ich sinflarda naqadar zarurligini yaxshi bilamiz. Uni yosh avlod ongiga muhrlashda esa alifbe she`rlarning ahamiyati katta. O`quvchining shu tovush alliteratsiyasiga oid she`r orqali talaffuzi yaxshilanadi, shuningdek, she`r mazmuniga singdirgilgan ta`lim-tarbiyaviy o`gitlar bola tafakkurida muhim rol o`ynaydi. Muhimi esa shunday she`rlar orqali nafaqat harf tanish, u bilan boshlanuvchi she`riy misralar yaratish, balki, bolalar she`riyatida harfiy san`atlardan foydalanib, badiiy yuksak saviyali asarlar yaratish ko`zga tashlanmoqda.

K. Turdiyeva ham shunday yo`nalishda she`rlar yozgan. U harflarni zamondosh jaji o`quvchilar tushunchasiga mos ravishda talqin etadi. U alfavitdagi har bir harfga oid she`rlar yozib, goh topishmoq, goh o`yinchoq, ba`zan esa yosh bolalarga o`gitlar berish maqsadini ko`zlaydi. Natijada, harflar obraz darajasiga ko`tarila oladi.

Shoira she`rlaridagi lirik qahramon yosh bo`lishiga qaramay, talay kasblar bilimdoni, hatto shu kasblarning vazifalaridan ham xabardor. U endigina maktab borib, harf taniy boshlaganiga qaramay, kelajakda kim bo`lish haqida bosh qotiradi. Muhimi bu ham emas, u ko`pchilik yoshlar hali eshitmagan kasb-hunarlar haqida tasavvurga egaligini oydinlashtiradi. Ha, muallifning “Kasblar she`rga aylandi, alifbega joylandi” she`rida alfavit tartibidagi harflar saf tortib, o`zi bilan boshlanuvchi kasblar haqida so`z yuritadi. Garchi har bir band (10-14 misra)da biror kasb-hunar haqida so`z borib, mustaqil sujetga ega bo`lsa-da ularning barchasi “yo bo`lsammi” so`zidan boshlangani, mantiqiy bog`liqligiga ko`ra yaxlit she`rdir. Alifbe she`r orqali o`quvchi o`ttizdan ortiq kasb-hunar haqida tasavvurga ega bo`ladi. Rost she`rda kichkintoy bolalarning tasavvuriga hali sig`maydigan kasblarni ham uchratamiz. Masalan, elchi, g`avvos, lug`atshunos kabi. Ammo shoira o`zining zamondosh o`quvchilarini yangi voqelik, chet tillarini 1-sinfdan o`rgatilishi va xalqimizning iqtidorli farzandlari tafakkuriga mos fikr yuritishni ko`zlaydi. Bunda shoira tajnisli so`zlardan ham foydalangan:

Y (yozuvchi)

Yo bo`lsammi **yozuvchi**,

Hikoyalar **yozuvchi**.

Roman, qissam yozilsa,

Kitoblarim bosilsa.
Taniqli bo'lsam behad
Darrov so'rashsa dastxat.
Intervyular olishsa,
Tinglab qoyil qolishsa.
Menga berganlar savol
Javobimga qolsa lol.

Bu istiqloq davri alifbe-she'rlarining yorqin namunasi ekanligi bilan ham e'tiborli. Unda davrning nafasi ufurib turishidan tashqari, mazmun mohiyatida XXI asrning intellektual salohiyatli yosh avlod obrazi aks etgan. Masalan, jurnalist bo'lishni orzu qilgan yosh lirik qahramon xabar yozib, elektron pochta orqali tashlashni reja qiladi, uchuvchilik haqida oylaganda esa Marokash va Anqaradan bemalol Vataniga uchib kelishni orzu qiladi. Shu kabi yuksak orzular qanotiga shaylangan lirik qahramon cho'ponlik, nonvoylik, kulolchilik, zargarlik kabi ota-bobolarining kasbini ham unutmay, ular to'g'risida mulohaza yuritadi. Natijada, bunday alifbe she'rlar faqat jazzi o'quvchilarni emas, balki o'smirlarning kasb tanlashga bo'lgan qiziqishlarini uyg'ota olishi bilan ham ahamiyatlidir.

K.Turdiyeva "Alifbeda nasihat", "Topishmoqli alifbe" she'rlarda esa har bir harf bilan boshlanuvchi o'gitlarni alifbe ipiga marjondek tizadi:

- "A" aql, adolat, azal, asli hammadan Afzal,
- "B" botir bo'lsang bil shafqat, bemehr bo'lma faqat.
- "D" dono so'zdan yarar dil, donolarni do'sting bil,
- "E" eshit, esingda tutgin, erinishni unutin.
- "F" fahm, farosat albat, eng foydali fazilat.
- "G" go'zaldir gul-u giyoh, gullarni toptash gunoh.
- "H" hadis, hikoya, hikmat, uyg'otar mehr, himmat.
- "I" intil ilm izlashga, shu maqsadni ko'zlashga.
- "J" jahlingni jilovlab ol, janjal naf bermas biror.
- "K" kamtarga kamol chopar. Kekkaygan zavol topar...

Alifbe-o'g'itda harflarga mos so'z va ulardan yaxshilik xislatini topish, she'riy shakl, qofiya, vaznga solish ijodkor mahoratidan dalolat, albatta. Ayni paytda bunday o'gitlarni Alifbe darsliklariga kiritish, tovush va harflarni o'tishda rang-baranglikka erishish mumkinligini asoslay oladi. Alifbe she'rning pandnoma ko'rinishi ham mumtoz adabiyotdagi an'analarning qayta tiklanishi sifatida e'tirofqa loyiq.

Alfavitdagi harflar ketma-ketligi asosida yaratilgan yana bir janr topishmoqli alifbe o'zbek bolalar she'riyatida yangi hodisa. K.Turdiyeva topishmoqlarni shunday ketma-ketlikda beradiki, ularning javobi alfavitdagi harflar bilan boshlanadi:

- A– Asal yig'ar, nishi bor. (Asalari)
- B– Sariq meva dorivor.(Behi)
- D– Marjonlardek terilgan. (Do'lana)
- E – Aqliga berilgan. (Es)
- F – Juda ham ulkan jonzot. (Fil)
- G – U bilan go'zal hayot. (Gul)
- H – Qovunga kichik ini. (Handalak)
- I– Qushlar quradi uni. (In)

Bu adabiy topishmoq va alifbe she'r oralig'idagi janr. Shoira o'quvchilarning ham xotiraviy, ham topqirlik mahoratlarini charxlash maqsadida alfavitdagi har bir harfga shu tariqa murojaat qiladi. Alifbe she'rlarning bunday ko'rinishi savodxonlik bayramlarida qo'l keladi. Muhimi, Alifbe kitoblarida bu topishmoqda yashiringan predmetlarining rasmi bor. Shunga hamohang tamsiliy ifodalar o'quvchilarning nazariy bilim olish bilan birga ijodkorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman, harflar orqali turli obraz yaratish K.Turdiyeva she'riyatining muhim yo'nalishi bo'la oladi. Shoiraning "Harflar she'r yozishgani haqida" sarlavhali **alifbe ertakda** harflar endi obrazlarga kiradi. Ular asar tarkibida mustaqil personaj sifatida harakat qilib, ma'lum voqelikning obrazli ifodasiga ko'ra kompozitsion butunlikni tashkil qilgan. Hikoya qilinishicha barcha harflar bir joyda to'da bo'lib, she'r yoki hikoya yozish g'oyasini o'ylaydilar. Ammo nima haqda yozish ular o'rtasidagi bahsga sabab bo'ladi. "T" harfi "tog'" mavzusini ma'qullasa, "Q" qisqichbaqa, qarqunoq, qarq' a haqida yozamiz deb turib oladi. "O" harfi esa oqlikni, B – bo'g'irsoq, bo'rini maqtaydi; "S", "M" harflari ham o'z so'zida turib oladi. Xullas, A-ahillikda gap ko'p deya hamma harflarni chaqirib, tizilishini shunda biror nima yozish mumkinligini aytadi. Barcha harflar alfavitdagi o'z o'rinlarini egallagach, "Alifbe"ga joylashgach, murodlariga yetadi, she'r yoza boshlaydilar.

Ko'rinadiki, shoira harflarni mustaqil personaj darajasida tasvirlab, ularni harakatga keltira oladi. Bunda kichkintoylar xarakteriga xos xususiyatlarni ochib berishda foydalanadi. Natijada, harflar goh adashib ketadi, gohida almashib qoladi. Shoiraning "Manman "B", "Harflar adashdi", "Harflar o'yini", "Bitta harf qochsachi", "Harflar ketib qolsa", "M", "A" kelsa yonma-yon", "A" harfi qilsa o'yin", "Harflar ustaxonasi", "Bo'ling harfga hurmatda" kabi she'rlari ham shu tariqa ma'rifiy-badiiy ahamiyatga ega. Binobari, birgina K.Turdiyeva ijodi misolida ham aytish mumkinki, alifbe-she'rlar endilikda harfiy san'atga asoslangan yangi she'riy shakllarga keng yo'l ochayotir.

1. Safarov O., R.Barakayev, B.Jamilova. Bolalar adabiyoti . Buxoro, 2019.
2. Turdiyeva K. Dunyoni saqlar bolalar.T., 2012.
3. Turdiyeva K. XX asrning 60-80-yillarida o'zbek bolalar she'riyatida ma'naviyat masalalari. T., 2013.
4. K.Qosimova va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. –Toshkent, "Noshir", 2009, 248-b.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ И РОДИТЕЛЕЙ УЧАЩИХСЯ В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ АДАПТАЦИИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ К ШКОЛЕ

Баймуратова Гулчехра Турсоновна

Учительница начального класса. школа № 2, город Бухара

Первый класс начальной школы – этап плавного вхождения в систему школьного обучения, выравнивания «стартовых» возможностей младших школьников. Усложнение социальной среды, стремительный темп жизни общества, обилие противоречивой информации, снижение воспитательного потенциала семьи негативным образом сказываются на процессах социализации и школьной адаптации детей, поскольку они наиболее подвержены влиянию факторов окружающей среды.

На современном этапе модернизации начального общего образования учителя начальных классов обеспокоены проблемами адаптации первоклассников к школе. Наиболее остро выделяются такие психологические проблемы – неустойчивое эмоциональное состояние учащихся; психологическая депривация младших школьников; задержка психологического развития первоклассников; тревожность учащихся и другие; социально-педагогические проблемы – педагогическая запущенность учащихся; отсутствие навыков конструктивного общения первоклассников; неполные семьи младших школьников; языковой барьер, связанный с процессами миграции населения и другие; физиологические проблемы – дети-инвалиды, первоклассники с соматическими заболеваниями, хроническими заболеваниями и многие другие.

ГОС ставит задачу четко распределить зону ответственности между школой и семьей в воспитании учащихся. Между тем современные родители учащихся зачастую в силу

различных объективных и субъективных причин стараются снять с себя эту ответственность, в результате чего страдает ребенок.

Начало инновационной деятельности во взаимодействии с родителями учащихся состоит в решении проблем адаптации первоклассников к школе. Учителя начальных классов должны обеспечить эффективность этого взаимодействия. Непосредственным и специфичным показателем эффективности является развитие основных характеристик такого взаимодействия. В психолого-педагогической науке оно характеризуется:

– по взаимопознанию – объективность знания личностных особенностей, лучших сторон друг друга, интересов, увлечений; стремление лучше узнать и познать друг друга, обоюдный интерес друг к другу;

– по взаимопониманию – понимание общей цели взаимодействия, общности и единства задач, стоящих перед педагогами и школьниками; принятие трудностей и забот друг друга; понимание мотивов поведения в различных ситуациях; адекватность оценок и самооценок; совпадение установок на совместную деятельность;

– по взаимоотношениям – проявление такта, внимание к мнению и предложениям друг друга; эмоциональная готовность к совместной деятельности, удовлетворенность ее результатами; уважение позиции друг друга, сопереживание, сочувствие; стремление к официальному и неофициальному общению; творческий характер отношений, стимулирующий инициативу и самостоятельность детей;

– по взаимным действиям – осуществление постоянных контактов, активность участия в совместной деятельности; инициатива в установлении различных контактов, идущая с обеих сторон; срабатываемость (количество, качество, скорость проделанной работы), координация действий на основе взаимного содействия, согласованность; подстраховка, помощь, поддержка друг друга;

– по взаимовлиянию – способность приходить к согласию по спорным вопросам; учет мнения друг друга при организации работы; действенность обоснованных и корректных по форме обоюдных замечаний, изменение способов поведения и действий после рекомендации в адрес друг друга; восприятие другого в качестве примера для подражания [1].

По этим показателям учителям начальных классов следует проанализировать состояние проблемы адаптации первоклассников в школьном коллективе и в конкретной ситуации с каждым учеником и его родителями, чтобы целенаправленно управлять развитием взаимодействия участников педагогического процесса.

В практике работы педагоги начальной школы зачастую недооценивают некоторые из названных характеристик взаимодействия. Это приводит к дезадаптации первоклассников к школе, которая в будущем может трансформироваться в различные виды девиантного поведения учащихся.

Многие родители первоклассников, как правило, охотно участвуют в различной деятельности класса. Большая их часть старается часто встречаться с учителем, проявляет интерес к успехам и неудачам в учебной деятельности своих детей, помогает учителю начальных классов в организации и проведении внеурочной деятельности. К сожалению, постепенно количество таких родителей уменьшается и ко 2-3-му классу их становится единицы. Это связано с многими объективными и субъективными причинами, в первую очередь с адаптацией первоклассников к школе. Поэтому учителям первых классов важно именно в этом период максимально вовлечь родителей в учебно-воспитательный процесс и построить с ними эффективное взаимодействие.

Современные родители учащихся имеют высшее образование и в состоянии понять стратегию развития конкретной образовательной организации и начальной школы в условиях реализации требований ГОС. Ученые указывают на переосмысление и учителей, и родителей следующих традиционных функций образования: 1) трансляция и репродукция истины в виде готовых знаний, умений и навыков; 2) тотальный контроль за ребенком; 3)

видение в учителе субъекта педагогической деятельности, а в ученике – объекта его воздействия.

Определяемая следующими функциями: 1) открытие проблемности и смыслов в окружающих человека реальностях; 2) создание условий свободного выбора сфер приобщения к социально-культурным ценностям; 3) создание условий сотворческого общения для постановки и решения сущностно важных вопросов бытия; 4) культивирование всевозможных форм творческой активности.

К сожалению, учителя начальных классов, по ряду причин не могут построить грамотные взаимоотношения с родителями учащихся. Для этого им нужно хорошо знать психологию, технологию коммуникации и особенности возрастной педагогики, в частности воспитания взрослых людей. Часто они переносят модели общения с учащимися на модели общения с родителями. Это приводит к ошибкам, которые, особенно в отношении к молодым учителям родители выражают так: «Пусть сначала родит и воспитает сама, а потом меня учит!».

Важно помнить, что доверительная обстановка в первые дни общения с родителями первоклассников: «Вы лучше меня знаете своего ребенка, вы его воспитывали до 7-ми лет. Как вы мне посоветуете поступать в этой ситуации?», поможет избежать отторжения со стороны родителей во взаимодействии. Во время знакомства с родителями первоклассников учителю начальных классов, чтобы обеспечить взаимопознание друг друга, следует чаще проводить индивидуальные беседы по «душам» об обстановке в семье и взаимоотношениях между членами семьи, попросить родителей пригласить к себе домой «на чай» вместе с родительским комитетом класса. На первом родительском собрании можно провести анкетирование родителей «Каков мой сын (дочь)» с моей позиции, его положительные и отрицательные стороны личности» и предложить различные формы взаимодействия со школой, родителями, учащимися класса. Опишем некоторые из них.

Совместная подготовка и проведение род собраний. Родительские собрания – основная форма взаимодействия семьи и педагога. Классный руководитель организует деятельность родителей в процессе его подготовки и является рядовым участником собрания. Первые собрания, давая образец демократического обсуждения вопросов, может вести сам, а в дальнейшем эту роль правомерно выполнять самим родителям. Родительский комитет или очередная группа родителей (совет дела) осуждают ход собрания, выбирают ведущего, определяют варианты решения вопросов, выносимых на собрание. Таким образом, собрания не сводятся к монологу педагога, а принимают характер беседы, взаимного обмена мнениями, идеями, совместного поиска. Один из эффективных способов повышения творческой активности участников родительских собраний – включение их в совместную исследовательскую деятельность.

Родительский лекторий способствует ознакомлению родителей с вопросами воспитания, повышению их педагогической культуры, выработке единых подходов к воспитанию детей. Название «лекторий» условно. Оно не означает, что родителям читаются только лекция. Формы работы разнообразны, и часто они определяют позицию родителей не как пассивных слушателей, а стимулируют их активность, творчество, участие в обсуждении вопросов, в организации и проведении занятий. В этом и заключается главное достоинство родительского лектория. В определении тематики и планировании также могут участвовать родители, а педагог лишь помогает им в этом. Если приглашаются специалисты, то родители и педагог (организаторы занятия) предварительно обговаривают с ним круг волнующих родителей проблем, продумывают способы привлечения и активизации участников занятий.

Не секрет, что в основном воспитанием детей во взаимодействии со школой занимаются мамы. Между тем ученые указывают на положительную роль отцов в этом процессе. Различные авторы связывают с тем, что:

- отцы играют заметную роль в формировании своего ребенка в ситуациях, когда ему неясно, как вести себя в данный момент;
- отцы, которые чутко реагируют на сигналы ребенка и становятся значимыми фигурами в детском мире, скорее проявляют себя как действенные посредники социализации;
- когда ребенок становится старше, отец превращается для него в важную ролевую модель;
- отец может выступать в роли болельщика ребенка и защитника, его успехов.

Поэтому особую заботу у педагогов вызывает взаимодействие с отцами детей: как привлечь отцов к воспитательной работе в классе, повысить их роль в воспитании ребенка. С этой целью педагоги организуют специальные встречи с отцами детей, проводят конференции, консультации, размышления. В сущности, привлечь отцов к организации и проведению каких-либо мероприятий достаточно сложно – у них всегда есть отговорки и «недостаток времени». Однако, даже при небольших успехах некоторых педагогов в работе с отцами по привлечению их к взаимодействию со своим ребенком и школой, ситуация достаточно быстро начинает разворачиваться в положительном направлении. У пап часто срабатывает эффект здоровой конкуренции и подкрепленный ростом авторитета и уважения в семье они живо откликаются на любые просьбы и проблемы педагогов и школы.

Формы взаимодействия с отцами первоклассников могут быть любые. Например, можно организовать выставку детско-родительских работ «Мы с папой можем!» или привлечь отцов к совместной спортивно-досуговой деятельности (соревнования, турниры, викторины и др.). Сильное впечатление у детей оставляют рассказы пап о службе в армии, такие беседы послужат целям патриотического воспитания детей.

Потенциал взаимодействия с отцами воспитанников в воспитательно-образовательных целях очень велик, к тому же такой опыт взаимодействия у самих отцов формирует педагогическую компетентность, повышает их авторитет не только у детей, но и жен. Это, в конечном счете, способствует здоровому психологическому климату в семье, сохранению полных семей, так как одна из причин разводов – занижение роли отца в воспитании детей.

Конференция по обмену опытом воспитания детей может быть тематической. Её проведение целесообразно, если действительно есть опыт положительного семейного воспитания по данной проблеме. Такая форма вызывает интерес, привлекает родителей, а информация для них звучит более убедительно.

Вечер вопросов и ответов проводится после опроса родителей и выяснения перечня проблем, которые возникают в воспитании детей и взаимоотношениях с ними.

Диспут – размышление по проблемам воспитания – одна из интересных для родителей форм повышения педагогической компетентности. Участники диспута сами, разбившись на группы, могут сами сформулировать наиболее интересные вопросы, а затем отобрать и предварительно обговорить те из них, которые можно вынести на коллективное обсуждение. Такой способ позволяет всех включить в поиск наиболее правильного решения вопроса, помогает родителям занять определенную позицию, предоставляет возможность каждому высказаться. Для подведения итогов совету дела, педагогу или кому-то из родителей нужно подготовить заключительное сообщение. Предметом подобных обсуждений, дискуссий могут быть конкретные ситуации из жизни класса, семьи, просмотренные вместе спектакли, кинофильмы.

Встречи с администрацией, учителями класса, социальными педагогами, психологами и др. целесообразно проводить ежегодно.

В целях организации внеурочной деятельности учащихся класса учитель может предложить родителям организовывать у себя дома «Клубы выходного дня» (один-два раза в году). Для этого один из первоклассников приглашает группу учащихся класса к себе домой, а родители организуют их деятельность: кто-то учит вязать, кто-то запускает в

небо «летучего змея», кто-то готовят пельмени и т.д. Тем самым родители получают возможность наблюдать за деятельностью детей, сравнить своего ребенка с другими его сверстниками, обеспечивают их неформальное общение, что в результате также будет способствовать их адаптации к школе.

Реализация диагностической функции классного руководителя предполагает постоянное выявление учителем первоклассников исходного уровня и изменений в воспитанности учащихся. Она направлена на исследование личности и индивидуальности учащихся, их анализ, поиск причин неэффективности получаемых результатов и характеристику целостного педагогического процесса. Наряду с диагностикой учащихся учитель и психолог должны проводить и диагностику педагогической компетентности родителей, изучать их проблемы в воспитании детей и составлять планы работы по запросам родителей.

Организация сотрудничества семьи и образовательных учреждений зависит от деятельности педагогов. Родители и педагоги – воспитатели одних и тех же детей, и результат воспитания может быть успешным тогда, когда педагоги и родители станут союзниками. Союз, взаимопонимание педагогов и родителей, их взаимное доверие возможны, если педагог исключает в работе с семьей дидактизм, не поучает, а советует, размышляет вместе с ними, договаривается о совместных действиях; тактично подводит их к пониманию необходимости приобрести педагогические знания. Вся атмосфера взаимодействия, общения педагога с семьей должны показать, что педагог нуждается в родителях, в объединении усилий.

Не все родители откликаются на стремление педагога к сотрудничеству с ним, проявляют интерес к объединению усилий по воспитанию своего ребенка. Педагогу необходимы терпение и целенаправленный поиск путей решения этой проблемы. Следует начинать работу и взаимодействие с теми, кто желает участвовать в жизни воспитанников, поддерживает педагогов, даже если таких родителей будет меньшинство. Постепенно, тактично педагог может вовлечь остальных родителей, опираясь на родителей-единомышленников, учитывая интересы каждого ребенка и его семьи.

Важнейший путь развития сотрудничества участников воспитательного процесса – организации их совместной деятельности, эффективность которой повышается если:

- сформирована положительная установка у взаимодействующих сторон на совместную работу, они осознают ее цели и находят в ней личностный смысл;
- осуществляется совместное планирование, организация и подведение итогов деятельности, педагогически целесообразное распределение ролей и функций воспитателей и воспитанников в этом процессе;
- создаются ситуации свободного выбора участниками видов и способов деятельности;
- позиция, стиль работы педагога способствует самореализации и самовыражению участников деятельности.

Итак, основными условиями эффективности взаимодействия учителей начальных классов и родителей учащихся в решении проблем адаптации первоклассников к школе являются взаимопонимание взаимодействующих сторон образовательного процесса, которое зависит от объективности, всесторонности, их информированности друг о друге, сотрудничество и владение навыками совместной деятельности на всех уровнях.

Список литературы

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSIDA MATNLI MASALALAR USTIDA ISHLASH

Bafojeva Zebiniso Ibragimovna

Buxoro shahar 6-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ta'lim jarayonida o'qitiladigan har bir fan bugungi kun yoshlarini barkamol shaxs qilib tarbiyalashga munosib hissa qo'shadi. Ayniqsa, matematika darslari aqliy qobiliyati yetuk, tafakkuri teran yoshlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu fan o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga, har bir xulosani ilmiy asoslashga o'rgatadi.

Matematika aqlni charxlash, xotirani mustahkamlash uchun keng imkoniyat beradigan fandır. Ayniqsa, qiziqarli, mantiqiy va tarkibli masalalar o'quvchi tafakkurini o'tkirlashtiradi.

Har bir o'qituvchi o'quvchilarga masalalarni o'rgatish jarayonida quyidagilarni hisobga olishi va bilishi kerak:

Boshlang'ich sinflarda matematika bo'yicha masalalarni yechishga o'rgatishga oid dastur izohining asosiy qoidalarini;

Boshlang'ich sinflarda matematika kursida o'tiladigan oddiy va murakkab masalalarni;

Boshlang'ich sinflarning matematika kursida matnli masalalar funksiyasini,

Masalalarni yechishga o'rgatishga oid turli xil usullarni (yuzma - yuz suhbat, ko'rgazmali vositalardan foydalanish);

Har qanday masalani o'quvchilar bilan yuzma - yuz tahlil etishi;

O'quvchilarga masalani turli yo'llar bilan yechish mumkinligini tushuntira olishi;

Mashg'ulotning turli bosqichlarida masala yechishning turli yozma shakllaridan maqsadli foydalana olishi;

Masala yechimini tekshirishni turli yo'llaridan foydalana olishi;

Masalalar yechishni o'rgatish mashg'ulotini ishlab chiqa olishi;

Boshlang'ich sinflar uchun matematika kursi bo'yicha har qanday masalani yecha olishi kerak.

Umuman olganda istalgan masala ustida ishlash eng kamida 5 bosqichdan iborat bo'lishi kerak:

1. Masalaning shartini o'zlashtirish.
2. Masalaning qisqacha shartini tasvirlash.
3. Qisqacha shartga qarab muhokama qilish.
4. Yechish rejasini tuzish va yechish.
5. Yechilgan masala ustida ishlash.

Masala bilan tanishtirishda har xil usul va uslublardan foydalanish mumkin.

1. O'qituvchi o'qiydi yoki gapirib beradi, o'quvchilar esa tinglashadi.

2. O'qituvchi o'qiydi, bolalar esa darslik matnini ko'zlari bilan kuzatib turadilar.

3. Bolalarning hammasi ovoz chiqarmay o'qishadi, so'ngra hammalari baland tovush bilan aytishadi yoki bolalardan bittasi masala mazmunini bog'liqli hikoya qilib beradi.

4. O'qituvchining chaqirishi bo'yicha bir o'quvchi shartni o'qiydi, qolgan bolalar matnini darslikdan kuzatadi.

5. O'qituvchining gapirishi bo'yicha o'quvchilar biri masalani baland ovoz bilan o'qiydi, qolgan bolalar o'qishni tinglab qabul qilishadi.

O'quvchilar masalani tovush chiqarmay o'qishadi, so'ngra esa o'qituvchining savollari bo'yicha masaladagi berilganlarning har biri nimani bildirishini tushuntirib berishadi.

Masalani yechishga kirishayotib, eng avvalo, uni yaxshi tushunish va qabul qilish kerak. Buning uchun masalada aks ettirilgan hayotiy vaziyatni tasavvur qilish zarur. O'quvchilar matematik masalalarning hayot bilan aloqalarini anglab yetishlari ularda o'rganilayotgan fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi, o'quvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni egallash jarayonini tezlashtiradi. Masalaga doir qisqa shart tuzishda quyidagi qoidalarga amal qilish kerak.

Qisqa shart masala mazmuni bilan tanishilgandan keyin tuziladi va yechish yo'llarini izlashning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi, o'quvchilar qisqa yozuvga asoslanib, o'qituvchi boshchiligida masalani tahlil qilishadi.

Qisqa shart ixcham, aniq bo'lishi va miqdorlar orasidagi bog'lanishlarni aynan aks ettirishi kerak. U har xil shaklda, ya'ni jadval, chizma, rasm, sxema, qisqa yozuv, diagramma ko'rinishida va hokazo tasvirlanishi mumkin.

Qisqa shartning har bir yangi ko'rinishini o'quvchilar o'qituvchi boshchiligida bajaradi.

Darsning maqsadlari va masalaning qiyinlik darajasiga qarab qisqa shartni o'qituvchi yoki o'qituvchi rahbarligida biror o'quvchi doskada bajarishi mumkin. Istalgan masalada qisqacha shart masala shartidan kelib chiqqan ko'rgazmali quroldir.

Har bir masala o'z yechimini topgandan so'ng uni to'g'ri yoki noto'g'riligi tekshiriladi:

Tekshirishning bir necha usullari mavjud.

1-usul. O'rniga qo'yish usuli bilan tekshirish. (Bu usulni tenglama tuzib yechgandagina qo'llab bo'ladi).

2-usul. Masalani boshqa xil usul bilan yechish orqali tekshirish.

3-usul. Yechilgan masalaga teskari masala tuzib yechish, bilan tekshirish.

Biz ayrim masalaning umumiy muhokamasi va qisqacha shartini tuzish haqida to'xtaldik. Lekin masala yechish jarayonida ham o'qituvchi ham o'quvchi ba'zi bir xato va kamchiliklarga yo'l qo'yadi: Shulardan ayrimlarni keltirishni joiz deb bildik:

Masala mazmuni bilan tanishtirishga yo'naltiruvchi savollarning noto'g'ri qo'yilishi hamda savollar tizimida nomutanosiblikning bo'lishi.

Bu holatda masala matnini o'quvchilar yaxshi tushunmay qoladi. Natijada o'quvchi masala matnidagi sonlar ustida ongsiz holda amallar bajaradi. Amaliyotda shunday holatni kuzatish mumkin. Masala o'qilgach, "Masala savoliga qanday javob beramiz?" degan noo'rin savolga bolalar masala matnidagi sonlarni qo'shib, ayrib, ko'paytirish, bo'lib noto'g'ri natijalarni aytishadi.

Masala qisqa shartini tuzishda masala matnini o'zida mujassam eta olmagan shartlarga tuzilishi: masala qisqa shartida matnda berilganlarining ayrimlarini kiritmaslik, ortiqcha berilgan ma'lumotlarning kiritilishi, yozuvda xatolarga yo'l qo'yishlik, qisqartma so'zlar yoki so'zlarning bosh harflarini qo'yishda "nuqta"ning qo'yilmasligi, izohlovchi tinish belgilar: "tire (-)", "vergul (,)", "so'roq belgisi (?)"larning qo'yilmasligi, o'z o'rnida ishlatmaslik. Masala qisqa shartini tuzish talablariga rioya qilmaslik, masala turi, xususiyatlariga qarab qisqa shartning optimal variantidan foydalanmaslik kabi xatolar amaliyotda ko'p uchraydi.

Ko'p hollarda masala qisqa sharti masala yechimidan so'ng, masala javobi topilgandan so'ng beriladi. Zero, masala qisqa sharti masalani muhokama qilish, berilganlar bilan izlanadigan miqdorlar orasidagi bog'lanishlarni oydinlashtirish uchun kerak. "Masala qisqa sharti nima uchun kerak?" degan savol har bir o'quvchining diqqat markazida bo'lishi zarur.

Masala muhokamasini o'tkazishda ham kamchiliklarga yo'l qo'yilishini tajriba ko'rsatmoqda. Masala muhokamasida beriladigan savollarning o'rinsizligi, izchil emasligi, masala yechimini izlashda o'quvchilarning xato qilishlariga sabab bo'ladi. Ayniqsa, masala muhokamasi oxirida masala yechish rejasini tuzishda "Masala necha usulda yechiladi?" degan savol o'quvchini masala necha ish bilan yechilishi aniqlashga imkon bermaydi.

Masala yechimi yozishda ayrim tipik xatolar jumlasiga quydagilarni kiritish mumkin.

Masala yechimini yozish shakliga, yechish usuliga e'tibor bermaslik. Metodikaga oid adabiyotlarda masalalarni uch usulda (ifoda tuzib, birin-ketin amal bajarib, tenglama tuzib) yechish to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Har bir usulda masala yechimini yozish shakli ham turlicha bo'ladi. (Masalan, izohlab, izoh bermasdan, birin-ketin savol tuzib yechimini yozish shaklida). Masala yechimini tanlangan usul va bu usulning yozilish shakliga to'la rioya qilib bajarishga alohida e'tibor berish kerak.

Masala yechimini yozishda ismli sonlar albatta har amal natijasi oxirida qavsda yozilgan bo'lishi kerak. Ko'pincha, o'quvchilar ismli sonni yozmay qo'yishadi yoki yozsa ham qavs ichiga olmaydi.

Masala yechimini yozish jarayonida o'quvchilar amal tanlashda xatoga yo'l qo'yish hollari tez-tez uchrab turadi. Buning sababi masala mazmunini to'la o'zlashtirmaslik, shuningdek, masala

matnidagi ayrim atamalar (“ta ortiq”, ”ta kam”, “marta ortiq, ” “marta kam”)ning o‘z o‘rnida ishlata bilmaslik oqibatida sodir bo‘ladi. Masalan, “Nargizada 15 ta daftar bor. Uning daftarlari Azizaning daftarlaridan 5 ta ortiq. Azizada nechta daftar bor?” Bu masalani o‘quvchi yechayotga 15ga 5ni qo‘shadi va “Azizaga 20 ta daftar bor ” degan noto‘g‘ri yechimni aytadi. Bunday xatoga yo‘l qo‘yilishi sababi, u “ta ortiq” desa “qo‘shamiz” degan fikrga asoslanadi. Bunday “bilvosita” ko‘rinishdagi masalalarni “bevosita” ko‘rinishga keltirib yechish, har doim ham “ta ortiq” desa qo‘shish amalini bajarish to‘g‘ri bo‘lavermasligi ko‘rsatiladi.

O‘quvchilar masala Yechimlari izohlansa, masala javobi to‘liq yozilishi kerak.

Javobini yozishda ham xato qilishadi. Agar masala javobi qisqa, masala yechimlari izohlanmasa masala O‘qituvchi doimo yurt va uning ravnaqi uchun xizmat qiladigan yoshlarni tarbiyalaydi. Shunday ekan, o‘qitiladigan va o‘rgatiladigan har bir fan va elementga alohida e‘tibor berish lozim. Zero masalani to‘g‘ri va aniq ishlashga o‘rganish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladigan asosiy vosita sanaladi. Fikrimiz so‘ngida S. Kovalning quydagi fikrini keltirishni joiz deb bildik: “Masala – go‘yoki bir qal‘a uning yechilishi g‘olib uchun mukofotdir”.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA INTEGRATSIYANING O‘RNI

Masharipova Sayyora Shoxnazarovna

Urganch shahar 19- sonli IDUM ning Boshlang‘ich sinflar bòyicha direktor òrinbosari,

Abdullayeva Nargiza Nuraddinovna

Urganch shahar 19- sonli IDUMning boshlang‘ich sinf òqituvchisi.

Boshlang‘ich sinflarda fanlarni integratsiyalash dars samaradorligini oshiradi, vaqtdan unumli foydalanishga olib keladi, darsni chuqur o‘zlashtirishga yordam beradi.

Hozirgi vaqtda ham integratsiya muammosiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. O‘tib kelayotgan yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash azal-azaldan milliy pedagogikamiz oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri bo‘lib kelgan. Bu ma‘suliyatni ado etish birinchi navbatda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari zimmasiga yuklangan. Barchamizga ayonki, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z kasbini chin fidoyisi, bilimdoni, jonkuyar, ijodkor - ajoyib ustoz bo‘lsagina, maktabga ilk qadam qo‘ygan murg‘ak qalblar ta‘lim tarbiyasining poydevori pishiq va puxta bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta‘limda integratsiyani bir- biriga nisbatan yaqin fanlarni birlashtirish asosida ko‘rish maqsadga muvofiq.

Boshlang‘ich ta‘limda ona tili, o‘qish, odobnoma, tabiatshunoslik darslarini integratsiyalash mumkin. Chunki bunday darslar o‘quvchilarni ijod qilishga, mustaqil fikirlashga o‘rgatadi.

Jamiyatimizda ma‘naviy - ma‘rifiy ishlarni yukdak darajaga ko‘tarish orqali barkamol insonlarni voyaga yetkazishga e‘tibor berilmoqda. Qomusiy olim, bobokalonimiz Abu Rayhon Beruniy yoshlarni ilmga o‘g‘atish jarayonida aqliga va bilimiga tayanish lozimligini aytib, shunday deydi: “ Til kishilar orasidagi aloqa va fikri almashinuvi vositasiga emas, balki, til barcha fanlarning asosini o‘rganish kalitidir”.

Respublikamizda olib borilayotgan ta‘lim islohatlari – “Kadrlar Tayyotlash Milliy dasturi” ning hayotga tadbiiq etilishili bobomiz Beruniyning bashorati tog‘ri ekanligidan dalolat berib turibdi.

Biz ajdodlarimiz merosiga nazar tashlar ekanmiz, ularning til ilmining barcha qonun - qoidalariga amal qilgan holda, ravon ijod etilganligiga guvoh bo‘lamiz. Ulug‘ ma‘rifatparvar Abdulla Avloniy “Bolalarda fikrlash iqtidorini hosil qilishda fikr tarbiyasi benihoya zarur va muqaddas vazifadir” deb ta‘rif berganlar.

Ta‘lim mazmuni o‘quv fani sifatida ona tili faniga qo‘yilgan vazifalar ko‘p qirrali bo‘lib, o‘quvchilarni aqliy va nutqiy rivojlantirishga, ularning atrof - muhit haqidagi bilimlarini kengaytirishga, ahloqiy tarbiyalashga, bilimlarni o‘zlashtirishga ongli o‘qish va yozish

malakalarini darslik bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltiriladi. Bundan tashqari o'quvchilar ijodiy fikrlashga, gap tuzishga, uning mazmun – mohiyatini tahlil qilishga o'rgatiladi.

Maktabda mavjud hamma fanlar o'ziga xos integratsion imkonga ega. Ammo ularning bir - biriga mos bolishi integrirlangan kurslarning samaradorligi ko'p sharoitlarga bog'liq. Boshlang'ich ta'limda integratsiyani amalga oshiruvchi bo'g'in vazifasini biz pedegoglar amalga oshirishimiz kerak.

Boshlang'ich sinflarda har bir o'qituvchining dars berishini alohida olingan integratsiyaning bir usuli deb hisoblasak ham bo'ladi. Ona tili darslarida qiziqtiradigan tabiat hodisalari, hayvonot va o'simliklar dunyosi, vatanimiz o'tmishi, buyuk ajdodlar haqida ma'lumot beruvchi matnlarni, mazmunli rasmlarni tahlil qilib borish maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich sinflarda fanlararo aloqadan foydalanib, dars jarayonini tashkil qilish o'quvchilarni izlanuvchanlikka undaydi.

O'quvchilarning qo'shimcha adabiyotlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi. "O'zbekiston - Vatanim manim" mavzusini misol qilib ko'radigan bo'lsak, uni barcha fanlar bilan bog'lab olib boorish mumkin. O'zbekiston Respublikasi poytaxti-Toshkent shahri, 1991 yil 1 sentyabr eng muborak kun ekanligini unutmaslik kerakligini tushuntirib, odobnoma fanlari bilan bog'lab, quyidagicha tahlil qilish mumkin. Avvalo, Vatan – ulug' so'z. Bobolarimizning kindik qoni to'kilgan joy.

Vatan – biz va siz yashayotgan uyimizdir. Unga mehr ona allasidan boshlanadi. Ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosi, ijodidan namunalar keltirib, o'quvchilar bilimni boyitib borish, Vatanimiz tabiati haqida suhbat o'kazish mumkin. Shunda O'zbekiston o'zgarishlari, uning serjilo tabiati o'simliklari, hayvonat olami, atrof – muhit go'zalligini betakrorligini bilib oladilar. O'quvchilarni olamni tanish, oz yurtini sevis, tug'ilib o'sgan joyini tabiatini o'rganish, tabiatga bo'lgan mehrini oshiradi. Ona tabiatni asrab - avaylashga o'rgatadi. Vatan so'zi tilga olinar ekan, uning ramzlari biz uchun muqaddas ekanligini o'quvchilar ongiga singdirib borishimiz kerak bo'ladi.

Bular - bayroq, Gerb, Madhiyadir. O'zbekiston Respublikasining Davlat Bayrog'ini rasm fani bilan bog'lab boriladi, undagi ranglarning mazmun - mohiyatini tushinib oladilar, mustaqil tahlil qilishga o'rganadilar. Vatanimiz ramzlaridan O'zbekiston Respublikasining Davlat Gerbi haqida she'rni tahlil qilib, matematika fani bilan bog'lab borilda, ifodali o'qish ko'nikmasi shakllanishi bilan birga, mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Savol – javoblar asosida mustaqil tahlil qilish ko'nikmasi shakllanadi.

Gerbimizda qanday kunning ramzi bir?

Tepasida nechta qirrali yulduz bor?

Gerbda necha xil rang mavjud?

Gerb haqida she'rdagi sonlarning mavjudligi, milliy boyliklarimizning qanchaligini, olijanob fazilatlarini sanab o'tadilar.

Vatan haqidagi fikrlarni o'qish o'qish fanlari bilan bog'lab, o'quvchilarning mustaqil bayon qilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin.

Ozbekiston qaysi mamlakatlar bilan chegardosh?

O'zbekistonda qanday tarixiy obidalar bor?

O'zbekistonda nechta viloyat bor?

O'quvchilar quyidagi savollarga javob topib, tahlil qiladilar, javoblarni yozadilar. Tarixiy obidalarning, shahar, viloyat nomlarining bosh harf bilan yozilishi haqida bilimlarni mustahkamlaydilar.

"Mening sevimli kitobcham" mavzusida ijodiy ish yozish o'quvchilarga topshiriladi. Kitobchaga Vatan haqidagi fikrlari, maqollar va hikmatli so'zlardan namunalar keltiriladi. Bu orqal i o'quvchilarning, ijodkorligi, fanlararo integratsiyalash mahorati ning yashirin qirralari ochib beriladi.

Ma'lumki ta'lim jarayonini innavatsion texnologiyalar va kompyuter vositalarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Innavatsion texnologiyalar ta'lim jarayonlarining aniq, avvaldan belgilangan maqsadi asosida loyihalashtirilgan bo'lishini taqozo etadi. Uning asosiy maqsadlaridan biri –

ta'lim jarayonini qulay va qiziqarli bo'lishini taminlash, o'quvchining darsda to'la o'zlashtirish imkoniyati borligi, intellektual salohiyati yetarli ekanligini his qilishga yordam berishdan iboratdir.

Dars jarayonida multimedia vositalari o'qituvchi uchun bur muncha qulayliklar yaratadi. O'qituvchi tushuntiradi, o'quvchi kuzatadi, bilimlarni an'anaviy idrok etadi, o'quv ma'lumotlarining har bir o'quvchi tomonidan o'zlashtirilishi nazorat qilinadi.

Dars jarayonida multimediyadan foydalanish o'quvchilar tomonidan fanlarning o'zlashtirilishini ham osonlashtiradi va quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Fanga qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash; mavzuni o'rganishda o'quvchiga o'zi uchun qulay bo'lgan tezlik va o'zlashtirish darajasini ta'minlash. O'quvchilarning zamonaviy axborot texnologiyalariga jalb qilish, ularni egallash va undan doimiy ishlash ehtiyojini shakllantirish.

Hayotimizdagi ijtimoiy, iqtisodiy o'zgarishlar yoshlarning har tamonlama yetuk shaxs bo'lib rivojlanishini taqozo etadi. Bu esa uzliksiz ta'lim tizimining asosiy bo'g'ini hisoblangan boshlang'ich ta'lim sohasiga katta ma'suliyat yuklaydi. Chunki barcha o'quv fanlarining asosi aynan boshlang'ich sinflarda o'zlashtiriladi. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim jarayonida kompyuter davodxonligining dastlabki elementlari va unda foydalanishning o'ziga xos malakalarini hosil qilish mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kompyuter savodxonligini oshiradi.

Dars jarayonlarida innavatsion texnologiyalardan foydalanayotga vaqtda turli fanlarda integratsiyani qo'llash o'quvchilar uchun mavzularni o'zlashtirishi oson kechadi. Dars jarayoni unumli samarali va qiziqarli o'tkaziladi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tili ta'limi jarayonida fanlararo bog'lanish ya'ni integratsiyalash o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, manaviyatini yuksaltirishga, dunyo qarashini kengaytirishga o'quvchilarning tashabbuskorligiga va yangiliklarni tezkor qabul qilishiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek ta'lim jarayonini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ham ega bo'ladi.

KIMYO VA GEOGRAFIYA FANLARINING INTEGRASIYASI

Atajonova. Muqaddas

Urganch. Shahar 7-sonli maktabning geografiya fani o'qituvchisi

XXI asrda fan-texnika taraqqiyoti o'tgan asrlarga nisbatan yanada takomillashdi. Bu davrga kelib insoniyat hayotining har qaysi jabhasiga fan-texnika taraqqiyoti o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Xususan, chet tilini o'rgatish bugungi kunning dolzarb masalasi, to'g'ri talablaridan sifatida qaralmoqda. Respublikamizda sodir bo'layotgan siyosiy-ijtimoiy o'zgarishlar mamlakatimizdagi ulkan ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda.

Hozirgi yoshlarimizni chet tillarini bilishdek zarur malaka va ko'nikmalarsiz, kasbiy va ijodiy mahoratga ega bo'lishdek ajoyib hislatlarsiz tasavvur qilish qiyin.

Kimyoni va boshqa fanlar bilan bog'lab o'tish darslarida kompetensiyalarni shakllantirish maktab o'quv fanlari o'rtasidagi aloqadorlikni namoyon etadi. O'quvchilarda fanlararo kompetensiya rivojlantiriladi, mantiqiy fikrlash yuzaga keladi. Anorganik kimyodan bilim va malakalarni puxta egallash o'quvchilarning boshqa fanlar bo'yicha olingan bilim va malakalarida anorganik kimyo o'qitishda qanchalik foydalana bilishiga, ya'ni fanlararo bog'lanishning qay darajada amalga oshirilishiga bog'liq. Kimyo tabiiy fanlar jumlasiga kirgani uchun uni o'rganishga kirishishdan oldin va kimyoni o'rganish jarayonida o'quvchilarning boshqa tabiiy fanlardan egallangan bilimlariga tayanish juda muhim ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Biz yashab turgan dunyo tinimsiz o'zgarib turgan bir pallada dars mashg'ulotlari ham turli-tumanlikni talab etadi. Zamonaviy ta'limda shaxsni kamol toptirish, uni aqlan barkamol etib tarbiyalashda takomillashgan metodlarni qo'llash masalalari ilgari surilmoqda. Darslarda texnik vositalardan foydalanish an'ana tusiga kirib, endi yana yangi yo'nalishlarni kashf etish talab

etilmoqda. Fanlararo bog'lanish, integratsiyalashgan darslar tashkil etilmoqda. Hozirgi kunda o'qituvchilar oldida mamlakatimizning moddiy-texnika bazasini tez sur'atlar bilan amalga oshirishda xalq xo'jaligining barcha sohalarini kimyolashtirish, kimyo industriyasini rivojlantirishdek, partiya va davlat rejalarining ahamiyatini har bir o'quvchi ongiga chuqur singdirishdek ma'suliyatli vazifa turibdi.

Hatto 4 va 5-sinfdan boshlab geografiya darslarida o'quvchilarni kimyoning yutuqlari bilan tanishtirib borish, mamlakatimizda kimyo sanoatining xalq xo'jaligi uchun qanday foyda keltirayotganligini ularga ko'rsatish mumkin. Jumladan, o'quvchilarni tog' jinslari bilan tanishtirish vaqtida mamlakatimiz yer ostida juda hilma-xil foydali qazilma boyliklar borligini aytib o'tish mumkin. MDH davlatlari kimyoviy xom ashyo zahirasi jihatidan dunyodagi birinchi o'rinlardan birida turadi. Shu vaqtda o'qituvchi sun'iy o'g'it ishlab chiqarish uchun zarur xom ashyo bo'lgan qazilmalarning namunalarini ko'rsatsa yanada yaxshi bo'ladi. Dengiz suvning tarkibi haqida gapirgan vaqtda o'qituvchi yerda ma'lum bo'lgan moddalarning deyarli hammasi unda bor ekanligini aytishi mumkin. Olimlar dengiz suvidan biz oziq-ovqatga ishlatiladigan tuz, ko'pgina qimmatbaho mashg'ulotlar, hatto oltingacha ajratib olishni allaqachon o'rganib olganlar. Kimyo sanoatini o'rganish jarayonida bizning mamlakatimizda qishloq xo'jaligining eng zarur xom ashyosi bo'lgan mineral o'g'itlar ishlab chiqarish sanoatining tez sur'atlar bilan oshib borishini alohida o'qitish kerak.

Mamlakatimizda mineral o'g'itdan foydalanishning keng yo'lga qo'yilishi orqali g'allachilikning hosildorligi yaqin yillarda yanada oshadi.

Fosforit kaliy tuzi oltingurgut, tabiiy gazning zahiralari jihatidan MDH dunyoda oldingi o'rinlardan birini egallaydi.

7-sinfda o'rganiladigan "Tabiiy geografiya" kursida o'quvchilar turli mineral moddalar va foydali qazilmalarning yer qa'rida hosil bo'lish tarixi bilan tanishadilar.

8-9-sinf kimyo dasrsligining qator mavzularida kimyoning xalq xo'jaligidagi ahamiyati, uning mamlakatimiz xalq xo'jaligida yetakchi rol o'ynashi, xalq xo'jaligining kimyoviy mashulotlardan yoki moddalarni kimyoviy qayta ishlash usullaridan foydalanmaydigan bironta ham tarmog'i yo'qligi haqida, kimyo xalq xo'jaligi uchun kislota, ishqor va tuz ishlab chiqarishi, bu moddalar qora va rangdor metallurgiyada, neft va yoqilg'i sifatida, o'g'it ishlab chiqarishda, shuningdek texnika hamda qishloq xo'jaligining ko'pgina boshqa sohalarida keng ko'lamda ishlatilishi va boshqalar haqida o'quvchilarga tushuntiriladi.

Ko'rinib turibdiki, o'quvchilar kimyo fanini o'rganishga kirishgunga qadar materiyaning moddiy asosi bo'lgan moddalar va ularning bir qator xususiyatlari bilan tanishgan bo'ladilar.

Anorganik kimyoni o'rganish jarayonida o'quvchilardagi tayyor bilim va ko'nikmalardan o'z o'rnida foydalanish, shakllanishni ta'minlash, inson bilan tabiat o'rtasidagi muloqotlarni maqsadga muvofiq tashkillash yuzasidan ko'nikmalarni tarbiyalash kimyo o'qituvchisining muqaddas burchidir. O'z navbatida boshqa fan o'qituvchilari faoliyatlarida kimyo fani mavzularidan o'rnida foydalanib borishlari zarur bo'ladi.

Masalan, 7-sinf kimyo darsida "Suvning inson va tabiatdagi ahamiyati" mavzusi. Bu darsda o'qituvchi kimyo darsini biologiya va geografiya, ekologiya, iqtisod fanlari bilan integratsiyasini qo'llashi mumkin. Dars interfaol usulda tashkil etiladi. Guruhlarga fanlar asosida laboratoriyalar deb qaralib nom beriladi. Kimyo laboratoriyasida suvning kimyoviy ahamiyati, biologiya laboratoriyasida tabiat va inson uchun ahamiyati, geografiya laboratoriyasida suvning tarqalishi, ekologiya laboratoriyasida suvning ifloslanishi oqibatlarini, iqtisod laboratoriyasi sanoat, xo'jalik va turmushda suvning sarfi haqida o'z fikrlarini berishi o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish, kommunikativ, axborotlar bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda xizmat qiladi.

Geografiyaning kimyo fani bilan bog'lanishi. Kimyoviy elementlar va o'rganilayotgan moddalar tarqalishi haqida albatta doimiy ravishda ma'lumotlar beriladi. Shu nuqtai nazardan kimyo fani geografiya fani bilan bog'liq ekanligini ko'rish mumkin. Masalan, 9-sinfda natriy va kaliy metallari biriikmalarini o'rganish, metallurgiya sanoati xom ashyosi haqidagi mavzularni o'qitishga qaratilgan ba'zi holatlarni misol qilib keltirish mumkin.

Mamlakatimiz hududida juda ko'p xilma-xil tabiiy boyliklar bor, bu boyliklarni o'quvchilarga tushuntirishda tabiiy xaritadan foydalaniladi. Shunday ekan, kimyodan o'tiladigan har bir darsda geografik xaritaga asoslanishga to'g'ri keladi.

Kimyo o'qituvchilari darslarini geografik xaritadan foydalangan holda uyushtirsalar, kimyo fani materiallarini puxta tushuntirish bilan birga o'quvchilarning geografiyadan olgan bilimlarini ham mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

I.Ismatov, D.Azamatova. Kimyo fanini o'qitish metodikasi. Toshkent.2018

I.Abdullayev, N.Safarova, I.Xurramov. Geografiya fanini o'qitish metodikasi.

Toshkent.2018

SAVODXONLIK DARSLARIDA SHOIRA KAVSAR TURDIYEVA IJODIDAN FOYDALANISH

Sharipova Aziza

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti, Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ishi yonalishi, 14-6 BTU17 guruh talabasi

Bir necha yillardan buyon bolalar adabiyotiga o'z hissasini qo'shib kelayotgan 1958-yil 6-avgustda Toshkent shahri ziyoli oilada tavallud topgan bolalar shoirasi Kavsar Turdiyevaning ijodiga bir nazar tashlaydigan bo'lsak, uning she'rlari bolajonlarning qalbidan joy olgan. Uning she'rlaridagi tushunarlilik, soddadillik, quvnoqlik, bolalar diqqatini o'ziga jalb qila olishligi bilan alohida o'rin tutadi. Misol uchun uning bolalarga bag'ishlab yozgan she'riga e'tiborimizni qaratsak,

Bolaligim – podsholigim

Eng baxtiyor sanalar

Bu zaminning egalari

Bolalardir, bolalar.

Ayting sizga tatigaymi

Ulkan shahar, dalalar

Bir soniya ko'rinmasak

Biz shirintoy bolalar.

She'rdagi har bir so'z tushunurli, bo'lib, undagi "sanalar", "dalalar", "bolalar" kabi so'zlar she'rning jarangdorligini oshirgan. Shoira serqirra ijodkor bo'lib, u barcha mavzularda qalam tebratgan. Hattoki u fan o'qituvchilariga atab ham she'rlar yozgan.

Mehnat ta'lim fani o'qituvchisiga

Sotib olib do'konda

Turli randa tasmalar

Ko'ylaklarga tikardik

Go'yo gular bosmalar.

Randalardik randada

Go'yo usta duradgor,

Mehnat darsi mehnatga

O'rgatuvchi madadkor.

Uning ijodidagi bu she'rlardan har bir darslarda samarali foydalanish mumkin. Ilk bor maktabga qadam qo'yan yosh bolajonlarga savodxonlik bilimlari berilar ekan, darslarning qiziqarliligi, tilimizdagi rang-barangliklar o'quvchini diqqatini o'ziga qarata oladi. Alifbe kitobidagi har bir harflarni bolajonlarga o'tayotganda darslarda shoira Kavsar Turdiyevaning ijodi orqali ona tili, matematika, o'qish, mehnat fanlari bilan integratsiya qilish mumkin. Uning ijodida har bir harflar uchun alohida she'rlar mavjud. Nafaqat she'rlari, bil'aks harflar uchun topishmoq va tez aytishlari ham bor. Bulardan foydalanish esa darslarning jonli tarzda o'tishiga zamin yaratib beradi. Misol uchun o'qituvchi pedagog darsga yangi mavzu o'tish oldidan o'tiladigan harfga oid

she`r bilan boshlasa va o`quvchining o`zi mantiqan mushohada qilib, she`rning jumlaridan bugun qaysi harf o`rganishliligini fahmlab, mavzu nomini o`z tilida bayon etsa maqsadga muvofiq bo`lar edi.

Devorda barcha harflarning ko`rinishi har darsda osiqlik turadi. O`qituvchi o`quvchilarga murojaat qiladi:

-qani o`quvchilar diqqatingizni menga qarating, men bir jumla aytaman, sizlar esa bu jumladan bugun qaysi harf bilan tanishishimizni o`ylab aytasizlar.

Sinchikov ko`zla qaralsa,

Soyabon yo hassa.

Demak o`quvchilar nuqtalar o`rniga qaysi harfni qo`yamiz, ko`rib turgan harflaringizdan qaysi biri soyabon yoki hassaga o`xshab ketadi? O`quvchilar barmoqchalari bilan 'Ff' harfi ni ko`rsatishadi. O`qituvchi: -barakalla to`g`ri topdingiz bugun biz sizlar bilan 'F' harfi va 'F' tovushini o`rganamiz. Men sizlarga hozir javobi 'f' harfi bilan boshlanadigan topishmoq aytaman, sizlar esa o`ylab javob bering.

Osmon tomon uchishgan,

Samolarni quchishgan.

Yerni aylanishgan gir,

Uning nomi (.....).

Demak o`quvchilar kelinglar birgalikda o`ylaymiz. Kimlar yoki nimalar osmonda uchishadi? Uchuvchilar, qushlar, samalyotlava hokazo davom etadi. Lekin o`quvchilar bular samolarni qucha oladimi? Yo`q albatta. Chunki samolar biz ko`rib turgan bulutlardanda juda yuqori, juda balandda. Samalyot esa bulutdan uncha yuqori ko`tarilmaydi, qushlar esa yuqorida parvoz qila olmaydi. Biz yashab turgan yerimiz juda katta. Samalyot esa butun Yerni bir urinishda aylanib chiqa oladimi? Yo`q. U faqat belgilangan manzilgagina bora oladi xolos. Demak samolyot shuncha ishni qilolmas ekan topishmoqning javobi uchuvchi bo`la olmaydi, qushlar ham. topishmoqning javobi: Fazogir. Har bir darslarda bu kabi topishmoqlardan foydalanish nafaqat harf va tovushlarni o`rgatishda az qotadi, ayniqsa o`quvchilarni mantiqan mushohada qilishga, so`z boyliklarini oshirishga, ularni topqir qilib, fikrlashlarini o`stirishga olib keladi.

Shoira ijodidagi yana bir samaradorlik shundaki, o`quvchilarga savodxonlik darslarini o`tayotganda uning she`rlari orqali dam olish daqiqalarini ham to`ldirish mumkin. Ya`ni o`quvchilarga tanishgan harflariga monan she`r o`rgatib, ularga turli harakat va amallar bajartirilsa ham bo`ladi.

Dam olish daqiqasi:

Foto fotoapparat

Bitta oddiy harakat.

Chaqqonlik va ustalik,

Va tayyordir esdalik.

She`r orqali o`quvchilarni chalg`itibgina qolmay ularni fikrlashga ham undash mumkin.

O`quvchilarga 'foto', 'fotoapparat' o`zi nima?

Nega bittagina oddiy harakat deyapti?, nima uchun bizdan chaqqonlik va ustalikni talab qilyapti?, esdalik deganda nimani tushunamiz? Kabi savollar berib o`quvchilarni fikrlashga o`rgatish va ularning tushunchalarini o`qituvchi o`zi to`ldirishi lozim bo`ladi.

Shuningdek shoiraning she`riy to`plamida Biz shunaqa bolamiz nomli (she`riy alifbosi) ham mavjud. Bu she`r o`quvchilarga nafaqat harflarni tanishtirish, balki takrorlash uchun ham xizmat qiladi. Bunda faqat o`qituvchining mahorati talab qilinadi xolos. O`quvchilarga har bir yangi harfni o`tish oldidan o`tilgan harflarni takrorlash uchun oldin o`tilgan harflarga atalgan jumalarni birgalikda xor bo`lib yoddan aytirish va bugungi o`tiladigan harfga atalagan jumlani yodlatish darsning o`z maqsadiga erishishiga zamin yaratibgina qolmay, o`quvchilarga xotira mashqi ham bo`lib beradi. O`qituvchi devorda osiqlik harflarni birin-ketin ko`rsatib boradi, o`quvchilar esa birgalikda,

Aa-Aqilli bolamiz,
Bb-Besh baho olamiz.
Dd-Do`stlarimiz chinakkam,
Ee-Elimiz mustahkam.
Ff-Fanlarda o`zimiz,
Gg-Goh reja tuzamiz.
Hh-Hamisha inoqimiz,
Ii-Ilmga chanqoqmiz.
Jj-Jajjimiz, botirmiz,
Kk-Ko`p ishga qodirmiz.
Ll-Lanj bo`la olmaymiz,
Mm-Mashq qilib tolmaymiz,
Nn-Nurlidir yo`limiz,
Oo-Oydindir dilimiz.
Pp-Parvozga shaydirmiz,
Qq-Quvonchga boydirmiz.
Rr-Rost so`zni so`zlaymiz,
Ss-Sen demay sizlaymiz.
Tt-To`g`rimiz har ishda
Uu-Uquvda, o`qishda .
Vv-Vaqtimiz tejaymiz,
Xx-Xulqimiz bezaymiz.
Yy-Yomondan yiroqmiz,
Zz-Zehnga hamrohjmiz.
O`o`-O`ynaymiz, kulamiz,
G`g`-G`ayratga to`lamiz.
Shsh-nodonmiz bu ham baxt,
Chch-Chaqqonmiz baquvvat.
Nngng-Eng ibratliu avlodmiz,
Vatanga qo`sh qanotmiz.
Kabi.

Shuningdek shoiraning Sehrli harflar oroli nomli she`ridan o`rin olgan harflar jamlanmasidan savodxonlik bayramlarida foydalanish mumkin. Bunda har bir harf egalari o`zlariga tegishli bo`lgan harfning ta`rifini yod oladilar. Kavsar turdiyevaning ko`pgina ijodi sujetli. Uhozirgi zamon o`zbek bolalar she`riyatida o`z ovozig, o`z uslubiga ega.

Shoiraning saylanma she`riy to`plamidan foydalanib tayyorlanildi.

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARINING BILIMI VA TARBIYAVIY JIHATLARINI RIVOJLANTIRISHDA TO`GARAKLARNING AHAMIYATI

Ramanova Muxabbat Abdullayevna

Urganch shahar 19-sonli IDUMning boshlang'ich sinflar b`yicha uslubiy birlashma rahbari

Masharipova Gulbahor Radjapbayevna

Urganch shahar 19-sonli IDUMning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Buyuk O`zbekistonimizning istiqboli ko`p jihatdan o`qituvchiga, uning salohiyatiga, yosh avlodni o`qitish va tarbiyalash ishiga bo`lgan munosabatiga bog`liq. Chunki o`qituvchining kasbiy madaniyati, pedagogik mahorati tufayli o`quvchi fan asoslarini puxta egallaydi. Ma`naviy jihatdan rivojlanadi. Insoniyat erishgan boy qadriyatlarga suyangan holda kamol topadi. Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyotining rivojlanishi o`qituvchidan ijodkor bo`lishni fanning muhim muammolari yuzasidan erkin fikr yurita olishni, yangi pedagogik texnologiyalar asosida

mashg'ulotlar olib borishni talab qiladi. Shaxsiy izlanishlar olib borish o'qituvchining pedagogik mahoratini takomillash-tirishning muhim omili bo'lib hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda ishlaydigan o'qituvchi vatanparvarlik burchini to'g'ri anglaydigan, o'z ixtisosligiga doir bilimlarni chuqur biladigan, milliy va umuminsoniy qadriyatlardan, dunyoviy, diniy ilmlardan ham xabardor, ma'naviy barkamol bo'lmog'i lozim. Shunki, o'quvchi shaxsini rivojlantirishda o'qituvchining ahamiyati va ta'siri beqiyos. Chunki o'qituvchi o'quvchi bilimlarini, tafakkurini o'stiradi, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning asosiy vositasi bo'lib qoladi.

Yosh avlodni hozirgi zamon fani bilan qurollantirish orqali ularning aqliy jihatdan maksimal darajada rivojlanishlariga erishish umumta'lim – tayanch maktablar oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. Bu vazifani hal etishda sinfdan tashqari ishlardan biri to'garaklarning o'rni benihoya katta.

To'garak — sinfdan tashqi havaskorlik ishlarining biror turiga umumiy maqsad va intilish bilan birlashgan o'quvchilar jamoasidir. Har bir to'garak o'zining taxminiy ish rejasiga ega bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

To'garaklarning mashg'ulotlari o'qishdan tashqari vaqtda, muntazam ravishda o'tkazilishi lozim. Matematikadan o'tkaziladigan to'garakning mazmuni dars mashg'ulotlarida egallangan bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirishda qaratilgan bo'lishi kerak. Shundagina sinfdan tashqari mashg'ulotlar dars mashg'ulotlarining mantiqiy davomi bo'lib xizmat qila oladi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining husnixatga bo'lgan talabi alohida, muhim o'rin tutadi. "Husnixat" to'garaklarining asosiy vazifasi: O'quvchi so'zlarni xato qilmasdan yoza bilishi; bo'g'inlab ko'chirishni; so'zni to'g'ri ko'chira bilishni; gaplarni ma'nosiga qarab to'g'ri tuzishni o'z ichiga oladi. To'g'ri yozish malakasi har bir o'quvchi oldiga qo'yiladigan maqsad ekanligini anglay bilishlari shart. Umuman olganda, yozuv murakkab harakat sifatida ongli jarayonligicha qoladi.

To'g'ri yozuv malakasini shakllantirish uchun o'quvchining fikrlash qobiliyati kengligi talab qilinadi. Biroq to'g'ri yozuv hodisasini o'zlashtirish uchun o'quv va yodda saqlashgina emas, balki tahlil, tarkib ham talab etiladi. Bunda grammatik va orfografik hodisalarning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash uchun taqqoslash uchun shu imlodan foydalanish hamda so'z va so'z formalarini ma'lum grammatik yoki grafik guruhlarga ajratish, muayyan sistemaga solish, tushuntirish va isbotlash mashqlaridan foydalanish muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib orfografiyani o'rganishda grammatikani o'rganish kabi o'quvchilarning analitik-sintetik faoliyatini asta takomillashtirib borish talab etiladi. O'quvchilarga to'g'ri yozuv malakalarini shakllantirish grammatik nazariyani va imlo xato qoidasini o'zlashtirishga asosladi.

"Ifodali o'qish" to'garagining asosiy vazifalari quyidagicha:

O'qish malakasini takomillashtirish. O'quvshilarda yaxshi o'qishsizlik darajasi sifatлари: to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish.

Bolalarda kitobga muhabbat uyg'otish, kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimni olishga o'rgatish, ya'ni kitobni sevuvchi, kitob bilan ishlashni biladigan chuqur fikrlovshi, sermulohaza kitobxonlarni yetishtirish.

O'quvchilarda atrof-muhit haqidagi bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish, ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish.

O'quvchilarni axloqiy, estetik jihatdan va mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash.

O'quvchilar nutqi (asosan, og'zaki nutqi)ni va tafakkurini o'stirish.

Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.

Boshlang'ich ta'lim barcha fanlarning asosi negizi hisoblanadi. Har bir fan yo'nalishining asoslarini boshlang'ich sinflarda o'rganiladi. Shu asosda "Atrofimizdagi olam" va "Tabiatshunoslik" darslari ham kelgusida o'rganiladigan fizika, biologiya, zoologiya, ximiya, astronomiya, geografiya kabi yana bir qancha fanlarga asos bo'ladi.

“Tabiat mo`jizalari” to`garaklarida samaradorlikini oshirishning o`ziga xos yo`llari mavjud. Shulardan biri o`quvchilarda atrof-muhitga ongli munosabatni shakllantirishning muhim omillaridan biri tajribalar o`tkazish orqali tabiat sinoatlaridan boxabar qilib borishimiz mumkin.

Tajriba asosida isbot, aniqlik, o`z ishtirokini ta`minlash, amalda qo`llash imkoniyatlari orqali tasavvur va bilim doirasini kengaytirish imkoniyatlariga ega bo`lamiz. To`garaklar jarayonida tajribalarni o`z o`rnida qo`llash samaradorlikni oshirish bilan bir qatorda, kasb haqidagi dastlabki tushunchalarni singdirishga omil bo`ladi.

Xulosa qilib aytganda boshlang`ich sinflarda to`garaklarni tashkil etish bolalarning fanni yanada chuqur o`zlashtirishi, uning sir-sinoatlaridan voqib bo`lishi va kelgusida kasb tanlashida ham o`ziga xos yo`nalishni belgilovchi yo`nalish deb qarashimiz mumkin bo`ladi.

BIOLOGIYA DARSLARINI BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRASIYALASH YO`LLARI

Jabborova Muborak

Urganch shahar 7-sonli maktab, Biologiya fani o'qituvchisi.

Ta'lim jarayonida fanlararo bog`lanishni to`g`ri yo`lga qo`yish va undan mohirlik bilan foydalanish o`quvchilarning bilish ehtiyojini orttiradi, o`quv faoliyatini faollashtiradi, ekologik dunyoqarashni kengaytiradi. Shuningdek, biologiyani o`qitish jarayonida fizik hodisalar, jarayonlar va qonuniyatlardan foydalanish o`quvchilarda biofizik tushunchalarni shakllantirish, tabiiy fanlar yuzasidan olgan bilimlarining puxta bo`lishi va ularning chuqur o`zlashtirilishiga olib keladi.

Tabiiy fanlar jumlasiga kiruvchi biologiya, kimyo va fizika fanlarining jadal rivojlanishi, ular o`rtasida integrallashgan fanlarning vujudga kelishi uzluksiz ta'lim tizimi turlarida o`qitiladigan biologiya o`quv fani mazmunini ham integrallashni taqozo etmoqda.

Buning uchun o`qituvchilar yuqorida qayd etilgan fanlarning rivojidadagi so`nggi yutuqlar, ularning fan va texnika, xalq xo`jaligi va inson hayotidagi ahamiyatini anglashi, ularni o`quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, bilim zaxiralariga monand holda didaktik qayta ishlashi va mavzularning mazmuniga kiritish yo`llarini belgilashi lozim.

Biologiyani o`qitishda tabiiy fanlarni integrallash, ya`ni fanlararo bog`lanishni amalga oshirish ta'lim-tarbiya jarayonining muhim didaktik sharti bo`lib, u quyidagi vazifalarni bajaradi:

O`quvchilar uchun asosiy bilim manbai bo`lgan o`quv materialining ilmiyligi va izchilligi, boshqa tabiiy fanlardan o`zlashtirilgan tushunchalarning didaktik bog`liqligini ta`minlaydi.

O`quvchilar tomonidan bilimlarni o`zlashtirishga bo`lgan qiziqish ortadi va aqliy rivojlanish tezlashadi.

Tabiiy fanlarni integrallash, ya`ni o`qitishda fanlararo bog`lanishni boqichma- bosqich va izchil amalga oshirish orqali o`quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishga imkon yaratadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o`quv fanlarini integrallash, ya`ni fanlararo bog`lanishni amalga oshirish muammosi juda ko`p tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlarida o`z aksini topgan.

Jumladan, M.N.Skatkin o`z tadqiqotlarida vaqtinchalik fanlararo bog`lanishni uchta turga, avval o`zlashtirilgan bilimlar bilan o`rganilayotgan bilimlar o`rtasidagi, o`rganilayotgan bilimlar bilan kelgusida o`zlashtiriladigan bilimlar o`rtasidagi, bir vaqtda o`zlashtiriladigan bilimlar o`rtasidagi bog`lanishga ajratgan.

Akademik I.D.Zverev tabiatni muhofaza qilishning nazariy-pedagogik asoslarini o`z monografik asarlarida yoritib berishga uringan. I.D.Zverev fikricha, fanlararo bog`lanish o`quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, mustaqilligini oshiradi. Shuningdek, ularning fanlarga bo`lgan qiziqishini rivojlantirish bilan birga mehnat ko`nikma va malakalarini shakllantiradi, ekologik madaniyatni tarbiyalashga katta yordam beradi.

I.T.Suravegina biologiya darslarida fanlararo bog`lanishni qo`llash orqali biologiyani o`qitish jarayonini faollashtirish, o`quvchilarning biologiya va boshqa fanlarga bo`lgan qiziqishini orttirishni tadqiq qilgan. Olimaning nuqtai nazarida biologiyani boshqa o`quv fanlari bilan

bog'lamasdan o'qitishni tasavvur qilish mushkul. U fanlararo bog'lanishni to'g'ri yo'lga qo'yish va undan mohirlik bilan foydalanish o'quvchilarning tabiat haqidagi bilimlari tizimini shakllantirishga xizmat qiladi, deb ta'kidlaydi. A.N.Zaxlebniy umumta'lim maktablarida tabiatni muhofaza qilishga yo'naltirilgan ta'limning yaxlit tizimini ishlab chiqar ekan, asosiy e'tiborni ushbu ta'lim doirasida o'quvchilarda shakllanishi zarur bo'lgan umu-miy ko'nikmalar mazmuniga qaratadi. Uning ta'kidlashicha, tabiiy muhit muhofazasi bo'yicha o'quvchilarda hosil qilingan nazariy ekologik bilimlar 3 turga bo'linadi, ular quyidagilardan iborat:

Tabiat, jamiyat, inson, texnika va ular o'rtasidagi tabiatni muhofaza qilish masalalarining yechimi borasidagi o'zaro aloqalar to'g'risidagi bilimlarni faollashtirishga qaratilgan ko'nikmalar.

Inson, jamiyat, texnika va tabiatning o'zaro ta'siri natijalarini tahlil qilish va tanqidiy baholash ko'nikmalari yoki har bir aniq holat borasida tashkil etilgan harakat jarayonidagi qarama-qarshiliklar mohiyatini anglovchi bilimlar va ularning paydo bo'lishi sabablarini tushunishni uddalay olish ko'nikmalari.

Tabiatni muhofaza etish muammolarini yechishning muayyan imkoniyatlari va zaruriyatlari bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini isbotlay olish, ularning yechimini ta'minlovchi usullarni ko'ra bilish ko'nikmalari.

Respublikamiz biolog metodist olimlari tomonidan fanlar o'rtasidagi fanlararo bog'lanishni tadqiq etish borasida muayyan ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, A.T.G'ofurov biologiyani o'qitishda fanlararo bog'lanish, J.O.Tolipova biologiya o'qituvchisining ilmiy-metodik tayyorgarligi darajasini oshirish nazariyasi va amaliyoti haqida o'z ilmiy-tadqiqot ishlarida to'xtalganlar E.O.Turdiqulovning tadqiqot ishlarida tabiiy fanlarni integratsiyalab o'qitish muammosi ishlab chiqilgan bo'lib, bynda olam haqidagi bir butunlikni tashkil etishi nazarda tutilishi, ta'lim integratsiyasi fanlararo bog'lanishning yuqori darajasi, bir butun integrallashgan bilimlarni yaratishga imkon beradigan vositasi ekanligi qayd etilgan⁵.

M.Nishonboyeva tomonidan yaratilgan «Biologiya darslarida ekologik tarbiya» o'quv qo'llanmasida biologiya darslarida fanlararo aloqadorlikka e'tiborni qaratish, ya'ni biologiyani o'qitish jarayonida fizik tushuncha va qonuniyatlardan foydalanish, o'quvchilarda biofizik tushunchalarni shakllantirish, tabiiy fanlar bo'yicha olgan bilimlarining ongli bo'lishi va chuqur o'zlashtirilishiga olib keladi. Bunda tabiat va jamiyat, ularning o'zaro bog'liqligi, tabiat qonuniyatlari haqidagi ilmiy bilimlarning yaxlit tizimi tarkib topadi. Tabiat haqidagi biologiya, fizika, kimyo fanlarining o'zaro aloqadorligi asosida darslarni tashkil qilishda ekologiyaga oid masalalardan foydalanish maqsadga muvofiqligi ta'kidlangan⁶.

Fanlarning integratsiyasi quyidagi tarkibiy qismlarga ajratilgan:

- ob'ektga doir integratsiyada bir ob'ektning turli fanlardagi timsollari bir mavzu, bo'lim yoki kurslarga kiritiladi;

- tushunchaga oid integratsiyada umumiy tushunchalar, mazmunni ochib beradigan mavzu yoki kurslar qamrab olinadi;

- nazariyaga oid integratsiyada fizika va biologiyadagi nazariyalar umumiy holatda o'rganiladi;

metodologik integratsiyada ilmiy bilishning alohida metodlariga oid integratsiyani amalga oshirish ko'zda tutiladi;

muammoli integratsiyada fanlararo muammolar qamrab olinadi va hal etish yo'llari ishlab chiqiladi;

faoliyatga oid integratsiyada muammoni hal etish yuzasidan munozara o'tkazish, kichik guruhlarda ishlash, fanlararo tadbirlar rejasini tuzish, loyihalar tayyorlash kabilar ko'zda tutiladi;

amaliy integratsiyada ahamiyatga molik bo'lgan jarayonlar asosida texnik mahsulotlarni yaratish nazarda tutiladi.

Biologiyani fizika bilan bog'lab o'qitish jarayonida gorizontol bog'lanish shakli, mazmunan ob'ekt, tushuncha, muammoli, faoliyatga doir va amaliy jihatdan bog'lanishlardan foydalaniladi.

Yuqoridagi fikrlarga asoslanib, biologiyani fizika bilan bog'lab o'qitishni nazarda tutgan holda, umumta'lim maktablari o'quv rejasi, har ikkala o'quv fanining dasturlarini mazmunan

maqsadga muvofiq tahlil qilish, ular o'rtasidagi uzviylik, ya'ni gorizontaal va vertikal bog'lanishlarni aniqlash, ularni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Gorizontaal bog'lanish deganda, o'quv fanlari mavzulari dastur va o'quv rejasida sinflararo parallel bog'lanish tushuniladi. U quyidagicha ifodalaniladi: 6-sinf «Botanika» darsligidagi «Gul», «Meva va urug'lar», «Urug'ning unib chiqishi», «O'simta(nish)ning oziqlanishi va o'sishi», «O'simlik organlarining o'zaro va atrof muhit bilan bog'liqligi» mavzularining 6-sinf «Fizika» darsligidagi «Nurlanish», «Temperatura», «Yorug'likning tabiiy va sun'iy manbalari» mavzulari bilan yoki 7-sinf «Zoologiya» darsligidagi «Halqali chuvalchanglar tipi. Yomg'ir chuvalchangi», «Zog'ora baliqlarning tashqi tuzilishi» mavzularining 7-sinf darsligidagi «Fizika» «Sirpanish ishqalanish», «Suyuqlik va gazlarning harakati» mavzulari bilan, 8-sinf «Odam va uning salomatligi» darsligidagi «Immunitet», «Eshitish organi» mavzularini 8-sinf «Fizika» darsligidagi «Elektron maydon», «Mikrofon va ovoz karnayi» mavzulari bilan, 9-sinfda «Biologiya (tsitologiya va genetika asoslari)» darsligidagi «Biomolekulalar», «Fotosintez», «Moddalar va energiya almashinuvi» mavzularini 9-sinfdagi «Fizika» darsligidagi «Molekulalarning o'lchamlari massasi va Avogadro doimiysi», «Havoning namligi», «Kapillyar hodisalar» mavzulari bilan fanlararo bog'lanishi biologiyani fizika bilan bog'lab o'qitishda gorizontaal bog'lanish asosida amalga oshiriladi. Bu bog'lanish turi, asosan, dars jarayonida sinflararo parallel ravishda shakllantiriladi.

Ta'lim jarayonida fanlararo aloqadorlik o'z-o'zidan emas, balki o'qituvchining kasbiy, ilmiy-nazariy va ilmiy-metodik tayyorgarligi orqali hamda uning mohiyatini chuqur anglash asosida samarali amalga oshirilishi mumkin. Buning uchun o'qituvchi o'zi dars beradigan fanini chuqur va puxta bilibgina qolmasdan, unga yaqin fanlararo bilimlardan ham xabardor bo'lishi lozim. Bu bilimlarning alohida turlari va ular o'rtasidagi aloqadorlik shakllarini egallashga yordam beradi.

KIMYO DARSIDA YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Aminova Hilola Safarovna, Kenjayeva Nargiza Razzoqovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi kimyo fani o'qituvchilari

Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi-bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. "Ta'lim to'g'risida" gi qonunning qabul qilinishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarini ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan.

Maktabda ko'pgina o'quvchilar kimyo faniga qiziqishadi, ammo o'rganishda biroz qiyinchiliklarga uchrasa, ko'pincha qiziqishi so'nishi mumkin. Shunda o'qituvchidan dars jarayonida bolalarni shu fanga o'zlari bilmagan holda bog'lash mahorati talab etiladi. Iqtidorli

o'quvchilarning darsda yanada faolroq ishtirok etishi uchun o'qituvchi mashg'ulot paytida qiziqarli, lekin oddiy savollar bilan diqqatni jalb etishi kerak.

Hozirgi kunda yangi innovatsion texnologiyalar Respublikamizning ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan yosh istiqbolli pedagog kadrlarga zamonaviy pedagogic texnologiyalarni o'rgatish, bilimlarini yanada mustahkamlash va olgan bilimlarini o'quv-tarbiya jarayoniga qo'llay olishga o'rgatish, shuningdek, ularga pedagogic mahorat sirlarini ochib berishdan iborat.

Hozirgi kunda kimyo darslarida juda ko'plab yangi innovatsion texnologiyalardan: «Zinama-zina», «Bumerang», «Rezyume», «Charxpalak», «Skarabey», «Klaster», «6*6», «SWOT» texnologiyasi, «FSMU», «3*4» texnologiyalaridan foydalanish ta'limning samaradorligini ko'tarishga qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto hulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda, boshqaruvchanlik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi.

Yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanish natijasida kimyo darslarida yangi mavzuni mustahkamlash, o'tilgan mavzularni takrorlash jarayonlarida foydalanilib, bu jarayonda:

- ta'lim oluvchi rag'batlantiriladi;
- Ta'lim oluvchining faoliyatini tezkor nazorat qilish imkoniyatini beradi;
- ta'lim beruvchini vaqti tejaladi;
- baholash qulay bo'ladi;
- rasmiylashtirish hujjatlari kam bo'ladi.
- guruhlar tomonidan muammo hal etiladi.

GEOGRAFIYA DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION USULLAR

Atajonova Muqaddas

Urganch shahar 7-sonli maktabining geografiya fani o'qituvchisi

***Annotatsiya:** Ushbu maqola dars sifatini, uning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadigan pedagogik jarayonlar hamda unda geografiya fani o., qituvchisining o., rni va ahamiyati, o., quvchilarimizni bu fanga qiziqtirishning innovatsion usullari haqida yozilgan.*

***Kalit so'zlar:** innovatsiya, pedagogika, axborot, dars, ta'lim, kompetensiya.*

Davlatimizning keng va istiqbolli siyosatidan kelib chiqib aytish mumkinki, Yurboshimiz tomonidan qabul qilinayotgan har qanday qaror, har qanday topshiriq zamirida kelajagimiz tayanchi bo'lgan yoshlarimizni har tomonlama yetuk va barkamol qilib tarbiyalashdek muhim vazifa mujassam. Bu vazifalarni bajarishda o'qituvchi faoliyatida yangicha yondashuv, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish, ta'lim mazmuni va sifatini oshirish katta ahamiyat kasb etmoqda. O'qituvchining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni bilim olishga o'rgatish, ya'ni axborotlarni mustaqil qidirib topish, uni anglab yetish va qo'yilgan muammo va yechimlarga ijodkorlik bilan yondashish kabi malakalarni tarkib toptirishdan iboratdir.

Jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan fan, madaniyat, texnika, madaniyat, texnologiyalar sharoitida, pedagoglarga nisbatan qo'yiladigan talablar yanada kuchaymoqda. Ta'lim-tarbiyaning bugungi kundagi asosiy vazifasi o'quvchilarni axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishga o'rgatish, uzluksiz o'rganish uchun ma'qul muhit, shart-sharoit yaratish, dars jarayonida innovatsion usullardan foydalanib ta'lim sifatiga erishishdan iborat.

Biz mutaxassislariga ma'lumki, geografiya darsini loyihalashda zamonaviy pedagogik texnologiya va axborot texnologiyalaridan foydalanish, unga muvofiq ta'lim vositalarini qo'llashni taqozo etadi. Ayniqsa, ta'lim jarayonini samaradorligini oshirishda yangi ta'lim texnologiyalari katta samaraga bermoqda.

Bugungi kunda o'qituvchi faoliyati va dars o'tish metodlari, hatto dars jihozlari ham o'zgarib bormoqda. Takomillashgan zamonaviy apparatlar, ko'p miqdorda tayyorlangan video va audio yozuvlari, elektron darsliklar, xarita va jadvallar, katta hajmdagi maxsus slaydlarning ishlab chiqarilishi, o'rgatuvchi va nazorat qiluvchi mashinalar va ulardan keng foydalanish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Hozirgi texnika taraqqiyoti davrida yangi informatsion texnikalarini o'z o'rnida va to'g'ri qo'llay bilish o'qituvchilar pedagogik mahoratining asosiy ko'rsatkichlaridan biriga aylanib qoldi.

Uzluksiz ta'lim tizimida geografik bilim berishni takomillashtirishda bir qancha muammolarni hal etish orqali erishish mumkin. Bular:

- o'qitish jarayonida qo'llash uchun zarur bo'lgan jihoz va vositalar bilan ta'minlash;
- tabiiy o'quv fanlarining o'ziga xos xususiyatini e'tiborga olgan holda zamonaviy o'qitish metodlaridan foydalanish;
- geografiya fanidan ta'lim berishda dars, darsdan va sinfdan tashqari ishlarning uzviylikini ta'minlash;
- tabiiy fanlarning o'qitish samaradorligini oshirishga imkon beradigan elektron qo'llanma va iqtisodiy jarayonlarni namoyish etadigan interfaol animatsion dasturiy vositalarni yaratish;
- tabiiy va iqtisodiy geografiya o'quv fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishning metodik asosini yaratish kabilardan iborat.

Xulos qilib aytish mumkinki, o'qituvchi ta'lim jarayonida o'quvchilarda geografiya faniga oid kompetensiyalarni shakllantirish juda muhim hisonlanib, bunda mavzu mazmunidan kelib chiqib, innovatsion usullardan imkon qadar metodik yondashgan holda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bozorov E.B., Musurmonova O.A. O'qituvchi ijodkorligi davr talabi.- T.:O'qituvchi.1991.
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari.-T, 2001.
3. Yo'ldoshev. J.G. Usmonov.S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar.-T.: O'qituvchi, 2004.
4. Jo'rayev R.H., Zunnunov A. Ta'lim jarayonida o'quv fanlarini integratsiyalashtirish omillari. O'qituvchilar uchun o'quv qo'llanma. -T.: Sharq, 2005.
5. 7-8 sinf geografiya fani darsliklari. So'nggi nashr.

BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA AXBOROT-KOMMUNIKASIYA TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Atavullayeva Mahbuba Qobilovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, biologiya fani o'qituvchisi

Fozilova Iroda Fozilovna

Buxoro shahar 43-umumta'lim maktabi, biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqola uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning muhim vazifalardan biri o'quvchilarning fanni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish asnosida ularning barkamolligini ta'minlash to'g'risida mulohazalar bayon etilgan.*

Kalit so'zalar: *axborot, ta'lim, texnologiya, jadvallar, diagramma, reproduktiv.*

Uzluksiz ta'lim tizimida tashkil etiladigan o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish yuzasidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlarda pedagogik va axborot texnologiyalaridan uyg'un foydalanish muhim vazifa sifatida belgilangan. Darhaqiqat, axborotlar globallashtirilgan davrda ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitish

samaradorligini oshirish dolzarb muammo sanaladi. Tabiiy fanlar, jumladan, biologiyani o'qitishda axborot texnologiyalardan foydalanish uchun biologiya ta'limi mazmunining o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olish zarur: tirik ob'ektlar bilan ishlash, ularda kechadigan hayotiy jarayonlarni kuzatish, tajriba qo'yish va b.

Biologiya fanini o'qitishda foydalaniladigan axborot texnologiyalari quyidagi vazifalarni bajaradi: ta'limiy: o'quvchilarga o'rganiladigan mavzu bo'yicha asosiy va qo'shimcha materiallar, asosiy tushuncha va ularning izohlari, turli jadvallar, diagramma, murakkab ilmiy va ishlab chiqarish xarakteridagi tajribalar to'g'risida keng qamrovli bilim berish imkoniyati vujudga keladi; o'quvchilarning o'quv faoliyatini yo'naltirish: o'quvchilar axborot texnologiyalari mahsullari bo'lgan ta'lim beruvchi, modellashtirilgan va nazorat dasturlari, shuningdek, animasiyalar vositasida ishlash barobarida, mazkur dasturlar o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarishni ham o'zida mujassamlashtiradi, ya'ni o'quvchilarni chuqur va mustahkam bilim olishga yo'naltiradi; ko'rgazmalilik: boshqa o'qitish vositalaridan farq qilib, axborot texnologiyalari mahsullari bo'lgan animasiyalar biologik jarayonlarni harakat va dinamik tasvirlaydi, shu sababli, o'qitish jarayonida uning o'rni beqiyos; nazorat: biologiya ta'limining barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, sinfdan tashqari darslarda, shuningdek, darsning barcha bosqichlarida o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholash, nazoratning haqqoniyligi, muntazamliligi, keng qamrovliligi, takrorlanuvchanligini amalga oshiradi; rivojlantiruvchi: o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish dasturlaridagi o'quv topshiriqlarning qiyinlik darajasiga ko'ra: reproduktiv, produktiv, qisman-izlanishli va ijodiy xarakterda bo'lishi o'quvchilarning topshiriqlarni bilimi, ehtiyoji va qiziqishiga mos holda keyingi bosqich topshiriqlarini bajarishga bo'lgan intilishini orttiradi, fan asoslarini mustahkam o'zlashtirishga zamin yaratib, shaxs sifatida rivojlanish imkoniyatini vujudga keltiradi; tarbiyaviy: o'quvchilarning axborot dasturlari bilan ishlashi natijasida o'quv va aqliy mehnat ko'nikmalari rivojlantiriladi; ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish: tabiat va undagi ob'ektlarni o'rganish ikkita olam (makro va mikroolam) ga ajratilib, biologiya fani o'zining mazmuniga ko'ra, aksar hollarda mikroolam: hujayrada boradigan jarayonlar, masalan, modda va energiya almashinuvi, fotosintez, oqsillar biosintez, biotexnologiya va gen muhandisligiga doir o'quv materiallarini animasiyalar orqali o'rgatib, o'quvchilarning abstrakt tafakkuri va ilmiy dunyoqarashini rivojlantiradi.

Biologiya fanini o'qitishda axborot texnologiyalarining yuqorida qayd etilgan vazifalarini e'tiborga olgan holda, ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish yo'llarini belgilash va amaliyotga joriy etish bugungi kunda dolzarb vazifa sanaladi.

Uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning oldidagi muhim vazifalardan biri o'quvchilarning fan asoslarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish asnosida ularning barkamolligini ta'minlash sanaladi. Ushbu muammolarni hal etishda axborot texnologiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot texnologiyalaridan foydalanilgan darslar axborotlarga boy, ko'rgazmali, interfaol bo'lib, vaqtdan unumli foydalanish, har bir o'quvchining o'z tempi bo'yicha bilim olish, o'qituvchida esa, o'quvchilar bilan tabaqalashtirilgan va individuallashtirilgan ta'limni amalga oshirish imkoniyati vujudga keladi, shu bilan bir qatorda o'qitishda natijalarini nazorat qilish va baholash uchun zamin yaratadi.

Axborot-kommunikasiya texnologiyalari qo'llanilishi o'quvchilarning hujayra, to'qima, kimyoviy elementlar, atom, molekulaning tuzilishi, modda va energiya almashinuvi, fotosintez, oqsillar biosintez kabi jarayonlar haqida tasavvur qilishlari, abstraksiyalash va xotirada saqlash imkonini kengaytiradi; o'quvchilarning motivlari va o'zlashtirish darajasi e'tiborga olingan holda zarur hollarda takroran o'rganish va o'quvchilarning bilimidagi bo'shliqlarni to'ldirish imkonini beradi; biologik jarayonlarni animasiyalar tarzida virtuallashtirish o'quvchilarning ko'rgazmali-obrazli fikr yuritish va o'quv materialini to'liq o'zlashtirishga zamin tayyorlaydi; biologiya darsida animasiyalardan foydalanish darsning barcha bosqichlarida o'quvchilarning bilish-faoliyatini faollashtirishga olib keladi. Demak, biologiya fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan

foydalanish ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning fan asoslarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlari va ehtiyojlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mavlonov O., Toshmanov N. Zoologiya darslari. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining biologiya o'qituvchilari uchun o'quv-metodik qo'llanma. (7-sinf) «Tafakkur» nashriyoti. Toshkent, 2012.

2. Tolipova J.O. va boshqalar. Odam va uning salomatligi darslari (O'qituvchi kitobi). Umumiy o'rta ta'lim maktablarining biologiya o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. (8-sinf) «Tafakkur» nashriyoti. Toshkent, 2016.

3. Tolipova J.O., Azimov I.T., Sultonova N.B. Biologiya darslari. O'qituvchi kitobi. Metodik qo'llanma. (9-sinf) «Tafakkur» nashriyoti. Toshkent, 2016.

4. Shaxmurova G., Raxmatov U., Xo'janazarov O., Tog'ayeva G. «Biologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovasiyalar» moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent, 2017.

QIZIL KITOBNING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Atavullayeva Mahbuba Qobilovna, Bozorova Nodira Erkinovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi biologiya fani o'qituvchilari

Annotatsiya:Maqolada tabiatni asrash, atrof-muhitni muhofaza qilish masalasi ilgari surilgan.

Kalit so'zlar:tabiat, jamiyat, Qizil kitob, muhofaza, ekologik bilim.

Tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar tobora jiddiy tus olib borayotgan hozirgi davrda tabiiy resurslardan ayovsiz foydalanish, tabiatni tabiiy evolyutsion tiklanish qobiliyatining susayib ketishi ekologik muammolarni kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda. Tabiatni asrash, atrof-muhitni muhofaza qilish masalasi o'ta jiddiy masala bo'lib, uning yechimi ekologik bilim va ko'nikmalarni shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Ekologik ta'limni eng avvalo uzluksiz ta'lim tizimini barcha bo'g'inlarida ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirish bugungi kunning zaruriy shartidir.

Umumta'lim maktablarida tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarni tabiatga va atrof-muhitga munosabatini shakllantirish, dars va darsdan tashqari to'garak mashg'ulotlarida amalga oshirish, ya'ni yer shari flora va faunasini rivojlanish bosqichlari hamda o'zgarishi kabi masalalarni yechimini topishda muhim ahamiyatga ega. Bunda tabiatda bo'layotgan salbiy va ijobiy o'zgarishlar va ularni kelib chiqish sabablari oldini olish borasida olib borilayotgan chora-tadbirlar shular jumlasidandir. O'quvchilarga yer sharida hayot paydo bo'lgandan to hozirgacha yashagan o'simlik va hayvonot dunyosini rivojlanish tarixi, qirilib ketgan hayvonlar turlari, ularni yo'q bo'lish sabablarini batafsil ochib berish zarur. Yer sharida hozirgacha qirilib ketgan hayvonlarni yo'q bo'lib ketishiga evolyutsion jarayonlar sabab bo'lsa, ya'ni iqlim va landshaftlarni o'zgarishi, XVII asrga kelib tabiatdagi salbiy o'zgarishlarni asosiy sababi insonlar sonini tinmay oshib borishi tufayli tabiiy resurslardan xo'jasizlarcha foydalanish, yerlarni o'zlashtirilishi, o'rmonlarni kesilishi, yer usti va yer osti tabiiy resurslaridan ayovsiz foydalanishning oshib borishi, hayvonlarni ov qilishning ko'payishi bilan bog'lash mumkin. Bunday holatning intensiv rivojlanishi hayvonlar yashash muhitini qisqarishi va ov jarayonlari ularni sonini keskin kamayib ketishiga olib keldi va natijada yovvoyi hayvonlar soni 80 % gacha qisqarib ketdi.

Yer shari hayvonot dunyosini himoya qilish va uni asl holicha saqlab qolish insoniyat oldida muhim dolzarb vazifa bo'lib qoldi, natijada milliy bog'lar, qo'riqxonalar tashkil etila boshladi.

Qo'riqxonalar tashkil etishda mashhur ekolog, biolog, geograf olimlarning hissasi katta bo'ldi. Hayvonlar soni va turini doimiy nazorat qilish kamayib qolgan, yo'qolib ketish xavfi bo'lgan turlarni saqlab qolish va himoyaga olish insoniyat oldida dolzarb masaladir.

Sayyoramizda hayvonlarni muhofaza qilish borasida tabiatshunos, ekolog olimlar tashabbusi bilan 1948 yilda ko'p davlatlar ishtirokida «tabiat va tabiiy resurslarni qo'llash xalqaro ittifoqi» tuzildi. 1949 yilga kelib bu ittifoq tashabbusi bilan «saqlab qolish komissiyasi» tuzildi.

Taniqli ekolog Piter Skot tashabbusi bilan Xalqaro «Qizil kitob» tashkil bo'ldi. «Qizil kitobni» birinchi nashri 14 yilda tayyorlandi va unda qizil-yo'qolib xavfi kuchli, areal yo'qolib borayotgan turlar-oq varaqlarda tasvirlanib, turlarni tarqalish kartalari ilova qilindi. Xalqaro «Qizil kitob»ni ikkinchi nashri 1966-1971 yillarda 3 tomdan iborat bo'lib, unda turlar yo'qolib darajasiga qarab 4 ga ajratildi.

Yo'qolib ketishi xavfli darajada –qizil rangli varaqda;

Kamayib borayotgan darajada –sariq rangli varaqda;

Kam sonli darajada –oq rangli varaqda;

Aniqlanmagan darajada –bo'z rangli varaqda tasvirlanib chop etildi.

Xalqaro «Qizil kitob»ni uchinchi nashri 1972 yildan chiqq boshladi. Bu nashrda sut emizuvchilarni 528 turi va kenja turi, qushlarni 619 turi, sut emizuvchilar, amfibiyalarni 153 turi kiritildi. «Qizil kitob»ning to'rtinchi nashri 1973-1980 yillarda chop qilindi. Bunda sut emizuvchilarni 226 turi va 79 kenja turi, qushlarni 186 turi va 77 kenja turi, sudraluvchilarni 77 turi va 21 kenja turi, anfibiylarni 35 turi, 7 kenja turi, baliqlarni 168 turi, 25 kenja turi kiritildi. Xalqaro «Qizil kitob»ning 5 nashri 1982 yilda nashr etildi. «Qizil kitob» ustida ishlash hozirgi kunda ham davom etmoqda.

Juda ko'p turlar to'g'risida ma'lumotlar to'plash ishlari avj oldirildi. Tabiatshunos olimlar tashabbusi bilan quruqlik va okeanlarni tabiatini o'rganib, ilmiy- tadqiqot ishlari olib borilmoqda va xalqaro ekskursiyalar tashkil etildi. Bu borada respublikamizda olib boriladigan ishlar diqqatga sazovor bo'lib, 2 ta milliy bog` hamda o'ndan ortiq qo'riqxonalar va buyurtmaxonalar tashkil etilgan. Respublikamizda Xalqaro «Qizil kitob»ga kiritilgan o'simlik va hayvon turlari alohida belgilanib himoya ostiga olingan. Bular to'g'risidagi ma'lumotlar ta'lim muassasalarida tabiiy fanlarni o'qitish dasturlariga kiritilgan. Aholi o'rtasida Qizil kitobni targ'ib etish va ekologik madaniyatni shakllantirish borasida ommaviy axborot vositalari jumladan vaqti matbuot, radio televidenie, internet vositalari o'z hissalarini qo'shib kelmoqda.

Kitobning tashkil etilishi sayyoramiz tabiatida hayvonot dunyosini saqlab qolishga katta ahamiyatga ega. Dars jarayonida «Qizil kitob» haqida o'quvchilarga ma'lumot berish ularda tabiatga bo'lgan munosabatni o'zgarishiga olib kelib, ekologik madaniyatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiatni asrash atrofmuhitni muhofaza qilish ishlarini ta'lim muassasalarida, ya'ni uzluksiz ta'lim tizimi bo'g'inlarida amalga oshirish ekologik barqarorlikni saqlashning garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Qodirov E. V va boshqalar. Tabiiy muhitni muhofazalashning ekologik asoslari. T., «O'zbekiston», 2018-y.

Tursunov X. T. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. 2017-y.

BOLA PSIXOLOGIYASIDA MUSIQIY TA'LIMNING O'RNI

Axmedova Shohista Haydarovna

Buxoro tuman 28- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirgi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan ta'lim yo'nalishidagi islohotlar, o'zgarishlar juda ko'plab imkoniyatlar va rivojlanishlarga olib kelmoqda, shuningdek, musiqiy ta'limning ahamiyati oshib bormoqda. Mazkur maqolada bolalar psixologiyasida musqianing o'rni xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: musiqa, bolalar, psixologiya, musiqiy ta'lim.

Respublikamiz taraqqiyoti va o'zgarishlarga boy hozirgi paytda yoshlarni har tomonlama kamol topishi davr talabi va ehtiyojidir. Yosh avlodni ma'naviy baquvvat, bilimli, o'z mustaqil vatanimizdan faxrlanish tuyg'usiga boy kishilarni tarbiyalash zamonamizning dolzarb mavzusi hisoblanadi. Bu esa ta'lim tarbiya oldidagi murakkab, keng ko'lamlı muammolardan biridir. Shu sababli ham bejizga yurtboshimiz tomonidan ta'lim jarayonida olib borilayotgan sa'y-harakatlar yoshlar kelajagi bilan bog'liqdir.

Yoshlarni ma'naviy va axloqiy tarbiyalashda qo'shiq san'atidan foydalanish o'quvchilarda nafosat tuyg'ularini har tomonlama shakllantirishda va oliyjanob fazilatlarini kamol toptirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Qo'shiq kuylash va tinglash nafosat tarbiyasining bitmas-tuganmas manbaidir, chunki u inson yuragi va aqlini zabt etuvchi maftunkor dunyodir. Darhaqiqat, mamlakatimizda yosh avlodni vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash nafosat tarbiyasining asosiy masalalardan biri bo'lib hisoblanadi. Musiqa tarbiyasi nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, u o'quvchilarni bilim va yetuk malakalarga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Xususan, yuqorida ko'rsatib ta'kidlab o'tilgan ko'rsatmalarga amal qilishlik, nafaqat darsning samarasini, balki o'quvchining dars olish darajasini oshiradi. Qachonki pedagog dars o'tish jarayonida fanlararo bog'liqlik holatida musiqa madaniyati ham chetlab o'tmasa. Bu asosan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun juda katta ahamiyatga ega. Xususan, darsni samarali va mazmunli tashkil etishda musiqani siyosiy daqiqalarda, dam olish daqiqalarida, mavzuga doir videoroliklarda, lirik chekinish holatlarida, musiqa, tasviriy san'at, shuningdek, texnologiya darslarida qo'llashlik o'quvchini ruhlantiradi, nutqini o'stiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy ishlash qobiliyatini shakllantiradi. Bu esa o'z navbatida dars samaradorligini yanada oshiradi.

Maktabda musiqa ta'lim-tarbiyasi inson ma'naviyatini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Zero, u eng avvalo musiqiy madaniyatlik darajasini shakllantirishi bilan ahamiyatli. Madaniyat-ma'naviyat ko'rsatgichi sifatida keng qamrovli tushuncha bo'lib, bahs-munozaraga mavzu bo'ladigan muammolardan biridir. Musiqa madaniyatini to'g'ri yo'lga ko'yilishi tufayli insonda muayyan musiqiy bilim, tushuncha, malaka va ko'nikmalar shakllanib, ular o'z navbatida shaxsning musiqiy – ma'naviy dunyoqarashini tarkib toptiradi. Shaxsning musiqa madaniyati-qobiliyat, bilim, malaka, ko'nikma, musiqiy asarlarini baholay olish singari sifatlar majmuida namoyon bo'ladi, ma'naviy yuksalish omili bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, tarbiyaning ushbu turini tarkib toptirishning eng avvalo oiladan boshlamoq maqsadga muvofiqdir. Keyinchalik bu jarayon o'rta maktab, o'quv-tarbiyaning o'rta maxsus va oliy bosqichlarida takomillashtirib boriladi.

Albatta, maktabda musiqani o'qitish metodikasi fani musiqiy madaniyatni tarkib toptirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur kurs bolalar bilan musiqiy ishlar sohasida o'ziga xos tarixiy ahamiyatga ega ekanligini ham bildiradi. Shu narsa aniqki, mustahkam ilmiy asosga ega, keng amaliyotga qo'llanib, sinab ko'rilgan va shu bilan birgalikda doimo takomillashib boradigan metodikagina samarali hisoblanadi. Demak, musiqani o'qitish metodikasi tor amaliy masalalarni yoritishga qaratilgan u yoki bu aniq o'quv vazifalarni ifodalash bo'yicha tavsiyalarni belgilash bilan chegaralanmaydi.

Bugungi kunda musiqa fanining yangi sohasi- funktsional musiqa orqali musiqaning kishi psixikasi va fiziologiyasiga ta'sirini o'rganilishi buning boisidir.

Xulosa, musiqa darsi o'zining aralash dars tipi (tuzilmasiga ega), ifoda vositasi (tili) va aktiv psixologik ta'siri bilan farq qiladi. Demak, musiqa darslari bolalarning shaxsiyati va dunyoqarashining shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Musiqa madaniyati darslar uchun alohida emotsional muhit xarakterlidir. Bu tabiiy hol, albatta, chunki musiqa «hissiyotlar tili». Musiqa to'liqlantiradi, bolalarning ruxiyatiga ta'sir ko'rsatib, muayyan kayfiyat uyg'otadi. SHakllangan badiiy taassurotlar o'qituvchi ta'sirida nafaqat ifodali ijro, balki «so'z» san'ati, yuz ifodasi, turli harakatlar yordamida yanada kuchaytiriladi. O'quvchilar diqqati yangrayotgan musiqaga jalb etilib, ularning xayoloti rivojlantiriladi. Musiqiy obrazlar olamiga kirishishlari, ifodalilikni aniq his etishlariga erishiladi.

Umumiy jihatlariga qaramay har bir dars o'ziga xos va takrorlanmasligi bilan farq ham qiladi. Ma'lumki, hojlagan ishning yahshi tashkil etilishi uning yarim yutug'i va bu to'liq ma'noda musiqa madaniyati darslariga ham taaluqlidir. Darsda barchasi o'ylangan bo'lishi kerak- maqsad va vazifalar, mazmun va tuzilma, vosita hamda metodlar. Aks holda hech qanday ijobiy natijalarga erishib bo'lmaydi. Darsga tayyorgarlik o'qituvchining pedagogik malakasi, mahoratiga bog'liq. Bu esa musiqa materialining tarbiyaviy, ta'limiy va rivojlantiruvchi imkoniyatlarini, shuningdek ularni tadbqiq etish yo'llarini ta'minlaydi. Darhaqiqat, musiqiy tarbiya vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish- asarni chuqur o'rganishni talab etadi. Ularni tanlab olish esa o'quvchilar musiqiy tayyorgarligi hamda yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq sanaladi.

Dars mazmunida turli xil tabiatdagi, kayfiyatdagi musiqa asarlari bo'ladi. Ularning yaxlitligini ta'minlash uchun dars tuzilmasini aniqlab olish zarur. Bunda turli musiqiy faoliyatlarning birin-ketinligiga e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi. Darsning emotsional tuzilmasini o'ylab o'qituvchi bir asardan boshqasiga o'tish jarayoniga o'quvchilardagi muhim hissiy holatni saqlab qolishi va ularning diqqatini jalb etish usullarini tadbqiq etishi lozim. Shuningdek, dars tuzilmasini tuzishda bolalar jismoniy, aqliy va emotsional holatlarini, sinfning o'ziga xosligini inobatga olish maqsadga muvofiq bo'lib hisoblanadi. Masalan, boshlang'ich sinflarda kichik yoshdagi o'quvchilar diqqatini uzoq vaqt barqaror saqlay olishmaydi, shu bois ularning faoliyatini o'z vaqtida almashtirib turish maqsadga muvofiq. Bu bolalarning qiziqishlarini so'nishidan saqlaydi. Murakkab qo'shiqni, raqsni bir necha dars davomida o'rgatish samarali kechadi; murakkab musiqiy -ritmik harakatlar o'rganilishidan so'ng qo'shiq kuylashga o'tish maqsadga muvofiq emas. Shuningdek jadvalda musiqa darsining o'rnini ham, ya'ni o'sha kunda bu mashg'ulot nechanchi soatda o'tilishini ham hisobga olish lozim. Kunning so'ngi soat darslarida bolalarning charchab qolish holatlari ro'y beradi, shuning uchun turli hil ishlarni almashtirib, qiziqishni uyg'otuvchi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Qaysi darsdan so'ng musiqa madaniyati mashg'uloti bo'lishi ham ahamiyat kasb etadi. Musiqa madaniyati mashg'ulotlari mehnat ta'limi va ayniqsa jismoniy tarbiya darslaridan keyin o'tiladigan bo'lsa, o'quvchilarni fikrlashga, idrok etishga undovchi faoliyatlardan boshlash lozim. Har bir muayyan holatda o'qituvchi sinfning o'ziga xoslik jihatlarini, o'quvchilarning u yoki bu musiqiy faoliyatga qiziqishlarini, ularning tayyorgarlik darajalarini hisobga olishi maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, to'liq shart-sharoitlar hisobga olingan dars tuzilmasini amalga oshirish uchun o'qituvchining ijodiy yondashuvi talab etiladi. Bu esa har bir darsni takrorlanmas bo'lishiga yordam beradi. Axir bir mashg'ulotdan ikkinchisigacha bo'lgan davrda boshqa fanlar o'tilib, taassurotlar sayozlashishi mumkin. O'qituvchi hafta davomida musiqa darslarida yaxlit taassurotlar va qiziqishlarni saqlab qolishlariga erishmog'i kerak.

Har bir musiqiy faoliyat bolalarga individual yondashish imkonini beradi. Ayniqsa, bu ikki, uch ovozli asarlarni o'rganishda bolalar musiqa cholg'u asboblari jo'r bo'lish, o'quvchilar imkoniyatiga ko'ra ijodiy xarakterdagi topshiriqlar berishda va h.k.larda buni yaqqol kuzatish mumkin. Differentsial topshiriqlar o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi, ularning muvaffaqiyatli bajaruvi esa o'quvchilar musiqiy rivojlanishlarini faollashtiradi. Natijalarni baholash, toza kuylashga erishish yoki ritmik jo'rovozlikni bajarish orqali o'qituvchi bolalikda o'z-o'zini nazorat qilish hissini rivojlantiradi. Shuningdek, bolalarga individual yondashuv ularda jamoatchilik hissini ham tarbiyalaydi. Bolalarning bajariladigan ijodiy topshiriqlarning sifatiga mas'ullik oshadi. Bu esa barcha o'quvchilarga quvonch qiziqish tuyg'ularini uyg'otadi.

Zamonaviy musiqa madaniyati darslarini maxsus jihozlangan sharoitsiz amalga oshirish murakkab. Musiqa xonasining estetik jihozlanishi bolalarga ruh bag'ishlab, darsga o'ziga xos kayfiyat uyg'otish kerak. Darsda bolalar musiqa cholg'u asboblari, texnik, ko'rgazmali vositalar juda ham muhim. Ularning sifatlilikidan, o'z vaqtida tayyorlanganligidan va unumli tadbqiq etilishidan darsning muvaffaqiyatli o'tishi ta'minlanadi.

ISIRIQ MO`JIZASI

Babayeva Momojon Otaxonovna

Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani 142 -sonli iqtisoslashtirilgan Davlat umumta'lim maktabi geografiya fani o'qituvchisi,

Babayeva Inobat Otaxonovna

Buxoro shahar 11-maktab biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Buxoro viloyat o'rmon xo'jaligi boshqarmasiga qarashli cho'llarda yetishtirilayotgan isiriq o'simligiga karantin kunlarida talab oshdi.

Kalit so'zlar: issiriqning tabobatdagi o'rni, tabiat gavhari, dori, tutqanoq, nevrasteniya, shamollash, yashil qalqon.

Isiriqni tanimaydiganlar oramizda bo'lmasa kerak, albatta. Lekin uning tibbiy xususiyatlarini to'la biladiganlar kam topiladi. Aynan shuni hisobga olgan holatda saytimizning bugungi mavzusini isiriqning tibbiy xususiyatlarini yoritishga qaratdik. Avval o'simlikning biologik tuzilishi bilan tanishib olsak, isiriq 30-70 sm bo'lib o'sadigan ko'p yillik o'simlikdir. Poyasi bir nechta, ko'p tukli, poyasi atrofga yoyilib o'sadi. Oq sarg'ish gullari poyada yakka-yakka o'rnanishgan. Mevasi sharsimon, ko'p urug'li. U erta bahordan o'sa boshlaydi.

Issiriqning tabobatdagi o'rni haqida gapiradigan bo'lsak, sir emaski bu o'simlik «tabiat gavharlaridan» biri hisoblanadi. U tabobatda keng miqyosda ishlatiladi. O'simlikning bunday keng miqyosda ishlatilishiga sabab, uning tarkibida alkaloidlar, peganol, peganidin, garmin, garmalin, turli moylar, oshlovchi moddalarning mavjudligidir. Yuqoridagi moddalardan misol tariqasida oladigan bo'lsak, garmin asab tizimini tinchlantiradi, bosh miya yallig'lanish asorati – qalitrashni davolashda va uxlatuvchi modda (dori) sifatida ishlatilgan.

Endi esa qanday holatlarda isiriqdan foydalangan holatda darddan forig' bo'lish mumkinligini birma-bir sanab o'tsak (Qancha sanasak ham sanog'iga yetish qiyin).

Foydali jihatlari...

Isiriq o'tini kuydirib, biroz hidlansa bosh og'rig'i yo'qoladi;

Isiriq urug'i qaynatmasi nafas olishi qiyinlashganda, nafas qisishida zig'ir urug'i bilan bilan araashtirib ichilsa yuqoridagi dardlarga davo bo'ladi;

Isiriqning shonalash davrida olinadigan o'ti va urug'lari davolashda ancha samarali hisoblanadi;

Isiriqni tinchlantiruvchi vosita sifatida ham qo'llash mumkin. Bu xususiyati uyqusizlikda ajoyib foyda beradi;

O'simlikning shirasi – katarakda ancha samara beradi (Qaynatmasi bilan yuz yuviladi);

Uy-joylarni dezinfeksiya qilish maqsadida tutatib qo'yish mumkin;

Isiriqning sut shirasi tibbiy paxtaga shimdirilib, qichimadan qiynalغان joylarga 10 kun davomida davomida surtilsa, qichimani tuzatadi;

Yurak faoliyatini yaxshilash maqsadida isiriq urug'I, sedana, kamfora, murch, petrushka, qora zira, za'faron teng miqdorda olinib, aralashtiriladi. Hamda asal yoki shaker qo'shib kuniga bir mahal ichiladi;

Ich dam bo'lganda isiriqqa, [petrushka](#) urug'ini hamda yalpiz, zanjabil kabilarni aralashtirilib ichilsa, shifo bo'ladi;

O'simlik ildizida 3,3 % gacha, poyasida 3,57 % gacha, bargida 4,96 % va urug'ida 6,60 % gacha alkaloidlar borligi qayd qilingan bo'lib, ular yig'indisidan garmalin, garmin, peganol, dezoksipeganin kabi moddalar ajratib olingan. Isiriq qadim zamonlardan beri sharq xalqlari medetsinasida qo'llanilib kelinayotgan shifobaxsh giyohlardan hisoblanadi.

Xalq medetsinasida isiriqning yer ustki qismining qaynatmasidan teri kasalliklarida, bodni davolashda vanna qilish yo'li bilan foydalanish tavsiya etilgan. Shuningdek, isiriqdan tayyorlangan qaynatma va damlamalardan bezgak, tutqanoq, nevrasteniya, shamollash bilan

bog'liq bo'lgan kasalliklarda foydalaniladi. Isiriqdan tayyorlangan qaynatma bilan og'iz chayiladigan bo'lsa, og'iz bo'shlig'i va tomoqning shamollashiga barham beriladi.

Abu Ali Ibn Sino isiriqni kuymich asablari shamollaganida, tizza va suyaklar qaqshab og'riganida, og'riq qoldiruvchi omil sifatida ishlatishni tavsiya etgan. U isiriqdan kuchli siydik haydovchi omil sifatida foydalangan. Isiriqning sut shirasiga 10 kun davomida shimdirilgan bir tutam paxta yoki junli mato qichma bilan og'rigan bemorlarga surtilsa, ular anchagina taskin topishi haqidagi ma'lumot ulkan ensiklopedist olim Abu Rayhon Beruniyning «Kitob as-saydana fit-tibb» asarida keltirilgan. Isiriq va zig'ir urug'ining qaynatmasi nafas olishining qiyinlashishida, qalampir urug'i qaynatmasi bilan birga zahm, bod kasalliklarini davolashda ishlatiladi. Ilmiy medesinada isiriqning dorivor preparatlari qo'l, oyoq va boshqa yerlarning doim titrab turishi hamda tutqanoq kasalliklarini davolashda ishlatiladi. Isiriqning dorivor preparatlari uxlatuvchi ta'sirga ham ega. Isiriq tutuni bilan xonalarni tutatish sharq xalqlari orasida odat tusiga kirgan. Bu esa uy-joylarni dezinfeksiya qilish bilan birga xona havosini tozalaydi.

O'tgan yilda yetishtirilgan 20 tonna isiriq bugun asqotmoqda.

Buxoro viloyat o'rmon xo'jaligi boshqarmasiga qarashli cho'llarda yetishtirilayotgan isiriq o'simligiga karantin kunlarida talab oshdi. Bu isiriqning dorivorlik xususiyatlari bilan bog'liq, albatta.

Yaqinda boshqarma jamoasi homiylik mablag'larini muvofiqlashtirish viloyat markaziga inson immunitetini oshiruvchi 1,5 tonna asal hamda 1 tonna isiriqni beg'araz yordam sifatida yetkazib berdi. Bu mahsulotlar ehtiyojmand, yordamga muhtoj oilalarga bepul tarqatildi. Bunga qadar viloyat o'rmonchilari Toshkent shahriga besh tonna isiriq jo'natgan edilar.

Respublika Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 4-maydagi Buxoro viloyati cho'l hududlarida «Yashil qalqon» himoya o'rmonzorlari, dorivor shung'iya va isiriq o'simliklari plantatsiyalarini barpo etish, xom ashyoni dastlabki qayta ishlashni amalga oshirish chora – tadbirlari to'g'risidagi farmoyishiga muvofiq, o'rmon xo'jaliklarimiz tomonidan hozirga qadar 2973 gektar maydonga isiriq ekildi, deydi boshqarma yetakchi mutaxassisi Murod Sohibov. O'tgan yilda plantatsiyalardan 20 tonna isiriq yig'ishtirib olindi. Ikki yilda hosilga kiradigan bu dorivor o'simlik koronavirus infeksiyasiga qarshi kurashda juda asqotayapti.

Bu fikrda jon bor. Bo'yi 20 – 60 santimetr bo'ladigan isiriqning foydali xususiyatlari azaldan ma'lum. Miloddan avval yozib qoldirilgan «Avesto»da ajdodlarimiz undan havoni tozalovchi unsur sifatida foydalanishgani aytilgan. Buyuk bobokalonimiz Abu Ali ibn Sino ham ko'plab o'simliklar qatorida isiriqning shifobaxsh xususiyatlarini aniqlab, undan bemorlarni davolashda foydalangan. Mutaxassislar isiriq qaynatmasi nafas qisishi va nafas olish qiyinlashganida naf berishini ta'kidlashadi. Tutqanoq, qaltiroq tutganda ham foydasi bor. U tutatilganida havodagi zararli infeksiyalarning barham topishi ham fanda allaqachon o'z isbotini topgan. Ko'rinadiki, qushdek yengil isiriq og'ir dardlar yo'liga g'ov bo'lishi mumkin. Sirasini aytganda, o'z uyida bu o'simlikni saqlamagan, uni tutatmagan oilani deyarli uchratmaysiz. Hukumatning tegishli farmoyishi asosida cho'l hududlarida isiriq plantatsiyalari barpo etilayotgani esa davlatimizning salomatligiga ustivor vazifa sifatida qarayotganidan kichik bir nishonadir.

ONA TILI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Bafoyeva Nigora Azimovna, Nuriddinova Mehriniso Fathiddinovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada jahon pedagogikasida keng qo'llanib kelinayotgan pedagogik maqsadlar taksonomiyasidan foydalanish imkoniyatlarini ochib beradigan vositalarni ishlab chiqish, ona tili ta'limida o'qitishining ayrim usullaridan foydalanish metodikasini tadqiq qilish, ta'lim bosqichlarida bu usullarning o'ziga xos xususiyatlarini tahlillar asosida qiyosiy o'rganib chiqish kabi masalalarga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, ona tilidagi fe'l so'z turkumiga

doir mavzularni o'qitishda ilg'or ta'lim metodlaridan foydalanishning samarali yo'llari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim texnologiyalari, pedagogik maqsadlar taksonomiyasi, kognitiv(bilishga oid) soha, Benjamin Blum taksonomiyasi, faol o'qitish metodlari, zamonaviy ta'lim, bilish, tushunish, qo'llash, analiz, sintez, baholash.

Jamiyat rivoji fan va texnika, ta'lim-tarbiya taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq. Insoniyat sivilizatsiyasining quyi bosqichlarida shaxsni tarbiyalash, unga ta'lim berishga yo'naltirilgan faoliyat sodda, juda oddiy talablar asosida tashkil etilgan bo'lsa, bugungi kunga kelib ta'lim jarayonini o'ta qat'iy hamda murakkab talablar asosida yo'lga qo'yish zarurati kun tartibiga qo'yilmoqda. Chunonchi, murakkab texnika bilan ishlay oladigan, ishlab chiqarish jarayoni mohiyatini to'laqonli anglay olgan, favqulotda ro'y beruvchi vaziyatlarda ham yuzaga kelgan muammolarni ijobiy hal eta olish salohiyatiga ega bo'lgan malakali mutaxassisni tayyorlash zaruriyati ta'lim jarayonini ham texnologik yondashuv asosida tashkil etish lozimligini taqozo etmoqda.

Shu bois ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy aloqadorlikda rivojlanib borayotgan ta'lim tizimining vazifalari doirasi kengayib bormoqda. Tabiiy ravishda zamonaviy fan texnika yutuqlaridan samarali va unumli foydalana olish vazifasi namoyon bo'lmoqda.

Ayni vaqtda Respublika ijtimoiy hayotiga keng ko'lamlı va shiddatli tezlikdagi axborotlar oqimi kirib kelmoqda. Axborotlarni tezkor sur'atda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash, nazariy jihatdan umumlashtirish, xulosalash hamda o'quvchiga yetkazib berishni yo'lga qo'yish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga, xususan, til ta'limiga ham pedagogik texnologiyani tatbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiladi.

Bu vazifani to'liq bajarish maqsadida, eng avvalo, olimlar hamda maktablar, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari va oliy ta'lim muassasalarida ishlayotgan o'qituvchilar hamkorligida bir necha muammolarni yechish lozim. Jumladan:

yangi pedagogik texnologiyalarning mohiyatini aniqlash va uning nazariy asoslarini yaratish;

uning prinsiplarini ishlab chiqish;

pedagogik texnologiyalarni amalda qo'llashning samarali yo'llarini tanlash va hokazo.

Ta'kidlangan maqsadni amalga oshirish uchun ta'limning yangi modelini yaratish taqozo qilinadi. Modelni amaliyotga tatbiq etish o'quv jarayonini texnologiyalashtirish bilan uzviy bog'liqdir. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida "o'quv-tarbiyaviy jarayonini yangi pedagogik texnologiyalari bilan ta'minlash"¹ uning ikkinchi va uchinchi bosqichlarida bajariladigan jiddiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan.

Ta'lim jarayonida faol o'qitish metodlarini tanlash. Ta'lim texnologiya elementlarini tanlash va amalga oshirishda ta'lim oluvchilarning o'quv bilish faoliyatlarini e'tiborga olish lozim. Amaliyotdagi oddiy qoida shu haqida guvohlik beradiki, nazariy darsning dastlabki 20 daqiqasida ta'lim oluvchilarga yangi bilimlarni berish amalga oshiriladi, keyin esa bahs-munozara, kichik guruhlarda ishlash va boshqa shu kabi noan'anaviy metodlarni amalga oshirish orqali berilgan bilim mustahkamlanishi lozim.

Agar bilimlarni idrok qilishda bir necha sensorik kanallar birgalikda ishga solingan bo'lsa, ma'lumotlarning qisqa xotiradan uzoq xotiraga o'tish jarayoni tezlashadi, bu esa bilishning asosi bo'lib hisoblanadi.

Yo'naltiruvchi matn, muammoli vaziyat, boshqalarni o'qitish kabi usullar-mustaqil o'rganilgan, tahlil va muhokama qilingan ma'lumotlarning 90 foizini xotirada saqlanishi uchun imkon beradi.

Yuqoridagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, dars jarayonida an'anaviy metodlar qo'llanilganda, ta'lim oluvchilarning axborotni eslab qolish ko'rsatkichining eng yuqori darajasi

30 foizni tashkil etar ekan. Noan'anaviy metodlar qo'llanilganda esa, ularning axborotlarni o'zlashtirish darajasi yanada ortib boradi.

Har qanday ta'limning maqsadi - bilimni hamda uni amalda qo'llay bilish ko'nikmalari va malakalarini shakllantirish, shunga zarur shaxs sifatleri va ko'rsatmalarni ishlab chiqishdir. Ekspertlarning ta'kidlashlaricha, o'qituvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijasida adabiyotlar tahlili, dasturlar, darsliklar, dars berish amaliyotidagi o'quv maqsadlarining aksariyati kognitiv (bilishga oid) sohaga tegishli bo'lishi aniqlangan. Xuddi shu maqsadda jahon pedagogikasida fundamental izlanishlar natijasida o'quv maqsadlari taksonomiyasi vujudga kelgan. U o'quv maqsadlarini belgilashning eng ilg'or usuli bo'lib e'tirof etilgan.

Taksonomiya tuzish ham nazariyotchi olimlar, ham amaliyotchi pedagoglar faoliyati samarasini oshirishning muhim omillaridan biri bo'lib hisoblanadi. O'zbekiston pedagoglari bu usulni qay darajada tezroq egallar ekanlar, ular Respublikamiz ta'lim tizimini jahon pedagogikasini ilg'or tajribalari bilan uyg'unlashuviga shu darajada jadalroq o'z hissalarini qo'shgan bo'ladilar.

Bugungi kunda barcha fanlar qatori ona tili darslarini ham hozirgi zamon talablariga muvofiqlashtirish, zamonaviy ta'lim metodlari asosida o'qitish yuzasidan faol ishlar olib borilmoqda. Biroq ta'lim mazmuni, usuli va vositalarini "o'quvchilarning ijodiy, mantiqiy, obrazli va assotsiativ fikrlash, tafakkur qilish, tafakkur mahsulini og'zaki va yozma shakllarda nutq sharoitiga mos ravishda to'g'ri va ravon ifodash kompetensiyalarini rivojlantirish"² bosh maqsadidan kelib chiqib, izchil va sistemali, aniq amaliy natijalarni olish nuqtai nazaridan tashkil etib ta'lim samaradorligini ta'minlash dolzarb muammoligicha qolmoqda.

Biz yuqorida keltirilgan muammolardan kelib chiqib ushbu maqolada ona tili darslarini o'quv maqsadlari taksonomiyasi (B.Blum taksonomiyasi)dan foydalanib o'qitishning bir qancha metod va usullarini tavsiya etishni maqsad qilib qo'ydik.

Kognitiv sohaning eng quyi bosqichi "bilim" deb ataladi. Bu kimningdir faktlar va prinsiplarni eslashi demakdir. Bu bosqichda shaxs o'zlashtirgan bilimlarini eslashi, ularni nomlashi va aytib berishi mumkin.

"Tushinish" bosqichida xulosalar chiqariladi, mavjud vaziyat tahlil qilinib, unga aloqador holatlar aniqlanadi. Bu bosqichda prinsiplar va qoidalar o'rganiladi.

"Qo'llash" bosqichida o'rganilganlar umumlashtiriladi va turli shakllarda qo'llaniladi. "Tahlil qilish" va "sintez" bosqichlari shaxsga berilgan holatni tahlil qilish, fakt va prinsiplarni o'rganish sohalaridan olgan bilimlari bilan bog'lash va bu orqali keng qamrovli aloqadorlikni aniqlash imkonini beradi.

"Baholash" eng yuqori bosqich hisoblanadi. U shaxsga ma'lum qadriyatlarga taaluqli holatlarni baholash, shuningdek, qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish uchun baholash instrumentlarini yaratish imkonini beradi.

Jahon pedagogikasi tarixida yaratilgan taksonomiyalar haqidagi ma'lumotlarni bilish uchun quyidagi jadvalga murojaat qilamiz.

1-jadval

Kognitiv (bilishga oid) sohaga oid yaratilgan taksonomiyalar

Muallif	Taksonomik toifalar					
1. Benjamin Blum.1956 yil	1.Bilish	2.Tushunish	3.Qo'llash	4.Tahlil	5.Sintez	6.Baholash
2. Gilford 1967 yil	Bilish	Xotira	Divergent, yaratuv-	Konvergent yaratuvchanlik		Baholash

			chanlik			
3. Mak Gyur 1969 yil	Bilish	Umum- lashtirish	Oddiy muammoni hal qilish	Murakkab muammoni hal qilish	Sintez	Baholash
4. Gronland 1970 yil	Bilish	Tushunish	Qo'llash	Fikrlash qobiliyati		
5.L.Vandev ld.1975 yil	Bilish	Tushunish	Qo'llash	Tahlil	Yaratuv- chanlik	Baholash
6. D. Xeynot 1977 yil	Takror- lash	Konsepsiya yaratish	Qoidalarni qo'llash	Divergent tafakkur	Muammo ni hal qilish	

Bu jadvaldan ko'rinib turibdiki, ba'zi taksonomiyalarda Blum taksonomiyasining aynan o'zi yoki uning bir qismi takrorlanadi xolos. L.Vandeveld taksonomiyasida esa faqat "sintez" toifasi "yaratuvchanlik" bilan almashtirilgan xolos. Ayrim taksonomiya yaratuvchilar "muammoni hal qilish"ga ham alohida e'tibor berganlar. Bu yo'nalishda Gilford boshqalarga nisbatan chuqurroq izlanib, konvergent muammo bir necha variantli yechimga ega bo'lgan hollarni aks ettiradigan tafakkur turlarini ajratib ko'rsatadi. Gilford bu ikki operatsiyadan tashqari inson qobiliyatlarining uch omili: bilish, xotira va baholashni ham farqlab ko'rsatadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, Gronland taksonomiyasidan boshqa birorta taksonomiyalarda tafakkur alohida toifa sifatida ko'rsatilmagan, barcha mualliflar esa, qiziquvchanlik va motiv kabi o'zgaruvchanlikni chetlab o'tganlar. Shuning bilan bir qatorda ularning hammasi bilimga, uni egallash va tushunishga alohida e'tibor berganlar. Xotiraga faqat Gilfordgina o'zgaruvchi sifatida qaragan, uning taksonomiyasidagi "yaratuvchanlik" tafakkurni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Kognitiv sohada yaratilgan taksonomiyalarni taqqoslar ekanmiz, bu sohada Blum taksonomiyasidan mukammalrog'i yaratilmaganligini alohida e'tirof etish lozim. B.Blum taksonomiyasi har bir bosqichda bilimlarni aks ettirish jarayonini izchil takomillashib borishini ko'rsatadi. Agar bilish bosqichiga informatsiyani dastlabki aks ettirishni ko'rsatsa, tushunish undan ko'ra yuqoriroq bosqichni ifodalaydi. Materiallarning mohiyatini tushunish keyingi bosqichlarda (qo'llash, tahlil, sintez, baholash) kelib chiqadi. Aks ettirishning yuqori bosqichini baholash tashkil etadi.

O'quv maqsadlarining qat'iy va ishonchli tizimini yaratishni faqat nazariyotchi olimlarni qiziqtiradigan mavhum (abstrakt) vazifa deb hisoblab bo'lmaydi. Maqsadlarning aniq, tartibli va ierarxik turkumini yaratish, eng avvalo amaliyotchi pedagoglar uchun juda muhimdir. Buning sabablari quyidagicha:

- O'quv jarayonida e'tiborni asosiy maqsadga qaratish. O'qituvchi taksonomiyadan foydalangan holda nafaqat o'quv maqsadlarni, balki asosiy vazifalarni, bundan keyingi faoliyatining tartibi va borishini ham belgilashi mumkin.

- O'qituvchi va o'quvchilar hamkorlikdagi faoliyatining aniqligi va oshkoraligi. Aniq o'quv maqsadlari o'qituvchi uchun o'quvchilarga, ularning umumiy faoliyatidagi asosiy yo'nalishlarni tushuntirish, muhokama qila olish va ixtiyoriy qiziquvchi shaxslar (ota-onalar, tekshiruvchi) uchun ham aniq va tushunarli bo'lishini ta'minlash imkoniyatini beradi.

- O'qitish natijalarini baholash andozasi (etalon) ni yaratish. Faoliyat natijalari orqali aniq ifodalangan o'quv maqsadlari, ularni ishonchli va xolisona baholash imkoniyatini yaratadi. Bunday etalon faqat o'qituvchi tomonidan yaratilishi shart emas. Uni ta'lim oluvchilar bilan hamkorlikda (demokratik) yaratish ham maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ona tili darslarida o'quv jarayonini pedagogik maqsadlar taksonomiyasidan foydalanib tashkil etishda quyidagi tavsiyalarga asoslanish maqsadga muvofiqdir:

0

2-jadval

Kognitiv (bilishga oid) sohadagi o'quv maqsadlar toifalari

O'quv maqsadlarining asosiy toifalari.	O'quv maqsadlari turlaridan namunalar.
<p>1. Bilish</p> <p>Bu toifa o'tilgan materialni eslab qolish va takroran so'zlab (ko'rsatib) berishni anglatadi. Mazmun turlicha aniq dalillardan boshlab, to yaxlit nazariyalargacha bo'lishi mumkin. Bu toifaning umumiy belgisi tegishli ma'lumotlarni eslab qolishdir.</p>	<p>Ta'lim oluvchi</p> <p>Qo'llaniladigan iboralarni biladi, aniq dalillarni biladi, ish-harakat tartibi uslublarini biladi, asosiy tushunchalarni biladi, qoida va tamoyillarni biladi.</p>
<p>2. Tushunish</p> <p>Quyidagilar o'tilgan material ahamiyatini tushunish qobiliyatining ko'rsatkichlari bo'lishi mumkin: materialni bir shakldan ikkinchi shaklga o'zgartirish, bir «til» dan ikkinchi «til»ga aylantirish (masalan og'zaki shakldan yozma shaklga). Shuningdek, o'quvchi tomonidan materialni tushuntirib berilishi va qisqacha bayon qilinishi (interpretatsiya) yoki hodisa va voqealarning bundan keyingi borishini tasavur etishi (oqibati va natijasini oldindan aytib berishi) ham tushunish ko'rsatkichlari bo'ladi.</p>	<p>Ta'lim oluvchi</p> <p>Dalillar, qoida va tamoyillarni tushunadi, og'zaki materialni talqin qila oladi, sxema, diagramma, grafiklarni talqin qila oladi, og'zaki materialni yozma shaklda ifodalay oladi, mavjud ma'lumotlar asosida kutilayotgan oqibat-natijani taxminan tasavvur eta oladi.</p>
<p>3. Qo'llash</p> <p>Bu toifa o'qitilgan materialdan aniq sharoitlarda va yangi vaziyatlarda foydalana bilishni anglatadi. Bunga qoidalar, uslublar, tushunchalar, qonunlar, tamoyillar va nazariyalarni amalda qo'llay olish kiradi. O'qitishning bunday natijasi materialni tushunishga nisbatan ancha yuqori darajada</p>	<p>Ta'lim oluvchi</p> <p>Tushuncha va tamoyillarni yangi vaziyatlarda qo'llaydi, qonun, o'rganilgan ma'dumot, nazariyalarni aniq amaliy vaziyatlarda qo'llaydi, uslub yoki ish-harakat tartibini qo'llay olishini namoyish qiladi.</p>

<p>egallashni talab qiladi.</p>	
<p>4. Tahlil Bu toifa materialni alohida qismlarga ajratishni bilishni anglatadi. Bunda uning tarkibiy tuzilishi aniq ko'rinib turishi kerak. Bunga yaxlitlikni qismlarga ajratish, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni aniqlash, yaxlitlikning tashkil etilish tamoyillarini anglash kiradi. Bu toifa o'quv natijalarini tushunish va qo'llashga nisbatan anchagina yuqori darajada ekanligi bilan xarakterlanadi.</p>	<p>Ta'lim oluvchi Yashirin (noaniq) taxminlarni ifodalaydi, fikrlash mantiq'idagi xato va kamchiliklarni ko'ra oladi, dalillar va sabablar o'rtasidagi tafovutlarni aniqlaydi, bog'lanishlarni tahlil qila oladi.</p>
<p>5. Sintez Bu toifa o'zida yangilikni aks ettirgan yaxlitlikni vujudga keltirish uchun alohida qismlar kombinatsiyasini tuzishni anglatadi. Bunday yangi mahsulot - leksiya, nutq faoliyat rejasi yoki umumlashtirilgan aloqalar majmui (mavjud ma'lumotlarni tartibga tushirish sxemasi) bo'lishi mumkin. Unga mos o'quv natijalari yangi sxema va tarkibiy tuzilishlar yaratishni o'z ichiga olgan hamda ijodiy xarakterga ega bo'lgan faoliyatni nazarda tutadi.</p>	<p>Ta'lim oluvchi Materialning mantiqiy tuzilishini yozma matn shaklida baholaydi, xulosalarni berilgan shakllarga mosligini baholaydi, ichki mezonlardan kelib chiqqan holda, insho yozadi, tajriba o'tkazish rejasini tuzadi, u yoki bu muammoni hal etish rejasini tuzishda boshqa (fan)larga oid bilimlardan foydalanadi.</p>
<p>6. Baholash</p>	<p>Ta'lim oluvchi</p>
<p>Bu toifa u yoki bu material (qonun, badiiy asar, o'rganilgan ma'lumot, izlanish natijalari)ning ahamiyatiga aniq maqsad nuqtai nazaridan baho berishni anglatadi. O'quvchi mulohazalari mezonlarni ichki (tarkibiy, mantiqiy) yoki tashqi (belgilangan maqsadga muvofiq) bo'lishi mumkin. Bu mezonlar o'quvchi yoki o'qituvchi tomonidan belgilanishi mumkin. Bu toifa oldingi (5ta) o'quv maqsadlarining barchasini egallanishini va ularga qo'shimcha ravishda aniq belgilangan mezonlarga asoslanib baho bera olishni ham bilishni nazarda tutadi.</p>	<p>Materialning mantiqiy tuzilishini yozma matn shaklida baholaydi, xulosalarni berilgan shakllarga mosligini baholaydi, ichki mezonlardan kelib chiqqan holda u yoki bu faoliyat ahamiyatiga baho beradi, tashqi mezonlardan kelib chiqqan holda u yoki bu faoliyat ahamiyatiga baho beradi (munosabatini bildiradi).</p>

Ma'lumki, o'quv maqsadlarini mashg'ulotning didaktik maqsadlariga muvofiq belgilanishi ta'lim samaradorligini aniqlash va kamchiliklarga barham berilishiga zamin tayyorlaydi. Har bir fan o'qituvchisi o'rganiladigan mavzuning mazmunidan kelib chiqqan holda o'quv maqsadlarini aniqlashi va shu asosda mashg'ulotlarni tashkil etishi lozim.

Xulosa shuki, ta'lim-tarbiya jarayonida Blum taksonomiyasiga binoan o'quv maqsadlarining aniqlanishi, o'quvchilarning o'quv maqsadlariga erishish darajasini nazorat qilish va baholashda nostandart test topshiriqlaridan foydalanish, nazoratning haqqoniyligi, keng qamrovliligini ta'minlaydi. Barcha fanlar qatori ona tili darslarida ham ta'lim oluvchilarga ma'lumot berishda ta'limning ilg'or tajribalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va turli interfaol metodlar asosida ta'lim berish orqali kutilgan natijaga erishish mumkin. Qolaversa, zamonaviy ta'lim berishda o'qituvchi kasb mahoratining turli qirralarini namoyon etishi ham bu davr talabidir.

INNOVATSION METODLARNI BOSHLANG'ICH SINFLARDA QO'LLASHNING AHAMIYATI

Bakayeva Zuxro Ibragimovna

Buxoro shahar 14 maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf darslarida innovatsion metodlardan foydalanishning samarali jihatlari, bu jarayonda, fanlar o'rtasidagi integratsiya holati, innovatsion metodlarni yaratishda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining imkoniyatlari ko'rsatilgan. Shuningdek, maqolada, "Reklama", "Kamalak jilosi", "Juft barmoqchalar", innovatsion "Krassvord" metodlari tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, metod, innovatsion faoliyat, innovatsion muhit, pedagogik yangilik, texnologiya, axborot texnologiyalari, integratsiya, Microsoft Excel dasturi.

"Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir." A.Avloniy

O'qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim va markaziy masalasi o'quv jarayonini samarali va sifatli tashkil etishdan iborat. Innovatsion faoliyatda pedagogik yangiliklar: o'qitishning yangi usul va metodlarining yaratilishi va qo'llanilishi o'quv jarayonining samarali va sifatli tashkil etilishini ta'minlaydi.

Pedagogik yangilik – pedagogik faoliyatda ilgari ta'lim jarayonida noma'lum bo'lgan o'zgarishlarni kiritish orqali ta'lim va tarbiyaning nazariya va amaliyotini boyitish va uni rivojlantiruvchi vositasidir.

Darhaqiqat, zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Bolaning tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiq qila olishi, ta'limning yangi-yangi usul va metodlarini izlashi, pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir.

Shuning uchun ham o'quv jarayoniga pedagogik yangiliklarni kiritish, ta'limda pedagogik texnologiyalarni qo'llash, turli innovatsion usul va metodlaridan foydalanish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylandi.

Ma'lumki, bugungi kunda dars jarayonida "Aqliy hujum", "Krassvord", "Sinkveyn", "Muzyorar", "Keys stady", "Insert", "Venn diagrammasi" va "BBB" texnologiyalaridan o'quv jarayonini tashkil qilishda foydalanilmoqda. Mazkur maqolada dars jarayonining samarasi va sifatini ta'minlashga xizmat qiluvchi yana bir nechta innovatsion metodlarni tavsiya qilamiz.

"Reklama" metodi, asosan, boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'z samarasini ko'rsatadi. Mazkur metodni dars jarayonining bosqichlari: o'tilgan mavzuni so'rash va yangi mavzuni

mustahkamlashda qo'llash mumkin. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarga mavzu mohiyatiga mos tartibda tarqatma materiallarni beradi, ularda "Reklama qiling!" birikmasi yozilganligi asosiy qoidadir.

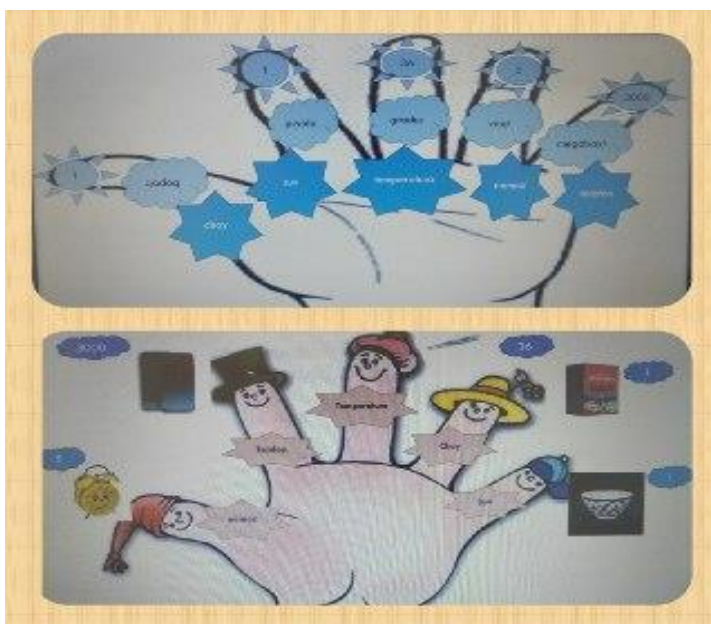
O'quvchilar tarqatmalarda berilgan mavzuni, undagi shaxs yoki predmetga xos sifatlar, xatti-harakatlar, asardan parchalar, rolli ko'rsatmalar orqali reklama qilib berishlari kerak bo'ladi. Shuningdek, mazkur metoddan sinfdan tashqari o'qish darslari uchun she'r, ertak, hikoya va boshqa janrdagi kichik asarlarni tavsiya qilishda ham foydalanish mumkin. Bunda, o'quvchi yoki o'quvchilar jamoasi, boshqa o'quvchilarga o'qish uchun she'r, ertak, hikoya va boshqa janrdagi kichik asarlarni tavsiya qiladi, tavsiya qilish jarayonida reklamaning turli ko'rinishlaridan foydalaniladi. "Reklama" metodining afzalligini quyidagilarda ko'rish mumkin:

o'quvchilarning nutqi ravonlashadi, jamoa oldida nutq so'zlash, o'z fikrini erkin bildira olish ko'nikmalari shakllanadi;

dars jarayonining mazmunli tashkil qilinishiga erishiladi, o'quvchilarning darsga qiziqishlari oshadi, ularda kitobga bo'lgan hurmat shakllanadi, badiiy asarlarni o'qishga bo'lgan ishtiyoqi kuchayadi;

- o'quvchilarning dunyoqarashi kengayadi, sog'lom raqobat muhiti paydo bo'ladi, o'z g'alar fikrini hurmat qilish, ularni diqqat bilan tinglash, o'z diqqatini jamlash va fikrlash qobiliyatlarini shakllanadi.

"Juft barmoqchalar" metodi ona tili darslarida qo'llash mumkin bo'lgan samarali metodlardan biridir. Mazkur metodning nomi bolada uni bajarishga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Metodni darsning turli bosqichlarida qo'llash mumkin. Masalan, ona tili darslarida son mavzusini uyga vazifa sifatida berishda foydalanish samaralidir. "Juft barmoqchalar" metodi ona tili va amaliy san'atning integratsiyasini o'zida aks ettiradi. Metodning qo'llanilishida o'quvchilarning barmoqlari ishlatiladi. Bunda, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga qo'l mehnati yordamida o'ng qo'l barmoqlariga sonlar va hisob so'zlarni yozishni tushuntiradi, chap qo'l barmoqlariga esa miqdori ko'rsatilgan shaxs-narsalarning rasmlarini chizish kerakligi va oxirgi bosqichda ikki qo'l barmoqlarini qovushtirganda, son va miqdori ko'rsatilgan narsa o'rtasida muvofiqlik hosil bo'lishi ta'kidlanadi. O'qituvchi tomonidan oldindan tayyorlangan "Juft barmoqchalar" namuna sifatida ko'rsatiladi va tasvir orqali tushuntiriladi: chap qo'l ko'rsatkich barmog'iga 2 soni hamda hisob so'z yozilgan qog'ozchalar yopishtirilgan, o'ng qo'l ko'rsatkich barmog'iga esa piyozning rasmi chizilgan. Ikki barmoqni juftlashtirganimizda "Ikki bosh piyoz" degan so'z hosil bo'ladi. Shunday davom etgan holda qolgan barmoqlarimizga ham rasmlarni chizamiz va sonlarni yozamiz.

1-rasm. "Juft barmoqchalar" metodining tasviriy ko'rinishi

“Juft barmoqchalar” metodi orqali bolalarda quyidagi bilim, ko‘nikma, malakalar va sifatlar shakllanadi:

- o‘quvchining estetik didi shakllanadi, ijodiy fikrlashi ortadi, badiiy san’at va rassomchilikka bo‘lgan qiziqishi oshadi;
- o‘quvchining qo‘l matorikalari rivojlangan holda uning intellektual fikrlash qobiliyati shakllanadi;
- o‘qituvchi jamoasini darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni faollikka chorlash bilan bir qatorda mavzuni qay darajada tushunishganligini bilib oladi;
- o‘quvchida ona tili fani bilan bir qatorda matematika, rasm va texnologiya faniga bo‘lgan qiziqish ortadi. Chunki, o‘quvchi “Juft barmoqchalar” ni yasash jarayonida rasmni chizadi, kesadi va hisob-kitob qilib barmoqlarida tasvirlaydi;

“Kamalak jilosi” metodini boshlang‘ich sinflar uchun qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Mazkur metoddan ona tili, matematika va o‘qish darslarida ham foydalanish mumkin. Masalan: ona tili darslarida so‘zlarni turkumlarga ajratishda qo‘g‘irchoq, mashina, kuldi, yig‘ladi, sariq, katta, kichik, to‘qqiz kabi so‘zlarni turkumlarga ajratish va ot so‘z turkumiga doir so‘zlarni ko‘k rangli chiziqqa joylashtirish, sifat so‘z turkumidagi so‘zlarni havo rang chiziqqa joylashtirish vazifasi beriladi. Matematika darsida sonlarni xona birliklariga ajratish davomida ushbu metodni qo‘llash mumkin. Ya’ni, kamalakning birinchi rangini bir xonali son deb oladigan bo‘lsak, ikkinchi qatordagi rangi ikki xonali songa misol bo‘la oladi.

“Kamalak jilosi” metodi orqali bolalarda quyidagi bilim, ko‘nikma, malakalar va sifatlar shakllanadi:

- o‘quvchi ranglar orqali so‘zlarning qaysi turkum doirasiga kirishini eslab qoladi;
- o‘quvchida tabiat hodisalari haqidagi tasavvurlar paydo bo‘ladi, ularda atrof-muhit va tabiatga muhabbat, uni asrab-avaylash ko‘nikmalari shakllanadi;
- o‘quvchilarning dunyoqarashi va tasavvur doirasi kengayadi, diqqatni jamlash, fikrlash, zehnilik va topqirlik qobiliyatlari rivojlanadi.
- “Krossvord” metodi avvaldan qo‘llanilib kelinayotgan metodlardan biri bo‘lib, uni har bir sinfning far bir darsligida uchratishimiz mumkin. Krasswordlarni tayyorlashda, asosan, axborot-kommunikatsiya texnologiya vositasi bo‘lgan kompyuterning Microsoft Word dasturidan foydalaniladi. Ammo, kompyuterning Microsoft Excell dasturi orqali tayyorlangan krasswordlar avvalgilariga qaraganda, samaraliroq natija berishini ko‘rish mumkin. To‘g‘ri, Microsoft Excell dasturi biroz murakkab hamda formulalar asosida ishga tushiriladi, biroq, o‘qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari doirasidagi bilimlarni egallagan bo‘lishlari davr talabidir.

- Innovatsoin krasswordlardan boshlang‘ich ta’limning har bir bosqichida, shuningdek, yuqori sinflar dars jarayonlarida ham foydalanish mumkin. Microsoft Excell dasturida tayyorlangan krasswordni bajarishdan oldin o‘quvchilarni krasswordni bajarishga undovchi fikrlarni keltirish va bu orqali ularning qiziqishlarini yanada oshirish mumkin.

2-rasm. Krasswordni to'ldirishdan oldingi holat

- Innovatsion krasswordni yechish jarayonida, o'quvchilar xato javob bersalar "smayl"imiz xafa bo'lish shakliga o'tadi, agar to'g'ri javob bersalar "smayl"larning kulayotganligini ko'rish mumkin. Krasswordning afzalligi shundaki, o'quvchilar tomonidan belgilangan javoblarning to'g'riligini tekshirish o'qituvchi tomonidan emas, kompyuter dasturi tomonidan aniqlanadi va ekranda paydo bo'ladi. Bu o'quvchilarni baholashda o'qituvchi imkoniyatining oshirilishi va vaqt tejamkorligiga erishilishini ta'minlaydi. Yakunda barcha javoblar to'g'ri va aniq bo'lsa, o'quvchilarga nisbatan maqtov so'zlarini ekranda ko'rishimiz mumkin.

3-rasm. Krasswordni to'ldirishdan keyingi holat

"Microsoft Excell dasturida yaratilgan innovatsion "Krossvord" metodi orqali o'quvchilarda quyidagi bilim, ko'nikma, malakalar va sifatlar shakllanadi:

- o'quvchilarda bajarilayotgan krassvord mavzusida oid bilimlar bilan birga "Informatika" fani haqidagi bilimlar ham shakllanadi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining imkoniyatlaridan xabardor bo'ladi;

o'quvchilarda texnologiyalarga nisbatan qiziqish, ulardan foydalanish keng eshtiyoqi shakllanadi, shuningdek, darslarda axborot

- texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini yuksaltiradi, dars muhitining yaxshilanishini ta'minlaydi;

- o'quvchilar tomonidan belgilangan javoblarning to'g'riligini tekshirish o'qituvchi tomonidan emas, kompyuter dasturi tomonidan aniqlanadi va ekranda paydo bo'ladi. Bu o'quvchilarni baholashda o'qituvchi imkoniyatining oshirilishi va vaqt tejamkorligiga erishilishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, axborot kommunikatsiya tizimining yuksak darajada rivoj topib borayotgan bir jarayonda boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi texnika va texnologiyani chuqur bilishi, tahlil qila olishi va yangilik yaratilish darajasida bilimli va mahoratli bo'lishi juda muhim. Buning uchun darsni tashkil etish jarayonida barcha o'quvchilarga tushunarli, oson va qiziqarli bo'lgan usullarni tanlashi va qo'llay olishi, ko'rgazmali qurollardan foydalanishi, yangi ishlab chiqarilayotgan texnik vositalarni tadbiq qilishi, ta'lim oluvchilarni ijodiy, mustaqil ishlashga undashi, pedagogik texnologiyalardan to'g'ri va unumli foydalanishi maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi kreativlik asosida darsni mazmunli tashkil qila olsa, o'quvchida fanga bo'lgan qiziqish oshib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avliyoqulov N.X., Musayeva N. Pedagogik texnologiyalar. – T., 2008
2. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. – T., 2001
3. Azizxo'jayev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T., 2002.

SPORT TA'LIM SOHASI RIVOJINING ASOSIY GAROVI – SIFAT VA NATIJA

Barnoyev Zafar Nasimovich

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi Jismoniy tarbiya fani o'qituvchisi

Hozirgi kunda muvaffaqiyat garovi – faoliyat turidan qat'i nazar mahsulotning yuqori sifatidir. Sifat xuddi biror shaxsga nisbatan bo'lganidek, korxonalar va tashkilotlarga ham yetkazib beruvchi va qabul qiluvchilarning juda katta qiziqish va g'amxo'rliklari predmetidir, chunki bizni o'rab turgan borliq sifat bahosiga tegishlidir. Biroq juda ko'p hollarda bu baho his-tuyg'ular ta'sirida bo'ladi, u yuzaki va xolis emas.

Shuningdek, sifat maorif muassasalari faoliyatini baholashning sifatli mezonlarini talab etuvchi turli muhitning ommabop murojaatlari bilan birga pedagogik nazariya va amaliyot uchun ham muhim da'vat bo'lib bormoqda.

Sifat, bu – intizomga oid tushuncha bo'lib, u turmushimizning deyarli barcha sohalariga, xususan insoniy faollikka va har qanday jarayonga taalluqlidir. Adabiyotlarda turmush va mehnat sifati haqida nisbatan yaxshi ta'rif va izohlar berilgan. Ushbu muammoga tegishli ilmiy ishlar kamroq darajada ilm-fanga, undan ham kamroq darajada sportga bag'ishlangan.

Jismoniy tarbiya va sport inson hayotining barcha bosqichlarida sog'liq va faol hayot tarzini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlab kelingan. Albatta, jismoniy tarbiya turli sport maktablari va boshqa xizmat ko'rsatuvchi klublar bilan o'zaro aloqalarni yo'lga quyishda hayotning barcha jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etgan bo'lsa, sport aynan sog'liqni saqlash hamda sport ta'limi natijalarini qo'lga kiritishda va insonning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida katta ahamiyatga egadir.

Sifat aynan sport ta'lim sohasi rivojining asosiy garovi hisoblanadi. Sport klublari o'rtasida keskin raqobat muhitining shakllanganligi, aynan sport klublari oldida turgan asosiy vazifa sifatida raqobatbardosh sportchilarni tayyorlash o'z dolzarbligini belgilab beradi. Sportchilarni tayyorlashda mashg'ulot olib borish sifatini yaxshilash, sport klublari oldidagi muhim masalalaridan hisoblanadi.

Globalashuv sharoitida stabil va strategik muammolaridan biri bo'lib, sport klublarida sportchilarni tayyorlash sifatini yaxshilashdagi muammolarni tubdan hal etishiga bog'liqdir. Sport klublarida sportchilarni tayyorlashda sifatni yaxshilash jarayoni sportchini yoshligidan shug'ullantirib va chiniqtirishdan tortib, to jahon arenalarida chiqib yuqori o'rinlarni qo'lga kiritishda sifatli amaliy xizmatlarini ko'rsatish ham zarur masalalardan biridir.

Dunyoning taraqqiy etgan ko'pgina mamlakatlari rivojlanishga to'rтки bo'layotgan omil asosan sport klublari o'rtasidagi raqobatdir. Rivojlangan davlatlar xususan, AQSh, Yevropa davlatlari, Yaponiya, Koreya va Xitoy, Rossiya davlatlarida kuchli sportchilarning yetishib chiqayotganligi va raqobatning kuchliligi evaziga sport klublari o'rtasida yuqori natijaga erishilmoqda. Biroq, sport biznesda muhim o'zgarishlar ro'y bermoqda.

Bugun sportni davlat tomonidan huquqiy tartibga solish bo'yicha muhim ta'sir ko'rsatadi va professional sport bilan yaqin munosabatlar mavjud.

Jismoniy tarbiya natijasining barqarorligi shug'ullanuvchining shaxsiga ta'sir ko'rsatishi sababi sifatida tanaga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. Bunday holda o'quvchini jismoniy madaniyat bo'yicha baholashning asosiy mezon sifatida uning individual moyilligi (aksiologik layoqati), masalan, unga yuklatilgan majburiyatni bajara olishiga sarflaydigan kuch-g'ayrati, morfologik vazifalarga moyilligi (instrumental layoqati) oldida belgilangan me'yorlarni hurmat qilishi, masalan, harakatlantiruvchi bilimi va qobiliyati qabul qilinishi asosli hisoblanadi.

Jismoniy madaniyat pedagogikasining yangi paradigmasi maorif muassasalaridan o'quvchilarda o'z bilim va ko'nikmalarini, jismoniy tayyorgarliklarini, intellektual salohiyatlarini, shuningdek, individual layoqatlarini doimiy ravishda takomillashtirib turishlariga xohish-istaklarini uyg'otuvchi didaktik va tarbiyalash jarayonini tashkil etishni talab qiladi.

Ma'lumki, hozirgi vaqtda zamonaviy maorif tizimining zaruriy qismi sifatida o'quvchilarning mustahkam salomatligini, jismoniy va ruhiy harakatlari rivojlanishini, shuningdek, muntazam faol harakatdan zavq olishni kafolatlovchi jismoniy tarbiya qabul qilingan. Maktab, oila va jamiyat tomonidan tegishli qo'llab-quvvatlash yordamida ushbu xursandchilik o'quvchi bilan maktabda bilim olishi hamda istiqbolda sog'lom va faol turmush tarzini kechirishida hamohang bo'lishi kerak.

Sifat, bu – mijozlarni hayron qoldiradigan va hatto qoyil qoldiradigan narsa, degan edi Sifatni boshqarish umumittifoq konsepsiyasi (Total Quality Management) muallifi Edvards Deming. TQM maktab jamoasining har qaysi a'zosi bir vaqtda “mijoz” va “etkazib beruvchi” bo'lib hisoblanishini nazarda tutadi. Maorif muassasalarining mijozlari, bu – avvalambor, maktab faoliyatidan yaxshi natijalarni kutib qoluvchi o'quvchilar va ularning oilasi. O'quvchilar – maktabning nafaqat muhim mijozlari, balki TQMga muvofiq, o'qituvchilar (ichki mijozlar) bilan birgalikda birinchi liniyaning o'z mahorati, layoqati, qiziqishi va xarakterlarini doimiy ravishda rivojlantirib boruvchi ishchilari bo'lib ham hisoblanadi. TQM filosofiyasi ta'lim jarayonida o'quvchini predmet-mahsulot toifasigacha kuchsizlantirish bilan mos kelmaydi.

Sifat deganda, mijoz va manfaatdor tomonlarning talab va istaklarini amalga oshirish darajasi yoki belgilangan maorif talablariga yoki ilmiy nazariyaga munosiblik, shuningdek, baholashning qat'iy mezonlarini bajarish darajasi tushuniladi.

Jismoniy madaniyat sifatini takomillashtirishni, baholash kabi, sifat ko'rsatkichlari (o'zgaruvchilarga bog'liq) iyerarxiyasini aniqlash va o'rnatishdan boshlash kerak. Albatta, ushbu iyerarxiya uning sub'ektlarini belgilovchi maqsadlari va natijalaridan kelib chiqadi. Bunday vaziyatda ta'lim berish sifatini baholash har doim ham xolisona va miqdoriy natijalarga asoslanavermaydi.

Jismoniy tarbiya sifatining, TQM filosofiyasiga asoslangan o'ziga xos model muallifi – Van Bottenburg. Uning fikricha, jismoniy tarbiya sifatining to'rtta standartini ajritib ko'rsatamiz: jamiyat tomonidan belgilanuvchi sifat (Social Quality); o'quvchilar va ularning ota-onalari tomonidan qabul qilingan sifat (Users Quality); ilmiy nazariyaga asoslangan sifat (Product Quality); maorif hukumati belgilab beradigan sifat (Process Quality).

Ushbu modelga muvofiq, jismoniy madaniyatni yuqori sifat talablariga javob beradi, deya olamiz, modomiki u bir vaqtning o'zida: ijtimoiy ishonchni oqlaydi, o'quvchilar va ota-onalarining talablarini qondiradilar, yangi ilmiy nazariyaga asoslangan jismoniy madaniyat maqsadlariga yetishishlarida imkoniyat yaratadi, o'z mamlakatining ta'lim berish standartlariga to'liq javob beradi.

SEDANA – MING DARDGA DAVO

Atavullayeva Mahbuba Qobilovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, biologiya fani o'qituvchisi,

Mirzoyeva Mahbuba Axtamovna

JDPI Tabiiy fanlar fakulteti. Biologiya va uni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Sedaning foydali xususiyatlarini ma'lum qilish orqali, xalqimizning sedanaga bo'lgan qiziqishini yanada orttirish.

Kalit so'zlar: sedana, sativa, turkum, tur, ayiqtovondoshlar, ranunculaceae, zigomorf, ko'p yillik.

Sedana dorivorlik xususiyati jihatidan yuqori ahamiyatga ega o'simlik hisoblanadi. Bu o'simlik ayiqtovondoshlar oilasiga mansub bo'lib, bu oila haqida qisqacha to'xtalib o'taman.

Ayiqtovondoshlar oilasi – Ranunculaceae. Bu oilaga 66 ta turkum, 2000 ga yaqin tur kiradi. O'zbekistonda 20 turkumga mansub 107 turi o'sadi. Oilaga mansub o'simliklar hayot shakliga ko'ra asosan ko'p yillik o't, ayrimlari buta hamda bir yillik o'tlaradan iborat. Oila vakillari asosan Shimoliy yarim sharning sovuq va mo'tadil iqlimli joylarda keng tarqalgan, ayrimlari tropik

mintaqalarda ham uchraydi. Ularning ko'pchiligi sernam o'tloqzor, botqoqlik va o'rmon o'simlik jamolarining muhim tarkibiy qismini tashkil qiladi. Ayiqtovondoshlarning guli shingil va boshqosimon gul to'plamlaridan iborat, ikki jinsli ayrim hollarda bir jinsli gul a'zolari spiral joylashgan aktinomorf, ayrim hollarda zigomorf. Gul o'rni yaxshi rivojlangan. Gulining rangi nihoyatda turli-tuman. Ular orasida oq, sariq, havorang, och qizil, gunafsha va boshqa ranglilarini uchratish mumkin. Qo'sh gulqo'rg'onli ayrim hollarda gulqo'rg'oni oddiy. Changchisi ko'p sonli, gul o'rniga ost qismi bilan tutashgan. Urug'chisi 1-5 ta, ayrim hollarda ko'p sonli, tugunchasi ustki. Ayiqtovondoshlarning gul formulasi bir xil emas. Masalan ayiqtovonning gul formulasi $Ca_5 Co_5 A_8 G_8$ boshqa turlarning gul formulasi bundan farq qiladi. Mevasi to'p urug', to'pbarg yoki ko'sakcha va faqat ayrim hollarda shirali meva shaklida. Urug'i endospermli, ayiqtovondoshlarni deyarli hammasi alkaloid, glikozidga boy bo'lganligi tufayli doivor o'simliklar sifatida ishlatiladi. Bu oilaga kiruvchi o'simliklarning barglari oddiy, yonbargsiz poyada ketma-ket, qarama-qarshi joylashgan. Gullari ikki jinsli (isfarak va sanchiq o'tlaradan tashqari). Bu oila o'simlik turlari tarkibida alkaloidlar, saponinlar, glikozidlar bo'lib, dorivor zaharli o'tlar hisoblanadi. Gullari shamol yoki hashorotlar yordamida changlanadi. Urug'i yog'li, endospermli, mevalari yong'oqcha, ko'sakcha, ba'zan rezavor- meva bo'lishi bu oilaning evolutsion nuqtayi nazardan ancha taraqqiy etganligini ko'rsatadi. Bu oilaning quydagi turkumi haqida to'xtalmoqchiman.

Sedana- Sativa. Sedana ayiqtovondoshlar oilasiga mansub, bo'yi 20-50 sm ga yetadigan bir yillik o'simliklardir. Mamlakatimiz cho'llaridagi qiyaliklarda, tashlandiq yerlarda, bog'larda va ekinzorlarda o'sadi. Ba'zan maxsus o'stiriladi.

Kimyoviy tarkibi va foydali xususiyatlari. Sedana yog'ini tarkibiy qismida noyob va tengi yo'q, yarim to'yinmagan yog' kislotalari (omega-3, miristinli, palmitinli, stearinli, oleinli, linolenli va araxidonli kislotalar) mavjud. Beta-karatini, kaltsiy, magniy, temir, mis, selen, ruh, fosfor hamda mikro va makro elementlar, vitaminlar ayniqsa B1, B2, B3, A, E vitaminlari, foliy kislotasi, aminokislotalar, flavanoidlar, fitosterollar, taninlar, efir moylari ko'p miqdorda, shu bilan birga organlar va ular tizimlarining normal funksiyasini saqlab qolib, ularni qo'llab quvvatlovchi saponinlar va fermentlar yetarli darajada uchraydi. Ayniqsa umumiy va mahalliy immunitet va hujayralarning yangilanishi, shu bilan birga yallig'lanish, allergiya, ich qotishi va shamollash kabi prekursorlarni bostiradi. Ular shuningdek elastiklik va qon tomirlarni, xolesterin almashinuvini, hujayralarni antioksidant himoya qilishni shakllantirib, to'qimalarning nafas olishini va uyali metabolizmning ishqoriy qayta tiklanish jarayonlarini faollashtirishda ham ishtirok etadi. **(1-rasm)**

Tibbiyotda quyidagi ikki turning urug'i ishlatiladi:

Damashq sedanasining urug'i tarkibida efir moyi, alkaloidlar, E vitamin, ko'p miqdorda yog', lipaza fermenti va boshqa moddalar bor. Xalq tabobatida siydik va yel xaydovchi, xayzni tartibga soluvchi vosita sifatida hamda shishlarni davolashda qo'llaniladi. Urug'idan fermentli dori preparati-nigedaza olingan. Bu preparat pankreatindan 4 marta kuchli bo'lib, ovqat hazm bo'lishi buzilganda, me'da shirasida kislota yetishmaganda, me'da osti bezi ishi surunkali yetishmasligida va boshqa kasalliklarda qo'llaniladi.

Ekma sedananing urug'i tarkibida efir moyi, steroid birikmalar, triterpen saponinlar, alkaloidlar, kumarin va furakumarinlar, lipaza fermenti, ko'p miqdorda yog' va boshqa moddalar bor. Xalq tabobatida siydik haydovchi, xayzni tartibga soluvchi, emizikli ayollar sutini ko'paytiruvchi, gijjaga qarshi ta'sir qiluvchi va organizmga quvvat beruvchi vosita sifatida qo'llaniladi. Urug'ining dori preparati –moyi, surtmasi va boshqalar pes va boshqa teri kasalliklarini davolashda yaxshi natijalar berishi kuzatilgan.

Qo'llanilishi:

Inson organizmi uchun kerakli bo'lgan biologik aktiv moddalar manbai sifatida, avvalo quyidagi sohalarda qo'llaniladi:

oshqozon ichak trakti (ishtaha, safro sekretsiyasi) ning normal funksiyasini ta'minlash, shuningdek ichakda va ichak devorlarida parazitlar, qurtlarni rivojlanishiga to'sqinlik

qiladigan muhit yaratiladi va muntazam qabziyat tufayli zararli moddalardan tozalanishga yordam beradi;

immunitet va organizmning gipotermiya, yallig'lanish, allergiyaga qarshi chidamlilikni mustahkamlaydi;

kapillyar devorlarni mustahkamlash, ularning egiluvchanligi va kuchliligini ta'milash; genitaliya sistemasining normal funksiyasini ta'minlash;

tetiklashtiruvchi xususiyatga ega, muntazam qo'llanilishi miya faoliyatini yaxshilaydi, asab tizimini tinchlanatiradi.

ADABIYOTLAR

1. www.ziyonet.uz.

2. www.google.com.

ONA TILI DARSLARINI TASHKIL ETISHNING YANGICHA TALQINLARI

Fayziyeva Komila Gaybullayevna

Buxoro tuman 18-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatimizda davlat tiliga, ya'ni o'zbek tiliga e'tibor kundan kunga ortib bormoqda. Shu bois, umumta'lim maktablarida dars beruvchi ona tili o'qituvchilaridan ona tili fanini o'qitishda yangicha usullar, ilg'or pedagogik hamda innovatsion texnologiyalardan foydalanish kerakligi zamon talabiga aylanmoqda. Aynan shu maqsadni nazarda tutgan holda ushbu maqolani umumta'lim maktabi ona tili darslarida dars o'tishning yangicha talqinlariga bag'ishladik.

Kalit so'zlar: talaffuz, nutqiy ko'nikma, zamonaviy texnik vositalar, tekshirish metodlari, til ma'nolari.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni pedagoglar, olimlar va ta'lim-tarbiya tizimi bilan bog'liq barcha mutaxassislar oldiga qo'ygan ulkan va ma'suliyatli vazifalardan biri ta'lim jarayonini ilg'or zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishdir. Shu maqsadda o'quvchilarning tillarni o'zlashtirishiga alohida e'tibor berilishi bejiz emas, albatta. Zero, bugungi kunda zamonaviy sharoitda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish uchun har bir yosh bir necha tilni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi, o'zbek (davlat) tilidan tashqari kamida ikki emas, to'rtta jahon tillarini yaxshi bilishi talab etilmoqda. Bunga erishish uchun ta'lim mazmunini yangilash, amaldagi dastur va darsliklarni takomillashtirish va eng muhimi - barcha tarkibiy qismlari mohiyat va metodologik jihatdan mushtarak bo'lgan yangi o'quv majmualari yaratishga yo'naltirilgan tadbirlar dasturi ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi darkor. So'nggi yillarda jahon ta'lim tizimida tilni zamon talablari asosida mustaqil o'zlashtirish usullarini tatbiq etishga katta e'tibor berilmoqda. Jumladan bizning respublikamizda ham har bir til va adabiyot fanini o'qituvchi mutaxassis ustoz o'z darslarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishga qaratmoqda.

Maktablarda ona tili darslarini samarali tashkil etish uchun o'qituvchilar quyidagi jihatlarga e'tiborli bo'lishlari darkor:

Darsni 8-12, 15-20 kishidan iborat guruhlarda tashkil etish.

O'qitishda zamonaviy texnik vositalar (video-magnitofon, kompyuter va boshqa audiovizual jihozlar) dan foydalanish.

Til o'rgatishda, shuningdek, fan bo'yicha darslik, o'quv qo'llanma, uslubiy qo'llanma, mavzular bo'yicha uslubiy ko'rsatma va ishlanmalardan mustaqil ravishda foydalanish.

O'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda tilni nazariy jihatdan o'rganishga, yangi nutqiy ko'nikmalar hosil qilishga e'tibor qaratish.

Bundan tashqari, ona tilini o'rgatishda to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmasini shakllantirish va so'z boyligini muntazam ravishda oshirib borish muhim ahamiyatga ega. Bunda texnik vositalar - video va audiomagnitafonlardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Ona tilini o'rganishda mustaqil ishlash (matn ustida) ta'lim sifatini ta'minlaydigan eng muhim shartlardan biri bo'lib, u o'quvchilarni o'zlari o'rganayotgan tilda fikr-mulohazalarini mustaqil va erkin bayon qila olish ko'nikmalarini takomillashtirish bilan belgilanadi. Mustaqil ishlashda belgilangan mavzu asosida amaliy ish (mavzu bo'yicha mashqlar) bajarish hamda muayyan mavzu asosida izlanishlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Amaliy fanlar uchun amaliyot muhim rol o'ynaydi. Ona tili fani ham amaliy fanlar sirasiga kiradi. Har qanday amaliy xulosalar ishonarli bo'lishi, yuqori ilmiy darajada, ya'ni puxta va asosli bo'lishi lozim. Metodika tavsiyalarining ilmiy darajasi, nazariy tasdiqlanishi yuqori saviyada bo'lishi tekshirish metodlarining puxtaligiga ham bog'liq.

Tekshirish metodlari 2 xil:

- Nazariy tekshirish metodlari.

- Empirik metod (tajribaga asoslangan metod). Bu metod quyidagi maqsadlarda qo'llanadi:

- bu metod o'qituvchilarning ish tajribasini o'rganish, yangiliklarini tanlash, umumlashtirish, baholash va ommalashtirish, o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatining darajasini aniqlash;

- o'quvchilarni o'qitish jarayonini maqsadga muvofiq kuzatish (dars, uning biror qismini, o'quvchilarning javobi, hikoyasini, yozma ishini tekshirish), o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyatini so'rovnoma orqali tekshirish;

Ayniqsa, umumta'lim maktablarining ona tili darslarida til ma'nolarini (leksik, grammatik, morfemik, sintaktik ma'nolarini) tushunish tamoyillarini o'qitishni yangicha talqinda tashkil etish lozim. So'zni, morfemani, so'z birikmasini, gapni tushunish borliqdagi ma'lum voqea-hodisalar o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash demakdir. Til ma'nolarini tushunish tamoyiliga amal qilishning sharti tilning hamma tomonlarini, tilga oid barcha fanlar (grammatika, leksika, fonetika, orfografiya, uslubiyat)ni o'zaro bog'langan holda o'rgatish hisoblanadi. Masalan, morfologiyani sintaksisga tayangan holdagina o'rgatish, o'zlashtirish mumkin. Sintaksisni o'rganishda esa morfologiyaga suyaniladi, orfografiya fonetika, grammatika so'z yasalishiga suyanadi va hokazo. So'zni morfemik tahlil qilish uning ma'nosini tushunishga yordam beradi. Tilning hamma tomonlari bir-biri bilan o'zaro bog'langan bo'lib, o'qitishda buni albatta hisobga olish kerak

Xulosa qilib aytganda, ona tili fanini o'rgatuvchi mutaxassis o'qituvchi o'z darslarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishga katta e'tibor qaratishi lozim. Maktablarda ona tili darslarini samarali tashkil etish kelajakda tilimiz rivoji uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

- K.Usmonova. Adabiy ta'limda ilg'or pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2005 y.

- N.Sattarova. Ona tili va adabiyot faniga ixtisoslashgan maktablarda o'quvchilarni tahlil qilishga o'rgatish usullari. Buxoro. 2006 y.

- www.pedagog.uz

- www.ziyonet.uz

AKADEMIK LITSEYI O'QUVCHILARIGA ALGEBRAIK MATERIALLARNI O'RGATISH METODIKASI

Halimov Sunnat Safarovich, Qanoatova Dilfuza Sattorovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Matematika fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Boshlang'ich sinflarda arifmetik materiallarni o'rganib yakunlash algebraik materiallarni va matematika simbolikasi o'rganish bilan umumlashtiriladi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar alfavitni matematik simvol tarzida qo'llay boshlaydilar. Shu orqali algebraik ifoda, tenglik, tengsizlik, tenglama to'g'risida boshlang'ich ma'lumot oladilar.

Kalit so'zlar: algebra, geometrik materiallar, boshlang'ich tushunchalar

Bular to'g'risida ma'lumot berishning asosiy maqsadi arifmetik amallarning mohiyatini to'laroq ochish, shuningdek, keyingi sinflarda o'rganiladigan algebra fani uchun zaruriy tayyorgarlikni amalga oshirishidir.

Lekin, algebraik misollarni yechish algebra qoida va qonuniyatlarga asoslanmasdan arifmetik qoidalarga asoslanadi.

asalan, $3+a=10$ dan a qo'shiluvchini topish no'ma'lum komponentni topish qoidasi bilan yechiladi.

Algebra materiallarini o'rganish algebraik ta'riflarga asoslanmaydi.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf dasturining asosiy mazmuni natural sonlarni og'izaki va yozma raqamlash va ular ustida 4 arifmetik amallarni bajarish malakasini berishdir. Shuning uchun 1-sinf dan boshlab sonlarni o'qish va yozish malakalari bir necha bosqichga bo'lib o'qitiladi.

Masalan, 10 ichida og'zaki va yozma raqamlash, 100, 1000 va ko'p xonali sonlar to'g'risida ma'lumotlar beriladi. Sonli ifodalar deganda sonni biror amallar bilan birlashtirilgan yoki alohida yozilgan bir xonali, yoki ikki xonali yoki ko'p xonali sonlarni o'qish va yozishni tushunamiz.

Geometrik materiallarni o'rgatish metodikasi

Mavzu bo'yicha o'quvchilarning bilim va ko'nikmalariga talablar:

Har bir o'quvchi:

- I–V-sinflar uchun matematika kursi bo'yicha geometrik materiallarni o'rganish vazifalarini;
- Matematika boshlang'ich kursiga kiritilgan geometrik xaraktyerdagi masalalarni hamda ularni o'rganish tartibini;
- Geometrik materiallar bilan tanishuv tufayli o'zlashtirishga xizmat qiluvchi arifmetik masalalarni;
- Geometrik tasovvurlarni shakllantirish metodlari va usullarini;
- O'quvchilar tomonidan yechish jarayonida geometrik xaraktyerdagi masalalarni o'zlashtirib olishga xizmat qiluvchi mashqlarni ;
- Geometrik materiallarni o'rganish davomida foydalaniladigan ko'rgazmali qo'llanmalar va didaktik o'yinlarni;
- Geometrik mazmundagi masalalarning o'zlashtirilishini tekshirishning turlicha ko'rinishlari, shakli va usullarini bilishi kerak.

Shuningdek har bir o'quvchi:

- O'qitish davomida geometrik elementlar bo'lgan arifmetik materiallarning o'zaro aloqasining tatbiq etilishini bilishi;
 - Geometrik tasovvurlarni shakllantirish metod va usullarini maqsad sari yo'naltirib, qo'llay olishi;
 - Geometriya elementlari bo'lgan mashqlarni tanlab olabilishi va maqsad sari yo'naltira olishi;
 - Geometrik misollarni o'rganishga xizmat qiluvchi ko'rgazmali qo'llanmalar va didaktik o'yinlardan foydalana olishi;
 - Geometriya elementlarini o'zlashtirishni tekshirishning turlicha ko'rinishlarini, shakl va usullarini qo'llay olishi;
 - Tekshiruv maqsadlariga mos sinov topshiriqlari va mustaqil ishlarni tuza olishi kerak.
- Geometriya materialini o'rganish metodikasining umumiy tavsifnomasi (xarakteristikasi)
- Geometrik material boshlang'ich sinflar uchun mustaqil bo'lim sifatida o'quv dasturiga kiritilmaydi. O'quv jarayonida geometriya elementlarini o'rganish bilan bevosita bog'lab olib boriladi.

Geometrik mazmundagi masalalarni yechish, hisob-kitobga o'rgatish davomida geometrik figuralardan, didaktik material sifatida foydalanish - bularning barchasi o'quvchilarning geometrik taasurotlarini mustahkamlashga imkon beradi.

Geometrik materiallarni o'rganish:

- Geometrik figuralar haqidagi tasovvurlar zahirasini to'plashga (kengaytirishga);

– fazoviy fikrlashni taraqqiy ettirish, tahlil qilish, umumlashtirish, tasovvur etish ko'nikmalarini shakllantirishga;

– muhim amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga;

– bolalarni keyinchalik geometriyani o'rganishga tayyorlashga xizmat qiladi. «10 gacha bo'lgan raqamlarni raqamlash» mavzusini o'rganishda bolalar nuqta va kesmalar bilan tanishadilar, ulardagi uchburchak, to'rtburchak, beshburchaklar va boshqa ko'pburchaklar haqidagi tushunchalari kengayadi.

«100 raqamigacha bo'lgan sonlarni qo'shish va ayirish» mavzusini o'rganishda esa to'g'riburchak, to'g'riburchakli to'rtburchak, kvadratlar, ko'pburchaklarning bir ko'rinishi sifatida o'rganadilar.

2- va 3-sinflarda geometrik figuralari haqida tasavvur kengayadi va chuqurlashadi. Bunday tasavvurlarni shakllantirishda quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

- Geometrik figuralar va ularning elementlari chiziladi. (Bu holatda zaruriy atamalar o'rganiladi, geometrik figuralarni tanib olish va o'zaro farqlash ko'nikmalari shakllanadi.
- Katak daftarda chizg'ich va uchburchak figuralarni yasash.
- Figuralarni guruhlariga ajratish.
- Figuralarni qismlarga ajratish va bu qismlardan boshqa figuralar yasash.
- Turli predmetlar va ular qismlarining geometrik shaklni yaratish.
 - (3-sinfda) shartli belgilar yordamida geometrik chizmalarni o'qiy olish ko'nikmalarini shakllantirish.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida geometrik tasavvurni shakllantirish metodikasida ma'lum shakldagi real predmetdan uning tasviri tomon va aksincha, tasvirdan real predmet sari bormoq kerak.

Geometrik elementlarni o'rganishda quyidagi metodlardan masalan; geometrik modellashtirishdan foydalanish, qog'oz, cho'plar, plastilin va simlardan figuralarning modellarini yasash, qog'ozda geometrik figuralarni chizish - bolalar ongida geometrik tasavvurni rivojlantirishga omil bo'ladi. Bunday sharoitda materialning turi, rangi, o'lchamlari, tekislikdagi holatini nazarda tutmagan holda figuralarni shunday tanlash kerakki, bolalar ularning asosiy belgilarini (shakli, geometrik sifatlarini) aniqlay olsinlar. Shunga diqqat qaratish kerakki, o'quvchilar geometrik figuralarning barcha sifatlarini ajrata bilsinlar. Bu figuralar tasavvurning to'g'ri bo'lishiga yordam beradi. Masalan, to'g'riburchakli to'rtburchakni o'rganish jarayonida bolalar uning ikki asosiy sifati-to'rtburchak ekanligi va burchaklari to'g'ri ekanligini tushunib yetishlari kerak.

Geometriyaning maktab kursida uning asosiy tushunchalari sinfdan sinfga o'tgan sari o'zgarib boradi, Masalan, «kesma», «burchak», «ko'pburchak» kabi tushunchalar noaniq tushunchalar guruhiga kiradi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilariga «Uchburchak nima?» deb savol berish noto'g'ri bo'lar edi. Lekin bu savolni boshqa shaklda, «Uchburchak haqida nima deya olasiz?» degan savolga bolalar o'z bilimi doirasida javob bera oladilar (uchburchakning uchta burchak, uchta tomonlari bor).

Quyida sinf o'quvchilarini geometrik figuralar bilan tanishtirishni erta boshlashga bo'lgan harakat nafaqat dasturiy talablarni oshirishga, shu bilan birga materialni noto'g'ri o'zlashti-rishga qadar xatolarga yo'l qo'yishga, masalan, o'quvchilar kvadratning to'g'ri burchakli to'rtburchak ekanligini sezmaydilar, ko'pburchakli figuralar hisobiga faqat besh-olti burchakli figuralarni kiritadilar.

Boshlang'ich sinflarda geometrik materialni o'rganishda bolalar eng oddiy tushunchalar: to'g'ri va to'g'ri bo'lmagan burchaklar, ko'p burchakli figuralar (burchaklar soniga ko'ra uchburchak, to'rtburchak, beshburchak) bilan tanishadilar.

Mashg'ulotni shunday tartibda olib borish kerakki, unda bolalar kvadratni to'g'ri to'rtburchak, to'rtburchak yoki ko'pburchakli figura deb atay olsinlar.

Geometrik materialni o'rganishda chizma va o'lchov asboblari qo'llash, oddiy chizmalarni chizish, geometrik figuralar tasvirini yasash bilan bog'liq bo'lgan muntazam amaliy ishlar

bolalarda tegishli ko'nikmalar hosil qilishga xizmat qiladi. Bunday xolatlarida bajarilayotgan ishlarni so'zlar bilan tariflay olish, dasturda ko'zda tutilgan simbolika (belgi, ramz) va atamalarni qo'llay olish muhim ahamiyatga egadir.

Shuni ham nazarda tutish g'arurki, boshlang'ich sinflarda olingan geometrik figuralarni yasash va o'lchashga doir ko'nikmalar bolalar ongida uzoq vaqtlar saqlanib qoladi.

Qurilmalarning aniqligi va o'lchashga oid dastlabki tasovvurlar bolalar ongida boshlang'ich sinflardayoq shakllana boshlaydi. I sinf o'quvchilari chizg'ich yordamida kesmalarni 1 sm.gacha aniqlik bilan o'lchash ko'nikmasiga ega bo'lishlari kerak. Bunday sharoitda zaruriy amaliy ishlarni bajarilishi aniqligini muntazam kuzatib borish zarur bo'ladi. Chizish asboblari va qalamlardan foydalanishda bolalar oldiga yozish va hisoblash ko'nikmalarini shakllantirish kabi jiddiy talablar qo'yish kerak.

Chizish va o'lchashga oid ko'nikmalarni shakllantirish ishlarini asta - sekin va izchillik bilan, buning uchun nafaqat matematika, boshqa fanlardan, jumladan, mehnat darsi, tasviriy san'at, tabiatshunoslik mashg'ulotlaridan ham foydalanish lozim.

O'quvchilarni geometrik figuralar bilan tanishtirish metodikasi.

Mavzuni o'rganishdan maqsad.

Nuqta, kesma, burchak, ko'pburchak, to'g'riburchak, kvadrat kabi geometrik figuralar haqida aniq tasovvurlarni shakllantirish.

- Chizish asboblari yordamida va ularsiz geometrik figuralar yasash uchun amaliy tajriba va ko'nikmalarni shakllantirish.
- O'quvchilarning fazoviy tasovvurlarini rivojlantirish.

Boshlang'ich sinflar o'quvchilarining geometrik figuralar haqidagi tasovvurlarini shakllantirish metodikasi yuqorida zikr etilgan vazifalar alohida qo'yadi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

I bosqich (tayyorlov) - Bolalarda bo'lgan geometrik figuralar haqidagi umumiy tasovvurlarni aniqlash. (bolalarning hayotiy tajribasi, model figuralardan foydalanib, amaliy ishlarni bajarish).

4. bosqich - O'quvchilar bilan amaliy ishlar asosida ularda geometrik figuralar haqidagi tasovvurlarni shakllantirish.

III bosqich – O'rganilgan materialni xotirada mustahkam saqlab qolish uchun figuralar yasashga oid maxsus tanlangan mashq va masalalarni bajarish.

O'quvchilarda geometrik figuralar haqidagi umumiy tasovvurlari» 10 gacha bo'lgan sonlarni o'rganish» mavzusini o'tish davomida yana bir bor aniqlanadi.

Dastlab bu figuralar (aylana, uchburchak, kvadrat va hokazolar) materiali sifatida foydalaniladi. Unda bolalar hisob - kitobni bunday figuralar yordamida, masalan, 3 ta kvadrat, 8 ta aylana, 5 ta uchburchak kabi, katta yoki kichik uchburchaklar, qizil yoki zangori doiralarni sanash yo'li bilan, olib boradilar.

Bunday sharoitda geometrik figuralarning nomlari va talaffuziga diqqat qaratiladi. «Kesma» haqida gap borganda, o'qituvchi yaqin atrofdagi predmetlar – (qalam, chizg'ich)dan foydalanib, kesmani qog'ozda qanday tasvir etish lozimligini ko'rsatadi.

Bolalar mavjud materiallardan – (doska yoki stolning qirrasini), so'ngra, geometrik figuralardan (uchburchak tomonlari) kesmalarni topishni o'rganadilar. Bunday holatda bolalarni «nuqta» va «kesma» tushunchalarini aniq ko'rsata olishga o'rgatish juda muhimdir. Kesmalarni yasashga oid ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida chizmalarining aniqligi va sifatiga talabni kuchaytirish kerak. Dastlabki onlardan oq chizg'ich, qalam, qo'lning holatining to'g'ri bo'lishini nazoratda ushlab lozim. Bolalarni kesmalar yasashga o'rgatishga doir mashg'ulotdan kichik parcha keltiramiz.

Bolalar o'qituvchining topshirig'i bilan katak daftar sahifasi boshidan 2 ta va chapdan 3 katak tashlab, nuqta qo'yadilar. So'ngra bu nuqtadan o'ngga 5 pastga 2 katak tashlab, 2 nuqtani qo'yadilar. So'ng bu nuqtalarni chizg'ich yordamida birlashtiradilar (chizg'ichni chap qo'l bilan ushlab, o'ng qo'l bilan chizadilar).

So'ng daftarning yuqori qismida bir nuqtani tanlab, uni yasalgan kesmaning chap tomonidagi nuqtasiga tomon yana bir tik kesma tushiradilar.

Bolalarning to'g'ri burchak bilan tanishtirishda shunday amaliy mashqni bajarish mumkin:

O'qituvchi bolalarga bir varaqdan qog'oz olib, uni avval o'rtasidan buklashni, so'ng yana bir bor buklashni ko'rsatadi.

Bu ishlarni o'qituvchi bajarganda hamma bolalar ko'rib turishi lozim. So'ng bolalarga hosil bo'lgan burchak - to'g'ri burchak modeli ekani tushuntiriladi. O'qituvchi burchakning balandligi va tomonlarini ko'rsatadi.

So'ng suhbat o'tkaziladi:

– qanday figura hosil bo'ldi? (To'g'ri burchak).

– uning tomonlari va balandligini ko'rsating.

-Endi o'zingiz yasagan to'g'ri burchakni solishtiring

Buning uchun ularning birini ikkinchisi ustiga shunday qo'yingki, tomonlari bir-biriga to'g'ri kelib burchakning quyi qismi ikkinchi burchakning quyi qismiga joylashsin. (o'quvchilar ham o'qituvchi bilan birga burchaklarni taqqoslaydilar);

– Burchakning boshqa tomonlari haqida yana nima deyish mumkin.(Bu tomonlar ham mos tushdi)

– To'g'ri burchaklar teng keldi.O'zingiz yasagan uchburchakdan to'g'ri burchakni toping.(burchaklarni bir-biri ustiga qo'yib, uchburchakdagi burchak ham to'g'ri ekanligini aniqlaydilar).

Qo'llarida bo'lgan to'g'ri burchak modeli bilan ushbu tasvirdagi to'g'ri burchaklarni aniqlab, uning balandligi atrofini bo'yash topshiriladi.

Boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan ko'pburchaklar ichida to'g'ri burchak va uning ko'p uchraydigan ko'rinishi bo'lgan kvadrat alohida o'rinni egallaydi. O'quvchilar har qanday kvadrat to'g'ri burchak ekanligini va aksincha har qanday to'g'ri to'rtburchak kvadrat emasligini tushinib olishlari kerak.

To'g'ri burchakni o'rganishga bag'ishlangan mashg'ulotdan bir parcha har bir o'quvchiga har xil rangga bo'yalgan turlicha to'g'ri to'rtburchaklar solingan konvert beriladi.

Suhbat:

– Bu figuralar nima deb ataladi (to'rtburchaklar).

– Model yordamida ularning to'g'ri burchaklarini toping va o'sha joyni bo'yang;

– Ikki to'g'ri burchagi bo'lgan to'rtburchakni toping. Ikki to'g'ri burchakli to'rtburchakni ko'rsating va to'g'ri bo'lgan balandligini yonidan bo'yang.

– Uchta to'g'ri burchagi bo'lgan ko'pburchakli figurani toping. (O'quvchilar bunday to'rtburchaklarning hamma bo'lagi to'g'ri ekanligini anglaydilar.)

– To'rt burchagi to'g'ri bo'lgan to'rtburchaklar to'g'ri burchakli to'rtburchaklar deyiladi. Bolalar to'g'ri burchaklarning balandligi yaqinini bo'yaydilar va o'qituvchiga ko'rsatadilar.

O'quvchilar to'g'ri burchakli to'rtburchaklarning muhim va muhim bo'lmagan sifatlarini anglab olishlari uchun ba'zi vaqtlar dars mashg'ulotlari davomida o'yin sifat mashqlarni bajarishlari mumkin. Masalan:»Ortiqcha figurani olib tashla» mashqida bolalar to'rtburchaklarning muhim va muhim bo'lmagan belgilarini topishlari uchun amaliy ko'nikma beradi.

Bolalarga har xil materiallardan yasalgan va turli ranglarga bo'yalgan ko'pburchaklar namoyish etiladi.

– Xo'sh, bu figuralarning qaysi belgisi barchasi uchun umumiydir?(Hammasi to'g'ri burchakli ko'pburchaklardir.)

– Qaysi figura ortiqcha?

– Nega? (1,2,3,5 figuralarda to'rtta tomon bor) O'qituvchi bu figurani olib tashlashni taklif etadi.

– Qolgan figuralarning o'zaro farqi nimada?

- Bu figuralarning umumiy sifatleri nima?(ularning ranglari turlicha,turli materialdan, qog'ozdan va kartondan yasalgan)
- Bu figuralar qanday nomlanadi? (to'g'ri burchakli to'rtburchaklar.)
 - Nega olib tashlangan figurani to'g'ri burchakli to'rtburchak deb atash mumkin emas? (chunki, uning 6ta tomoni bor -to'g'ri burchaklarda esa 4 tomon va 4 burchak bo'ladi)
 - Bunday mashqlar bolalar ongida eng muhim tushuncha-to'g'rito'rtburchak belgilarini mustahkamlaydi.
 - Birinchi sinf o'quvchilari bu tushunchani chuqurroq tushunib olishlari uchun shunday o'yin o'tkazish mumkin.
 - O'quv qurollari ichida turli o'lchamdagi va rangdagi to'g'ri burchakli to'rtburchaklar shakli ko'rsatiladi shulardan bittasi to'g'ri burchakli to'rtburchak emas.
 - Bolalar bilan shunday suhbat olib boriladi.
- Bu qanday figuralar? (To'g'ri turtburchaklar ularda 4ta burchak va 4ta tomon bor).
- Bu figuralarning qay biri ortiqcha?
 - Agar beshinchi figurani olib qo'ysak qolganlarini qanday atash mumkin?(To'g'ri to'rtburchaklar)
 - Nega shunday deb atash mumkin?(Chunki ularning 4 burchagi to'g'ri burchakdir).
 - Beshinchi raqamli figurani nega bu guruhga qo'shib bo'maydi? Unda ham to'rt tomon bor-ku! (Chunki, burchaklarning barchasi to'g'ri burchak emas)
 - Mashqni bajarish davomida turli rangli, bir-birdan o'lchamlari bilan farq qiluvchi, turlicha joylashtirilgan to'rtburchaklardan foydalaniladi.
 - To'g'ri burchak belgilarini tushunib olish uchun bolalar bilan quyidagi mashqlarni bajarish tavsiya etiladi:
- 6. Chizmalar ichida, oddiy, hayotiy muhitda to'g'ri to'rtburchakni boshqa figuralardan ajrata olish.
- 7. To'g'ri to'rt burchaklarni uning belgilari bo'yicha topish.
- 8. Boshqa geometrik figuralardan to'g'ri to'rtburchak yasash.
- 9. To'g'ri to'rtburchaklar yasash.
 - Quyidagi amaliy ishlarni tashkil etish foydali hisoblanadi.
 - Bolalar 71-rasmda tasvirlangan figuralar tasviri tushurilgan kartochkalarni oladilar. Barcha to'g'ri to'rtburchaklarni bo'yab, raqam sonlarini daftarga yozish tavsiya etiladi.
 - Kvadratni to'g'ri burchak deb ham, keyinroq ko'pburchak deb atash mumkin ekanligi «Nomini ayting!»Uyida ham o'z tasdig'ini topishi mumkin.O'qituvchi paketdan figurani olib bolalarga faqat uning belgilarini aytadi va bolalardan bu nima? deb so'raydi.Masalan:
 - Mening qo'limda qizil rangli figura,uning to'rt burchagi, to'rt balandligi va to'rt tomoni bor. Bu qanday figura?(Bu to'rtburchak)
 - Mening qo'limda kartondan yasalgan sariq figura bor.Uning 4 tomoni, 4 balandligi va 4 burchagi bor.uning hamma burchaklari to'g'ri burchak bu figuraning nomi nima?(Bu - to'g'ri to'rtburchak). Rasmlar.
 - Mendagi to'rtburchak figuraning ikki burchagi to'g'ri burchak uni to'g'ri burchakli to'rtburchak deyish mumkinmi? (Yo'q, to'g'ri bo'lganda barcha burchaklari to'g'ri bo'lishi kerak).»Ortiqcha figurani olib tashla» o'yinida ham foydalansa bo'ladi. Doskaga turli rangli to'g'ri to'rtburchak ilinadi.Undan ikkitasi kvadrat.
 - Bu figuralar nima deb ataladi? (To'rtburchaklar, to'g'ri to'rtburchaklar).
 - Nima uchun bunday deb ataladi? Chunki to'rttala burchagi teng, to'rt tomoni bor.
 - Bulardan qay biri ortiqcha? (zangori to'rtburchakni olib tashlansa, ikkita kvadrat qoladi).
 - Qolgan figuralar kvadrat ekanini kim isbotlab bera oladi? (to'rt tomoni o'lchanadi, agar ular teng bo'lsa, demak, kvadrat).
 - Bolalarga yana shunday topshiriq berish mumkin.: doskaga uchta kvadrat ilib qo'yiladi. O'quvchi ularning tomonlarini o'lchab, bir-biriga solishtirishni taklif etadi. Bolalar tomonlarni o'lchab, uchchala kvadrat o'zaro teng ekanini bilib oladilar.

Model to'g'ri burchak yordamida barcha burchaklarni to'g'ri bo'lgan to'rt burchaklarni topadilar:

Bu figuralarni bir so'z bilan nima deb atash mumkin? (To'rtburchaklar)

- Ularning ichidan qay biri ortiqcha? (Qizil). O'qituvchi qizil rang figurani olib tashlaydi.
- Yashil va zangori figuralarni nima deb ataymiz? (Kvadratlar).
- Yana qanday atash mumkin? (To'g'ri to'rtburchaklar)
 - Nima uchun qizil rang figurani kvadrat deb atay olmaymiz? (Barcha burchaklari to'g'ri teng emas)
 - Demak, yashil va zangori figuralarni kvadratlar deb ataymiz. Daftaringizga kvadrat chizib, qizil qalam bilan bo'yang.

Bunday topshiriqlarni bajarib, o'quvchilar kvadratning muhim belgilarini anglay boshlaydilar. Kvadrat tomonlari teng to'rtburchak bo'lib, bolalar endi uning u qadar muhim bo'lmagan belgilari - rangi, materiali, o'lchamlariga ham diqqat qaratishga o'rgana boshlaydilar.

Boshlang'ich matematika dasturida geometrik material katta o'rinni oladi. Geometrik materialni o'rganishning asosiy maqsadi geometrik figuralar (nuqta, to'g'ri va egri chiziq, to'g'ri chiziq kesmasi, siniq chiziq, ko'pburchak, aylana va doira) haqida ularning elementlari haqida, figuralar va ularning elementlari orasidagi munosabatlari haqida, ularning ba'zi xossalari haqidagi tasavvurlarning to'la tizimini tarkib toptirishdan iborat.

Geometrik figuralar haqidagi fazoviy tasavvurlar, geometrik figuralarni chizmachilik va o'lchash asboblari yordamida va bu asboblarning yordamisiz o'lchash va yasashlarning amaliy malakalarini (ko'zda chamalash, qo'lda chizish va hokazo) tarkib toptiriladi; o'quvchilarning nutq va fikrlashlari shu asosda rivojlantiriladi.

O'quvchilarda geometrik tasavvurlarni tarkib toptirish, ularni chizish va o'lchash malakalari bilan qurollantirish, ular tafakkurini rivojlantirish masalalariga geometriya elementlarini o'rgatishda qo'llanadigan o'qitish metodlari javob beradi. Geometriya *propedevtik* kursini o'qitishning muhim metodlari kuzatish metodi, taqqoslash metodidan iboratdir. Bunda induktiv xulosa chiqarish bilan bir qatorda deduksiya elementlaridan ham foydalaniladi. Laboratoriya va amaliy ishlar metodi geometrik materialni o'rganishning effektiv metodlaridan biridir. Laboratoriya ishlari va amaliy ishlar o'quvchilarning geometrik figuralarning mohiyatini o'zlashtirishlarida ijobiy ta'sir ko'rsa-tadi.

Nuqta, to'g'ri chiziq va egri chiziq, to'g'ri chiziq kesmasi. Birinchi sinfdan boshlab o'quvchilarda nuqta, to'g'ri chiziq va egri chiziq, to'g'ri chiziq kesmasi haqida aniq tasavvurlarni tarkib toptirish kerak. Shuni eslatib o'tamizki, "nuqta", "to'g'ri chiziq" tushunchalari hozirgi kunda o'qitilayot-gan maktab geometriya kursining asosiy tushunchalaridir. Shu sababli "nuqta deb nimaga aytiladi?", "to'g'ri chiziq deb nimaga aytiladi?" degan savollar ma'noga ega bo'lmay qoladi.

O'ZBEKISTON TARIXINI O'QITISHDA "ZAFARNOMA" DAN FOYDALANISHNI IMKONIYATLARI

Hamroyeva Maxfuza Salimovna

Buxoro tuman 36-maktab tarix fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: Pedagoglarning faoliyatida tarixiy manbalardan foydalanishning samaradorligini oshirish asosiy yo'nalishlaridan biri sanaladi. Maqolada tarixiy manba "Zafarnoma"dan foydalanishda tarix fani o'qituvchilarida qanday foydalanish mexanizmi va usullari haqida so'z ketadi.

Kalit so'zlar: Zafarnoma, manbashunoslik, malaka, bilim, miniatyura, darslik, o'quvchi.

O'zbekiston tarixini o'qitishning asosiy vazifalari o'quvchilar tafakkurini o'stirish, ularni milliy iftixor, xalqlar do'stligi, vatanparvarlik, o'z xalqi tarixi haqida to'g'ri va ob'ektiv tasavvur hosil qildirish, O'zbekistonning jahon tarixidagi o'rnini ko'rsatishdan iborat.

Masalan, VII sinf O'zbekiston tarixi darsligining VI bobida berilgan "Amir Temur saltanati" mavzusini o'tishdan avval o'qituvchi yangi darsga tayyorgarlikni dastavval manbalardan boshlab, mavzuga oid Amir Temur siymosi tasvirlangan tarixiy mavzudagi rasmlar, haykallar, davrga monand qurol-aslahalar, turli detallar, buyuk sarkardaning zamondoshlari tomonidan yozilgan xotiralar kabi materiallarni to'plashi lozim. Shunday bo'y manbalardan biri Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asaridir. Sharafiddin Ali Yazdiyning ushbu asarida berilgan Jahon tarixidagi buyuk siymolardan biri, Markaziy Osiyo xalqlarining iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan ulug' davlat arbobi va sarkarda, fan va madaniyat homiysi Amir Temurning hayoti va jo'shqin faoliyati, mo'g'ullar istilosi asrida Vatanni ozod etib, markazlashgan qudratli davlatni tiklashi, harbiy yurishlari va nihoyat, bu favqulodda iste'dodli inson va uning shaxsiyatidagi ziddiyati jihatlar tafsiloti haqidagi ma'lumoti hammani qiziqtiradi.

"Zafarnoma"ga ishlangan miniatyura asarlari O'zbekiston tarixi darslarini birinchidan ob'ektiv tarzda, ikkinchidan vizual tarzda yoritish imkonini beradi. Bu muhim vizual didaktik omil voqeilikni ob'ektiv tarzda tasvirlanishiga kafolat. Yuqorida ta'kidlab o'tgan sharhlarda o'z aksini topgan. Shuningdek ushbu asarda Amir Temurning hayoti va faoliyatiga doir malumotlar, harbiy yurishlari, davlatni boshqarish va ifoda etish usullari, boshdan kechirgan voqea – hodisalar hamda o'sha davr ijtimoiy – siyosiy hayoti haqidagi ma'lumotlar keng bayon etilgan. "Zafarnoma" asarida berilgan tasviriy ifodalar miniatyura usulida tasvirlangan bo'lib, ular shu tarixiy davr to'g'risida tasavvur paydo bo'lishida bir muncha qulayliklar yaratadi, shaxsiy fikrni shakllantiradi hamda o'quvchidagi bilimlar keng qamrovli bo'lishiga zamin yaratadi.

O'quvchilar mavzuga oid ko'rsatilgan tasviriy san'at asarini kuzatar ekan, ularda bilimga bo'lgan qiziqish ortadi, tasavvurlari kengayadi, qolaversa, fikrlash manbalarini izlab topish ko'nikmalarining shakllanishiga olib keladi.

O'zbekiston tarixini tasviriy san'at asarlari asosida o'qitishda o'qituvchi quyidagilarga e'tibor berishi lozim:

dastur va o'quv qo'llanma bo'yicha o'rganish ko'zda tutilgan tarixiy voqealarni jonli tarzda bayon etish;

tarixiy arboblarni, xalq ommasi vakillarining obrazlarini va xalq ommasining tutgan o'rnini, rolini ko'rsatish;

tarixiy voqealar rivojlanishida real manzarani gavdalantirishga yordam beradigan parchalar tanlab olish;

mavzuga oid qo'shimcha detallar va malumotlar berish va boshqalar; Tarixiy mavzudagi san'at asarlaridan foydalanib dars o'tishda uni

darsning "didaktik qurilishi"ni quyidagicha bo'lishi maqsadga muvofiq:

- o'qituvchi ushbu asarni tasviriga oid ma'lumotni bayon qilgandagina o'quvchilar ongida tarixiy voqea tasavvur sifatida hosil bo'ladi. O'qituvchi buning uchun ma'lum muddat ajratadi;

- mavzu davriga oid, voqea sodir bo'lgan joy va vaqtni aytadi;

- tasvir to'g'risida ikkinchi darajali ma'lumotlarni berar ekan, asosiy fikrga qaytadi.

yaxlit tarixiy voqealarni induktiv va deduktiv metodlardan foydalangan holda tushuntiradi, ya'ni darsning yakunida umumlashtirib xulosa chiqaradi va bunga dalillar keltiradi.

Bular tarixiy mavzudagi tasviriy san'at asarlaridan O'zbekiston tarixi darslarida foydalanish jarayoniga qo'yiladigan talablar sirasiga kiradi.

Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asariga ishlangan miniatyura asarlarida syujetli tasvirlar, voqea–hodisani aks ettiruvchi chizgilar darsning tarixiy hujjat tarzda o'tishiga asos bo'ladi.

"Zafarnoma" asariga ishlangan "Sohibqironni yurishi", va "Temur Malik", "Jalolliddin Manguberdi" [Sharafiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. Movarounnaxr voqealari. 1360-1370.– T.: Kamalak, 1994. 21-b.:4] kabi qaxramonlar siymosini ifadolovchi tasviriy san'at asarlari ijodkor pedagogning ish usulini boyitadi va darsdan ko'zlangan maqsadlarga erishishni ta'minlaydi.

VII – VIII sinf o'quvchilarining uzoq o'tmishdagi hodisalar to'g'risida konkret tasavvurlari kam bo'lganidan, ko'pincha, ular o'zlari yetishmaydigan tarixiy tasavvurlarni hozirgi hayotdan

olingan obrazlar bilan to'ldirib borishadi. Shu sababdan o'quvchilar ongida tarixiy voqelikni zamonaviylashtirish hollari yuz beradi; qadimiy mehnat va harbiy qurollar, hozirgi kundagi kiyim-bosh va shu kabilarni qadimgi zamonga ko'chirishda ifodalanadigan bunday zamonaviylashtirish hollari metodik adabiyotda qayta-qayta ko'rsatib o'tilgan.

Demak, tarix darslarida yoki umuman darslarda tasviriy san'at asarlaridan foydalanish jarayoniga ham bir necha pedagogik talablar qo'yiladi:

- Asardagi tarixiy voqeaning tasvirini realligi va ob'ektivligi.
- Tasviriy san'at asarining mazmuni o'quvchilar yoshiga va ongiga mosligi.
- Asarni sinf xonasida joylashtirishni qulayligi; (uni osishga, yopishtirishga, qo'yib qo'yishga, ko'rsatishga qulayligi).
- Asarning tiniq oq-qora rangda yoki iloji boricha rangli bo'lishligi (kseroks, nusxa shaklda bo'lmasligi).
- Asarni yangi darsda olingan bilimlarni mustahkamlashga va boyitishga xizmat qilishi.
- Asar to'g'risidagi qo'shimcha ma'lumotni uch-besh minutdan oshmasligi;
- Asar to'g'risidagi ma'lumotni ilmiyligi, raqam va dalillarga asoslanganligi va tushunarligi va boshqalar.

Tarixiy mavzudagi tasviriy san'at asarlaridan foydalanib darsni tashkil qilish o'quvchilar faoliyatini yanada qiziqarli qilish bilan birga, Oularning bilish faoliyatlarini, jumladan material, dalil, sana, nomlar va boshqalarni o'rganish samaradorligini oshiradi. Ular yordamida tarixiy ma'lumotni eslab qolish, qaytarish, mustahkamlash kabi murakkab ish oson kechadi. Bu kabi dars o'tish o'quvchilarda boshqa tarixiy mavzular va fanlarni o'zlashtirishga yordam beruvchi tarixiy mantiqni shakllantiradi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA DARS DAN TASHQARI MATEMATIKA O'QITISHNING SHAKLLARI

Karimova Gulmera Bekjonovna

Buxoro viloyati, Kogon tuman 4-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf matematika darslari maktab yoshidagi bolalar uchun hisob-kitob jarayonlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning darsdan tashqari shakllari va ularni tashkil etish bo'yicha tavsiyalarga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: dars, darsdan tashqari mashg'ulotlar, fakultativ mashg'ulotlar, yakka va guruh mashg'ulotlari.

Barchamizga ma'lumki, hozirda boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni tashkil etishning ikki xil shakli mavjud: 1. Dars 2. Darsdan tashqari mashg'ulotlar.

Dars — maktab ta'limining asosiy tashkiliy shakli. Dars muayyan miqdordagi doimiy o'quvchilar tarkibi bilan qat'iy tartibda uyushtiriladigan va aniq maqsadga yo'naltirilgan didaktik tadbirdir.

Matematikadan o'quv ishlarini tashkil etishni darsdan tashqari mashg'ulotlarning asosiy vazifalari:

o'quvchilarning bilimlarini va amaliy malakalarini chuqurlashtirish va kengaytirish; mantiqiy tafakkurni, topqirlikni, matematik ziyorlikni rivojlantirish; iqtidorli va qobiliyatli bolalarni aniqlash va ularni yanada o'sishiga yordam berish;

matematika faniga qiziqishini shakllantirish;

o'quvchilarni intizomli bo'lishga, mehnatga mehr qo'yishga, jamoa bilan ishlay olish ko'nikmalarini tarkib toptirishga, ularda umuminsoniy fazilatlarini shakllantirishga oid tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish.

O'quv ishlarini tashkil etishda darsdan tashqari shakllari:

1. O'quvchilar bilan ishlab chiqarishga, tabiatga ekskursiyalar
2. Mustaqil uy ishlari
3. Fakultativ mashg'ulotlar
4. O'quvchilar bilan yakka va guruh mashg'ulotlari

Uy ishlari bu - o'quvchilarni darsdan tashqari vaqtlarda mustaqil, individual ishlashlarini tashkil qilish shakllaridan biri. Uy ishlarini tashkil etish natijasida bolalarda quyidagi xislatlar shakllanadi:

- Shaxsni xafsalaligi
- Mehnatsevarligi
- Uyushqoqligi
- Intizomliligi
- Mas'ulyatliligi
- O'z o'zini nazorat qilishi

Uy ishlarini tashkil qilishda quyidagi talablar asosida bo'lishi lozim:

- Uyga beriladigan vazifalar o'quvchilarning bilimlariga mos kelishi kerak; ➤ Uy vazifalari va unga sarflaydigan vaqt meyor darajasida bo'lishi kerak;
- Uy vazifalarini bajarish bo'yicha ko'rsatma bo'lishi kerak;
- Uy vazifalarini tizimli ravishda berib borish kerak; ➤ O'quvchilar muntazam uy ishlarini bajarishlari shart;
- Hamma o'quvchi o'z imkoniyatiga qarab har doim topshiriq olishi uy ishlarini individuallashtirishni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir;
- Uy vazifasini ko'rinishi va mazmuni turli-tuman bo'lishi zarur;
- Uy vazifasi o'qituvchi tomonidan tekshirilishi shart.

Darsdan tashqari vaqtlarda o'quvchilar bilan o'tkaziladigan individual va guruh mashg'ulotlar maqsadi: o'quvchilarni o'zlashtirgan bilimidagi kamchiliklarni bartaraf qilishda ularga yordam berish, o'quvchilarni ilm olishdagi qoloqliklarning oldini olish. Bu mashg'ulotlar odatda individual yoki guruh mashg'ulotlarida o'tkaziladi.

Matematik o'n minutliklar:

1-sinfda haftasida bir marta butun sinf o'quvchilari ishtirokida o'tkaziladi. Sinf chegarasidan tashqarida (kuni uzaytirilgan guruhlarda, tabiatda, ekskursiyalarda) o'tkaziladi. Darsda beriladigan topshiriqlardan farqlanuvchi qiziqarli topshiriqlar berilishi maqsadga muvofiq. Topshiriqlar mazmuni bolalar bilim saviyasiga mos bo'lishi kerak. Javoblar tez topilishi kerak. Hisoblashlar og'zaki bajarilishi kerak. Masalan:

10 ichida sanash ko'nikmalarini shakllantirish (sholg'om ertagi asosida)

- Sanash ko'nikmalarini rivojlantirish. O'n ichida qo'shish va ayirish (mashg'ulot maktab hovlisida o'tkaziladi)

Boshlang'ich sinflarda matematika o'qituvchisi tashabbusi bilan matematik burchakning tashkil qilinishi ham muhimdir. Bunda matematik devoriy gazeta, matematikadan ko'rsatmali qurollar, yangiliklarni ifodalovchi sonli dalillar keltirilgan yozuvlar, o'quvchilarning namunalı daftarlari, geometrik figuralar naborlari va boshqalar tayyorlanadi. Ular, asosan, o'quvchilar va ota onalar yordamida o'qituvchi boshchiligida tuziladi. Burchakni nazorat qilish uchun mas'ul o'quvchilar belgilanadi. Bu esa o'quvchilarning o'zini va o'zganing mehnatini qadrlash imkoniyatini beradi.

Matematik ekskursiyalar.

O'quvchilarning aniq hayotiy ma'lumotlarni, turmushda uchraydigan harakatlarni kuzatish, tahlil qilish va dars jarayonida va dars jarayonida to'plagan ma'lumotlardan foydalanish maqsadida o'tkaziladi. O'quvchilardan puxta tayyorlanishni talab etadi. Maktabga yaqin joylardan ustaxonalar, ishlab chiqarish tashkilotlari va boshqa joylarga ekskursiyalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq. Qo'shimcha qilib aytganda, ekskursiyalar fanlararo aloqadorlik uchun yetarli material to'plash imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda matematika darslarini dars mashg'ulotlari davomida turli interfaol metodlar, multimedia vositalari va innovatsion hamda pedagogik texnologiyalar yordamida tashkil etish, o'quvchilarni darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham matematik ziyrakligini oshirish maqsadida turli mashg'ulotlar yo'lga qo'yish boshlang'ich sinf matematika fani o'qituvchilari oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan aabiyotlar

- L.Sh. Levenberg va boshqalar. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi" Toshkent: "O'qituvchi" 1985-yil.

- Bikbayeva N. va boshqalar. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi" Toshkent: "O'qituvchi" 1996-yil.

N. Boltayev, O. Qodirov "Boshlang'ich sinflarda matematikadan sinfdan tashqari ishlar" Toshkent: "O'qituvchi" 1982-yil.

KIMYO SANOATIDA TEXNOLOGIK TIZIMLAR

Aminova Hilola Safarovna, Kenjayeva Nargiza Razzoqovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Kimyo fani o'qituvchilari

***Annotatsiya:** Hozirda butun dunyo bo'ylab kimyo sohasida bir qancha innovatsion yo'nalishlar joriy etilmoqdaki, mamlakatda ushbu sohaning rivojiga olib kelmoqda. Maqolamizda kimyoviy-texnologik tizimlarning joriy etilishi hamda uning bosqichlari xususida taqdim etiladi.*

***Kalit so'zlar:** kimyo, kimyoviy-texnologik tizimlar, modellashtirish, fan-texnika.*

Hozirgi zamon kimyo sanoati hom ashyoni istemol maxsulotlari va ishlab chiqarish vositalari uchun qayta ishlashga mo'ljallangan keng miqyosdagi o'zaro aloqador apparatlar majmuasidan iborat. Har qanday kimyoviy ishlab chiqarish uchta asosiy ketma-ket bajariladigan bosqichdan iborat. Ular hom ashyoni tayyorlash, kimyoviy o'zgarish va maqsadli mahsulotni ajratib olishdan iborat. Bu ketma ket bajariladigan jarayonlar yagona murakkab kimyoviy-texnologik tizimga (KTT) birlashadi. Bu tizimda alohida apparatlarning optimal parametrlari o'zaro mos kelmaydi. Bundan ayonki, butun bir ishlab chiqarishning, korxonaning optimal ishlashi har bir apparatning optimal sharoitda ishlashining additiv funksiyasi bo'la olmaydi. Shuning uchun texnologik jarayonning har bir alohida elementini tadqiq qilish bilan birga KTT miqyosidan o'rganish zarur.

Tizim – tashqi muhit bilan tasirlashuvchi va murakkab ichki tuzilishga ega, texnologik jarayonlar va ularning birgalikdagi tasiri va harakati bilan o'zaro bog'liq bo'lgan ko'p miqdorli tarkibiy qisim va elementlar (apparatlar)ga ega obyektidan iborat. Element – mustaqil va nisbiy bo'linmas birlik. Bu qandaydir jarayon (kimyoviy, diffuziyali va boshqalar) sodir bo'ladigan apparatdir. Tizim – ma'lum maqsadga yo'naltirilgan elementlar guruhi. Bu sistemning mustaqil ishlaydigan qismi. Elementlar o'rtasida hamda tizimchalari o'rtasida turli hil aloqalar mavjud – material, energetik, informatik(axborot) va boshqalar. Elementlararo o'zaro aloqa oqim orqali bajariladi va elementdan elementga moddalar, energiya, issiqlik oqimi o'tishini aks ettiradi. Elementlar va aloqalar birligi tizim strukturasi tashkil etadi. Shunday qilib tizim – tashkil etuvchi elementlar va tizimchalarga ajratish mumkin bo'lgan bo'lgan murakkab obyektidir. Barcha tizimlarni nisbiy ravishda katta va kichik tizimga ajratish mumkin. Kichik tizimlar jarayon xususiyatidan kelib chiqqan holda, odatda, apparatlarni tashkil qilish va ularni ishlatishga bog'liq bitta jarayon bilan cheklanadi. Katta tizim esa kichik tizimlar yig'indisidan iborat bo'lib, ulardan miqdor va sifat tomonidan farqlanadi.

Katta tizimga muvofiq belgilar:

Ma'lum bir maqsadlilik va umumiy maqsad —mahsulot chiqarishga mo'ljallangan.

Tizimlar o'lchami kattaligi, bajariladigan ish turi ko'pligi, elementlar soni va ular o'rtasidagi aloqalar miqdorining ko'pligi.

Tizim ishini xarakterlaydigan parametrlar soni ko'pligi.

Tizim xarakteri murakkabligi.

Raqobatbardosh tomonlari borligi.

KIT elementlari va boshqaruv qurilmalari o'rtasida ogohlantiruvchi va boshqaruvchi axborot oqimlari tashkil qilish zaruriyati.

Ishlab chiqarishda jarayonlarni yuqori darajada aytomatlash zaruriyati. Demak, kimyoviy ishlab chiqarish anchagina murakkab tizimdan iborat ekan. Hozirgi zamon kimyo korxonalarini o'zaro bog'langan ko'p sonli tizimchalarga bo'linadi. Ular orasida bir necha asosiy bosqichlarga va darajalarga ega ierarxik strukturalar holida o'zaro majburiyatli munosabatlar mavjud. (1-chizma)

1-chizma. Kimyoviy ishlab chiqarish ierarxiyasi I — IV ierarxik tizimining bosqich (daraja)lari.

Ierarxiyaning quyi bosqichi yuqori bosqichdagi ierarxiyaga mansub bo'lgan barcha tizimchalar funksiyasini bajaradi. Birinchi (1), ierarxik strukturaning quyi bosqichini kimyo-texnologik jarayonlar (kimyoviy, issiqlik, gidrodinamik, diffuzion, mexanik) hamda ularni boshqarishning lokal tizimlari, asosan avtomatik boshqarish sistemalari (ABS) tashkil etadi. Kimyo-texnologik jarayonlar apparatlarda bajariladi. Har xil jarayon kirish va chiqishga ega tizimchadir. Kiruvchi o'zgaruvchilar qo'zg'ovchi va

boshqaruvchiga bo'linadi. Qo'zg'ovchi o'zgaruvchilar barcha tizimga mansub bo'lib, tashqi va ichki qo'zg'ovchilarning miqdoriy xarakteristikasi (xom ashyo tarkibi va sarfi o'zgarishi, apparatda harorat o'zgarishi va boshq.) bo'lib, jarayonlarni maqsadli yo'nalishda o'tkazishga to'stinlik qiladi.

Tizim faoliyatida kiruvchi o'zgaruvchilar berilgan qiymatlarga (parametrlarga) javob berishi va qo'zg'ovchilar ta'sirida maqsaddan chetlamasligi uchun tizimga boshqaruvchi o'zgaruvchilar bilan ta'sir etiladi. Ular tizim faoliyatini boshqarishning miqdoriy xarakteristikasidir. Jarayonlar ma'lum apparaturani tashkil etishda determinlashgan va determinlashgan - stoxastik sistemani namoyon qiladi.

Determinlashgan sistema uchun kiruvchi va barcha chiquvchi o'zgaruvchilar oldindan ma'lum va ular o'rtasida bir mazmunli funksional bog'lanish mavjud.

Determinlashgan - stoxastik sistemada bunday bir mazmunlilik yo'q. Kimyo oviykorxonada ierarxiya quyi bosqichida vazifasi asosan jarayonlar texnologik parametrlarini avtomatik boshqarish tizimini tashkil etish yo'li bilan lokal stabillashdan (mo'tadillashdan) iborat.

KTT loyihasi quyidagi yechimlarga ega:

Tizimning texnologik topologiyasini aniqlash. Tizimning texnologik topologiyasi texnologik sxemada alohida mustaqil apparatlarning o'zaro tutashish tartibi va xarakteri. Apparatlarni tanlash, ular orasida aloqalar xarakterini aniqlash va texnologik tizimda tizim apparatlarini tutashtirishning optimal tartibini tuzish butun tizimning samarali ishini ta'minlaydi.

Jarayonga kiruvchi xom ashyo oqimining fizik va kimyoviy parametrlari hisoblangan kiruvchi o'zgaruvchilar qiymatini (ko'rsatkichlarini) hamda tashqi muhitning turli fizik-kimyoviy ta'siri parametrlari (harorat, bosim va boshq.) ko'rsatkichlarini aniqlash.

KTT texnologik parametrlari ko'rsatkichlarini (o'tish darajasi, tezlik konstantasi va boshqani) aniqlash.

KTT konstruktiv parametrlarini (reaktorlar hajmi, geometrik o'lchamlari va boshqani) aniqlash.

KTT apparatlarida (elementlarida) texnologik tartib parametrlarini aniqlash. Ular texnologik jarayon tezligiga, mahsulot chiqishi va sifatiga ta'sir etuvchi omillar (harorat, bosim, katalizator aktivligi, komponentlarini qorishtirish tezligi va boshqalar).

Tizimning berilgan tartibda ishlashini ta'minlovchi texnologik oqim parametrlarini (xom ashyo sarfi, konsentratsiya, oqim harorati, bosimi va boshqalar) tanlash.

Yana ko'p muhim masalalarni yechishga to'g'ri keladi: konstruksiya materiallarni tanlash, texnologik jarayonlarni va butun ishlab chiqarishni avtomatik boshqarish prinsiplarini ishlab

chiqish, analitik tahlil usullarini ishlab chiqish, atrof-muhitni muhofaza qilish, texnika xavfsizligi va sanitariya masalalarini yechish va boshqalar.

Tizim ichi sifati (effektivligi)ni baholash KTT ichi samaradorligi ko'rsatkichlari (kriteriyasi) yordamida bajariladi. Bunday ko'rsatkich sifatida texnologik va iqtisodiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Romanova T.A, Krasnov P.O, Kachin S.V, Avramov P.V, —Teoriya i praktika kompyuternogo modelirovaniya nanoob'etovl (UDK 541.1:681.332 (07) T33), Krasnoyarskiy gosudarstvennoy texnicheskiy universitet, 2002 g

Molekulyar modellashtirish va QSAR taxlili nazariyasi bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami: <http://www.netsci.org/Science/Compchem/>

G'ulomov S.S, Alimov R.X, Lutfullayev X.S, Shermuhammedov A.T, Nazarova G.G , Alimov Q.A, Begalov B.Y, Hoshimxodjaev Sh.X, Qo'chqarov A.S, Rasulov D. —Axborot tizimlari va texnologiyalaril T.2000y

NI (II) IONI HOSIL QILGAN KOMPLEKS BIRIKMALARINI FOTOMETRIK USULDA ANIQLASH

Kenjayeva Nargiza Razzoqovna, Aminova Hilola Safarovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Kimyo fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ni (II) ioni hosil qilgan kompleks birikmalarini fotometrik usulda aniqlash jarayoni haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: molekula, ruda, nikel, analitik kimyo, fotometrik usul.

Mamlakatimizning iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi sohalardan biri bo'lgan kimyo sanoatida yangi tarmoqlarining vujudga kelishi va mavjudlarining taraqqiy etishi ko'p jihatdan zamonaviy analiz usullari bilan bog'liq. Chunki ishlab chiqarish mahsulotlarining sifatini nazorat qilish, atrofmuhit muhofazasi va kasalliklar diagnostikasi, kosmik va atom energetikasi sohaslarida analitik usullar keng qo'llaniladi.

Hozirgi kunda ayniqsa zaharli va kuchli ta'sir etuvchi rangli va og'ir metallarni aniqlashda spektrofotometrik va fotometrik usullardan keng qo'llaniladi. Tabiiy ilmiy fanlar o'zining rivojlanish jarayonida inson faoliyatiga borgan sari ko'proq ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuningdek, biz yashab turgan davrda kimyo fanining va kimyoviy bilimlarning alohida ahamiyatga ega ekanligi hech kimga sir emas. Inson faoliyatining deyarli barcha sohaslarini kimyolashtirish ilmiy-texnika taraqqiyoti rivojlanishining obektiv qonunidir. 1750-yilda Fizikaviy kimyo fani atom, molekula, moddalardagi hodisalar, kimyoviy o'zgarishlar va tuzilishlarni fizika usullarida o'rganib, fizika qonun-qoidalari asosida yechib beradigan fan sifatida vujudga keldi.

Ma'lumki, moddiy olamning harakat qonunlarini, jumladan, kimyoviy jarayonlarni, asosan, ikki usul bilan kuzatish-tajriba va fikrlash yo'li bilan o'rganish mumkin. Kuzatish-tajriba usuli asosiy usul bo'lsa ham, uning vositasida turli kimyoviy jarayonlarni, ulardagi umumiylik, farqni va umumlashgan qonuniyatlarni bilib bo'lmaydi. Hamma kimyoviy jarayonlar reaksiyaga kirishuvchi moddalarning tabiatidan qat'iy nazar turli xil fizik hodisalar - issiqlik yutilishi yoki ajralishi, yorug'lik hajmining o'zgarishi, elektr tokining yuzaga kelishi va boshqa hodisalar sodir bo'lishi bilan boradi. O'z navbatida kimyoviy reaksiyalarga fizik omillar - temperatura, bosim, yorug'lik, radioaktiv nurlanish kabi omillar ta'sir qiladi. Masalan, galvanik elementlardagi kimyoviy reaksiya elektr toki paydo bo'lishiga, yonish, yorug'lik yoki issiqlik ajralishiga sabab bo'ladi. Elektrolizdagi turli reaksiyalar elektr tokining ta'siriga misol bo'la oladi. Yorug'lik ko'pgina kimyoviy reaksiyalar hosil qiladi. Masalan, suv va uglerod ikki oksididan yorug'lik ta'siridagi murakkab aylanishlar natijasida uglevodorodlar sintez qilinadi. Bularning barchasi fizik va kimyoviy hodisalarning o'zaro uzviy bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Kimyoviy reaksiyalardagi

bu bog'lanishlarni o'rganish fizik kimyoning asosiy vazifasi hisoblanadi. Analitik kimyoning dolzarb muommolari sanoat va texnologiyaning rivojlanishi, atrof- muhit obektlarining zaharlanishiga olib kelmoqda, shuning uchun atrof- muhit obektlarini muntazam analiz qilish, sanoatda juda toza moddalar olishda, ularning tarkibini milliondan bir foizini aniqlashda hisoblanadi.

Bunday masalalarni hal qilish uchun kimyoviy yoki fizikaviy arzon, tez bajariluvchi usul ishlab chiqish kerak. Hozirgacha ham universal, keng diapazonda moddalarning miqdori va tarkibini aniqlovchi usul juda kam, har bir usul o'ziga yarasha kamchiliklarga ega. Hozirgi kunda zaxarli va kuchli ta'sir etuvchi og'ir metallarni aniqlashda fotometrik usullar keng qo'llaniladi. Bu usul o'zining sezgirliigi, soddaligi, tahlil uchun kam vaqt sarflanishi bilan katta ahamiyatga ega. Ushbu malakaviy bitiruv ishida Ni (II) ioni bilan kompleks hosil qilish optimal sharoitlari o'rganildi va Ni(II) ni fotometrik aniqlash metodikasi ishlab chiqildi.

Ni ni xromazurok B(I), xinolin (II) va tsetiltrimetilammoniy bromid (III) bilan pH=10,0-11,5 da yashil kompleks hosil qilishiga asoslangan Ni ning mikromiqdorini spektrofotometrik aniqlash metodi ishlab chiqilgan. Kompleksning nur yutilish maksimumi 635 nm da kuzatiladi, MCK $1.35 \cdot 10^5$ ga teng. Darajalangan grafik chiziqiligi 0.320-5.0 mkg/ml Ni(II) intervalida bajariladi. Komponentlarning kompleksdagi nisbati Ni:I:II:III=1:2:2:4. Xalal beruvchi bir qator ionlar ta'siri va ularni bartaraf etish usullari o'rnatilgan. Ruda tarkibidagi Ni (II) ni aniqlash uchun bu metodika qo'llaniladi. Ni^{2+} ga fotometrik reagent sifatida, natriy izoamil ksantogenanti (IAK) ni qo'llashgan. Ishda pH=6,8-8,0 optimal, MCK $1,2 \cdot 10^4$. Kompleksning maksimal nur yutishi 360 nm da kuzatiladi. Me:R=1:2 kompleks tarkibining nisbati. Eritmadan Ni^{2+} ionlarini topish uchun ekstragent sifatida naftalin qo'llangan. Ber qonuniga bo'ysunishi metall konsentratsiyasining 2.0-37.0 mkg/ml intervalida kuzatiladi. Sendel bo'yicha sezgirlik 0.0047 mkg/sm³ ga teng. Ni^{2+} ni aniqlashda CH_3COO^- (1000), $S_2O_3^{2-}$ (30), SO_4^{2-} (20), nitrat (30), Br-(70), SCN-(100),

$F^-(95)$ va $Cl^-(95)$ ionlari halal bermaydi [16].

Svetofotometrik metod 0.05-1.0 mkg/ml nikelni va 0,15-5,0 mkg/ml ruxni alohida aniqlash uchun ishlab chiqilgan. Elementlarning turli nisbatida model eritmalar analizining natijalari keltirilgan $Sr < 0,2$ [18].

Iridiy va ruteniyning kompleks sulfatlari nikel(II) ioni bilan makroskopik komplekslarini oksidlashni katalizlashi kuzatilgan. Bu reaksiyalarning tezligi temperaturaga, reaksiyon muhitning kislotaligiga, komponentlar konsentratsiyasiga, katalizatorni tayyorlash usuliga bog'liqligi o'rganilgan. Buning asosida eritmalaridagi birikmalarni aniqlash metodikasi ishlab chiqilgan. Nikel (II) ioni bilan hosil qilgan kompleks birikmasi (Ni^{2+}) optik zichligining nur filtriga bog'liqligi $n=3$

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Kurbonova Shaxlo Nizomovna

Buxoro tuman, 20-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Mamlakatimizda ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, yoshlarga zamonaviy bilim berish aqliy salohiyatini boyitish yo'lida ustuvor yo'nalishlar ishlab chiqilgan. Dars jarayonlarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'qitishning qulayligiga, bilimning tez va oson o'zlashtirilishiga erishiladi. Maktab ta'limining barcha sohasida texnologiyalar bilan dars jarayonlarini uzviy jihatdan bog'lannish yuzaga chiqadi. Pedagogik vositalar nafaqat o'qituvchi balki o'quvchilarning ham bir xilda ish olib borishiga fikr olish uni tatbiq etishiga undaydi. Zamonaviy bilim ko'nikmalarni yoshlarga singdirib boriladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiya, milliy dastur, kompyuter tizimi axborot vositalari, interfaol usullar

Mamlakatimiz mustaqillikni qo'lga kiritishining ilk kunlaridan boshlab ta'lim, madaniyat, fan, sport sohalarida tubdan burilish vujudga keldi, yangi islohatlar amalga oshirila boshladi. Yuksak rivojlanishning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadigan Kadrlar tayyorlash milliy dasturi yo'lga qo'yilib o'z faoliyatini boshlab yubordi. Undan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarni har tomonlama bilimni rivojlantirish, yetuk mutaxassislarni shakllantirish, o'zining qarashlari bilan dunyoni lol qoldiradigan kadrlarni tayyorlashdan iborat. Bugungi kunda milliy dasturda yangiliklarni joriy etish, yoshlarni ogohlikka chaqirish vazifalari bosqichma - bosqich amalga oshirilib kelinmoqda. Zamonaviy ta'lim olishga intiladigan, dunyoviy bilimlarni o'zida jamlashni xohlagan shiddati qarashlarida sezilib turadigan yuragida o'ti bor yoshlarga e'tibor qaratilib yusak tajribalardan kelib chiqqan holda ularni bilimni oshirishga tarbiyaviy salohiyatini yuksaltirishga shart -sharoitlar yaratilmoqda.

Butun dunyoda shiddat bilan rivojlanadigan axborot texnologiyalari barcha sohalar qatorida ta'lim tizimida ham qo'llanilib uning sifatli bo'lishini tashkil etishga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatayotgani barchamizga malum. Ta'lim sifatini yanada oshirish intellektual saohiyatli yoshlarni ko'proq tayyorlash maqsadida pedagogik texnologiyalardan foydalanishga talab katta bo'lmoqda. Pedagogik texnologiyalar tushunchasi o'qituvchining ta'lim berish vositalari yordamida o'quvchilarga shart-sharoit yaratish ularga o'zining ta'sirini ko'rsata olish, faoliyatining mahsuli sifatida ulardan oldindan belgilangan shaxs sifatlarini shakllantirishdan iboratdir. Shiddat bilan rivojlanadigan yangilanayotgan yurtimizda pedagogik texnologiyalardan foydalanish davr talabi. Bunday imkoniyatlardan kelib chiqib insoniyat ham o'zining bilimlarini zamonaviylashtirishi yangi - yangi g'oyalarni o'ylab topishga uni hayotga tatbiq etishga majbur.

Butun dunyo olimlarining etirof etisharicha 21 -asr zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan davr. Olimlarimiz bu davrni kompyuter texnologiyalar davri deb ataydilar. Pedagogik va zamonaviy texnologiyalarning yutug'i ta'limning har bir sohasida ko'zga yaqqol tashlanib ko'rilmoqda. Shuning uchun ham uzluksiz ta'limning deyarli har bir sohasida yangilik qilish yoshlarni qiziqishlarini yuzaga chiqarish barcha fanlarni qamrab olgan bilimlarni bera olish pedagogning mahoratiga bog'liqdir. Ta'limda qo'llanadigan har bir usul doimo yangilikka undashi, yoshlarning fikr, so'z erkinligi, muloqot, shaxsiy qarashlarning yuzaga chiqarishi zamonaviy aql idrokini vujudga keltirishi, uni har sohada qo'llay olishiga bog'liq. Dars jarayonlarida qo'llanadigan pedagogik texnologiyalar natijasida o'quvchilarda bir-birlari bilan o'zaro raqobat yuzaga keladi. Uning natijasida darsning samarasi, fanning o'zlashtirilishi yaxshilanadi.

Aynan interfaol usullardan foydalanish bolaning o'zini emin-erkin fikrlashiga bilimlarini yuzaga chiqishiga turtki bo'ladi. O'qituvchilar tomonidan tashkil etilgan har bir dars yosh bolaning katta hayotga qadam tashashida har tomonlama turtki bo'ladi. Ta'lim jarayonlarni doimiy tashkil etish uni boshqarish, yangi g'oyalarni har tomonlama joriy etish pedagogik jarayonlarning orasida yuzaga keladi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida aytib o'tilganidek har bir darsga yangicha usulda yondashish ularni tushunilishi qulay bo'lishi sifatning yuqoriligini tashkil qilish uchun har bir dars zamonaviy axborot vositalari, kompyuter texnologiyalari bilan bir qatorda pedagogik texnologiyalarni ham qo'llashliklari kerak. Ta'lim jarayonlari yangi bilimlar bilan boyib bormoqda. Ular uchun yangi axborotlarni kiritish bugungi kunning asosiy vazifasiga aylanib ulgurdi. Pedagogik texnologiyalarni dars jarayonlarida tatbiq etish, darsning ta'limiy jihatdan to'la sifatini oshirish bugungi kunning eng asosiy vazifasidir.

Texnologiyalardan aynan boshlang'ich davrda foydalanish yoshlarning bilim salohiyatlaridan kelib chiqqan holda pedagogdan yuksak ma'suliyatni talab etadi. Darsdagi o'quvchilarning birday o'zlashtirishlari dars jarayonlarini qabul qila olishlari mahorat darslariga bog'liq. Bu davrda pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim -tarbiyaning maqsadiga mos bo'lgan holda olib borilishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi berilayotgan barcha qulayliklardan oqilona foydalanish, ko'nikmalarni hosil qilish, bolaning ijodkorligini yuzaga chiqarish, tafakkurini o'stirish, savodxonligini shakllantirish, fanlarni tez va oson sifatli egallashga ko'maklashish, milliy g'oyani singdirib borish, shaxsning manaviyatini har tomonlama boyitishdan iborat. Bolada yuqoridagi jarayonlarni yuzaga keltirish natijasida tafakkur ulg'ayib boradi.

Ulug' donishmandlardan biri "kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit" degan ekan. Yurtimizda bugungi kungacha qilingan ishlar shunchaki 5 yoki 10 yillik tajribalar emas, yillar davomida sarflangan bilimlar natijasidandir. Ko'p yillik mehnatlarning mahsulidir. Yurtboshimiz ham pedagogik texnologiyalardan foydalanish orqali aqlni teran shiddatli yoshlarni yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali yuksak ma'nan yetuk shaxsni tarbiyalash mumkinligini etirof etib o'tgan. Haqiqatdan ham pedagogning bilimlarini o'rganish orqali yoshlarda savod jarayonlari o'sib boraveradi. Bolalarning dunyosi turli xil bir - biridan farq qiladi. Interfaol usullar aynan ularning birgalikda harakat qilishi bilimlarini o'rganishi uchun asosiy vositadir. Inson yashab turgan ekan o'rganganlari kamdek tuyilaveradi. Bilim ummonidan qonib qonib ichganimiz sari chanqog'imizni yana ham to'ldirgimiz zamonaviy bilimlardan boxabar bo'lib borgimiz kelaveradi. Ertangi kunimizning qanchalar go'zal va betakror bo'lishi bugungi yoshlarimiz qo'lida. Ularga ilg'or texnologiyalardan foydalangan holda bilimlarni kuchaytirmog'imiz kerak. Ana o'shanda o'z maqsadimizga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo'jayeva N.N. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" T. 2006

TRENAJER MASHQLARDAN BIOLOGIYA DARSLARIDA FOYDALANISH

Qurbonov Fazliddin Nuriddinovich

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi Biologiya fani o'qituvchisi
Nuriddinova Dilnora Fazliddinovna, Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi 2-bosqich o'quvchisi

Yurtimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar natijasida ta'lim muassasalarining "Biologiya o'qitish metodikasi" yo'nalishlarida o'quv jarayonini interaktiv dasturiy vositalardan foydalanib tashkil etishga, elektron o'quv-metodik resurslari, axborot tizimlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Izchil islohotlar natijasida ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini videokonferens aloqa va masofadan o'qitish metodlaridan foydalangan holda tashkil etish hamda biologiya ta'limida interaktiv dasturiy vositalardan ilg'or tajribalarga tayangan holda samarali foydalanishning takomillashtirilgan didaktik ta'minoti yaratildi. Amalga oshirilgan ishlar bilan bir qatorda bugungi kunda sohada interaktiv dasturiy vositalardan foydalanish mazmuni va amaliy-texnologik tizimini takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. O'zbekiston Pespublikasini yanada pivojlantirish bo'yicha Hapakatlap stpategiyasida "ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish" kabi yo'nalishlar belgilanib, bu borada biologiya ta'limida interaktiv dasturiy vositalar va elektron resurslardan foydalanish samaradorligiga erishish katta ahamiyat kasb etadi. Umum ta'lim maktablarining biologiya darslarida interaktiv dasturiy vositalardan samarali foydalanishni bir qator ijobiy natijalarga olib keladi jumladan:

Biologiya fanidan o'tilgan mavzu, bo'lim hamda butun kurs bo'yicha o'quvchining bilim darajasini test sinovlari bilan bir qatorda interfaol doskalar orqali rasmlil testlar shaklidagi mavzulashtirilgan biologik trenajer mashq va topshiriqlar asosida aniqlash, o'quv jarayonining samaradorligini va o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish, yo'naltirilgan o'yin dasturlarini o'quvchilar o'rganish jarayonida o'z aqliy tafakkurlarini rivojlantiradi.

Interfaol trenajor o'quvchilarga zoologiyadan hayvonlarning tashqi va ichki tuzilishini, ularning hayvonot dunyosi boshqa vakillari bilan orasidagi o'xshashlik va farqli belgilari, xilma-xilligi haqidagi ma'lumotlarni beribgina qolmasdan, ko'plab qiziqarli ilmiy ma'lumotlar ham berib boriladi.

Trenajerni bajarish jarayonida o'quvchilarning mavzular bo'yicha yo'l qo'ygan xatolari kompyuter tomonidan aniqlanadi va bo'shliqlarni to'ldirish ustida takror-takror ish olib borish imkoniyatini yaratiladi;

trenajor o'yinlar o'quvchidagi psixologik xususiyatlarini ya'ni diqqat, xotira faoliyatini faollashtiradi, yorokin faoliyatni ta'minlaydi va ulardagi kompyuter savodxonligi ortishiga yordam beradi;

har bir o'quvchiga individual tarzda berilgan interaktiv didaktik mashqlarda, o'quvchi to'g'ri tasvirli javoblarni variantlar orasidan belgilab olgandan so'ng, to'g'ri javoblar kompyuter tomonidan avtomatik tarzda tekshirish va o'quvchining bilim darajasi haqqoniylik tarzda tezkor aniqlanadi.

Ta'lim sohasida nafaqat multimedia kabi vositalarni qo'llash, balki bir qancha kompyuterning ta'lim tizimlarini, vertual o'qitishni, internet ta'limini, masofali ta'lim yo'lini qo'llab o'qitish, xususiylar darslarda yesa trenajer mashqlardan foydalanish ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda muxim omil bo'lishi bilan birga, o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantiradi.

Axborot texnologiyalari ichida biologiya darslarida "trenajer mashqlar" dan foydalanish ham o'qitishning o'ziga xos usulidir. Bunday o'qitish, biologiya fani uchun juda mos keladi. Biologik trenajerlar—bu o'quvchilarning ko'nikma va malakasini baholashning va test vazifalarini takroriy yechish jarayonidagi maqsadga yo'naltirilgan mashqlarning o'ziga xos bir usulidir. Bu mavzuda o'quvchilar bilan o'tkazilgan savol-javob shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar internet – trenajerlar bilan juda faol ishlashar ekan, tajribamda o'quvchilarning bilim darajalarini tekshirish natijalari trenajarlardan foydalanishning yuqori samaradorligini ko'rsatmoqda. Biologik trenajarlardan darsning barcha bosqichlarida, o'quvchilar bilan frontal va individual holda ishlashda, darsdan tashqari mashg'ulotlarda va bo'shliqlarni to'ldirish jarayonida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori natija bermoqda. Biologik trenajerlar bilan mustaqil ravishda ishlash o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini va faolligini oshirib qulay tempni yaratib beradi. Shuni aytib o'tish joizdirki, barcha sinf o'quvchilari biologik trenajerlar bilan ishlashni yoqtiradilar. Bunday ish jarayoni o'quvchilar uchun yuqori samarani, o'qituvchi uchun yesa o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakasini yuqori darajaga yetkazishga va ularning fikrlash faoliyatini oshirishga va bilim, malaka va ko'nikmaning majburiy darajasini o'zlashtirish imkoniyatini yaratib beradi. Biologik trenajarlardan takrorlash, amaliy, laboratoriya va seminar darslarida foydalanish ham katta samara bermoqda. Bunda nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmasini tizimga solish, balki biologiya fanining keyingi mavzularini tushunishida zarur bo'lgan darsning eng muhim tushunchalarini o'zlashtirishga zamin bo'ladi. Ko'rgazmali qurollardan "vizual" foydalanish o'quvchilarga mavzuni eslab qolishga qo'shimcha imkoniyat yaratib beradi. Chunki statistika bo'yicha o'quvchilarning faqat 5% audiollar (ya'ni ma'lumotni eshitish orqali qabul qiladi.) Shu sababdan o'quvchilarning ko'pchiligi ko'z oldida berilgan vazifaning shartlarini ko'rmasdan va unga qamralgan predmetlarni tasavvur qila olmaganidan, savollarga javob berishda qiynalishadi. Biologiya darslarida multimediali texnologiyalardan foydalanish oddiy mel bilan doskaga chizilgan chizmadan ko'ra, interaktiv ta'limiy o'yinlar, trenajyorlardan masalan zoologiya fanidan "O'rnini top", "O'ylab yoz", "Qaysi biri oshiqcha", kabi biologik mashqlardan foydalanishda o'quvchi o'zi kompyuter orqali xatolikni qayta ishlab ko'radi va bartaraf qiladi. Biologiya darslarida foydalaniladigan trenajer mashqlar, darslararo bog'lanishni, vaqt tejamkorligi, AKT foydalanish darajasining yuqoriligini ko'rsatish bilan birga zamonaviy biologik bilimlar olish imkonini beradi. Bundan tashqari trenajer uchun yaratilgan illyustratsiyalar darslikda berilgan rasmlarni ajoyib ravishda to'ldirib, yangi mavzuni tushuntirishda va o'quvchining qiyn mavzularni mustaqil ravishda o'zlashtirishga katta yordam beradi.

Fanlardan ko'pgina elektron darslik va multimediya vositalari yaratilgan bo'lib endilikda o'quv jarayonini kompyuterlashgan muhitda tashkil etishga bo'lgan e'tibor ancha rivojlangan. Multimedia vositalari kompyuter yordamida o'rganilayotgan mavzularni tez va oson o'zlashtirishga yordam beribgina qolmasdan, balki o'qituvchiga ko'plab imkoniyatlar yaratib berishi bilan ajralib turadi.

Kompyuter yordamida multimediyali jihozlardan foydalanish ayniqsa biologiya darslari uchun alohida ahamiyat kasb yetishi tajribamda isbotlandi.

Kompyuterlardan ta'lim jarayonida samarali foydalanish biologiya o'qituvchilari faoliyatida quyidagi ijobiy natijalarni namayon qiladi:

- O'quv mashg'ulotlarini texnologiyalashtirildi;
- Mavzularni to'liq yoritib berishga imkon yaratdi;
- Ko'rgazmalilikni ta'minlaydi;
- O'quv faoliyatini o'quvchilar bilan hamkorlikda tashkil yetishga yordam beradi;
- O'quvchilarni individual kuzatishga yordam beradi;
- O'quvchilarni bilimini tezkor nazorat qilishga imkon berdi;
- O'quvchilar faoliyatini rag'batlantiradi;
- O'quvchi faolligini va mashg'ulotlar samaradorligini oshiradi; Kompyuter o'quv faoliyatining asosiy ishtirokchisi bo'lgan o'quvchi uchun

quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Kompyuter savodxonligini oshiradi;
- Fanga bo'lgan qiziqishini rivojlantiradi;
- Mustaqil ta'lim olishga harakatni rivojlantiradi;
- O'quvchining intellektual salohiyatini oshiradi;
- O'z o'zini baxolash va nazorat qilishga imkon yaratadi;
- Hamkorlikda ishlashga undaydi va yordam beradi;

Zoologiya darslarida kompyuter vositalarini tasniflash natijasida, aynan o'quv jarayoni uchun ularning bir necha tipi xarakterli ekanligini aniqlaydi. Ulardan bir nechtasini tavsiya etish mumkin:

Dasturiy –trenajorlar- fanlardagi o'quvchi o'zlashtirishga qiynalayotgan mavzular, atamalar o'rganiladi va dasturlar tuziladi. Bu kabi dasturlar aniq va tabiiy fanlar uchun juda muximdir. Ushbu dasturlar bir necha fanlar uchun tuziladi.

Masalan zoologiya mashg'ulotlarida o'quvchi uchun o'zlashtirilishi murakkab bo'lgan mavzular o'qituvchi tamonidan o'rganib chiqiladi va maxsus dastur asosida dars soatlari tashkil etiladi.

Dars allbatda kompyuterlashgan tizim asosida tashkil etiladi. Unda o'zlashtirilishi kerak bo'lgan ma'lumotlar aniq, ravon tilda, iloji boricha ko'rgazmali dasturlarning bo'lishi, materialni rang-barangligi uni yanada sifatli bo'lishini ta'minlaydi. Mazkur tayyorlangan slaydlar ham o'quvchilarga qiyinroq mavzularni o'zlashtirishga darsda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham shug'ullanishga anchagina qulaylik yaratadi.

O'rgatuvchi-dasturiy trinajorlar didaktik vosita vazifasini bajaradi. Ular o'rgatish bilan birgalikda o'quvchilarga o'z-o'zini baholashda va xatosini anglashda ham muhim yordamchi bo'lib xizmat qiladi. Ularga o'quv fanlarini asosiy maqsadini yoritgan test va o'yin dasturlarini kiritish mumkin.

Zoologiya darslarida o'quvchilar bilimini baholash va nazorat qilishda, ko'p javobli test dasturidan foydalaniladi. Unga ko'ra har bir o'quvchi yangi mavzu so'ngida yoki umuman darsda va darsdan, va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda alohida o'rgatuvchi rasmi test dasturidagi savollarga javob berishi va o'z-o'zini nazorat qilishi, bilish ko'rsatkichlarini aniqlash mumkin bo'ladi.

Vertual eksperement tizim-dasturiy komplekslardan iborat bo'lib, ta'lim jarayonida amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishda foydalaniladi, shuningdek, " virtual laboratoriya" ham deb yuritiladi. Asosan bu vositalar-tabiiy fanlar, biologiya, kimyo va fizika predmetlari uchun muhim hisoblanadi. Ushbu dastur biologiyadagi ko'pgina fiziologik jarayonlar, kuzatish imkoniyati bo'lmagan hodisalar, hayvonlar va o'simlik organizimidagi organlarning joylashishi va ishlash jarayoni haqidagi ma'lumotlar, ko'p hollarda o'quvchilarning o'rganishini osonlashtiradigan zarur materiallarni yetishmasligi yoki ayni vaqtda mavjud bo'lmasligi kabi hollarda amaliy ahamiyati juda kattaligi bilan muhimdir. Zoologiya darslarni laboratoriya mashg'ulotlari yordamida nazariy amaliyot bilan mujassam holatda o'quvchilarning bilim-ko'nikmalarini yanada oshirdi va ularni mustahkamlashga yordam beradi. Buning uchun o'qituvchilar dars uchun zarur jihozlardan foydalanib, uni dasturlashtirishi kerak bo'ladi.

Zoologiyadan laboratoriya mashg'ulotlarni kompyuter asosida tashkil etish natijasida quyidagi imkoniyalar yaratiladi:

- Berilayotgan ma'lumot jonli, rangli, ovozli bo'lishi;
- Tirik hayvonni kesib o'rganish shart emasligi;
- Har-xil laboratoriya jihozlari talab etilmasligi;

Sinf honasida mashg'ulot o'tkazish imkonini paydo bo'lishi;

• Jarayonni har bir o'quvchi mushtaqil o'rganishda o'ziga hos sharoit yaratadi. Dasturiy-nazorat vositalari test, topishmoq va boshqotirmalardan dasturlashtirilgan tarzda foydalanish barcha o'quv predmetlarining asosini tashkil etadi. O'quvchida mavzularni mustahkamlash, o'zlashtirish sifatini ko'tarish maqsadida ushbu vositalarni yaratish va tadbiq etish mumkin. Ular test javoblarini topishi, ball yig'ishlari va kompyuterning baholash mezonini asosida baholanishlari ko'zda tutiladi.

Qo'shimcha tarzda topishmoq va boshqotirmalarning tavsiya etilishi o'quvchining to'plagan ballarini yanada oshirish uchun xizmat qiladi. Mavjud topshiriqlar va o'yinlar o'quvchining o'tilgan va ma'lumotga ega bo'lgan mavzulari yuzasidan tayyorlangan bo'lib ma'lum vaqt oralig'ida javob berishi talab yetiladi.

Tadqiqot davomida o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajalarini aniqlash maqsadida ko'p javobli test topshiriqlari texnologiyasidan foydalanildi. Bu topshiriqlarda javoblar soni ko'p bo'lib ko'p bilimga ega bo'lmagan o'quvchi uchun ancha murakkablik tug'diradi.

Demak bu dasturlar o'quvchilarni darslik bilan uzviy bog'lashga yangi malumotlar olishga undashi bilan samaraliroqdir deb aytish mumkin. Bu kabi didaktik dasturiy vositalar o'quvchining o'z-o'zini nazorat qilish mustaqil talim olish balki, ularning taffakurini rivojlantirishga ham alohida xizmat qiladi.

Elektron darslik va elektron o'quv dasturlari barcha yuqorida ta'kidlangan kompyuter vositalarining birgalikdagi dasturiy kompleksini tashkil etadi ayni bir mavzu to'liq bayon etish uchun ko'rib chiqilgan kompyuter texnologiyasining tiplaridan dars davomida foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, o'quvchiga zoologiya fanidan "Bir hujayralilar" sinfi, "Butli o'rgimchakning ichki tuzilishi", "Qushlarning organ sistemasi", "Qushlarning skelet tuzilishi", "Suvda hamda quruqlikda yashovchilarsinfi", "Umurtqali hayvonlar yembrional taraqqiyoti bosqichlarining o'xshashligi", "Sut yemizuvchilarning ichki tuzilishi" mavzulari haqida ilk tushunchalarni yetkazib berish maqsadida hayvonning tashqi, ichki tuzilishini aks etiradigan namoishli tasvirlar taqdimot qilinadi. So'ngra virtual eksperiment-nazariy ma'lumotlarni amaliy mashg'ulotlarda sinab ko'rish imkonini beradi. Unda nafaqat oddiy tasvirlar, shuningdek hayvonning ichki organlarining faoliyati va o'rnini tasvirlovchi animatsion tarzda ko'rinishlaridan iborat materiallar beriladi. Ya'ni laboratoriya mashg'ulotlarini bevosita kompyuter vositasida bajarish amalgam oshadi. Chunki zoologiyadan laboratoriya mashg'ulotlaridagi hayvonning o'rganish jarayoni ko'pincha uning ichki organlari, ko'payishi va rivojlanishi bog'liq jarayonlarni kuzatish imkonini beradi. O'quvchi tushunmagan atamalar, tayanch ma'lumotlarni o'rgatuvchi dasturiy terenajorlar yordamida o'rganadilar. O'quvchi undan harflar yordamidagi atamalarni lug'atini ma'nosini anglab olishda foydalanadi. O'quvchi mavzuni o'rganib bo'lgandan so'ng, nazorat dasturi asosida uning bilimi ko'nikmalari tekshiriladi. Bunda, o'quvchi mavzu yuzasidan tavsiya etilgan ko'p javobli test topshiriqlarni yechishga kirishadi.

Yuqoridagi barcha jarayonlar elektron darslik va elektron o'quv dasturlarining tarkibiy qismini tashkil etadi va ular uzviy bog'liq holda qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

Abduazimava O. Multimedia noyob ne'mat! Yangi asr ta'limi: Izlanishlar va tajribalar. Xalq so'zi. - Toshkent, 2002, 28 fevral.

INTERFAOL METODLAR - BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSIDA SAMARADORLIK OMILI

Majidova Dilnoz Haydarovna

Kogon tuman 4-umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Matematikaning asosiy tushunchalari natural son, arifmetik amallar, to'g'ri chiziq kesmasi, aylana kabi geometrik tushunchalar insoniyat tarixining ilk davridayoq paydo bo'lgan. Matematika fanining vujudga kelishi va rivojlanishi bevosita amaliy ehtiyojdan-narsalarni sanash, xo'jalik hisob kitobi, masofalarni o'lchash, buyumlarning shaklini belgilash, quyosh va yulduzlar vaziyatiga qarab dunyo tomonlarini aniqlash kabi tirikchilik uchun zarur masalalardan kelib chiqqan. boshlang'ich sinfda og'zaki, yozma hisoblash qobiliyatlarini o'stirish kundalik turmushda keng ravishda qo'llanadi, og'zaki hisob o'quvchilar oldiga, berilgan har bir aniq hol uchun qulay hisoblash usullarini olish zarurligini qo'yadi va shu bilan ularning zehni o'chadi. Undan tashqari, u yozma hisoblashlarni osonlashtiradi.

Kalit so'zlar: arifmetik amallar, boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar.

Hozirda har bir maktabda ta'lim – tarbiya saramadorligini oshirish jiddiy vazifa bo'lib turibdi. Buning uchun har bir o'qituvchi o'z fanini o'qitishning eng samarali zamonaviy pedagogik texnologiyalarini puxta bilishi va bu sohadagi yangiliklarni uzluksiz o'rganib borishi orqali o'z kasbiy mahoratini muntazam oshirib borishi talab qilinadi.

O'rta maktablarda matematika o'qitishning maqsadi quyidagi uch omil bilan belgilanadi:

Matematika o'qitishning umumta'limiy maqsadi.

Matematika o'qitishning tarbiyaviy maqsadi.

Matematika o'qitishning amaliy maqsadi.

Matematika o'qitishning umumta'limiy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- O'quvchilarga ma'lum bir dastur asosida matematik bilimlar tizimini berish. Bu bilimlar tizimi matematika fani to'g'risida o'quvchilarga yetarli darajada ma'lumot berishi, ularni matematika fanining yuqori bo'limlarini o'rganishga tayyorlashi kerak. Bundan tashqari, dastur asosida o'quvchilar o'qish jarayonida olgan bilimlarining ishonchli ekanligini tekshira bilishga o'rganishlari, ya'ni isbotlash va nazorat qilishning asosiy metodlarini egallashlari kerak.

- O'quvchilarning og'zaki va yozma matematik bilimlarini tarkib toptirish. Matematikani o'rganish o'quvchilarning o'z ona tillarida xatosiz so'zlash, o'z fikrini aniq, ravshan va lo'nda qilib bayon eta bilish malakalarini o'zlashtirishlariga yordam berishi kerak. Bu degan so'z o'quvchilarning har bir matematik qoidani o'z ona tillarida to'g'ri gapira olishlariga erishish hamda ularni ana shu qoidaning matematik ifodasini formulalar yordamida to'g'ri yoza olish qobiliyatlarini atroflicha shakllantirish demakdir;

- O'quvchilarni matematik qonuniyatlar asosida real haqiqatlarni bilishga o'rgatish. Bu yerda o'quvchilarga real olamda yuz beradigan eng sodda hodisalardan tortib to murakkab hodisalargacha hammasining fazoviy formalari va ular orasidagi miqdoriy munosabatlarni tushunishga imkon beradigan hajmda bilimlar berish ko'zda tutiladi.

Bunday bilim berish orqali o'quvchilarning fazoviy tasavvur qilishlari shakllanadi hamda mantiqiy fikrlashlari yanada rivojlanadi[1].

Hozirda ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iboratdir. Barcha fan o'qituvchilari shu jumladan boshlang'ich sinf o'qituvchilari ham dars mashg'ulotlari jarayonida interfaol metodlardan borgan sari keng ko'lamda foydalanmoqdalar.

Interfaol - o'qituvchi va o'quvchilar orasida o'zaro hamkorlik tufayli dars samaradorligini oshadi, yangi darsni o'quvchi mustaqil harakat, mulohaza, bahs-munozara orqali o'rganadi, qo'yilgan maqsadga mustaqil o'zi darsda o'quvchi faol ishtirok etgan holda kichik guruhlarda javob topishga harakat qiladi, ya'ni ham fikrlaydi, ham baholaydi, ham yozadi, ham gapiradi, ham

tinglaydi, eng keragi o'zi faol ishtirok etadi. Interfaol usullarining negizidagi topshiriq mazmunini anglab yetgan o'quvchilar ta'lim jarayoniga o'zlari bilmagan holda qiziqish bilan kirishib ketadilar.

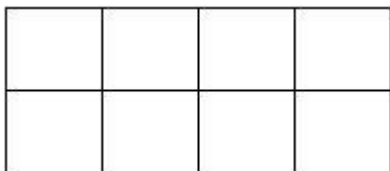
Boshlang'ich sinflarda qo'llanadigan texnologiyalaridan foydalanishning maqsadi: O'quvchilarda hozirjavoblik hissini rivojlantirish, bahs-munozara, erkin fikrlashga asoslangan tafakkur tarzini shakllantirishdan iborat. Hozirda keng qo'llanib kelayotgan interfaol metodlar turlari juda ko'p bo'lib, ularning hammasi ham boshlang'ich ta'limda qo'llash uchun yaroqli emas. Bunga 1-navbatda boshlang'ich sinf o'quvchisining o'qish, yozish tezligining kichikligi va sinfda aksariyat hollarda 30 tadan ortiq o'quvchi o'qishi bo'ladi. Interfaol metodlar nisbatan kichik auditoriyalarga (30 tagacha) va ko'proq uzluksiz ta'lim tizimining o'rta va yuqori bo'g'inlariga mo'ljallangan bo'lib, boshlang'ich sinflarda qo'llash tajribalari juda kam. Shuning uchun yangi texnologiyalarning faqat boshlang'ich sinf matematika darslarida qo'llash mumkin bo'lganlari haqida so'z yuritamiz.

Interfaol metod sinfda o'tiladigan mavzular yuzasidan muammoli vaziyatlarni muhokama qilishda -Aqliy hujum, -Adashgan zanjirlar, -Savol bering, -Insert, BBB, - Bahs – munozara, - Muammoli savollar, -Kichik guruhlarda ishlash, -Burchaklar metodi-, -Kubiklar metodlari asosida bahs, munozara orqali ularni yechimini topishda yaqindan yordam beradi.

“Aqliy hujum” texnologiyasini qo'llash bir muammoni hal qilish yo'lidan turlicha va iloji boricha ko'proq taklif, fikr – mulohazalarni yig'ishdan iborat. Avvaliga har qanday takliflar qabul qilinadi. Keyin esa, ularning ichidan eng ma'qulini tanlab olinadi. Bu metodni qo'llashda eng nozik tomoni hamma takliflarni -Eslab qolishdir. Shuning uchun ularni yozib borish kerak bo'ladi. O'qituvchi ularni shartli belgilar va qisqartirishlar bilan doska yoki vatman qog'ozga yozib boradi.

Masalan: 3 – sinfda mavzuga oid quyidagi mashqni hal qilish yuzasidan hamma takliflarni yig'ish mumkin.

- Quyidagi shaklda nechta to'rt burchak bor?

Bunda takliflar to'rtburchaklar sonini sanash usuliga oid bo'lib, ularning sonini to'g'ridan – to'g'ri aytish talab qilinmaydi.

Bunda turli takliflar bildirish mumkin. Eng maqbuli avval 1 katakli, keyin 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 katakdan tuzilgan to'rtburchaklar sonini sanashni taklif qilish mumkin. Yoki biror ifoda qiymatini qulay usulda hisoblash yuzasidan takliflar yig'iladi. Masalan: 1 dan 20 gacha bo'lgan barcha natural sonlar yig'indisini topish yo'li so'raladi. Hamma takliflar qabul qilinadi. Ularning bir nechtasi bo'yicha yig'indi topiladi va usullar taqqoslanadi. Eng qulay usulni taklif qilgan guruh yoki juftlik taqdirlanadi. Darsda berilgan masala, misol va topshiriqni juft bo'lib hal qilishi ham o'quvchilarni o'zaro fikr almashishga, bir – birini to'ldirishi, kerak bo'lsa bir – biriga o'rgatishga o'rgatadi. Bunday usulni -Juftlikda ishlash deb ataladi. O'qituvchi o'quvchilar mustaqil hal qilishi mumkin bo'lgan istalgan vazifani juftlikda topshiradi. Bunday topshiriqni ijodiy harekterda bo'lishi maqsadga muvofiqroqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S. Alixonov. Matematika o'qitish metodikasi. “Cho'lpon” – T. 2011. 320 s.
2. Jumaev M.E, Matematika o'qitish metodikasi (KIIK uchun) Toshkent. "Ziyo" 2003 yil.
3. Jumaev M.E, Tadjiyeva Z.G. Boshlang'ich sinflarda matematikada fakultativ darslarni tashkil etish metodikasi. Toshkent. "TDPU" 2005 yil.

MAKTAB ISLOHATINI TAKOMILLASHTIRISH

Masharipova Sayyora Shoxnazarovna

Urganch shahar 19- sonli IDUM ning Boshlang'ich sinflar b'oyicha direktor 'orinbosari,

Abdullayeva Nargiza Nuraddinovna

Urganch shahar 19- sonli IDUMning boshlang'ich sinf 'o'qituvchisi.

Annotatsiya: Maqolada o'qitish metodlarini zamonaviylashtirishning metodologik asoslari, xilma-xilligi va rivojlanish nazariyasi taxlil etilgan.

Kalit so'zlar: Maktab, fan-texnika, zamonaviy metodlar, interfaol usullar, didaktika

Ma'lumki maktab islohati haqidagi hujjatlarda, eng avvalo maktablarda qo'llaniladigan o'qitish metodlari va formalarining doirasini kengaytirish zarurligi to'g'risida fikr yuritiladi. Maktablarning yuqori sinflarida, akademik litseylarda, kasb-hunar kollejlarda ma'ruzalar, seminar mashg'ulotlari, suhbatlar, amaliyotlar, maslahatlardan keng foydalanish tavsiya etiladi. Shubhasiz bu o'quvchilarning fikr yuritishdagi mustaqilliklarini rivojlantirishga, o'quv-bilish faoliyatining hozirgi kunga qadar asosan oliy maktabda tarkib toptirib kelingan malakalarini rivojlantirishga imkon beradi. Bu esa maktab bitiruvchilarini yaxshiroq ma'lumot olishga tayyorlaydigan bo'la boshlaydi, degan gapdir.

Fan-texnika, yangi pedagogik texnologiya, innovatsion jarayonlar va ahborot texnologiyalari kun sayin oshib borayotgan hozirgi sharoitda o'quvchilarda umumiy o'qish ko'nikmasi va malakalarini mustaqil egallashini ilgarigiga qaraganda ancha yaxshiroq tarkib toptiradigan o'qitish metodlarini topish kerak. Shuning uchun ham maktab islohatining asosiy yo'nalishlarida o'quvchilarda kitob va boshqa bilim manbalari bilan ishlash ko'nikmasini tarkib toptirishning muhimligi ta'kidlab o'tiladi.[1]

Zamonaviy metodlar yoki interfaol usullar, o'qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik treninglar o'quvchi talabalarda mantiqiy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, qobiliyatlarini rivojlantirishga, raqobatbardor, yetuk mutaxassis bo'lishlariga hamda mutaxassisga kerakli bo'lgan kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi. Interfaollik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, ta'lim jarayoni ham shunchalik samarali bo'ladi. Interfaol metodlarni tanlash mezon – ularning *ta'lim va tarbiya, rivojlantirish masalalarini yechishga yuqori yo'nalganligidir*. Bu mezon turli xil metodlarni u yoki bu doiradagi vazifalarni yechish imkoniyatlarini baholash yo'li bilan joriy etiladi, chunki ijtimoiy tajriba elementlarini o'zlashtirishda ularning imkoniyatlari turlichadir.

O'qitish metodlarini yangilab turish metodologik umumiy tan olingan jarayon hisoblanadi. Bu jarayon metodlarining qotib qolgan ko'rsatmasini qabul qilmaydi. Lekin bu metodlar vaqt o'tishi bilan eskirmaydi, ikkinchi qatorga o'tmaydi, degan ma'noni bildirmaydi. Shunday bo'lishi ham muqarrarlikdan xoli emas, chunki o'qitish vazifalari yangilanib turadi, ularni ilgari metodlar bilan hal qilish mumkin bo'lmay qoladi. Masalan, matnni ma'nosini tushunmay yodlayverishdek qotib qolish (dogmatik) holat ayni kunda maqbul bo'lmay qoldi.

O'qitish metodlari dars berish metodlari bilan o'rgatish metodlarining birligini taqozo etadi va shu ma'noda ular o'qituvchi hamda o'quvchilarning o'zaro bog'liq faoliyatlarining usullari hisoblanadi. Dars berish metodlari o'rgatish metodlarini, o'qish-bilish faoliyatining jarayonini faollashtirishga yo'llanib, uni kuchaytiradi. Dars berish metodlari o'rgatish metodlarini, o'qish-bilish faoliyatining jarayonini faollashtirishga yo'llanib, uni kuchaytiradi. Shunday qilib, dars berish, o'qitish va bilim metodlarining muayyan xususiyatlari mavjud ekan. Lekin ularning hammasi ham, umuman bilish metodlarining turi sifatida o'quv faoliyati metodlarining prinsipial mohiyatini o'zgartirmaydi.

Metodika o'qitish muqarrar ravishda to'lib, boyib borishi to'g'risidagi tasavvurlarga tayanadi. Bunga uning metodologiyasi, bilimning uzluksizligi, bilish usullarining rivojlanishi

majbur etadi. O'qitish metodlarini takomillashtira borib, metodik xayolparaslikdan, sun'iy va yetarlicha tekshirilmagan metodlarini targ'ib qilishdan qochish juda muhimdir.

O'qitish metodlarining metodologik asoslari to'xtovsiz rivojlanib kelmoqda. Bunga A.N.Aleksyuk, V.I.Zagvyazinskiy, I.D.Zverev, M.I.Maxmutov, S.G.Shapovalenko, M.M.Levina, V.F.Palamarchuk, V.I.Palamarchuk va boshqalarninsh ishlari ayniqsa muhim hissa qo'shmoqda[2].

O'qitish metodlarining muammolari 1978 yil (Leningrad) maxsus uyushtirilgan Butunittifoq konferensiyasi keng muhokama qilingan edi. Bu konferensiya o'qitish metodlari nazariyasini ishlab chiqishda metodistlarning kuch-g'ayratini birlashtirishga imkon berdi. Unda o'qitish metodlarini ta'riflashga amaliy yondoshish yanada rivojlandi va bu falsafiy adabiyotda o'zining keng ifodasini topdi.

Hozirgi vaqtda ko'pchilik pedagoglar metodlarni o'qituvchi va o'quvchilarning o'quv jarayonidagi kompleks vazifalarni hal qilishga qaratilgan o'zaro bog'langan faoliyat usullari sifatida baholaydilar. O'qitish metodlari aslida rag'batlantirish va asoslar keltirishning ancha aniq usullaridan, harakatlarni tashkil qilish va alohida amalga oshirish, nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish usullaridan tashkil topadi.

O'qitish metodikasi va didaktikada o'quv jarayonining barcha tarkibiy qismlari o'zaro qonuniy bog'langanligi aniqlangan. Maqsad, qonun singari, o'qitishning mazmunini va metodlarini belgilaydi. Metodlar esa o'quv jarayonini tashkil qilishning vositalari va formalarini tanlashni belgilaydi. O'qitishning barcha tarkibiy qismlarining o'zaro bog'langan birligi o'qitishning ma'lum natijalarini ta'minlaydi.

O'qitish qonuniyatlaridan uni samarali tashkil etishga nisbatan muayyan muhim talablar kelib chiqadiki, buni o'qitish prinsiplari (tamoyil) deb ataydilar. O'qitish prinsiplarini bilish o'qitishning zarur metodlarini yanada ishonchliroq tanlashga imkon beradi.

Didaktikada o'qitishning quyidagi tamoyillari: o'qitishning ta'lim-tarbiya va rivojlantirish vazifalarini har tomonlama hal qilishga qaratilganligi, o'qitishning ilmiyligi, tizimliliigi, tushunarliliigi, uning hayot bilan aloqasi, ko'rgazmaliligi, o'qitish metodikasi, uslubi va vositalarning oqilona birikuvi, o'quvchilarning ongliligi hamda faolligi, natijalarining mustahkamligi kabilarga amal qiladi.

Agar yuqorida aytilganlarga yakun yasaydigan bo'lsak, o'qitish metodlarni ta'riflashda quyidagi tamoyillar muhim metodologik va nazariy qoidalarga asos bo'la oladi deyish mumkin:

O'qitish metodlari o'quv jarayonining o'ziga xos sharoitida ob'ektiv reallikni bilish metodlarining ifodasi hisoblanadi, shuning uchun ham ular ob'ektiv-sub'ektiv xarakterga egadir.

O'qitish metodlari o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish va shular bilan bog'liq bo'lgan mazmunni o'zlashtirishdek vazifalarni yechishda pedagogik hamda ta'lim oluvchilarni o'zaro bog'lovchi faoliyatlarining usullari hisoblanadi.

- O'qitish metodlari o'qitishning moddiy vositalari bilan o'zaro uzviy bog'langandir.

- O'qitish metodlari o'zaro bog'langan faoliyat usullar sifatida faoliyatni amalga oshirish bosqichining hamma asosiy tarkibiy qismlarini-motivlashtirishni, xarakter va ma'lumotlarni uyushtirishni, natijalarni nazorat ostiga olish va tahlil qilishni aks ettirishi kerak. Faoliyatning aytib o'tilgan tarkibiy qismlaridan hatto bittasining bo'lmasligi ham maqsadlarga optimal tarzda erishishga imkon bermaydi.

- Inson faoliyati usullarining boyligi o'qitish metodlarining boyishiga va bitmas-tuganmas bo'lishiga olib keladi.

- O'qitish metodlarining klassifikatsiyasi bir nechta bo'lishi mumkin, chunki klassifikatsiyalashni amalga oshirishga imkon beradigan asoslar juda ko'p.

- O'qitish metodlari, o'z navbatida, o'qitishning aniqroq usullaridan tarkib topadi.

- O'qitish metodlarini har xil asoslarga ko'ra ajratish mumkin ekan, demak o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatining real usulini ham har doim bir qator o'qitish metodlari (og'zaki, muammoli, deduktiv va xokazo)ning birikmasi sifatida tassavvur etish mumkin. Shu ma'noda o'qitish metodlari doimo muayyan birikmalarda qo'llanadi deb ta'kidlash to'la o'rindir. O'qitish

metodlarining aniq birikmasi bilan bir qator alohida o'qitish metodlarining jamlanmasi, sifat jihatdan o'ziga xos butunlik hisoblanadi.

Har bir aniq vaziyatda metodlarning u yoki bu birikmasida ulardan biri, qaysi ta'lim vazifasi asosiy hisoblanishiga qarab, ustunlik qiladi. Mazkur vazifani shu vaziyatda ayniqsa muvaffaqiyatli hal qiluvchi metod-ustunlik qiluvchi, yetakchi, tizim hosil qiluvchi metod hisoblanadi.

O'qitish metodlaridan biri o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalaridan birini ancha muvoffaqiyatliroq, ikkinchilari kamroq muvoffaqiyatli va uchinchilari butunlay bo'sh hal qiladi. Shu ma'noda muayyan didaktik vazifani hal qilish bo'yicha bir guruhning o'ziga kiruvchi o'qitish metodlarining samaradorlik darajasidagi har xillik to'g'risida gapirish mumkin. O'qitish metodlarini tanlash tadbirining ob'ektiv zarurligi mana shundan kelib chiqadi.[3]

Foydalanilgan adabiyotlar

- Yu.K.Babanskiy. Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktabida o'qitish metodlari. T. "O'qituvchi", 1990, 4-bet.

Yu.K.Babanskiy. Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktabida o'qitish metodlari. T. "O'qituvchi" 1990y, 13-15 betlar.

O'QUVCHILARNING IJTIMOY HAYOTDA O'Z O'RNINI TOPISHI UCHUN KERAKLI BO'LGAN UCH OMIL

Mirzoyeva Gulrux Axtamova

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Kimyo fani o'qituvchisi

Mirzoyeva Mahbuba Axtamovna

JDPI Tabiiy fanlar fakulteti, Biologiya va uni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchi-yoshlarni ijtimoiy faolligini oshirish hamda hayotga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish, yoshlarni psixologik xususiyatlarini o'rganish orqali ularga ta'sir etuvchi omillar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Hayot, omil, bezovtalik, motivatsiya, farzand, talaba, kasb, erтак terapiya, motiv, psixologik xususiyatlar.

Hayot bu so'zni eshitgach tiriklikni his etadi kishi. Unda insonlar, jonzotlar, do'stlik, mehr-muhabbat va oilalar mavjud. Lekin shunga qaramay unda qayg'u, nafrat, g'am va ayriliq ham bor.

Inson dunyoga keldi. U oilaga baxt olib keladi yoki aksincha uni kutmagan ham bo'lishadi. Farzand bolalikni beg'ubor va shirin davrini boshdan kechiradi yoki uning bolaligini eslashga arzimasa xotiralargina qoladi xolos. Talabalik davri in'om etiladi, u juda shirin va oltin davr yoki talaba bo'lish imkoniyati boy beriladi. Yangi hayot barcha qizlar va yigitlarning nikoh atalmish shoxsupaga yeta olishlari yoki ular hayotida chimildiqni nasib etmasligi. Ollohning farzand deb atalmish mevasining nasib aylashi yoki undan bebahra qolish. Yaxshi ish va yaxshi kasb egasi bo'lish yoki hech kim. Hiyonat shirin va aziz oilaga nafrat urug'larini sepgan qaxshatgich zarba. Uning nomini o'zi ham hech kimga yoqmaydi.

E'tibor bersangiz bularning barchasi hayot okeanidan bir tomchi xolos. Lekin mana shu tomchilar butun bir hayotni tashkil etadi. Agar bular davom ettirilsa ular son-sanoqsiz. Muammolar ham, yutuqlar ham.

Inson har qanday vaziyatda ham o'zi uchun to'g'ri yo'lni topa olishi kerak. Bunda unga yaqinlari, yoru-do'stlari, ota-onalari va farzandlari yordamga shoshadilar. Va albatta psixologlar tavsiyalari ham katta ko'makchi hisoblanadi.

Hayot - bu imkoniyatdir. Uni qanday qabul qilish va qanday o'zgatira olish inson qo'lida. Inson kichik yoki katta, boy yoki kambag'al, lekin shunday oilaning jajji a'zosiga aylanadi. Uni ota-ona, aka-ukalar, opa-singillar va barcha go'zal lahzalar qurshab oladi. Ushbu baxtni bir-ikki dona ikir-chikirlarini chetga qo'yib, baxt nashidasini surish lozim. Garcha vaqt ortga qaytmaydi va alabatta bolalik ham.

Kimki o'z bolaligidan nolimoqchi bo'lsa, bundan hech qanday naf yo'q. Bolalikdagi o'zi uchun berilmagan imkoniyatlarni farzandlariga bera olish kerak. Buni oddiy qilib bolalikda erisha olmagan o'yinchoqlardan boshlanadi xolos. Boladagi barcha nohushliklarni oldini olish yo'li bu - Ertak. Demak bolaligidan noluvchilar yoshliklarida juda kam ertak tinglaganlar.

Psixolog Zebiniso Ahmedova ta'kidlashicha: "Ertak bolaning tili. Bolaga bo'layotgan voqealarni ertak misolida aytish, bolaga qanday munosabat saqlanganini ertak ichida aytib ketish lozim. Ertakdan bola ruhiyatiga tashxis qo'yishda, bola ruhiyatini davolashda va keyingi qadamlari, o'y-fikrlarini bilib olishda foydalanilsa bo'ladi."

Hayot - bu sinovlar jamlanmasi. O'quvchi maqsad qo'yadi, u ham bo'lsa "Talaba" bo'lishdir. Dunyoda juda ko'plab insonlar talabalik baxtiga muyassar bo'lganlar va bu baxtni boy berganlar ham yo'q emas. Lekin chekinishga hali erta. Talaba bo'lish bu o'quvchining orzu-istagidir. Inson orzu-istaklariga erishishi uchun o'z oldiga maqsad qo'yadi. Maqsad esa albatta mehnatni o'z ichiga oladi. Mehnat ichida umid, omad, ishonch kabilar mujassamlashadi. Albatta talaba bo'lish oldidan o'quvchilar qalbini bezovtalik hissi qamrab oladi. Ular "Men talaba bo'la olamanmi?". Bularning barchasi shunchaki "Bezovtalik" hissi xolos. Bu bezovtalik qayerdan paydo bo'lmoqda. O'ylab ko'rish zarur. Demak bunday o'quvchilar bo'sh vaqt topayapdilar.

Buyuk psixolog Deyl Karnegining "Bezovtalikda halos bo'lish va yangi hayot boshlash sirlari" kitobida shunday deb yozadi: "Hayotingizdan bezovtalikni chiqarib tashlash uchun doimiy ravishda band bo'ling. Faoliyat bilan band bo'lish ruhiyatdan g'amginlikni quvib chiqarishning eng yaxshi dorisidir". Demak, talaba bo'lish bir dona dori bu faoliyat bilan band bo'lishdir. Kitob o'qish, ma'lumotlar to'plash va bularning barchasini qayta takrorlab borish zarur.

Hayot - bu anglash demakdir, uni o'zlashtirib oling. Inson o'z o'rniga ega bo'lish uchun avvalo yaxshi kasb egasi bo'lishi kerak. Yaxshi kasb - bu o'zi yoqtirgan va sevgan mashg'ulotlardir. O'quvchilar yaxshi kasb egasi bo'lishda ko'proq daromadga tayanib qoladilar. Yo'q yaxshi kasb bu barcha qiziqish, qobilyat va iqtidorni yuzaga chiqara oladigan kasb bo'lishi kerak. Kasb tanlashda o'quvchilarga motivatsiyani (turtki) o'rni katta. Tadqiqotlarda aniqlanishicha motivatsiya ota-onalar, o'qituvchilar, do'stlar tomonidan beriladi.

Taniqli psixolog P.Ya.Galrpepinning ta'kidlashicha: "...motivatsiyaning ta'siri juda nozik, u darrov bilinmaydi, lekin pirovard natijada ko'ngilsiz holatda o'zini namoyon qilishi mumkin". Ota-onalarni majburan yo'naltirgan kasbi ham shunday bo'lishi mumkin. Ota-onalar ko'proq o'zlari erisha olmagan kasbiy orzu-niyatlariga qanday qilib bo'lsada, farzandlari orqali yetishishga intilishini ko'rish mumkin. Farzand ota-ona orzulaganidek bo'ldi ham, lekin bu kasb farzandga maroq va qoniqish bera olarmikan? Demak har bir o'quvchi o'z imkoniyati, bilimi, aqli, idroki, qiziqishi, layoqati va qobiliyatidan kelib chiqib, kasb tanlashi zarur.

Mana shu yuqorida sanab o'tilgan uch omil o'quvchilarni kelajakda o'z o'rnini topishlarida ko'makdosh va yo'ldosh bo'ladi. Ya'ni bular "Yaxshi farzand bo'lish", "Yaxshi talaba bo'lish" va "Yaxshi kasb egasi bo'lish".

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, barchaga hayot bir marotaba beriladi. Unda imkoniyat va sinovlar mavjud bo'lib, ularni yengishda maqsad va harakat bo'lishi zarur. Hayotda jasoratli bo'lish kerak. Shunda maqsadga, baxtga va omadga erishiladi. Doimo hayotdan mamnun bo'lib yashash, o'y-fikrlarni shu tarzida yo'naltirilsa, shundagina hayot mukammal bo'ladi.

KELAJAK AVLOD TARBIYASIDA MILLIY QADRYATLARNING O'RNI

Mirzoyeva Gulrux Axtamovna, Zayniyeva Raisa Bahodirovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Kimyo fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlod tarbiyasida milliy qaryatlarning o'rni, yosh tarbiyasining ahamiyati haqida atroflicha so'z yuritishga harakat qilingan.

Kalit so'zar: Vatan, komil shaxs, axloqiy tarbiya, boshlang'ich ta'lim umumiy ta'lim.

Kelajak avlodni komillikka yetaklovchi eng katta kuch – bu kitob va hayotiy saboqlardir. Yoshlarni milliy qadryatlar ruhida tarbiyalash kelajakni, millatni va milliyligimizni boqiy ozod holda ko`rishimiz mumkin.

Vatanga sadoqat, do`stlikka ishonch, oilaga mehr – muhabbat, kattalarga hurmatda kichiklarga izzatda bo`lish tuyg`usini shakllantirish milliy qadryatlarimizni asl ko`rinishidir. Insonga faqat dunyoda yuz berayotgan voqelik haqida, odob - u axloq qoidalari, mehr va sadoqat tushunchalari haqida bilim berishning o`zi uning ma`naviy-axloqiy tarbiyasi uchun yetarli bo`lib qolmaydi. Balki, unda iroda qudrati, mas`uliyat tuyg`usini shakllantirish, ko`nglida atrofmuhitga, mehnatga, kasbga, ilmga, qalban va ruhan o`zga insonlarga mehrli va oqibatli bo`lish tuyg`usini uyg`otishga, dilida ulug` maqsadlar tug`ilishiga va atrofida yuz berayotgan hodisalarga o`z munosabatini bildira olishiga erishishimiz lozim. Yosh avlodni shu xislatlar bilan voyaga yetishlari uchun esa turli yo`llar: kattalarni o`git va nasihatlarini tinglash, undan to`g`ri xulosa chiqara olish qobiliyatlarini rivojlantirish orqali; turli vositalar bilan va eng asosiysi yosh avlod tarbiyasiga samimiy (chin ko`ngildan) yondashish va tinimsiz izlanishlar natijasida erishish mumkin.

Dunyoda har bir xalqning asrlar, zamonlar osha yashab kelayotgan milliy qadriyatleri bor. Yosh avlodni ma`nan barkamol etib tarbiyalashda ham shubhasiz, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslanamiz.

Tarbiya inson umrining oxirigacha davom etadigan jarayon bo`lib (inson umrining oxirigacha o`rganadi, degan naql asosida tarbiyalanib), doimiy ravishda rivojlanib, takomillashib, komillikka intilib yashaydi. Quyida uzluksiz ravishda olib boriladigan axloqiy tarbiyaning har bir bosqichini alohida ko`rib chiqamiz.

Oilada axloqiy tarbiya. Bola tarbiyasini ona qornidan boshlash maqsadga muvofiq bo`ladi. Ushbu fikrni bir qator Sharq mutafakkirlari ham tahkidlab o`tishgan. Bolani tarbiyalash uchun, avvalo ota-onaning o`zi tarbiyalangan bo`lishi kerak. Faqatgina ham jismonan, ham mahnan sog`lom otaonadan sog`lom farzand dunyoga keladi. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov sog`lom avlod to`g`risida fikr yuritib: «Sog`lom avlod deganda, shaxsan men, eng avvalo sog`lom naslni, nafaqat jismonan baquvvat shu bilan birga ruhi-fikri sog`lom, imon-ehtiqodi butun, bilimli, ma`naviyati yuksak, mard va jasur, vatanparvar avlodni tushunaman», deb tahkidlaganlar. Farzand tug`ilgan kundan boshlab dastlab oila muhitida tarbiyalanadi. Bu davrda bolani to`g`ri ovqatlantirish, to`g`ri parvarish qilish juda muhim. Bir yoshgacha bo`lgan davrda bola o`ziga yaqin kishilarni ko`rganda xursand bo`ladi, rangdor o`yinchoqlarni xush ko`radi. Bu davrda bolani alla, mahnoli erkalashlar, chiroyli o`yinchoqlar orqali tarbiyalab borish lozim. 1 yoshdan 3 yoshgacha bo`lgan bolalar esa turli o`yinchoqlarni o`ynay boshlaydilar, asta-sekin nutqi rivojlana boshlaydi. Bu davrda bolalar o`yin orqali bir-birlari bilan aloqa bog`laydilar, tasavvur, fikrlash jarayoni shakllanadi. Ota-ona yoki tarbiyachilarning bolalarni sevishi, ularning xatti-harakatiga ziyraklik va mehribonlik bilan munosabatda bo`lishi, bolaning sog`lom o`sishiga, odob-axloqli bo`lishiga olib keladi.

Maktabgacha ta`lim muassasalarida axloqiy tarbiya. Maktabgacha bo`lgan ta`lim muassasasidagi davr bola tarbiyasidagi eng muhim davr hisoblanadi. Chunki, bu davrda paydo bo`lgan taassurotlar izi inson xotirasida umrbod saqlanib qoladi. Bu davr bolaning aqliy va jismoniy jihatdan tez o`sishi, dunyoni bilishga intilishi, atrof-muhitga o`z munosabatini bildirish istagi kuchayib borayotgan davrdir.

Boshlang`ich ta`limda axloqiy tarbiya. Boshlang`ich ta`limda bola hayotida yangi, qiziqarli va muhim davr boshlanadi. Chunki, bola maktabga kelgach yangi muhit, yangi tartib-qoida, yangi talablarga duch keladi. Bu davrda bolalar hali o`yin faoliyatini to`liq tark etmaganligini inobatga olib, o`tiladigan dars mashg`ulotlarini qiziqarli qilib olib borish lozim. Bu davrga kelib bolaga tarbiyaviy tahsir yo`llari bir muncha aniq va tizimli ravishda bo`lib qoladi. Chunki endi xususan odobnoma darslari o`tila boshlaydi, bundan tashqari boshqa fanlarda ham muntazam ravishda axloqiy tarbiya berib boriladi. [1]

Bu davrda turli to`garaklarni uyushtirish ham o`zining ijobiy natijalarini beradi. O`rta umumiy ta`limda axloqiy tarbiya. O`rta maktab davriga kelib o`quvchi o`rganadigan fanlar ham

asta-sekinlik bilan murakkablasha boradi, shunga ko'ra o'quvchining fikrlashi va dunyoqarashi ham kengayib boradi. Bu davrda o'quvchilarga o'zaro odob-axloqqa doir maqollar va hadis namunalari ko'proq aytish orqali musobaqa uyushtirish hamda ushbu maqol va hidislarga o'zlari ham amal qilishlarini tarbiyalash mumkin. Endi o'quvchilar burch, vijdon, nomus, adolat, ezgulik kabi axloqiy tushunchalarning mahnisini tushunib yetadilar.

Oliy o'quv yurtlarida axloqiy tarbiya. Oliy ta'limda yoshlar endi biror mutaxassislikni tanlagan holda, o'zining mustaqil fikri, dunyoqarashi, intellektual qiziqishiga ega bo'ladilar. Shu sababli bu davrda bo'lajak mutaxassislarni axloqiy jihatdan tarbiyalash muhim. Chunki bu davrda yosh o'zining madaniy-ma'naviy saviyasini oshirishga intiladi, o'z ustida qunt bilan ishlaydi, radio, televidenie, Internet va barcha informatsion vositalardan unumli foydalanadi, turli asarlar bilan tanishadi. Bu esa yoshlarni axloqiy jihatdan tarbiyalash uchun yordam beradi.

Ta'limdan keyingi faoliyatda axloqiy tarbiya. Yosh uzoq muddatli va tizimiy ta'lim natijasida mutaxassis sifatida shakllandi. Endi u nazariy jihatdan egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llab yosh avlodga ta'lim-tarbiya beradi, uning o'zi boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy ruhda tarbiyalay boshlaydi. Uzluksiz ravishda uzoq muddatli olib borilgan ta'lim-tarbiya samarasi mana endi ko'zga tashlanadi.

Jamiyat taraqqiyoti, Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi uchun xizmat qiladigan vijdoni pok, iymoni butun, sofdil, vatan'arvar, xalqsevar, mard, har tomonlama sog'lom, intellektual salohiyatli, bir so'z bilan aytganda sog'lom avlodni tarbiyalash davr talabi ekan. Bu ishni amalga oshirish esa barchamizning Vatan oldidagi muqaddas burchimizdir. Shunday ekan, yoshlarimiz tarbiyasiga doimo ehtiborli bo'laylik.

Sharq mamlakatlarida farzandni barkamol inson etib tarbiya qilish eng muhim vazifa hisoblanadi. Xususan, tarbiyada diniy ta'limotlardan, hadislardan, badiiy asarlardan, xalq og'zaki ijodidan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, birgina shariatda musulmonlar amal qilishi zarur bo'lgan 934 ta talab mavjud. Bundan bola tana va ruh pokligini, insonparvarlikni o'rgansa. Kitob mutoala qilish yordamida o'sib kelayotgan bola odamiylik, sadoqat, rahm – shafqat, mehr – muruvvat kabi ezgu fazilatlarni o'zida shakllantiradi.

Sobiq ittifoq mafkurasi inqirozga uchraganidan keyin yangi jamiyatni mafkuraviy, ma'naviy, mahrifiy asoslash, xususan, tarbiyaviy ishlarning metodologiyasi bo'lmish milliy istiqloq g'oyasini ishlab chiqish eng muhim vazifalardan biri bo'lib qoldi. Bu jarayonda tub o'zgarishlarni amalga oshirishda 2000-yil 6-aprelda O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning rahbarligida o'tkazilgan Kengash alohida o'rin egalladi. Natijada, 2000-yil davomida "Milliy istiqloq g'oyasi" fanini ta'lim tizimiga kiritish uchun o'quv qo'llanmalari, o'quv dasturlari va boshqa zaruriy adabiyotlar O'zbekiston milliy faylasuflar jamiyatining ishchi guruhlari tomonidan ishlab chiqildi. Endigi vazifa esa uni aholi, xususan, yoshlar qalbi va ongiga singdirish masalasi bo'lib qoldi. Hozirgi vaqtda bu jarayonni yanada takomillashtirish borasida katta ishlar olib borilmoqda.

Milliy qadriyatlarni yoshlari ongi va qalbiga singdirish usullari to'g'risida fikr bildirganda shuni alohida qayd qilmoq kerakki, avvalo mahmuriy yo'l va zo'rlik usuliga ehtiyotkor bo'lish talab qilindi. Chunki imkoni boricha zo'rlik qilish, majbur qilish usulidan foydalanmaslik maqsadga muvofiqdir. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tahkidlaganidek, "g'oyaga qarshi faqat g'oya, fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat ma'rifat bilan bahsga kirishish, olishish mumkin". Bu mustaqil O'zbekistonda ma'naviy-mahrifiy sohada olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarning bosh tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Xullas, g'oyaviy dunyoqarash, yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash zudlik bilan hal qilinadigan ish emas, g'oyaviy dunyoqarashni shakllantirish, yoshlar ongi va qalbiga milliy qadriyatlarni singdirish uchun tarbiyaviy ishning mavjud barcha usullari, shakllari, vositalaridan o'z o'rnida samarali foydalanish umumiy maqsadlarmizni amalga oshirishda muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islom Karimov —Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuchll, Toshkent —Ma'naviyat|2008-yil.
2. Karimov I.A. «O'zbekiston kelajagi buyuk davlat». Toshkent: O'zbekiston 1992.
3. Munavvarov A.K. «Oila pedagogikasi». – T.: O'qituvchi, 1994.
4. Mirqosimov M. Maktabni boshqarishning nazariy va pedagogik asoslari. T.: 1996 y.

SAVOD O'RGATISH DAVRIDA DIDAKTIK O'YINLARNING O'RNI

Murodova E'tibor Komilovna

Buxoro viloyati Buxoro tumani 10 -umumta'lim maktabi oliy toifali boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning savod o'rgatish davrida didaktik o'yinlarning darsdagi o'rni va qaysi bosqichida qo'llash haqida keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: savod o'rgatish jarayoni, "Tovushni top", "Harfni top" o'yinlari va ularni dars jarayonida qo'llash.

Savod o'rgatish dasturida savod o'rgatish jarayoni ikki davrga bo'lib o'rgatilgan: alifbogacha bo'lgan tayyorlov davri va alifbo davri. "Alifbe" darsligiga asoslangan holda, savod o'rgatish o'quv darslari o'quvchilarni to'rt oy davomida elementar o'qishga, yozuv darslari esa yozishga o'rgatishi lozim. Demak, savod o'rgatishning asosiy maqsadi o'quvchilarni o'zbek tilidagi barcha tovushlar va harflar bilan tanishtirish, o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Savod o'rgatish davrida o'qitishning vazifalariga dasturda belgilab berilgan talablarni amalga oshirish kiradi. Jumladan, savod o'rgatish jarayonida harflarning 4 xil : bosma, yozma, bosh va kichik shaklini va ularning ishlatilish o'rnini o'rgatish.

-O'quvchilarni bo'g'inlab o'qishga o'rgatish;

-Savod o'rgatish jarayoni o'qish va yozish darslarida o'quvchilarni to'g'ri me'yorda o'qishga o'rgatish;

O'quvchilarni so'zlarni grafik va imloviy to'g'ri yozishga o'rgatish;

O'quvchilarni ongli o'qishga o'rgatish;

O'quvchilarning lug'atini boyitish va bog'lanishli nutqini o'stirish, dunyoqarashini kengaytirish;

O'quvchilarning shaxsida insoniy fazilatlarini tarkib toptirish;

Shunday ekan, har bir bolani savodini chiqarish uchun darslar davomida turli pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

Maktabga kelgan bola bog'chadan yoki uydan ona qaromog'idan keladi, bu esa uni dars tizimini tushuna olishi va o'zlashtirishini yo'lga qo'yish uchun pedagogdan mahorat talab etadi. Pedagog esa bunda turli usullar va metodlardan oqilona foydalansagina ko'zlangan natijaga erisha oladi.

Hozirgi kun talabi esa har bir bolani individual xususiyati va qiziqishidan kelib chiqqan holda ishlashni talab etadi.

Boshlang'ich sinfda savod o'rgatish davri asosiy hisoblanadi. Chunki bu davrda bolaning savodi chiqadi. O'qish yozish va raqamlashni o'rganadi. Kelajakdagi barcha bilimlar asosi bo'lib xizmat qiladi. Agar bu davrda o'rganilmagan bir harf bolaning savodsiz bo'lishiga olib keladi. Shunday ekan, bu davrda har bir bolani bilim olishga undash va qiziqtirish uchun darslarda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur.

Savod o'rgatish davrida darslarda foydalaniladigan pedagogik texnologiyalardan namunalari:

"Tovushni top" o'yini. Bu o'yin o'quvchilarni tovushlarni talaffuz etib, farqlashga o'rganadi. O'tilgan mavzuni mustahkamlash va takrorlashda yaxshi samara beradi. Bunda turli

rasmlar ko'rsatiladi. Masalan, o'tovushini topish uchun o'quvchilarga turli rasmlar ko'rsatiladi. Oy, behi, karam, nok rasmlari ko'rsaladi va navbat bilan o'quvchilar talaffuz qiladi.

So'zlardagi o'unli tovushini aniqlaydi va birinchi bo'g'inda yoki ikkinchi bo'g'inda qatnashayotganini aytadi. Shu tartibda turli rasmlar orqali har bir o'rganilgan tovushlarni farqlash va o'rnini aytishga o'rganadi.

Bunday o'yin usullari esa bolani darsda mustaqil va erkin fikrlashga, dars jarayoniga tez moslashishiga undaydi.

Darsning har bir bosqichida turli texnologiyalardan yoki usullardan foydalanish esa bolani bir xillikdan zerikishini oldini oladi. Bu esa o'z navbatida har bir pedagogdan izlanuvchanlikni talab etadi.

Shu o'rinda aytish joizki, har bir dars o'z yo'nalishi va ketma-ketligiga ega, ular bir-biriga bog'lanishi zarur. Darsning birinchi qismida suhbat usuli qo'llansa, keyingi qismida aqliy hujum yoki boshqa usullardan navbat bilan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Yangi mavzuni bayon etishda tushuntirish usuli va ko'rgazmalilik metodidan foydalanib, namoyish etish orqali o'rgatib boriladi.

Aynan savod o'rgatish davrida tovush va harfni farqlash muhim hisoblanadi. Bu davrda "Harfni top" o'yini ham o'quvchilarni mavzuni o'zlashtirishi va yangi mavzuni mustahkamlashga katta yordam beradi.

"Harflarni top" o'yinini yangi mavzuni tushuntirgandan so'ng, o'quvchilar bilan og'zaki yoki rasmi testlarda tovushlarning o'rnini topishda qo'llaniladigan rangli to'rtburchak qog'ozchalar vositasida ham o'tkazish mumkin. Bunda ikki rangda to'rtburchak qog'ozlar olinadi. O'qituvchi so'zlarni o'qiydi. o'quvchilar esa mustaqil ravishda topish lozim bo'lgan o'rnini bir xil rangda, qolgan tovushlar o'rnini ikkinchi xildagi qog'ozchalar bilan ko'rsatadilar. Masalan:

"A" tovushini o'rnini topish.

"Maktab" so'zida harfning o'rnini topish.

"Maktab" so'zida "a" unlisi birinchi bo'g'inda ikkinchi o'rinda turibdi. Ikkinchi bo'g'inda ham ikkinchi o'rinda turibdi.

Shu tartibda pedagog turli o'yin usullar orqali o'quvchini darsga qiziqishini va faoliyatini oshirib boradi. Bu esa bolani ijodiy, erkin fikrlashi, mantiqiy tafakkurni oshishi va izlanishga, bilishga undaydi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar o'yin o'ynashga moyil bo'ladi. Ular bir xil dars o'tishdan zerikib qoladilar. Shu sababli, har bir darsda turli pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali bolaning qiziqishi ortadi. Bundan tashqari bolaning yoshini hisobga olib, ular uzoq vaqt bir joyda o'tira olmasliklari va harakatchanliklarini ham inobatga olish kerak. Dars davomida qo'llangan metodlar asosida ular turli harakatlarni bajarishlari yoki dam olish daqiqasida musiqa asosida mashqlar qildirish samara beradi.

Xulosa qilib aytganda, savod o'rgatish davrida o'quvchilarning darsdagi faoliyatini va qiziqishini oshirish uchun didaktik o'yinlardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

Tal'at G'afforova. "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar"

Safarova R. G'ulomova X., Inoyatova M. "Savod o'rgatish darslari" 1-sinf o'qituvchi uchun metodik qo'llanma".

G'afforova T., Nurillayeva Sh. Haydarova o. "Boshlang'ich sinflar uchun ona tili va o'qishdan didaktik materiallar.

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI KREATIV YONDASHUV ASOSIDA O'ZINI—O'ZI TARBIYALASHGA YO'NALTIRISH

Nabiyeva Farog'at Mahmudovna

Pedagogika-psixologiya Magistratura 1-kurs talabasi, Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muloqotdan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim-tarbiya orqali ma'naviy yetuk barkamol avlodni tarbiyalash masalalari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: kreativ, ijodiy, shaxs, talim, tarbiya, kompetensiyaviy ta'lim, kommunikativlik, muloqot.

Ta'limda kreativlik - bugungi zamon talab qilayotgan ta'limdir. Biz ta'lim va tarbiya berayotgan yosh avlod hayot ostonasida qoqilmay, uchragan muammolarni o'zi mustaqil hal qila oladigan, zamonaviy texnika vositalaridan hech ikkilanmay bimalol foydalana oladigan, kishilar bilan muloqotga qiynalmay, tortinmay kirishadigan, erkin va ijodiy fikrlaydigan, shaxs sifatida jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lgan komil insonlar bo'lib kamol topishi zarur.

Bugungi ta'lim sohasida bo'layotgan islohotlar ana shunday dolzarb vazifalarni hal qilishga qaratilganligi bejiz emas, albatta.

Har bir fanning xususiyatidan kelib chiqib, darsda o'quvchilarning ijodiy fikrlashga o'rgatib borish muhim o'rin tutadi. Erkin va ijodiy fikrlash kishining muloqotga kirishishida, o'z fikrini erkin bayon qilishida, o'zganing fikrini to'ldirib, qo'shimchalar qila olishida, voqelikni idrok etib o'z qarashlarini ifoda eta olishida namoyon bo'ladi. Lekin ko'pchilik o'quvchilar o'zlari o'qigan, ko'rgan, eshitgan voqealarini o'zgalarga gapirib berish tugul, bu voqealarga ijodiy, erkin va mustaqil fikr bildira olmaydilar.

O'quvchilarda ijodiy mustaqil fikrlashni shakllantirishda darslarda ko'proq suhbat, muloqot qilish, "Voqeaga sizning fikringiz qanday?", "Siz shunday vaziyatda qanday yo'l tutar edingiz?", "Siz qahramonning tutgan ishini qanday baholaysiz?", "Bu paytda nima bo'lgan bo'lishi mumkin?", "Nega qahramon shunday yo'l tutdi deb o'ylaysiz?" kabi shunga o'xshash savollar bilan o'quvchilarni baxs-munozaraga jalb etish juda muhim.

Bitta dars misolida ko'rib chiqadigan bo'lsak; navbatchi axborot topshirishi shu kundagi voqea-hodisalar, vaziyatni to'liq ochib berishi bilan belgilanadi.

Agar o'qituvchi juftlikda yoki guruhda bajariladigan topshiriqlar bersa, o'quvchi o'zining to'g'ri deb bilgan fikrini o'z sherigiga yoki guruhidagi boshqa o'quvchilarga yetkaza bilishi ham muloqot orqali namoyon bo'ladi.

Agarda guruhlar taqdim etgan taqdimotlar ichidan eng ma'qulini tanlash kerak bo'lsa, har bir guruh o'z qarashlarini boshqa guruhlariga ta'riflab berish orqali bir - birlari bilan muloqot qiladilar. Tortinib, o'zlarining tayyorlagan ishlarini ma'qullaydilar yoki boshqa guruhlarning ishlariga o'z munosabatlarini bildiradilar.

Agar o'qish darsi bo'lsa, matnni rollarga bo'lib o'qish orqali o'quvchilarga qahramonlarga o'z munosabatlarini bildirish ko'nikmalarini shakllanadi. Voqealar ketma-ketligini izchil bayon qiladilar.

Har bir o'quvchining fikrini to'la eshitish, fikrlarning eng ma'qulini namuna qilib ko'rsatish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Bu orqali o'quvchilar voqeani adekvat baholay olishni o'rganadilar, o'z fikrlarini erkin bildira olish ko'nikmalari shakllanadi.

Erkin bildirilgan fikr qanday bo'lmasin o'qituvchi uni oxirigacha eshitishi va boshqa o'quvchilarni ham bu fikrni eshitishlari va o'z munosabatlarini bildirishlariga jalb qilishi juda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki boshqalar fikrini tinglashga o'rgatish o'qituvchidan e'tibor va mas'uliyat talab etadi.

Boshqalar fikrini tinglagan o'quvchi voqeani to'la idrok etadi, o'z munosabatini bildiradi va eng muhimi, boshqaning fikrini takrorlamaydi. Bu bilan to'g'ri va noto'g'ri fikrlarni barini qabul

qilish degani emas. Noto'g'ri fikr bildirgan o'quvchining fikrini to'g'ri emasligini tushuntira bilish, uni to'g'ri fikrlashga yo'naltirish eng muhimidir.

Masalan: 2-sinf o'qish darsligidagi "Kulol va shogird" hikoyasini olaylik.

Hikoyada shogird ustozining "yana biror yil kulolchilik sirlaridan o'rgangin" deyishiga qaramay qo'yarda – qo'ymay o'zi alohida faoliyat olib borishga ko'ndirib chiqib ketadi. Avvalida ishi yurishgan bo'lsada, oxir oqibat uning yasagan idishlarining sirlari tezda ko'chib ketishi tufayli hech kim sotib olmay qo'yadi. Ishi yurishmagan shogird yana ustozini oldiga qaytib boradi.

Hikoya yuzasidan o'tkazilgan suhbat natijasida aksariyat o'quvchilar shogirdning ishini ma'qullamadilar. Lekin o'quvchilar ichida kulolning ayrim ishini ma'qullamagan o'quvchilar ham bo'ldi. "Ustozini doim o't yoqtirguncha, suv tashitguncha kulolchilikning eng nozik sirlarini o'rgatsa bo'lmasmidi?", "Yasalgan buyumlarga sir berishdan oldin qurigan idishlarni puflab, so'ng sirlash kerakligini ustozini avvalroq shogirdini yoniga chaqirib o'rgatganda, shogird shuncha qiynalmagan bo'lar edi" degan fikrlarni bildirgan o'quvchilar ham bo'ldi.

O'quvchilar o'z fikrlari yuzasidan bir-birlari bilan baxsga kirishib ketdilar. Men hech bir fikrni noto'g'ri demasdan o'quvchilarni voqeahidisiga teranroq nazar bilan qarashga yo'naltirdim. Har narsani o'rgatish va o'rganishning o'z vaqti borligi, shogird hech qachon ustozining so'zini ikki qilmasligi kerakligi haqida o'quvchilarga tushunchalar berdim.

Guruhlarda islash uchun topshiriqlar berilganida o'quvchilar o'z fikrlarini o'rtoqlariga yetkazishga harakat qiladilar. Hamkorlikda ishlash jarayonida birbirlarining fikrlarini eshitadilar va to'ldiradilar, eng maqbulini ajratishga erishadilar.

Fikrni bayon qilish natijasida nutq malakalari shakllanadi, ko'pchilik oldida fikr bildirishga, o'z munosabatlarini bildirishga o'rganadilar. Voqeani turli usullarda erkin va mustaqil bayon qilish imkoni tug'iladi. So'z boyliklari sayqallashadi. Insonning tafakkuri qanchalik mustaqil bo'lsa, u shunchalik tashabbuskor bo'ladi.

Odamning fikrlashi qancha erkin bo'lsa, u shuncha izlanuvchan, ijodkor bo'ladi.

Shakllanib kelayotgan yosh avlodning ruhiy, aqliy, jismoniy imkoniyatlariga qarab ish tutilsa, bolada o'z xatti-harakati uchun javobgarlik hissi paydo bo'ladi. U o'z fikri, qarashiga ega bo'ladi. Fikr kishisi hamisha o'z qarashlarini asoslaydi, kerak bo'lganda himoya qiladi.

Shuning uchun yurtimizda mustaqil, ijodiy fikrlovchi shaxslardan iborat barkamol avlod tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T. G'afforova, Sh. Nurullayeva, O'qish kitobi, 2-sinf. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma-T., "Sharq", 2012

BIOLOGIYA DARSIDA TAYANCH KOMPETENSIYA ELEMENTLARINI TARKIB TOPTIRISH YO'LLARI

Qurbonov Fazliddin Nuriddinovich

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Biologiya fani o'qituvchisi
Nuriddinova Dilnora Fazliddinovna, Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi 2-bosqich o'quvchisi

Maqolada biologiya fanini o'qitishda tayanch kompetensiya elementlarini tarkib toptirish yo'llari bayon etilgan. Shuningdek, biologiya fanini o'qitishning turli shakllari (dars, darsdan tashqari ishlar, sinfdan tashqari mashg'ulotlar)da 8-sinf o'quvchilarida matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklardan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasini shakllantirish usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Biologiya, matematik savodxonlik, fan va texnika, tayanch kompetensiya, elementlar, bilim, malaka, ko'nikma.

Dunyoda ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lmagay". Ajdodlarimiz bundan 11 asr oldin aytgan ushbu so'z asrlar osha o'zining dolzarbligini aslo yo'qotayotgani yo'q. Ayniqsa, bugungi globallashayotgan davrda ilm dunyoni qutqarishning asosiy omili bo'lib qolyapti. Shu bois mamlakatimizda yoshlarni barkamol qilib voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Umumta'lim fanlarini o'qitishning uzluksizligi va izchilligini ta'minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Respublika maqsadli kitob jamg'armasini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida"gi nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi 2017-yil 15-martdagi 140-sonli qarori tasdiqlandi.

Qarorga binoan Davlat ta'lim standartini bajarish O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat yuritayotgan barcha umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun majburiydir. Davlat ta'lim standartining maqsadi umumiy o'rta ta'lim tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan- ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalash-dan iborat.

O'zbekistonda ta'limning maqsadi fan asoslarini chuqur o'zlashtirib, kelgusida fan-lardan egallagan kompetensiyalarga asoslangan holda kasb tanlash va mustaqil ha-yotda o'z o'rnini topishga qaratilgan. 5-9-sinflarda biologiyaning bo'limlari hisoblangan botanika, zoologiya, odam va uning salomatligi, sitologiya va genetika asoslari kabi bo'limlarini o'rganishda hayot shakllarining xilma-xilligi, ularning xususiyatlari, asosiy biologik tushunchalar, nazariy va qonuniyatlar haqida qancha ma'lumotlar yotadi. Shu ma'lumotlarga asoslangan ayrim mavzularni (masalan, 8-sinf biologiya fanini o'qitishda kompetensiyaviy o'qitish jarayonida (Tayanch harakatlanish, qon aylanish, koddaminat-lik, nafas olish tizimi, moddalar almashinuvi, energiya sarfi) yoritib berishda o'quvchilar-da "Nazariyaga tayangan holda masalalar ishlash" mexanizmini shakllantirish haqidagi tushunchalar berish maqsadga muvofiqdir.

Real olamdagi yuz beradigan eng sodda hodisalardagi miqdoriy va sifatiiy nisbat-lar, olamdagi real formalar: natural son, miqdor, jadvallar, formulalar va boshqa tushunchalar abstrakt, lekin real borliqdagi predmetlarga xos bo'lgan bog'lanish sanaladi. Bu bog'lanishlarni biologiyaga oid tushuntirib, o'quvchilar ongiga matematik yo'llar orqali yetkazib berish bilan bir qatorda (real borliqlar orqali) nutq tafakkurini rivojlantirish har bir dars o'quvchi uchun yangi axborotdir. Ayniqsa, yangi o'quv materialini orqali o'quvchilar bilim va ko'nikmalarini shakllantirish asosiy ta'lim sifatini ta'minlovchi omildir. O'quvchi-larga yangi bilimlarni berish va olingan yangi bilimlar asosida ko'nikmalarni shakllantirish uchun kichik guruhlarda ishlash, vizuallashtirish, mustaqil ijodiy ishlash, o'yin mashqlari va rolli o'yinlar kabi noan'anaviy ta'lim metodlaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

Ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish borasida bugungi kunda ko'plab amaliy ish-lar qilinmoqda. O'quv jarayonining markazida o'quvchi shaxsi va qadri, ma'naviyati turar ekan, har bir o'qituvchi bu jarayonni samarali va qiziqarli qilib tashkil qila olishi kerak. Shuni e'tiborda tutish kerakki, shaxsga qaratilgan ta'lim, o'quvchining o'quv-biluv, meh-natini tashkil etishni harakatlanturuvchi, uning qiziqish, xohish, talab-istaklarini ro'yobga chiqaruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi.

Dars jarayonida o'quvchining matematik savodxonligiga ham e'tibor qaratilishi lo-zim. O'quvchi shaxsiga qaratilgan ta'lim, o'quvchining faolligini oshirish, mustaqil, ijodiy, fikrlashga o'rgatish, mustaqilligi va erkinligini ta'minlash, qiziqishlari asosida ish yuritish, ichki imkoniyatlarini ishga solish, qiziqishlari orqali qo'shimcha ta'lim olish-ga yo'llash, o'z-o'zini rivojlantirishni o'z ichiga olishida matematik savodxonlikning o'rni katta. Aynan mana shu

jarayonda katta natijalarga erishish maqsadida hozirgi davr ta'lim taraqqiyoti yangi yo'nalish – innovatsion pedagogikani maydonga olib chiqdi.

Matematika fani rivojlanishi asoslari insoniyat faoliyatining amaliy ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Fanning rivojlanishi bu ishlab chiqarishning shakllanishi bilan asoslana-di. Matematik savodxonlikni oshirish uchun har ikki tomon, ya'ni o'qituvchi va o'quvchi orasida yangi metodlar orqali darslarni tashkil qilish, turli interfaol usullardan foydalanib bilim berish, bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayonida yangilik yaratishdir.

Maktabda o'qitishning asosiy shakli dars hisoblanadi. Ayrim darslarga tayyorgarlik ko'rish uchun matematik savodxonlikni oshirish hamda matematik hisob-kitoblik mavzu-larni puxta o'zlashtirib, mavzular bo'yicha o'quv dasturini o'rganish zarur. Doimo dastur-lardagi, darsliklardagi va ayrim mavzulardagi o'zgarishlar o'rganib borilsa, darsda reja tuzishga qiynalmaydi. Darslar rejasi darsning samarali bo'lishi bilan birga, har bir o'quv-chining bilimida oldinga siljishni ta'minlaydi.

Biologiya fanini o'qitishda o'quvchilarda matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi elementlarini tarkib top-tirish yo'llari orqali hamda Davlat ta'lim standartining vazifalariga mos tavsiyalar ishlab chiqish-dan iborat:

- umumiy o'rta ta'lim mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilash;
 - milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida o'quvchilarni tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;
 - o'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, umumiy o'rta ta'lim muassasalar o'quvchilari va bitiruvchilari-ning malakasiga qo'yiladigan talablarni belgilash;
 - kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash;
 - ta'lim va uning pirovard natijalari, o'quvchilarning malaka talablarini egallaganlik darajasini tizimli baholash tartibini, shuningdek, ta'lim-tarbiya faoliyati sifatini nazorat qilishning huquqiy asoslarini takomillashtirish;
 - davlat ta'lim standartlari talablarining ta'lim sifati va kadrlar tayyorlashga qo'yiladigan xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlash.

Biologiya fanini o'qitishda o'quvchilarda matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi elementlarini tarkib top-tirish yo'llarining asosiy vazifasi quyidagilardan iborat:

1. Biologiya fanini o'qitishda o'quvchilarda matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasini shakllantirishning nazariy asoslarini, xususan, kompetensiya va kompetentlilik haqidagi tushunchalarning mohiyatini ochib berish bilan birga matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasini tavsiflash.

2. Mazkur kompetensiyani biologiya fanini o'qitishning turli yo'llarini tatbiq etish. Biologiya fanidagi kashfiyotlarning ahamiyati, tirik tabiatning qonuniyatlari, biologic xilma-xillik haqida, atamalar, xususiy va umumbiologik tushunchalar, qonunlar, nazariya-lar, gipotezalarning mazmun-mohiyatini tushuntirish hamda o'quvchilarda o'z fikrini ba-yon eta oladigan va asoslay oladigan, tushunchalarni tahlil qiladigan, so'ng umumlash- tirib, xulosalar chiqara oladigan bo'lib yetishi uchun o'qituvchi qaysi metod, o'yinlardan foydalanmasin bilimlarni o'quvchi ongiga yetkazib berishi zarur.

O'quvchilar biologik obyekt, hodisaning o'ziga xos jihatlarini ko'rgazmali vositalar asosida taniydi. Mohiyatini tushungan holda yozma, og'zaki tavsiflay olishida matematika-tikaga doir bajariladigan ishlar o'quvchilarni boshqa fanlardan oladigan bilimlariga qaraganda ko'proq savodlilikka, tirishqoqlikka, puxtalikka, aniqlikka, o'z fikr va xulosalarini nazorat qila olishga, ayniqsa, kuzatish, tajriba va fahmlash asosida aytiladigan fikrlarining ravon bo'lishiga e'tibor berishga odatlantiradi.

O'quvchilarda matematik bilimlarga bo'lgan qiziqish, matematik xarakterdagi ma-salalarni sabr-toqat va tirishqoqlik bilan yechishida bilim, malaka, ko'nikmalari rivojlanti-riladi. Induktiv va deduktiv tafakkurning boshlang'ich ko'nikmalarini, aqliy qobiliyatlarini, ya'ni tahlil qilish, sintezlash, taqqoslashni, abstraktlashtirish va umumlashtirish qobiliyatlarini rivojlantirishga, idroklilik va ziyraklikni, odam tanasida kechadigan jarayon-larni o'quvchi o'zi matematik yo'llar bilan tasavvurlarni va xayolni o'stirishga matematik ta'lim berish katta yordam qiladi.

Amaliy maqsadlar: Misol uchun, "Odamning ikkala qo'lida nechta naysimon suyak bor?", degan savolning yechimida nazariyaga tayangan holda amalda matematik yo'llar bilan topamiz yoki odamlarning bir kecha-kunduzlik ovqatlanish ratsionini tuzishda ham bevosita amaliy maqsadlarni nazariya bilan bog'liqligini ko'rish mumkin. Amaliyot bilan bog'lay olishdan asosiy maqsad o'quvchilarda bilim, ko'nikma malakani shakllantirish bi-lan bir qatorida matematik savodxonlikni oshirishdan iborat. Tirik tabiatning qonuniyatla-ri, biologik xilma-xillik, xususiy va umumbiologik tushunchalar, biologik qonuniyatlarning mazmun-mohiyatini tushuntirib bera oladi. Olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish uchun kompetensiyaning ahamiyati nihoyatda katta.

Biologiya fanini o'qitishda 8-sinf o'quvchilarida matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklardan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasini shakl-lantirish-ning nazariy va metodik asoslarini hal etish, zaruriy hollarda talab etiladigan faoliyatini mukammal bajarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Kompetensiyaviy yonda- shuvda o'qitish maqsadlari o'quvchilar tomonidan o'z-o'zini anglash, ta'lim tarbiya jarayonida, o'quv maqsadlarga erishish yo'llarini tushuntirish, o'quvchilarning o'quv– bilim – bilish faoliyatini faollashtirish, o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivoj- lantirish orqali jamiyat va mustaqil hayotda moslashuvi, ijtimoiylashuvi kabi ustuvor yo'nalishlarni mo'ljallash nazarda tutiladi. Biologiya fanidan kompetensiyaviy o'qitish jarayonida o'quvchilarga biologiya mavzusidagi ayrim (Tayanch harakatlanish, qon aylanish, koddaminatlik, nafas olish sistemasi, moddalar almashunuvi, energiya sar-fi) mavzularni yoritib berishda, o'quvchilarda "masala" haqidagi tushunchalar berish hamda kitobdagi nazariyalarga tayangan holda o'rgatish lozim. Kompetensiyani tarkib toptirish usullari va shaxs hayotidagi ahamiyatiga ko'ra darajalarga ajratiladi. O'quvchi shaxsining umumiy rivojlani-shiga yordam beradigan kompetensiyalar tayanch kompe-tensiya, faqat biologiya o'quv fani orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi. O'quvchilarda tarkib toptiriladigan kompetensiyalar quyidagi darajalarga ajraladi:

1. Tayanch kompetensiyalar – umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasidan o'rin olgan barcha o'quv fanlari mazmuni va o'qitish jarayoni orqali tarkib toptiriladigan kom-petensiyalar.

2. Xususiy kompetensiyalar – biologik ta'lim va tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetensiya-lar hisoblanadi. Biologiya fanidan o'quvchining kompetensiya – biologiya fani bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalaridan kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va amaliyotda qo'llay olish qobilyatidir.

Biologiya o'qituvchisi o'quvchilarda yuqorida qayt etilgan tayanch kompetensiyalar-ni tarkib toptirish maqsadida o'quv fani mazmunini tahlil etishi, o'qitishning barcha shakl-lari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar hamda sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib boriladigan ishlarni tizimli va bir-biriga uzviy ravishda amalga oshirishni loyihalashi lozim.

Tayanch kompetensiyalar va me'yoriy hujjatlarni yuritishda ularni quyidagicha yozi-lishi tavsiya qilinadi:

- umumiy o'rta ta'lim mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilash;
- milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida o'quvchilarni tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;
- o'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texno-logiyalarini joriy etish, umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari va bitiruv-chilarining malakasiga qo'yiladigan talablarni belgilash;
- kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash;

– ta'lim va uning pirovard natijalari, o'quvchilarning malaka talablarini egallaganlik darajasini tizimli baholash tartibini, shuningdek, ta'lim-tarbiya faoliyati sifatini nazorat qilishning huquqiy asoslarini takomillashtirish.

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi:

– o'quvchi kattalashtirib ko'rsatuvchi asboblardan buyumlarni necha marta katta-lashtirishini hisoblay olishi, mikroskoplar bilan ishlay olish qobiliyatlarini rivojlantirgan bo'lishi;

– fanga doir masala va mashqlarni mustaqil ravishda yecha olishi, standart top-shiriqlarni bajara olish. Mazkur tayanch kompetensiyalar biologiya fanidan dars jarayoni-da uzluksiz ravishda shakllantirib boriladi. Shuningdek, biologiya fanining mazmunidan kelib chiqqan holda o'quvchilarda fanga oid umumiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, faqat darsliklardagi ma'lumot bilan chegaralanmasdan qo'shimcha materiallardan, matematik savodxonlik, kompetensiya elementlaridan hamda metodlardan foydalanilsa, dars yanada mazmunli bo'lib, o'quvchilar o'rga-nadigan bilimlari, dunyoqarashlari kengayib boradi. Bu esa bugungi kun o'qituvchilarini izlanishga, ko'proq kitob o'qishga, fan yangiliklaridan boxabar bo'lish uchun turli manbalardan foydalanishlari lozimligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son qarori. www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-martdagi "O'rta ta'lim to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi 140-sonli qarori. www.lex.uz
3. "Aniq va tabiiy fanlarni o'qitishning zamonaviy metodologiyasi: muammo va ye-chimlar" mavzusidagi aniq va tabiiy fanlar o'qituvchilari respublika Forumi tavsiyalari // "Ma'rifat" gazetasi, 2016-yil 16-dekabr. 99-son.
4. Adizov A.E., F.G.Felgman. *Biologiya va olam.* – T.: O'qituvchi, 2004.
5. Abduqodirov A.A., Astanova F.A., Abduqodirova F. "Case-study" uslubi: nazari-ya, amaliyot va tajriba // *O'quv qo'llanma.* –T.: Tafakkur qanoti, 2012.
6. Muftaxov A.G. *Biologiya.* – T.: O'qituvchi, 2004.

TARBIYA FANI VA UNI TASHKIL ETISH JARAYONINING MAZMUN MOHIYATI

Nazarova Shaxnoza Shavkatovna

Buxoro viloyati Buxoro tumani 10-umumta'lim maktabi oliy toifali boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi

Annotatsiya: bugungi kunda jamiyat ertasi uchun xizmat qiladigan yetuk shaxslarni tarbiyalash barcha ta'lim muassasalari o'qituvchilari oldida turgan vazifalardan biridir. Ushbu maqola mamlakatimizda bugungi kunda tarbiya jarayonlarining mazmun va mohiyatiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: shaxs, maqsadli tarbiya, davlat mafkurasi, milliy istiqloq mafkurasi.

Bugungi kunda mamlakatimizda tarbiya jarayonlariga har qachongidan ham ko'proq e'ibor qaratilmoqda. Bunga misol qilib, 2020-yil 6-iyundagi Vazirlar Mahkamasining 422-son qarori asosida "Tarbiya" fani konsepsiyasi ishlab chiqilganini, Xalq ta'limi vazirining 2020-yil 10-iyuldagi 161-son buyrug'i asosida maktablarda tarbiya fanining o'qilishi joriy etilganini aytishimiz mumkin. Avvalo, tarbiya nima o'zi? degan savolga javob bersak.

Tarbiya – aniq maqsadga yo'naltirilgan ta'sir jarayoni: shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy, madaniy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan uzoq muddatli amaliy pedagogik jarayon. Insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan hissiyotlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora-tadbirlar yig'indisi hisoblanadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarbiya fani milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari g'oyasi asosida tashkil qilinmoqda. Bundan maqsad, XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish, o'quvchilarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlash, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish, raqobatbardosh va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdir.

Tarbiya metodlari - pedagog-o'qituvchilarning o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish usullari, vositalari, tarbiyalanuvchilarga barkamol shaxs xislatlarini singdirish maqsadida tarbiya jarayonini pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etish yo'llaridir.

Tarbiyaning maqsadi – ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, rivojlanishi, yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi barkamol shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazishdan iborat. Kadrlar tayyorlash milliy modelimizning bosh muddaosi – barkamol shaxs va intellektual salohiyatli mutaxassis tayyorlashdan iborat bo'lib, O'zbekistonning xalqaro andozalardagi zamonaviy taraqqiyotini ta'minlay oladigan, mustaqil fikr yuritadigan, tafakkurli, malakali, bilimli mutaxassis, ayni paytda insonning ichki sifatleri barq urib kamolotga yetgan kadrlar tayyorlashni ko'zlaydi. Mazkur maqsadni amalga oshiruvchi asosiy omillardan biri tarbiya jarayonidir. Tarbiyaning maqsad-natijasi barkamol avlodni tarbiyalashdir. Bu jarayon ikki tomonlama bo'lib, uyushtirish va rahbarlikni, shuningdek, o'quvchi shaxsining o'zi tomonidan faollik ko'rsatishni taqozo etadi. Bu jarayonda pedagog yetakchi vazifani bajaradi, chunki, u ijtimoiy tarbiyaning umumiy maqsadlari, mohiyatini tushunadi, maqsad yo'lida amalga oshirilayotgan vazifalar tizimidan xabardor, tarbiya shakllari, metodlari va vositalarni asosli, ilmiy tarzda tanlab oladi va tarbiyaga tatbiq etadi.

SHAXS		
Biologik omillar (irsiyat)	Ijtimoiy omillar (muhit)	Maqsadli tarbiya

Mamlakatning moddiy va ma'naviy yuksalishida xalqimizning boy ma'naviy merosga, umumbashariy qadriyatlarga, zamonaviy madaniyatga ega bo'lgan, har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikr yuritadigan shaxsni tarbiyalash bugungi kunning dolzarb muammosidir. Bu borada qabul qilingan “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da barkamol avlodni shakllantirish va yuqari malakali mutaxassislarni tarbiyalab voyaga yetkazish bosqichlari, shu bilan birga yuqori malakali mutaxassilar tayyorlashni jahon ta'limi darajasiga ko'tarish asosiy maqsad qilib qo'yilgan. Bu vazifalarni amalga oshirish barkamol avlodni har tomonlama tarbiyalab voyaga yetkazishdek istiqbolli muammoni hal etishni ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi o'qituvchi-murabbiylar, shu yo'nalishda ijod qiluvchi mutaxassis olimlar, jamoat tashkilotlari, rahbar xodimlar oldiga qo'yilishi davr talabidir. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, oldimizda turgan eng dolzarb va istiqbolli muammolardan biri – erkin fuqaro ma'naviyatini ozod va erkin shaxsni va shu asosda barkamol avlodni shakllantirish masalasidir. “Boshqacha aytganda, - deydi I.A.Karimov, - biz o'z haq-huquqlarini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlariga tayanadigan, atrofida sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga mustaqil munosabat bilan yondashadigan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un holda ko'radigan erkin, har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalashimiz kerak”.

Yoshlarga har tomonlama puxta ta'lim-tarbiya berish, shu bilan birga milliy mentalitetni tiklashga qaratilgan milliy istiqbol mafkurasining mazmuni milliy turmush tarzimiz, xalqimizning qadim an'analari, ma'naviy axloqiy qadriyatlarimizni aks ettiradi. Milliy istiqbol mafkurasi: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, demokratiya tamoyillariga asoslanadi; Xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak ma'naviyati, an'ana va udumlari, ulug' bobokalonlarimizning o'lmas merosidan oziqlanadi; Adolat va xaqiqat, erkinlik

va mustaqillik g'oyalari hamda xalqimizning ishonch va e'tiqodini aks ettiradi; Yurt tinchligi, Vatan ravnaqi va xalq farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi; Jamiyat a'zolarini, aholining barcha qatlamlarini O'zbekistonning buyuk kelajagini yaratishga safarbar etadi; Millati, tili va dinidan qat'iy nazar mamlakatimizning har bir fuqarosi qalbida ona Vatanga muhabbat, mustaqillik g'oyalari sadoqat va o'zaro hurmat tuyg'usini qaror toptiradi; Jamoatchilik qalbi va ongiga fikrlar xilma-xilligi, vijdon erkinligi tamoyillariga rioya qilgan holda ma'rifiy yo'l bilan singdiriladi. U har bir vatandoshimizning oilasi, jamiyat, el-yurt oldidagi burch va mas'uliyatini qay darajada ado etayotganini belgilaydigan ma'naviy mezondir. Bu O'zbekistonda istiqomat qiladigan va o'z taqdirini shu muqaddas zamin bilan bog'lagan har bir kishining «Vatanim menga nima berdi deb emas, men Vatanim ravnaqi uchun nima qilayapman» degan mas'uliyat tuyg'usi bilan yashashi kerak. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi plyuralizm, fikr va qarashlar erkinligi tamoyillarini to'liq ta'minlaydi. Asosiy qonunimizning 12 - moddasida bu qoida quyidagicha ifodalangan:

«O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi. Hech qaysi mafkura davlat mafkurasini sifatida o'rnatilishi mumkin emas».

Bu qoida O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan partiyalar, harakat va ijtimoiy-siyosiy guruhlardan birortasining dasturiy g'oyalari yagona davlat mafkurasini bo'la olmasligini anglatadi.

Mafkura inson tarbiyasini, shu asosda shakllanayotgan axloqi, bilimi, qobiliyati va iste'dodini belgilangan maqsadlar bilan bog'lash yo'lidir. Hech qachon ta'lim-tarbiya ishlari muayyan mafkurasiz bo'lmagan, bo'lishi ham mumkin emas.

Diniy, dunyoviy tarbiyaning barcha tizimlari zaminida ham ma'lum mafkura yotadi. Mafkuradan xoli bo'lgan tarbiya haqida gapirish tarix tajribasini to'la bilmaslik yoki biror mafkuraning o'rniga boshqasini olib kirishga harakat qilishdir.

Milliy istiqloq g'oyasi va mafkurasini jamiyat rivojlanishidagi yetakchi g'oyalarni o'zida mujassam etib, xalqimizning azaliy an'alariga, udumlariga, ruhiyatiga, qadriyatlariga asoslanib, kelajakka bo'lgan ishonch tuyg'ularini tarbiyalaydi. Bu g'oyalar bilan qurollangan insonlar o'z orzu intilishlari yo'lida birlashadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.: «O'zbekiston», 2015 yil.

Islom Karimov. «Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori». T. Sharq, 1997.

Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. «O'zbekiston», 2000 yil.

DIKTANT TAHLILI YOKI XATOLAR USTIDA ISHLASH

Nuriddinova Mehriniso Fathiddinovna,

Bafoyeva Nigora Azimovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili darslarida diktant tahlilini o'tkazish, imloviy xatolar ustida ishlash vosita va usullari, shuningdek, o'quvchilarning yozma savodxonlik darajalarini o'zlashtirish yo'llar ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: diktant, "harf kassalari", imlo, xatosiz yozish usullari

Diktantda xatoga yo'l qo'ygan o'quvchi ustozining tuzatishlariga, albatta, e'tibor bilan qaraydi. Biroq bu "ko'zdan kechirish" keying gal o'quvchining shu so'zni xatosiz yozishiga asos bo'la olmaydi. Xo'sh, shunday ekan, "Xatolar ustida ishlash" soatlari qanday tashkil qilinsa, bola shu xatoni keying gal takrorlamasligiga va imlo savodxonligining yaxshilanishiga erishish mumkin? O'quvchilarimdagi savodxonlikni oshirish maqsadida bir qator usullardan foydalanib

kelmoqdaman. Bu usullardan muntazam foydalanib kelish albatta o'z samarasini ko'rsatmay qolamaydi. Fikrimni boshlang'ich hamda yuqori sinflar misolida isbotlashga harakat qilaman. Odatda "harf kassalari" dan boshlang'ich sinf o'qituvchilari 1-sinfda ko'proq foydalanishadi. Bolaning savodi chiqqach, ko'pchilik "harf kassasi"ga ehtiyoj sezmay qo'yadi. Lekin bu usulni 4-sinfgacha, hatto 5-6-sinf davrigacha qo'llashni tavsiya etgan bo'lardim. Ona tili darslarida 5-7 daqiqa ichida "Keling, xatosiz yozaylik!", "Kim ko'p so'z yasay oladi?" kabi mashqlarni bajartirish asnosida ham o'quvchining boyligi ortadi, ham yozma savodxonlik darajasi o'sadi. O'quvchilar so'zlarni yozayotganida o'qituvchi partalar oralab yuradi va har bir o'quvchining ish jarayonini, qanday xatoga yo'l qo'yayotganini kuzatadi. Agar bo'g'inlar dizayniga ham alohida e'tibor qaratsak, bu o'quvchilarda o'zgacha kayfiyat uyg'ota oladi. Bu usul so'zning yozilish tartibini xotirada yaxshi saqlab qolishga yordam beradi. Shuningdek, bir vaqtning o'zida sinfdagi barcha o'quvchilar bilan ishlashga sharoit yaratadi.

Diktantda yo'l qo'yilgan xato o'quvchi yoshi va sinfidan kelib chiqib, u bilishi zarur deb qaralgan biror mavzuni yaxshi o'zlashtirmagani yoki tushunmaganini bildiradi. Qolaversa, o'quvchi yo'l qo'yayotgan xatoga qarab, uning nutqiy rivojlanish darajasi va muammoli jihatlari haqida xulosa chiqarish mumkin. Tovushlarni alamashtirib yoki xato gapiradigan bola, albatta, diktantda ham o'sha so'zlarni xato yozadi. Tazyiq ostida bo'lib, kimdandir yoki nimadandir muntazam qo'rqib yurgan o'quvchi ham so'zlarning oxiridagi harflarni qoldirib ketadi yoki kuchli hayajon ta'sirida bo'lsa, yonma-yon turgan tovushlar o'rnini almashtirib yozadi. Xullas, imlo masalasi doimo dolzarb va jiddiy bo'lib kelgan. Shu bois, u ta'limda hal etilishi shart bo'lgan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, diktant bir necha turlarga bo'linadi. O'quvchilardagi yozma nutq savodxonligini oshirish maqsadida "Rasm asosida matn tuzish" usulidan ona tili darslarida keng foydalanishni tavsiya etgan bo'lardim. Bu usulni turli ko'rinish va shakllarda amalga oshirish mumkin. "Rasmlar tilga kirsin" usuli ham yozma savodxonlikni o'stirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Bu usulni nazorat ishi tahlili uchun ajratilgan soatlarda foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda o'qituvchi monitorida yozilishi va aytilishi murakkab bo'lgan narsa-buyumlarning rasmini ko'rsatadi. O'quvchilar esa ularning nomini daftariga to'g'ri yozishga harakat qilishadi. Rasmlarning barchasi ko'rsatib va yozib bo'lingach, so'zlarning to'g'ri yozilgan shakli monitorida navbat bilan namoyish etiladi. O'quvchilar esa unga qarab o'z xatolarini to'g'irlashadi. Mazkur usulni barcha so'z turkumlariga moslashtirgan holda o'tkazish mumkin. Xatolar ustida ishlash borasida imlo lug'atlardan foydalanish, analitik va sintaktik mashqlarni qaytadan tashkil etish maqsadga muvofiq. "Sherigingni top" ta'limiy o'yinidan foydalanish o'quvchining ham og'zaki, ham yozma nutqini o'stiradi. Bu o'yinni tashkil etish uchun o'quvchilar guruhlariga bo'linadi. Guruhlardan 3-4 nafar ishtirokchi o'rtaga chiqadi.

O'quvchilarga bo'g'inlar yozilgan tarqatmalar beriladi. O'quvchilar shu bo'g'inlardan so'zlar tuzishadi. Qaysi guruh a'zolari birinchi bo'lib so'z tuzsa, so'zlarni doskaga husnixat bilan yozish huquqini qo'lga kiritadi. Tuzilgan so'zlarning ma'nolari izohlanadi. So'zlardan 2 yoki 3 ta gap hosil bo'ladi. O'quvchilar gap ichidagi so'zlar sherigini topib ko'rsatadilar.

Xatolar ustida ishlash borasida aytilgan yuqoridagi barcha usul va tajribalar zamirida faqat bir asosiy masala yotadi, ya'ni ularni muntazam va izchil qo'llash. Onda-sonda yoki mavzu to'g'ri kelganidagina ularga murojaat qilish kutilgan natijani bermaydi. Shu bois, o'quvchilarimizning imlo savodxonligini oshirishni istar ekanmiz, umrboqiy haqiqat – ularni badiiy kitob o'qishga undashdan charchamasligimiz va yuqoridagi kabi rang-barang va zamonaviy pedagogik usullarni tegishli darslarda muntazam izchillik asosida olib borishimiz kerak. Shundagina har birimiz uning samarasini o'quvchilarning ravon nutqi va xatosiz yozuvlarida ko'rish baxtiga erisha olamiz deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

M.Ochilov "Metodika" Toshkent "O'qituvchi" nashriyoti 1991

N.Mahmudov "Ona tili o'qitish metodikasi" – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti 2010

JISMONIY TARBIYA VA SPORT, SOG'LOMLASHTIRISH MASHG'ULOTLARINING NAZARIYASI VA METODIKASINING MOHIYATI

Nurimbetov Muzaffar Artikbayevich

Urganch shaxar 7 son maktabning jismoniy tarbiya o'qituvchisi

Odam necha yoshda bo'lsa ham jismoniy mashqlar bilan shug'ullanib turishi mumkin. Inson juda yosh chog'idan boshlab, to juda keksayib qolgunga qadar organizmidagi har qanday organ va sistemalarga xilma-xil ta'sir ko'rsata oluvchi mashqlarni bajarishga qodirdir.

Bizning gavamiz yoshligimizdan to keksayib qolgunimizga qadar organ va to'qimalarimizni mustahkam, tetik va bardam qiluvchi harakatlarni; jismoniy rohat, tetiklik hamda sportning biron turi bilan muntazam shug'ullanuvchi har bir kishiga ma'lum bo'lgan alohida quvnoqlik tuyg'ularini keltirib chiqaruvchi mashqlarni bajara oladi.

Jismoniy mashqlar odam organizmiga har taraflama ta'sir ko'rsatadi va bironta ham hujayrani mashq maqsadida qilinadigan harakatlar ta'siridan chetda qoldirmaydi. Bu, har bir xujayraga, har bir to'qimaga, shu jumladan suyak to'qimasiga ham bir xilda taaluqlidir. Jismoniy mashqlar muskul to'qimasi singari, suyak to'qimasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shakllana xilma-xil bo'lib organizmga har tomonlama ta'sir etuvchi jismoniy mashqlar har qanday yoshdagi kishi uchun qulay va undan muvaffaqiyatli foydalanish mumkin. Salomatlik holatini, yosh va jismoniy xususiyatlarni hisobga olgan holda tanlangan jismoniy mashqlar organizmdagi hamma organ va sistemalarni mustahkamlaydigan, faollashtiradigan va chiniqtiradigan bo'lgani uchun, jismoniy birdamlik, muskul sog'lomligi, kuch-g'ayrat va umumiy tetiklik tuyg'ulari manbai hamdir.

Maqsadga muvofiq ravishda tanlangan har qanday mashq va harakatlar, shuningdek sportning har xil turlari aqliy mehnat kishilarining organizmiga ham, jismoniy mehnat kishilarining organizmiga ham bir xilda ta'sir ko'rsatadi.

Sistemali suratda trenirovka qilib turilgan taqdirda, har qanday gimnastika mashqlari va sport turlari umumiy ishchanlik qobiliyatini oshirib, xorg'inlikni kamaytirishga, nerv jarayonlarini muvozanatlashga qodirdir.

Mana shuning uchun ham fan, san'at va adabiyotning ko'pgina namoyondalari o'zlari sevgan harakat turlari bilan tez-tez shug'ulanib kelganlar va shug'ullanmoqdalar, shu bilan birga ular gimnastika turlarini boshqa turlardan afzal ko'radilar yoki gimnastika bilan bir vaqtda yengil atletika va sportning ayrim elementlari bilan ham shug'ullanadilar.

Muskullarga mumkin qadar ta'sir etadigan har qanday harakatlarning, masalan yurishning, nafas olish mashqlari, bog'da ishlash va turli xil o'yinlarning aqliy mehnat kishilarida ham, jismoniy mehnat kishilarida ham organizmning hamma funksiyalariga ta'sir ko'rsatishini isbotlaydigan ko'plab misollarni keltirish mumkin.

Umumxalq sporti jismoniy o'sish va sog'lomlashtirish sohasida ommaning ijodkorligiga keng imkoniyatlar yaratadi. Yoshlar doimo bu ijodkorlikning tashabbuskorlari bo'lgan. Kelajak yoshlarnikidir. Shuning uchun ular har tomonlama rivojlangan, jismoniy yetuk bo'lishi hamda ijodiy mehnat va Vatan mudofaasi, katta sportdagi chiqishlarga tayyorlanish borasida ma'naviy va jismoniy kamolotga erishishning to'g'ri yo'llarini topa bilmog'i kerak.

Oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 1990 yil 31 avgustdagi 183-buyrug'iga asosan umumiy majbur mashg'ulot fatida 1 kursdan boshlab, butun o'quv jarayonida kamida 4 soatdan qilib belgilangan. Bunday yillik sinovlari o'tkaziladi, oxirida test bilan yakunlanadi. Oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

-o'quv mashg'ulotlarini oliy o'quv yurtining o'quv rejasida asoslangan holda o'tkazish, budan tashqari talabalarining xohishiga ko'ra sportning har xil turlari bilan shug'ullanish;

-ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport anjumanlari va tadbirlarida qatnashish.

Jismoniy tarbiyaning bunday xilma-xil shaklda olib borish organizmning bir me'yorda ishlashi uchun ko'rilgan chora-tadbirlarga kiradi. Harakat faoliyatining davomiyligi hafta 8-12 soat bo'lishi kerak.

Ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport ishlari oliy o'quv yurtlarida o'qish davrida, o'qishdan tashqari vaqtlarda, bayram va dam olish kunlarida, amaliy ish davri, yotoqxonada ta'til kunlari, talabalar yozdagi ish faoliyatida ham muntazam olib boriladi. Ular: gigiyenik, umumiy tayyorgarlik, sport va davolash kabi yo'nalishlar bo'yicha olib borilishi mumkin.

Ommaviy sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport ishlari talabalar sport klublari tomonidan umumiy jismoniy tarbiya xodimlari, jismoniy tarbiya kafedr o'qituvchilari, yoshlar ko'mitasi, kasaba uyushmalari tashkilotlarining faol qatnashishlariga tayangan holda olib boriladi.

Bu ishlari amalga oshirishda fakultet sport kengashi asosiy rol o'ynaydi. Kengash bu ishlarni rejalashtiribgina qolmay, balki oliy o'quv yurtida talabalarni shu ishga tayyorlaydi, tashkilotchilik ishlarini olib boradi, jamoa a'zolarini yig'ib, turli musobaqalarga tayyorlaydi va musobaqalar uyushtiradi. Bundan tashqari ma'ruzalar, suhbatlar, kechalar, ko'rgazmalar, devoriy gazetalar, rekordchilarning ro'yxati guruh, kurs fakultet, oliy o'quv yurti va boshqalarning yutuqlarini e'lon qilib borish ishlarini bajaradi.

Sport kengashining moliyaviy ishlarini, asbob-uskunalar va jihozlar bilan ta'minlashni fakultet kasaba uyushmasi ko'mitasi, sport klubi va dekanat zammasi oladi.

Jismoniy harakat faolligi. Talabalar sog'lom turmush tarzining tarkibiy qismini harakat faoliyati tashkil qiladi. O'quv yili davomida talabalarda dars vaqtidagi dinamik harakat faoliyati statik harakat faoliyatiga nisbatan 1:3, o'qishdan keyingisi 1:8 bo'ladi. Bu esa harakat faoliyatining cheklanligini ko'rsatadi. Gigiyena qoidasiga ko'ra har bir kishi harakat faoliyati bilan bir kunda kamida 1,3-1,8 soat shug'ullanishi kerak.

Jismoniy mashqlar davomida organizmda uning funksional quvvatini, tarmoqlar va ularning o'zaro aloqalarini ma'lum darajada kengaytirishini, boshqarish mexanizmlarining takomillashishini, kompensator-moslashuv o'zgaruvchanlik chegarasining yuqori ko'tarilishining taminlaydigan marfalogik va funksional jarayon yuz beradi. Natijada organizmning oddiy va o'ta chidamliligi uning tashqi muhitdan hilma-xil zararli omillar ta'siriga qarshilik ko'rsatish qobiliyati ortadi. Mashqlarga chidamlilik ham oshib boradi. Bajariladigan jismoniy mashqlar tarmog'i ta'sir ostida kishi organizmda sodir bo'ladigan o'zgarishlar mushak harakatlarning o'ziga hosiligiga mashqlarning me'yori va uslubiga sog'liq yosh jins holatiga tayyorgarlik natijasiga bog'liq bo'ladi. Ma'lum darajadagi o'zgarish bilan kishi organizmning qarshiligi kuchayadi.

Qondagi gemogloblin tarkibi va etrotsidlar tarkibi sonining ko'payishi qonda kislorod xajmining oshishiga imkon beradi. Limfotsitlar soni o'rtacha ko'tariladi, ishqorlik ortadi. Mushaklarda, bosh miyada, yurak mushaklarda energetik moddalar ko'payadi. To'qmalarni kislorod bilan taminlaydigan ferment tarmoqlari faolligini oshiradi. Nafas olish apparatining ma'lum miqdorda funksional quvvati ortib qondagi kislorod xajmining ko'payishi jismoniy harakat vaqtida kislorod yutilishining o'sishini ta'minlab ishga bo'lgan qobiliyatini ko'tarish imkoniyatini beradi. Uglevod zaxiralari ko'payadi, yog' miqdori kamayadi. Energiyaning sarf bo'lishi past bo'ladi. Lekin talabga javob berish uchun yana birdan o'sish mumkin.

Mashg'ulotlar jarayonida xilma-xil qo'zg'atuvchilarning katta miqdori vujudga kelib sharoit yaratgan analizatorlar funksiyasi takomillashadi.

Harakat faolligining tarkibiy qismi bu talabalarda sog'lom turmush tarzini tashkil qilishdir. Organizmdagi o'zgarish ifodasiga asosan analizator faoliyatiga sodir bo'ladi, proprio-reseptivlarni mushaklarida takomillashuvi mushaklarda bir me'yorda hosil bo'lgan sezuvchanlikning kuchayishi harakat bajarilishining aniqligi va ravonligi ortadi.

Suyak to'qimasining gipertrofiyasi-paysimon suyak diafizasining ko'ndalang o'sishi qobiq qatlamining yo'g'onlashuvida yuz beradi. Suyak apparatining gipertrofiyasi katta jismoniy mashqlar bajarilishi uchun juda muxim bo'lib, suyak mexanik mustaxkamligining usishiga

imkoniyat yaratadi. Mushak gipertirofiyaga duch kelib, uning vazn va xajmi o'sayotganda birinchi navbatda, oqsillar tuzilishi o'zgarib, miqdori ortadi, mushaklar qon bilan ta'minlanishi kuchayadi.

Mushaklar oddiy kishi uchun tana og'irligining 35-40 foizini, 50% va undan ko'proq qismini tashkil etadi. Suyak mushak tarmoqlarning o'zgarishi jismoniy rivojlanishning asosiy ko'rsatkichlari yaxshilangandan darak beradi. Bo'g'inlar va umurtqa pog'onadagi harakatchanlikning oshishi kishining tashqi qiyofasining va qomatining takomillashishiga xizmat qiladi. Organizmdagi ortiqqa yog' va suvlarning yo'qolishi natijasida tananing solishtirma og'irligi oshadi. Mashg'ulotlarning boshida tana vazni kamayib, keyinchalik oldingi holatiga keladi. Ayrim hollarda bo'yinning o'sishi va tananing shakllanishi tugallanmagan bo'lsa, mushaklarning o'sigshi hisobiga tana vazni ortadi. Shu bilan birga mushaklarning gipertrofiyalanishi va energetik resurslarining ko'payishi natijasida mushaklarning funksional holati yaxshilanadi. Mushaklarning zo'riqishi va bo'shashishi qobiliyatlari ko'payadi, amplitudasi oshadi, mushak kuchi o'sadi, mushak tolalarining qo'zg'aluvchanligi takomillashadi.

Nafas olish va chiqarish apparati katta o'zgarishlar sodir bo'ladi. Nafas olish mushaklari rivojlanadi, o'pkaning nafas olish sig'imi katalashadi, ko'krak qafasi harakatchan bo'ladi. O'pkaning sig'imi ayollarda 4-5 l, erkaklarda 5-7 litrga yetib, lozim bo'lgan miqdordan 15-25% ga oshadi. O'pkaning daqiqaviy maksimal ventilyatsiyasi 100-200 l ga yetadi, sport bilan shug'ullanmaydiganlarda esa u 60-120 l ni tashkil etadi. Nafas olishning daqiqaviy hajmi 4-10 l gacha oshadi. Nafas olish kamayadi va chuqurlashadi. Maksimal kislorod istemol qilish qobiliyati o'sadi.

BOSHLANG'ICH SINIF RAHBARINING PEDOGOGIK MAHORATI

Oripova Iroda Hayotovna

Kogon tuman, 4- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda sinf rahbarining ish tartibi, pedagogik mahorati va o'quvchi bilan ishlash tartibi haqida yoritib berishga harakat qilindi.

Kalit so'zlar: Tarbiya, sinf, o'quvchi, ta'lim-tarbiya, metod

So'nggi yillarda sinf rahbarining faoliyati turli shakl va metodlar bilan boyitildi. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o'tkazishda o'quv yurti jamoat tashkilotlarining roli tobora oshirildi. Ushbu ishni tayyorlashdan maqsad o'quv yurtining sinf rahbariga hozirgi vaqtda mamlakatda uzluksiz ta'limning yagona tizimini yaratish borasidagi ish uslublarini har tomonlama keng joriy qilish va metodik yordam ko'rsatishdan iboratdir. Ideologik muassasalar sifatida o'quv yurti oldiga muhim tarbiyaviy vazifalar qo'yilgan, bu esa ayni vaqtda har bir sinf rahbarining asosiy vazifalarni xisoblanadi, shunday qilib. Alohida sinf birlashib o'quv yurtini tashkil etadilar. Alohida sinf jamoalari qo'lga kiritgan ta'lim va tarbiya borasidagi muvaffaqiyatlar butun o'quv yurti jamoasining muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasining bundan keyingi rivojlanishi bevosita ta'lim-tarbiya natijasiga bog'liqligi barchaga ayon. Ta'lim-tarbiyani takomillashdirmay, ma'naviy boy barkamol insonni tarbiyalash mushkul. Bu haqda O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida belgilab berilgan ijtimoiy vazifalardan kelib chiqib yosh avlod ta'lim-tarbiyasini tashkil etishni kundalik hayotning o'zi talab qilmoqda.

Jamiyatda o'qituvchi, birinchidan, o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash, ularga har tomonlama bilim berishdan iborat bo'lgan faxrli hamda ma'sul vazifalarni bajaradi. Yurtboshimiz ham ta'lim-tarbiyani dolzarb masala sifatida ko'tarmoqda.

Ya'ni, mustaqil dunyoqarashga ega, ajdodlarimizning bebaho merosi va zamonaviy taffakurga tayanib yashaydigan barkamol shaxs – komil insonni tarbiyalashdan iborat degan fikrlari yana bir bor boshlang'ich ta'lim o'qituvchilariga ma'suliyat yuklaydi va vazifalarni ado etish pedagogning alohida ijtimoiy roli va uning jamiyatdagi faxrli o'rnini belgilaydi. Jamiyatda o'qituvchi faoliyati yuksak baholanmoqda va uning obro'si yuksaltirilmoqda.

Sinf rahbarining muhim vazifalaridan biri-bu o'quvchining o'qishga bo'lgan havasi, e'tiqodi va bilim, qobiliyatini rivojlantirish, kasb-hunarga bo'lgan layoqatini, yosh va ruhiy xususiyatlar asosida rivojlantirish, har bir o'quvchining bo'lg'usi hayoti rejalarini amalga oshirish, o'quvchilarning salomatligini muhofaza qilishdan iborat. Faollarga ishonish, ularning sinf jamoasi orasida obro'sini ko'tarish, o'z vaqtida ularga tegishli yordam ko'rsatish sinf rahbarining bevosita asosiy vazifasidir.

Shuningdek, sinf rahbarining tashkilotchilik funksiyasi tarbiya jarayonida muhim vosita sanaladi. Chunki, tashkilotchilik tushunchasining o'zi keng ma'noga ega. Maxsus bir maqsadni ko'zlab u yoki bu ishni tadbiriy choralarni tashkil etish sinf rahbaridan katta malaka va maxsus mahoratni talab qiladi. Tashkilotchilik funksiyasi bir necha elementlarga bog'liqdir:

A. O'tgan ishlarni tashkil qilish, uning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi sabablarini belgilab olish.

B. Sinfda o'tkaziladigan barcha ishlar tarbiyaviy harakterga ega bo'lib, ma'lum maqsadni ko'zlab o'tkazilishi va sinf rahbari turli tarbiyaviy ishlarni o'tkazishda oldin shu ishning modelini tuza bilish lozim.

D. Sinf rahbari oldiga qo'yilgan maqsadga yetishish uchun o'z oldiga aniq vazifa qo'ya bilish lozim.

E. Sinf rahbari har bir tadbiriy choralarni amalga oshirishda o'qituvchi va o'quvchilarning qobiliyatlariga qarab, vazifalarni taqsimlash, ma'lum reja asosida tarbiyaviy tadbirlarning o'tazish o'rni, vaqti, soati, javobgar shaxslar va tizimligini aniqlash lozim.

F. Ma'lumki tarbiyaviy ish bajarishda bajaruvchi kishilarni to'g'ri taqsimlash, ishga boshqa o'qituvchilarni, ota-onalar, o'quvchilar, otalik tashkilotlari va ish obektini aniqlash lozim.

Tarbiyaning maqsadlari, vositalari va natijalari o'rtasida, shuningdek, tarbiyalanuvchi va tarbiyachi tafakkuri, motivlari o'rtasida g'oyat murakkab bog'liqlik bor. Kattalarning maqsadi, odatda, yoshlarning maqsadlari (hatto strategik maqsadlari) bor. O'quvchining rivojlanish mantiqi, uning tafakkuri, harakatlari bitta nuqtai nazarda, tarbiyachining mantiqi boshqa nuqtai nazarda turishi mumkin. Bunday variantda hech qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatib bo'lmaydi.

Tarbiyaviy ishlarning sifat va samaradorligi, avvalo tarbiyachining g'oyaviy ishonchiga va siyosiy ongining darajasiga bog'liq.

Sinf rahbari o'zining g'oyaviy-siyosiy ongini oshiradi. Bu sinf rahbariga bolalarni onglilik ruhida tarbiyalashga, ular orasiga begona ideologiya va yomon xulqning kirib borishiga qarshi kurasha olish imkoniyatini bera oladi. Sinf rahbarining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi ham bu o'rinda muhimdir. Sinf rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega bo'ladi. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlarini, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishida katta ta'sir ko'rsatadi. Sinf rahbari uchun kasbiy malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishning o'zi yetarli emas. O'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi fuqarolik fazilatlarini, intizomi va odamiyligi, axloqiy sifatlarini bilan ham ta'sir o'tkazadi.

Tarbiyachilik texnikasi sinf rahbarining asosiy qurolidir. Chunki tarbiyachilik talanti juda ko'p sifatlarini chuqur bilish, keng fikr doirasi, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomalada nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq, temperament, aql va odoblilik namunasi, aloqada nazokat va sipolik, vazminlik va kamtarlik kabi fazilatlarining bo'lishini taqozo qiladi. Bunda yana tarbiyachilik texnikasi qo'shilsa ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir.

Pedagogik faoliyatda vositalar, maqsadlar va natijalarning nisbatini doimo tashkil qilib borish zarur. Ular uzviy birlikni tashkil etadi, bir – biriga bog'liq bo'ladi va alohida tarzda amalga oshirilmaydi. Maqsadni amalga oshirish usuli – bo'lajak natijadir. Natija yangi vositalarni tanlash, yangi maqsadlarni qo'yish uchun amaliy asos hisoblanadi. Tajribada ma'lum darajada qo'llanilgan har qanday vosita natija beradi, hatto biror sababga ko'ra maqsad aniq ifodalanmagan bo'lsa ham natija bervermaydi.

Tajribada mavjud bo'lgan pedagogik vositalarning ikkitasini ko'rib chiqamiz. *Birinchi*: har qanday pedagogik vosita hamisha bir qator boshqa vositalar, usullar, shartlar bilan bog'liq bo'ladi, ular pedagogik jarayoning muayyan bosqichida ta'sir ko'rsatish natijasini belgilab

beradi. Masalan rag'batlantirish bir xil jarayonlarni tezlashtirish va boshqarishga to'siqlik qilish, turli salbiy va ijobiy hissiyotlarning turli – tuman ko'rinishlarini vujudga keltirishi mumkin.

Ikkinchi: ayrim vositalarni qo'llanish pedagogning ular ta'sirini, mumkin bo'lgan o'zgarishini anglash qobiliyatlariga butunlay bog'liq bo'ladi. jamoa muomala sharoitida vositalarni qo'llash minut sayin o'zgarib turadigan vaziyatni hisobga olish zarurligini taqazo qiladi.

Pedagoglarda biz albatta oliyjanoblik hissini tarbiyalashimiz shart. Oliyjanoblik qalbning o'ziga xos holatidir. Bu holat insonda sokinlik, hurmat, mehr, g'urur hislarining qo'shilishidan hosil bo'ladi.

Pedagogning o'quvchilarga bo'lgan munosabati mehr, hayrihohlikdan iborat bo'lishi kerak. Ma'lumki rivojlanish uchun yordam berish murakkab jarayon bo'lib, o'quvchilar oldiga qo'yib o'zi chetda qarab turishi va faqat shu talablar qanday bajarilayotganligini kuzatib borishi yetarli degan xulosaga kelgan pedagoglar katta xatoga yo'l qo'yadilar.

MATEMATIKA DARSINI ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TASHKIL ETISH

Qahhorova Muborak Rahmatova

Buxoro tuman 18-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika fanida axborot texnologiyalarining ahamiyati haqida ilmiy fikrlar bayon etiladi. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar: matematika, fan, texnik vositalar mantiq, tur, jins, kompyuter, axborot.

Matematikaning chegarasiz mamlakat degan iborasini bir necha bor eshitganman. Uning taqiqlanganligiga qaramay, matematikaga oid iboraning juda yaxshi sabablari bor. Inson hayotida matematika alohida o'rin tutadi.

Mutaxassislarining ta'kidlashlaricha, matematikani yaxshi o'zlashtirgan o'quvchining tahliliy va mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'ladi. U nafaqat misol va masalalar yechishda, balki hayotdagi turli vaziyatlarda ham tezkorlik bilan qaror qabul qilish, muhokama va muzokara olib borish, ishlarni bosqichma-bosqich bajarish qobiliyatlarini o'zida shakllantiradi. Shuningdek, matematiklarga xos fikrlash uni kelajakda amalga oshirmoqchi bo'lgan ishlar, tevarak-atrofdagi sodir bo'layotgan voqea-hodisalar rivojini bashorat qilish darajasiga olib chiqadi.

Matematika fani insonning intellektini, diqqatini rivojlantirishda, ko'zlangan maqsadga erishish uchun qat'iyat va irodani tarbiyalashda, algoritmik tarzda tartib-intizomlilikni ta'minlashda va tafakkurini kengaytirishda katta o'rin tutadi. Matematika olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berish, ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiyaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun *matematik madaniyat* — umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi. Matematika fanini nazariylashtirgan holda o'qitishga yondashishdan voz kechib, o'quvchining kundalik hayotida matematik bilimlarni tatbiq eta olish salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishga erishish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini namoyon qilish va faollashtirishga e'tiborni kuchaytirish – davr talabi.

Matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarda kasbiy, shaxsiy va kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishni hamda matematik ta'limning amaliy, tatbiqiy yo'nalishlarini kuchaytirishni nazarda tutadi. Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyo mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishi, fanlarni mukammal egallashini taqozo etadi. Bu esa ta'lim tizimiga,

jumladan, matematikani o'rgatishga ilg'or milliy va xalqaro tajribalar asosida standartlarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

Matematikaning hayotimizda tutgan beqiyos o'rni inobatga olingan holda mazkur fan birinchi sinfdanoq maktab darsliklariga kiritilgan bo'lib, yurtimizda barcha aniq fanlar qatori matematika ta'limini zamon talablari asosida takomillashtirib borish, uni o'qitishda eng so'nggi pedagogik va innovatsion usullar, multimedia vositalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Ayniqsa, o'quv fanini akademik bilim berishdan ko'ra ko'proq hayot bilan bog'lash, amaliy misol va masalalarni yechish, o'quvchilarni mustaqil izlanish, o'qib-o'rganishga jalb etishning ahamiyati beqiyos. Dars jarayonida o'quvchi o'zini majburan partaga mixlab qo'yilgandek his etmasligi, aksincha, mashg'ulotlarda katta ishtiyoq, kuchli xohish bilan qatnashishga erilishi lozim.

Matematik bilimlar nafaqat baho olish uchun savol-javoblar yoki imtihonlarda, balki uyda, ish jarayonida, sport va san'at bilan shug'ullanishda, savdo-sotiq, oldi-berdi – hayotning har bir lahzasida o'quvchiga naf berishini u chuqur anglab yetishi muhim. Buning uchun esa mazkur fan o'qituvchisi o'tayotgan mavzularini bevosita hayot bilan bog'lab, biror misol yoki masala, topshiriqlarni turmushdagi oddiy vaziyatlar yordamida yechishga o'rgatishi zarur.

Matematika fanlarini o'qitishga yangi texnik vositalar, shu jumladan, kompyuter va boshqa axborot texnologiyalarining jadal kirib kelayotgan hozirgi davrida fanlararo uzviylikni ta'minlash maqsadida informatika fani yutuqlaridan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.

Pedagogik, kompyuter va axborot texnologiyalar ta'lim jarayonini tashkil etish, tayyorlash, ilmiy-metodik materiallar bilan ta'minlash, ta'lim jarayonini amalga oshirish, ta'lim natijalarining sifatini baholashdan iborat bo'lgan yaxlit tizimda o'z ifodasini topadi.

Kompyuter texnikalarini ta'lim muassasalariga tatbiq etish, o'qitish jarayonini optimallashtirishga keng yo'l ochib beradi. Keyingi o'n yillikda matematika fanini o'qitishda kompyuterlardan foydalanish bir necha asosiy yo'nalishlarda olib borildi. Bularga kompyuter yordamida bilimni baholash, turli tipdagi o'rgatuvchi dasturlarni ishlab chiqish va rivojlantirish, bilishga oid matematikaviy o'yinlarni ishlab chiqish va boshqalar kiradi.[1]

Matematika o'qitishda kompyuterlarni qulayligini yana bir yo'nalishi ayrim o'quv holatlarini modellashtirishdir. Modellashtirilgan dasturlardan foydalanishning maqsadi, o'qitishning boshqa usullari qo'llanganda tasavvur qilish, ko'z oldiga keltirilishi qiyin bo'lgan materiallarni tushunarlibo'lishini ta'minlashdan iborat. Modellashtirish yordamida o'quvchilarga ma'lumotlarni grafik rejimda kompyuter multimediasida ko'rinishida taqdim qilish mumkin. Shu boisdan ular matematikani chuqur o'rganish va o'quv jarayonida sezilarli darajada mustaqillik namoyon etishga moyil bo'ladilar.

Ko'p holatlarda vujudga keladigan matematik muammoni tez va berilgan aniqlikda hal etish uchun professional matematikdan o'z kasbi bilan bir vaqtda ma'lum bir algoritmik til va dasturlashni bilishi talab qilinadi.[2] Shu maqsadda XX asrning 90-yillarida matematiklar uchun ancha qulayliklarga ega bo'lgan matematik sistemalar yaratilgan. Bu maxsus sistemalar yordamida turli sonli va analitik matematik hisoblarni, oddiy arifmetik hisoblashlardan boshlab, to'xususiy hosilali differensial tenglamalarni yechishdan tashqari grafiklarni yasashni ham amalga oshirish mumkin.

Matematika fanlarini o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Matematika fanlarini o'qitishga yangi texnik vositalar, shu jumladan, kompyuter va boshqa axborot texnologiyalarining jadal kirib kelayotgan hozirgi davrida fanlararo uzviylikni ta'minlash maqsadida informatika fani yutuqlaridan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.[3]

Kompyuter texnikalarini ta'lim muassasalariga tatbiq etish, o'qitish jarayonini optimallashtirishga keng yo'l ochib beradi. Keyingi o'n yillikda matematika fanini o'qitishda kompyuterlardan foydalanish bir necha asosiy yo'nalishlarda olib borildi. Bularga kompyuter yordamida bilimni baholash, turli tipdagi o'rgatuvchi dasturlarni ishlab chiqish va rivojlantirish, bilishga oid matematikaviy o'yinlarni ishlab chiqish va boshqalar kiradi.

Matematika o'qitishda kompyuterlarni qulayligini yana bir yo'nalishi ayrim o'quv holatlarini modellashtirishdir. Modellashtirilgan dasturlardan foydalanishning maqsadi, o'qitishning boshqa usullari qo'llanganda tasavvur qilish, ko'z oldiga keltirilishi qiyin bo'lgan materiallarni tushunarli bo'lishini ta'minlashdan iborat. Modellashtirish yordamida o'quvchilarga ma'lumotlarni grafik rejimda kompyuter multimediasini ko'rinishida taqdim qilish mumkin. Shu boisdan ular matematikani chuqur o'rganish va o'quv jarayonida sezilarli darajada mustaqillik namoyon etishga moyil bo'ladilar.

Ko'p holatlarda vujudga keladigan matematik muammoni tez va berilgan aniqlikda hal etish uchun professional matematikdan o'z kasbi bilan bir vaqtda ma'lum bir algoritmik til va dasturlashni bilishi talab qilinadi. Shu maqsadda XX asrning 90-yillarida matematiklar uchun ancha qulayliklarga ega bo'lgan matematik sistemalar yaratilgan. Bu maxsus sistemalar yordamida turli sonli va analitik matematik hisoblarni, oddiy arifmetik hisoblashlardan boshlab, to xususiy hosilali differensial tenglamalarni yechishdan tashqari grafiklarni yasashni ham amalga oshirish mumkin.

Axborotlarni ifodalash va uzatishga bo'lgan ehtiyoj so'z, yozuv, tasviriy san'atda, kitob chop etish, pochta aloqasi, telegraf, telefon, radio, oynai jahon va ishlab chiqarishning boshqa jabhalarini boshqarishning barchasi kompyuter texnologiyalari yordamida osongina hal qilinmoqda.

Buning siri shundaki, axborotning katta qismi, shu paytgacha asosan, qog'ozlarda, magnit tasmalarida, ya'ni EHM dan tashqarida saqlanmasdan, matn, chizmalar, sur'atlar, tovushlarning barchasini axborot shaklida EHM larda saqlash, qayta ishlash va uzatish usullarini ishlab chiqilganligidir.

Kompyuter texnologiyasida matnlar, tasvirlar, ovozlari, shakllar va shunga o'xshash boshqa ishlarni amalga oshirish imkoniyatlari maxsus dasturlash yordamida juda yengil va tezkorlik bilan hal etilmoqda. Shuning uchun matematika, fizika, ximiya, biologiya va boshqa fanlarni o'qitishda kompyuter texnologiyasidan foydalanish ijobiy natijalarni olib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

Azlarov T., Monsurov X. Matematik analiz. -T.: «O'qituvchi». 1986

GEOMETRIYA FANINI AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA O'QITISH METODIKASI

Qanoatova Dilfuza Sattorovna, Halimov Sunnat Safarovich

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Matematika fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Maqolada fan va texnika rivojlanayotgan hozirgi paytda ta'lim sohasida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni haqida fikr yuritilgan, shu jumladan AKT vositalarini geometriya darslarida qo'llashning amaliy ahamiyati aniq misollar yordamida ko'rsatib berilgan.

Kalit so'z: AKT, AKT dasturlari, dasturiy vosita, animatsiyalar, web sayti.

“Qadrlar tayyorlash milliy dasturi” va O'zbekiston Respublikasi Prezidentini “2001-2005 yillarda kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirish, «INTERNET»ning xalqaro axborot tizimlariga keng kirib borishini ta'minlash dasturini ishlab chiqishni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida”gi qarori,

Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish to'g'risida”gi farmoni qabul qilingan. O'tgan yilning 9 iyulida O'zbekiston Respublikasi prezidentining”. Matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi matematika institute faoliyatini tubdan takomillashtirish chora - tadbirlari to'g'risida” gi qarori hamda 2020 yil 7 mayda “Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori qabul qilingan.

Albatta bular ta'lim sohasi yo'nalishlarini rivojlantirish bosqichlari bo'lib, ta'lim jarayonini sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgandir.

Fan va texnika jadal suratda rivojlanayotgan hozirgi paytda ta'lim sohasida ko'pgina o'zgarishlar kuzatilmoqda, jumladan pedagogik ta'lim klasteri modeli ishlab chiqildi. Pedagogik ta'lim rivojlanishining klaster modeli ta'lim berish, o'quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta'lim va tarbiya uzviyligi bilan bog'liq umumiy yo'nalishlarda faoliyat olib boradi. Bu esa muammoning umumiy metodologik xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Ayni paytda bu umumiy yo'nalishlar ta'limni boshqarish va tashkillashtirish, ta'lim turlari va yo'nalishlari, uzviylik va integratsiyani ta'minlash, o'qitish metodlari va vositalari kabi yo'nalishlarda xususiylashadi.[2]. Ta'limda uzviylik va integratsiyalashuv bilan birgalikda o'qitish metodlari va vositalarini ham yangilash va qayta ko'rib chiqish lozim. Jamiyatimizda ro'y berayotgan turli xil o'zgarishlar o'qituvchilar oldiga muhim vazifalar qo'ymoqda. Bu vazifalar har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlay oladigan, ijodkor, aqlli va nozik didli yoshlarni tarbiyalashdan iborat bo'lib, hozirgi zamon o'qituvchisidan tinmay ijodiy izlanish, o'qish va o'qitishga yangicha munosabatni, fidoiylikni talab qiladi.

Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o'z vaqtida ishlab chiqish va joriy etishni ta'minlash hamda ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini yangi o'quv adabiyotlari, zamonaviy jihozlar shu jumladan, kompyuter texnikasi bilan ta'minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Ta'lim tizimida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonida o'quvchilarni faqat nazariy bilimlari bilan cheklab qolmasdan, balki amaliy mashg'ulotlar o'tkazishda, ularning har tomonlama yetuk kadrlar qilib tayyorlashida muhim rol o'ynaydi. Ta'limdagi axborot texnologiyalari keng me'yoriy tushuncha bo'lib, olib borilayotgan har bir mavzu ana shu texnika, texnologiyadan foydalanishni taqozo etadi. Chunki, zamonaviy o'qitish texnikasidan foydalanish ijobiy natijalar beradi. Ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar umumiy o'rta ta'lim maktablarida fanlarni yangicha uslublarda o'qitishni nazarda tutmoqda. Shu munosabat bilan barcha o'quv fanlari qatori geometriya fani oldiga ham aniq vazifalar qo'yildi.

Geometriya darslarida tabaqalashgan guruhlar bilan ishlashda axborot texnologiyalarini qo'llash o'qituvchiga katta yordam beradi. O'quv-tarbiya jarayonida axborot texnologiyalarini quyidagi shakllarda foydalanish ko'zda tutiladi:

muayyan predmetlarni o'qitishda kompyuter darslari;

kompyuter darslari ko'rgazmali material sifatida;

o'quvchilarning guruhli va jamoaviy ishlarini takomillashtirish va hokazo. Umumta'lim maktablarida geometriya fanini o'qitishda yangi pedagogik

texnologiyalardan yoki axborot texnologiyasidan foydalanish uchun quyidagi dasturlardan: Macromedia Flash, Microsoft Front Page singari HTML muharrirlari va Microsoft Word, Adobe Photoshop, Corel Draw kabi dasturiy vositalardan foydalanish mumkin. Axborot texnologiyalari yordamida geometriya fani o'qitilsa, quyidagilarga erishiladi:

- elektron o'quv qo'llanma imkoniyatlaridan foydalanib, o'quvchilarga mavzuni to'liq tushuntirish imkoniyati oshadi;

- ularning bilim, ko'nikma va malakalari oshadi;

- harakatli tasvirlar va animatsiyalar o'quvchilarning tasavvurlarini kengaytirishda muhim rol o'ynaydi;

- amaliy ishlarga, ya'ni misol va masalalar yechishda, hayotiy misollar keltirishga,

o'quvchilar o'rtasida savol-javob o'tkazishga ko'proq vaqt ajratiladi;

- o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyati shakllanadi;

- o'quvchilar darsdan ijobiy saboq oladilar, darsga nisbatan qiziqish oshadi;

- o'quvchilarda fazoviy tasavvurni rivojlantirish, mantiqiy fikrlash, geometrik o'lchash va yasashning amaliy usullarini o'rganish imkoniyatlarini beradi.

Geometriya darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, geometrik o'lchash va yasashning amaliy usullarini o'rganish imkoniyatlarini beradi.

Asosiysi, axborot texnologiyalari - chizma, diagramma, jadval ko'rinishidagi ma'lumotlarni o'qish qobiliyatini rivojlantiradi, mustaqil o'qish va o'rganishga imkoniyat yaratadi. Shunday qilib, umumiy o'rta ta'lim maktablarida axborot texnologiyalari orqali yangi pedagogik texnologiyalarni kiritilishi, o'quvchi va o'qituvchi faoliyati, ularning darsdagi o'rni va vazifalarini keskin o'zgarishiga olib keladi. Shu bilan birga darsning samaradorligi ortadi, o'quvchilar bilimlarini o'zlarining kuchi, qobiliyati va tempiga asosan qabul qilishi va ularni mustaqil ravishda o'zlashtirishiga olib keladi.

Geometriya fanida axborot texnologiyalari

AKT dan ta'lim jarayonida foydalanish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun katta imkoniyat hisoblanadi. Jumladan, o'qitish jarayoni bilan AKT dan foydalanib o'qitish orasidagi farqni mazkur slayddan bilib olish qiyin emas.(1-rasm)

Bunda nafaqat tinglash, o'qish balki o'quvchilar bir dars jarayonida mustaqil ta'lim olish, olingan nazariy bilimni amalda kuzatish va mavzuni mazmunidagi yangilikni tadqiq qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA O'ZLASHTIRMOVCHILIKNI VUJUDGA KELTIRUVCHI OMILLAR

Qayumova Dilfuza Axatovna

Shofirkon tuman 4-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'limning mazmuni o'quvchining bilimlarini egallashga qiziqishi o'z aqliy mehnat natijasidan qanoatlanish hissi bilan uzviy bog'liqdir. Bu his o'qituvchining rag'batlantirish bilan amalga oshiriladi va o'quvchida samaraliroq ishlash moyili istagini shakllantiradi. Bolada paydo bo'lgan faxrlanish o'z kuchiga ishonch hisslari bilimlarni o'zlashtirish va malakalarini rivojlanishiga xizmat qiladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarni o'qitish jarayoni, o'quv faoliyatining asosiy kamponetlari: O'quv vaziyatlari, o'quv harakatlari, nazorat etishi va baholash bilan tanishtirishdan boshlanadi. Bu borada barcha predmetli harakatlar aqliy rivojlantirishga qulay bo'lgan sharoitda amalga oshirilishi juda muhim.

Kalit so'zlar: aqliy mehnat, boshlang'ich sinf, yetakchilik qobiliyati

Boshlang'ich sinf o'quvchilar shaxsining shakllanishi o'quv faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchi uchun nafaqat bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish uchun ham imkoniyat yaratadi. Yetakchi bo'lgan o'quv faoliyatidan tashqari boshqa faoliyatlar o'yin, muloqot va mehnat faoliyati ham o'quvchi shaxsi rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu faoliyatlar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bogliq bo'lgan shaxsiy xususiyatlar tarkib topa boshlaydi. O'quv faoliyati kichik maktab yoshidagi bolalarda o'qishda ma'lum yutuqlarga erishish ehtiyojini qondirishga, shuningdek, tengdoshlari orasida o'z o'rniga ega bo'lishiga imkoniyat ham yaratadi. Aynan ana shu o'rin yoki mavqega erishish uchun ham bola yaxshi o'qish uchun harakat qilishi mumkin. Bu yoshdagi bolalar doimiy ravishda o'zlari erishgan muvaffaqiyatini boshqa tengdoshlari muvaffaqiyati bilan solishtiradilar. Ular uchun doimo birinchi bo'lish nihoyatda muhim. Kichik maktab davrida bolalardagi musobaqaga kirishish motivi tabiiy psixologik ehtiyoj hisoblanib, bu motiv ularga kuchli emotsional zo'riqishni beradi. Bu xususiyatlar aslida bog'cha davridan boshlab yuzaga kela boshlaydi va kichik maktab davrida, shuningdek o'smirlik davrida ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalar kattalarning u haqidagi fikr va bergan baholariga qarab, o'zlariga o'zlari baho beradilar. O'quvchining o'ziga-o'zi beradigan bahosi, asosan, to'g'ridan-to'g'ri o'qituvchining beradigan bahosiga va turli faoliyatlaridagi muvaffaqiyatlariga bog'liq. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'z-o'ziga beradigan baholari turlicha - yuqori, adekvat - mos yoki past bo'lishi mumkin. Bu yoshdagi bolalarda mavjud bo'lgan ishonuvchanlik, ochiqlik, tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik, itoatkorlik kabi xususiyatlari ularni shaxs sifatida tarbiyalash uchun yaxshi imkoniyat yaratadi. Kichik maktab yoshi davrini bolaning turli faoliyatlarida

muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy, shaxsiy xususiyatlarni yuzaga kelish va mustahkamlash davri deb hisoblash mumkin. Bu davrda muvaffaqiyatga erishish motivlari tarkib topishi bilan bir qatorda, mehnatsevarlik va mustaqillik kabi sifatlar rivojlanadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mehnatsevarlik, asosan, o'qish va mehnat faoliyatida rivojlanadi va mustahkamlanadi. Mehnatsevarlik bolada o'zi qilayotgan mehnati unga zavq bergan taqdirdagina yuzaga keladi. Bolada mustaqillik xususiyatining shakllanishi asosan kattalarga bog'liq. Agar bola haddan ziyod ishonuvchan, itoatkor, ochiq xususiyatli bo'lsa, unda asta-sekinlik bilan bo'ysunuvchanlik, tobelik xususiyati mustahkamlana boradi. Biroq bolani vaqtli mustaqillikka undash, unda ba'zi salbiy xislatlarning shakllanishiga ham olib kelishi mumkin, chunki hayotiy tajribalari, asosan, kimlargadir taqlid qilgan holda o'zlashtiradi. Mustaqillikni shakllantirish uchun bolaga mustaqil bajaradigan ishlarni ko'proq topshirish va unga ishonch bildirish nihoyatda muhimdir. Shuningdek, shunday bir ijtimoiy psixologik muhit yaratish kerakki, unda bolaga biror bir mas'ul vazifani mustaqil bajarishni topshirish, bu ishni bajarish jarayonida bola o'zini tengdoshlari, kattalar va boshqa odamlarning lideri deb his qilsin. Ana shu his bolada mustaqil bo'lishga undovchi motivlarni yuzaga keltiradi.

Baho o'quvchi o'zlashtirishiga ta'sir qiladimi?

Birinchi sinf o'quvchisining har qanday intilishini qadrlash lozim. Dabdurdustdan yomon bahosi bilan maktabga endigina qadam qo'ygan bolaning orzularini bir zumda yo'qqa chiqarishga hech bir o'qituvchining haqqi yo'q. Shuning uchun har bir bolaga

individual yondashib, o'qish istagidagi barcha harakatlarini rag'batlantirish zarur. Bu borada joriy qilingan ball sistemasida baholash eng oqilona yo'ldir. Biroq birinchi sinf o'quvchisiga «1» baho emas, ball deb tushuntirsangiz-da, u baribir baho deb tushunadi. Shuning uchun har gal birinchi sinfni qabul qilganimda ularni maktab ta'limiga moslashgunlaricha baholamayman. Balki rag'batlantiraman. Ya'ni, gul — «5», gulning yaprog'i — «4», shunchaki aylana — «3», uchburchak — «2»ni anglatadi. Rangli uchburchakni qo'lga kiritgan o'quvchimga bu uchburchak «ikki»ni anglatadi deb hech qachon izoh bermayman. Har bir predmet ball hisoblanishini, faqat ular yaxshi yoki sustroq javob berilganiga qarab turlicha bo'lishini tushuntirish zarur. Shuning uchun turli rangdagi aylana yoki uchburchak olgan bolalarni ham xafa qilmaydi. Uning o'rniga «gul»ni qo'lga kiritish istagida yaxshiroq harakat qiladi. 1-sinfda bolani ana shunday rag'bat usuliga o'rgatib, ikkinchi sinf boshidan raqamli baholashga ko'niktirish, ularning o'qishga bo'lgan ilk qiziqish va ishtiyoqini so'ndirmaslik uchun xizmat qiladi.

Baho o'qishga undashi kerak

Darsga tayyorlanmagan bolani yaxshiroq harakat qildirish, mas'uliyatni chuqurroq his qilishi uchun ham har doim a'lo baho qo'yib bo'lmaydi. Har bir o'quvchini mehnatiga yarasha baholash kerak. Har qanday vaziyatda ham bola rag'batlantirib turilsa, tushkunlikka tushmaydi. Uning o'rniga xatolarini takrorlamaslikka tirishadi. Buning uchun quyidagi usuldan foydalanish mumkin: hafta mobaynida «to'rt» olmagan o'quvchiga yulduzcha sovg'a qilinadi. Agar bir-ikkita «to'rt» olsa-da, bolaning intilishlari namunali bo'lsa, uni ham yulduzcha bilan taqdirlanadi. Bir oy oxirida 4ta yulduzcha, ya'ni har haftada yulduzcha olgan bolaga kitob sovg'a qilish ularga o'ziga xos motivatsiya beradi. Buni ko'rgan sinfdagi yaxshi yoki o'rta o'qiydigan o'quvchilar ham qiziqadi, havas qiladi va o'zlari ham qatorasiga rag'batlarni qo'lga kiritishga harakat qiladi. Chunki o'quvchi uchun o'qituvchining e'tibori hamma narsadan ustun turadi.

O'qituvchi har bir darsda imkoni boricha butun sinf jamoasini baholay olishi kerak. Hech bo'lmaganda, bolaning darsga qanday tayyorgarlik ko'rganini nazorat qila olishi darkor. Shundagina har bir o'quvchi berilgan vazifaga jiddiy qaraydi. Yana sinfdagi yetakchi bolalarda o'zlarini ko'rsatish, birinchi bo'lish istagi yuqori bo'lganligi uchun ham ular topshiriqlarni dars jarayonining o'zidayoq bajarib, tezda baholanishni xohlaydilar. Biroq bunda o'zlashtirish sayoz bo'lib qolishi mumkin. Chunki tez qabul qilingan ma'lumotlar inson xotirasidan qisqa muddatda o'chib ketadi. Shuning uchun, boladagi har bir qilingan harakatni hurmat qilgan holda unchalik faol bo'lmagan bolalarni ham bahslarga, savol- javoblarga ko'proq jalb qilish kerak. Ularni ham fikri teran, har qanday vaqtda vazifaga yechim izlaydigan faol o'quvchiga aylantirishda o'qituvchi

ter to'kishiga to'g'ri keladi. Shu mehnat ortidan esa, albatta, sinf jamoasining ko'rsatkichlari yuqori bo'lishiga erishiladi.

Bola olayotgan har bir bahoda ota-ona omilining o'rni bo'lishi zarur. Ayniqsa, har bir qo'yilgan «2» dan ota-ona xabar topishi, kerak bo'lsa, o'qituvchi tomonidan aytilishi kerak. Bu o'quvchining yo'l qo'yayotgan kamchiligini to'g'rilashga va ruhining tushib ketmasligiga xizmat qiladi. Ota-onalarning bu o'rinda bolani asossiz ravishda «nimaga ikki olding?» deb koyiyverishidan hech qanday naf yo'q.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun tanqid yoqimsiz narsadir. Xuddi shu kabi «ikki» ham u uchun muvaffaqiyatsizlik, ojizlik belgisi deb tuyuladi. Shu bois birinchi sinf o'quvchisiga «2» baho qo'yilmasa maqsadga muvofiq bo'ladi. Yoki har bir past bahoni ham bolaning ko'nglini o'ksitmagan holda, ehtiyotkorlik bilan qo'yish zarur. Sababi birgina baho o'quvchining umumiy bilim olish darajasiga ta'sir qilmay qolmaydi. Yoxud matematikadan misol yechishga qobiliyati zo'r bolani she'rni ifodali o'qib bera olmaslikda ayblab, u fandan «5», bu fandan «2» qo'yilsa, o'quvchida fanlarni ajratish hissi paydo bo'ladi. Bora-bora shu bola «adabiyotdan mening iqtidorim yo'q», deb o'ziga- o'zi xulosa chiqarishi mumkin. Bu esa gullamoqchi bo'lgan gulni uzib olish bilan barobardir.

UMUMIY TILSHUNOSLIKDA BOG'LANGAN QO'SHMA GAPLAR

Qo'ziyev Alimardon Qoryog'diyevich

Qorako'l tuman, 25-maktab ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy tilshunoslikda bog'langan qo'shma gaplar tadqiq qilingan. Lingvistik nuqta'iy nazardan an'anaviy sintaksisda bog'langan qo'shma gap til birligi funksional-semantik munosabatiga ko'ra tiplarga ajratilgan. Bog'langan qo'shma gaplarda funksional tahlil masalasiga qo'shma gap qismlarning predikativlik va gap bo'laklarining vazifasidan emas, qo'shma gap qismlarini bog'lovchi vositalarning funkcionallik xususiyatidan kelib chiqib yondashish kerak.

Kalit so'zlar: qo'shma gaplar, bog'langan qo'shma gaplar, til, teng komponentli, tobe komponentli, murakkab sintaktik qurilma, lingvistik ta'limot.

Tilning kishilar o'rtasidagi aloqa quroli ekanligi barchaga ma'lum. Biroq u o'z murakkab sistemasi va strukturasiga ega bo'lgan quroldir. Muayyan tilda so'zlashuvchilarning asosiy vazifasi ana shu qurolni amalda qo'llay bilishdan iborat. Albatta, so'zlashuv jarayonida biz til belgilaridan foydalanamiz. Belgilar esa har bir tilning sistemasida uning voqeligini ta'minlovchi asosiy vositadir.

F. de Sossyurning lingvistik ta'limotida fonema til belgisi jumlasiga kiritilmaydi. Zotan, u mustaqil holda na grammatik va na leksik ma'no ifodalaydi. Biroq hozirgi tilshunoslikda ba'zi olimlar fonemani ham til belgisi sifatida talqin etmoqdalar va bu o'rinda uning ma'no farqlovchi xususiyati e'tiborga olinmoqda.

Bizningcha, fonemani til belgisi tarzida izohlash ilmiy asosga ega emas. Agar uning ma'no farqlovchi xususiyatini nazarda tutsak, mazkur xususiyat mustaqil holda emas, balki muayyan belgi sathida amalga oshadi. Fonema mustaqil holda faqat til belgilariga xos bo'lgan ifodalovchi jihatnigina o'zida aks ettira oladi, unda ifodalanuvchi tushunchasi kuzatilmaydi. Bundan tashqari, ayrim tilshunoslar belgi tushunchasini keng qamrovda olmoqdalar. Unga ko'ra, gapni (jumlan) ham til belgisi sirasiga kiritish lozim³. Nazarimizda, bunday mulohazaga qo'shilib bo'lmaydi. Chunki gap nutq birligidir va shu bois u har doim aktual tarzda namoyon bo'ladi.

So'zning gap tarkibiga kirish masalasi ham ancha murakkab jarayon bo'lib, u birinchi galda o'zidan kichik birlik – morfemaning ko'magiga tayanadi. Chunki morfema (kelishik, egalik affikslari va boshq.) bo'lmas ekan, so'zlar o'zaro bog'lana olmaydi, hatto bitishuv usuliga ko'ra munosabatga kirishayotgan so'zlar ham nol ifodali morfemaga asoslanadi.

Biroq shunga qaramasdan, tilshunosligimiz taraqqiyotining qariyb hozirgi davrigacha mazkur hodisa qonuniyatlariga izchil amal qilinmadi. Buni, ayniqsa, *qo'shma gap* tushunchasi misolida bevosita kuzatish mumkin. Ma'lumki, an'anaviy tilshunoslikda *qo'shma gap* nomi bilan ataluvchi sintaktik qurilmalarni o'rganish jarayonida ularning tarkibiy qismlarini o'zaro bog'lovchi vositalarni yordamchi unsurlar deb atalib kelinadi. Bizningcha, bunday vositalarni yordamchi unsurlar deb atash maqsadga muvofiq emas. *Qo'shma gap* shakllanishining semantik jihatlarini nazarda tutganimizda ham, uning struktur-sintaktik nuqtai nazardan voqelanishini e'tiborga olganimizda ham bog'lovchi vositalarni yordamchi omil sifatida talqin etish mutlaqo noo'rindir. Agar *qo'shma gap*ni ko'p qavatli bino bilan qiyoslaydigan bo'lsak, bog'lovchi vositalar uning bo'sag'asidan boshlab eng yuqori qavatigacha bo'lgan hududda hokim mavqega ega ekanligini ko'ramiz. Zotan, ularning ishtirokisiz *qo'shma gap* tarkibiy qismlarining sintaktik faollashuvi ham, o'zaro bog'lanishi ham, polipredikativlik va ustpredikativlik xarakteri ham shakllanmaydi.

Teng komponentli murakkab sintaktik qurilmalar sintaktik derivatsiyasi ustida tadqiqot olib borgan B. Turniyozov bu haqida quyidagilarni ta'kidlaydi: «Teng komponentli murakkab sintaktik qurilmalar (MSQ)lar an'anaviy tilshunoslikda bog'langan va bog'lovchisiz *qo'shma gap*lar tarzida o'rganilishida terminologik nomutanosiblik mavjud. Bunda til birliklarining ierarxik munosabati qonuniyatiga amal qilinmaganini ko'ramiz. Chunki *gap* ikkinchi bir *gap* ichida emas, balki o'zidan katta birlik – matn sathida faollashadi».

Darhaqiqat, «*qo'shma gap*» terminini matn tushunchasi o'rnida qo'llash tizimli munosabat qonuniyatiga ziddir. Bu haqida o'z vaqtida rus tilshunosligida ham ba'zi mulohazalar bildirilgan edi. Fikr dalilini M.N.Peterson, A.M.Peshkovskiyning tadqiqotlarida ko'rishimiz mumkin. M.N. Peterson «Ocherk sintaksisa russkogo yazыka» asarida *qo'shma gap* tarkibiy qismlarining tobe yoki ergash bog'lanishi xususidagi fikrlarning g'oyat chalkash va ilmiy asosga ega emasligi, ergash va teng bog'lanish tushunchalarida lingvistik ma'no yo'qligini eslatib o'tgan edi. A.M. Peshkovskiy esa bir necha *gap* bir *gap* tarzida (*qo'shma gap*) nomlanayotgani turli anglashilmovchiliklarga sabab bo'layotganini ta'kidlaydi.

Keyingi avlod rus tilshunoslari orasida ham «*qo'shma gap*» tushunchasining chalkash tomonlari haqida fikr bildirilganini kuzatamiz. Masalan, M.V. Lyapon bu xususda quyidagilarni yozadi: «Agar *qo'shma gap* (murakkab jumla) ikki yoki undan ortiq (kommunikativ salmoqli) tugal fikr anglatayotgan xabarlar birikuvini taqozo etar ekan, uning sathida matn ifodasining jiddiy belgilari kuzatiladi». Bunday mulohaza Ye.P.Marchenko tomonidan ham ta'kidlanadi.

I. F.Vardulning fikriga ko'ra, faqat tobe bog'lanishli sintaktik strukturalarni *qo'shma gap* deb atash mumkin. Teng bog'lanishli (bog'langan va bog'lovchisiz) *qo'shma gap* mavjud emas. Bog'lovchili yoki bog'lovchisiz *qo'shma gap*lar deb nomlanib kelinayotgan sintaktik qurilmalar umuman lingvistik maqomga ega emas. Shunday bo'lgach, ergash gapli *qo'shma gap* degan tushunchaga ham hojat qolmaydi. Boshqacha aytganda, birgina «*qo'shma gap*» terminining o'zi yetarlidir.

I. F.Vardul bunday xulosaga kelishining asosiy sabablaridan biri odatdagi ergash gapli *qo'shma gap*larda bosh va ergash gaplar bir-biriga mutlaqo bog'lanib keladi, ularning birortasini ham alohida qo'llash mumkin emas, degan tushunchaga asoslanishidir. Vardul hatto bosh gapni *gap* emas, balki murakkab qurilmaning bir parchasi deb biladi. Nazarimizda bu o'rinda Vardulning fikriga qo'shilish qiyin. Masalan, o'zbek tilida ergash gapli *qo'shma gap* deb atalib kelinayotgan sintaktik strukturalarning barcha turlarida bosh gapni nisbiy mustaqil deb bilish mumkin:

- *Uni xirurgiya bo'limiga joylab endi tinchiganda, yana ikki kishini keltirib qolishdi* (O'.Hoshimov. *Nur borki, soya bor*).
- *Aql va vijdonim qaysi yo'lga boshlasa, o'sha yo'lga yuraman* (Oybek. *Nur qidirib*).
- *Yuragim dukkilashidan to'xtamasa ham, o'zimni yengil sezardim* (O'. Usmonov. *Nomus*).
- *Qizlarki, ko'rib og'zing ochilib qoladi* (D.Nuriy. *Osmon ustuni*).

Keltirilgan gaplar an'anaviy qo'shma gaplarning xar xil turlariga misol bo'la oladi. Birinchi misolda payt ergash gapli qo'shma gap berilgan bo'lib, uning bosh gapi ikkinchi komponent sifatida, ikkinchi misolda aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap berilib, uning ham bosh gapi ikkinchi komponent sifatida, uchinchi misolda to'siqsiz ergash gapli qo'shma gap berilib, uning ham bosh gapi oxirgi komponent tarzida kelmoqda. Mazkur bosh gaplarning har birini nisbiy mustaqil gap sifatida talqin etish mumkin. Hatto oxirgi misolda berilgan aniqlovchi ergash gapli qo'shma gapning bir so'z bilan ifodalanayotgan (qizlarki) bosh gapi ham elliptik holatga tushgan bo'lsa-da, to'liq predikativlik belgisiga egadir¹¹. Bizningcha, I.F.Vardulning qo'shma gap va uning turlari haqidagi mulohazalarini ilmiy asosli deb bo'lmaydi. Masala tavsifiga tizimlilik nuqtai nazaridan yondashilgandagina nafaqat teng komponentli, balki tobe komponentli qo'shma gap tushunchasidan ham voz kechish mumkin. Zotan, bunday qurilmalar matn maqomiga ega ekanligi shubhasizdir. Biroq matn bir grafema bilan, so'z bilan, so'z birikmasi va gap bilan, abzats bilan ham ifodalanishi mumkin. Agar an'anaviy qo'shma gaplarni mikromatn deb nomlaydigan bo'lsak, u holda undan kichik matnlar ham mavjud. Shu bois bu o'rinda «murakkab sintaktik qurilma» terminidan foydalanish maqsadga muvofiq.

Murakkab sintaktik qurilma teng komponentli va tobe komponentli bo'lishi mumkin. Ularning har ikkalasi ham kamida ikki gapning o'zaro sintaktik munosabatga kirishuvidan tashkil topadi. Ammo ularda komponentlarning o'zaro sintaktik munosabati farqlanadi.

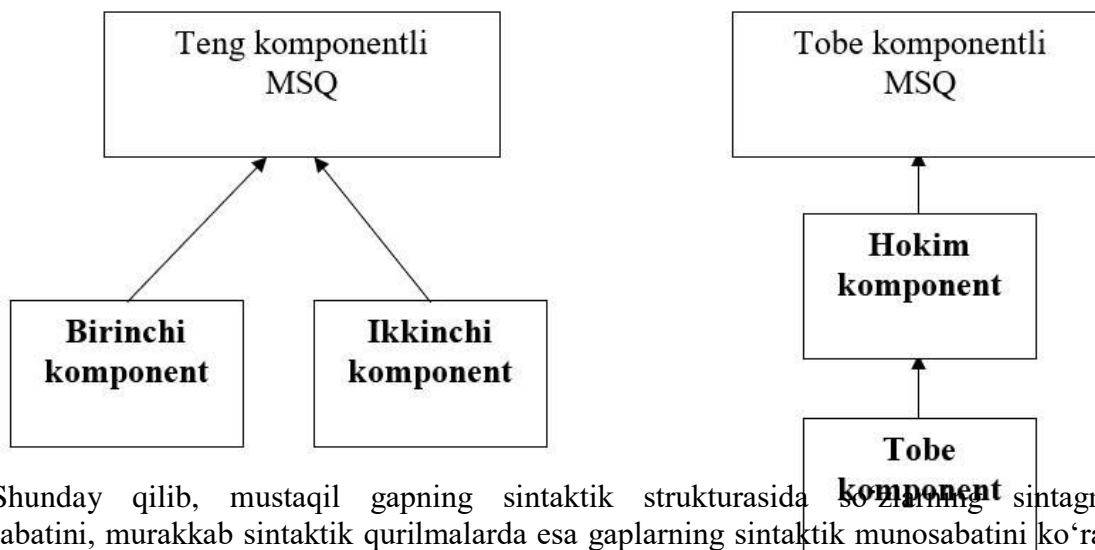
Teng komponentli murakkab sintaktik qurilma tarkibiy qismlarining har biri alohida tub strukturaga tayanadi va tizimli munosabat ham shunga asoslanadi:

Temur Qur'oni karimni olib, mehr bilan uch bor o'pdi va bundan o'n yillar oldin bo'lib o'tgan bir voqea esiga tushdi (M.Ali.Sarbadorlar).

Berilgan murakkab sintaktik qurilma ikki komponentli bo'lib, uning birinchi komponenti o'pmoq, ikkinchi komponenti esa esiga tushmoq fe'llari bilan ifodalangan tub strukturalarga asoslanmoqda.

Shu bois mazkur komponentlarning har biri murakkab sintaktik qurilma bilan o'zicha mustaqil holda tizimli munosabatga kirishmoqda. Murakkab sintaktik qurilmaning komponentlari tobe bog'lanishli bo'lganda esa tizimli munosabat shakllanishida ergashtiruvchi gap muhim ahamiyat kasb etadi. Boshqacha aytganda, murakkab qurilma bilan avval ergashtiruvchi gap, undan keyin esa tobe gap pog'onali munosabat tashkil etadi. Chunki tobe gap oldin hokim mavqedagi gap bilan sintaktik munosabatga kirishadi va bu orqali murakkab sintaktik qurilmaga tizimli bog'lanadi: *Bir mahal qarasam, yonimdan Tursunboy o'tib qoldi (S.Ahmad. Ufq).*

Teng va tobe bog'lanishli murakkab sintaktik qurilmalar komponentlarining makroob'ekt bilan tizimli munosabat tashkil etishini quyidagicha tasavvur etish mumkin:

Shunday qilib, mustaqil gapning sintaktik strukturasi so'zlarning sintagmatik munosabatini, murakkab sintaktik qurilmalarda esa gaplarning sintaktik munosabatini ko'ramiz. Ana shu asosda mustaqil gap bilan so'zlarning, murakkab sintaktik qurilmalarda esa ular bilan gaplarning tizimli munosabati tashkil topadi¹⁴. Ammo mazkur tizimli munosabatlar keng

xarakterlidir. Zotan, mustaqil gaplarning ham, murakkab sintaktik qurilmalarning ham komponentlarining har biri yana ichki mayda xarakterli tizimli munosabat qurshovida bo'ladi. Boshqacha aytganda, gorizontaal qatorda qancha sintagmatik munosabat mavjud bo'lsa, tizimli munosabat ham shuncha turli bo'ladi.

ONA TILI DARSLARIDA O'YINLARDAN FOYDALANISH

Qobilova Aziza Ahrorovna, Jumayeva Oydin Yarashovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim jarayonlariga, xususan, o'quvchilarning tahsil olishi va ularga ta'lim beruvchi o'qituvchilarni rag'batlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa muallimlarga katta mas'uliyat yuklaydi. Ushbu maqola ona tili darslarini samarali tashkil etishda o'yinlardan foydalanishning ahamiyatiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: o'yinlar, «So'zdan-so'z» o'yini, leksikologiya, atoqli otlar, turdosh otlar.

Abstract: Today in our country a lot of attention is paid to the educational process, in particular, the education of students and the motivation of teachers who teach them. That puts a lot of responsibility on teachers. This article focuses on the importance of using games in the effective organization of mother tongue lessons.

Keywords: games, word-for-word game, lexicology, nouns.

Ta'lim jarayoni, uning rivojlanishi va samarali kechishi ko'p jihatdan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ishonchi asosida qurilgan ochiq muloqotiga bog'liq. Dars jarayonidagi o'yinlar esa bu muhitni mustahkamlashda asosiy rol o'ynaydi. O'yinlar guruhlarda ishlab mashq qilishga odatlantiradi va uncha ko'p vaqtni olmaydi. Jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligi oshadi va darsga nisbatan diqqat-e'tibori kuchayadi. O'yinlar vositasida o'quvchilarga yangi bilim berish, ko'nikma hosil qilish, kichik guruh a'zolarining ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantiradi. O'yinlarni asosan darsning kirish yoki yakuniy qismida o'tkazish maqsadga muvofiq. O'yinlarni maqsadiga binoan 7 turga ajratish mumkin: «So'zdan-so'z top» o'yini. Bu o'yinda bir so'zdan bir necha so'zlar keltirib chiqarish talab qilinadi. Bu o'yin turi o'quvchilarni fikrlashga, izlanishga undaydi, ularda topqirlik qobiliyatini yuzaga chiqaradi. Biz bu o'yinni aynan takrorlamoqchi emasmiz, balki uni ma'lum bir mavzuga bog'liq holda o'tkazish yo'llari xususida fikr yuritmoqchimiz. Berilgan so'z tarkibidagi harflarning turli kombinatsiyasidan foydalanib, bir necha so'zlar hosil qilish mumkin. Demak, bu o'yinni ma'lum bir mavzu bilan bog'liq holda o'tkazsa ham bo'ladi. «So'zdan-so'z» o'yinidan tilning barcha sathlarini o'qitishda foydalanish mumkin. Jumladan, leksikologiya bo'limida shakldosh, zid ma'noli so'zlar mavzularini o'rganishda bu o'yindan foydalanish mumkin. Buning uchun o'qituvchi shakldosh yoki zid ma'noli so'zlarni keltirib chiqarish mumkin bo'lgan so'zlarni tanlay bilishi va shunday keyin ularni o'quvchilar e'tiboriga havola qilishi lozim. Omonim (shakldosh) so'zlar mavzusi o'rganilgach, o'quvchilarga quyidagi so'zlarni berish va ulardan shakldosh so'zlarni keltirib chiqarish vazifasi topshiriladi.

Mustaqil, ishtirokida, sayozliklarda. Mustaqil so'zidan qil (qilmoq fe'li, sochning qili), til (tilmoq fe'li, tana a'zosi nomi), ishtirokida so'zidan tor (cholg'u asbobi, sifat turkumiga xos so'z), kir (kirmoq fe'li, sifat turkumiga xos so'z), ot (ism, hayvon nomi, otmoq fe'li), osh (taom nomi, oshmoq fe'li) shakldosh so'zlari keltirib chiqariladi. Zid ma'noli so'zlar mavzusida bu o'yindan qisman foydalanish mumkin. Mavzu yuzasidan mashqlar ishlanib, kerakli tushunchalar berilgandan so'ng o'quvchilarga qarag'ayzorlar, ko'z munchoq so'zlarini berib, antonim so'zlari keltirib chiqarish topshiriladi. Qarag'ayzorlar so'zidan oq-qora, ko'z, munchoq so'zidan och-ko'k so'zlarini hosil qilish mumkin. Bu o'yindan morfologiya bo'limida ham keng foydalanish mumkin. Ot so'z turkumida berilgan so'zlardan atoqli otlar hosil qilish topshirig'i beriladi. «Bilimdonlarga» so'zidan quyidagicha otlar hosil qilish mumkin:

Atoqli otlar. Nodir, Rim, Ali, Dilbar, Lola, Nil, Narimon.

Turdosh otlar.

- qavm-qarindoshlik otlari: aka, ona, bola;
- mahsulot nomlari: don, limon, in, bino, bol;
- v) mavhum otlar: darmon, ilm, imon.

Qolgan so'z turkumlarida ham o'yinni shu tarzda o'tkazish mumkin. Sintaksis bo'limiga xos bilimlarni mustahkamlashda hamo'yindan foydalanish imkoniyati bor. Faqat bu bo'limda «So'zdan-gap» tarzida o'tkaziladi. 5-sinfda «Sodda yig'iq gap», «Sodda yoyiq gap» mavzulari o'rganilganda, shu o'yindan foydalanish mumkin. Buning uchun o'quvchilarga bilimdonlarimizga so'zi beriladi va undan sodda gaplar keltirib chiqarish topshiriladi. O'quvchilar quyidagicha sodda yig'iq gap va sodda yoyiq gaplar tuzishim mumkin: Nodir oldi. Ona bo'ldi. Ona Rimga bordi. Bolalar Lolani izladi va hokazo. Umuman olganda. «So'zdan-so'z» o'yini qiziqarli o'yinlardan bo'lib, undan qay darajada foydalanish o'qituvchining mahorati va o'quvchi tafakkuriga bog'liq. «So'zdan so'z top» o'yini. Bu o'yin o'quvchilarni sezgir, zukko va topqir bo'lishga odatlantiradi. O'yinda ishtirok etish uchun o'quvchi mavzuni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi lozim, aks holda, o'yindan chiqib qoladi. Ana shuni o'quvchi his qila borsa, unda ilmga qiziqish ham orta boradi. Mazkur o'yindan tilning barcha sathlarini o'rganishda foydalanish mumkin. Jumladan, leksikologiya bo'limida ma'nodosh so'zlar mavzusi yuzasidan o'tkaziladigan mustahkamlash daqiqalarida shu o'yinni qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. O'yin quyidagi tartibda o'tkaziladi. O'qituvchi bir necha ma'nodosh so'zlar guruhini tanlaydi. Masalan, yuz, bet, aft, bashara, chehra; quyosh, kun, oftob; avval, ilgari, oldin, burun; ataylab, atay, jo'rttaga, maxsus. Bu so'zlar alohida-alohida qog'ozlarga yoziladi va stol ustiga qo'yiladi. Bularidan bosh so'zlar ajratib olinadi va 4 ta o'quvchiga beriladi. Demak, to'rtta o'quvchi bosh so'z yozilgan qog'ozni ushlab to'rt joyga turadi. Qolgan so'zlar aralashtirilib qo'yiladi. Sinf o'quvchilari ham to'rt guruhga bo'linadi va har bir guruhga bitta bosh so'z birlashtiriladi. Masalan, 1-guruh o'quvchilariga yuz so'zining, 2-guruhga avval so'zining, 3-guruhga quyosh so'zining, 4-guruhga ataylab so'zining ma'nodoshlarini topshp topshiriladi. 1-guruh o'quvchilari navbat bilan chiqib, aralash xoldagi so'zlar ichidan bst, aft, bashara, chehra so'zlarini topib yuz so'zi yozilgan qog'ozni ushlab to'rgan o'quvchi yonidan, ya'ni «Bosh so'z» yonidan o'rin oladilar. Qolgan guruh a'zolari ham o'yinni shu tarzda davom ettiradilar, ya'ni o'z o'rnini topadilar. O'qituvchi guruhlarning topqirlikni qandaybajarganliklarini tekshiradi, o'z o'rinlarini to'g'ri topgan guruhlarga to'liq ball, o'rin topishda adashgan guruhlarga esa pastroq ball qo'yiladi. O'yinni biroz murakkablashtirish ham mumkin. Buning uchun ma'nodosh so'zlar ichiga ma'nodoshlik qatoriga mansub bo'lmagan so'zlar ham aralashtirib yuborilsa, o'quvchilarning kerakli so'zni topib olishi qisman murakkablashadi. Bu ish o'quvchilar bilimiga, iqtidoriga qarab belgilanadi. Uyadosh so'zlar, shakldosh so'zlar, iboralar mavzusi bo'yicha ham bu o'yin shu tartibda o'tkaziladi. Morfologiya bo'limida fe'lning ma'noviy guruhlari, fe'l nisbatlari, tub va yasama fe'llar, sifatning ma'noviy guruhlari, olmoshning ma'noviy guruhlari mavzularini o'rganishda shu o'yindan foydalanish yaxshi samara beradi.

BADIY ASARNING LINGVISTIK TAHLILI

Qobilova Aziza Ahrorovna, Sherbekova Gavhar Yaxshibayevna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asarlarni lingvistik, grammatik, morfologik, sintaktik tahlil qilish turlari bayon etilgan. Badiiy asarning lingvistik tahliliga misollar va barqaror birikmalar asosida tahlil qilingan va ma'nolari izohlangan. Asarlarni bunday tahlil qilishdan maqsad va uning vazifalari to'liq yoritilgan.

Kalit so'zlar: lingvistika, lingvopoetik, kommunikativ, ekspressiv, konstruktiv, morfologik, akkumulativ, semantik xususiyat.

Yozuvchi hamda shoirlarning asarlarini o'rganish, til va adabiy til namunalari bilan tanishish imkonini beradi. Badiiy adabiyot tili haqidagi soha tilshunoslikka ham, adabiyotshunoslikka ham oid bo'lib, ikki sohaning kesishganidan hosil bo'lgan, lekin ularning har ikkalasidan ham farqlidir. Badiiy asar tilining amaliy xususiyati uni lingvistik qahlil qilishda namoyon bo'ladi. Asarni lingvodidaktik tahlil qilish usullarida, uning badiiy tasvir vositalarini tahlil qilishda ko'rinadi.

Badiiylik san'atning barcha turlari uchun xosdir. So'z san'ati – adabiyot asosida ham badiiylik yotadi. Adabiy asarlarda hayot hodisalari o'z ko'rinishida emas, ijodkorning badiiy tili va badiiy mahorati orqali ifodalanadi. She'r, hikoya, qissa, roman, drama va shu kabi asarlarni lingvistik tahlil qilish, undagi so'zlarni tahlil qilish orqali yozuvchi mahorati va badiiy til darajasidan qanchalik foydalanganligini bilish mumkin.

Badiiy asarlarda so'z hayot voqeligini aks ettirish uchun material, vosita vazifasini bajaradi. Adib, shoir voqelikning muayyan ko'rinishi, kishilarning holat, harakat, kechinmalarini aniq va ta'sirchan ifodalaydigan so'zlardan foydalanadi. Ushbu so'zlar kishilarning ongiga ta'sir etib, ularda hayotning muayyan voqeligi, insoniy kechinma, tuyg'ulari badiiy til orqali tasavvur uyg'otadi.

O'zbek tilshunosligida badiiy asar tilini o'rganishga qaratilgan bir qancha kuzatishlar natijasida asosan lingvistik va lingvopoetik yo'nalishlar ajralib turadi. Lingvistik yo'nalish. Tilning muayyan tarixiy davridagi holati, ayni holatga mos bo'lgan badiiy xususiyatlar, leksik, fonetik va Grammatik o'zgarishlar, tilning hozirgi holati bilan umumiy va farqli holatlari ilmiy talqin etish maqadida o'sha davrga oid adabiy-badiiy asarlarning tili o'rganiladi. Bunda badiiy asarlar, yozma yodgorliklar tili ayni maqsaddagi tadqiqot uchun faqat asosiy dalil bo'lib xizmat qiladi. Til tarixini tasvirlash va tadqiq etishda bu qadim tarixga ega va qadimiy lingvistik an'ana sifatida rivojlanib kelmoqda.

Lingvopoetik yo'nalish badiiy asar tilini o'rganishning asosiy maqsadi esa bulardan ancha farqlidir. Bu o'rinda uning farqli jihati tilning turli vazifalarga egaligidadir. Tilshunoslikka oid zamonaviy darsliklarda asosan uch va to'rt vazifasi keltirilgan. Bu vazifalarni hamma turlicha tahlil qiladi.

Kommunikativ vazifa –tilning kishilar o'rtasidagi aloqa vositasi ekanligi.

Ekspressiv vazifada – turli fikr va tuyg'ularni ifodalashligi.

Konstruktiv – fikrlarni shakllantirish, tartibga solish va ifoda jarayonini belgilab berish vasifasi.

Akkumulyativ – ijtimoiy tajriba va bilimlarni to'plash, saqlash, tahlil qilish, tahrirlash vazifalaridir.

Badiiy asarni lisoniy tahlil qilish jarayonida yozuvchining tildan foydalanish mahorati mahoratini namoyon etadigan, emotsional-ekspressiv ifoda semalari qavariq holda reallashgan leksik birliklarni aniqlash va ular adibning badiiy –estetik maqsadiga qay darajada xizmat qilgani haqida mulohaza yuritish kerak. *Buning uchun badiiy asar tilidagi ma'nodosh, shakldosh, zid ma'noli, ko'p ma'noli, tarixiy va arxaik so'zlar, yangi yasalmalar, shevaga oid so'zlar, chet va vulgarizmga oid so'zlar ajratilib tahlil qilinadi.*

Men badiiy asar tilini tahlil qilishda Saida Zunnunovaning “So'qmoqlar” qissasiga to'xtalдим. Badiiy asarni, badiiy nutqda qo'llaniladigan so'z va so'z vositalarining ma'no xususiyatlarini ifodadorlik ko'lamini hisobga olgan holda tahlil qilish, asarni tahlil qilish bilan bir qatorda, kitobxonlarning badiiy asardan estetik zavq olishini kuchaytiradi, ularning badiiy asarga bo'lgan qarashlarini rivojlantiradi.

Iboralarning semantik xususiyatlari.

Ikki yoki undan ortiq so'zlarning o'zaro barqaror munosabatidan tashkil topgan, nutq jarayoniga shu ko'rinishda kiritgan til egalari xotirasida imkoniyat sifati mavjud bo'lgan til birliklari barqaror birikmalar deyiladi. Voqeylikni obrazli tasvirlashda, uni kitobxon ko'zo'ngida aniq va ravshan tasvirlashda frazeologik iboralarning ahamiyati katta. Shu o'rinda adibimiz, Saida Zunnunova ham *“So'qmoqlar” qissasida iboralardan samarali foydalangan.* Barcha birliklar juda topib qo'yilgan o'sha vaziyat va bo'lib o'tayotgan voqeaga. Bu kabi iboralar so'z tejash va so'z

ma'nosini aniq lo'nda keltirishga, yozuvchi bilan kitobxon o'rtasidagi muloqot jarayonini osonlashtirishga va asar mazmunini yanada teranlashtirishga yordam beradi.

Asardagi barqaror birikmalar (iboralar) tahlili.

“Yengil tortmoq” - ko'ngli joyiga tushmoq, g'amdan qutulmoq.

“Peshonasi tirishmoq” - ko'ngli to'lmaslik, o'xshashi ensasi qotmoq.

“Ensasi qotmoq” - voqeaga bepisand qarash, mensimaslik.

“Yuragi shuvvillab ketmoq” - qo'rqib ketmoq, cho'chib tushmoq.

“Ko'ngli taskin topmoq” - xotirjam bo'lmoq.

“Ichidan zil ketmoq” - xovotirga tushmoq, taskin topmoq.

“Yuragi jiz etmoq” - ko'ngilga yoqish ma'nosida.

“Qo'ynini puch yong'oqqa to'ldirmoq” - aldamoq.

“Ko'ngliga g'ulg'ula solmoq” - gumonsiramoq, cho'chimoq.

“Og'iz ochirgani qo'yamaslik” - gap bermaslik, gapirishga qo'yamaslik.

“Tili bog'lanmoq” - bironni oldida gapira olmaslik.

“Qorasini ko'rsatmoq” - kelmoq.

“Qoshi chimirilmoq” - jahli chiqmoq, arazlamoq.

“Ko'ngliga qattiq tegmoq” - xafa qilmoq, qattiq gapirmoq.

“Qadamini uzmoq” - borishdan to'xtamoq, qaytib ketmoq.

“Ko'ngli qotmoq” - bezimoq, ko'ngli qolmoq, xafa bo'lmoq.

“Nafasini ichiga yutmoq” - g'azabini bosmoq, biron narsadan qo'rqmoq “Ko'ngli yorishmoq” - xursand bo'lmoq, g'amdan qutulmoq.

“Qo'li tegmay qolmoq” - bo'sh vaqti yo'q bo'lmoq, ishni tashlab qo'yimoq.

“Dilni siyoh qilmoq” - xafa qilmoq, ranjitmoq.

Adibamiz, tasvirga muvofiq iboralarni qo'llash bilangina kifoyalanmagan. Balki asar qahramonlarining tabiati, hayot tarsi, fe'l –atvori, ruhiy holati barchasini hisobga olgan holda qo'llagan.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, badiiy asar tilini tahlil qilish, til vositalarining nutqda ma'lum bir uslubiy ma'nolarda qo'llanilishini o'rganish, ularning sintaktik vazifalarini aniqlash, har bir morfologik birlikning semantik, grammatik va sintaktik imkoniyatlarini aniqlash, hozirgi kunda o'zbek tilshunosligi rivojida, xususan, badiiy asar tili yoki boshqa bir matnni tahlil qilishda katta amaliy ahamiyatga ega deb hisoblayman. Shuningdek, badiiy asarning lisoniy xususiyatlarini o'rganish ta'lim jarayonida muhim uslubiy vosita ham sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Dilmurod Quronov. “Adabiyot nazariyasi asoslari”, T. “Navoiy universiteti”, 2018.

Abdulla Ulug'ov. “Adabiyotshunoslik nazariyasi”, T. “G'ofur G'ulom”, 2018.

Saida Zunnunova. “So'qmoqlar”.

Hozirgi o'zbek adabiy tili. Sayfullayeva R, Mengliyev B.

Tilshunoslikka kirish. O.Azizov. 1996. “O'qituvchi “ nashiryoti.

BOSHLANG'ICH TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV

Quvvatillayeva Nigina

Shofirkon tuman, 14 -son maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi,

Jabborov Elmurod

Shofirkon tuman, 14 -son maktabining O'BDO'i

Annotatsiya: O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim va ta'limga zamonaviy yondashuv ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali tashkil etish lozimligini taqozo etadi. O'zbekistonda qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlash bugungi kunda pedagoglar oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Ushbu maqola boshlang'ich ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashishning usullariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Pedagog, faraz, interfaol metod, pedagogik nazariya, “Aqliy hujum” metodi

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida o'tkazilayotgan tub islohotlarning mazmuni bugungi kunda ta'lim jarayonini loyihalashga yangicha yondashuv bilan boyib bormoqda. Ta'limga zamonaviy yondashuv ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali boshqarish va qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv –vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizimdir.

Ta'lim texnologiyalari pedagogik faoliyatning ma'lum sohasini qamrab oladi. Didaktik jarayon bosqichlarini muayyan ketma-ketlikda qurish o'quvchilarning bilim faoliyatini mavzu bo'yicha belgilangan maqsadlarga mos holda tanlangan o'qitish metodlari yordamida tashkil etish demakdir. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv - o'z mohiyati va mazmuniga ko'ra, ma'lum pedagogik nazariyaga asoslangan, u yoki bu tasnifga tegishli bo'ladi. Ularning samaradorligi to'g'risida fikr yuritilganda o'qitish jarayonini izga soladigan va uni maqsadli yo'naltira oladigan, o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyatini ta'minlash barcha ta'lim muassasalarining oldiga qo'yilayotgan maqsadga nechog'lik erishilayotganini ko'zda tutish kerak. Yoxud o'qitish metodlari bevosita ta'lim amaliyoti bilan aloqador konsepsiyasidir. Boshlang'ich sinflarda “O'qish” darslarida matnlar berilgan bo'lib, shulardan biri “Alisher Navoiy” matnidir. Matn badiiy va ilmiy uslubda berilgan. Mashq shartida matnlarni taqqoslab, ularning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash topshirilgan. Mazkur matnni “Aqliy hujum” metodi yordamida o'rganish ko'zlagan maqsadga erishish imkoniyatini yaratadi. Bu metod asosida matn bilan bir necha bosqichda olib boriladi.

1-bosqich. O'quvchilarni mavzuni tushunishga tayyorlash. O'tgan mashg'ulotlarda berilgan nutq usullariga oid ma'lumotlar esga olinadi va takrorlanadi, har bir nutq uslubining o'ziga xos xususiyatlari yodga olinadi. Chunki matnlarni taqqoslash uchun o'quvchilarda nutq uslublariga oid ma'lumotlar yetarli bo'lishi kerak. Nutq uslublariga oid bilimlar yodga olingandan so'ng har ikki matn o'quvchilar tomonidan mustaqil o'qib chiqiladi. O'quvchilar matn mazmunini tushunishga harakat qiladilar.

2-bosqich. Berilgan matnlarning o'xshash tomonlarini aniqlash. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarga quyidagi savolni beradi? Har ikki matn qaysi jihatdan bir-biriga o'xshaydi? O'quvchilar mazkur savolga shunday javob beradilar:

har ikki matn ham Alisher Navoiy haqida:

mantning mazmuni bir xil:

har ikki matndan ham Navoiy ijodi haqida fikr bildirilgan:

har ikkala matnda ham shoirning ustozlari nomlari keltirilgan:

Navoiyning turkiy tilda ijod qilganligi aytilgan:

Navoiyning jahonga tanilgan shoir ekanligi aytilgan

Forsiy shoirlarning Navoiy ijodiga munosabati ifodalangan.

O'qituvchi o'quvchilarning Navoiy ijodiga umumlashtiradi va o'z munosabatini bildiradi.

3-bosqich. Har ikki matn asosida badiiy va ilmiy uslubga xos xususiyatlarni aniqlash. Bu bosqichda har bir uslubning o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Birinchi matnda badiiy uslubga xos quyidagi xususiyatlar qo'llangan: tasviriy ifoda (zanjirband she'r) ko'chma ma'noli so'zlar (she'riyat osmoni, yulduzlarga hira tortdi, shuhratiga soya soldi). Ikkinchi matnda ilmiy uslubga xos quyidagi xususiyatlar qo'llangan: raqamlar (1441 yil tug'ilgan, XV asr 60-yillar), aniq dalillar Yevropa va Osiyo davlatlarini, Nizomiy Ganjaviy, Sadiy, Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy kabi tarixiy shaxs nomlari, A.Jomiyning Navoiy haqidagi fikri keltirilgan. “Alisher Navoiy” matni shu metod yordamida o'rganilsa, o'quvchilar matn mazmunini yaxshiroq anglaydilar ularning mazmuniga chuqurroq kirib boradilar matnlarni qiyoslash orqali ularning mohiyatini teran idrok etadilar va interfaol metodlar o'quvchilarni fikrlashga, darslarda faol qatnashishga, darslarda faol

ishtirokchi bo'lishiga o'rgatadi. Shunday qilib, yuqoridagi interfaol metodlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish asosida ta'lim samaradorligini oshirish va ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashish dasturi amal bo'lib qoladi.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARI JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH USULLARI

Rahimova Rohat Komilovna

Buxoro tuman 18-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, insoniyat hayotiga turli yangiliklarning kirib kelishi ta'lim sohasida ham bir qator o'zgarishlar qilinishini taqozo etmoqda. Hozirgi kunda ta'lim sohasida erishilgan yutuqlarni saqlagan holda, bir xillikdan, bir qolipga tushib qolishdan saqlanmoq zarur.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, dars, pedagogik texnologiya, ta'lim

Ta'limning kishi xotirasini rivojlantirishga asoslangan turidan inson tafakkurini har tomonlama rivojlantirish, o'quvchilar egallagan bilimlarni amaliyotda qo'llash, ularda amaliy ko'nikma va malakalar hosil etishga qaratilgan turiga o'qitishga harakat qilish shu kunning talabi. Shunga erishilsagina vatanimiz kelajagi bo'lgan yosh avlod tarbiyasi oldiga qo'yilgan vazifa oqilona hal etilishi mumkin.

Ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash va ulardan o'rinli foydalanish - ta'lim samarasini ta'minlashga yordam beradi

Pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi faoliyati doirasini aniq belgilab beradi.

O'qitish metodi deganda ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyati tushuniladi. O'qitish usullari ta'lim jarayonida o'qituvchi va O'quvchi faoliyatining qanday bo'lishini, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini belgilab beradi.

O'qitish usullari har ikkala faoliyatning:

o'qituvchi tomonidan o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish;

O'quvchilar tomonidan berilayotgan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish faoliyatida qo'llanadigan yo'llarni o'z ichiga oladi.

Inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan o'qish faoliyati barcha predmet darslarida amalga oshiriladi. Lekin o'qishga o'rgatish yo'l-yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi. O'qish metodikasi kichik yoshdagi o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, psixologiya, xususiy metodika sohasidagi yutuqlar asosida takomillashtirilib boriladi.

O'qish darsining samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim metodlarining to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Binobarin, fanning o'zi kabi o'qish metodlari ham doimiy rivojlanishda bo'ladi. Masalan, eski maktablarda o'qish quruq yod olish metodi asosida o'rgatilgan bo'lsa, hozir izohli o'qish asosida olib boriladi. Yod olish metodida matndagi sozlarga izoh berishga, ma'nosini tushuntirishga, o'qilganni qayta hikoyalashga, umuman olganda, o'qishning ongli bo'lishiga mutlaqo e'tibor berilgan. Ularda ko'proq to'g'ri talaffuz, qiroat bilan o'qish, ifodali o'qish nazarda tutilgan.

Hozir maktablarda o'qish izohli o'qish metodi asosida olib borilayotgan ekan, quyidagicha savol tug'iladi: izohli o'qish nima?

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida asosan she'rlar, masallar, ertaklar, hikoyalar, afsonalar, maqol va topishmoqlar, ilmiy-ommabop asarlar o'qib o'rganiladi. Tabiiyki, ularning har biri o'ziga xos shakl, uslub va mazmunda yaratiladi. Shuning uchun ham har bir janrga mansub asarlarni o'ziga xos usulda o'qib o'rganish taqazo qilinadi.

Badiiy asarni izohli o'qishga yaqin bo'lgan metodlardan biri ijodiy o'qishdir.

Atoqli metodist olim N.I.Kudryashov ijodiy o'qish metodi tarkibiga quyidagi ish usullarini kiritadi:

- o'qituvchilarning badiiy matni sharhlab o'qishi hamda o'quvchilarning asarni to'g'ri va imkon qadar yanada chuqurroq, emotsional idrok etishlarini ta'minlash maqsadini ko'zda tutuvchi so'zi:

- o'qituvchining asar o'qilganidan keyin o'quvchilarning asarni tadqiq etish jarayonida tug'ilgan badiiy kechinmalarini faollashtirish maqsadini ko'zda tutuvchi

Ko'rinadiki, ijodiy o'qish izohli o'qishdan farqli o'laroq, to'g'ridan to'g'ri matn mohiyatini ochishga ijodiy yondashishni taqozo etadi. Masalan, 4-sinfda A.Oripovning "Dehqonbobo va o'n uch bolakay qissasi" asarini ijodiy o'qish metodi asosida o'rganish jarayonida matn mazmuni va shoir g'oyaviy niyatidan kelib chiqib Vatanimiz hududlaridagi aholining yashash tarzi bilan bog'liq milliy xususiyatlar haqida ham atroflicha tushuncha beriladi. 2-sifda "o'tinchi yigit", 3-sifda O'tkir Hoshimovning "Xazonchinak", 4-sinfda S. Anorboevning "Qo'rqqoq" asarlarini ham ijodiy o'qish metodi asosida o'qitish ijodiy samaralar beradi.

Ifodali o'qish. Boshlang'ich ta'lim tizimida mantiqiy o'qish (matn to'g'ri, tushunib, tez (me'yoida) o'qish) va adabiy o'qish mukammal o'zlashtirilganidan song ifodali o'qishga o'tiladi. U yod olingan she'riy asarlarni ifodali o'qishni ham o'z ichiga oladi. Ifodali o'qishning muvoffaqiyati o'quvchilarning asar mazmuni, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari haqida muayyan tushunchaga ega bo'lishlari bilan bog'liq.

Ifodali o'qish intonatsiya – ohang yordamida asarning g'oyasi va jozibasini to'g'ri, aniq, yozuvchi niyatiga mos ravishda ifodalay bilishdir. Ifodali o'qish adabiyotni aniq va ko'rgazmali o'qitishning dastlabki va asosiy shaklidir", deb ta'kidlaydi metodist olima M.A.Ribnikova. Demak, "Ifodali o'qishning asosiy vazifasi asarning mazmunini va emotsionalligini intonatsiya orqali o'quvchilarga ko'rgazmali qilib ko'rsatishdir. Ifodali o'qishning asosiy tamo'yili o'qiladigan asar go'yasi va badiiy qimmatini chuqur tushunishdir"

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARGA MASALA YECHISH KO'NIKMASISINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Rahmonova Olima Soliyevna

Buxoro tuman 18-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Turmushda sonlar bilan bog'liq bo'lgan cheksiz ko'p hayotiy vaziyatlar vujudga keladiki, bu sonlar ustida turli arifmetik amallar bajarish talab qilinadi. Bular masalalardir. Masalan:

Yosh tabiatshunoslarga 15 tup olma ko'chati va 10 tup olxo'ri ko'chati ajratildi. Yosh tabiatshunoslarga qancha ko'chat ajratilgan?

Yengil mashina yo'lda 4 soat bo'ldi va soatiga 56 km tezlik bilan yurdi. Mashina qancha masofani bosib o'tdi?

Do'konda 2 bo'lak chit sotildi. Birinchi bo'lak uchun 180 so'm, ikkinchi bo'lak uchun ikki marta ko'p pul berishdi, ikkinchi bo'lak uchun qancha pul berishgan?

Ta'lim maqsadlarida ko'pincha obstrakat vaziyatlardan foydalaniladi va muhim masalalar deb ataluvchi masala hosil qilinadi. Masalan: 8 ni hosil qilish uchun 12 dan qaysi sonni ayirish kerak? Biz marta arifmetik masalalarni ko'rib chiqdik. Ularda qanday umumiylik bor?

Avvalo har bir masala berilgan va noma'lum sonlarni o'z ichiga oladi. Masaladagi son to'plamlar sonini yoki miqdorlarning qiymatini harakterlaydi, munosabatlarini ifodalaydi yoki berilgan mavhum sonlar bo'ladi. Masalan 1-masalada 15 soni olma ko'chatlari to'plamini sonini harakterlaydi. 2-masalada 56 soni miqdor uzunlikning qiymatidir. 3-masalada 2soni ikki sonning munosabatini va 1-bo'lakdagi chitning bahosini ifodalaydi. 4-masalada 12, 8 mavhum sonlar berilgan bo'lib, bular mos ravishda kamayuvchi va ayirmadir. Har bir masalada shart va savol bo'ladi. Masala shartida berilgan sonlar orasidagi va berilgan sonlar bilan izlanayotgan sonlar orasidagi bog'lanish ko'rsatiladi, bu bog'lanishlar tegishli arifmetik amallarni tanlashni belgilab beradi. Savol esa qaysi son izlanayotgan son ekanligini bildiradi.

Masalan, 2-masalaning sharti: yengil mashina yo'lda 4 soat bo'ldi va soatiga 56 km tezlik bilan bosib o'tdi? Masalani yechish bu masala shartida berilgan sonlar va izlanayotgan son orasidagi bog'lanishni ochib berish va bu asosda arifmetik amallarni tanlash, keyin esa ularni bajarish hamda masala savoliga javob berish demakdir.

Yuqorida keltirilgan masalaning yechilishini ko'ramiz. 1-masala sharli olma va olxo'ri ko'chatlari to'plamlar birlashmasi amalini aniqlaydi. Masala savoli mazkur to'plamlar birlashmasi amali masala yechilishi uchun zarur bo'lgan berilgan sonlarni qo'shish amaliga mos keladi. $15+10=25$ masala savoliga javob: yosh tabiatshunoslarga 25 tup ko'chat ajratilgan.

2-masala shartidan mashinaning tezligi va uning harakaty vaqti ma'lum. Mashina bosib o'tgan yo'lni topish talab etiladi. Bu kattaliklar orasidagi mavjud bog'lanishdan foydalanib masalani yechamiz: $56*4=224$ masala savoliga javob: mashina 224 km yo'l bosgan.

3-masalani yechamiz uchun 2 marta ko'p ifodani ma'nosini bilishdan foydalaniladi. $18*2=36$ masala savoliga javob: 2-bo'lak 36 so'm turadi.

Ko'rib turibmizki, hayotiy vaziyatdan arifmetik amallarga o'tish turli masalalarda berilgan sonlar va izlanayotgan son orasidagi turli bog'lanishlar bilan belgilanar ekan.

Masalalarning turlari haqidagi masalaga to'xtalamiz: hamma arifmetik masalalar ularni yechish uchun bajariladigan amallar soniga qarab sodd va nurakkab masalalarga bo'linadi. Yechilishi uchun bitta arifmetik amal bajarilishi zarur bo'lgan masala sodda masala deyiladi. Yechilishi uchun bir-biri bilan bog'liq bo'gan bir nechta ular bir xil amal bo'lishidan qat'iy nazar amaliy bajarish zarur bo'lgan masala murakkab masaladir.

Sodda masalalarni qanday amal yordamida yechilishiga qarab (qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish bilan yechiladigan sodda masalalar) yoki ularning yechilishi davomida shakillantiriladigan tushunchalarga bog'liq ravishda turlarga ajratish mumkin.

Murakkab masalalar uchun ularni ishga foydasi tegadigan qilib bunday ma'lum gruppalariga klassifikatsiyalashning yagona asosi yo'q. Matematika boshlang'ich kursida sodda masalalar va asosan 2-4 amalli murakkab masalalar qaraladi. Masala bilan savollar deb ataluvchi mashqlar arifmetik masala bilan yaqin bog'lanishda bo'ladi. Masala savollarda har masalalardek masala sharti (unda sonlar ham bo'lishi mumkin, bo'lmasligi ham mumkin) va savol bo'ladi. Masalan: ikki posyolkadan bir vaqtning o'zida, bir-biriga qarab velosipedchi va motosiklchi yo'lga chiqib, ular 36 minutdan so'ng uchrashdilar. Ularning har biri uchrashguncha yo'lda qancha vaqt bo'lgan?

Masalalar yechish jarayonining o'zi ma'lum metodika o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga ancha ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki u aqliy operatsiyalarni analiz va sintez, konkretlashtirish va abstraklashtirish, taqqoslashi, umumlashtirilishi talab etiladi. Masalan, o'quvchi istalgan masalani yechayotganida analiz qiladi, savolni masala shartida ajratadi, yechish planini tuzayotganida sintez qiladi, bunda konkretlashtirishdan (masala shartini hayolan chizadi) so'ngra abstraklashtirishdan foydalanadi (konkret situatsiyadan kelib chiqib arifmetik amalni tanlaydi) biror bir turdagi masalalarni ko'p marta yechish natijasida o'quvchi bu turdagi masalalarda berilgan va izlanayotgan sonlar orasidagi bog'lanishlar haqidagi bilimni umumlashtiradi, buning natijasida bu turdagi masalalarni yechish usuli umumlashtiriladi.

Bolalarni masala yechishga o'rgatish – bu berilgan va izlanayotgan sonlar orasidagi bog'lanishni aniqlashni va buning asosida arifmetik amallarni bajarishni o'rganish demakdir.

Masalalarni yechish uquvida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan markaziy zveno berilgan sonlar va izlanayotgan son orasidagi bog'lanishni o'zlashtirishdir. Bolalarning masalalar yecha olish uquvlari va bu bog'lanishlarni qanchalik yaxshi o'zlashtirganliklariga bog'liqdir. Shuni hisobga olgan holda boshlang'ich sinflarda yechilishi berilgan sonlari va noma'lumlar orasidagi bir xil bog'lanishlarga asoslangan konkret va mazmuni va soni berilganlari bilan esa farq qiluvchi masalalar gruppasi bilan ish ko'riladi. Bunday masalalar gruppasini bir turdagi masalalar deb ataymiz.

Masalar ustida ishlash o'quvchilarni avval bir turdagi masalalarni yechishga, so'ngra boshqa turdagi masalalarni yechishga, so'ngra boshqa turdagi masalalarni yechishga majburlashga olib kelinishi kerak emas. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarni turli hayotiy vaziyatlardagi berilgan

sonlar va izlanayotgan son orasidagi ma'lum bog'lanishlarni ularni murakkablashib borishini ko'zda tutgan holda aniqlay olishga o'rgatishdir. Bunga erishish uchun o'qituvchi bu turdagi masalalarni yechishni o'rgatish metodikasida ma'lum maqsadlarni ko'zlaydigan bosqichlarni ko'zda tutish lozim.

Birinchi bosqichda o'qituvchi ko'rilayotgan turdagi masalalarni yechishga tayyorgarlik ishini olib boradi. Bu bosqichda o'quvchilar mazkur masalalarni yechishda tegishli amallarni tanlash uchun asos bo'ladigan bog'lanishlarni o'zlashtirishlari lozim.

Ikkinchi bosqichda o'qituvchi ko'rilayotgan turdagi masalalarni yechilishi bilan o'quvchilarni tanishtiradi. Bunda o'quvchilar berilgan sonlar va noma'lum son orasidagi bog'lanishni aniqlash, buning asosida arifmetik amallarni tanlashni o'rganadilar, ya'ni masalada ifodalangan konkret, vaziyatdan tegishli arifmetik amalni tanlashga o'tishni o'rganadilar. Bunday ishlarni olib boorish natijasida o'quvchilar ko'rilayotgan turdagi masalalarni yechish usuli bilan tanishadilar.

Uchinchi bosqichda o'qituvchi ko'rilayotgan turdagi masalalarni yechish usulini shakllantiradi. O'quvchilar bu bosqichda ko'rilayotgan turdagi istalgan masalani uning konkret mazmunidan qat'iy nazar yechishni o'rganishlari kerak, ya'ni bu turdagi masalalarni yechish usullarini umumlashtirishlari lozim.

Yuqorida qayd qilingan bosqichlar ustida ishlash metodikasini mufassalroq qarab chiqamiz.

U yoki bu turdagi masalalarni yechishga tayyorgarlik ko'rishi arifmetik amallarni tanlashda berilgan sonlar va izlanayotgan son orasidagi qanday bog'lanishning tayanishga bog'liq. Shunga muvofiq ravishda maxsus mashqlar o'tkaziladi.

Ko'p hollarda – masalalar yechishga qadar to'plamlari ustida amallar bajaradi. Masalan, ko'p sodda masalalarni yechilishi bilan tanishtirish oldidan to'plamlar ustida amallarga doir mashqlar berish lozim. Bunda to'plamlarning elementlari konkret predmetlar bo'lishi kerak (cho'plar, qog'ozlar, qiyilgan geometrik figuralar, rasmlar va hokazolar). Masalan, yig'indini topishga doir mashqlar taklif qilinadi.

Quyunchalar solingan savatlarni oling. (bolalar buni bajaradilar). O'tloqda 4 ta quyon sakrab yurardi. Ularning yoniga yana 3 ta quyoncha kelib qo'shildi. (yana 3 ta suratni olib qo'yadilar). Hammsi bo'lib nechta quyoncha bo'ldi? (bolalar suratlarni sanaydilar). Biz 4 ga 3 ni qo'shdik: (suratlarni korsatadilar) va 7 ni hosil qildik.

Ayirishga doir masalalarni yechishda to'planning bir qismini ajratish ko'paytirishda teng sonlar to'plarini birlashtirish, bo'lishda to'plamni teng sonli to'plamlarga ajratish tayyorgarlik ishi bo'ladi.

To'plamlar ustida amallar yordamida „... ta katta, ortiq“ , „... ta kichik“ , „... marta katta“ , „... marta kichik“ ifodalarning ma'nosi ochib beriladi, bu ayirma va karrali munosabat bilan bog'langan masalalarni kiritishga tayyorgarlik bo'ladi.

arifmetik masalalar kattalikdan (uzunlik, massa), hajm, vaqt va boshqalar bilan bog'langan, shuning yoki bu masalaga yangi kattalik bilan tanishtirish kerak. Bundan keyingi ishlarda foydalanish uchun ba'zi kattaliklarni bolalar ayrim daftarga yozib borishlari foydali bo'ladi.

Ko'p masalalarni yechishda amallar bu kattalikdan orasidagi mavjud bog'lanishlarga asoslanib tanlanadi. Amallarni tanlashda o'quvchilar bu bog'lanishlarni idrok qila olishlari va foydalana bilishlari uchun kattaliklar orasidagi bog'lanishlarni masalalarni bu kattaliklarning konkret ma'nosi asosida yechish yo'li bilan ochib berishi kerak. Masalan, quyidagi masalani yechish kerak: „Har donasi 4 so'mdan 3 ta otkritka sotib olindi. Qancha pul to'langan?“ Bu masalani yechish uchun ushbu bog'lanishdan foydalaniladi: agar tovar bahosi va soni ma'lum bo'lsa, uning (hajmi) jamini ko'paytirish amali yordamida topish mumkin.

O'quvchilar u yoki bu bog'lanishni o'zlashtirishlari uchun maqsadga qaratilgan, kuzatishlarni tashkil qilish lozim. Masalan, baho, miqdor va jami puli bilan tanishtirish maqsadida do'konga sayohat tashkil qilish mumkin, bunda o'quvchilar baho bilan tanishadilar, ba'zi tovarlarning bahosini o'z daftariga yozib qo'yadilar, oldi-sotdi jarayonini kuzatadilar. Keyinchalik darsda bolalar ma'lum bah ova miqdori bo'yichicha jamini topishga doir sodda masalalar

tuzadilar, so'ngra ko'paytirish amalining konkret ma'nosi haqidagi bilimga asoslanib, bu masalani yechadilar. Masalani yechilishini ko'rganlaridan so'ng agar baho va miqdori ma'lum bo'lsa, jami pulni ko'pytirish yordamida topish mumkinligiga e'tibor beradilar. O'quvchilar bu bilimdan keyinchalik sodda masalalarni ham murakkab masalalarni ham yechishda foydalanadilar.

Murakkab masalalarni yechish qator sodda masalalarni yechishga keltiriladi, shuning uchun murakkab masalalarni yechishga tayyorgarlik tegishli sodda masalalarni yechishga o'rgatish bo'ladi.

Masalaning har bir, ayrim turi ustida ishlash o'ziga xos maxsus tayyorgarlik ishini talab qiladi, bu haqda har bir turdagi masalalarni yechish metodikasini qaralayotganda aytiladi.

Tayyorgarlik ishlarini ko'zda tutgan holda bolalarni ko'rilayotgan turdagi masalalarning yechilishi bilan tanishtirishga o'tish mumkin.

O'QUVCHILAR KUN TARTIBI TO'G'RI TASHKIL ETILISHINING O'ZLASHTIRISH KO'RSATKICHIGA TA'SIRI

Ramanova Muxabbat Abdullayevna

Urganch shahar 19-sonli IDUMning boshlang'ich sinflar b'oyicha uslubiy birlashma rahbari,

Masharipova Gulbahor Radjabayevna

Urganch shahar 19-sonli IDUMning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola o'quvchilar kun tartibini to'g'ri tashkil etishning o'quvchilar sog'lig'iga va o'zlashtirish ko'rsatkichiga ijobiy ta'siri to'g'risida yozilgan. O'quvchilarda to'g'ri shakllantirilgan kun tartibi ularning aqliy faoiyatini oshiradi, xulq-atvorini ijobiy tarafga o'zgartiradi hamda mehnatkashlilik, ma'suliyatlilik va tartiblilik xislatlarini vujudga kelishiga olib keladi.

Tayanch so'zlar: asab tizimi, kun tartibi, koordinatsiya, stereotip, gigiyena, fiziologiya, funktsiya, organizm, refleks, nevroz.

Jismonan sog'lom, aqlan rivojlangan, terang fikirli yoshlarni tarbiyalash xar bir pedagogning eng oliy vazifalaridan biridir. O'qituvchining vazifasiga o'quvchilarga ta'lim bilan birgalikta tarbiya berish va xar bir berilgan vazifani o'z vaqtida bajarishga o'rgatish yotadi. Ta'lim samaradorligini oshirishda o'quvchilarning kun tartibini to'g'ri tuzish va unga amal qilishni o'rgatish ijobiy natijaga erishishga olib keladi. O'quvchilarda kun tartibini to'g'ri shakllantirish vaqtini to'g'ri taqsimlashga, tartibli bo'lishga o'rgatadi. Kun tartibini tuzish va unga amal qilishni boshlang'ich sinfdan boshlash "kun tartibi" shartli refleksi vujudga keltiradi. Kun tartibi inson shaxsiy gigiyenasining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, u to'g'ri ovqatlanish, dam olish, ta'lim olish kabi qator tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Bugungi kungacha o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan, kun tartibini shakllantirish bo'yicha esa ilmiy-tadqiqotlar olib borilmaganligi ushbu yo'nalishda ilmiy-tadqiqot olib borishni taqozo etadi. Ayniqsa, bu jarayonni maktab o'quvchilarining boshlang'ich sinflarida olib borilishi bolada yoshligidan tartib-intizomlilik va ma'suliyatlilik kabi xislatlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Adabiyotlar va metodlar

To'g'ri tuzilgan kun tartibi o'quvchining kun bo'yi bajaradigan asosiy faoiyatini tartiblashtiradi, aqliy va jismoniy mehnatni, vaqtida ovqatlanishni, badan tarbiya qilishni, dam olishni to'g'ri olib borishga imkoniyat yaratib beradi. Kun tartibidagi ertalabki badan tarbiya bolaning uyqusini qochirib, o'quv faoiyatiga tez kirishib ketish imkon beradi, asab tizimi tonusini oshirib, ichki azolar, ayniqsa, yurak tomirlar tizimi ishini yaxshilab, bolani tetiklashtiradi va ancha irodali bo'lishga yordam beradi.

Har kuni o'z vaqtda ovqatlanish organizimga ijobiy tasir ko'rsatadi, natijada ovqat vaqti yaqinlashganda ishtaha paydo bo'ladi, ovqat tez va yaxshi hazim bo'ladi. Bolaning bir kunlik yeydigan ovqati organizmda sarflanadigan energiyani qoplashi kerak.

Kun tartibining asosiy qismi bo'lgan uyqu o'quvchi kun tartibining asosiy elementlaridan biri. Gigiyenik jixatidan to'laqonli uyqu asab tizimini toliqib qolishdan saqlaydi, uxlaganda organizimdagi hamma azo va to'qimalar, jumladan, bosh miya po'stlog'i ham orom oladi. Nerv hujayralari oziq moddalar zahirasiga to'lib, quvvat yig'adi, organizim yangi mehnat kuniga tayyorlanadi. Uyquga qoniqmaslik o'quvchilarning ish qobiliyatiga salbiy tasir ko'rsatadi. O'quvchilarga kun tartibini o'rgatish orqali ularda "kun tartibi" shartli refleksi shakllanadi. O'qituvchi o'quvchilarning kun tartibini to'g'ri tuzish va ularga amal qilishni o'rgatish orqali o'quvchilarning sog'lig'iga, ruhiyatiga, jismoniy rivojlanishiga, tarbiyasiga, bilimiga ijobiy tasir ko'rsatadi va fanlarni o'zlashtirish darajasini va bilim samaradorligini oshiradi. O'quvchilar kun tartibiga amal qilishni boshlang'ich sinfdan boshlasak, ularda odat tusiga aylanadi va o'quvchilarda kun tartibi shartli refleksi paydo bo'ladi, talim- tarbiya samaradorligini, bilim sifatini yuqori bo'lishiga yordam beradi. Bunda asosan dastlab o'quvchilarda kun tartibi qay darajada ekanligi va unga amal qilish darajasining shakllanganligi dastlab anketa so'rovnomasi asosida aniqlanildi va muammoning o'rganilishi lozim bo'lgan tomonlari belgilab olindi. Keyingi bosqichda kun tartibini tashkil etuvchi asosiy elementlar aniqlashtirildi va bu elementlarni o'quvchilarda shakllantirishda zarur metodlar belgilab olindi. O'quvchilarda kun tartibi va unga amal qilishi ko'nikmasini shakllantirish ko'p qamrovli jarayon bo'lib, bunda birgina olib borilgan tadqiqotchining faoliyati tufayli amalga oshmaydi, buning uchun maktab o'qituvchilari, ota-onalar hamda faol o'quvchilardan ham foydalanish yaxshi samara beradi. Shuning uchun kun tartibini shakllantirish metodikasida kompleks ish olib borishni talab etadigan metodlar kiritildi.

Kun tartibini to'g'ri tashkil etishni, ayniqsa boshlang'ich sinflardan boshlasak maqsadga muvofiq bo'ladi. O'quvchilar birinchi sinfdan kun tartibiga amal qilishni o'rgansa kelajakda bu ularda odat tusiga aylanadi va o'quvchilarda shartli refleksi paydo bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kun tartibini aniqlash ularning o'qish yozish ko'nikmalarining to'liq shakllanmaganligi tufayli qiyinchilik tug'diradi. Ammo ranglarni, shakllarni ajrata oladi. Shuning uchun o'quvchilarning yoshiga mos ravishda shakllardan, rasmlardan, ranglardan, foydalangan holda anketa so'rovnomasi tuziladi va shu asosida aniqlanadi. Buni amalga oshirish uchun o'qituvchi kun tartibining bandlarini navbat bilan o'quvchilarga tushinarli tarzda o'qiydi va o'quvchilar o'zi xoxlagan, yaxshi ko'rgan rangdan foydalangan holda berilgan shakllarni va rasmlarni bo'yaydi.

Respublikamizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohatlar ta'lim-tarbiya sifatining yuqori darajada bo'lishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ushbu yo'nalishda muvaffaqiyatni belgilovchi asosiy omillardan biri – pedagog kadalarning zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarini egallaganligi hamda ta'limning innovatsion axborot didaktik shakllarini ilmiy tadqiqot qilish hisoblanadi. Bu o'z o'zida ta'lim tizimini tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda, chunkiy mukammal ta'lim tizimi respublikamizning kelajakdagi intellektual imkoniyatlarini va rivojlanishini belgilab beruvchi o'quvchi- yoshlarni har tomonlama ijodkor, mustaqil faoliyat yuritadigan qilib tarbiyalashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

O'quvchi kun tartibiga amal qilsa maktabda o'tiladigan fanlarni o'zlashtirish ko'rsatkichi ortadi va bilim samaradorligi oshadi. O'quvchilarning kun tartibini to'g'ri tashkil etishda o'qituvchi o'z ishini oila bilan uzviy holda olib borish yaxshi samara beradi.

I.P.Pavlovning oliy asab faoliyati va markaziy asab tizimining koordinatsiyasi hamda boshqarish vazifasi haqidagi talimoti kun tartibini shunday tuzishga asos bo'ladiki unda ish bilan dam olishni, shuningdek, mashg'ulotlarning xilma-xil turlarini ketma-ketligi xisobga olinishi zarur.

O'quvchilarning kun tartibini va o'quv yuklamasini o'rganishda organizimdagi fiziologik muvozanatning har xil faoliyat turlari- dam olish, ovqatlanish, uyqu va boshqalarni birgalikda olib borish natijasida bolalarning ish qobiliyatini tezroq tiklash haqidagi masala dolzarb masalalardan

biridir. Kun tartibi to'g'ri tashkil etilganda bola charchamaydi, asab tizimida stereotiplar vujudga keladi, bolalar intizomli va tarbiyali bo'la boradi. Gigiyenik jihatdan asoslanib tuzilgan kun tartibi o'quvchining kun bo'yi bajaradigan asosiy faoliyat turlarini mayorlashga, aqliy va jismoniy mehnatni, dam olishni to'g'ri olib borishga imkon beradi. Maktab dasturi o'quvchilarning aqliy faoliyatini jadallashtirishni to'g'ri rejalashtirmas ekan, o'quv jarayoni va sog'liqni saqlashda ko'zlangan maqsadga erishish qiyin bo'ladi. Kun tartibiga rioya qilmaganda esa bola to'liq dam olmasdan toliqib qoladi uyqisi, ishtaxasi yomonlashadi, asabi buziladi ish qobiliyati pasayadi.

O'quvchilarning uzoq vaqt davomida ish qobiliyati va asab tizimi qo'zg'alishini yuqori darajada saqlashda kun davomida mehnat va dam olish vaqtlarining oqilona taqsimlanishini taminlay oladigan kun tartibi katta ahamiyatga ega. Kun tartibi ayrim bandlarining muntazam takrorlanib, turishi organizm hayot faoliyatining ma'lum bir maromga tushib olishini taminlaydi. Bola malum bir vaqtda uyg'onishga o'rganadi, malum saotlarda qorni ochganini, kuch-quvvatga to'lib-toshganini, ma'lum bir vaqtda charchaganini sezadi.

O'quvchining kun tartibi organizmning jismoniy va ruhiy imkoniyatlariga mos tarzda tuzilishi kerak. Kun tartibining asosi to'g'ri ovqatlanish, jismoniy faollik yani jismoniy tarbiya sport bilan shug'illanish, mehnat faoliyatini to'g'ri tashkil etish, to'g'ri dam olishni tashkil etish yotadi. Mana shu ko'rsatilgan asosiy elementlari amalda bajarilsa bola organizmida ijobiy natijalarni ko'rsatadi.

Kun tartibining asosiy elementlariga to'g'ri ovqatlanish, jismoniy faollik, mehnat faoliyatini to'g'ri tashkil etish, to'g'ri dam olishni tashkil etishlar kiradi.

Kun tartibining asosiy elementlari bola organizmiga ijobiy tasir ko'rsatib, organizmining o'sishi, aqlan va jismonan rivojlanishini taminlaydi. Bola tarbiyali, tartibli, xar bir ishni o'z vaqtida bajaradigan bo'ladi. Bola charchamaydi, nevroz kuzatilmaydi, xamma ishga ulgiradi: vaqtida maktabga boradi, vaqtida ovqatini yeydi, vaqtida dam oladi, vaqtida uyga vazifani bajaradigan, bo'sh vaqtida to'garaklarga qatnashadigan, vaqtida sport bilan shug'ullanadi va maktabda va uyda mehnat qilishni o'rganadi. Bola vaqtdan unimli va to'g'ri foydalanishni o'rganadi natijada vaqtini bekorga o'tkazmaydi.

Xulosa

O'quvchilarga kun tartibiga amal qilishni o'rgatishning yangi innovatsion texnologiyalarini ishlab chiqish talab etiladi. Buni amalga oshirish uchun o'quvchilarga ijobiy tasir ko'rsatadigan tarqatma materiallardan, multimediya va video roliklardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Demak, o'quvchi kun tartibini to'g'ri tuzilishi:

- bola organizmining to'g'ri o'sishiga;
- immunitetining mustahkam bo'lishiga;
- aqlan va jismonan sog'lom rivojlanishiga;
- maktabdagi fanlarni yaxshi o'zlashtirishiga,
- tartibli va intizomli bo'lishga;
- vaqtdan unimli foydalanishga;
- a'lochi o'quvchi bo'lishga o'rgatadi.

Shuning uchun o'quvchilarda kun tartibini shakillantirishni boshlang'ich sinfdan boshlash ijobiy natija beradi. Buni amalga oshirishda, o'quvchilarga kun tartibi to'g'risida malumot berish, kun tartibining ahamiyatini tushuntirish, "Mening kun tartibim" deb nomlangan jadval ko'rinishidagi kun tartibi aks ettirilgan tarqatma materiallar tarqatish, multafilim ko'rinishidagi animatsiyalar, videorliklar tayyorlash va ko'rsatish, ota-onalar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish va tarqatish orqali ijobiy natijaga erishiladi.

ONA TILI VA ADABIYOT FANINING KOMIL INSON TARBIYASIDA AHAMIYATI

Rashidova Shoira Karimovna

G'ijduvon tumani 5-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda yurtimizda o'zbek tilini rivojlantirish, ona tilini o'qitishga bo'lgan e'tibor kuchayib bormoqda. Shu bois, ushbu maqola ona tili va adabiyot fanining komil inson tarbiyasidagi ahamiyati va ona tili va adabiyot darslarida tashkil etilishi mumkin bo'lgan turli qiziqarli o'yinlarga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: tarbiya, ma'naviyat, mehnat, ilmiy yangiliklar, o'yinlar.

Ma'lumki, bugungi kunda "Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"da ilgari surilgan masalalar jadal sur'atda umumta'lim maktablarida muvaffaqiyat bilan amalga oshirilmoqda. Qonun talablariga muvofiq ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshirish shu kunning talabi bo'lib qoldi. Bu maqsadni amalga oshirish o'qituvchidan izlanishni, ijodkorlikni, o'z ustida tinmay ishlashni talab qiladi.

Hozirgi o'quv jarayonida odatdagi dars usullaridan tashqari yangi texnologiya asosida noan'anaviy darslarni tashkil qilish rivojlanib bormoqda.

O'quvchilarda ta'lim olishga bo'lgan ijobiy intilish va ehtiyojni shakllantirish, o'zaro bellashuv elementlarini joriy etish hamda o'quvchilarda muntazam ravishda o'qishga qiziqish uyg'otish maqsadida yangi zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini izlashda ijobiy faollikni oshirish zarur bo'lib qoldi. Ta'lim rivojining buguni va istiqboli bugun sinfda dars berayotgan o'qituvchiga ko'p jihatdan bog'liq. Zero, o'qituvchi maktabda asosiy figura hisoblanar ekan, u o'ziga bildirilgan ishonch, yosh avlod tarbiyasidek murakkab, mas'uliyatli vazifani sidqidildan bajarmog'i zarur.

O'qish sifatini yanada oshirish davr talabi bo'lib qolgan shu kunlarda darslarni noan'anaviy usulda olib borish keng yo'lga qo'yilgan. Ta'lim jarayonini yangi mazmun va shaklda yo'lga qo'yish masalasi, eng avvalo, ona tili ta'limiga taalluqlidir.

O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti Islom Karimov: "Ona tilining buyuk ahamiyati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yanada yaqin jipslashtiradi... Ma'naviyatni mustahkamlash uchun mablag'ni ayash o'z kelajagiga bolta urish demakdir", - deb aytgan edi.

Ta'lim mazmunining asosini dars tashkil etadi. Dars orqali ilmiy yangiliklar va axloqiy tarbiya o'quvchilarga yetkaziladi.

Bugungi kunda darslarimizni zamonaviy ruhda tashkil etib, noan'anaviy usullardan foydalanmay, har bir darsni san'at darajasiga ko'tarmay turib, belgilangan natijaga, ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi.

O'zbek xalqi yoshlarini har tomonlama barkamol inson etib tarbiyalash, yangi zamon kishisini shakllantirish hozirgi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Sir emaski, yosh avlodni to'g'ri tarbiyalash va yuksak fazilatli insonni voyaga yetkazish juda murakkab va mashaqqatli ishdur. shuning uchun mas'uliyatli masalaga har bir davrda zamonaning ilg'or shaxslari mas'uliyat bilan yondashganlar va ta'lim-tarbiyaning qulay usullarini qidirganlar. XV asrning mashhur mutafakkiri Davoniy kishi xususiyatlari ikki xil: biri tug'ma, ikkinchisi hayot jarayonida paydo bo'ladigan xususiyatlar deb ajratadi va tug'ma xususiyatlarni tan olgan holda hayot jarayonida paydo bo'ladigan xususiyatlarni inson kamoloti uchun eng muhim omil deb hisoblaydi. Shu bilan birga yetuk inson bo'lish uchun har bir shaxs o'zida quyidagi hislatlarni tarbiyalash lozimligini aytib o'tgan edi.

Zukkolik

Fahm tezligi

Zehn o'tkirligi

Bilimni tez egallash qobiliyati

Qo'yilgan muammoni tez anglash

Esda saqlash qobiliyati

Xotira

Shunday qilib, Davoniy haqiqiy baxt-saodatga erishaman degan inson yuqoridagi fazilatlarni egallashga intilishi zarur deb hisoblaydi.

Keltirilgan xususiyatlarni shakllantirish va rivojlantirish inson tafakkurining o'sishiga olib keladigan omillardandir. Lekin bu narsa o'z-o'zidan bo'lavermaydi. Buning uchun tinimsiz mehnat, mashqlar zarur. mashhur Amerika fizigi T.Edison buyuk inson bo'lishga bir foiz talant va 99 foiz mehnat zarurligini ta'kidlagan edi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib, shuni aytmoqchimizki, darslarni noan'anaviy usulda tashkil etish, darslarning turli bosqichlarida o'yinlardan foydalanib, o'quvchilarning tafakkurini o'stirish zarur.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili darslarida quyidagi o'yinlardan foydalanish o'quvchilarni yanada faollikka chaqirishi shubhasiz.

“Fonetika” bo'limida:

1. “Tushirilgan harfni qo'ying” o'yini

Bu o'yin o'quvchilarga o'tilgan mavzuni o'zlashtirish hamda savodxonligini oshirishda yaqindan yordam beradi.

Masalan: X yoki H

Mu...tor, A...mad

yoki b yo p

kito..., makta... va shu kabi.

2. “Harf jildirish” o'yini

Ushbu o'yin o'quvchilarning fikrlash doirasini o'stiradi va so'z boyligini kengaytiradi.

Masalan: 5 ta 5 harfli so'z yoziladi. 1-so'zda a harfi 1-o'rinda, 2-so'zda 2-o'rinda va shu kabi.

aholi - bahor - arava - lug'at - piyola

3. “Kim tez?” o'yini

Bu o'yindan alfavit mavzusini o'tganda foydalanish mumkin. O'quvchilar guruhlariga bo'linadi hamda kim tez alfavit tartibida so'zlar yoza oladi deb mashq berish mumkin. Bu o'yinni murakkablashtirish uchun 2 -yoki 3- harfi alfavit tartiblar bo'lishini topshiriq qilib beriladi.

Masalan: savdo, abgor.....

- “So'nggi bo'g'inga so'z yasash” o'yini.

Bo'g'in mavzusidan so'ng foydalanish mumkin bo'lgan o'yin.

Sa/vol – voli/da – da/da – Da/mir – mi/rob

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarni ona tili fanidan yuksak bilim va salohiyatli qilish bugungi kunning talabidir. Nega deganda, hozirda yurtboshimiz tomonidan yosh avlodning chet tillarini bilish darajasini yaxshilashga e'tibor qaratilib, bugungi kunda yoshlarimiz ikkita emas, to'rtta tilni bilishlari zarurligi uqtirilayotgan bir davrda, o'quvchilarning avvalo, o'z ona tillarini yaxshi bilishlari va ona tilida ravon so'zlay va fikrlay olish qobiliyatlarining mavjudligi ularning chet tillarini tez va oson o'zlashtirishlariga zamin yaratadi. Bu esa maktablardagi ona tili va adabiyot fani o'qituvchilariga katta mas'uliyatli vazifa yuklaydi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA HAMKORLIK MUHITINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOG MAHORATINING O'RNI

Raxmatova Kenja Soliyevna

Buxoro tuman 28-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Maqolada pedagog hamkorlikning asosiy prinsiplari o'qituvchi-o'quvchi misolida yoritilgan. Muallif maqsadga erishish uchun o'qituvchida pedagogik mahorat mukammal bo'lishi zarurligini ta'kidlab, o'qituvchi va o'quvchining asosiy vazifalariga e'tibor qaratgan.

Kalit so'zlar. Pedagogik mahorat, pedagogik hamkorlik, obyekt va subyekt, muloqot, o'qituvchi va o'quvchi dars jarayoni, vazifalar.

Shaxsni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash nihoyatda murakkab jarayon bo'lib, juda qadim zamonlardan buyon ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgan. Mazkur holat

yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi mazmuni nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat taraqqiyotini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Ushbu tajribalar o'qitish shakllarida- foydalaniladigan o'qitish qonuniyatlari, prinsiplarini ijodiy qo'llashda, ilmiy bilish-ga doir g'oyalar, nazariyalar, qonuniyatlarni amaliyotga tatbiq etishda muhim aha-miyat kasb etadi. Ayniqsa, qadimdan buyuk allomalar vatani bo'lib kelgan O'zbekiston-da yosh avlod tarbiyasi mutlaqo o'zgacha ma'no kasb etishi muqarrar.

Har bir yosh mutaxassisni puxta ilmiy-nazariy bilimlar bilan qurollantirish, egal-lagan ilmiy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash uchun ko'nikma va malakalarini rivoj- lantirish, albatta, oson ish emas. O'qishga ilmiy, ongli munosabat bilan qaraydigan, mustaqil fikrlaydigan, mukammal ma'lumotlarni egallashga layoqatli, bilish faolligi va aqliy mehnat madaniyatini o'zida mujassamlashtirgan yoshlarni voyaga yetkazish – muhim vazifa.

Bugungi kunda o'qituvchi bilan ta'lim oluvchi hamkorligini tashkil etish masalasi, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim va umumiy o'rta ta'lim tizimi ta'lim jarayonida muhim aha-miyatga ega. Bu ta'lim beruvchi uchun ham, ta'lim oluvchi uchun ham o'z faoliyatini mustaqil tarzda tashkil etishga oid nazariy yondashuvlardan biri bo'lib, mazkur naza-riya o'qituv-chi-o'quvchi hamkorligini to'g'ri tashkil etish hodisasi bilan bog'liq bo'lgan yangi dunyoqarashdir. Hamkorlikda o'qitish g'oyasi turli mamlakatlardagi, jumladan, Amerikadagi J.Xopkins universiteti professori – R.Slavin (1990), Minnesot universiteti professori – Sh.Sharon (1998) tomonidan tadqiq etilgan.

Amerika olimlari tomonidan ishlab chiqilgan hamkorlikda o'qitish, asosan o'quv- chilarda DTS va fan dasturida qayd etilgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllanti-rish, Isroil va Yevropa olimlari tomonidan tavsiya etilgan hamkorlikda o'qitish, yuqorida qayd etilganidek, ko'proq o'quvchilar tomonidan o'quv materialini qayta ishlash va loyi-halash faoliyatini rivojlantirish, o'quv bahsi va munozaralar o'tkazishni nazarda tutadi.

Hamkorlik pedagogikasining rivojlanishida o'zbekistonlik ilg'or pedagog-novator-lar: N.Azizzodjaeva, Ishmuhamedov, J.Yo'ldoshevlar pedagogik jarayon ishtirok-chilari (o'qituvchi va o'quvchilar) o'rtasida insonparvarlik tamoyiliga asoslangan o'zaro muno-sabatlarni tashkil etish muhimligini ta'kidlab o'tadilar.

Pedagogik hamkorlikning yuzaga kelishi uchun o'qituvchi va o'quvchi pedagogik jarayonining o'zaro aloqador subyektlari mavqeyida bo'lishlari kerak. Zero o'quv-biluv jarayonining shaxsga yo'naltirilganligi masalasi markazida ham ta'lim jarayonida uning subyektlari orasidagi hamkorlikning mohiyati muhim ahamiyatga egadir. Bu esa o'quv -tarbiya jarayonidagi hamkorlik subyektlarning birgalikda yangi axborotlarni o'zlashti-rishlari va o'z faoliyatlarida ijodiy qo'llashlariga ko'maklashadi.

Pedagogik mahoratni egallashda nazariy va amaliy kasbga oid bilimlarni egal-lash, pedagogik jamoa bilan doimiy muloqotda bo'lish ijobiy natijalar beradi. Binobarin, bunday muhitda o'zaro fikr almashish, shaxsiy mulohazalarni boshqalar tomonidan bildirilayotgan qarashlar bilan taqqoslab, ularning to'g'riligi, haqqoniyligiga ishonch ho-sil qilish, mavjud bilimlarni yanada boyitish, xato yoki kamchiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yo'llarini topish imkoniyati mavjud.

O'qituvchining eng muhim sifatlaridan biri – uning o'quvchilar bilan o'zaro hamkor-likda ta'lim-tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil qilishi, ular bilan qizg'in muloqot qila olishi va ularga jonkuyar, mehribon rahbar bo'lishidir. Pedagogik-psixologik yo'nalish-larda olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarida o'qituvchilarning sermahsul pedagogik faoliyatni amalga oshirishlari uchun zarur bo'lgan kommunikativ qobiliyati to'g'risida ko'plab fikr va mulohazalar yuritilgan.

Hamkorlik pedagogikasida o'qituvchi o'quv jarayonida maslahatchi sifatida faoli-yat qiladi.

Ya'ni:

- o'quvchilarga ko'nikmalarini o'qish jarayonida rivojlantirishga yordam beradi;
- turli xil yo'nalishdagi reja (strategiya)larni qanday qo'llash kerakligi bo'yicha maslahat beradi;

- faol qayta aloqani ta'minlaydi;
- noan'anaviy usullar bilan o'quvchilarning harakatlarini qo'llaydi va mustahkam-laydi;
- o'quv faoliyatidagi qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi;
- o'quv faoliyatini individuallashtirishga yordam beradi;
- o'quvchilarning o'quv jarayonidagi ehtiyojlarini tahlil qiladi.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahoratning asosiy qonuniyati o'z mehnatlari bilan ulkan natijalarga erishishdir. Ijodkorlik uning hamisha hamrohi bo'ladi. Pedagogik faoliyatga qiziqqan, qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat xislatlari shakllanib boradi. Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. O'qituvchi o'quvchi shaxsini shakllantiradi, kutilmagan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qiladi, pedagogik mu-ammolarni yechadi, o'quv jarayonini mustaqil boshqaradi. Bularning hammasi ijodkor-likning tub mohiyati ishning maqsadi va xarakteri bilan bog'liq.

O'quvchilar bilan olib boriladigan tarbiyaviy faoliyatda ma'lum maqsadga erish-moq uchun o'qituvchi bolalarni hamkorlik jarayoniga tortishi zarur. O'qituvchi o'quvchi-larni o'zi bilan hamkorlik qilishga jalb eta olishda quyidagi vazifalarni bajaradi:

- hamkorlik vujudga kelishi uchun jamoada tashkil etilishi lozim bo'lgan faoliyat o'quvchilar uchun qiziqarli bo'lishi, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga va qiziqishla-riga to'g'ri kelishi lozim;

- o'quvchilarni biror ishga jalb qilar ekan, o'qituvchi ularga pedagogik va psixo-logik jihatdan to'g'ri vazifa qo'yishi, yo'l yo'riq ko'rsatishi shart;

- o'quvchilar topshiriqni amalga oshirishga kirishganlarida o'qituvchi bir vaqtning o'zida ham ishtirokchi, ham maslahatchi vazifasini bajaradi.

Ijodiy faoliyat olib boruvchi o'qituvchi faqatgina bolalarni muvaffaqiyatli o'qitish va tarbiyalash, ilg'or o'qituvchilar ish tajribalarini o'rganish bilangina cheklanib qolmas-dan, tadqiqotchilik ko'nikma va malakalariga ham ega bo'lishi zarur. Hozirgi zamon o'qituvchisi fan va texnika taraqqiyotining eng so'nggi yutuqlaridan foydalanishi, o'z kasbiy faoliyatida yangi pedagogik texnologiyalarni unumli qo'llay olishi taqozo etiladi.

Uzoq yillar davomida pedagogika sohasida olib borilgan tajribalar shundan da-lolat beradiki, kommunikativ faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun o'qituvchining integral fanlar asoslarini va o'quv-tarbiyaviy ishlar metodikasini chuqur bilishi yetarli emas. Zero, u bilim hamda amaliy ko'nikma va malakalarini o'quvchilarga faqat be-vosita jonli muloqot vositasida bera oladi. O'qituvchi va o'quvchilarning jonli muloqoti ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyatning muhim sharti va mazmuni sifatida na-moyon bo'ladi.

Insonning hayot tarzida eng muhim tarkibiy vosita bo'lgan muloqot har qanday kasbiy faoliyatning barcha turlarida mavjud. Biroq bir qator kasb egalarida (chunonchi, pedagog, shifokor, san'atkor va h.k) u kasbiy faoliyatga shunchaki hamroh bo'lgan oddiy omil emas, balki kasbiy ahamiyat kasb etadigan, uning asosini tashkil etadigan muhim kategoriya sanaladi. Bu holda muloqot insonlar o'rtasidagi odatiy o'zaro ham-korlik shakli emas, balki kasbiy faoliyatning muvaffaqiyatini ta'minlovchi kategoriya si-fatida mavjuddir. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda muloqot muhim funksional, o'qituvchi uchun kasbiy jihatdan ahamiyatli vosita sanalib, o'zaro ta'lim va tarbiyaviy ta'sir quroli sifatida namoyon bo'ladiki, bunda muloqotning muhim shartlariga va qonuniyatlariga, qo'shimcha vazifalariga rioya qilishga to'g'ri keladi.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, har qanday kasb egasining kishilar bilan odatiy o'zaro hamkorlik tizimida muloqot go'yo, shunchaki o'z-o'zicha sodir bo'ladi. Ma'lum bir maq-sadga qaratilgan ta'lim-tarbiyaviy jarayonda esa, muloqot ijtimoiy vazifaga aylanadi, natijada o'qituvchi pedagogik muloqot qonuniyatlarini puxta bilishi, kompetensiyaviy madaniyatga ega bo'lishi talab qilinadi.

O'quvchilarda ma'naviy madaniyatni shakllantirish jarayonining muvaffaqiyatli bo-rishi ta'lim mazmuniga asoslanib, o'qituvchi va o'quvchining o'zaro hamkorlikdagi fao- liyatini to'g'ri tashkil etish saviyasiga bog'liq. Bu quyidagi faoliyat turlarini mukammal bilishni taqozo etadi:

Birinchiidan, o'zaro hamkorlikdagi faoliyat ijodkorlikni, mas'uliyatni, faollikni va eng asosiysi muloqot madaniyatiga rioya etishni talab qiladi.

Ikkinchiidan, har bir darsda o'qituvchi ham, o'quvchi ham belgilangan maqsadni aniq qo'ya bilishi, amalga oshiriladigan vazifalarni to'g'ri belgilab olishi lozim.

Uchinchiidan, dars jarayonida bilimlar mazmunining ilmiyligi, uzluksizligi, izchil-ligi va tarbiyaviy xarakteri, o'qituvchining notiqlik san'ati asosida bayon etish shakli-ning mukammalligi, qiziqarliligi o'quvchilarda ta'limiy va tarbiyaviy tomondan o'rga-niladigan qadriyatlariga qiziqishni kuchaytiradi, ularda tarixiy, adabiy, milliy va diniy xarakterdagi milliy qadriyatlar bo'yicha o'z bilim va ko'nikmalarini oshirish ishtiyoqi rivojlanadi.

To'rtinchiidan, o'qituvchining pedagogik mahorati, nazariy va uslubiy tayyorgarligi, o'z kasbiga, faniga munosabati, olib boradigan darsi andozasini va uning natijasini oldindan ko'ra bilish, har bir dars samaradorligini ta'minlovchi texnik va texnologik bel-gilardan biridir.

Beshinchiidan, dars jarayonida o'quvchilar jamoasiga erkin fikr yuritish, o'z fikr-mulohazasini erkin bayon etishga imkoniyat yaratish, o'quvchilar jamoasi fikriga tayanish, ularning fikr-mulohazalari, istak-xohishlarini e'tiborga olish, o'quvchilarning mustaqil ishlaridan keng foydalanish zarur.

Oltinchiidan, o'quvchilar bilimiga, xulqiga beriladigan bahoning xolisona va adolatli bo'lishi barcha ta'lim va tarbiyaviy faoliyatni to'g'ri tashkil etilishiga ijobiy ta'sir etuvchi omil ekanligini unutmashlik kerak.

Pedagogik hamkorlikda o'qituvchi faoliyatining muhim mikroelementlari nostan-dart yechimlardan iborat, garchi o'qituvchi faoliyatida pedagogik vaziyatlar bir qarash- da bir-biriga o'xshash ko'rinsa-da, o'qituvchining ushbu vaziyatlardagi har bir xatti-harakati mutlaqo noyob va betakroridir. O'qituvchining ijodiy pedagogik faoliyati tahlil qi-linganda, mukammal shaklga ega bo'lgan tizimlardan iborat ekanligini ko'ramiz:

– o'qituvchining sinfda o'quvchilar jamoasi bilan ta'lim-tarbiyaviy maqsadlarga qaratilgan ijodiy tayyorgarligi;

– o'quvchilar bilan bevosita o'zaro hamkorlik asosidagi ijodkorlik.

Pedagogik hamkorlikda o'qituvchi faoliyati bir nechta ko'rinishda namoyon bo'ladi:

– o'qituvchining o'quvchilarni mukammal bilish jarayonidagi ijodkorligi;

– ular bilan o'zaro hamkorlik tizimidagi ijodkorlik;

– o'quvchiga bevosita ta'sirni tashkil qilishdagi ijodkorligi;

– o'z xulq-atvorini boshqara olishda (muloqotni o'zini o'zi bilgan holda bir marom-da olib borish) ijodkorlik;

– o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarni tashkil qilish jarayonida ijodkorlik. Yangilik

kiritishning muhim sharti muloqotning yangi vaziyatini tug'dirishdir. O'qituvchi o'z nuqtayi nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari-orqali ochilib, mukammalashib boradi. Bunday vaziyatlarda o'qituvchining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg'ulari rivojlanadi.

Shuningdek, o'qituvchining madaniyat va muloqotga tayyorligi ham zarur talablar-dan sanaladi. Pedagogik hamkorlikda o'qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, naza0

riyalar, konsepsiyalarning- muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Ta'kidlash joizki, pedagogik mahorat o'qituvchi-tarbiyachi shaxsiy va kasbiy sifat-larining yig'indisi bo'lib, o'qituvchi mahoratini shakllantirishni ta'minlovchi omillarni, pe-dagogik-psixologik, metodik bilimlarni doimiy egallab borishi lozim. Yuksak pedagogik mahoratni shakllantirishni ta'minlovchi omillar quyidagilar:

– ixtisoslik bo'yicha o'quv predmetini, zamon, ilm-fan, texnika taraqqiyoti daraja-sida mukammal bilishi;

– uning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlash malakasiga ega bo'lishi;

– pedagogik mahoratni egallashda nazariy va amaliy kasbga oid bilimlarni egal-lashi;

– pedagogik jamoa bilan doimiy muloqotda bo'lishi kabilar ijobiy natijalar beradi. Binobarin, bunday muhitda o'zaro fikr almashish, shaxsiy mulohazalarni boshqalar tomonidan bildirilayotgan qarashlar bilan taqqoslab, ularning to'g'riligi, haqqoniy-ligiga ishonch hosil qilish, mavjud bilimlarni yanada boyitish, xato yoki kamchiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yo'llarini topish imkoniyati mavjud.

Xulosa qilib ta'kidlash joizki, ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilar ongiga mu-loqot-asosida- milliy qadriyatlar va ma'naviy madaniyatni shakllantirish, o'qituvchi va o'quvchi-ning o'zaro muloqotini hozirgi zamon pedagogik talablari asosida mukammal tashkil etili-shini ta'minlaydi.

O'quvchining nazariy hamda amaliy faoliyatida erishadigan barcha yutuqlari va ijobiy natijalari, unda fanga oid va tayanch kompetensiyalarni shakllantirishga erishish o'qituvchi pedagogik mahoratini namoyon etuvchi asosiy mezonlar hisoblanadi va bu hamkorlik muhitini rivojlantirishga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zaripov K. *O'qituvchilar malakasini oshirishda maktab rahbarining roli.* – T.: O'qituvchi, 1993, 97-b.
2. Azizxo'jayeva N.N. *Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.* – T.: TDPU, 2003.
3. Karimov I.I. *O'qituvchi, ustoz, murabbiy. Talabalar va yosh o'qituvchilar uchun risola.* – Farg'ona, Qo'qonDPI, 2009, 99 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Saburova Salima Elmurotovna

Buxoro shaxar 12-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentlilik sifatlariga ega bo'lishi, o'z ustida izchil ishlash va o'quv axborotlarni o'quvchilarga qiziqarli tarzda yetkazib berish haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, mualliflar boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarini shakllantirish, ta'lim sifati va samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamo-naviy uslublarini amaliyotga joriy etish bo'yicha o'z tavsiyalarini berib o'tgan.

Kalit so'zlar. Kompetentlilik, axborot, rivojlantirish, vosita, ko'nikma, ijtimoiy subyekt, sifat, samaradorlik.

Bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jami-yat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tay-yorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashi, salohiyati va dun-yoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, yoshlarda davr talabidan kelib chiquvchi yangi masala va muammolarni yechish uchun zarur bo'ladigan sifatlarni shakllantirish pedagogik faoli-yat sohasining ustuvor vazifasi hisoblanadi. Buning uchun avvalo pedagogning o'zida yangicha bilim berish, o'zgarib boruvchi mehnat va hayot sharoitlariga muvofiq ijodiy faoliyat bilan shug'ullana olish ko'nikmalari tarkib topgan bo'lishi lozim.

Boshlang'ich ta'limda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, ta'lim jarayoniga zamonaviy ax-borot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimedia vositalarini keng joriy etish orqali o'qitish sifatini tubdan yaxshilash va yanada rivojlan-tirish ko'zda tutilganligi dolzarb vazifalarimizdan biridir.

Shuning uchun ham boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadiga erishish, ya'ni bo-lada o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, o'qish savodxonligini tarkib toptirish, bolalarni turli ma'lumotlar bilan ishlashga o'rgatish, asosiy matematik amallarni puxta bilishlariga va kundalik hayotda qo'llay olishlariga erishish, ularda mantiqiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish, ularni yozma va og'zaki muloqot me'yorlarini egallashga ham-da o'z-o'zini boshqarish va tuta bilishga o'rgatish uchun boshlang'ich sinflarda sifatli ta'limiy faoliyatni tashkil etishga alohida e'tibor qarotish lozim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini bilishi boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarni shakllantirish, sifat-samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'r-ganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyala-nishiga sharoit yaratadi. Barcha umumta'lim maktablarining boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, ilg'or ish tajribalarini ommalashtirishni taqozo etadi.

Zamonaviy sharoitda pedagogning kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo'lishi, o'z ustida izchil ishlashi, kun sayin yangilanib borayotgan bilimlarni o'zlashtirishga intilishi, o'quv axborotlarini o'quvchilarga qiziqarli tarzda yetkazib berish uchun mashg'ulotlar-ga tayyorgarlik ko'rishga ijodiy yondasha olishi talab etilmoqda. Binobarin, global axborotlashuv ijtimoiy subyektlar, xususan, talabalar tomonidan ham istalgan ma'lumotni ixtiyoriy ravishda o'zi uchun qulay sharoit va joyda turli axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida o'zlashtirish imkoniyatini yuzaga keltirmoqda. Garchi shunday holatda ma'lumotlarni qabul qilish imkoniyati nihoyatda keng bo'lsa-da, biroq shaxs tomonidan bu tahlitda o'zlashtirilgan axborotlarning barchasi ham bilim sifatida namoyon bo'lmaydi. Chunki bilimning har qanday axborotdan asosiy farqi ma'lumotlarning muayyan sohalar bo'yicha tizimli, izchil, uzluksiz hamda maqsadga muvofiqli o'zlash-tirilganligi bilan belgilanadi.

Ta'lim tizimida tom ma'noda o'quvchilarga sifatli, foydali, muhim, zarur, kerakli va amaliy ahamiyatga ega ma'lumotlarni tizimli ravishda yetkazib bera olishi uchun bugungi kun pedagogi axborotlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va o'quvchilarga samarali, qiziqarli tarzda yetkazib berishning uddasidan chiqqan olishi zarur. Bu esa pedagogning kasbiy kompetentlik sifatleri, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishi zaruriyat sifatida kun tartibiga olib chiqilmoqda.

Pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda tinglovchilarni pedagogik kompetentlik, pedagogik mahorat va kreativlik asoslari bilan tanishtirish ular tomonidan o'quv jarayonini ijodiy xarakterda, qiziqarli, o'quvchilarning faolliklari asosida tashkil etilishiga yordam beradi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning har qanday o'quv axborotiga nisbatan ijodiy yondasha olish, ularni qayta ishlash, davr talabidan kelib chiqqan holda matnli ma'lumotlarni modellashtirish imkoniyatiga ega bo'lishlari nafaqat o'quvchilarni, balki o'zlarining ham o'quv jarayoniga bo'lgan munosabatlarini ijobiy tomonga tubdan o'zgartiradi.

Bugungi kunda butun dunyo aholisini tashvishga solayotgan turli shakllardagi informatsiyaviy tahdidlar yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan eng asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mazkur omillar o'quvchilarda axborotlar bilan ishlash yo'nalishida ham ko'nikmalar shakllantirish zaruriyatini belgilashi bilan bir qatorda, axborotlar to'plash,

ularning yangiligi va ishonchliligini aniqlash, obyektivligini o'rganish, tahlil qilish va obyektiv baholash o'quvchilar shaxsiy hayotida o'ziga xos ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

O'quvchilarda shakllantirish va rivojlantirish zarur bo'lgan refleksiv ko'nikmalar-ning asosiy komponentlaridan biri axborotlar bilan ishlash ko'nikmasidir. Bizning fikri-mizcha, o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida axborotlar bilan ishlash o'quvchilar tomonidan turli ma'lumotlarni to'plash, qayta ish-lash va uzatishdan iborat bo'lib, mazkur axborotlarning obyektivligi o'quvchilar o'quv faoliyatini muvofiqlashtirishda ham o'ziga xos amaliy ahamiyat kasb etadi. O'quvchi-larda axborotlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda e'tiborga olish zarur bo'l-gan eng asosiy pedagogik vaziyatlardan biri o'quvchilarning mustaqil faoliyati jarayoni bo'lib, mazkur jarayonda o'quvchi o'rganilayotgan yoki tahlil qilinayotgan asosiy ma'lu-motlar faoliyat ko'rsatadi va uning uchun asosiy mehnat predmeti axborotlar bo'lib, ular asosida mustaqil xulosalar shakllantiradi hamda shakllantirilgan xulosaning maz-mun-mohiyati bilan barcha ishtirokchilarni tanishtirib boradi. Mazkur jarayonda axbo-rotlar o'quvchilar tomonidan taqdim etilayotgan xulosalarning mohiyati va ahamiyati barcha o'quvchilar hamda o'qituvchi tomonidan muhokama qilinadi va obyektiv baho-lanadi.

Refleksiv ko'nikmaning komponenti sifatida o'quvchilarda axborotlar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish jarayonida o'qituvchilar bilan o'quvchilar o'rtasidagi shaxsiy va texnologik axborotlar almashuvi vujudga keladi. Mazkur jarayonning o'ziga xosli-gi o'quvchilarning faoliyatini muvofiqlashtirish, shaxsga yo'naltirilgan ta'sirni vujudga keltirish asosida ularning faolligini ta'minlash, o'quvchilarning o'z faoliyatidan qoniqish hosil qilishi va axborotlarni tahlil qilish hamda obyektiv baholash zaruriyatini tushunib yetishi bilan belgilanib, bu xususiyat o'qituvchilarda axborotlar bilan ishlash ko'nikma-larini shakllantirish bilan bir qatorda, ularda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi turish immunitetini hosil qilish bilan ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari o'qitishning yangi shakl va metodlarini ishlab chiqish uchun keng imkoniyat yaratildi. Shu bilan birga, axbo-rot-kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur o'rgatish, o'quvchilarni katta hajmdagi ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va mustaqil ishlash muammosi yuzaga kel-moqda. Bugungi kunda faqatgina ma'ruzaga asoslangan an'anaviy darslarning vaqti o'tdi. Axborot oqimi sur'ati tezlashgan bir paytda o'tilayotgan har bir dars rang-barang bo'lmasa, o'quvchi e'tiborini bilimga jalb etish mushkul. Buning uchun o'qituvchi tinmay izlanishi, ijodkor bo'lmog'i darkor. Bunday holda, ayniqsa, darsni o'yinlar asosida ko'rish tizimiga asoslanib o'tish sezilarli samara beradi.

Darslarda ham yangi ma'lumotlarni yetkazishdan avval o'qituvchi ularning dastlab olgan bilimlarini, tasavvurlarini aniqlashtiradi, bir tizimga soladi, olingan bilimlar har xil ko'rgazmali vositalar, slaydlar, multimediya, tarqatma materiallar, qo'shimcha adabi-yotlar bilan mustahkamlansa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Darslarda foydalaniladigan har qanday interfaol usullar ta'limiy xarakteriga ega bo'lib, o'quvchilar bilimining mus-tahkamlanishiga, aniqlashtirilishi va kengayishiga, ularni umumlashtirishga va tizimga solishga yordam beradi.

O'quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi turish immunitetini hosil qilish jarayonlari samaradorligi ko'p jihatdan o'rganilayotgan va tahlil qilinayotgan axborot manbalariga, ya'ni axborotlar olinayotgan manbalarning xilma-xilligiga hamda ularning rasmiyligi va ishonchliligi bilan bir qatorda axborotlarning o'zaro bog'liqligi va aloqa-dorligiga ham bog'liq bo'ladi. Axborotlarning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi ularning tizimga xos xususiyatlarga ega ekanligini ifodalaydi.

O'quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish immunitetini hosil qi-lishda axborotlar tizimi keng bo'lishi va o'z xususiyatiga qarab yangilanuvchanligini, ya'ni o'zgarib borishi, yangiliklar bilan boyib borishini inobatga olish zarur. Ya'ni o'quv-chilarda axborotlar bilan ishlash bo'yicha zaruriy tushunchalarni hosil qilishda ularga axborotlar ularning hayoti va kelajagiga ahamiyatli ta'sir ko'rsatuvchi xabar va ma'lu-motlar majmuidan iborat ekanligini tushuntirish zarur.

Axborotlar o'quvchilarning faolligini ta'minlash ularning faoliyatini obyektiv baho-lash va rag'batlantirish omillari sifatida xizmat qiladi. O'quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish immunitetini hosil qilish va rivojlantirishda quyidagi yo'nalishlar bo'yicha aniq va ishonchli axborotlar to'plash va ulardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- har bir o'quvchining yashash va mustaqil ta'lim olish sharoitlari;
- har bir o'quvchining individual psixologik xususiyati, fanga va kasbga bo'lgan qiziqishi hamda ma'lum bir davrdagi ehtiyojlari;
- o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, o'quvchilarning ma'lum bir o'quvchi-ga yoki ma'lum bir o'quvchining o'z sinfdoshlariga bo'lgan munosabatlari;
- o'quvchining boshlang'ich tushunchalari va uning faolligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar;
- o'quvchining ta'lim olish yo'nalishidagi ehtiyojlari va ta'minoti;
- o'quvchiga ota-ona, mahalla-ko'y munosabatlari va oiladagi mavjud munosabatlar;
- darsdan tashqari shug'ullanadigan mashg'ulotlari, sinf va maktabdan tashqari-dagi o'rtoqlari;
- faolligini ta'minlash vositalari va uning faolligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar;
- o'quvchining tabiatga, kitobga, texnikaga va san'atga bo'lgan munosabati, qi-ziqishi va h.k.

Hozirda mamlakatimizda 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalar-dan kelib chiqqan holda boshlang'ich ta'lim va jismoniy madaniyat yo'nalishida kadrlar tayyorlash borasida quyidagi jihatlarga alohida e'tibor qaratish taklif etiladi:

- jismonan sog'lom, ruhiy va intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtayi nazariga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash;
- boshlang'ich ta'lim tizimini yanada takomillashtirish yo'lini davom ettirish, sifatli ta'lim xizmatlari samaradorligini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash;
- mazkur sohadagi pedagoglarning kasbiy darajasi va malakasini oshirish, mala-ka oshirish va qayta tayyorlash shakl va usullarini takomillashtirish, o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish;
- boshlang'ich ta'lim va jismoniy madaniyat yo'nalishida o'quv rejaları va dasturlari mazmunini qayta ko'rib chiqish, ilg'or xorijiy tajribadan foydalangan holda, yangi darslik va o'quv qo'llanmalar tuzish;
- oliy ta'lim fan va ishlab chiqarish o'rasidagi innovatsion korporativ hamkorlikni rivojlantirish, innovatsion ishlanmalar yaratish va innovatsion yarmarkalarga taqdim etish, xo'jalik shartnomalari tuzish.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi: bolaning o'qishga bo'lgan ijobiy muno-sabatini, bugungi kunda eng zarur bo'lgan o'qish savodxonligi, turli ma'lumotlar bi-lan ishlash, asosiy matematik amallarni bilish va ularni kundalik hayotda qo'llay olish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, o'z-o'zini boshqarish, jamoada o'zini tuta bilish, yozma va og'zaki muloqot madaniyati qoidalarini egallash, ta'limiy faoliyatni tashkil etish kabi ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tizimli tashkil etish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy kompetentligini oshirishga, yuqori ma-lakali, mehnat bozoridagi kuchli raqobatga bardoshli kadrlarni tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Bu esa, o'z navbatida, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim va tarbiya jara-yonining sifatli tashkil etilishini, malakali kadrlar tayyorlashda yuksak samaradorlikka erishishni kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. O'zbekiston Res-publikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2017- y, 6-son, 70-modda.

2. Ilmiy-pedagogik va o'quv-metodik nashrlar orqali informatsiyaviy tahdidlarga qarshii kurashish: profilaktika, texnologiya va mexanizm // Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. – T., 2017. 319-bet.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARINI TASHKIL QILISH TEXNALOGIYASI

Sharopova Dilnoza Asqadovna

NDPI boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs magistranti

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tilidan egallagan bilim saviyasi ko'pdan beri hammamizni tashvishga solayotgani hech kimga sir emas. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijodiy fikrlash darajasi eng asosiy muammolardan biridir. Biz ko'p hollarda o'quvchini daryo o'rtasida turib suv izlayotgan shaxsga o'xshatamiz.

Daryo to'la suv–bola chanqoq. Lug'atlarimiz so'zga to'la, o'quvchining bisotida so'z kam. Bu holat, avvalo, ona tili ta'limi mazmuni bilan chambarchas bog'langan.

Ta'lim mazmuni o'quv rejalari, dastur va darsliklar hamda o'quvtadrijiy qo'llanmalarda o'z ifodasini topadi.

Ona tili fanini o'qitishning samaradorligi juda ko'p omillar bilan chambarchas bog'langan. Bular ichida ona tili ta'limi mazmuni muhim va etakchi sanaladi. Chunki samaradorlik avvalo o'quvchilarga “Nimani o'qitish” masalasi bilan chambarchas bog'liq. Ona tili ta'limidan o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan zaruriy bilimlar hamda shu bilimlarga muvofiq keladigan malaka va ko'nikmalar tizimi to'g'ri belgilansagina, “Qanday o'qitish kerak” degan savolga javob topish mumkin.

Demak, samaradorlik avvalo ana shu ikki omil bilan bevosita aloqadordir. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitishning asosiy maqsadi quyidagicha belgilanmog'i kerak: ona tili orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiylik, mustaqil fikrlash, fikr mahsulini og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish lozim.

Ona tili mashg'ulotlarida asosiy e'tibor o'quvchilarga tilning grammatik qurilishini emas, balki ularning so'z boyligini oshirish, so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish, fikrini sharoitga mos ravishda ifodalay olish ko'nikmalarini kengaytirishga qaratilmog'i zarur. Yosh avlodni tarbiyalashda o'z ona tilida aniq, tushunarli, ta'sirchan, chiroyli so'zlashga o'rgatish masalasi asosiy o'rinda turadi.

O'quvchilarni savodli, o'z fikrini to'g'ri va erkin bayon qila oladigan, nutq madaniyatiga ega kishilar qilib tarbiyalash vazifasi dastlab boshlang'ich ta'lim bosqichida amalga oshiriladi. Nutqni yaxshi egallagan, o'z tilining imkoniyatlaridan keragicha foydalana oladigan o'quvchi, albatta, boshqa o'quv predmetlarini ham ancha oson va to'liq o'zlashtiradi, ularda bilim va madaniyatga bo'lgan intilish kuchayadi.

Ona tilining boshlang'ich kursida, asosan, nutqiy tadbirkorlikni rivojlantirish, orfoepik va imlo savodxonligini oshirish, so'z va uning ma'nolari ustida ishlash, nutq sharoitiga mos ravishda so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish malakalarini shakllantirishga alohida e'tibor beriladi. O'quvchilarning o'rganishi uchun tavsiya etilgan har bir mavzu, ularning yosh xususiyatlari va ona tilini o'rganish imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda berilishi hamda ta'lim samaradorligini ta'minlovchi metod va usullarini to'g'ri tanlay olishi kerak. Shunday qilsakgina, biz o'ylagan natijaga erishishimiz mumkin.

Ona tilining boshlang'ich kursida, asosan, nutqiy tadbirkorlikni rivojlantirish, orfoepik va imlo savodxonligini oshirish, so'z va uning ma'nolari ustida ishlash, nutq sharoitiga mos ravishda so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish malakalarini shakllantirishga alohida e'tibor beriladi. O'quvchilarning o'rganishi uchun tavsiya etilgan har bir mavzu, ularning yosh xususiyatlari va ona tilini o'rganish imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda berilishi hamda ta'lim samaradorligini

ta'minlovchi metod va usullarini to'g'ri tanlay olishi kerak. Shunday qilsakgina, biz o'ylagan natijaga erishishimiz mumkin

6-7 yoshdan boshlanadi. Bu davrda bola maktab talablariga ancha ko'Bohlang'ich sinflar uchun ona tili o'quv fanini o'rganish, asosan, nikkani, asosiy mashg'uloti o'qish ekanligini anglagan, fikri, tushunchasi bog'cha yoshidagi bolalik davriga nisbatan ancha rivojlangan, eng muhimi, psixologik jihatdan o'qishga tayyor davr sanaladi. "Ta'limga psixologik tayyorgarlik deganda, - deb qayd qiladi E.G'oziyev, - bolaning ob'ektiv va sub'ektiv jihatdan maktab talabiga munosibligi nazarda tutiladi? Bu yoshdagi bolalarda idrok ancha o'tkirlashadi, o'qishga qiziquvchanligi oshadi, xayoli yorqinlashib, xotirasi chiniqadi, tafakkur doirasi nisbatan kengayib, ijodiy fikrlashga moyillik ortadi. Bohlang'ich sinf o'quvchilarida yaqqol obrazli xotira ancha taraqqiy etgan bo'ladi. Bu yoshda o'quvchilar ko'rgan, kuzatgan narsalarini xotirada uzoq vaqt saqlay oladi. Shu sababli ona tili mashg'ulotlarida ko'rsatmali vositalardan: diafil'm, o'quv fil'mlari va audiovizual vositalardan unumli foydalanishga jiddiy e'tibor qaratishga to'g'ri keladi.

7-11 yoshli bolalar o'qiganini yoki eshitganlarini etarli darajada tushunadi; o'z fikrlarini ona tilida izchillik bilan bayon qila oladi; mantiqiy operatsiyalarni kuzatish, taqqoslash, guruhlash, umumlashtirish singarilarni bemalol bajara oladi; o'rganganlari asosida umumlashma hosil qilishi mumkin.

O'qituvchi kichik maktab yoshidagi o'quvchilar bilan qaysi yo'nalishda ish tutsa, ular tez shunga moslashadi. O'quvchini fanga qiziqtirish, undagi qobiliyatni yuzaga chiqarish kichik sinf o'qituvchisidan mohirlikni, o'ziga xos uslubiyatni, bolajonlikni talab etadi. Shu sababli ona tili mashg'ulotlarida o'qituvchi nafaqat qayta xotiralanishga asoslangan o'quv topshiriqlardan, balki qisman ijodiy topshiriqlardan ham unumli foydalanishi lozim. Ijodiy topshiriqlar ustida ishlash bolalarning yoshi va bilim saviyasi oshgan sari asta-sekin murakkablashib boradi. Bola ilk bor maktabga qadam qo'ygan ekan, ma'lum so'z jamg'armasi bilan keladi. U oilada, bog'chada ko'p so'zlarni ishlatsada, hali ularning ma'nosini chuqur anglamaydi. 8-9 yoshli bolalar esa bir yildan ziyodroq tajribaga ega bo'lgan bolalar bo'lib, ularda dars jarayonida mustaqil xulosalar chiqarish ancha tarkib topgan bo'ladi.

Mashhur psixolog V.A. Kruteskiyning ta'kidlashicha, bu davrda ular o'z oldilariga "Nima uchun bunday?" - "Nima uchun shu narsani o'rganish kerak?" degan savolni qo'ya oladigan bo'lishadi. Bu davrda ular "Nima uchun o'z ona tilimizni bilishimiz kerak?" degan savolga javob bera oladilar. Ona tilini o'rganish ularning nutqiy muloqot doirasini kengaytirishini, badiiy, ilmiy adabiyotlarni o'rganishlariga keng yo'l ochib berishini anglay boshlaydilar. Ma'lumki, bohlang'ich sinflardagi o'qish, avvalo, psixik jarayonlarning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Ularda sezgi, idrok, xotira, tafakkur kabi individual psixik xususiyatlar ancha tarkib topadi. Bohlang'ich sinf o'quvchilari o'z idroklarining aniqligi, sofligi, o'tkirligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Ular har bir o'rgatilayotgan til materiallariga sinchkovlik bilan qaraydilar, dars jarayonida duch kelinadigan so'zlarni tez qabul qiladilar.

Ona tilini o'rganishga bo'lgan intilishlari ancha ortadi. Bu yoshdagi o'quvchilarda tarkib topa boshlagan sinchkovlik idrokni ancha o'tkirlashtiradi. Ba'zan bu yoshdagi bolalar kattalarning diqqat-e'tiboridan chetda qolgan mayda-chuydalarni ham payqaydilar. Shu bois o'qituvchi dars mashg'ulotlarida sinchkovlikni tarkib toptirish va rivojlantirishga alohida e'tibor berishi lozim. Bohlang'ich sinfda o'quvchilar idrokining yana bir xususiyati uning xilma-xilligi, yorqin bo'yoqlar, yaqqol tasvir va his - tuyg'uga boyligidir. Shuning ushuni bu yoshda o'quvchilar rangli tasvirlarni, his - tuyg'u uyg'otadigan rasmlarni yoqtiradilar. Ammo bu o'rinda shuni ta'kidlash lozimki, me'yorida ortiq rangli rasmlar bolani charchatib qo'yadi va rasmlarga tez-tez murojaat etish uni zeriktiradi. Shuning uchun 2,-3,4-sinflar uchun "Ona tili" darsliklarini haddan ziyod rasmlar bilan to'ldirish maqsadga muvofiq emas.

O'quvchilarning o'qishi, bilim olish xususida gap ketar ekan, diqqatning qanchalik katta ahamiyatga ega ekanligini ham unutmaslik lozim. "Diqqat, -deb qayd qilinadi. "O'zbek tilining izohli lugat"da, - e'tiborini bir joyga to'plamoq, yig'moq, uni biror narsaga qaratmoq demakdir". Bohlang'ich sinf o'quvchilarining diqqati xususida fikr yuritilganda uni yetarli darajada barqaror

emasligini unutmaslik lozim. Bu yoshdagi bolalar diqqatlarini muayan narsaga qaratib turishda qiynaladilar. Bolalar diqqatining barqarorligi, psixologlar keltirgan ma'lumotlarga qaraganda, miyada tormozlanish bilan qo'zg'alishning o'zaro nomuvofiq harakat qilishidir. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilarning ko'p hollarda tutulishi, to'xtab qolishi, so'zni burro, aniq talaffuz eta olmasligi, yozishda ba'zan harf, bo'g'in, so'zlarning tushib qolishi mana shu fiziologik holat tufayli sodir bo'ladi.

Psixologiya fanidan olib borilgan qator tadqiqotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsda 30-35 daqiqadan ortiq o'z diqqatlarini muayan ob'ektga qarata olmasligini ko'rsatadi. Bu ona tili mashg'ulotlarida ta'lim usullarini tez-tez o'zgartirib turishni, o'quv topshiriqlarining rang-barangligini ta'minlashni taqozo etadi. Chunki ta'lim usuli yoki o'quv topshirig'i o'zgartirilishi bilan o'quvchilarning unga munosabati ham o'zgaradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari diqqatidagi bu xususiyat vaqti-vaqti bilan mashg'ulotning turini o'zgartirishini, norasmiy darslarning turli-tuman ko'rinishlaridan foydalanishni talab etadi.

TIL TARAQQIYOTI. TIL TARAQQIYOTINING ICHKI QONUNIYATLARI

Sherbekova Gavhar Yaxshibayevna, Qobilova Aziza Ahrorovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada til taraqqiyoti, til taraqqiyotining ichki qonuniyatlari, tilning rivojlanishi, rivojlanish qonuniyatlari, lisoniy taraqqiyotning, ichki va tashqi omillari, ichki lingvistika, ichki leksik o'zgarishlar, fonetik taraqqiyot, grammatikaning rivojlanishi, milliy grammatikamiz masalalari, shevalar va ularning til tizimida tutgan o'rni

Kalit so'zlar: til, dialektik jarayon, ilm-fan, xalqaro til, ichki omillar, jamiyat, tillararo munosabat va ta'sir, nutq jarayoni, o'zlashma, qatlam

Rivojlanish - obyektiv, dialektik jarayon bo'lib, bir sifatdan boshqa sifatga o'tish natijasida yuz beradigan o'zgarishlar tufayli ro'y beradi. Dunyodagi har bir predmet, hodisa doimiy harakatdadir. Xuddi shuningdek, til ham hamisha o'zgarishda. Bu esa til bevosita bog'liq bo'lgan jamiyat hayoti, uning doimiy harakati, rivojlanishi bilan bog'liq. Jamiyat bu harakatdan to'xtasa yoki bu aloqa uzilsa, o'sha zahoti til ham rivojlanishdan to'xtaydi, yo'qoladi. Xuddi shu fikrni V.A. Zveginsev ham ishonch bilan ta'kidlaydi: "Jamiyatsiz til rivojlanish xususiyatini yo'qotadi va u sun'iy lashadi. Masalan, lotin tili katolik dinining tiliga aylandi, o'rta asrlarda esa ilm-fanning xalqaro tili vazifasini bajardi. Xuddi shuningdek, O'rta Sharq mamlakatlarida mumtoz arab tili ham analogik rol o'ynadi" (Zveginsev V.A. Ocherki po obshchemu yazыkoznanіyu. M., 1962, str.: 178- 179).

Ilm-fan, texnika va madaniyat mudom o'zgarib, yangilanib, rivojlanib boradi. Til taraqqiyotida ichki va tashqi omillar mavjud. Til taraqqiyotining ichki omillari til tizimidagi sathlarning o'ziga xos rivojlanishiga asoslansa, tashqi faktorlar til va jamiyat, tillararo munosabat va ta'sir, nutq jarayoni, o'zlashma, qatlam singari lisoniy, aniqrog'i ekstralingvistik hodisalarda aks etadi. Shunga ko'ra, tilshunoslik 2 ga: ichki tilshunoslik hamda tashqi tilshunoslikka bo'linadi. Ichki tilshunoslik tilning ichki qurilishini, sistemasini o'rgansa, tashqi tilshunoslik tilning ijtimoiy ahamiyati va vazifasini, ya'ni jamiyatda yashovchi inson, so'zlovchining tildan qay tarzda foydalanishi-yu, tilning jamiyatga ta'siri, shuningdek, bir xil hamda turli til oilasiga mansub tillarning o'zaro munosabati, tilga tashqi ta'sir natijasida ro'y beradigan o'zgarishlar kabilarni tadqiq qiladi.

Ichki lisoniy qonuniyatlar til tizimi sathlarida o'z aksini topadi. Lisoniy qonuniyatlar o'ziga xos ko'rinishda namoyon bo'ladi. Shu jihatdan qaraganda til taraqqiyotida umumiy va xususiy qonuniyatlarni kuzatish mumkin. Umumiy qonuniyatlar – barcha tillarga xos bo'lgan lisoniy hodisalarni, jarayonlarni anglatadi. Masalan, tilning kommunikativlik va ekspressivlik

funksiyalari, til sathlarining notekis rivojlanishi, ya'ni leksik qatlamning boshqa lisoniy qatlamlarga nisbatan tez o'zgaruvchanligi, doimiy harakati va hokazolar.

Xususiylisoniy omillar esa har bir konkret tilning o'ziga xos qoidalarni o'z ichiga oladi, chunonchi, har bir til (hattoki bir tillar oilasiga mansub tillarda ham) o'ziga xos fonetik tizimga, leksik sathga, grammatik qurilishga, stilistik uslublarga ega. Demak, bu ikki tur qonun yoki faktorlar bir- birini taqozo qiladi; umumiylik xususiyatlarni o'z ichiga oladi.

Endi lisoniy sathlarning ichki rivojlanish xususiyatlari tahliliga o'tsak. Lingvistik taraqqiyot hodisasi, asosan, uch aspektda o'rganiladi: leksik, fonetik, grammatik.

Mu'lumki, til sathlari (leksika, fonetika, morfologiya, sintaksis) notekis rivojlanadi. Tilning eng tez rivojlanuvchan, harakatchan qismi – lug'at tarkibi hisoblanadi. Leksema doimiy o'zgaruvchan, yangilanuvchan qatlamdir. Insonlarning moddiy va ma'naviy hayoti, shubhasiz, leksikada o'z aksini topadi. Buni kunda sodir bo'lib turuvchi neologizm va arxaizmlar hodisasidayoq kuzatish mumkin. Fan-texnika, ilm-fan va dunyoqarash o'sib borgan sari tilimizda yangi so'zlar paydo bo'laveradi: kosmonavt, yadro, klip, estrada, kompyuter, internet, elektron pochta, sistema, leksema va hokazo. Shuningdek, ijtimoiy va siyosiy hayotda qatnashmaydigan so'zlar til tizimida eskirib, arxaizmga yoki istorizmga aylanadi: bo'zchi, mirob, faytun, qozi, amir, saroybon, obkom, raykom va boshqalar. Yaqin o'tmishda raykom, traktor, televizor, radio so'zlari neologizm, yangi kirib kelgan so'zlar edi. Hozirda esa ularning ko'pchiligi kundalik so'zlashuv leksikaga aylangan.

Leksik rivojlanishning ichki omillari faqat shulardan iborat emas. Semantik rivojlanish lug'atning asosini tashkil qiladi. So'zlar vaqt o'tishi bilan yoki biror- bir sabab, sharoitga ko'ra, o'z ma'no semalarini yo'qotib, boshqa sema (ma'no, tushunchaga) ga ega bo'ladilar. Masalan, o'zbek tilidagi qishloq so'zini olib qaraylik. Ilgari qishloq tushunchasi-qishlash uchun joy, qishlov ma'nosini bildirgan bo'lsa, hozirda butunlay o'zgacha, yangi ma'no anglatadi: qishloq- shahardan tashqarida, shahar atrofida joylashgan, asosan qishloq xo'jalik ishlari: ekin va chorvachilik uchun mo'ljallangan aholi yashash joyi. Shuningdek, sovchi so'zi ham qadimgi turkiy tilda sab(v)chi – so'zchi, ya'ni birovning so'zini yetkazuvchi, xabarchi, elchi ma'nosida ishlatilgan bo'lsa, hozirga qadar- uylanish niyatida bo'lgan yigit (kuyov)ning qiz (kelin) uyiga vakil kishisini yuborshi, qiz tomonning roziligini so'rash uchun harakat (ko'pincha, onasi yoki ayol qarindoshlari) ma'nosida tushuniladi. Bu kabi hodisalarni barcha tillarda kuzatish mumkin.

Rus tilidagi (hozirgi) muchit so'zi, dastlab ishlamoq ma'nosida ishlatilgan. Og'ir mehnatga nisbatan ishora qiluvchi mucheniye, muka-rabota tushunchalari bora-bora taraqqiy etaverib, alohida so'z va tushunchalarga aylangan: muchit – azoblamoq, muchitsya- mashaqqat va nihoyat – rabotat – truditsya, zanyatsya rabotoy.

Xuddi shu ma'noviy (semantik) o'zgarish fransuz tili leksikasida ham uchraydi, masalan: fransuz tilidagi fravail (ish) va fravail lor (ishlamoq) aslida latincha fripalium so'zidan kelib chiqqan. Tripalium – otlarni taqalash paytida qattiq qisib turuvchi stanok bo'lgan. Xullas, fravaiiler (ishlamoq), dastlab fripalium yordamida qiynash semasini, keyinchalik haqiqiy qiynash ma'nosini anglati boshlagan. Faqat keyinchalik bu so'z ishlash ma'nosini anglati boshlagan (Qarang: Budagov R.A. Problemy razvitiya yazyka M.-L. 1965. str.: 42-43).

Bundan tashqari, til tizimida yahlitlanish, atamalashish (terminologizatsiya), soddalashish kabi ko'plab usullar mavjudligi, ular lug'at tarkibining o'zgarib turishiga xizmat qiladi. So'zlarni ko'chma ma'noda qo'llash leksika taraqqiyotida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Oq oltin, oltin qo'llar, bo'ri (hayvon va salbiy ma'noda kishiga nisbatan), tulki, ilon (ayyor ma'nosida), xola, otajon, amaki (ko'chma ma'noda begona kishiga nisbatan) kabi misollar shu turkumga mansubdir.

Til taraqqiyotining ichki qonuniyatlari fonetikada yanada konkret aks etadi. Ma'lumki, fonetika nutq tovushlarini, nutqning fonetik bo'linishini o'rganadi. Fonetikada assimilyatsiya, dissimilyatsiya, singarmonizm, diftongizatsiya, enkliza, prokliza singari ko'plab qonuniyatlar mavjud. Har biri o'ziga xos fonetik tabiatga ega. Masalan, o'zbek tilida urg'u hodisasi unumli emas, shunday bo'lsa-da, o'zbek tilidagi urg'u ko'chuvchanligi bilan ajralib turadi (odatda oxirgi

bo'g'inga tushadi: kitob- kitobni...). Rus, xitoy, yapon tillarida urg'u unumlidir: u okna - okna, ruki - ruki, pasporta - pasporta.

Fonetik qonuniyatlarning muhim jihati shundaki, ular xususiy hodisalar uchun umumiylik rolini o'taydi. Masalan, ingliz tilidagi leat (urmoq) so'zi $\varepsilon :>e:>i$ fonetika jarayonining mahsulidir: leat – bε: te>be:t>bi:t. Shuningdek, o :>4 almashuvi, taraqqiyoti qonunini ham quyidagi misollar, xususiylklarda kuzatish mumkin: moon-mo:n>mu:n.

O'zbek tilining fonetik taraqqiyotini qadimgi turkiy tilni o'rganganda sezish mumkin. Hozirgi o'zbek adabiy tilida unlilar 10 ta va ularning talaffuzi ham o'zgargan: at-ash, abag'-oyoq. Fonetikamizda milliy hodisa sifatida saqlanib qolgan qonuniyat – singarmonizm. Singarmonizm –o'zak va qo'shimchadagi unlining uyg'unlashuvi, o'xshab qolishidir: unum, suzuk, kulgu, qiliq, toroq (Toshkent shevasida), qilg'iliq va h.z.

Grammatika – til sathlari ichida eng turg'un bo'lim hisoblanadi. Grammatik taraqqiyot bu tilning sifatiiy rivojlanishni aks ettiradi, chunki tildagi qatlam (math)lararo miqdoriy o'zgarishlar grammatikada umumlashadi hamda grammatik kategoriyalarning, grammatik ma'no ifodalovchi vositalarning taraqqiyotiga ichki omil bo'lib xizmat qiladi. Tillardan grammatik kategoriyalarning nisbati bir xil emas, chunonchi, ingliz va nemis tillaridagi otlarni farqlovchi xususiyat shundaki, nemis tilida (xuddi rus tilidagidek) rod kategoriyasi mavjud: tad (kun) – muj.r.; wasser – (suv) - serd.r.; yunge (til) jen.r. Bu hodisa qadimgi ingliz tilida ham bo'lgan: doy (kun) muj.r.; water (suv) – sred.r.; tongue (til) – jen.r

Biroq, zamonaviy ingliz tilida bu grammatik kategoriya “bosib o'tilgan”, “unutilgan” ko'rinish hisoblanadi. Shuningdek, otlardagi turlanish (kelishiklar) hodisasi har ikki tilda sintetik bo'lgan, hozirda esa faqat nemis tili bu turkum qonuniyatlarini saqlab qolgan: Imenitelnyy padej - Tad; roditelnyy – Tages va hokazo.

Zamonaviy ingliz tili zamonaviy nemis tilidan hozirda grammatik tuzlishi jihatidan katta farz qiladi, chunki ulardan birinchisi analitik turkumdagi tilga aylangan bo'lsa, keyingisi sintetik turkumda davom etmoqda. Yoki yana bir misol, ingliz tilidagi kelasi zamon ma'nosini beruvchi Shall/will modal fe'llari o'rta asrlarda keng tarqalgan edi. Bu ikki fe'lning rivojlanish xususiyatlari quyidagicha:

Will – odatda, insonning xohish, mayl va istagi ustunroq bo'lgan o'rinlarda (/will study - Men o'qimoqchiman);

Shall – zaruriyat yo majburiyat ma'nosida (/shall look to my brother - Men ukamga qarashim kerak) qo'llanilgan.

Bibliya uslubida shall, badiiy uslubda will qo'llanilar edi. Djorj Mezon 1622-yilda bu ko'makchi fe'llarning funktsional jihatlarini asoslab bergan (“Grammaire 0Anglaise”) va shallning I shaxsda, willning esa qolgan shaxslarda ishlatilish me'yorini belgilagan edi.

Nemis tilida ham parallel ravishda kelasi zamon modal fe'llari taraqqiyotida dinamik holatni kuzatish mumkin. XI-XIV asrlarda keng ishlatila boshlangan soller / woller modal fe'llari aynan kelasi zamoni ifodalashda o'ziga xoslik kasb etadi. Barcha shaxslarda ko'pincha soller qo'llanmalar edi. Biroq, keyinchalik uning o'rnini keyingisi egallay boshlaydi, xususan, Lyuterning bibliyasida bu shakl juda kam ishlatiladi. XI asrda paydo bo'lgan va XII – XIII asrlarda keng foydalanilgan werden formasi endilikda kelasi zamon ma'nosini bera boshlagan. Zamonaviy nemis tilida Futurumni ifodalash uchun har uchchala shakl qo'llaniladi. Ich werdet kommen; Ich will in die Bibliothek gehen (Qarang: Deutsch.T., 1977).

Endi, o'zbek tili grammatikasidagi o'zgarishlar haqida qisqacha to'xtalsak. Avvalo milliy grammatikamizning chinakam o'zbekona, milliy tabiatga ega bo'layotganligi, ko'pgina muvaffaqiyatli yutuqlar qo'lga kiritilayotganligini ta'kidlab o'tmoq joiz. Morfologiya sohasida deyarli barcha narsa-so'z turkumlari tasnifidan boshlab qo'shimchalar tasnifigacha ilmiy asosli izlanishlar olib borildi.

O'zbek tilining turkona tabiatidan kelib chiqib, sintaksisda ham muhim rivojlanish sodir bo'lmoqda. Bu sohada “gap markazi”, [WpM] qolipi, atov birlik, predikativ singari

tushunchalarning isbotlanishi o'zbek tili milliy grammatikasi talqinini tubdan oydinlashtirdi. "Gap markazi" tushunchasi SG va QG hodisalariga aniqlik kiritdi.

Shevalar til tizimida dialektizmlar sifatida tadqiq qilinadi. Shevalar – hududiy tushuncha bo'lib, muayyan bir territoriyada yashovchi kishilar, adabiy tildan farqlanib turuvchi o'ziga xos til hisoblanadi. Sheva va dialektizmlarni o'rganuvchi tilshunoslik sohasi- dialektologiya deb ataladi. Unda lahja va shevalarning fonetik, morfologik, sintaktik va leksik xususiyatlari tavsif qilinadi. Milliy tilning paydo bo'lishi va rivojida shevalarning tutgan o'rni, milliy tilga asos bo'lgan shevalar aniqlanadi. Shevalararo, shuningdek, adabiy til va qardosh tillar bilan ularning munosabati aniqlanadi.

Shevalar – til lug'at boyligini oshiruvchi ichki manba hisoblanadi. O'zbek adabiy tili uchun Toshkent va Farg'ona shevalari asos qilib olingan. Aslida, sheva so'zi- forscha so'z bo'lib, ovoz, til, so'zlashish, odat, yo'sin, ravish degan ma'nolarni bildiradi. Sheva-biror bir tilning o'ziga xos fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini o'zida aks ettiruvchi kichik qismi hisoblanganligi bois lahja tushunchasidan kichikdir. Lahja shevalar yig'indisidir.

Badiiy uslubda, ya'ni badiiy asarlar yaratayotganda shevalardan foydalanish voqea, hodisalarga mahalliy, hayotiy va ijtimoiy tus berishda, shuningdek, personajlar nutqini individuallashtirishda ulkan ahamiyatga ega. Misol uchun, shoti so'zi Farg'ona shevasida narvon ma'nosida ishlatilsa, adabiy tilda "arovanning bir qismi", tovoq so'zi ham "lagan" ma'nosida, Toshkent shevasida esa lagan-katta tovoq ma'nolarida ishlatiladi. Tovoq so'zi Buxoroda tabaq shaklida keladi. Xorazm shevasida g'uch so'zi – mard, botir; galadi - keladi, nishatamiz - nima qilamiz kabi ma'nolarni bildiradi. Toshkent shevasi fe'llardagi hozirgi zamon formasi (-yapti) ning -votti shaklida ishlatilishi bilan ajralib turadi: borvotti, borvomman. Shuningdek, olovchi fonetika ham Toshkent shevasida kuzatiladi: oka, torog', johongir, davlat. [u] fonemasining [i] bilan almashinishi holatlari: eshu-eshik, kichu-kichik. [t] o'rnida [ch] kelishi: chochu-sochiq, choch-soch.

O'g'uz lahjasida esa (Xorazm) [t]-[d] almashinishlari uchraydi: til - dil; [k]- [ch]-

kul- gul, kel-gall: [-ga] jo'nalish kelishigining [-ya], [-a] tarzida kelishi ham bu sheva uchun xos: Buxoroya, jonima, ko'nglima.

Shevalardan o'rinli foydalanish badiiy ijodning, umuman, nutqning badiiyligini, uslubning fazilati, ta'sirchanligini oshiradi. Ammo shevalarning ishlatilish doirasi va me'yori chegaralangan. Shevalarni faqat adabiy va so'zlashuv uslubida qo'llash mumkin. Rasmiy, ilmiy uslublarda shevaga xos so'zlarni qo'llash noto'g'ridir.

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI ONA TILI FANIGA QIZIQTIRISH METODIKASI

Shokirova Hilola Rustamovna

Buxoro shahar 12-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirda mamlakatimizda ona tilini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilib, maktablarda, ta'lim muassasalarida ona tilini o'qitishda turli innovatsion va pedagogik texnologiyalardan foydalanish ustuvorlik kasb etmoqda. Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish metodikasiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: ilmiylik, tizimlilik, izchillik, onglilik, ko'rsatmalilik, faollik, mustaqillik prinsplari, ijodiy tafakkurni o'stirish, matn yaratish.

Ona tili - har bir elatning, xalqning, millatning o'z tili. Ona tili lug'at tarkibi, asosan, shu tilga mansub xalqning turmushi, madaniyati va an'analarini ifodalaydigan so'z va tushunchalardan iborat bo'ladi. Ona tili taraqqiyoti har bir elat, xalq va millatning ijtimoiy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq.

Darsni tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishda o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga qo'yiladigan talablar, didaktik qoidalar ta'lim prinsplari hisoblanadi. Bu prinsplar har fanda o'ziga

xos tadqiq etiladi. Biz quyida ona tili fanini o'qitishda qo'llaniladigan prinspllar xususida so'z yuritamiz.

Tizimlilik va izchillik prinsipi. O'zbek tili o'qitishda tizimlilik va izchillik prinsipi muhim o'rin tutadi. Til fanining bo'limlarini bir tartibda o'rganish shu prinspga mos tushadi. Ona tili fanini o'rgatishda dastlab fonetika, leksika haqida, shundan so'ng so'z yasash, so'z tarkibi, morfologiya va sintaksis haqida ma'lumot beriladi. Bu esa yuqoridagi prinspga amal qilinganligini bildiradi. Ona tili o'qitishda nazariyani amaliyotga bog'lash ham muhimdir. Buning uchun fonetika va grammatikadan har bir mavzu orfografiya yoki punktuatsiya bilan, orfoepiya yoki lug'at bilan bog'liq holda o'tilishi lozim. Bu prinspni amalga oshirish uchun grammatik qoidalarga mos misollarni jonli nutqdan olish, qoidalarni mustahkamlashda o'quvchilarning ijodiy tafakkurini o'stirishga yordam beradigan mashqlardan foydalanish zarur bo'ladi.

Ona tili o'qitishda onglilik ham muhim o'rin egallaydi. Onglilik prinsipi ta'rif yoki qoidaning o'quvchilar tomonidan ongli o'zlashtirilishiga tirishmoqni talab etadi:

O'qitishda ongli verbal-kognitiv ta'limga (OVKT) asoslanish

Til materiali va ta'lim oluvchilarning yosh psixologiyasi mutanosibligiga e'tibor berish.

O'quvchilarda mustaqil va ijodiy mushohada malakalarini mustahkamlash

Darsni ma'lum bir tizimda olib borish

Mavzulararo bog'lanishga e'tibor berish

Nutqiy malakalarni mustahkamlash va til sezgirligini oshirish

Mustaqillik va faollik prinsipi.

Mustaqillik va faollik orqali o'quvchi ta'limining faol ishtirokchisiga aylanadi. Mustaqillik faollik uchun sharoit yaratilsa, faollik mustaqillikni tarbiyalashga asos bo'ladi. Mashg'ulotlarda mustaqil ishlarni tashkil etish qo'yilgan muammo, savol va topshiriqlar mohiyatidan kelib chiqib o'quv jarayonini boshqarish yosh avlodda mustaqillik va faollikni tarbiyalaydi.

Buning uchun o'quvchi har bir mashg'ulotda mustaqil va ijodiy ishlashi, tilning mavjud imkoniyatlaridan unumli foydalanishi, so'z boyligini oshirib borishi, ravon va aniq so'zlash malakasini egallashi darkor.

Ilmiylik va tushunarlilik prinsipi.

Ilmiylik prinsipi o'quv predmetlarini hozirgi fan yutuqlari zaminida bayon qilishni talab etadi. Tushunarlilik prinsipi esa o'quv predmetini bolalarning yoshi, shaxsiy xususiyatlari, hayotiy tajribalari, tayyorgarlik darajasiga moslashtirishni taqozo etadi. Bu ikki prinsp bir-birini to'ldiradi. Bu prinsplarni amalga oshirishda quyidagilarga etibor berish talab etiladi:

- til sathlarini o'zaro bog'liqlikda o'rgatish;
- o'qituvchining fan yangiliklaridan xabardor bo'lib turishi kerak;
- o'qituvchi butun fikrini ilmga asoslanib bayon etishi lozim;
- til va nutqni farqlab o'qitishning, ixcham va talaffuz meyorlariga mos bo'lishi;
- ayrim o'quvchilarga individual munosabatda bo'lish.

Ko'rsatmalilik prinsipi.

Ko'rsatmalilik o'quvchilar bilimini oshirish va o'qituvchining mehnatini samarali qilish vositalaridan biridir.

Ko'rgazmali quroldan yangi bilim berishda ham, o'tilganlarini qaytarish va ayrim faktlarni izohlashda ham foydalanish mumkin. Ko'rgazma sifatida turli jadvallardan, boshqotirmalardan, fikrlash jarayonini tezlashtirishga qaratilgan o'quv topshiriqlaridan, kompyuterda ishlashga yo'naltirilgan dasturlardan, audiyo-video o'quv dasturlaridan foydalanish mumkin.

O'zbek tili o'qitishning o'ziga xos prinsiplari 1. Til o'qitishda tabiiylikka rioya qilish.

Maktabda til o'qitish maktabgacha tilni o'zlashtirish jarayonining tabiiy davomi bo'lishi kerak. Tilni o'qitishda tabiiylik prinspiga amal qilishda o'quvchilarning boshlang'ich sinfda olgan bilimlarini hisobga olish, til materiallarini jonli nutq tarkibida o'rgatishga e'tibor berish lozim bo'ladi.

- Yozma nutqni og'zaki nutqqa chog'ishtirib o'rgatish.

Og'zaki va yozma nutqni o'zaro chog'ishtirib o'rgatish o'quvchilarning imlo savodxonligini oshiradi, ular orfoepik va orfografik qoidalarning farqlarini ongli ajratadigan bo'ladi. Bunday o'qitish o'quvchilarning nutq madaniyatini oshiradi. Bu prinsp quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi: tovushni harf bilan chog'ishtirish, punktuatsiyani ohang bilan chog'ishtirish, og'zaki mashqdan yozma mashqqa qarab borish.

- O'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirib borish prinsipi.

Nutqning ifodaliligi va ta'sirchanligini ta'minlashga xizmat qiluvchi ko'nikma va malakalar ona tili mashg'ulotlarida shakllanadi. Tilning barcha bo'limlari ham nutqiy mahoratni rivojlantirishda keng imkoniyatga ega.

- Til bo'limlari va ular orqali ifodalangan ma'nolarni ajratish.

O'quvchilar tilni yaxshi egallashlari uchun uning fonetikasini puxta bilishlari lozim. Fonetik qoidalar esa talaffuz meyorlarini belgilashda muhim o'rin tutadi. Fonetikani yaxshi o'rgatish imlo, leksikologiya va grammatikani yaxshi o'rgatishga ham yordam beradi.

5. O'quvchilarda yoshlikdan "til sezgirliigi" tuyg'usini shakllantirish.

Bu qobiliyat tufayli o'quvchilar har bir so'z va shaklni o'zidagi mavjud bilim va malakalar yordamida tez uqib, ularni amaliy nutqqa tadbqiq etadilar.

1. O'quvchilarning yozuv madaniyatini, savodini uzluksiz oshirib borish. O'quvchilarning orfografiya va punktuatsiyaga doir bilim-malakalarini oshirish

uchun og'zaki va yozma nutq doimo qiyosiy ravishda o'rganilishi kerak. Masalan, tinish belgilarini to'g'ri qo'yish uchun oquvchi gapning sintaktik qurilishini yaxshi bilishdan tashqari nutqning ohang tomonini ham fahmlay olishi zarur.

Og'zaki nutq bilan yozma nutq orasidagi munosabatni to'g'ri belgilash orqali o'quvchilarning yozuv malakalari ham takomillashib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Pespublikasining "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni". 1997-y 29-avgust.
2. B.To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. "O'zbek tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. 2006-y.
3. A.G'ulomov, M.Qodirov "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Universitet" nashriyoti. 2001-y.

SAVOD O'RGATISH DAVRIDA O'QISHGA O'RGATISHDAGI MUAMMOLAR

Toirova Gulnoz Muzaffarovna

Buxoro tuman 18-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ma'lumki, savod o'rgatish jarayonidagi o'qish darslarining asosiy vazifasi o'quvchilarga tovush va harfni tanishtirish, ularning to'g'ri talaffuzini o'rgatish orqali bolalarda to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shuningdek, o'quvchilar lug'atini boyitish, bog'lanishli nutqini o'stirish, bilimni boyitish, tafakkurini shakllantirish, eshitish, qabul qilish sezgisini o'stirishda ham bu davr mas'uliyatliligi bilan alohida o'rin tutadi.

Tayyorgarlik davri o'qishga o'rgatish uchun zamin hozirlaydi. Bu davrda bolalarda o'zgalar nutqini eshitish, diqqatni to'plash, til birliklarini (tovush, bo'g'in, so'z, gap) farqlash, ajratish, ularning vazifalarini anglash kabi xususiyatlar shakllantiriladi. Bular o'quvchilarning o'qishni muvaffaqiyatli egallashlariga yordam beradi.

O'qishga o'rgatish uchun, avvalo, o'quvchi tovush va harf bilan yaxshi tanishtirilishi lozim. Tovush va harf bilan tanishtirishda bo'g'indan tovushni ajratish tamoyiliga rioya qilinadi. Harf bilan tanishtirish bir necha xil yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin:

1. Mazmunli rasm yuzasidan savol-javob usuli bilan bog'lanishli hikoya tuzdiriladi. Undan kerakli gap, so'ng kerakli so'z ajratib olinadi, so'ngra so'z ustida yuqoridagi kabi tahlil ishlari uyushtiriladi.

2. Soʻz asos qilinib, analitik mashqlar yordamida oʻrganiladigan tovush ajratib olinadi. Masalan: *oy*. Oʻqituvchi *oy* rasmini koʻrsatadi, oʻquvchilar uning nomini - soʻzni aytadi. Oʻqituvchi o tovushini choʻzib (o-o-o-y) aytadi va qaysi tovushni choʻzib aytayotganini oʻquvchilardan soʻraydi. Oʻquvchilar o tovushini aytgach, uning xususiyalari haqida savol-javob oʻtkaziladi. **O** tovushli soʻzlar oʻylab toptiriladi. Shundan soʻng o harfi kesma harfdan yoki rasmi alifbodan koʻrsatiladi. Bunda o harfining shaklini esda olib qolishlariga alohida eʼtibor qaratiladi.

3. Oʻrganilgan harflar ichiga bugun oʻrganiladigan harf aralashtirib qoʻyiladi, bolalar uning ichidan notanish harfni ajratadilar, soʻng oʻqituvchi bu harf ifodalaydigan tovushni aytadi. Oʻquvchilar tovushning ususiyatlarini aytadilar. Shu harfni kesma harflar ichidan topib, kitob sahifasidan, rasmi alifbodan koʻrsatadilar. Shu tariqa tovush-harf bilan tanishtirilgach, oʻqishga oʻrgatish ustida ishlanadi.

Oʻqishga oʻrgatishda boʻgʻin asos qilib olinadi. Buning uchun oʻqituvchida boʻgʻin jadvali boʻlishi lozim. Boʻgʻin jadvali asosida oʻqish namunasi koʻrsatiladi, yaʼni harflab emas, ichida, birinchi harfni koʻz bilan koʻrib, uning nomini dilda saqlab, ikkinchi harfni koʻrish va ikkalasini bogʻlab, unlini moʻljallab ulab aytish tushuntiriladi. Boʻgʻin oʻqish oʻqituvchining namunasi asosida doimiy ravishda har bir darsda izchil olib boriladi.

Bunda “Alifbe” sahifalaridagi soʻzlarni oldin boʻgʻinga boʻlish, soʻng oʻqishni mashq qilish yaxshi samara beradi. Oʻqituvchining namunali oʻqishidan soʻng birgalikda ovoz chiqarib oʻqish, yakka-yakka oʻqish, shivirlab oʻqishdan foydalaniladi. Ayniqsa, sekin oʻqiydigan oʻquvchilar boʻlgan sinflarda xor bilan oʻqitish oʻqishni tezlashtirishga yordam beradi. Sinf oʻquvchilarining oʻqish koʻnikmalaridan kelib chiqib, matndagi soʻzlarni xattaxtada boʻgʻinlarga boʻlib yozish, oʻrganilgan harflarni hisobga olgan holda qoʻshimcha soʻz birikmalari, gaplar tuzib yozish va oʻqitish usulidan ham foydalaniladi.

Maʼlumki, “Alifbe” sahifalarida boʻgʻin tuzilishi murakkablashib boradi. Shuning uchun oʻqituvchi har bir boʻgʻin tuzilishining murakkabligiga qarab ish usullarni belgilab olishi zarur. Masalan, uch tovushdan tuzilgan, toʻrt tovushdan tuzilgan boʻgʻinlarni oʻqishga oʻrgatish ham oʻziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bunda *o-lov*, *Man-non* tipidagi boʻgʻinlarda *o-lo:v*, *Ma:n-no:n* tarzidagi qoʻshimcha chiziqdan, *bodring*, *doʻst* tipidagi boʻgʻinlarda *bo:d-ri:ng*, *toʻ:r:t* tarzidagi qoʻshimcha chiziqlardan foydalaniladi. Umuman olganda, har bir oʻqish darsida, albatta, boʻgʻin tuzilishi murakkab boʻlgan soʻzlarni oʻqish mashqi oʻtkazilishi lozim. Bu usul oʻquvchilarda oʻqish malakasining takomillashuviga yordam beradi.

Oʻqishga oʻrgatishda soʻzlarni va gaplarni toʻldirib oʻqish koʻnikmalarini hosil qilish oʻquvchini gap tuzishga, tez fikrlashga yoʻnaltiradi. Oʻquvchi tushirib qoldirilgan harf va soʻzni rasmga qarab topadi, uning gap mazmuniga mos yoki mos emasligiga eʼtibor beradi, oʻrtoqlariga nisbatan tez topib, oʻqituvchining rahmatiga sazovor boʻlishga intiladi.

“Alifbe” darsligidagi matnlarda turli tinish belgilari ishlatilgan. Oʻquvchilar shularga mos ohang tanlashni, toʻxtam (pauza) qilish oʻrinlarini belgilab olishi zarur. Bunda ham oʻqituvchining tushuntirishi (birinchi uchragan tinish belgini izohlashi) va ifodali oʻqish namunasi koʻrsatishi katta ahamiyat kasb etadi. Ifodali oʻqilgan matngina tushunarli tuziladi.

Har bir predmetda boʻlgani kabi oʻqish darslaridaham taʼlim-tarbiya birligiga eʼtibor beriladi. Oʻqish darslarida tarbiya oʻqilgan matnning ongli oʻzlashtirilishiga bogʻliq. Birinchidan, oʻquvchimatnda fikr nima haqida borayotganini anglasagina, oʻzida shunday xislatlarni shakllantirishga harakat qiladi. Ikkinchidan, yaxshi inson boʻlish uchun oʻqishning zarurligini anglaydi. Shuning uchun ongli oʻqishni taʼminlashda matn bilan unga ishlangan mazmunli rasmlar oʻrtasidagi bogʻlanishlarni aniqlashtirishga, matn yuzasidan savollar berishga diqqatni qaratish lozim. Bunda quyidagicha savol va topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. *Rasmni kuzating, matnda nima haqida gap boradi?*
2. *Rasmda nima tasvirlangan? Ular orasida bogʻlanish bormi?*
3. *Matn mazmunini rasmga qarab soʻzlab bering.*

4. *Bolalar qayerga bordilar? Qizning ismi nima? Bolaning ismi-chi?*

5. *Ali, Lola nima qildi? Ular qanday lolalar terdilar?*

Demak, o'qish o'qilganlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim, shundagina matndagi asosiy fikr, ilgari surilayotgan g'oya o'quvchilar tomonidan o'zlashtiriladi, so'z va matnlar yod olingan taqdirda ham o'quvchilik bo'lib qoladi.

Savod o'rgatishning birinchi kunlaridanoq o'qish ongli bo'lishi, bolalarni ongli o'qishga o'rgatish juda muhim. So'roqlar yordamida o'qilganlarni bola qanday tushungani aniqlanadi, tekshiriladi. O'qishdan oldin o'tkazilgan tayyorlov suhbat ham, o'qilgan matn yuzasidan o'tkazilgan suhbat ham shu maqsadga - ongli o'qishga xizmat qiladi. Sharoitga qarab, bolalarga nimanidir o'qishni talab qiladigan muammoli holatni yaratish ham zarur. Bunday holat "Alifbe" dan yoki harf terish matosidan o'qiladigan topishmoqdan foydalanib yoki muammoli savolni keltirib chiqaradigan taxminiy suhbat yordamida hosil qilinishi mumkin. Masalan, "Qishda qushlar qayerga uchib ketadilar?" (*harf terish matosida: "Issiq o'lkalarga uchib ketadilar"*). Mana shu kabi tayyorlov mashg'ulotlari o'qishning yuqori darajada ongli bo'lishini ta'minlaydi.

Ongli o'qishni ifodali o'qishdan ajratib bo'lmaydi. Ammo analitik o'qishning birinchi bosqichida ifodali o'qish mumkin emas, chunki bolalar so'zda urg'uli bo'g'inni ajrata olmaydilar, tugallangan intonatsiyani, so'roq ohangini, hatto, orfoepik to'g'ri o'qishni ham bilmaydilar. Shuning uchun analitik o'qish bosqichida so'zni yaxlit, orfoepik qayta o'qish tavsiya qilinadi. Bunday qayta o'qish to'g'ri intonatsiyaga, ifodalilikka rioya qilib o'qishga o'rgatibgina qolmay, o'qishning ongli bo'lishiga ham yordam beradi.

Savod o'rgatishning birinchi darslaridayoq o'quvchilarga tabaqalashtirib (differensial) yondashish (bunda o'quvchilarning o'qishga tayyorgarliklaridagi fikrlar hisobga olinadi) amalga oshiriladi.

O'qishning ongliligini va ta'sirchanligini ta'minlash uchun matn mazmunini o'quvchilarning ko'rgan-kechirganlari, taassurotlari bilan bog'lash lozim. Shunda o'quvchida o'qishga, o'rganishga qiziqish ortadi.

Ongli o'zlashtirishni amalga oshirishda lug'at ustida ishlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. So'zlarning ma'nosi ustida to'xtalish, birinchidan, fikrni oydinlashtirsa, ikkinchi tomondan matnni tushunishga ham yordam beradi.

She'r, tez aytish, topishmoq, qo'shiq, maqol, hikmatli so'zlardan o'qitish, yod oldirish ham o'quvchilarning o'qishga qiziqishini oshiradi, o'qish malakasini shakllantiradi, xotirasini mustahkamlaydi. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarining uchdan ikki qismi o'qishni mashq qilishga ajratilishi lozim.

Yangi material o'rganiladigan **o'qish darsida** asosiy ish turlari quyidagilardir:

1. O'rganiladigan yangi tovushli so'zni (shu tovush so'z boshida, o'rtasida, oxirida kelgan so'zni) bo'g'in-tovush tomonidan tahlil qilish bilan ajratish. Bunda yangi tovush ajratiladigan so'zni o'quvchilar rasm asosida o'zlari tuzgan gaplar ichidan oladilar. Tovushni ajratishda shu so'zning chizmasi-modeliga asoslanadilar. Tovushlarni eshitish, talaffuz qilish, ularning artikulyatsiyasi (nutq organlarining tovush chiqarishdagi ishi) ustida mashq qilinadi.

2. Kichik va bosh harflar bilan tanishtiriladi. Bo'g'inlar o'qitiladi.

3. So'zlarni avval xattaxtadan, keyin "Alifbe" dan o'qish. Harf bo'g'inlaridan harf terish kardonida so'z, so'z birikmasi, gap tuzish va ularni o'qish, so'z ma'nosi ustida ishlash.

4. Matnni o'qish va tahlil qilish, uni qayta o'qish, rasmning matnga bog'liqligini belgilash.

5. Nutq o'stirish: lug'atni boyitish, so'z birikmasi, gap, bog'lanishli hikoya tuzish.

6. Umumlashtirish: yangi harfni jadvalga qo'yish, yangi o'rganilgan tovushning unli yoki undosh ekanligini aniqlash, yangi harfni ilgari o'rganilganlar bilan qiyoslash, tovush va harfning ahamiyatini takrorlash va hokazo.

7. O'rganilganlarni mustahkamlash darsida yangi tovush ajratiladi, yangi harf bilan tanishtirish mashqidan tashqari barcha ish turlaridan foydalaniladi, shuningdek, qo'shimcha

so'zlar va matnlar bilan ishlanadi; matnni o'qish va tahlil qilishga, ko'rgazma vositalar bilan ishlashga (harfni terish kartoni, magnit doskasi, sirli mato, rasmlar va boshq.) nutq o'stirishga, o'yinlar va qiziqarli materiallarga, ilgari o'rganilgan tovushlar va harflarni takrorlab mustahkamlashga alohida ahamiyat beriladi, tarqatma materiallardan ham foydalaniladi.

8. Birinchi uchragan so'zlar bilan ishlash: ochiq bo'g'inda dastlab undosh, keyin esa unli o'qiladi, yopiq bo'g'inda esa unli bilan tugagan ochiq bo'g'inni o'qib, keyingi undosh o'qiladi va so'zni yaxlit o'qishga o'rgatiladi. Yangi so'z urg'usi qo'yilgan holda beriladi, bu uni o'qishga, bo'g'inlab o'qishdek sintetik o'qishga (so'zni butunligicha o'qishga) yordam beradi. Bunda yangi so'zni xattaxtada katta bosma harflar bilan yozish, o'quvchilarga o'qitish tavsiya qilinadi. So'z shivirlash bilan o'qiladi, kesma harf bo'g'in bilan yoziladi.

9. Syujetli (rasmning asosiy mazmunini aks ettiradigan) rasmga qarab o'qituvchi yordamida, uning yo'llovchi savollari asosida hikoya tuzish, undan gapni ajratish va analiz qilish.

Yangi bo'g'in, so'z tuzishda harf terish matosi, magnit doskasi, sirli mato kabilarning va yangi so'zni xattaxtada va daftarda "yasash"ning ahamiyati juda katta. O'qish uchun xilma-xil bosma materiallardan qanchalik ko'p bo'lsa, ulardan turli xil mashqlar tuzishda foydalanilsa, o'qish shunchalik ongli, qiziqarli bo'ladi, malaka puxta shakllantiriladi.

Bola endigina o'qiy boshlagan bosqichda ularni qatorni yo'qotmaslikka, shuningdek, so'zdagi keyingi harfni, keyingi so'zni yo'qotmaslikka o'rgatish juda muhimdir. Bu vazifani savod o'rgatishning boshlang'ich bosqichida xatcho'p (*o'qiyotgan betni belgilab qo'yish uchun kitob ichiga solib qo'yiladigan qog'oz yoki lentacha*) va tayoqcha bajaradi.

O'qilayotgan qatorni kuzatib borish ko'nikmasiga sinf o'quvchilaridan o'rtoq'ining xatosini to'g'rilashni talab qilish yo'li bilan ham erishiladi. O'quvchilar bu talabni qizg'anib bajaradilar, shu yo'l bilan ularning darsga, o'qishga e'tibori jalb etiladi.

Demak, o'quvchilarni o'qishga o'rgatish, ularning o'qish sur'atini oshirish, ifodali va ongli o'qish elementlarini shakllantirish, tarbiyalash o'qish darslarining muhim vazifalari hisoblanadi.

SHARQ MUTAFAKKIRLARI IJODIDA HARBIY FAZILATLARI 0

Ubaydilloyev Doston Husen o'g'li

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fani o'qituvchisi

Insoniyat tarixining barcha davrlarida davlat qo'shinlari uning tayanchi, xalqning tinchligi va osoyishtaligi garovi bo'lib kelgan.

Qo'shinlarning holati, ta'minoti, harbiylarni burchni bajarishda mas'uliyat, mardlik va sadoqat ruhida hamda ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash masalalari mamlakatlar taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etgan.

Bu borada Sharq allomalarining qo'shin, xususan lashkarboshi va askarlarda yuksak ma'naviy va axloqiy fazilatlarini shakllantirish borasidagi fikrlari diqqatga sazovordir.

O'rta asr Sharqining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy lashkarboshi va uning fazilatlarini xususida ilg'or fikrlarni ilgari suradi. Uning fikricha, lashkarboshi foydali va go'zal hisoblangan fikriy qobiliyati bilan birga, barcha askarlar uchun umumiy axloqiy sifatlarga ham ega bo'lishi kerak. Agar u mazkur harakatlarni oxiriga yetkazishni xohlasa, askarlarga xos bo'lgan sifatlardan foydalanadi. Uning jasurligi harbiylarning alohida xatti-harakatlarida namoyon bo'ladigan jasurlikka mos bo'lishi kerak. Farobiyning ta'kidlashicha, qo'shinga xos bo'lgan fazilatlariga donolik, mulohazakorlik, ishontira olishlik, jismonan baquvvatlik, ruhan tetiklik, ma'naviy yetuklik, vatanparvarlik, jasurlik kabi yuksak insoniy fazilatlar kiradi. Chunki bularsiz qo'shin mukammal va g'olib bo'la olmaydi. Allomaning bu fikrlari keyingi davr mutafakkirlari tomonidan rivojlantirildi.

XIV-XV asr Sharq allomalari esa hukmdorlarning harbiy faoliyati, qo'shinlar tarbiyasi, askarlar kuchi va qudratiga katta ahamiyat berganlar, ularning jasurligi va shijoatini ulug'laganlar. Ularning fikricha, hukmdorlar qo'shinlarsiz, ularning ko'magi va qo'llab-quvvatlashsiz mavjud bo'lolmaydi. Bunga javoban hukmdor va davlat doimo o'z qo'shinlarini qo'llab-quvvatlashi, ularga moddiy yordam berishi, imkon qadar soliqlardan ozod qilishi, maoshini kamaytirmasligi kerak. «Askarlar maosh olmasalar, ular xizmatdan bosh tortadilar, yordamga kelmaydilar. Shu tariqa podsholik qo'ldan ketadi», - degan edi Koshifiy.

Shuningdek, mutafakkirlarning hisoblashicha, dushmanga qarshi urushda hukmdor va qo'shinlar adolat qoidalariga rioya qilishlari kerak. Agar hukmdor va qo'shinlar adolat qoidalariga rioya qilsalar, ular dushman ustidan muqarrar g'alaba qozonadilar, buning uchun hukmdor qobiliyatli, uzoqni ko'ruvchi, ma'lum ma'noda josuslik san'atiga ega bo'lishi kerak.

Xususan, Davoniy askarlarda 3 fazilat mujassam bo'lmog'i lozimligini, ya'ni ularning jasur, zukko va jang qilishda mohir bo'lishi kerakligini alohida ta'kidlaydi. Jangda o'zini ko'rsatgan askarlarni munosib baholash va rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega. Podshoh hatto, dushman ustidan g'alaba qozonganidan so'ng ham hushyorligini yo'qotishi yaramaydi. U mamlakatning harbiy qudratini dushmandan maxfiy saqlashi lozim. Davoniyning fikricha, askarlar eng shijoatli kishilardir, chunki ular davlat chegarasi va qal'alarini qo'riqlaydilar. Shuning uchun ular davlatning eng hurmatli kishilari hisoblanadilar. Davlat boshlig'i ularga doim moddiy yordam ko'rsatib, har bir askarni e'zozlashi lozim.

Qo'shin uchun zarur bo'lgan fazilatlar to'g'risida buyuk davlat arbobi va sarkarda Zaxiriddin Bobur ham ilg'or fikrlarni bildirgan. Chunonchi, uning sarkarda sifatidagi muvaffaqiyatlari kaliti – bu cherkini, ya'ni qo'shinning ko'nglini olmoqligida bo'lgan. Bobur askar ko'nglini olmoqning bosh mezoni qilib kishining qayerdanligi, millati va nasabini emas, balki shohiga sadoqat, mardligi, fidoyiligi, vafodorligi, davlat himoyasiga qo'shgan hissasini belgilangan.

Boburning qo'shin ko'nglini olishi uni faqat moddiy jihatdan ta'minlashdangina iborat bo'lib qolmasdan, balki ma'naviy jihatdan qo'shinni qo'llab-quvvatlash, uning o'ziga xayrixohligiga erishishiga ham muyassar bo'lardi. Shuningdek, u insonga xos buyuk fazilatlardan biri mardlikni ulug'laydi. Allomaning fikricha, mardlikning oliy darajada namoyon bo'lishi deb, Vatan uchun dushman bilan jang qilish, zarur bo'lsa, jonini ham qurbon qila olishdir.

Ma'rifatparvar Ahmad Donish davlat faoliyatida qo'shinning naqadar katta rol o'ynashini alohida e'tirof etadi. Ayniqsa, uning askar boshlig'i, ularning fazilatlarini va qo'l ostidagilarga munosabati to'g'risidagi g'oyalari qimmatlidir. Alloma askar boshlig'i quyidagi sifatlarga ega bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Bu sifatlarga shijoatlik, fahm-farosatlilik, tajribalilik, jasurlik, ziyraklik, donishmandlik, dovyuraklik kabilar kiradi. Donishning e'tirof etishicha, shunday sifatlarga ega bo'lgan kishi askar boshlig'i bo'lar ekan, shundagina askarni saqlab, ziyon va zahmatga qoldirmay, dushmanni yengib shon va sharafga erishadi.

Xulosa qilib aytganda, Sharq mutafakkirlari asosiy e'tiborlarini bir tomondan, qo'shinlar kuch-qudratini oshirish, ularning harbiy mahoratini yuksaltirish, mamlakat yaxlitligi va xavfsizligini saqlashga, ikkinchi tomondan, qo'shinda ma'naviy-axloqiy va g'oyaviy fazilatlarini tarbiyalashga qaratdilar. Allomalarimizning bu fikr-mulohazalari bugungi kunda mamlakatimiz harbiy salohiyatini mustahkamlash, harbiy 48 xizmatchilarning jangovar shayligini oshirish va ularda yuksak insoniy fazilatlarini tarbiyalashda muhim manba bo'lishi shubhasiz.

O'QUVCHILARNING MATEMATIK BILIM DARAJALARINI KO'TARISHDA SINF DAN TASHQARI ISHLARNING O'RNI

Jumageldiyeva Matonat Komilovna

Buxoro tuman 10-maktab boshlang'ich ta'lim o'qtuvchisi

O'quvchilarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish, kengaytirish, ularda egallangan nazariy bilimlardan amaliyotda mustaqil va samarali foydalana olish ko'nikmalarini hosil qilishda sinfdan tashqari mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi.

Sinfdan tashqari ishning asosiy maqsadi o'quvchilardagi fanga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish, ularni darsda olgan bilimlarini to'ldiruvchi bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishdan iborat. Shuning uchun sinfdan tashqari ishlarning turli shakllaridan foydalanish mumkin.

Matematika o'qituvchisi dars jarayonida, darsdan tashqari mashg'ulotlarda, matematika to'garaklarida turli kechalar, uchrashuvlar, qiziqarli mavzular yoki mashhur olimlarning ijodi va faoliyatiga bag'ishlab turli tadbirlar tashkil qilishi maqsadga muvofiqdir. Bular bilan bir qatorda o'qituvchi dars vaqtida, mavzuga bog'liq bo'lgan tushunchalarning matematika faniga kiritilishi, ularning rivojlanib borishi va bu sohadagi qomusiy olimlarning hissalarini tushuntirishi lozim. Shuni ta'kidlash lozimki, o'quvchilardan barcha tarixiy dalillarni, sanalarni yoddan bilishi talab qilinmaydi.

Mazkur maqsadlarni dars jarayonining o'zida to'laqonli amalga oshirib bo'lmaydi. Dars bilan uzviy bog'liq holda darsdan tashqari ishlar matematika o'qitishning majburiy shakli bo'lib qoldi, ular darsni davom ettiradi va mustahkamlaydi.

Hozirgi kunda o'quvchilarning matematika fani bo'yicha bilim darajalarini ko'tarish juda muhim. O'sib kelayotgan yosh avlodni o'qitish va komil inson qilib voyaga yetkazish dars va sinfdan tashqari ishlar samaradorligini sezilarli darajada oshirishni talab etadi.

O'qituvchi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, matematika faniga bo'lgan qiziqish va muhabbatini rivojlantirish uchun sinfdan tashqari ishlarning turli-tuman shakllarini o'tkazishga jiddiy e'tibor qaratishi lozim. U o'quvchilarni iqtidori va qobiliyatiga qarab to'g'ri yo'naltira olishi kerak. O'qituvchining oldida turgan asosiy masalalardan biri sinfdan tashqari ishlarni olib borish uchun munosib o'quvchilarni tanlab olishdan iborat. O'quvchilarning faol ijodiy faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan sinfdan tashqari ishlar jarayonida matematika faniga iqtidori bor bolalarni tanlab olish oson kechadi.

Eng asosiysi o'qituvchi matematika fanini o'rgatishda sinfdagi va sinfdan tashqari ishlarni bog'lab olib borishi kerak. Bunda sinfdagi mashg'ulotlarni mantiqiy davom ettiradigan sinfdan tashqari ishlarning shakl va usublaridan foydalanish, birinchi navbatda o'quvchilar tomonidan matematika faniga oid nostandart masalalar tuzilishi va yechilishiga e'tiborni kuchaytirish zarur. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarni darsda va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda nima bilan shug'ullantirish kerakligini aniqlab olishi lozim, deb o'ylayman. O'quvchi mashg'ulotlar tugagach u nimani o'rganganligi va mustaqil ravishda yana nimani o'rganishi lozimligi to'g'risida yaqqol tasavvurga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi esa o'quvchilarda amaliy masalalar yechishning yangi ijodiy tomonlarini mustaqil izlash va topish istagi paydo bo'lishi uchun intilishi va harakat qilishi kerak. Mustaqil mashg'ulotlar jarayonida ba'zi o'quvchilar zamonaviy matematikaning o'ta muhim bo'limlarini tushunib yeta olish malakasiga ega bo'ladilar va bunga chin dildan qiziqish bildiradilar.

O'quvchilar bilan sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda, o'qituvchining vazifasi ta'lim samarasi past bo'lgan metodlarga nisbatan, ya'ni o'quvchi passiv tinglovchi, esda saqlab qoluvchi va takrorlovchi emas, ongli ishtirokchi bo'lishini ta'minlashdan iborat bo'ladi. Shubhasizki, bunday darslarga tayyorlanish va o'tkazishda o'ziga xos qiyinchilik va murakkablik o'qituvchi zimmasida bo'ladi. Buning evaziga o'qituvchi o'quvchilarning puxta, aniq tassavurga ega bilim olishiga, dunyoqarashi va tafakkuri rivojlanishga, o'zi qiziqqan ixtisosni egallashiga maqsadli yondashishga yo'naltira oladi.

Matematika fani bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarning fan asoslarini chuqur va mustahkam o'zlashtirishlariga erishish, qo'shimcha o'quv adabiyotlari, ko'rgazmali vositalar yordamida mustaqil ishlarini tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishlari va bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojlarini hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan ta'limni tashkil etish, ularning ijodiy qobiliyatlari, mustaqil va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, kasbga yo'llash, o'quvchilarning ongi va qalbiga milliy istiqlol g'oyasini singdirish maqsadida o'tkaziladi.

TARIX DARSLARIDA INTYEGRASIYA

Yakubova Sitara Sharifovna, Sohibova Nilufar Sirojovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Tarix fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarix darslariklarida boshqa fanlar bilan tarix fanining uyg'unligini ta'minlash, tarix darsliklaridagi ko'rsatilgan tarixiy lavozimlarni taxlili, didaktik imkoniyatlari va tarix ta'limining tarkibiy komponenti sifatidagi o'rni va mohiyati haqida so'z yuritiladi.

Tayanch so'zlar: darslik, tarixiy lavozimlar, didaktik imkoniyatlar, sulolalar.

Ma'lumki so'ngi yillarda tarix fani darsliklariga katta ahamiyat berilmoqda ayniqsa O'zbekiston tarixi fanini o'rganishga mo'ljallangan dars ko'paytirilganligi diqqatga sazovardir. Tarixiy bilimlarni integratsiyalashtirib, o'zlashtirish o'quvchilar tafakkurini boyitadi. Umumiy o'rta ta'lim maktabining 6 va 8-sinf O'zbekiston tarixi darsliklarida quyidagi mavzularni integratsiyalash maqsadga muvofiq va darslikni bir qadar ixchamlashtirishga o'quv yuklamasining qisqarishiga olib kelgan bo'lar edi.

6-sinf tarix fanida o'qitiladigan Xristian dinining paydo bo'lishi mavzusi o'rganilganda xristian dinning vujudga kelishi va rivojlanishi haqida aytib o'tiladi. Xristian dini Yevropada keng yoyilgan bo'lib, xozirda ko'p davlatlarda xristian dini vakillari topiladi. 6 sinfda tarixi darsida, O'zbekiston xududiga 7 asrda xristian dini kirib kelganligi haqida ma'lumotlar berilgan. O'zbekiston tarixi 7-sinf 6-mavzusida xududimizdan topilgan cherkovlar va uning manbalari saqlanib qolgan. 6-sinfda o'qitiladigan xristian dinini paydo bo'lishi mavzusiga 7-sinfda berilgan ma'lumotlarni kiritib integratsiyalashtirilsa bo'ladi.

9 sinfda o'qitiladigan Dinshunoslik darsida Xristian dini haqida ma'lumotlar beriladi, shunda O'zbekistondan topilgan cherkovni va xochlarni shu mavzuga kirgizilsa va xududimizga 7-asrda xristian dini kirib kelganligini tushintirib mavzuni ixchamlashtirsa bo'ladi.

8-sinf O'zbekiston tarixi mavzularida xonlikdagi davlat lavozimlari qayta-qayta keltirilgan. Bizga ma'lumki 3 xonlik bir davlatning parchalanishi natijasida yuzaga kelgan. Shunday ekan davlatlar xududlari bilan farq qilgan, lekin davlatning boshqarish tuzumi va lavozimlarning ko'pchiligida deyarli farqlar yo'q.

Masalan: Qo'shbegi, mirshab, dodxo, miroxur, yuzboshi, o'nboshi, qozikalon, mutvali, muftiy, sadr, shayxulislom va xakozalar. Shu o'rinda 3-xonlikda yerga egalik munosabatlari ham bir xildir. Ular xususiy yerlar, vaqf yerlari, va podsho yerlaridan iboratdir. Soliq tizimida ham asosiy soliqlar bir xildir. Bularni Ashtarxoniyalar davlati parchalanishidan keyingi mavzularda kiritib o'tilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

O'rta Osiyo xududlarin egallash borasida Rossiya va Angliya o'rtasida raqobat boshlandi.

8-sinf O'zbekiston tarixining 41-mavzusida xorijdan kelgan josus-elchilar M.Murkroft, A.Byorns, D.Ebbot, D.Volf, Ch.Stoddart va A.Konnolini shaxsi, ular tomonidan qilingan ishlar yetarli darajada yoritilgan.

9-sinf O'zbekiston tarixining 6-7 mavzularida bu yana takrorlangan.

Angliya va Rossiya o'rtasidagi bu xududlarni bosib olish uchun kurash Jahon tarixi va O'zbekiston tarixida ham yoritilgan. Bu mavzularni ixchamlashtirib jahon tarixida o'tilganligi to'g'riroqdir sababi Jaxon tarixida Yevropa davlatlarining mustamalakalar uchun kurashi keng yoritilgan. O'rta-Osiyoni bosib olinishini ham shu mavzularga kiritilsa, yaxshi natija beradi.

Tarix fanini o'qitishda ham ko'pgina ishlar amalga oshirilmoqda. Ma'lumki tarix fani orqali o'quvchilar o'tgan davrlar tarixiy voqea xodisalarni o'rganish va bilimga ega bo'lish bilan barcha siyosat, madaniyat, san'at, iqtisod, va ijtimoiy hayot haqida ma'lumotlar va namunalar berilayotganligi ayni muddao bo'lib, o'quvchilar tarix fanini o'zlashtirish bilan birga tasviriy san'at asarlaridagi bilimlariniham oshiradilar. Tasviriy san'at asari orqali o'sha davr ijtimoiy-siyosiy hayoti madaniyati va xalqning nechog'lik rivojlanganliklari haqidagi tasavvurga ham ega bo'ladi.

Tarixni bilish jarayoni tarixiy faktlarni o'zlashtirishdan boshlanadi. Tarixiy faktlarni o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular hech qachon aynan takrorlanmaydi. Shu bilan birga o'quvchilar tomonidan alohida tarixiy faktlarni bilib olish - tarixni o'zlashtirdi degan tushunchani ifoda etmaydi. Faktlar orasida mantiqiy aloqadorlik bo'lmasa, u holda faktlarning oddiy majmuasi bilimlarni birxillashtiradi va tarixiy materiallarni ongli ravishda o'zlashtirilishiga halaqit beradi. Shunday qilib, tarixni o'rganish jarayonida faktlar shunchaki o'rganilmasdan, balki ular orasidagi zarur aloqalarni taqqoslash, aniqlash va ma'lum darajada tizimlashtirib o'zlashtirishni ta'min etmog'i kerak.

Tarixiy faktlar son-sanoqsiz bo'lishi mumkin. Biroq, tarix o'qitish jarayonini samarali olib borish uchun ularni aniq belgilab olmoq zarur.

Tarixiy faktlar ikki xil xarakterda bo'lishi mumkin. Birinchidan, ayrim tarixiy faktlar yagona voqeani aks ettirib, tarixda faqat ma'lum sharoitda bir marotaba, ma'lum davrdagi shaxslarning ishtirokida, qat'iy chegaralangan makon va zamonda sodir bo'ladi.

Ikkinchidan, tarixiy faktlar o'zlarida ma'lum tarixiy davr yoki zamon xususiyatlarini aks ettiradi. Masalan, Rossiya va G'arbiy Yevropa mamlakatlari tarixida uchraydigan barshchina, obrok Temur davri uchun xarakterli bo'lgan harbiy xarajatlar uchun yig'iladigan soliq - "aminona", davlat xazinasiga to'lanadigan -"xiroj", ayniqsa, "suyurg'ol" ("soyyurgal" turkmo'g'ul so'zi bo'lib, feodal tomonidan o'z vassaliga berilgan yer-suv, mulk va undan olinadigan soliq, o'lpon) va hokozolar. Garchi nomlari turlicha atalsa-da, aslida feodallarga tobe bo'lgan dehqonlarning to'laydigan shaxsiy soliqlari majmuasidir.

Tarix o'rganish jarayonida bu vazifalar o'rganilayotgan mavzuga turli vositalar yordamida yondoshishni taqozo etadi. Darslik matnidan tashqari, mavzuga oid materiallarni tanlash, kurslararo va predmetlararo aloqa bog'lash, badiiy adabiyot va nashriy matbuot materiallaridan, shuningdek tasviriy san'at asarlaridan maqsadga muvofiq foydalanish o'quvchilarning mavzu yuzasidan mustaqil ishlarini faol tashkil etib borish shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisiga murojaatnomasi. Xalq so'zi gazetasi. 2020 yil 25 yanvar. №19 (7490).-2-b.

1-SINFLARDA MATEMATIKADA AMALIY ISHLAR VA ULARNI TASHKIL QILISH METODIKASI

Qurbonova Manzura Nizomovna

Buxoro tuman 20 –maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *1-sinflarda matematika o'qitish metodikasi haqida.*

Kalit so'zlar: *qo'shish, ayirish, teng bo'lmoq, yechish.*

Hozirgi paytda maktablarda boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash hisoblanadi. Bunda ularda matematika bo'yicha bilimlar berish bilan birga ularga o'rganilayotgan bilimlarni asosli va puxta bo'lishini ta'minlash, ularni qo'llay olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinflarda masalalarni o'rganish yangi tushunchalarni shakllantirish, sodda masalalarni yechishda murakkablarni yechishga o'tish yordamida amalga oshiriladi.

Boshlang'ich sinflar matematika darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini hayotiy masalalar yechish jarayonida fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Boshlang'ich sinflar matematika darslarida ko'pgina tushunchalarni hayotiy tajribaga asoslanib o'qitishga asoslanadi. 1-sinflarda, asosan, sahnalashtirilgan masalalarga katta e'tibor berish lozim. Bu masalalarda bolalarning kuzatgan, ko'pincha o'zlari bevosita bajargan harakatlari aks ettiriladi. Bu yerda savolga javob berish emas, balki bu berilgan sonlar ko'rgazmalar asosida ko'rinib turishi mumkindir. Birinchi sinf bolalari ko'pincha masalani yechishni bilmaydilar,

chunki u yoki bu harakatni ifodalovchi soʻzlarning maʼnosini tushunmaydilar. Shuning uchun maktabda u yoki bu harakatni ifoda etuvchi soʻzlarni mazmunini ochib berishga alohida eʼtibor berish kerak. Shu maqsadda masala asosiga qanday amaliy harakatlarni kiritish zarurligini hisobga olish kerak.

1. Tohirda 6 ta, Ahmadda 2 ta mashina bor. Ikkalasida nechta mashina bor? *Yechish:* $6+2=8$

Javob: Ikkalasida hammasi boʻlib 8 ta mashina bor.

Vali 5ta sabzini rasmini, Nodir esa 4 ta sabzini rasmini chizdi. Ikkalasi nechta sabzi rasmini chizdi?

Yechish: $5+4=9$

Javob: Ikkalasi 9 ta sabzi rasmini chizishdi.

Sodda masalalarni shartlari bolalar uchun tushunarli boʻlishi kerak. Sodda masalalar yechish yordamida matematika boshlangʻich kursining asosiy tushunchalaridan biri arifmetik amallar haqidagi tushuncha va boshqa bir qator tushunchalar shakllanadi. Matnli masalalar yechish bolalarda, avvalo, mukammal matematik tushunchalarni shakllantirish ularning programmada belgilab berilgan nazariy bilimlarini oʻzlashtirish bilan birga oʻquvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalalar yechish haqida fikr yuritish aqliy rivojlanishiga ancha ijobiy taʼsir koʻrsatadi, chunki u taqqoslash va umumlashtirishni oʻrganadi. 1-sinf oʻquvchilari masala yechish orqali izlanayotgan sonlar orasidagi bogʻlanishlarini aniqlash uchun fikr yuritadilar. Masala yechish mobaynida oʻquvchilar egallashi lozim boʻlgan belgilar sonlar va izlanayotgan son orasidagi masalalar ustida ishlashga doir oʻquvchilarni avval bir turdagi masalalarni yechishga, soʻngra boshqa turdagi masalalarni yechishga fikr yurita oladilar Sodda masalalar xila-xil boʻlib ular turlari bilan tugallanmaydi. 1-sinfda qoʻshish va ayirishga doir masalalar yechiladi.

Masala. Nodir polizdan 4 ta tarvuz uzib chiqdi. Vali esa 3 ta qovun uzib chiqdi. Hammasi boʻlib nechta tarvuz va qovun uzib chiqildi?

Yechish: $4+3=7$

Javob: Hammasi boʻlib 7 ta tarvuz va qovun uzib chiqildi

Masala. 1-likopchada 2 ta olxoʻrib or, 2-liqopchada esa 4 ta olxoʻrib or. Hammasi boʻlib nechta olxoʻri bor?

Yechish: $2+4=6$

Javob: Hammasi boʻlib 10 ta olxoʻri

Bolalarga dastlabki davridayoq —qoʻshish, —ayirish, —hosil boʻladil, —teng boʻladil soʻzlarini oʻrgatib boorish kerak.

O'QUVCHILARNI SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINING AHAMIYATI

Yoldoshov Abror Xuddiyevich

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi Jismoniy tarbiya o'qituvchisi

Annotatsiya: Barkamol avlodni voyaga etkazish, shu asosda ijtimoiy munosabatlarni sog'lom turmush tarzining ma'naviy-ahloqiy ta'sirini ilmiy asoslash. Sog'lom turmush tarzini qaror toptirish va uning asosiy-madaniy darajasini yanada oshirish yo'llarini ilmiy yoritish.

Kalit so'zlar: psixofiziologik, neyroqumaral, ob'ektiv.

Mustaqil Respublikamizda bozor munosabatlariga asoslangan demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurilmoqda. O'tish jarayoni hayotimizning ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy islohatlariga o'z ifodasini topmoqda. Islohotlar jamiyat hayotining jabhalarini o'zida ifodalab, hal etilmagan, ammo yechimini topish zarur bo'lgan dolzarb muammolarni ko'ndalang qilib qo'yimoqda. Ana shunday muammolardan biri sog'lom: hayot kechirish masalasidir. Binobarin,

sog'lom hayot har bir inson, millat salomatligining manbai, jamiyatda barqaror taraqqiyotini belgilovchi muhim omildir. Jamiyatning ma'naviy qiyofasini sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratib jamiyat qonun va qoidalariga amal qilib yashashni turmush tarziga aylantirmas ekanmiz, sog'lom turmush tarzini shakllantirish ham, jinoyatchilikning oldini olish ham muammo bo'lib qolaveradi.

"Sog' tanda - sog'lom aql" tamoyilidan kelib chiqib, Respublikamiz fuqarolarining o'z salomatliklarini tiklash yuzasidan shaxsiy dasturiga ega bo'lishiga, unda shaxsiy salomatlik madaniyatining jamiyat umummadaniyati bilan uyg'un qaror topishiga, har kimning o'z salomatligi haqida shaxsan o'zi g'amxo'rlik qilishini ta'minlashi, shu bilan jamiyat madaniyatiga o'z hissasini qo'shishga erishish zarur.

Ta'lim jarayonida o'quvchining salomatligini saqlovchi alohida sabab bo'luvchi asoslar va qiziqishni singdirish quyidagi yo'nalishlarida amalga oshiriladi: maqbul estetik tashqi muhitni yaratish; aqliy va jismoniy yuklamani o'quvchining yoshiga mos holda ilmiy uyushtirishni amalga oshirish; o'quvchilarning mehnat qilishi va dam olishini to'g'ri almashtirib turish o'z sog'ligiga nisbatan ongli ijobiy munosabatini tarbiyalash. Sog'lom turmush tarzining motivatsiyasi uchun xos bo'lgan asosiy omillar quyidagilar:

6. hayot, tengdoshlari, o'quvchi atrofidagi yaqin insonlariga ijobiy munosabat;
7. hayotning barcha bosqichlarida mavjud bo'lishning asosiy qadriyati sifatida salomatlik to'g'risida asosiy nizomni bilish;
8. boshqalardan yomon bo'lmaslik istagi, hayot farovonligidan foydalanish - faqat sog'lom odamgina bilishi mumkin bo'lgan qadriyat;
9. tengdoshlari va yaqin atrofdagilar doirasida o'zini namoyon etishga bo'lgan ehtiyoj.

Katta yoshdagi o'quvchilar uchun barcha bu motivatsiyalar yetarlicha tanishdir, biroq ahamiyati bo'yicha birday qadri emas. O'zmirlar axloqida salomatlik motivatsiyasi uni amalga oshirishning ahamiyatli kuchlanishi bilan bog'liq holda zaif g'aydalanadi. Ular mumkin bo'lmagan to'siqlarni, masalan, salomatlik uchun chekish, qo'zg'atuvchi vositalar (spirtli ichimlik giyohvand moddalar) ni is'temol qilishning ko'rinib turgan zarariga qaramay osonlik bilan yengib o'tadilar. Shuning uchun sog'lom turmush tarzini shakllantirish uning bor muftunkorligi bilan murakkab pedagogik muammo hisoblanadi. Bu muammoni hal qilish pedagogdan salomatlikni saqlovchi texnologiyalarni chuqur bilishni va professional vakolatga ega bo'lishini taqozo etadi. Aynan ehtiyoj shaxsning shunday holati sifatida chiqqandiki, unga ko'ra axloq boshqariladi, tafakkur, tuyg'u va inson ixtiyorining yo'nalishi belgilanadi. Ehtiyojlar madaniyat olamiga moddiy bo'lganidek ma'naviy qadriyatlarga qo'shilishi bilan shartlanadi. Ehtiyoj faoliyatga qo'zg'ovchi shubhasiz, ehtiyojning namoyon etish shakli bo'ladigan sabab (xohish, istak, qiziqish) larda namoyon bo'ladi. Ehtiyojlarda inson faoliyati uning predmeti-jamoatchilik mazmuniga bog'liq, sabablarda u shaxs faolligi ko'rinadi. Shuning uchun shaxs axloqida ochiladigan sabablar tizimi ehtiyoj, uning mohiyatining tarkibiga qaraganda belgilar bilan boy va ancha harakatchan. Inson tomonidan psixologik xislat shaklida ob'yektiv ehtiyojlarning sub'yektiv ifodalanishining o'zi psixologik ma'noda ehtiyojning o'zidir.

Salomatlikni saqlash maqsadidagi jismoniy mashqlar mashg'ulotlarida ehtiyoj faqat yetarlicha harakat faolligi sharoitida ehtimoli bo'lgan bola rivojlanishining tug'ma mexanizmi bilan shartlanadi. Bu ehtiyoj yosh ulg'aygan sari pasayadi. Shuning uchun jismoniy mashqlar mashg'ulotlarida aniqlangan motivatsiya va qadriyatlar tizimini shakllantirish o'quv tarbiya jarayonida muhim vazifa bo'ladi. Harakat faoliyatidagi ehtiyoj hayotiy faoliyat jarayonida tug'iladigan metabolik neyrohumoral siljish bilan belgilanadi. Axloqiy aktda operatsiyalar ketma-ketligida zanjirning yakuni foydali natija olish (ehtiyojni qondirish) hisoblanadi. Psixofiziologik qulaylikning yoqimli his-tuyg'ulari bilan mustahkamlanuvchi harakatlarda ehtiyojni qondirish salomatlikni saqlovchi zamonaviy texnologiyalarni qo'llashda muvaffaqiyatli amalga oshishi mumkin bo'lgan harakatli axloqiy akti mahkamlashning biologik asosi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak har inson o'zining sog'ligi to'g'risida qayg'urishi lozim, jismoniy mashqlar bilan shug'llangan insonning fikrlash qobiliyati ham yaxshi rivojlanadi. Jismoniy mashqlar tanani sog'lom rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi.

KIMYONING FAN SIFATIDA SHAKLLANISHINI

Zayniyeva Raisa Bahodirovna, Mirzoyeva Gulrux Axtamovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Kimyo fani o'qituvchilari

Kimyoning fan sifatida shakllanishini tadqiqotchilar Misr bilan bog'lashadi. Savdo-sotiq, xunarmandchilik va maaaniy alokalar juda rivojlangan bu mamlakatda ilm, falsafiy qarashlar, sanoat va q. x. yaxshi rivoj topali. Nil bo'yidagi Iskandariya shahrida 1-a. da yozilgan traktatlarda ko'pgina kimyoviy ma'lumotlar, jumladan, kimyoviy ji-hozlarning ko'rinishlari, kuydirish, pishirish, toblash, quruq haydash, eritish, kristallanish, ajratish va b. usullar haqida ma'lumotlar keltiriladi. Mazkur manbada oddiy metallardan oltin olish g'oyasi ham ilgari surilgan bo'lib, mavhum bu izlanish fanning rivojlanishiga ma'lum darajada to'sqinlik qildi, olimlar fikrini boshka — amalga oshmaydigan yo'nalishga burib yubordi. Iskandariya traktatlari ma'lumotlaridan foydalangan arab olimlari tez orada bir nechta yangi moddalar, jumladan, nitrat kislota, tuzlar va b. ni olishni kashf qildilar. Misrlik olimlar tilidagi Kimyoga arablar «al» qo'shimchasini qo'shib mashhur «Alkimyo»ga asos soldilar. Natijada ko'pgina ilmiy asarlar, kitoblar, maqolalar va tajribalar ifodalari paydo bo'ldi. Keyinchalik bu so'z Yevropa mamlakatlarida «Ximiya» nomi bilan ommalashdi. Muhammad Xorazmiy 10-a. da «Kimyo» so'zi arabcha «kamoyakmi», ya'ni «yashirmoq», «berkitmoq» ni anglatadi, deydi. Turk olimi Toshko'pir-zodaning fikriga ko'ra, mazkur so'z yahudiycha «kimyax» dan olingan. Ba'zi olimlar «Kimyo» so'zi Misrning qad. nomi «Xem» yoki «Xame»dan olingan degan fikrni ilgari surishadi. Bu so'z «qora» yoki «qoramtir» ma'nosini anglatib, manbalarda «Kimyo» «Misr fani» degan ma'noda keladi. Boshqa bir guruh olimlar esa «Kimyo» so'zi yunoncha «kimyo» iborasidan kelib chiqqan bo'lib, «suyuqlik», «eritilgan metall»ni anglatishiga ishora qiladilar. Ammo, qanday bo'lishidan qat'i nazar, mazkur fanning Sharq mamlakatlarida bir kator rivojlanganligi, bu borada o'rta osiyolik olimlarning xizmati katta ekanligi tarixiy manbalardan ma'lum.

«Alkimyo» asoschisi Jobir ibn Xayyom metallarning paydo bo'lishidagi oltingugurt-simob nazariyasini olg'a surgan, ya'ni yer qa'rida quruq bog'lanishdan oltingugurt («metallar otasi»), nam bug'lanishdan esa simob («metallar onasi») paydo bo'ladi degan fikrni aytadi. Ularning turli xil nisbatlarda birikishidan oltin, kumush, mis, temir, qalay, qo'rg'oshin, shisha hosil bo'ladi. Shu asnodda oddiy metallarni nodir metallarga o'tkazish haqida ma'lumotlar beriladi. «Element» tushunchasiga ko'ra, oltingugurt — yonuvchanlik, simob — uchuvchanlik, tuz esa eruvchanlikni bildiradi. Sho'nga ko'ra, bu moddalar turining kashf qilinishi asosiy fikr bo'ldi. Olimning izdoshlaridan bo'lgan Abu Nasr Forobiy o'zining «Ustodi Soniy» asarida alkimyo ilmining yo'nalishini ma'qullaydi. Sharq allomalaridan Abu Bakr ap-Roziy «Sirlar kitobi»da alkimyo ma'lum bo'lgan moddalarni o'rganish, asbob-uskunalarni yig'ish va foydalanish hamda tajribalar o'tkazishni keltiradi. Roziy o'z asarida o'ngacha ma'lum bo'lgan moddalarni tasniflab, asbob va tajribalarni ma'lum bir tizimga solgan. Abu Abdullo al-Xorazmiyning «Bilimlar kaliti» kitobida Kimyoga alohida bo'lim ajratilib, unda turli moddalar, asboblar, tajribalar to'g'risida mukammal ma'lumotlar keltirilgan. Abul Hakim al-Xorazmiy esa alkimyo fani tajribalarida qo'llanilgan taroziga ahamiyat beradi. Al-Haziniy tomonidan 1125 y. da yozilgan «Dono tarozu haqida kitob»da turli ko'rinish va tuzilishdagi tarozilarda tortish usullari bayon qilinganligi manbalardan ma'lum. Abu Ali ibn Sino «Al-qonun» kitobida o'simlik, hayvonot, minerallar, tuzlar, kislotalar, ishqorlar, metallar, oksidlar va b. birikmalarning 750 dan ortiq turini yozadi. Ularning nomi, xossalari, ishlatilishini tula ifodalaydi. Uning «taboshir kulchalari»dan (Indoneziyada o'sadigan bambukdan olib kulchaga qo'shib oyoq-qo'li singan bemorlarga beriladigan kremniy oksidi —

inson organizmida tez erib singadigan modda) qanchadan-qancha odamlar shifo topgan. Ibn Sino Jo-birdan farkli ravishda metallarning xususiyatini chuqur va mukammal o'rgan-di, uning xatolarini tuzatdi. Ibn Sino nafaqat Jobirning, balki barcha alkimyogarlarning xatolarini ilmiy jihatdan asoslab berdi. U oddiy metallardan nodir metallar, jumladan, oltin olib bo'lmasligini birinchi bo'lib amalda isbot etdi. Fransuz olimi M. Bertlo, rus olimi B. Menshutkin, akad. O. Soimovlarning fikricha, Abu Ali ibn Sino asarlarida hoz. zamon anorganik kimyo fanining ilk kurtaklari namoyon bo'lgan. Abu Rayhon Beruniyning «Mineralogiya»sida moddalarning moddalik xususiyatlari uz aksini topgan. O'zbekiston FA Sharqshunoslik in-ti fondida mineralogiyaga oid 18 ta, Kimyoga oid 31 ta qulyozma mavjud. Bular arab, fors, eski o'zbek (turk) tillarida bitilgan «Hunarlar javohiri» kitobidagi marvarid, bo'yoqlar, sir, zaharga qarshi ishlatiladigan dorilar, upa-elik tayyorlash usullarini o'z ichiga olgan manbalardir.

8-a. dan 17-a. o'rtalarigacha davom etgan alkimyo bir tomondan fanni rivojlantirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan uning tez qadamlar bilan o'sishiga to'sqinlik qildi. Ingliz kimyogari R. Boyl K. ni o'rganishda yangicha yondoshish va faqat tajribalar yordamida olingan ma'lumotlarga ishonishga undadi. Uning fikricha, Kimyoning maqsadi jismlar tuzilishini aniqlash, shundan so'ng uni elementlarga ajratib, tahlilga o'tishdan iborat bo'lishi kerak. Bunday ilgor ilmiy fikrlar paydo bo'lishiga qaramay Kimyoning haqiqiy yo'lga tushishiga yana bir asr kerak bo'ldi. Nemis kimyogari G. E. Shtal (1659—1734)ning flogiston nazariyasiga qarshi o'laroq, M. V. Lomonosov 1756 y. da yonish, ya'ni oksidlanish — oksidlovchi moddaning havo bilan birikishidan iborat ekanligini mikdoriy tajribalar asosida ko'rsatib berdi. Fransuz kimyogari A. Lavuaze esa 1772—77-y. larda turli moddalar ustida tajribalar o'tkazib, ular yonganida kislorod bilan birikishini ko'rsatdi hamda kimyoviy reaksiyalarda moddalar og'irligining saqlanish qonunini isbotladi. Mazkur qonun tasdiqlangach, Kimyo sifat-tavsif ilmidan mikdoriy bilimga aylandi. Endilikda massaning saqlanish qonuni deb ataluvchi mazkur qonun muhim ahamiyat kasb etadi. Bir qancha gazlar kashf qilinishi natijasida pnevmatik kimyoga asos solindi. Flogiston nazariyasi tamomila rad etildi, kislorodli yonish nazariyasi o'z tasdig'ini topdi. Natijada ko'pgina nazariy tasavvurlar o'zgardi, ya'ni kimyoviy nomenklatura ishlab chiqildi. Mana shu davrda kimyoning analitik tahlil yo'li shakllandi.

19-a. Kimyo fani tarixida nazariy asoslarni ishlab chiqish davri bo'ldi. Natijada ato m – molekulyar ta'limot maydonga keldi. Ingliz olimi Jon Dalton 1803 i. moddaning atom tuzilishi haqidagi tasavvurlarga suyangan holda tajribalar o'tkazdi. Elementlarning muayyan bir mikdorda reaksiyaga kirishuvini ularning ayrim zarrachalardan, ya'ni boshqacha aytganda atomlardan tashkil topganligidan deb bildi. Karrali nisbatlar qonuni deb atalmish fikri asosida kimyoviy elementlarning bir-biri b-n ma'lum og'irlik nisbatlarida birikishini ko'rsatib, atom og'irliklariga alohida ahamiyat berdi. Nisbiy atom og'irlik tushunchasini fanga kiritib, eng yengil element sifatida vodorod atomi og'irligini birga teng deb qabul qildi va uni birlik sifatida taklif etdi. Dalton elementning atom og'irligi sifatida mazkur element atom og'irligining vodorod atomiga bo'lgan nisbatini oldi. Italiyalik olim A. Avogadro atom va molekula tushunchasining bir-biridan farq qilishini aniqlab berdi. U moddaning kichik zarrachasi molekula, elementlarning eng kichik zarrachasi esa atom deb ta'rifladi. Pekin uning bu fikri faqat oradan ancha vaqt o'tgach, tan olindi. Gep-Lyussakning hajmiy nisbatlar qonuni (q. Gey-Lyussak qonunlari) e'tirof etilgach, Avogadroning bir xil t-ra va bosimda olingan ixtiyoriy gazlarning teng hajmlaridagi molekular soni teng bo'lishi haqidagi qonuni (gipotezasi) amaliyotga kiritildi. Fransuz fizigi J. B. Perren (1870—1942) tajribalari asosida hisoblab topilgan 6,022Sh23 soni Avogadro soni deb ataldi.

Kimyoning tez suratlar bilan rivojlanishi natijasida elektron va u haqtsagi tushunchalar aniqlanib, kvant kimyosi hamda sun'iy sintez qilingan transuran elementlar kimyosi shakllandi. Oqsillar kimyosida misli ko'rilmagan yangiliklar ochildi. Million atmosfera bosimda olib boriladigan kimyoviy jarayonlar o'rganildi, sun'iy olmos olishning nazariy yo'llari ko'rsatildi, xilma-xil polimerlar sintez qilindi.

1918 y. Toshkentda Turkiston untining tashkil etilishi va uning tarkibida kimyo f-tining ochilishi O'zbekistonda Kimyo fanining rivojida yangi bosqich bo'ldi.

Kimyo va uning sanoatiga yondosh bo'lgan qurilish, oziq-ovqat, neft, suv va b. tarmoqlar rivojlanishi bu ishlarga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Mahalliy aholi orasidan A. Shamsiyev, 3. Saidnosirova, M. Hakimov, M. Niyozov, M. Azizov kabi dastlabki kimyogarlar yetishib chiqtsi. Ular yosh kadrlarni tayyorlashga katta hissa qo'shdilar.

Respublikamizda Kimyo fanining rivojlanishida O'zbekiston FA tarkibida hamda turli vazirliklar tarmoq intrlari sifatida faoliyat ko'rsatib kelayotgan i. t. va loyiha in-tlari xizmati ham salmoqlidir. Kimyo in-ti (hoz. Umumiy va noorganik kimyo instituti), O'simlik moddalari kimyosi instituti, Polimerlar fizikasi va kimyosi instituti, Kataliz instituti, O'zMU, ToshTU, Toshkent kimyo-texnologiya instituti, Toshkent to'qimachilik va engil sanoat inti va b. oliy o'quv yurtlari kimyo lab. larida olib borilayotgan i. t. ishlari mamlakatimizda Kimyo fanini yuqori pog'onalarga ko'tarishda muhim omillardan bo'ldi.

MATEMATIKA FANIDAN O'TKAZILADIGAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNING TURLARI, ULARNI TASHKIL ETISH YO'LLARI

Muxsinova Nodira Shuxratovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi Matematika fani o'qituvchisi

Maktab tajribasida matematikadan sinfdan tashqari ishlarning quyidagi turlari uchraydi: viktorina, tanlov, olimpiada, matematikadan devoriy gazetalar, to'garak va boshqalar.

Matematikadan viktorinalar ma'lum mavzu, bo'lim, yoki umuman matematikaga doir masalalar bo'yicha savol-javob o'yini bo'lib, ko'p vaqt va katta tayyorgarlik talab qilmaydi.

Matematikadan viktorinalar 10-20 minut davom etadi. Bunda oldindan tayyorlangan 5-6 savolga og'zaki yoki yozma javob olinadi.

Matematikadan viktorinalarni tizimli o'tkazib turish o'quvchilarni masalalarni turli usullarda yechishga o'rgatadi, ularning fikrlash va hozirjavoblik qobiliyatlarini kamol toptiradi.

Umuman, viktorinalar qizg'in musobaqa tarzida o'tadi, eng bilag'on, topqir va hozirjavob o'quvchini yoki ilg'or sinfni taqdirlash imkonini beradi.

Viktorinada qatnashish mutlaqo ixtiyoriy bo'lib, o'quvchilarning matematikaga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, matematikaga qiziquvchilarni aniqlash va keyinchalik ularni matematika to'garagiga jalb etish maqsadida o'tkaziladi.

Albatta, viktorinada tavsiya etilgan savollar turlicha qiyinlikda bo'lib, unga ko'proq o'quvchilarning qatnashuviga erishish kerak.

Matematikadan viktorinalar har xil o'tkazilishi mumkin. Quyida ularning ikki xilini misol tariqasida keltiramiz:

1. Savollar (misol, masalalar) o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga og'zaki beriladi yoki doskaga oldindan yozib qo'yiladi. Javobni ham o'quvchilar og'zaki tayyorlaydilar yoki o'z daftarlariga qisqa, ya'ni o'zlari eslab turishlari uchun kerakli narsalarni yozib turadilar. O'qituvchi o'quvchilardan bir nechta qo'l ko'targuncha kutib turib, keyin birinchi bo'lib qo'l ko'targan o'quvchidan so'raydi. Agar birinchi qo'l ko'targan o'quvchi noto'g'ri javob bersa, ikkinchi, uchinchi qo'l ko'targan o'quvchilardan (to'g'ri javob olguncha) so'raladi.

2. Agar o'qituvchi savolni doskaga yoki katta qog'ozga oldindan yozib qo'yadigan bo'lsa u o'quvchilarga ishlash uchun buyruq beradi va javoblarni daftarga yozib to'g'riligiga ishonch qilgandan keyin qo'l ko'tarish kerakligini aytadi. O'qituvchi qo'l ko'targan o'quvchilar oldiga borib berilgan savol, masala yoki misol javobini ko'radi. So'ngra avval qo'l ko'targan o'quvchiga javobni aytishga va javobini tushuntirib berishga ruxsat beradi.

Matematikadan ertaliklar (kechalar) ommaviy tadbirlardan biri bo'lib, o'quvchilar va otanalar o'rtasida matematik bilimlarni tarqatish hamda o'quvchilarning matematikaga qiziqishini

o'shinish, shu bilan birga ularni matematika to'garaklariga ko'proq jalb qilish maqsadida o'tkaziladi.

Matematikadan ertaliklarni bir sinf bilan yoki parallel sinflarni qo'shib o'tkazish mumkin. Ertalik o'rta hisobda bir soat davom etishi mumkin. Ertalikni o'tkazish uchun puxta tayyorgarlik ko'rish kerak. Buning uchun eng kamida bir oy oldin o'qituvchi chuqur o'ylangan reja tuzib chiqishi kerak. Shundan keyin o'quvchilar bilan suhbatlashib, ularga qilinadigan ishlar taqsimlab chiqiladi. Bu ishga ota-onalarni ham jalb qilish mumkin.

Ertalik dasturini kerakli materiallar (she'r, qo'shiq, boshqotirma, qiziqarli masala, matematik o'yin, konkurs masalalari, viktorina savollari, ishtirokchi personajlar liboslari va boshqa) tayyor bo'lgandan so'ng yana bir marotaba ko'rib chiqish va muhokamadan o'tkazish kerak. Bu muhokamada ertalikni (kecha) o'tkazish uchun yordam beradigan barchani taklif etish shart.

Ertalikni (kecha) o'tkazishdan bir hafta oldin uning chiroyli bezatilgan va katta qilib yozilgan dasturini ko'rinarli joyga osib qo'yish kerak. Dasturdagi ba'zi savollarga boshqa o'quvchilar ham tayyorgarlik ko'rish mumkin.

Ertalik o'tadigan xona (zal) iloji boricha ertalikka moslab bezatiladi. Ertalik (kecha)da ishtirok etgan bolalar fantaziya qilish, mulohaza yuritish, to'g'ri fikrlash va gapirishga o'rganishadi. Demak, matematikadan ertalik uchun sarflangan vaqt faqat matematik qimmatga ega bo'lmay, balki o'quvchilar uchun umummadaniy qimmatga va tarbiyaviy ahamiyatga ham egadir.

Yuqorida aytib o'tilgan sinfdan tashqari ishlarda (10 minutlik, viktorina, ertalik va h.k.), asosan, butun sinf o'quvchilari ishtirok etsa, matematik musobaqalarda (konkurs, olimpiada) ko'pchilik ishtirok etib, g'oliblar musobaqasi bilan yakunlanadi, ya'ni bu musobaqa bir necha kun (ko'pincha 3 yoki 4) davom etadi. 1-turda istagan hamma o'quvchilar qatnashishi mumkin. Unda muvaffaqiyatli qatnashgan o'quvchilar 2-turda qatnashadilar. 2-turdan muvaffaqiyatli o'tgan o'quvchilar 3-turda qatnashish huquqiga ega bo'ladilar va h.k. 1-turni sinfdagi barcha o'quvchilar ishtirokidagi og'zaki qiziqarli savollar orqali viktorina shaklida o'tkazish mumkin. Shunda g'olib chiqqan o'quvchilar bilan 2-tur musobaqalar o'tkaziladi. Shundan keyin parallel sinflar o'quvchilari 3-turda kuch sinashadi. Natijada sinf yoki maktab bo'yicha eng kuchli o'quvchilar aniqlanadi.

Matematika fani bo'yicha devoriy gazetalar o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Matematika fani bo'yicha devoriy gazeta odatda matematika to'garagi organi hisoblanadi, shu sababli devoriy gazeta to'garak a'zolarining kuchi bilan o'qituvchining bevosita rahbarligida tayyorlanadi. O'qituvchi, devoriy gazetani tayyorlashda mumkin qadar o'quvchilarning shaxsiy tashabbuskorligini oshirishga erishishi kerak. Devoriy gazetalar quyidagi bo'limlardan tashkil topishi mumkin:

- Matematika tarixidan bir shingil;
- Sinf o'quvchilarining matematik hayoti;
- O'quvchilarga o'qish uchun tavsiya qilinadigan adabiyotlar;
- Masalalar (qiziqarli, mantiqiy, konkurs);
- Matematik o'yinlar;
- Yumor;
- O'tgan sonlardagi konkurs masalalarining yechimlari va javoblarini redkollegiyaga topshirgan o'quvchilar haqida ma'lumot.

Devoriy gazetada matematika faniga hissa qo'shgan buyuk allomalar haqida qisqa, lekin maroqli hikoyalar berilishi kerak. Biror alloma haqida hikoya qilinadigan bo'lsa, uning rasmi va rasmning tagida bu olim haqidagi, uning ishlari to'g'risidagi ma'lumot yoki olim hayotidagi qiziq voqealar to'g'risidagi kichikroq hikoya beriladi. Olim aytgan fikrlarni yoki u haqidagi boshqa olimlar aytgan so'zlarni ko'chirib yozish ham foydali.

Gazetada beriladigan masalalarning shartlari qisqa, tez esda qoladigan bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan shuni xulosa qilish mumkinki, turli shakl va uslublardan

foydalangan holda tashkil etilgan sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi shubhasiz.

RIVOJLANGAN XORIJIY DAVLATLARDA BIOLOGIYA TA'LIMI MAZMUNINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Qurbonov Fazliddin

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Biologiya fani o'qituvchisi
Nuriddnova Dilnora Fazliddinovna, Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi 2-bosqich o'quvchisi

Rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimini o'rganish, ularning ilg'or tajribalarini milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda amalda qo'llash dolzarb vazifa sanaladi.

Quyida bir qator rivojlangan xorijiy davlatlarning ta'lim tizimi, xususan, biologiya ta'limi mazmuni yoritilgan.

Buyuk Britaniyada 5 yoshdan 16 yoshgacha ta'lim olish majburiy hisoblanadi. Ammo, chet ellik oila farzandlari 7 yoshdan maktabga qabul qilinadi. Ta'lim bosqichlari: maktabgacha ta'lim (3-5 yosh); boshlang'ich ta'lim (5-11 yosh); o'rta ta'lim (11-16 yosh); oliy ta'lim.

Ta'lim tizimi 2 tarmoqqa ajratilgan: davlat budjeti hisobidan bepul ta'lim (state school), unda bolalarning 93% i o'qiydi hamda xususiy, pullik ta'lim (private school)da bolalarning 7% i o'qiydi.

7-11 yoshli bolalar boshlang'ich maktab (junior school yoki preparatory school) da o'qishadi. Maktabda matematika, ingliz tili, geografiya, tarix, musiqa va san'at o'qitiladi.

Asosiy o'qitilayotgan fanlardan Common Entrance Examination (CYeYe) – umumiy kirish imtihonini test sinovlari ko'rinishida va IQ topshiriladi.

1 yoshdan 16 yoshgacha davlat yoki xususiy maktablarda o'qitish o'quvchilarning GCSE (General Certificate of Secondary Education) – o'rta ma'lumot haqidagi shahodatnoma yoki GNVQ (General National Vocational Qualification) — kasbiy malaka haqidagi milliy guvohnomani olishga qaratilgan. 14 yoshdan 16 yoshgacha o'quvchilar, odatda, 7-9 ta fandan imtihon topshirishga va o'rta ma'lumot haqidagi sertifikat GCSE ni olishga tayyorlanishadi.

Britaniya maktablarining asosiy vazifalaridan biri ijodiy, o'ziga ishongan, mustaqil insonni tarbiyalashdir. O'quvchilar ta'limning maxsus umumiy siklini o'tib bo'lgach, imtihon (Common Entrance Examination) topshirishadi. Imtihondan muvaffaqiyatli o'tish yuqori maktabga o'tishning majburiy sharti sanaladi.

Majburiy ta'limdan so'ng 16 yoshli o'smirlar ish boshlashlari yoki universitetga o'qishga kirish uchun o'qishni davom ettirishlari mumkin.

Maktabda biologik ta'limning maqsadi o'quvchilar biologiya fanidan egallagan bilim, malakalarini maktab ta'limining oxirgi bosqichida namoyish eta olishidir. Barcha fanlardan o'quv maqsadlari ortib boruvchi qiyinlik darajasi bilan ifodalanadi.

Buyuk Britaniya biologik ta'lim tizimida o'qitish natijasining muhim jihatlaridan biri fanni o'zlashtirganlik darajasi sanaladi. Bu o'quvchilarning fanni nafaqat o'qish jarayonida, balki biologiya kursini tugatganlaridan so'ng ham ilmiy tadqiqotlarni o'tkazishda tadqiqot metodlarini to'g'ri tanlash muhimligini anglaydilar. O'quvchilar maktab davrida o'z o'quv tadqiqotlarining kuzatish natijalari yuzasidan hisobot tayyorlaydilar, maktab biologiya kursidan o'rin olgan biologik hodisalarning dalillariga tanqidiy fikr bildiradilar, mazkur dalillarga qo'shimcha dalillarni mustaqil topish imkonini beradigan usullarni tushuntirishga harakat qiladilar. Shuningdek, Buyuk Britaniyada biologiya kursini o'qitishda interfaol o'qitish shakllari va metodlardan foydalaniladi. Zoologiya va botanikadan laboratoriya ishlarini o'tkazishda kompyuter texnologiyalari qo'llaniladi, chunki tajribalar o'tkazishda tirik preparatlardan foydalanish qonun tomonidan ta'qiqlangan.

Finlyandiya. 15 yoshli maktab o'quvchilarining tabiiy fanlardan savodxonligini o'rganuvchi PISA xalqaro dasturining 2012 yilgi natijalariga ko'ra, Finlyandiya Xitoy, Singapur, Yaponiyadan keyin 4-o'rinni egallagan.

Finlyandiya Konstitutsiyasida mamlakatning har bir fuqarosi 7 yoshdan 17 yoshgacha majburiy ta'lim olishi belgilangan.

Fin ta'limining asosiy jihatlari: o'rta maktabda tabaqalashtirilgan sinflarning ta'qiqlanganligi: teng yoshdagi barcha o'quvchilarga fanlar bir xil o'qitiladi, ixtisoslashtirilgan, maxsus sinflar yo'q;

individual yondashuv (Finlyandiyada har uchta o'quvchining bittasi alohida fanlardan u yoki bu shaklda maxsus yordam oladi), bu esa kuchli va kuchsiz o'quvchilar o'rtasidagi tafovutlarni qisqartirishga imkon beradi;

o'qitishning umumiy maqsadi – jamiyatning ma'naviy javobgar a'zosini shakllantirish. Kundalik hayotda zarur bo'lgan bilim, ko'nikmalarga alohida e'tibor qaratiladi;

ta'limning milliy maqsadlarini va har bir fanni o'qitishga ajratilgan soatlarni hukumat belgilab beradi. Barcha pedagoglar yagona milliy dasturni amalga oshiradilar. Ammo o'qitish metodlari, usullari, vositalari, o'quv qo'llanmalarini tanlashda ularga chegara qo'yilmagan.

Finlyandiyada majburiy ta'lim ikkita bosqichda amalga oshiriladi: boshlang'ich maktab (elementary school) 1-6-sinflar va asosiy umumiy ta'lim (lower secondary school) 7-9 sinflar.

Asosiy maktabni tamomlagach, o'quvchilar tugallangan umumiy o'rta ta'lim beradigan gimnaziyada (3 yil) yoki kasbiy-texnik o'quv yurtida o'qishlari mumkin. (1-4 yil). Maktab ta'limi o'rtacha o'quvchiga, gimnaziyada esa o'quv dasturi murakkab bo'lib, kuchli o'quvchilarga mo'ljallangan.

Gimnaziyani tamomlashda o'quvchilar ona tilidan (fin yoki shved tili), davlatning ikkinchi tili chet tili, shuningdek, matematika yoki ijtimoiy fanlardan davlat imtihonlarini yozma holda topshiradilar.

Fin o'qitish tizimining yutuqlarini neyropedagogika prinsiplariga mos kelishi bilan ham bog'lash mumkin.

Bolalarni turli manbalar (internet, kitoblar)dan bilimlarni "egallash"ga o'rgatiladi, shuningdek, tadqiqot va loyihalash ta'limining turli shakl va metodlaridan foydalaniladi.

Asosiy maktabda biologiyani o'qitish quyidagicha amalga oshiriladi: 1-4-sinflarda biologiya fani asoslari "Atrof olam va tabiiy fanlar" ("Environmental and Natural Studies") doirasida o'qitiladi. Bu integrativ kurs bo'lib, geografiya, fizika, kimyo fanidan tushunchalarni va sog'liqni saqlash yuzasidan tavsiyalarni o'z ichiga olgan. Kurs inson va tabiatning barqaror taraqqiyoti asoslarini o'rganishga yo'naltirilgan. Muammoli va tadqiqot darslarini o'tkazish tavsiya etiladi. Kurs va uning modullarining maqsadi o'quvchilarni ularni o'rab turgan olam bilan tanishtirish, tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlarni tushunishdir. O'quvchilarning atrof-muhit, o'zlarining salomatliklari haqida egallagan bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishlariga alohida e'tibor qaratiladi. O'quvchilar baholanmaydi;

5-6-sinflarda biologiya alohida fan sifatida o'qitiladi (haftasiga 1 soat). Hayot va uning hodisalari o'rganiladi. O'quvchilar tomonidan tadqiqot loyihasining bajarilishi sifatiga ko'ra baholanadi;

7-9-sinflarda biologiya va geografiya fanlari har yarim yilda navbat bilan o'qitiladi. 7- va 9-sinflarda haftasiga 2 soat, 8-sinfda esa 3 soat. Fakultativ sifatida haftasiga qo'shimcha 2 soatdan o'tilishi ham mumkin. Fanning mazmuni modul tuzilishga ega. Fanni o'qitish o'rganish va pragmatik modellarning xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirgan. Mazkur modelga ko'ra, o'qituvchi ta'lim oluvchilarni ilmiy faktlar (ba'zan turli ilmiy soha ma'lumotlari)dan tashkil topgan darslarda qatnashishga chorlaydi, savollar beradi va bu savollarga javob oladi, shuningdek, laboratoriya ishlari o'tkaziladi.

Yuqori sinflarda alohida fanlar o'qitilmaydi. Tabiiy-ilmiy fanlar bloki bir-biri bilan bog'liq modullar ko'rinishiga ega. O'quvchilar biologiyani o'rganishda ikkita majburiy va ikkita ixtiyoriy modullarni o'zlashtirishlari zarur. Bitta modulni o'rganish 5 haftani tashkil etadi.

Maktabdan tashqarida o'qitishga katta e'tibor qaratiladi. Bolalar ilmiy-ko'ngilochar markazlarga, masalan, Xelsinkidagi "Evrika"ga boradilar. "Evrika"dagi barcha ekskursiyalar va maxsus loyihalar umumiy ta'lim dasturlarini to'ldiradi. Buning uchun pedagoglar "Evrika" xodimlari bilan hamkorlikda ishlaydilar: sinfdan tashqari mashg'ulotlarning rejasini birgalikda tuzadilar va mavjudlariga tuzatishlar kiritishadi. Ta'lim amaliy yo'naltirilgan: bolalar qiziqarli o'yin shaklida chiqindilarni saralashni o'rganishadi, muzliklarning erishi qanday oqibatlarni keltirib chiqarishini ko'rishadi, hayvonlarda shartli reflekslarning hosil bo'lishini kuzatishadi va h.k.

AQSh ta'lim tizimlari. AQShda "strategik fanlar" (matematika, kimyo, fizika, kompyuter texnikasi)ni o'qitishga alohida e'tibor qaratiladi. Maktablarda yagona dastur mavjud emas. Boshlang'ich maktab 6 yillik, unda fizika, kimyo, geografiya, astronomiya, botanika, fiziologiya fanlarining ma'lumotlarini qamrab olgan tabiatshunoslik haftasiga 2 soatdan o'qitiladi.

Boshlang'ich maktabning o'ziga xosligi o'quv materialining kompleks tuzilganligidir. Pedagogikada bilimlarning integratsiyasi markaziy o'rinni egallaydi. O'quv materialining fan ko'rinishidagi tuzilmasi mavzular majmuasi yoki amaliy vazifalar ko'rinishida dastur bilan uyg'unlashgan. Dasturlar spiral tuzilishiga ega, ya'ni bir xil mavzular har bir sinfdan murakkablashgan holda o'qitiladi.

Kichik o'rta maktabda (7-9-sinflar) yagona o'quv rejasini, dasturlar, darsliklar mavjud emas, biroq tabiatshunoslik majburiy fanlar qatoriga kiradi. Biologiya, umumiy tabiatshunoslik 9-sinfda tanlov o'quv fanlariga kiritilgan. Kollejda o'qimoqchi bo'lganlar 9-sinfda biologiya yoki "Yer haqidagi fan", "Salomatlik va jismoniy tarbiya" fanlarini o'qiydilar.

Yuqori o'rta maktab (10-11-sinflar) ixtisoslashtirilgan, unda uchta o'qitish dasturi bo'ladi: umumiy, akademik va kasbiy. Umumiy tabiatshunoslik bir yil davomida majburiy fan sifatida o'qitiladi.

Akademik maktablarning 10-sinfida umumiy biologiya o'qitiladi: sistematika va ekologik muammolar ko'rib chiqiladi, turli hayvonlar va o'simlik turlari, odam biologiyasi, shuningdek, irsiyat va tabiiy resurslarni muhofaza qilish haqida ma'lumotlar beriladi. Evolyutsiya va hayotning paydo bo'lishi o'qitilmaydi.

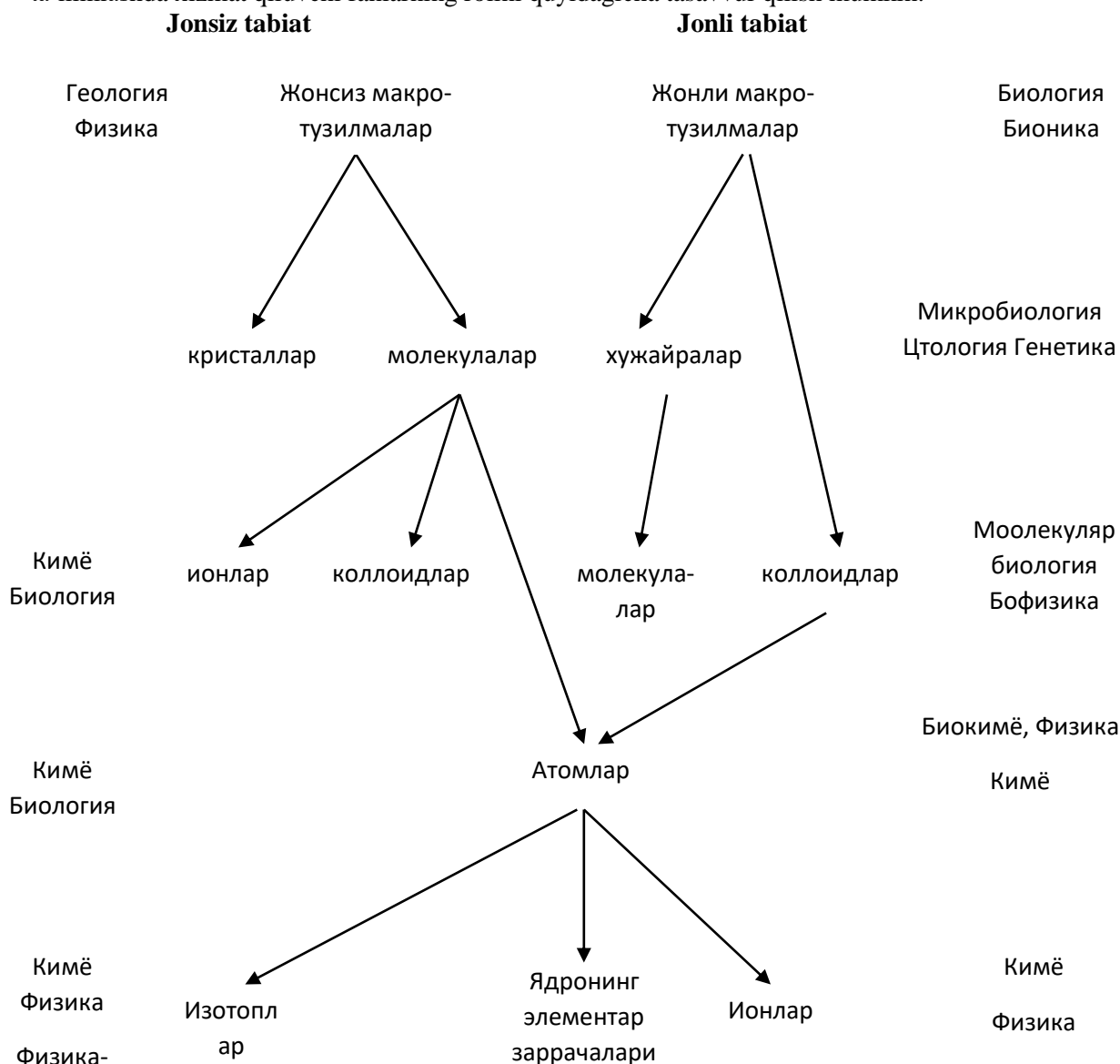
Xorijiy davlatlar ta'limida biologiya fanini o'qitishning ilg'or tajribalari sifatida shuni qayd etish mumkin, fanni o'qitishda o'quvchilarga "tayyor" bilimlarni "berish"dan ko'ra, o'quvchilarning bilimlarni "egallashlari", o'qitishning reproduktiv metodlaridan ko'ra, amaliy, muammoli, tadqiqotchilik metodlari ustunlik qiladi. Fanni o'qitishga bunday yondashuv esa zamon talabi bo'lgan intellektual salohiyati yuqori shaxsni tarbiyalash imkonini yanada oshiradi.

KIMYOVIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA FANLARARO BOG'LANISHNING O'RNI

Aminova Hilola Safarovna, Kenjayeva Nargiza Razzoqovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi
Kimyo fani o'qituvchilari

O'qituvchilar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalarining "Biologiya" ta'lim yo'nalishida o'qitiladigan "Anorganik kimyo" kursining mazmun va tuzilishi jihatidan takomillashtirish kimyo va biologiya fanlarini o'zaro bog'lash orqali amalga oshiriladi. Har ikkala fan yaqin va turdosh bo'lib ular bir-birini to'ldiradi va olamning umumiy hamda tabiiy-ilmiy manzarasini shakllantirishda faol ishtirok etadilar. Moddiy olamning ikki turga bo'linishini hisobga olsak jonsiz va tirik tabiat orasidagi aloqadorlikni ta'minlashda xizmat qiluvchi fanlarning rolini quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

"Biologiya" oliy ta'lim yo'nalishida o'qitiladigan kimyo va biologiya fanlari bo'yicha davlat ta'lim standartlari (DTS) va ta'lim mazmunining tahlili shuni ko'rsatadiki, ular uchun umumiy bo'lgan tushunchalar tizimi mavjud:

- 1) modda va uning tarkibiy elementlari;
- 2) hodisa va jarayonlar hamda ularda ishtirok etuvchi moddalarning elementar birliklari;

3) jonsiz va jonli tabiatning o'zaro aloqasini ta'minlovchi moddiy birliklar.

Kimyo va biologiya fanlarini o'qitishda fanlararo aloqani quyidagi yo'nalishlarda olib borish maqsadga muvofiq deb, hisoblaymiz:

1) ushbu fanlar uchun umumiy bo'lgan moddalarning tuzilishi va ular ishtirok etadigan hodisa va jarayonlarning mexanizmi;

2) bu fanlar jamg'armasidagi qonunlar mohiyatidagi umumiylik;

3) kimyo va biologiyaga dahldor nazariyalarning uyg'unligi;

4) kimyodan olingan bilimlarning biokimyoviy jarayonlarni tushuntirishda foydalanilishi;

5) biologiyadan olingan bilimlarning kimyo va atrof – muhit muhofazasi hamda ekologik tasavvurlarning shakllantirishda foydalanilishi;

6) bu fanlarda qo'llaniladigan metodlarning kimyo va biologiya darslarida foydalanilishi.

Fanlararo aloqadorlikni ayni mavzuda uch yo'nalishi bo'yicha tavsiflashni lozim topamiz:

a) kimyo va biologiya uchun umumiy bo'lgan fundamental tushunchalarni shakllantirish;

b) asosiy kimyoviy tushunchalarni shakllantirish;

v) eng muhim biologik tushunchalarni shakllantirish.

Tabiatshunoslikni ikki shoh tarmog'i bo'lgan kimyo va biologiyani o'qitishda fanlararo aloqaning uch turini alohida ajratib ko'rsatish lozim:

1) ilmiy faktlar, nazariyalar, qonunlar va tushunchalarning umumiyliigi;

2) qo'llaniladigan ilmiy metodlarning mutanosibligi;

3) aqliy faoliyatning ushbu fanlarni o'zlashtirishdagi umumiy xarakterga ega ekanligi.

XX asrning ikkinchi yarimidan hozirgi kungacha intensiv rivojlanayotgan biologiya fanining o'ziga xos jihatlarni kimyo o'qitishda e'tiborga olish zarur, albatta:

1. Ob'ektiv olamning gultoji bo'lmish hayot va biosfera haqidagi fan – biologiya tirik organizmlarni, ularni o'rab turgan atrof – muhit bilan modda va energiya almashuvi, hayotiy jarayonlarda moddalarning assimilyatsiyasi va dissimilyatsiyasi, ya'ni anabolizmi va katabolizmi haqidagi ta'limot ekanligi.

2. Biologiya fanining yutuqlari biotexnologiya, mikrobiologik sintez, hujayra va geninjenerligi, molekulyar biologiya, biokimyoviy genetika, DNK tahlili, su'niy va genetik klonlash kabi yangi va dolzarb sohalarning shakllanishiga hamda ilmiy va ijtimoiy sohalarning amaliyotiga tatbiq etilishiga olib keldi.

3. Biologiya fanining bugungi kamoloti inson aql-zakovatining tarixiy mahsuli ekanligi tufayli bu fan insoniyat jamiyatining barcha sohalari, oziq-ovqat, sog'liqni saqlash va energetika muammolari singari global masalalarning ijobiy yechimini hal etish hamda inson umrini uzaytirish, bedavo dardlarga chora topish, dehqonchilikda hosildorlikni va chorvachilikda mahsuldorlikni oshirish, inson mehnati bilan yaratilgan mahsulotlarni saqlash va qayta ishlash, ekologik keskinlikni susaytirish kabi xususiy hollarda beminnat xizmat qilayotganligini kimyo o'qitishda hisobga olish hayotiy zaruriyatdir

INGLIZ TILIDA O'QUVCHILAR POLILOGIK NUTQ MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHGA OID MASHQLAR

Tosheva Madina Sharofutdinovna, Abduraximova Dinora Faxriddinovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti akademik litseyi, Ingliz tili fani o'qituvchilari.

Bugungi kunda ko'p hollarda ingliz tili darslarida muloqot monolog va dialog shakllarda boradi, ya'ni yakka tartibda yoki juft bo'lib o'tkaziladi, muloqotning polilog shakliga kam e'tibor beriladi. Tabiiy kommunikativ sharoitlarda biz aynan polilog shaklidagi muloqotga duch kelamiz. Chet tilida polilogik nutqni rivojlantirish zamonaviy lingvodidaktikada o'rganib chiqilmagan.

Yuqoridagi fikriga qo'shilgan holda aytish mumkinki, uzoq vaqtlardan beri polilogga yetarlicha e'tibor berilmagan. Diskussiya, disput, debat, suhbat, "aylana stol" kabi polilog shakllari ingliz tili mutaxassisligidagi talabalarning ajralmas qismini tashkil etadi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida polilogik nutq malakalarini rivojlantirishga mos keladigan didaktik shart-sharoitlar yaratilmagan (1, 85–90).

O'quvchilarni gapirish mahoratlarini shakllantirish, xususan muhokamalarda faol qatnashishlari to'g'risida ko'pgina adabiyotlarda mashqlar va yo'l-yo'riqlar keltirilgan. o'quvchilar universitetga kirgunga qadar yetarlicha so'z boyligiga ega va grammatik bilimlarni egallagan. Shunga qaramasdan,

talabalar ingliz tilida munozara o'tkazishda o'z fikrlarini erkin bayon eta olmasliklari o'z tajribamizdan ma'lum. Buni bir necha ob'ektiv va sub'ektiv sabablari mavjuddir.

Sub'ektiv sabablari shundan iboratki, talabalar jamoa oldida fikr bayon etishlaridan uyalishlari, xato qilib qo'yishdan qo'rqish, o'z g'alar gapini inkor etib o'rganmaganliklari va h.

Ob'ektiv sabablarga kelsak, bu ularning yetarlicha gapirish ko'nikmalariga ega emasliklari, ingliz tilida so'z birikmalari va iboralarni spontan ravishda ishlatish malakalari shakllanmaganligi, munozara va suhbatlar o'tkazish qoidalarini to'liq bilmaganliklaridir.

Shu sabablarni inobatga olib, biz ingliz tilida talabalar polilogik nutqini shakllantirish modulini ishlab chiqdik. Biz taklif etayotgan modul 6 oylik muddatni va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga qamrab oladi.

1-oy, 4 hafta uchun mo'ljallangan darslar.

- o'quvchilar bilimini aniqlash.
- Motivatsion bosqich.o'quvchilarga og'zaki nutq malakalarini oshirish uchun maqsadlar quyish va maqsadga yetishishni o'rgatish.
- Informatsion. Polilogik nutq shakllari va ularning o'ziga xos qoidalarini o'rgatish.
- Bilimini aniqlashdan kelib chiqqan kamchiliklarni bartaraf qilish uchun individual hamda guruhlararo vazifalar berish (badiiy adabiyotlar o'qish, ingliz tilida matnlar tinglash va h.)

2-oy

- 2 daqiqalik (doklad) nutqni tashkil etishni o'rgatish.Til materiallari berish. (Kirish so'zlar, iboralar, turli grammatik kategoriyalarni dokladning qaysi qismida, bosqichida qo'llashni o'rgatish).
- Jamoa oldida gapirish , oratorlik qobiliyati haqida ma'lumot va uni amalda qo'llash (tayyorlangan nutqni tashkil qilish).
- Tayyorlanmagan nutqni mashq qilish. Dialog shaklida ishlash.
- Yuqorida olib borilgan darslarda talabalardagi o'zlashtirish bo'yicha namoyon bo'lgan kamchiliklarni bartaraf qilish uchun individual hamda guruhlararo vazifalar berish.

3-oy

- Kichik guruh suhbatlari o'tkazish uchun videofilmlardan foydalanish. Videoga asosanib o'z fikrini bildirish.Til materiallari berish.
- O'qilgan badiiy adabiyotni guruhda muhokama qilish.
- Rolli o'yinlar o'ynash.
- Yuqoridagi etaplarda namoyon bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf etish. O'zaro baholashni o'rgatish.

4-oy

- Debat o'tkazish texnikasini amalda qo'llash. (1-oyda berilgan) Tayyorlanmagan nutqni tashkil etish.
- Aylana stol bo'ylab muhokama o'tkazish.
- O'zaro tinglab tushunishni, munozara qoidalariga amal qilishni shakllantirish (video konferensiya tashkil etish).
- Kamchiliklar ustida ishlash.

5-oy

- Guruhlarda muammoli vaziyatni yechish haqida ma'lumot va amaliyot.
- Video va kartadagi muammoli vaziyatni yechish.
- 7 minutlik ma'ruza tayyorlashni o'rgatish.
- Yuqoridagi etaplarda namoyon bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf etish va baholash.

6-oy

- Namunaviy debat o'tkazish va uni videoga olib talabalar bilan birgalikda har bir ishtirokchini va guruhni baholash.
- Namunaviy aylana stol bo'ylab muhokama o'tkazish va uni videoga olib talabalar bilan birgalikda har bir ishtirokchini va guruhni baxolash.
- Namunaviy rolli o'yin o'tkazish va uni videoga olib talabalar bilan birgalikda har bir ishtirokchi va guruhni baxolash.

Umumiy natijani aniqlash va baholash, 1-oy bilan bilimlarni solishtirish.

Biz taklif etayotgan modul ingliz tili og'zaki nutq darslarida, darsdan tashkari, onlayn (imo yoki telegramda, video konferensiya) o'tkazilishi mumkin. Har bir hafta o'ziga xos videolar, til va nutq materiallari, badiiy adabiyotlardan parchalar va keyslardan tashkil topgan.

Birinchi oyda olib boriladigan ishlar haqida batafsil to'xtalsak.

1-hafta

o'quvchilar bilimni aniqlashda tinglab tushunish, o'qish, grammatika va leksikaga oid bilimlarni tekshirishdan iborat bo'lgan 40 ta savoldan iborat bo'lgan test o'tkazish. Gapirish malakasi esa 3 etapdan iborat bo'lgan yuzma-yuz suxbat orqali aniqlanadi. (imtihon jarayoni videoga yozib olinadi) o'quvchilar bilim darajasi yozib qo'yiladi. (Masalan VI daraja va hokazo)

o'quvchilarning polilogik nutq haqidagi bilim va malakalari, guruh muhokamalarida ishtirok etishdagi individual yutuq va kamchiliklari anketa

–so'rovnomalar orqali aniqlanadi.

2-hafta

1. Motivatsion dars olib borish. Bunda biz tayyorlagan video taqdim etiladi va talabalar bilan suhbat o'tkaziladi. Motivatsion dars olib borish. Bunda tayyorlangan video taqdim etiladi va talabalar bilan suhbat o'tkaziladi. Dars mazmuni quyidagilardan iborat.

Ingliz tili o'rganishdagi va umuman o'z oldimizga qo'ygan maqsadlarni yozib borish va unga eltuvchi pog'onalariga amal qilish. Maqsadimizga eltuvchi pog'onalar quyidagilardan iborat. Ingliz tilida badiiy adabiyotlarni o'qish,

inglizlarga taqlid qilish, ko'shiq tinglash, informatsion ko'rsatuvlar tomosha qilish, ijobiy fikrlovchi insonlarga yaqinroq yurish, klassik musiqa tinglash, raqs, xobbi, badantarbiya (ushbu pog'onalar talabalarning o'zlashtirishlarida sub'ektiv muammolarni bartaraf etishga yordam beradi) aqlli insonlar bilan suhbat va h.

Maqsadlarimizdan uzoqlashtiruvchi pog'onalar to'xtalsak, ular: dangasalik, telefonda chat, internetdan maqsadsiz foydalanish, tanqid (o'zni va o'zgalarni), zararli odatlar, g'iybat, televizor ko'rish (behuda seriallar). Ko'rsatilgan omillar talabalarga o'z ustlarida ishlashga vaqt ajratmay vaqtini behudaga sarflashlariga sabab bo'ladi.

Garchi, tadqiqotimiz ob'ekti til va nutq materiallarini o'zlashtirish bo'lsada, urinishimiz samarali bo'lishi uchun ushbu motivatsion tarbiyaviy darsdan boshlashni ma'qul deb topdik.

Darsdan olingan taassurotlar bilan o'rtoqlashish va test natijalariga ko'ra har bir talabaga individual istiqbol reja tuzishga ko'maklashish. Bir necha motivatsion videolar taqdim etish. O'z kamchiliklari ustida ishlash uchun guruh bo'yicha va individual vazifalar berish (Masalan fikr bayon etishga uyaluvchi talabalarga uyga vazifa qilib oyna oldida gapirish, o'z nutqini ovozi yozib juftlikda eshitib bir-biriga kamchiliklarini aytish va h.).

3-hafta

1. Gapirishda ishlatiladigan kirish iboralari, jummalarni bog'lovchi vositalar, ibora va so'z birikmalar materialini berish. Individual gapirishni mashq qilish.

o'quvchilar muloqot texnologiyasini, polilog jarayonini boshlash malakasiga ega bo'lishlari zarur. Buning uchun biz polilogning turli ko'rinishlarida qo'llash mumkin bo'lgan nutq replikalarini keltirdik. Ularni 3 guruhga ajratish mumkin.

1-guruhdagi til manbalari ma'lumot so'rashni o'rganishga qaratilgan. *Do you mean to say that...?; Can you confirm the fact?; Am I right to understand that...?; I'd like to know about...; Have you got any idea about...?; You know about... don't you?; Could anyone tell me ...?; How do the views expressed compare with ...?*

2-guruhdagi til manbalari guruh suhbatini davomiyligini ta'minlashga qaratilgan. Undan aytilgan fikrga bog'langan holda muloqotni davom ettirish, boshqa bir fikrga mantiqan uzilmay o'tish, boshqalarni qanday qilib suhbatga chorlash kabilar berilgan.

Masalan:

Fikr bildirish, fikrga qo'shilish / qo'shilmaslik (expressing opinions, agreements, disagreements): *That's right; As for me I suppose; It seems to me that...; I don't think so...; I see but...; In my opinion/view...; Personally I think...; Yes, that's what I think too; I entirely agree with you; That's a good point; To be honest...; I believe that...; I'd say he/she...; As far as I know; I'm not sure I agree -with that; I understand what you're saying, but...; Wouldn't you say that...; Ddon't you think that...; I'm afraid I don't agree at all; I think we'll have to agree to differ; Actually I think that...; You may be right, but I still think...; Still I suppose it might be the best opinion, all things considered; etc.*

Fikrni yetkazish va uni kengaytirish replikalari (expanding phrases):

Besides; Apart from; More than that; I would like to point out that; I believe that; etc.

Maslahat, takliflar. (advices, recommendation, proposals): *You have to do; Next time I very much hope that; You are welcome; I would be grateful if you would; It's all right if you like that kind of thing, but...; Shouldn't you choose something that will be...; One way of dealing with this would be to ...; Wouldn't it be much better to...; Nevertheless, this is a book/newspaper/film well worth considering; If you enjoy*

epics, this is the film for you; Another solution would be to...; Despite of that...I would recommend...; No matter how..., they mustn't ...; We propose to...; This will have the effect of...; In order to avoid.../cause the least damage to...make the most of...; etc.

Aniqlashtirib olish maqsadida savollar (asking for an opinion, information): *What do you think about this matter? What's your idea about this? What makes you think so? How do you know? Where is the clue? Do you think you will...? I would like to know if/whether... ? I would appreciate it if you could give me further details about...; etc.*

Emotsional reaksiyalar (emotional reactions): *That's rather strange, awful, nice; Brilliant; Excellent; Just on the contrary; etc.*

Prioritetni anglatuvchi jumlarlar (phrases expressing priorities): *What I would like to do is to...; I can't think of anything more satisfying than...; What's really important to me is to...; For me, the (next) most important thing would be to...; etc.*

3-guruhdagi til manbalari muhokama qilinayotgan mavzuni umumlashtirish, unga yakuniy xulosa berishga qaratilgan. Polilog qatnashchilari barcha aytilgan fikrlarni jamlash, qisqacha bayon qilish va usosida yakuniy xulosa chiqarish malakasiga ega bo'lishlari kerak.

Umumlashtirish (link words: adding points, reporting conclusions): *On the whole; In general; Summing up all you've just said; Let's come to a conclusion; After all I mean; In addition...; On top of that; To make matters worse; To sum up; In conclusion; All things considered, we feel that...; etc.*

4-hafta

o'quvchilarga kitob o'qish, ya'ni badiiy adabiyot o'qish vazifa qilib beriladi. So'ngra darsda matn bilan ishlash texnikasi tushuntiriladi va qo'yidagicha mashqlar bajariladi.

Xayns Lemmerman o'zining "Uroki ritoriki i debatov" kitobida nutqni mashq qildirishga oid 10 ta asosiy mashqlar keltiradi. Ular nutq ko'nikmalarini hosil qiluvchi oddiydan murakkabgacha bo'lgan nutq mashqlarini o'z ichiga oladi va fikrni erkin ifodalashga xizmat qiladi.

1. Matn o'qish. Gazeta maqolasini vaqti-vaqti bilan tinglovchilarga ko'z tashlab baland ovozda o'qing. Ko'z tashlash orqali auditoriyada erkin nutq so'zlash darajasiga erishing. Bunda doimo katta bo'lmagan parchalarni o'qib ularni yodda saqlash lozim. Baland ovozda o'qish nutqni idrok etishga tayyorlashda eng yaxshi mashq turidir, unda fikrlar so'zlardan birmuncha ilgari ketadi.

2. Ma'nosini yetkazish. 5–10 ta gapdan iborat bo'lgan parchani o'qing, uni aynan quyidagicha gapirib bering:

Iloji boricha so'zma-so'z (detallarni eslab qolishga harakat qiling) yoki o'z so'zlaringiz bilan (o'zingiz mustaqil nutq tuzing).

Not all that Mrs. Bennet, however, with the assistance of her five daughters, could ask on the subject, was sufficient to draw from her husband any satisfactory description of Mr. Bingley. They attacked him in various ways—with barefaced questions, ingenious suppositions, and distant surmises; but he eluded the skill of them all, and they were at last obliged to accept the second-hand intelligence of their neighbour, Lady Lucas. Her report was highly favourable. Sir William had been delighted with him. He was quite young, wonderfully handsome, extremely agreeable, and, to crown the whole, he meant to be at the next assembly with a large party. Nothing could be more delightful! To be fond of dancing was a certain step towards falling in love; and very lively hopes of Mr. Bingley's heart were entertained.

3. Nutqni idrok etish. Erkin nutqni yuzaga keltirishga nima xizmat qiladi? maqolalarni o'qish ham emas, ularni yodlab olish ham emas, balki kalit so'zlarni va nutqni idrok etish asosidagi nutqni shakllantirish mashqlarini doimiy bajarishdir. Nutqni idrok etish deganda biz nutq va idrok o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunamiz: nutq chog'ida fikrni, fikrlash jarayonida nuqning yuzaga kelishidir. Amalda esa bu fikrning tayanch qismini kalit so'zlar tashkil etadi degan ma'noni bildiradi.

Kalit so'zlar oratorga tafakkurga oid (impuls) turtki beradi, bu esa unga nutqni shakllantirib, fikrni yuzaga keltirishga yordam beradi.

Misol uchun:

An invitation to dinner was soon afterwards dispatched; and already had Mrs. Bennet planned the courses that were to do credit to her housekeeping, when an answer arrived which deferred it all. Mr. Bingley was obliged to be in town the following day, and, consequently, unable to accept the honour of their invitation, etc.

Bu jumla kalit so'zlar yordamida boshqacha tuzilishi ham mumkin. Buni orator uchun foydali tomoni shundan iboratki, u jumlaning emas, balki kalit so'zlarni yodda tutishi kerak. U xuddi shu ma'nodan qayta-qayta yangi jumlar tuzilishi zarur. Orator so'zlayotib keyingi jumlaning kalit so'zlariga ko'z qirini

tashlaydi. Naumanning fikricha keyingi jumla doim hozirgi lahza muammosidir. (bir obzatsdagi 2-gap 1-gapdan kelib chiqqan muammoli gapdir.)

Yuqorida 1-oy uchun mo'ljallangan darslardan namunalar keltirdik. Har oying oxirida talabalar gapirish ko'nikmalarini qay darajada egallaganliklari, mavzuni o'zlashtirishda qiyinchiliklari namoyon bo'ladi va uni bartaraf etish uchun individual va guruh uchun mo'ljallangan mashqlarni havola etamiz. Biz tavsiya etayotgan metodika talabalarga ingliz tilida guruh suhbatlari o'tkazish malakalarini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

2. Axmedova L.T., Normuratova V.I. Teaching English practicum. – Toshkent, 2011. – 164 b.
3. Lemmerman X. Uroki ritoriki i debatov. – M.: Unikum Press, 2011. – 336 s.
4. Austen J. *Pride and Prejudice*, 1813. Chapter 61.

RAQAMLI IQTISODIYOT: RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Omonov Baxtiyor Muxidin o'g'li

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, cheksiz imtiyozlardan tashqari, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish obyektiv jarayon sifatida ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Raqamli iqtisodiyot deganda odatda raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, sotish va iste'mol qilish bilan bog'liq har qanday iqtisodiy faoliyat, shuningdek elektron tijorat, web va Internet iqtisodiyotidan foydalanish tushuniladi.

Raqamli iqtisodiyotdagi ba'zi bir startaplarning ajoyib muvaffaqiyatlaridan so'ng, dot-com inqirozidan qutulish (biznes modeli to'liq Internet ishiga asoslangan kompaniyalarga nisbatan ishlatiladigan atama) va ayniqsa Internet gigantlari kapitallashganidan keyin. tenglashtirildi (foyda keltiruvchi kompaniya ustav kapitalini ko'paytiradi), so'ngra iqtisodiyotning an'anaviy tarmoqlaridagi yirik korxonalarining kapitallashuvidan oshib ketdi, raqamli iqtisodiyotning ahamiyati osha boshladi.

Ayni paytda dunyodagi yirik kompaniyalar haqiqatdan xabardor raqamlashtirish, bulutli texnologiyalarga va tarmoqni modernizatsiyalashga yo'naltirilgan infratuzilma. Raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish ochiq iste'molchilar, davlat va umuman jamiyat uchun muhim imkoniyatlar.

Raqamli iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash bo'yicha dunyodagi yetakchi mamlakatlar qatoriga kiradi Singapur, Xitoy, Janubiy Koreya, Yangi Zelandiya va Daniya. Mamlakat ma'lumotlari raqamlashtirish va yuqori darajani shakllantirish sohasida muhim tashabbuslarni amalga oshirdilar

Masalan, Singapur 2014 yilda o'zining "Aqlli millat" kontsepsiyasini asoslab berdi va ishbilarmonlarni yuqoridagi kontsepsiyani amalga oshirishga taklif qildi. "Aqlli millat" kontsepsiyasi - bu aholining kundalik hayotiga raqamli texnologiyalarni kiritish orqali hayot sifatini yaxshilash bo'yicha davlatning tashabbusi. Ushbu kontsepsiyani amalga oshirish uchun nafaqat yirik kompaniyalar, balki kichik va o'rta biznes ham ishtirok etdi. Shahar bloklari "aqlli" datchiklar bilan jihozlangan - ular elektr energiyasi, suv va boshqa ko'rsatkichlarning real vaqt rejimida sarflanishini nazorat qiladi. Olingan ma'lumotlar hukumatga suvdan foydalanishni yaxshilashga va shahar toza suv olib keladigan Malayziyaga qaramlikni kamaytirishga yordam beradi. Datchiklar, shuningdek, fuqarolarga resurslardan foydalanishni kuzatishda va uy xarajatlarini kamaytirish bo'yicha ko'rsatmalar berishda yordam beradi. Dastur ishtirokchilari birinchi navbatda uy-joy, sog'liqni saqlash (bemor uydin chiqmasdan yordam oladi, masofadan turib shifokor bilan bog'lanadi) va transport tarmog'i (uchuvchisiz transport vositalari va avtobuslar) bilan shug'ullanadi. Ushbu tizimlarning barchasi Virtual Singapur deb nomlangan yagona ekotizimni tashkil etadi (aholi real vaqt rejimida trafikni kuzatishi, xavfsizlik kameralaridan ma'lumotlarni ko'rishlari va hakoza).

Yangi texnologiyalar, ya'ni sun'iy intellekt, muqarrar ravishda mehnat bozorida sezilarli o'zgarishlar bilan bog'liq, shu jumladan ba'zi sohalarida ish joylarini qisqartirish va boshqalarda katta miqyosda yangi imkoniyatlar yaratish. Raqamli iqtisodiyot turli xil yangi bilim va ko'nikmalarni, sezilarli darajada yangi ijtimoiy himoya choralari talab qiladi. Shu bilan birga, ta'limni rivojlantirish uchun, shuningdek, butun hayot davomida ta'lim xizmatlaridan umumiy foydalanishni ta'minlash uchun katta mablag'lar talab etiladi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIMNI TAKOMILLASHTIRISHDA PIRLSNING AHAMIYATI

Abdullayeva Gulshan Ravshanovna

22-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Bugungi kunda shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Har sohada o'lgan o'zgarishlar qilinib, kundan –kunga yangi rivojlangan O'zbekistonga aylanmoqda. Xususan, ta'lim tizimiga Halqaro baholash tizimining kirib kelishi ham muhim o'zgarishlardan biri desak mubolag'a bo'lmas. Shunga ko'ra bugungi har bir fan o'qituvchisi Halqaro baholash tizimi haqida ma'lumotga ega bo'lishi va o'quvchilarni PIRLS imtihonlariga tayyorlash muhim vazifa deb belgilanmoqda. Shu o'rinda savol tug'iladi PIRLS o'zi nima? PIRLS – 4 sinf o'quvchilarining matnini o'qish va tushunish darajasini baholashdir.

Yanada aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, "Halqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi yuksalish" - bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfdan tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnini o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi halqaro baholash tizimidir. Ushbu sinov turi har 5 yilda 1 marta o'tkazishga mo'ljallangan bo'lib, uning oxirgi 2016 yilgi tadqiqotlari natijalariga ko'ra Rossiya federatsiyasi yetakchilik qilmoqda.

Ta'lim yutuqlarini baholash halqaro assotsiyatsasi butun dunyo bo'ylab ta'limni baholash, tushunish va yaxshilash bo'yicha ish olib boradigan milliy tadqiqot institutlari, tadqiqot agentliklari, olimlar va taxlilchilarning xalqaro hamkorligidir.

Mazkur notijorat va mustaqil tashkilot tarmog'ida 60 dan ortiq ziyod mamlakatlar hamda 100dan ortiq ta'lim muassasalari ishtirok etmoqda. 1958 yildan IEAO'quvchilarning matematika, tabiiy fanlar va o'qish salohiyati bo'yicha savodxonliklarini baholash jarayonida ta'lim tizimidagi kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha chora tadbirlar hamda maqbul tavsiyalar yaratishi bilan boshqa halqaro tashkilotlardan ajralib turadi. O'quvchining PIRLS-tadqiqotida 50dan ortiq davlatlar ishtirok etib kelmoqda. PIRLS-Dasturining 2021 yil uchun mo'ljallangan tadqiqotlarida O'zbekistonning ishtirok etishini alohida ta'kidlab o'tishimiz lozimdir.

O'zbekistonning mazkur dasturda ishtirok etilishi tashabbusi IEA (Ta'lim yutuqlarini baholash Halqaro assotsiyatsiyasi) tashkiloti tomonidan olqishlar bilan qarshi olindi va tashkilot tomonidan barcha kerakli yordam va tavsiyalar berilishi ta'kidlandi.

Bu dasturda O'zbekistonlik o'quvchilarning qatnashishidan maqsad, o'quvchilarimizda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish raqobatbardosh kadrlarni yaratish uchun mustahkam zamin yaratish hisoblanadi. Maktablarda o'qituvchilar 1-sinfdan boshlab o'quvchilarga matnini o'qish va tushunishga o'rgatib boradilar. Shunga binoan, o'quvchilarni halqaro baholash darajasini belgilovchi PIRLS ga qanday tayyorlash kerak degan savol tug'ilishi tabiiydir.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning matnini o'qishi va tushunishi darajasini baholashda quyidagicha reja asosida amalga oshirish mumkin.

O'qish darslarida o'quvchilarga kichik hikoya va ertaklardan ikki xil variantda o'quvchilarga uyga vazifa berilib, ertasi kuni uyga berilgan vazifaga ko'ra hikoya yoki ertak haqida savol-javoblar o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Masalan: ertak yoki hikoya nima haqida? Qahramonlar kim? Siz hikoyadan nimani o'rgandingiz? Sizga qaysi qahramon ko'proq yoqdi? Nima uchun? ijobiy yoki salbiy qahramonlar haqidagi fikringiz? kabi savollar yordamida o'quvchilarni imtihon qilish mumkin.

Shuningdek, o'quvchilarga tanish bo'lgan ertak yoki xikoyaga PIRLS testlari tuzish mumkin. "Yomon otliq jazosi" (Abdulla Avloniy). Bir kishining Qosim ismli bir o'g'li bo'lgan ekan. Ota va onasining so'ziga kirmasdan har xil yomon ishlarni qilar edi. Bolalar bilan urishib, yoqalashib kiyimlarini yirtib kelar edi. Uyda onasi mehmon uchun asrab qo'yilgan taomlarni yegan vaqtida, onasi - Qosim o'g'lim taomni sen yemadingmi? desa "Men yeganim yo'q, mushuk yegandir", der edi. Bora-bora otasini pulini ham o'g'irlab oladigan bo'ldi. Otasi bilib, "O'g'lim, pulni kim oldi? deb so'rasa, Onam olgandir", deb onasini o'g'ri qilib qo'yardi. Bir kuni otasi stol ustiga bir tanga qo'yib, o'zini uxlagan kishi bo'lib yotadi. O'g'li Qosim kelib, sekin stol ustidan tangani olib, og'ziga soldi. Shu vaqt otasi o'g'lini ushlab olmoqchi edi, o'g'li esa shu onda tangani yutib yubordi. Tanga botib, Qosimning halqumiga tiqilib, jon berdi.

Bolalar ko'rdingizmi? Yomonning yomonligi o'z boshini yeydi.

1. Hikoya kim haqida?

a) farzand b) Qosim v) ovqat g) yomonlik

2. Qosim otasiga taomni kim yedi deb aytdi?

a) mushuk b) it v) o'zi g) hech narsa demadi

3. Siz yolg'on gapirganmisiz?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bir-ikki

4. Qosim nimani yutib yubordi?

a) pulni b) tangani v) nonni g) ovqatni

Matn asosida tuzilgan test savollari orqali o'quvchining matnni tushunish darajasi, fikrlash va o'qish malakasi baholanadi. Bunday topshiriqlar o'quvchining mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi. Matnlarni o'qish muhim axborot olish manbaidir. O'quvchilarning ma'lumot olishi tinglab tushunish va o'qish orqali amalga oshiriladi. Bu o'rinda avval tashqi nutq, so'ngra ichki nutqdan foydalanadi.

PIRLS o'quvchilarning matnni o'qiganligi natijasida uni qanday tushunganlik darajasini baholaydi. Bunda o'quvchi matnni o'qish jarayonida o'z fikrini mushohada qilib, fikrini erkin ayta olishi muhim hisoblanadi.

PIRLS-tadqiqotida 50dan ortiq davlatlar ishtirok etib kelar ekan, mazkur halqaro tadqiqotning maqsadi ham turli hil ta'lim tizimidan iborat bo'lgan davlatlardagi boshlang'ich maktab o'quvchilarini matnni o'qish va qabul qilish bo'yicha tayyorgarligi hamda o'quvchilarning har hil yutuqlarga erishishga sabab bo'luvchi ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat. Albatta bunday tadqiqot halq ta'limi sohasidagi o'qituvchilar, olimlar, metodistlar, o'qituvchilar ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga ega.

Ta'lim orqali jamiyatda kelajakdagi vaziyatlarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod shakllantiriladi.

MATEMATIKA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Sa'dullayeva Mehriniso Sanokulovna

22 IDUM. Buxoro sh.

Matematika fanini o'qitish o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shu sababdan umumta'lim maktablari o'quvchilarida fanlar asoslarini chuqur egallashlariga erishish o'quv jarayonida na faqat maxsus darsliklar va o'qitish usullarini, balki umumta'lim maktablari xususiyatlarini hisobga oluvchi ta'limiy materiallardan foydalanish bilan ta'minlanishi mumkin.

Umumta'lim maktablari o'quv jarayoniga o'quv dasturiga mos ishlab chiqilgan didaktik materiallarni joriy etish ehtiyoji mavjud. Bunda o'quv-tarbiya ishi saviyasini ko'tarish maqsadida o'quv vaziyatlarida foydalanish mumkin bo'lgan didaktik materiallarni o'qituvchining o'zi to'la mustaqil ishlab chiqa olmasligini nazardan chiqarmaslik lozim.

Umumta'lim maktablari xususiyatlarni hisobga oluvchi va o'qituvchiga matematika o'qitishni tashkil etishdagi qiyinchiliklarni muvaffaqiyatli bartaraf eta olishga imkon beruvchi zamonaviy namuriyot texnikasi yordamida bajarilgan didaktik materiallar zarur. Ular yordamida o'qituvchi nazariy materialni o'zlashirilishini ratsional tashkil eta olishi, uni mashg'ulotlarda mustaqil ishlar orqali mustahkamlay olishi, matematik masalalar yecha olish ko'nikma va malkalarini shakllantirishi, o'quv ishining jamoaviy va shaxsiy shakllarini muvofiqlashtirilishi, o'qitish jarayonining boshqariluv darajasini oshishiga erishmogi lozim.

Shu paytgacha o'qitish vositalariga ko'pgina uslubchilar ko'rgazmadilik yoki «uslubiyatni rang-baranglashtirish» usuli sifatida qarab keldilar. Ularni oqilona, ustalik bilan qo'llash o'qituvchiga matematika o'qitish jarayonini har tomonlama takomillashtirish imkoniyatini beradi.

Pedagogik ko'rgazmalilikning zamonaviy «formulasi»: izomorfizm plus oddiylikka asoslanadi. O'rganilayotgan hodisani tavsiflovchi model (bu formula, chizma, graf bo'lishi mumkin) bu hodisani ma'lum jihatini izomorf tasvirlash bilan birga uning boshqa ikkinchi darajali jihatlaridan abstraktlashtiriladi. Model bilan hodisani izomorf tasvirlash kabul qilish oddiyliги tushunchasi bilan bog'liq, chunki model ta'lim oluvchilarning diqqatini hodisani ma'lum tomonlariga qaratadi, qolganlari esa nazardan chetda qoladi. Mualliflar berilgan modelni tashkil etuvchi barcha oddiy elementlar majmuasidan iborat axborot miqdori (bitlarda) bilan xarakterlanuvchi modelni qabul qilish oddiyligining ana shunday matematik ta'rifini beradilar. Masalan, to'g'ri burchakli parallelepipedning modeli uchun mualliflar fikricha bunday elementlar bo'lib, yoqlar soni, har bir yoqning to'g'ri to'rtburchak shakli hamda stereometriyaning «jism», «chegaralangan» va h.k. kabi tushunchalarini kiradi.

Ko'rgazmalilik boshqa xossalarga (psixofizilogik, estetik) ham ega, lekin ko'rsatilgan ikki xossa «izomorfizm» va «oddiylik» asosiylardan hisoblanadi [3,4,5]. Bizning bu borada olib borgan nazariy-tajriba tadqiqotlarimiz jarayonida turli xil NADM turlari ishlab chiqildi [6,7,8,9]:

1. Faqat yechish talab etilgan masala, mashq yoki javob berish zarur bo'lgan savol shartlarini o'z ichiga olgan topshiriqli varaqchalar. Bu varaqchalar mustaqil ish berish jarayonini osonlashtirishga imkon beradi. Ularning samaradorligi shundaki, o'qituvchi turli o'quvchilarga turli mustaqil ishlarni taklif eta olishi mumkin.

Irratsional tengsizliklar

a) Tengsizlikning aniqlanish sohasi deb nimaga aytiladi?

b) Tengsizlikni yeching: $\sqrt{a + \sqrt{x}} + \sqrt{a - \sqrt{x}} < \sqrt{2}$

2. O'rganilayotgan axborot matni berilgan varaqchalar.

Haqiqiy sonlar to'plami tushunchasi

1. $\frac{1}{3} = 0,333\dots$; $\frac{4}{3} = 1,333\dots$; $\frac{2}{7} = 0,2857128571\dots$ - bu sonlar cheksiz o'nli **davriy**

kasrlar ko'rinishida ifodalanadi.

Cheksiz o'nli davriy kasrlar ko'rinishida ifodalanuvchi sonlar **ratsional sonlar** deyiladi..

2. $\sqrt{2} = 1,41421\dots$; $\sqrt{3} = 1,7325\dots$; $\sqrt{5} = 2,2360\dots$; $\pi = 3,1415\dots$; $e = 2,718182\dots$ - bu sonlar cheksiz o'nli **davriymas** o'nli kasrlar ko'rinishida ifodalanadi.

Cheksiz o'nli davriymas o'nli kasrlar ko'rinishida ifodalanuvchi sonlar **ratsional bo'lmagan yoki irratsional sonlar** deyiladi.

Ta'rif. Barcha ratsional va irratsional sonlar jamlanmasi **haqiqiy sonlar** to'plami deb ataladi.

Bunday varaqchalar bir qoidaning qisqa bayoni, uning tadbiqlarini tushuntirish foydali bo'lgan hollarda qo'lanilishi maqsadga muvofiq. Bunday vaziyatlar ayniqsa o'quvchi oldingi

mashg'ulotga qatnashmagan holda ehtiyoj tug'iladi va uni akademik guruhning boshqa o'quvchilari umumiy o'quv ishiga tezkor jalb etish uchun foydalanish mumkin.

3. Masalalarni qanday yechish, yechimni rasmiylashtirish, chizmalarni yasash, amaliy ishlarni bajara olish tartibi ko'rsatilgan varaqchalar.

4. Masalaning tayyor yechimi yoki amaliy ish tavsifi berilmaydigan varaqchalar, lekin ularda topshiriqni qanday bajarish, amallarni qanday kema-ketlikda bajarish, yechish jarayonini qanday nazorat qilishga doir ko'rsatmalar beriladi.

Trigonometricheskix tenglmalar sistemalari

Mashq. Qanday a larda

$$\left. \begin{aligned} \sin x \cdot \sin y &= \frac{5}{6} \sin a, \\ \cos y \cdot \cos x &= \frac{5}{6} \cos a \end{aligned} \right\}$$

trigonometrik tenglamalar sistemasi yechimga ega?

Yechish:

$$\left. \begin{aligned} \cos(x+y) &= \frac{5}{6}(\cos a - \sin a), \\ \cos(x-y) &= \frac{5}{6}(\cos a + \sin a) \end{aligned} \right\} \quad (1)$$

ga ega bo'lamiz. (1) sistema yechimi mavjud bo'lishining zarur va yetarli shartibo'lib quyidagi ikkita talabning bajarilishi hisoblanadi:

$$\left\{ \begin{aligned} \frac{5}{6}(\cos a - \sin a) &\leq 1, \\ \frac{5}{6}(\cos a + \sin a) &\leq 1 \end{aligned} \right. \quad (2) \text{ yoki } \left\{ \begin{aligned} \cos\left(a + \frac{\pi}{4}\right) &\leq \frac{6}{5\sqrt{2}}, \\ \cos\left(a - \frac{\pi}{4}\right) &\leq \frac{6}{5\sqrt{2}} \end{aligned} \right. \quad (3)$$

Bundan:

$$\left\{ \begin{aligned} \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} + \pi k &\leq a + \frac{\pi}{4} \leq \pi - \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} + \pi k; k \in \mathbb{Z}; \\ \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} + \pi m &\leq a - \frac{\pi}{4} \leq \pi - \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} + \pi m; m \in \mathbb{Z}; \end{aligned} \right. \quad (4)$$

yoki

$$\left\{ \begin{aligned} \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} - \frac{\pi}{4} + \pi k &\leq a \leq \pi - \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} - \frac{\pi}{4} + \pi k; k \in \mathbb{Z}; \\ \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} + \frac{\pi}{4} + \pi m &\leq a \leq \pi - \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} + \frac{\pi}{4} + \pi m; m \in \mathbb{Z}; \end{aligned} \right. \quad (5)$$

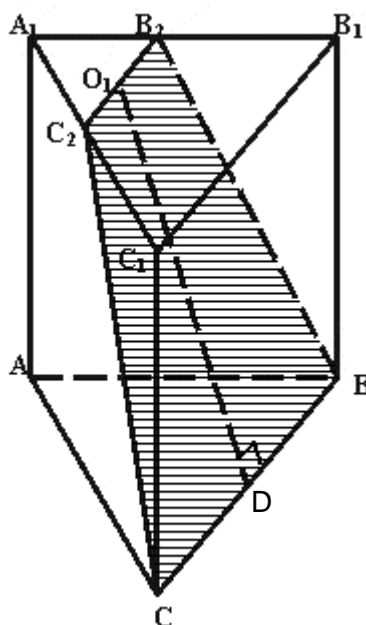
Demak:

$$\arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} + \frac{\pi}{4} + \pi n \leq a \leq \frac{3\pi}{4} - \arccos \frac{6}{5\sqrt{2}} + \pi n; n \in \mathbb{Z}. \quad (6)$$

(6) formula a parametrning barcha izlanayotgan qiymatlarini beradi.

5. Mustaqil o'quv ishini tashkil etish bo'yicha maslahatlar, ko'rsatmalar berilgan varaqchalar (masalan, notanish matnni mustaqil o'qish uchun tavsiyalar beruvchi yangi materiallarni o'rganish oldidan takrorlash zarur bo'lgan darslikdagi qoidani ko'rsatuvchi va h.k.).

Prizma

Masala. Muntazam uc ABC tomoni a ga, yoye qirrası uzunlıgı- $2a$ ga teng. Prizmaning bitta asosi o'rtasidan va ikkinchi asosi o'rtasidan o'tkazilgan kesim yuzasini toping.

Benrilgan masala shartlarining matematik yozuvini keltiramiz

Berilgan: $ABCA_1B_1C_1$ -muntazam prizma:

$$|AB| = |BC| = |AC| = a; |AA_1| = |BB_1| = |CC_1| = 2a$$

Toping: $S_{BCC_2B_2} = ?$

Yechish:

- 1) α keuvchi tekislikni to'g'ri chiziq va nuqta aniqlaydi; kesimni o'tkazamiz;
- 2) $[BC] \parallel [B_1C_1]$, demak (.....);
- 3) α tekislik $[BC] \parallel (A_1B_1C_1)$ orqali o'tadi $\Rightarrow \alpha$ va $(A_1B_1C_1) = [B_2C_2]$ (.....) tekisliklar kesishishi chizig'i;
- 4) α kesuvchi tekislik (AA_1B_1B) yoq bilan ikkita B va B_2 umumiy nuqtalarga ega; demak
- 5) kesim BB_2C_2C , chunki
- 6) BB_2C_2C kesimning $[O_1D]$ balandligini topamiz; $[O_1D] \perp [BC]$;
- 7) $S_{BCC_2B_2} = \frac{(\dots) + (\dots)}{2} \cdot \dots$; $|BC| = a$;
- 8) $|B_2C_2| = \dots$; $\Delta A_1B_2C_2$ (.....); 9) $\frac{|B_2C_2|}{\dots} = \dots$;

6. Mustaqil o'quv ishini ratsional tashkil etish uchun varaqchalar (bunga na faqat shaxsiy topshiriqlar olish, balki ularni bajarish, tekshirish, xatolarni tahlil qilish, shunga o'xshagan o'quv topshiriqlaridagi oldigi bo'shliqlarni bajarish kabilar kiradi).

Shuni ta'kidlaymizki, keltirilgan NADM turlari markazlashgan holda nashr etilishi yoki o'quvchilar yordamida o'qituvchi rahbarligida tayyorlanishi mumkin. Ularni yasash albatta o'qituvchidan varaqchalar mazmunini ishlab chiqish bo'yicha qo'shimcha ishni talab etadi. Lekin ularni yasash, tuzish va qo'llash o'qituvchi uchun ham, o'quvchi uchun ham ijodiy ishga aylanadi. Talabalarni o'quv ishini individual tashkil etish bilan qiziqishlarni orttirish mumkin, bu esa o'quv jarayonini intensivlashning asosiy garovidir.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, umumta'lim maktablarining unchalik matematika hushi bo'lmagan o'quvchisini ham jon deb o'qituvchi ning qo'shimcha topshiriqni - o'rganilayogan material mavzusiga oid standart bo'lmagan masala va mashqlar majmasini tanlashga hamda ularining har birini daftarga emas, alohida varaqchalarga yozib kelish taklifini bajaradi. Uy sharoitlarida tayyorlangan bunday masalalar majmuasini o'zini muhokama etish darsda o'ziga xos intellektual musobaqaga aylanib ketadi, bu esa butun akademik guruh uchun yangi materialni ularning bevosita kelgusi kasblariga aloqador matematik va mantiqiy masalalar yechishga qo'llash o'rgatishda foydadan xoli bo'lmaydi. Shuning uchun ham keltirilgan qulay axboot mavjud varaqchalar (manbalar) ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulotlarni, ta'limiy o'yinlarni, mavzuli sinovlarni takomillashtirishda muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin.

ONA TILI DARSLARIDA RASMLAR VOSITASIDA MAZMUNDOR GAPLAR TUZISH

Ikromova Dilbar Saloxitdinovna

22 IDUM. Buxoro sh.

Ona tili ta'limi o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishga yo'naltirilgandir. "O'zbek maktablarida ona tilini o'qitish konsepsiyasi"da uzluksiz ona tili ta'limining V-IX sinflar bosqichi boshlang'ich ta'limning tadrijiy davomi sifatida "nutq madaniyatini takomillashtirish" bosqichi sifatida belgilangan. Chiroyli, mazmundor, ta'sirchan gapirish, fikrni shu tariqa yozma ifodalash ustidagi ishlar deyarli har bir darsda, uning turli qismlarida o'tkaziladigan gap tuzish mashqlari orqali amalga oshirilsagina, kutilgan natijalarga erishish mumkin. O'qituvchilar o'quvchilardan bahs yuritilayotgan til hodisasiga doir misol keltirishni talab etar ekanlar, aytilgan gaplarning qoidaga mos yoki mos emasligini nazorat qiladilar xolos, gapning mazmundorligi esa aksariyat holatlarda e'tibordan chetda qoladi. Keltirilayotgan misollarning bu tomoniga e'tibor bermaslik o'quvchilarda vazifani jo'n gaplar tuzib bajarish odatini yuzaga keltiradi. Ona tili darslarida tasviriy san'at asarlaridan foydalanib insho yozish, matn tuzish ustidagi ishlar vaqt-vaqti bilangina tashkil etiladi, kundalik gap tuzish mashqlarida esa ularga deyarli murojaat etilmaydi.

Tahlillardan ma'lum bo'ladiki, amaldagi «Ona tili» darsliklarida berilgan so'zlar asosida gaplar tuzishga doir mashqlarga ko'p o'rin ajratilgan. Aslida darslikda ham, o'qituvchining topshirig'ida ham o'quvchilardan mazmundor gaplar tuzish talab etilishi, ular oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yilishi shart.

Ma'lumki, umuman san'at asari, xususan tasviriy san'at asari kishida estetik zavq, tasavvur, kechinmalar uyg'otadi. Ana shu jihatga ega bo'lgan ko'rsatmalilik ona tili darslarida o'quvchilarni mazmundor gaplar tuzishga o'rgatishning qudratli omili bo'lib maydonga chiqadi.

Ona tili darslarida tasviriy san'at asaridan foydalanish:

- gap tuzish jarayonini estetik jihatdan boyitadi;
- tuziladigan gaplarning mazmundor va ta'sirchan bo'lishi kerakligiga ishora qiladi;
- o'quvchilarning bir tasviriy san'at asari asosida xilma-xil mazmundagi gaplarni tuzishga intilishi kichik hajmli matn yaratishda insho yozishga tayyorgarlik vazifasini bajaradi, pirovardida ularni shunday insholarni mazmundorlik va ta'sirchanlik talabi bilan vujudga keltirish malakasi bilan qurollantiradi, yozma ishning bu jihatlariga e'tibor berishni odat tusiga aylantiradi, eng muhimi, ta'limda *uzviylikni* ta'minlaydi.

Fe'l, ot va sifatlarni qatnashtirib gaplar tuzishda ko'rsatmalilikdan unumli foydalanish kerak. Rasmlar loqayd fikr o'rnida faol munosabatni yuzaga keltiradi, o'quvchilarni befarqlikdan chiqaradi, mudrab yotgan tuyg'ularini uyg'otadi. Lekin ba'zan predmet tasvirlangan rasm asosida ikki xil insho yozish mumkinligini hisobga olish lozim: 1) oddiy tasvir, 2) badiiy tasvir. Ikkinchisida tasviriy san'at asari bo'lmagan rasmlar ham ba'zan mazmundor, ta'sirchan gap tuzish uchun manba bo'la olishi mumkin.

O'qituvchi tasviriy san'at asari bo'lmish rasmni doskaga ilib qo'ygach, o'quvchilarga bir-ikki mazmundor gap tuzishni taklif qiladi. Bu ishga 3-4 daqiqa (goho bundan ham ko'proq) vaqt ajratadi. O'qituvchi gap tuzib aytgan o'quvchini ko'pincha darhol doskaga chaqirib, tuzgan gapini doskaga yozishni taklif etadi. Bu unchalik to'g'ri emas. Bir necha o'quvchi o'z variantini aytgach, ular orasidan eng chiroyli, ta'sirchan, mazmundor chiqqani tanlanadi. Ana shu gapni doskaga yozdirib, o'qitib ko'rish va haqiqatan ham chiroyli chiqqaniga ko'plashib baho berish darkor.

Gap tuzish mashqi o'quvchilarni guruhlariga bo'lgan holda tashkil etilishi mumkin. Bunda har bir guruh (3-4 o'quvchi) birgalikda bittadan jumla tuzadi. Bellashuv tariqasida o'tadigan ushbu mashq uchun bir emas, bir nechta tasviriy san'at asari tanlanib, ulardan biri asosida tuzilgan gaplardan yaxshisi tanlanib, navbatdagi rasmga o'tiladi. 4 ta rasm bo'yicha tuzilgan gaplarga qarab g'olib guruh aniqlanadi. Bunday paytda o'quvchilar jamoa bo'lib ishlashga, bamaslahat ish tutishga o'rganadilar. Mashq va bellashuvlar chog'ida yo'l-yo'lakay ta'sirchanlik, mazmundorlik qay yo'llar bilan ta'minlanishi o'quvchilardan so'rab boriladi, qo'shimcha tushuntirishlar ham beriladi. Shuni ham unutmaslik kerakki, surat asosida tashkil etiladigan gap tuzish ishlari dars mavzusi, yaqin kunlarda yozilajak insho mavzusi bilan bog'langani ma'qul. Ba'zan o'quvchilarga ana shu mavzu bo'yicha keyingi darsda gap tuzish uchun rasmlar o'la kelishni topshirish mumkin.

L.A.Latyuk to'g'ri ta'kidlaganidek, san'atni idrok etayotgan kishidagi hissiyotlar fikrlash bilan, binobarin nutq bilan chambarchas bog'liq. O'quvchi shaklni idrok eta turib, mazmuni butun boyligi va chuqurligi bilan egallaydi, uning g'oyaviy-emotsional, estetik tomonlarini qamrab olgan holda mazmunga chuqurroq kirib boradi. Ayni san'at asarini shu tariqa zabt etish fikr bildirishga rag'bat bo'lib xizmat qiladi.

Tuzilayotgan gaplarning maqsadga muvofiqligi quyidagi mezonlar asosida aniqlanadi:

- gap mazmunining rasmda tasvirlangan fikrga moslik darajasi;
- rassom o'ylarining yoritilish darajasi;
 - gapda so'zlar miqdori (bu me'yor gapning mazmundorligi, o'quvchining rasmni kuzata olish, o'qiy bilish iqtidori, o'z so'z boyligini faollashtira bilish malakasi haqida hukm chiqarish imkonini beradi);
 - har bir o'quvchi gap tuzish uchun asos qilib olgan kichik mavzular miqdori va rang-barangligi (bunda rasmda tasvirlangan ob'ektlar asosida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kichik mavzular nazarda tutiladi, shuningdek, o'quvchilarning tasviriy ifoda vositalari (ranglar, kolorit, kompozitsiya) va tasviriy san'at asariga bo'lgan munosabati inobatga olinadi (o'quvchilar necha xil gap tuzganligi sanaladi);
 - gaplarning yoyiq sodda gap yoki qo'shma gap holida ekanligiga e'tibor beriladi;
 - sifat so'z turkumiga doir so'zlar hamda o'xshatishlar soni hisobga olinadi;
 - o'quvchilarning gaplarda ishlatgan so'z boyliklari. "So'z boyligi" me'yori har gal ilgari foydalanilmagan yangi so'zlar qo'llanganligini nazarda tutishda o'z ifodasini topadi. Mustaqil so'zlar ham, yordamchi so'zlar ham "so'z boyligi" me'yoriga ko'ra nazorat qilinishi mumkin.

Tasviriy san'at asarlari xilma-xildir. Shulardan biri natyurmort. Ushbu janr narsalarni tasvirlab gaplar tuzish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ot va sifat so'z turkumlarini o'rganish jarayonida bunday rasmlar qo'l keladi. O'quvchilar narsa-buyumlarning obrazlar olamiga qarab ta'sirchan gaplar tuza oladilar. Suratda musavvir buyumlarning go'zal tomonlarini yaqqol ko'rinadigan qilib qo'yadi, binobarin, o'quvchilar e'tiborini ayni shu jihatga qaratish lozim.

+arakat tasvirlangan rasmlarga qarab gaplar tuzganda sifatlar kamroq, fe'llar, shuningdek, ish-harakatlarning bir-biriga nisbatan sodir bo'lish vaqtiga ishora qiladigan bog'lovchilar ko'proq ishlatiladi. Demak, bunday tasviriy san'at asarlari fe'l, fe'l shakllari, ravish, bog'lovchi bilan bog'liq mavzularni o'tish jarayoni uchun ko'proq tanlanmog'i darkor.

O'rin-joy tasvirida ot so'z turkumidan tashqari, yordamchi so'zlardan ko'makchilar, ayniqsa, ot-ko'makchilar ko'p ishlatiladi. 5-sinf o'quvchisi ertak asosidagi rasmga qaraganda hayvon tasvirlangan rasmni ko'proq tanlaydi. Tanish hayvon bo'lsa, o'quvchi o'z munosabatini ta'sirchanroq, ifodalibroq bayon etadi.

Z.F.Kerimov tomonidan inshoga nisbatan ishlab chiqilgan ishlar tizimi asosida o'quvchilarni rasmlar vositasida gap tuzishga tayyorlashning quyidagi izchilligini belgilash mumkin: 1) rasm ustida kuzatish ishlari; 2) rasm bo'yicha savollar berish; 3) ranglarning rasm mazmuniga mosligini aniqlash; 4) gap tuzish; 5) rasmni tuzilgan gap bilan shaklan va mazmunan taqqoslash.

Shunday qilib, uzluksiz ona tili ta'limida tasviriy san'at asarlari asosida har darsda tuziladigan mazmundor va ta'sirchan gaplar o'quvchining nutq madaniyatini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilishi bilan birga mashg'ulotlar samaradorligini yanada oshirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

РОЛЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ И УЧАЩИХСЯ

Хазратова Зулфия Хазратовна

Преподаватель начального класса, 22- государственная специализированная средняя школа, город Бухара.

***Аннотация.** В статье рассматриваются продуктивные формы взаимодействия учителей начальной школы и учащихся, обеспечивающие успешную социализацию учащихся в классном коллективе, адаптацию к школе, улучшение условий для их развития. Представлены функции урока, его классификация, задачи внеурочной формы взаимодействия.*

***Ключевые слова:** взаимодействие учащихся и учителей, продуктивные формы взаимодействия, урок, начальная школа.*

Взаимодействие многогранный процесс, включающий в себя разнообразные точки соприкосновения субъектов взаимодействия. «Взаимодействие» – форма общения, представляющая собой совместную деятельность, в которой каждый из участников мотивирован на достижение определенной цели. Субъектами взаимодействия могут выступать: отдельные личности (люди), человек и группа (организация), человек и окружение. Как результат взаимодействия – достижение единства целей субъектов взаимодействия и реализация потенциала их творческого развития.

Продуктивность рассматривается как получение чего-то качественно нового. В отношении форм взаимодействия субъектов образовательного процесса продуктивность определяется созданием чего-то качественно нового или преобразованием того или иного явления или процесса.

Взаимодействие субъектов – учителей начальной школы и учащихся осуществляется в определенных формах. Разделим формы взаимодействия на три группы: урок, внеурочная деятельность и внеклассная работа. Каждая из этих групп имеет свою специфику и свое место в учебном процессе, но вместе с тем они имеют общие черты.

Рассмотрим более подробно каждую из этих форм.

Урочная форма взаимодействия. По мнению В.А. Сухомлинского «Урок – это зеркало общей и педагогической культуры учителя, мерило его интеллектуального богатства, показатель его кругозора, эрудиции». Данная форма прочно вошла в систему работы массовой общеобразовательной школы. Урок выполняет определенные функции:

образовательные, решающие задачи формирования и развития знаний, умений и навыков;

- воспитательные, решающие задачи патриотического, экологического, эстетического, нравственного, трудового, санитарно-гигиенического воспитания;
- развивающие, решающие задачи развития личностных качеств учащихся, их памяти, мышления, речи, мировоззрения, экологической, этической, эстетической и санитарно-гигиенической культуры, творческих способностей, навыков учебного труда.

Рассмотрим классификацию уроков:

Уроки с измененными способами организации	Урок-лекция, лекция-парадокс, защита знаний, защита идей, урок вдвоем, урок-встреча.
Уроки, опирающиеся на фантазию	Урок-сказка, урок творчества, урок-сочинение, урок изобретательства, урок-творческий отчет, комплексно-творческий отчет, урок выставка, урок изобретательства, урок -«удивительное рядом», урок фантастического проекта, урок-рассказ об ученых, урок-бенефис, урок портрет, урок сюрприз, урок-подарок
Уроки, имитирующие какие-либо занятия или виды работ	Экскурсия, заочная экскурсия, прогулка, гостиная, путешествие в прошлое (будущее), путешествие по стране, поездка на поезде, урок-экспедиция, защита туристических проектов
Уроки с игровой состязательной основой	Урок-игра, урок - «домино», проверочный кроссворд, урок в форме игры «Лото», урок типа: «Следствие ведут знатоки», урок-деловая игра, игра-обобщение, урок типа КВН, урок: «Что? Где? Когда?», урок-эстафета, конкурс, игра, дуэль, соревнование и т.д.
Уроки, предусматривающие трансформацию стандартных способов организации	Парный опрос, экспресс-опрос, урок-зачет, защита оценки, урок-консультация, урок-практикум, урок-семинар, урок-общественный смотр знаний, урок-консультация, итоговое собеседование, ученическая конференция

Рассмотрим *внеурочную форму взаимодействия* субъектов учебно-воспитательного процесса. Под внеурочной деятельностью понимается образовательная деятельность, осуществляемая в формах, отличных от классно-урочной, и направленная на достижение планируемых результатов освоения основной образовательной программы начального общего образования. Государственный образовательный стандарт предполагает реализацию в образовательном учреждении как урочной, так и внеурочной деятельности. Кроме того, внеурочная деятельность в начальной школе позволяет решить ещё целый ряд очень важных задач:

- обеспечить благоприятную адаптацию ребенка в школе;
- оптимизировать учебную нагрузку обучающихся;
- улучшить условия для развития младшего школьника;
- учесть возрастные и индивидуальные особенности обучающихся.

Внеурочная деятельность организуется по направлениям развития личности (спортивно-оздоровительное, духовно-нравственное, социальное, общеинтеллектуальное, общекультурное).

Внеурочная работа как форма организации учебной деятельности учащихся обусловлена необходимостью решения обязательных учебных задач, заложенных в государственной программе. Она, как и урок, является обязательной. Однако в отличие от урока она не ограничена строгими временными рамками по каждому учебному предмету, продолжительность ее выполнения во многом определяется индивидуальными особенностями ученика.

Виды внеурочной работы разнообразны. Это, прежде всего, выполнение домашних заданий по материалу, изученному на уроке. Данный вид внеурочной деятельности учащихся следует рассматривать как продолжение его деятельности на уроке. Основная цель этой деятельности – повторение, закрепление и практикование знаний и умений, полученных на уроке. Наряду с этим существуют такие формы внеурочной деятельности как: экскурсии, кружки, секции, круглые столы, конференции, диспуты, школьные научные общества, олимпиады, соревнования, поисковые и научные исследования, общественно

полезные практики другие. Формы организации внеурочной деятельности, как и в целом формы образовательного процесса, определяет образовательное учреждение.

Внеурочная деятельность может осуществляться за рамками учебного плана образовательного учреждения, а именно, через часть, формируемую участниками образовательного процесса и проводимую в формах, отличных от урочной; дополнительные образовательные программы самого общеобразовательного учреждения (внутришкольная система дополнительного образования); образовательные программы учреждений дополнительного образования детей, а также учреждений культуры и спорта; организацию деятельности групп продленного дня; классное руководство (экскурсии, диспуты, круглые столы, соревнования, общественно полезные практики и т.д.); деятельность иных педагогических работников (педагога-организатора, социального педагога, педагога-психолога, старшего вожатого) в соответствии с должностными обязанностями квалификационных характеристик должностей работников образования; инновационную (экспериментальную) деятельность по разработке, апробации, внедрению новых образовательных программ, в том числе, учитывающих региональные особенности.

Рассмотрим *внеклассную форму взаимодействия* учителей и учащихся.

Внеклассная работа в отличие от внеурочной не является обязательной. Она строится по интересам учащихся и на принципах полной добровольности. Вместе с тем, как и обязательная учебная деятельность, внеклассная работа должна учитывать возрастные особенности учащихся. Ведущей задачей внеклассной работы является расширение эрудиции школьников, развитие их личностных качеств с учетом индивидуальных интересов. Отсюда вытекает особая значимость внеклассной работы в развитии индивидуальных творческих способностей учащихся. Содержание внеклассной работы не направлено на выполнение обязательной учебной программы, но, как правило, связано с ней. Внеклассная работа не регламентирована жесткими временными и возрастными рамками. Продолжительность внеклассных занятий определяется в каждом отдельном случае руководителем этого занятия или руководителем учреждения. В группах могут быть объединены как одновозрастные, так и разновозрастные дети.

Таким образом, внеклассная работа имеет существенные отличия от урока и внеурочной работы. Внеклассная работа может быть организована как массовая, групповая и индивидуальная.

Особенностью массовых внеклассных мероприятий является то, что в них могут принимать участие все учащиеся школы или отдельного этапа обучения, например, только начальной школы. Значительно более регулярны групповые внеклассные занятия. В которых участвует значительно меньше учеников, чем в массовой.

Индивидуальная внеклассная работа более разнообразна, чем массовая и групповая, так как она в большей степени, чем предыдущие, индивидуализирована, большей степени учитывает индивидуальные особенности детей, выполняется детьми более самостоятельно. Однако, хотя индивидуальная работа довольно самостоятельна, учителю не следует оставлять ее без внимания. Установив какие-то особые наклонности ребенка, надо помочь ему советом: порекомендовать для чтения необходимые книги, помочь поставить и провести опыт, ответить на интересующие ребенка вопросы

Следовательно, взаимодействие учителей начальной школы и учащихся становится продуктивным, если оно осуществляется при условии включения каждого ученика в решение задач в начале процесса усвоения нового предметного содержания, а также при активном его сотрудничестве с учителем и другими учениками. Для создания ситуаций взаимодействия необходимо проектировать условия способствующие:

– активному включению всех участников образовательного процесса в обсуждение и выполнение действий при принятии решений на различных этапах организации взаимодействия;

– исследовательской позиции всех субъектов образования;

- объективации поведения, что предполагает получение постоянной обратной связи;
- партнерскому общению, что означает признание и принятие ценности личности каждого, его мнения, интересов, особенностей, устремления, перспективы личностного роста.

Взаимодействие учителей начальной школы и учащихся способствует успешной социализации вторых в классном коллективе, адаптации к школе, улучшению условий для развития ребенка, итогом такого взаимодействия должны стать создание и практическая реализация нововведений, приводящих к успеху всех участников образовательного процесса.

O'QUVCHILARNI TARBIYALASHDA ULARNI INDIVIDUAL XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLISH

Siddiqova Xursand Jabbor qizi

Pedagogika-psixologiya Magistratura 1-kurs talabasi, Buxoro davlat universiteti

Bugungi tez o'zgarayotgan zamonda, barcha o'qituvchilar sinf rahbarlari, ota-onalarning tarbiyaga oid bilim va malakasini muntazam oshirib borish dolzarb muammolardan xisoblanadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida o'qituvchilarning ilm-fan sohasida faol ishlash, yoshlar tarbiyasiga oid loyihalarda ishtirok etish, ilmiy-metodik dasturlar yaratish kabilar o'quvchi – yoshlarning intellektual va ma'naviy salohiyati, kuch-qudrati va olijanob fazilatlarini ulug' va ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan xam yoshligidanoq bolalarda "Aql va fikr tarbiyasini yaxshilash uchun uning fikrlashi, zakovati, xotirasi va qobiliyatini takomillashtirishga yordam beruvchi mashg'ulotlar o'tkazish, turli ibratli ertak va hikoyalar so'zlab beriladi, zarur bilim va ma'lumotlar berish muhim hisoblanadi. Odatda, bolalar kichik yoshda har bir ko'rgan narsasi haqida so'raydigan, ularni tekshirtirib, sinab ko'radigan, tinimsiz savollar beradigan bo'ladi. Bunday paytda ularning savollariga erinmay, hafsala bilan, tushunarli, sodda qilib javob qaytarish va tarbiyalash zarur.

Tarbiya - yosh avlodni har tamonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat bo'lib, shaxsni aqliy, jismoniy, ahloqiy, ma'naviy va estetik sifatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Tarbiya oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan jarayonlar asosida o'quvchi ongi va bilimi darajasini shakllantiradi. Tarbiya jarayonini amalga oshirishda o'qituvchi, ota-ona va jamoa bilan hamkorlikda boshqarish kabilar uning tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish va uning samaradorligini oshirish ko'p jihatdan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro munosabatlari hamda ijodiy faoliyatining tashkil etilishiga ham bog'liqdir. Bunda o'qituvchilar o'quvchilarga kundalik hayotiy voqealar, jamoadagi tartib-qoida va xulq-atvor masalalarining aniqligi va ta'sirchanligi jarayonini loyihalashtirish, shakl, metod, shart-sharoitlarni oldindan aniqlab qo'yilgan maqsadga muvofiqlashtirish, ularning ruhiy holatlari, muloqot va munosabatlari, ma'naviy shart-sharoitlarning yaratilishi, tarbiyaviy tadbirlarning axloqiy talablarga javob berishida, ularning faolligi ixtiyoriyligi, tashkilotchiligi va ijodkorligiga ahamiyat beriladi.

Tarbiyaviy ishlar mazmunida sog'lom hayot, sog'lom turmush tarzi, sog'lom e'tiqod, barkamollik, milliy qadriyatlarga sadoqat, jamiyatdagi tinchlik, xotirjamlikni saqlashga ongli munosabatda bo'lish, tinch va farovon hayot yaratish, ijtimoiy ma'naviyatni yuksaltirishga intilish kabilar asosiy o'rinni egallaydi.

Tarbiya uch narsaga ehtiyoj sezadi: iste'dod, ilm va mashqqat. Shu ma'noda o'qituvchilar, sinf rahbarlari tarbiyaviy ishlar jarayonida inson shaxsini oliy qadriyat deb bilish, har bir bola, o'smir va yoshlarning o'ziga xosligini hurmat qilishda milliy urf-odatlar, an'ana va milliy merosga asoslanish va ushbu jarayonda ularning faol ishtirok etishini tashkil qilish va rivojlantirish muhimdir. Ushbu jarayonda sinf rahbari o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini o'rganish, unga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish mahoratiga ega bo'lish, tarbiyaviy ishlar va tadbirlar uchun zarur bo'lgan metodlarni tanlash, ko'zlangan maqsadga erishishda ota – onalar bilan hamkorlik qilish tajribalarni tahlil qilish va ulardan o'z faoliyatida ijodiy foydalanish kabilar tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshiradi.

Shu jihatdan ham uzluksiz ta'lim tizimida:

- tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi;
- tarbiyaning hayot va mehnat bilan, yangi O'zbekistonning gullab-yashnashi yo'lida qilinayotgan ishlar bilan bog'lash;
- shaxsni jamoada, jamoa orqali tarbiyalash;
- tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish va unga talabchanlik bo'lish;
- tarbiyaviy ishlarning izchilligi, muntazamliligi hamda birligiga erishish;
- tarbiyada o'quvchi yoshlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish;
- tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda o'quvchi bilim, ko'nikma, malakalarni rivojlantirish, ularni har tomonlama ma'naviy-axloqiy jihatdan intellektual salohiyatli qilib tarbiyalash;
- tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda zarur bo'lgan metodlarni qo'llay olish;
- zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalaniladi.